

ROK 2016

WIADOMOŚCI KONSERWATORSKIE

WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

WIADOMOŚCI KONSERWATORSKIE

WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

REDAKCJA:

Dariusz Kopciowski

Barbara Stolarz

Anna Frąckiewicz

WYDAWCA:

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Lublinie

FOTOGRAFIA NA OKŁADCE:

Opole Lubelskie, kościół parafialny, okno łoży w prezbiterium

ISSN 1642-7130

SKŁAD, DRUK I OPRAWA:

Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium”

20-075 Lublin, ul. Ogrodowa 12

tel. 81 442 19 19, faks 81 442 19 16

e-mail: drukarnia@gaudium.pl

www.gaudium.pl

SPIS TREŚCI

Od redakcji	5
-------------------	---

I. Przegląd prac konserwatorskich w województwie lubelskim w roku 2015

Ewa Banasiewicz-Szykuła, Iwona Gołub, Wiesław Koman, Grzegorz Mączka, Paweł Zieniuk – <i>Sprawozdanie z działalności w zakresie ochrony zabytków archeologicznych na terenie woj. lubelskiego w 2015 roku</i>	7
--	---

Dorota Dziega, Beata Lechocka, Barbara Stolarz, Grażyna Żurawicka <i>Prace konserwatorskie prowadzone przy zabytkach ruchomych w roku 2015.</i>	66
--	----

Kinga Doraczyńska-Dziuba, Maria Fornal, Monika Kurczewicz, Monika Pędzińska, Elżbieta Podkościelny, Jadwiga Sadaj-Sado, Aneta Semeniuk, Alicja Wiśniewska, Klaudia Zarzycka-Goliszek – <i>Prace konserwatorskie i remontowe przy obiektach architektury oraz ich zespołach w 2015 roku</i>	111
--	-----

Barbara Hołownia-Barczyńska, Anna Kubasik, Urszula Nowakowska, Michał Wilk <i>Prace konserwatorskie prowadzone na terenach zabytkowych założeni ogrodowych i cmentarzy w 2015 roku.</i>	151
--	-----

Anna Frąckiewicz – <i>Sprawozdanie Wydziału Rejestru Zabytków i Dokumentacji Zabytków WUOZ w Lublinie z działalności merytorycznej w 2015 roku</i>	165
--	-----

II. Studia i materiały

Anna Frąckiewicz, Marzena Gałęcka, Renata Sarzyńska-Janczak – <i>Zabytki nieruchome objęte ochroną konserwatorską poprzez wpis do rejestru zabytków „A” w 2015 roku.</i>	171
---	-----

Katarzyna Tur-Marciszek – <i>Zabytki ruchome objęte ochroną konserwatorską poprzez wpis do rejestru zabytków „B” w 2015 roku</i>	185
--	-----

Euzebiusz Maj – <i>Renesansowe ogrody klasztorne Karmelitów i Karmelitanek Bosych w Lublinie</i>	197
--	-----

Jan Maraśkiewicz – <i>Dwór w Romanowie, dom rodzinny J.I. Kraszewskiego. Budowa, przebudowa i rekonstrukcja</i>	210
---	-----

Katarzyna Tur-Marciszek – <i>Witraże w województwie lubelskim wpisane do rejestru zabytków ruchomych.</i>	219
---	-----

Stanisława Rudnik – <i>Modrzewiowy kościół pw. Przemienienia Pańskiego w Borowicy – historia jego budowy i remontów</i>	235
---	-----

Renata Sarzyńska-Janczak – <i>Rozpoznanie wartości kapliczek i figur przydrożnych w związku z planowanymi z urzędu postępowaniami administracyjnymi w sprawach wpisów do rejestru zabytków przyczynkiem do badań historii miejscowości i regionu</i>	251
Barbara Stolarz – <i>Kościół pw. Wniebowzięcia NMP i św. Augustyna w Kraśniku – stan badań i historia</i>	270
Ewa Banasiewicz Szykuła, Grzegorz Mączka – <i>Nieznane założenie rezydencjonalno-obronne w Krynicach, pow. tomaszowski</i>	280
Jan Maraśkiewicz, Stanisława Rudnik, Katarzyna Tur-Marciszek, Klaudia Zarzycka-Goliszek – <i>Laur Konserwatorski 2016</i>	286

III. Realizacje

Dariusz Kopciowski – <i>Zespół kościoła pw. Świętego Ducha w Lublinie, przekształcenia architektoniczne, badania archeologiczne, prace konserwatorskie</i> . . .	299
Dariusz Kopciowski – <i>Prace konserwatorskie przy „Mostku nad Głęboką Drogą” w Puławach – komunikat</i>	309
Beata Lechocka – <i>Odkrycie XIX-wiecznych tapet w dworze „Starostwo” w Krasnymstawie</i>	319
Klaudia Zarzycka-Goliszek – <i>Wiadukt kolejowy przy ul. Kunickiego w Lublinie</i>	329
Paweł Wira – <i>Konserwacja drzwi głównych z kościoła rzymskokatolickiego w Żulinie</i> . .	334
Alicja Wiśniewska – <i>Bazylika św. Stanisława w zespole klasztorным OO. Dominikanów w Lublinie odkrywa tajemnice przeszłości</i>	339
Alicja Wiśniewska – <i>Realizacja prac restauratorskich przy witrażach na tle prac remontowych przy stolarce i ślusarce okiennej w wybranych kościołach Lubelszczyzny</i>	344
Alicja Wiśniewska – <i>Zespół poreformacki i Browar Vettera przy ul. Bernardyńskiej 15 w Lublinie – przywracanie historii</i>	353
Paweł Zieniuk – <i>Prace realizacyjne w forcie „O” w Koroszczynie, gm. Terespol</i>	359

IV. Kronika

Halina Landecka, Jan Maraśkiewicz, Stanisława Rudnik, Grażyna Żurawicka – <i>Kalendarium ważniejszych wydarzeń – rok 2015</i>	365
---	-----

OD REDAKCJI

Szanowni Państwo,

z wdzięcznością za dotychczasowe zainteresowanie, oddajemy w Wasze ręce osiemnasty tom Wiadomości Konserwatorskich Województwa Lubelskiego. Wzorem lat ubiegłych prezentujemy w nich aktualności konserwatorskie, dotyczące m.in. wyników prac realizowanych przy zabytkach na terenie województwa lubelskiego..

W pierwszej części „Wiadomości” znajdują się sprawozdania z prac konserwatorskich wykonanych w 2015 roku oraz z działań w zakresie prowadzenia rejestru i dokumentacji zabytków. Druga część zawiera materiały studialne i artykuły o charakterze komunikatów, prezentujące wybrane zagadnienia z zakresu ochrony i konserwacji dziedzictwa kulturowego. Zaprezentowano w niej m.in. obiekty objęte w 2015 roku ochroną prawną na mocy wpisu do wojewódzkiego rejestru zabytków.

Polecamy lekturę wszystkich artykułów, w tym szczególnie dotyczących prac konserwatorskich przy papierowych tapetach na ścianach dworu starościńskiego w Krasnymstawie oraz przy mostku nad Głęboką Drogą w Puławach, a także problematyki związanej z zabytkowymi witrażami na Lubelszczyźnie.

W „Wiadomościach Konserwatorskich” przybliżamy Państwu informacje o efektach wielowątkowych i złożonych procesów, jakimi są prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach. Zwracamy przy tym uwagę na bardzo szerokie spektrum działań mieszczących się w pojęciu związanych z ochroną zabytków, realizowaną przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Lublinie (wraz z Delegaturami), działający w nielicznym osobowo składzie. Na proces konserwacji zabytków składa się bowiem szereg działań – od rozpoznawania ich historii i analizy wartości historycznych, artystycznych i naukowych, poprzez procesy badawcze, poprzedzające pozwolenie na prowadzenie prac, weryfikację dokumentacji projektowej, nadzór nad realizacją inwestycji, aż pod odbiór wykonanych prac i robót.

W tym miejscu także, na podstawie wieloletnich doświadczeń podkreślić trzeba, iż osiągnięcie właściwego poziomu jakościowego prac konserwatorskich przy zabytku wymaga stałej, opartej na wzajemnym zaufaniu współpracy między właścicielem, a urzędem konserwatorskim. O tym, że takie współdziałanie jest nie tylko pożądane lecz także realizowane w praktyce, mogą świadczyć m.in. efekty kompleksowych prac przy zabytkach, których właściciele zostali wyróżnieni nagrodą Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków „Laur Konserwatorski” w dotychczasowych szesnastu edycjach konkursu. W niniejszym tomie Wiadomości nie mogło zabraknąć obszernej informacji o corocznej (siedemnastej już edycji) uroczystości związanej z wręczeniem nagrody czterem kolejnym gospodarzom zabytków, tj.

- Gminie Miejskiej w Krasnymstawie (za kompleksowy remont i konserwację dworu w dawnym założeniu dworsko-folwarcznym „Starostwo”),

- parafii rzymskokatolickiej pod wezw. św. Stanisława BM w Czemiernikach (za kompleksowe prace konserwatorskie przy kościele parafialnym),
- PKP Polskim Liniom Kolejowym S.A. (za kompleksowy remont i konserwację wiaduktu kolejowego nad ul. Kunickiego w Lublinie),
- parafii rzymskokatolickiej pod wezw. Wniebowzięcia NMP w Opolu Lubelskim (za kompleksowe prace konserwatorskie przy kościele parafialnym).

I. Przegląd prac konserwatorskich w województwie lubelskim w roku 2015

Ewa Banasiewicz-Szykuła, Iwona Gołub, Wiesław Koman,
Grzegorz Mączka, Paweł Zieniuk

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH NA TERENIE WOJ. LUBELSKIEGO W 2015 ROKU

W 2015 roku prowadzono na terenie województwa lubelskiego badania archeologiczne oraz nieinwazyjne i poszukiwania, objęte 235 wydanymi pozwoleniami Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (w WUOZ w Lublinie wydano 107 pozwoleń, w Delegaturze w Białej Podlaskiej – 28, w Delegaturze w Chełmie – 44, w Delegaturze w Zamościu – 56). Najliczniejszą formą badań były nadzory archeologiczne (182), które towarzyszyły pracom ziemnym przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków, w układach urbanistycznych miast oraz na stanowiskach archeologicznych objętych ochroną ewidencyjną. Efektem tej formy badań archeologicznych na Lubelszczyźnie jest dokumentacja odpowiadająca standardom badań ratowniczych. Nadzory archeologiczne realizowane przy pracach ziemnych związanych z różnorodnymi inwestycjami w obszarze zabytkowych układów urbanistycznych: Lublina, Chełma, Białej Podlaskiej, Zamościa, Krasnegostawu, Hrubieszowa, Szczepieszyna, Tomaszowa Lubelskiego, Włodawy, Wojsławic, Janowa Podlaskiego, Łęcznej, Lubartowa, Końskowoli oraz w granicach stanowisk archeologicznych pozostających pod ochroną konserwatorską, gdzie realizowano inwestycje drogowe lub sieciowe. A także przy obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków: zespołach dworskich i pałacowo-parkowych w Tarnogórze, Olszance, Siedliszcu, Rejowcu. Obserwujemy coroczny wzrost liczby wszelkiego rodzaju badań nieinwazyjnych, służących wstępnemu rozpoznaniu obiektów metodami geofizycznymi i ich weryfikacji. Przeprowadzone badania nieinwazyjne - to przede wszystkim rozpoznanie zespołu kościoła św. Stanisława Biskupa w Czemiernikach, zespołów klasztornych – pobornarnardyńskiego (dzisiejszego budynku lubelskiego browaru), oo. Dominikanów w Lublinie, Kaplicy Św. Trójcy w zespole zamkowym w Lublinie oraz zespołu pałacowo parkowego w Zawieprzycach, gdzie przeprowadzono także badania sondażowe. Kontynuowano kilka programów badawczych skupiających w zespoły badaczy z różnych ośrodków naukowych i różnych specjalności. Kontynuowano archeologiczne badania wykopaliskowe w związku z realizacją polsko – ukraińskiego projektu badawczego „Poszukiwania, identyfikacja i rozpoznanie naukowe najstarszej świątyni Bogurodzicy wybudowanej w Chełmie przez króla Daniela Halickiego” oraz projektu „Północna część książęcego zespołu rezydencjonalnego na Górze Katedralnej w Chełmie”. Przebadano kurhan w Stryjowie gm. Izbica w ramach programu badań „Schyłek neolitu w północnej części Wyżyny Lubelskiej”, okazał się być mogiłą kultury strzyżowskiej. W ramach realizacji grantu badań zespołu grodowego w Czerminie dokończono roz-

poznanie struktur wału obronnego grodziska odsłaniając skomplikowany układ nawarstwień kulturowych i elementów drewnianych konstrukcji, związanych z trzema fazami budowy i funkcjonowania grodu z których najstarsza jest datowana na co najmniej X wiek a najmłodsza na poł. XI wieku. W nawarstwieniach wału natrafiono na pochówek ludzki przy którym odkryto depozyt srebrnych zausznic. Kolejny sezon prowadzono także programowe badania archeologiczne na terenie hitlerowskiego obozu zgłady w Sobiborze. W 2015 roku dokończono badania ratownicze przedinwestycyjne poprzedzające budowę drogi ekspresowej S19 Lubartów – Kraśnik, na odcinku od węzła „Dąbrowica” do węzła „Konopnica” (odcinek obwodnicy Lublina) na stanowiskach w Motyczu (stan. 36) i Kozubszczyźnie (stan. 2, 4). W Motyczu rozpoznano zachodni skraj osady kultury wielbarskiej z młodszego okresu rzymskiego, jest to pierwsza na Lubelszczyźnie (łącznie z poprzednim sezonem) przebadana na tak dużej powierzchni osada tej kultury. A w Kozubszczyźnie (stan. 2) przebadano kolejne obiekty mieszkalne i gospodarcze na osadzie wczesnośredniowiecznej użytkowanej od VIII do X wieku oraz od XI do XIII wieku, pozyskano bardzo bogaty inwentarz zabytków jak naczynia ceramiczne, zabytki żelazne: noże, szydła, haczyki, igły, grot oraz ołowiany ciężarek, obrączkę z brązu, srebrny denar krzyżowy. Na nowoodkrytym stanowisku w Kozubszczyźnie (stan.4) przebadano relikty osady pradziejowej przypisywanej kulturze trzcinieckiej. Zakończono także badania trwające od 2013 roku w Janowie Podlaskim na zamku biskupów łuckich, mający tam swoją siedzibę od połowy XV wieku. Kilkuletnie badania zaowocowały odkryciem licznych budowli zamkowych poczynając od poziomu średniowiecznego po nowożytny, murów obronnych oraz licznych zbytków ruchomych.

Planowanym działaniem w zakresie ochrony zabytków w 2015 roku było przygotowanie z urzędu przez Wydział Inspekcji Archeologicznej WUOZ w Lublinie trzech decyzji administracyjnych wpisu do rejestru zabytków archeologicznych województwa lubelskiego: grodziska wczesnośredniowiecznego w m. Ortel Książęcy I (d. Dokudów) gm. Biała Podlaska – C/164, reliktyw XVII-wiecznego zamczyska w m. Kluczkowice gm. Opole Lub.- C/165 oraz wałów wczesnośredniowiecznego grodziska w m. Niewęgłosz gm. Czemierniki - C/25, które dotychczas pozostawały poza ochroną konserwatorską majdanu i części wałów obiektu. Prowadzono także prace związane z weryfikacją decyzji administracyjnych wpisu do rejestru zabytków C stanowisk archeologicznych: grodziska w m. Niewęgłosz gm. Czemierniki oraz grodziska w Tarnowie, gm. Wierzbica - C/28. Decyzje dotyczące grodzisk w m. Tarnów i Niewęgłosz zaktualizowano oraz opatrzono w załączniki graficzne. W ramach prac związanych z prowadzeniem wojewódzkiej ewidencji stanowisk archeologicznych wykonano 28 kart dla stanowisk nowo odkrytych i zweryfikowanych. Z powodu braku środków finansowych nie prowadzono w 2015 roku prac związanych z dygitalizacją dokumentacji kart stanowisk archeologicznych oraz nie wykonano geodezyjnej dokumentacji pomiarowej. Poniżej przedstawiamy, zgodnie z przyjętą w poprzednich tomach Wiadomości Konserwatorskich zasadą wykaz w podrozdziałach badań nieinwazyjnych - powierzchniowych i poszukiwań, badań wykopaliskowych ratowniczych, przedinwestycyjnych wraz z krótkim omówieniem wyników oraz badań w formie nadzorów.

I. BADANIA POWIERZCHNIOWE, NIEINWAZYJNE I INNE OPRACOWANIA

CZEMIERNIKI, pow. radzyński

Zespół kościoła p.w. Stanisława Biskupa

Dokumentacja: Krzysztof Janus, *Sprawozdanie z poszukiwań ukrytych bądź zaginionych zabytków przy użyciu sprzętu elektronicznego w dniu 31.12.2015 r.* mps. archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora.

DOŁHA, WORSY, gm. Drelów, WOHYŃ, NIEWĘGŁOSZ, gm. Czemierniki, pow. radzyński, DOKUDÓW PIERWSZY, gm. Biała Podlaska, SZYMANOWO, gm. Łomazy, pow. bialski

Rozpoznanie przeprowadzono za pomocą detektorów metali. Pozyskano kilkadziesiąt przedmiotów metalowych z okresu XVII-XX w., w tym: monety, przedmioty użytkowe, biżuteria. W miejscowościach Dokudów Pierwszy i Szymanowo kontynuowano wcześniejsze poszukiwania. Natrafiono na materiał metalowy pozyskiwany również podczas poprzednich badań. Naliczniejszą grupę pozyskanych zabytków stanowiły monety z okresu XVII-XX w.

Dokumentacja: Bogdan Wetoszka. *Sprawozdanie z poszukiwań ukrytych bądź zaginionych zabytków przy użyciu sprzętu elektronicznego w okresie 11.09.-30.11.2015 r.* Dokumentacja przewidziana do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora.

JANISZÓW, gm. Annopol, pow. kraśnicki

Celem badań było weryfikacja hipotezy dotyczącej lokalizacji zamku zawichojskiego, którego okres funkcjonowania przypadałby na lata panowania Bolesława Wstydlivego lub Kazimierza Wielkiego. Obiekt niszczone w czasie „potopu” w latach 1655-1656 i ostatecznie rozebrano w 1 poł. VIII wieku. Do tej pory - zgodnie z dotychczasowymi poglądami – nieistniejąca warownia miała znajdować się na wyspie w korycie rzeki Wisły. Według hipotezy W. Migala zamek zawichojski usytuowany był w Janiszowie na niewielkim wzniesieniu. Podczas poszukiwań na wytypowanym obszarze, (na północ od drogi wojewódzkiej nr 755 Kosin-Zawichost) z wykorzystaniem metody badań powierzchniowych oraz przy użyciu detektorów metali nie natrafiono jednak na jakiegokolwiek pozostałości, które można byłoby ewentualnie wiązać z zamkiem bądź inną starszą niż pocz. XX wieku zabudową. Nie znaleziono żadnych fragmentów bądź okruchów cegieł lub zaprawy, kamieni ze śladami obróbki, przedmiotów metalowych typu okucia, gwoździe itp., które można byłoby łączyć z funkcjonowaniem poszukiwanej warowni.

Dokumentacja: Marek Florek, Adam Gawęł, Wojciech Rudziejewski - Rudziejewicz, *Sprawozdanie z prospekcji powierzchniowych oraz z użyciem sprzętu elektronicznego w obrębie domniemanego zamku zwichojskiego w Janiszowie, pow. kraśnicki, na terenie dz. nr ewid.: 496, 497, 500, 501, 502, 503 w grudniu 2015 r.*, Annopol 2016, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez Stowarzyszenie Mieszkańców Gminy Annopol „Szansa”.

KRANYSTAW, gm. loco

ul. Zaulek Nadrzeczny

Marcin Piotrowski, Patrycja Piotrowska, Konrad Grochecki, Wiesław M. Pawłowski: „Wyniki archeologicznych badań nieinwazyjnych na ulicy Zaulek Nadrzeczny w Krasnymstawie w 2015 roku”. mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Urzędu Miasta Krasnystaw.

LUBLIN, gm. loco

ul. Bernardyńska, kościelny zespół pobernardyński

Badania georadarowe zrealizowane na terenie dawnego zespołu klasztornego uwidoczniły szereg anomalii. Anomalie wskazywały na istnienie podziemnych struktur, takich jak: pomieszczenia, krypty, mury i pochówki itd. W obrębie kościoła zidentyfikowano obecność 21 krypt na głębokości od 25 do 140 cm poniżej obecnego poziomu posadzki. Na terenie klasztoru, właściwie pod każdym pomieszczeniem zarejestrowano sklepienia niższej kondygnacji. Pomieszczenia te najczęściej odwzorowują układ pomieszczenia parteru. W kilku przypadkach udało się rozpoznać lunety sklepienia odpowiadające układowi tych z poziomu parteru. Badaniami objęto również teren dawnego przykościelnego cmentarza. Zarejestrowano tutaj szereg anomalii, które w większości stanowiły relikty murów nieistniejących już kaplic. Zakłócenia pomiarów spowodowane wielokrotnym przekształcaniem terenu wokół kościoła nie pozwoliły rozpoznać zarysów pojedynczych pochówków. Zadokumentowano jedynie strefy większych anomalii, które zachowują ciągłość w kolejnych skanach.

Dokumentacja: Krzysztof Janus, *Badania georadarowe. Obiekt: zespół pobernardyński, adres: Lublin, ul. Bernardyńska 5, Lublin 2015*, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania zrealizowano ze środków Politechniki Lubelskiej

ul. Złota, zespół klasztorny oo. dominikanów

Dokumentacja: Bartłomiej Kwiatkowski, Krzysztof Janus. *Bazylika oo. Dominikanów pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika Sanktuarium Relikwi Świętego Krzyża. ul. Złota 7, Lublin, Ekspertyza geofizyczna wewnątrz bazyliki oo. dominikanów pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika Sanktuarium Relikwi Krzyża Świętego, Lublin 2015*, dokumentacja przekazana zostanie do archiwum WUOZ w Lublinie. | Badania sfinansowane przez Politechnikę Lubelską

Wzgórze Zamkowe, Kaplica Trójcy Świętej

Przedmiotem opracowania było wykonanie badań georadarowych pomieszczeń w przyziemiu Kaplicy Trójcy Świętej na terenie Zamku. Wybudowaną w stylu gotycki świątynię wzniesiono w XIV wieku. Opracowaniu podlegało kilkanaście skanów wykonanych za pomocą anteny różnej częstotliwości. Stwierdzono obecność szeregu anomalii występujących bezpośrednio pod nawierzchnią. Anomalie zlokalizowane wzdłuż fasady budynku stanowią zapewne instalacje podziemne (prawdopodobnie elektryczne). Jedną z anomalii przypomina układ istniejącego sklepienia znajdująca się ponad badaną częścią kaplicy. Zarejestrowano również, że później anomalii widoczny jest mocniejszy sygnał, który może wskazywać na istnienie niewielkiej pustki powietrznej. Uchwycono prawdopodobnie krawędź sklepienia nieznanego dotychczas pomieszczenia niedostępnej dziś kondygnacji. W celu zweryfikowania uzyskanych wyników autor badań wska-

zał na potrzebę wykonania odwierty z wpuszczeniem kamery lub wykonania wkopów archeologicznych.

Dokumentacja: Krzysztof Janus. *Badania georadarowe przyziemia budynku Kaplicy Trójcy Świętej w Lublinie, Etap I, Obiekt: Kaplica Trójcy Świętej, Adres: ul. Zamkowa 9, Lublin*, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez Politechnikę Lubelską

ŚNIATYCZE, SWARYCZÓW, ZUBOWICE, WOLICA BRZozowa, gm. Komarów, pow. zamojski i PRZEWALE, MARYSIN, PERESPA, ZAMŁYNIE, WAKIJÓW, WRONOWICE, gm. Tyszowce, pow. tomaszowski - Dolina Rzeki Sieniochy

Obszary AZP nr: 89-90, 89-91, 89-92, 90-90, 90-91, 90-92, 91-90, 91-91, 91-92

Prowadzone prace miały nieinwazyjny charakter prospekcji powierzchniowej znanych i zaewidencjonowanych już stanowisk archeologicznych w celu weryfikacji stanu ich zachowania oraz rejestracji nowych stanowisk, odkrytych w strefach intensywnej penetracji przez „eksploratorów”. Ich wyniki przeszły wszelkie wcześniejsze oczekiwania odnośnie efektywności rozpoznania terenu. Dokonano względnie dokładnego rozpoznania kilku skupisk osadniczych (wyznaczonych w oparciu o wcześniejsze badania AZP) wokół miejscowości Zubowice, Śniatycze, Wolica Brzozowa, Swaryczów, Tuczap, Zamłynie oraz Wakijów i Wronowice. Przypadkowe informacje pozwoliły także na zlokalizowanie bardzo bogatych stanowisk leżących w okolicach Szopinka koło Zamościa. Prospekcja weryfikacyjna została wykonana na 49 stanowiskach, znanych głównie z wcześniej wykonanych badań powierzchniowych AZP. Odkryto także 33 nowe stanowiska archeologiczne. Najwięcej stanowisk odkryto i zbadano na obszarze AZP 90-91. Największy i najbardziej efektywny zasięg badania miały w obrębie trzech obszarów AZP 90-90, 90-91, 90-92. Przeliczając zbadany teren można przyjąć, że precyzyjnie zweryfikowano powierzchnię zbliżoną do pełnowymiarowego obszaru AZP (uwzględniając także wielokrotne przeszukiwanie tych samych stanowisk). Łącznie badania prowadzono na 81 stanowiskach archeologicznych. Podczas tych badań odkryto 437 charakterystycznych zabytków archeologicznych, wykonanych z różnych surowców (metal, krzemień, glina i szkło). Liczba ta nie obejmuje znalezisk ceramiki naczyniowej. Zdecydowaną większość odkrytych zabytków stanowią przedmioty metalowe, wykonane z brązu. Znacznie mniej znalezisk zostało wykonanych z żelaza, gdyż z reguły jest ono dyskryminowane podczas poszukiwań prowadzonych w warstwach najpłytszych, najbardziej zaśmieszonych współczesnymi przedmiotami. Duży odsetek znalezisk to przedmioty wykonane ze srebra, przy czym zdecydowana większość z nich odkryta została w jednym depozycie (skarb z Perespy). Najwięcej odkrytych zabytków datowanych jest na okres rzymski (190 zabytków), z czego 113 egzemplarzy to różne typy i odmiany fibul, oraz 46 denarów rzymskich. Nieco mniej zabytków datowanych jest na wczesne średniowiecze, przedział średniowiecza i nowożytności oraz nie została zaklasyfikowana chronologicznie (więc równie dobrze mogą mieć pochodzenia pradziejowe jak i nowożytne). W serii znalezisk zwraca uwagę stosunkowo duża ilość przedmiotów metalowych związanych z epoką brązu i okresem halsztackim (aż 51 zabytków metalowych). Łącznie można stwierdzić, że zbiór przedmiotów odkrytych podczas badań przeprowadzonych w ramach opisywanych prac jest największą kolekcją przedmiotów metalowych zebranych podczas badań powierzchniowych, które mają określoną lokalizację. Wagi całemu przedsięwzięciu dodaje również fakt, że w ramach badań udało się odkryć lub odzyskać z nielegalnych

poszukiwać aż 5 depozytów / skarbów, z których 3 to znaleziska o wyjątkowym charakterze.

Dokumentacja: Sylwester Sadowski, *Sprawozdanie z badań powierzchniowych z użyciem wykrywacza metali w dolinie rzeki Sieniocha w latach 2013-2015*. Badania realizowane i finansowane przez Instytut Archeologii UMCS w Lublinie.

ULÓW, gm. Tomaszów Lubelski, pow. tomaszowski

Stan. nr 17/23, obszar AZP nr 94-88

W sezonie tegorocznym na stanowisku prowadzono jedynie kilkukrotnie powtarzane badania powierzchniowe. Znalaziono bardzo liczny materiał zabytkowy, w tym głównie w południowej części stanowiska. Z całą pewnością mamy tu do czynienia z silnie zniszczonym stanowiskiem wielokulturowym związanym z osadnictwem kultury pucharów lejkowatych, kultury trzcinieckiej oraz być może kultury lużyckiej, wielbarskiej i osadnictwem wczesnośredniowiecznym. Przeprowadzenie wykopaliskowych prac sondażowych na stanowisku przewidziane jest na październik 2016 r.

Dokumentacja: Barbara Niezabitowska-Wiśniewska, *Wstępne sprawozdanie z badań archeologicznych przeprowadzonych na stanowiskach archeologicznych w Ułowie, pow. tomaszowski, w 2015 r.* Sprawozdanie w wersji elektronicznej przekazane do WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Dokumentacja powykonawcza w trakcie opracowania. Badania prowadzone w ramach trzyletniego interdyscyplinarnego projektu naukowego pt. „Roztocze - starożytna *terra incognita*? (Mikroregion osadniczy w rejonie Ułowa na Roztoczu Środkowym w pradziejach i jego tło. Studium interdyscyplinarne), finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki w ramach konkursu OPUS 5 (nr 2013/09/B/HS3/03352) realizowane przez Instytut Archeologii UMCS w Lublinie.

ZAWIEPRZYCE, gm. Spiczyn, pow. lubelski

zespół pałacowo parkowy

W związku z planem wykonania projektu rewitalizacji zespołu pałacowo-parkowego w Zawieprzycach przeprowadzono na jego terenie nieinwazyjne, a następnie sondażowe badania archeologiczne. Ich celem było przede wszystkim rozpoznanie dawnej topografii zespołu wraz z uchwyceniem historycznych, nieistniejących dziś budynków, ogrodzeń oraz konstrukcji ogrodowych i parkowych. Chodziło również o podjęcie próby weryfikacji hipotezy o istnieniu w Zawieprzycach zamku starszego niż pałac wzniesiony w końcu XVII w. W badaniach wykorzystano nieinwazyjną metodę magnetyczną oraz elektromagnetyczną (georadarową). W trakcie badań magnetycznych udało się uchwycić 42 obiekty o różnym stopniu czytelności, w rozmaitych kształtach i rozmiarach. Do najciekawszych odkryć zliczyć należy prawdopodobne pozostałość budynku w typie kordegardy, ślady dawnych alejek i ścieżek, elementy założenia ogrodowego, relikty muru ogrodzeniowego oraz ślady muru pałacu i pozostałość dawnego dworku Skłodowskich.

Dokumentacja: Marcin Piotrowski, Patrycja Piotrowska, Konrad Grochecki, Paweł Zarzeczny, *Zespół pałacowo-parkowy w Zawieprzycach (gmina Spiczyn), nieinwazyjne (magnetyczne) oraz sondażowe badania archeologiczne w roku 2015*, Lublin 2016, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez Urząd Gminy Spiczyn, 209

II. BADANIA WYKOPALISKOWE

CHEŁM, gm. loco

Wysoka Górką, Stan. nr 1 AZP nr 80 – 90/1

Rozpoczęto I etap badań wykopaliskowych w związku z realizacją projektu naukowo - badawczego „Północna część książęcego zespołu rezydencjonalnego na Górze Katedralnej w Chełmie”, który objął północną część plateau Wysokiej Górki. Założono 2 wykopy badawcze: na północny wschód (nr 39) i na północ od środkowej części kopca (nr 40), usytuowanego na szczycie Wysokiej Górki. W wykopie nr 39 zadokumentowano liczne nawarstwienia destruktyw, spalenizny i budowlane. W obrębie wykopu nr 40 zadokumentowano dwa poziomy osadnicze wczesnośredniowieczne: górny w postaci warstwy spalenizny po zabudowaniach drewnianych, zawierający liczne fragmenty ceramiki i kości zwierzęcych oraz dolny ze z warstwą spalenizny, wyrobów miedzianych, szklanych, fragmentów ceramiki i kości zwierzęcych oraz dołami posłupowymi. Odkryto mury zbudowane z glaukonitytu, łączonego zaprawą wapienną (budowle D, E, F), o nieokreślonej funkcji i relacjach. Stwierdzono występowanie cegły palcówki w partiach stropowych konstrukcji.

Dokumentacja: Stanisław Gołub, *Projekt badawczy Narodowego Centrum Nauki 'Północna część książęcego zespołu rezydencjonalnego na Górze Katedralnej w Chełmie, realizowany przez Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Sprawozdanie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie.

ul. Lubelska 2, stan. nr 1 AZP nr 80 – 90/1

Badania wykopaliskowe przeprowadzone zostały w związku z realizacją polsko-ukraińskiego projektu badawczego „Poszukiwania, identyfikacja i rozpoznanie naukowe najstarszej świątyni Bogurodzicy wybudowanej w Chełmie przez króla Daniela Halickiego”. Prace wykopaliskowe prowadzono wewnątrz bazyliki pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Chełmie, gdzie założono 4 wykopy badawcze oraz w krypcie nr 4 pod świątynią. Wykonano również odkrywki architektoniczne. W obrębie wykopu w transepcie zadokumentowano: narożnik północno – wschodni cerkwi Daniela Romanowicza; sklepienie krypty XVIII – wiecznej i dwie przypory z okresu nowożytnego; fragment zniszczonego pożarem muru południowego cerkwi XIII – wiecznej. W wykopie w nawie głównej odkryto 11 grobów trumiennych, sarkofag w kształcie łodzi ze szkieletem mężczyzny, małą kryptę ceglana średniowieczną lub nowożytną oraz grób trumienny w murze narteksu, natomiast w części zachodniej dawne wejście do cerkwi, grób trumienny, fragment kamiennej płyty grobowej biskupa Filareta. Zbadano i zadokumentowano podczas nadzorów przy wymianie posadzki pozostałości przebudowy świątyni w różnych okresach: sześć bocznych ołtarzy, nowe krypty w nawie północnej i zakrystii południowej, groby, płyty nagrobne duchownych unickich, pilastry, różne rodzaje posadzek, progi drewniane, prawdopodobne wejście północne do cerkwi z XIII w. W krypcie nr 4 odsłonięto jeden z filarów cerkwi 1 fazy w XIII w. Pozyskano zabytki ruchome w postaci fragmentów ceramiki, szkła, kafla, cegieł, płytek posadzkowych.

Dokumentacja: Stanisław Gołub, *Sprawozdanie z prac archeologicznych przeprowadzonych w bazylice PW. Narodzenia NMP w Chełmie w sezonie 2015*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków

ków inwestora prywatnego, Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie i Narodowego Uniwersytetu Politechniki Lwowskiej.

ul. Lubelska 72A

W związku z odkryciem na jesieni 2014 r. pozostałości nieznanego cmentarza grzebalnego prawosławnego lub unickiego oraz likwidacją sieci ciepłowniczej i planowaną na terenie nieruchomości budową budynku handlowo – usługowego wraz z infrastrukturą towarzyszącą przeprowadzone zostały wykopaliskowe badania ratownicze. Badania połączone były z ekshumacją pochówków. Łącznie w trakcie wszystkich prac na cmentarzu odkrytych zostało 298 grobów – dziecięcych i osób dorosłych oraz 17 obiektów nieruchomych starszych, nie związanych z cmentarzem, w postaci m. in. wczesnośredniowiecznych dołków posłupowych oraz jamy odpadowej. W zasypiskach grobów natrafiono na nieliczne zabytki ruchome intencjonalnie umieszczone jako dary grobowe - dwa krzyżyki, kilka pierścionków miedzianych, monet (najmłodsze to monety Księstwa Warszawskiego z 1811 r.) i guzików, kolie paciorków szklanych. Na podstawie tych znalezisk można określić okres użytkowania przebadanej części cmentarza na okres co najmniej od poł. XVII do pocz. XIX w. W części przebadanej ustalono również zachodnią i południową granicę cmentarza, który posiada kontynuację w kierunku północnym oraz wschodnim. Pozyskano także kolekcję zabytków ruchomych, pochodzących z warstw pozaobiektowych i obiektów nieruchomych. Pozyskane zabytki ruchome pozwalają na stwierdzenie, że rejon prowadzonych badań był penetrowany przez grupy ludzkie od paleolitu schyłkowego, poprzez osadnictwo kultur trzcinieckiej i łużyckiej z epoki brązu po najliczniej reprezentowane słowiańskie. Wśród fragmentów naczyń słowiańskich zdecydowanie dominują rzemieślnicze wyroby z XIII w.

Dokumentacja: Wojciech Mazurek: *„Archeologiczne nadzory prac ziemnych przy usunięciu starej sieci ciepłowniczej do budynku usługowego i ratowniczych badań archeologicznych, realizowanych przy ulicy Lubelskiej 72A w Chełmie”*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie; Wojciech Mazurek *„Sprawozdanie wstępne z archeologicznych badań wykopaliskowych o charakterze przed inwestycyjnym w Chełmie przy ulicy Lubelskiej 72A w 2015 roku”* - dokumentacja z badań zostanie przekazana do archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie w 2016 r. Badania archeologiczne wykonano ze środków inwestora prywatnego

ul. Lubelska, Szpitalna, Trubakowska

Badania archeologiczne prowadzono w związku z budową Centrum Sportów Wodnych w Chełmie. Odsłonięto betonową płytę fundamentową nieistniejącej cerkwi garnizonowej pw. Św. św. Aleksieja, Piotra, Iona i Filipa, mającą trzy puste przestrzenie na wysokości przedsionka, nawy głównej oraz prezbiterium. Pozyskano nieliczne zabytki ruchome, datowane na XIX – XX w postaci fragmentu kafla, ceramiki naczyniowej, kieliszka, łuski oraz związanych z funkcjonowaniem cerkwi płytek ceramicznych i cegieł.

Dokumentacja: Anna Komisarczuk – Zawisłak, Paweł Zawisłak: *„Wyniki nadzoru archeologicznego związanego z inwestycją pn. ‘Budowa Centrum Sportów Wodnych w Chełmie, zlokalizowanego na działkach nr 365/41, 365/43, 365/45, 365/48 położonych w Chełmie przy ul. Lubelskiej i Trubakowskiej’”*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków firmy Skanska SA – wykonawcy robót.

ul. Sienkiewicza 5

Nadzory i badania archeologiczne prowadzono w związku z wykonaniem izolacji fundamentów budynku. Zadokumentowano 14 obiektów, w tym: 4 jamy osadnicze lub gospodarcze, jamę lub półziemiankę z okresu nowożytnego, 6 dołków posłupowych, studnię lub cysternę głębokości ok. 6 m, datowaną na XVI – XVII w. (być może starszą), 2 konstrukcje architektoniczne – łuk oraz mur. Osiem obiektów wydатовano na XII – XIII w. Zarejestrowano także warstwę kulturową z tego okresu z dużą ilością materiału zabytkowego w postaci ceramiki, także szkliwionej, z ornamentem stempelkowym, kości zwierzęcych, metali, w tym zawieszki ornamentowanej z brązu. Na tej podstawie można rozszerzyć zasięg wczesnośredniowiecznej osady przyrodowej, lokalizowanej przy ul. Czarnieckiego 8 – 1 Pułku Szwoleżerów. Ustalono na podstawie pozyskanego materiału ceramicznego ciągłość chronologiczną osadnictwa w tym rejonie miasta także w XIV – XV w. oraz w XVI – XVIII w.

Dokumentacja: Stanisław Gołub, Monika Derecka: *Chełm, ul. Sienkiewicza 5. Dokumentacja z badań archeologicznych wykopów pod izolację fundamentów. Sezony 2014 - 2015*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków inwestora prywatnego.

ul. Sybiraków, Poczta

Nadzory i badania archeologiczne wykonano w związku z budową sieci ciepłej rozdzielczej wysokich parametrów z siecią telemetryczną. Odkrycie licznych obiektów osadniczych i warstw kulturowych z zabytkami pozwoliło na ustalenie, że rejon od ul. Partyzantów do ul. Pocztowej był zasiedlony od XVI w., intensywniej natomiast od XVI – XVIII w. Funkcjonowały tu pojedyncze gospodarstwa o zabudowie drewnianej z zabudową towarzyszącą i jamami- śmietniskami. Bliżej ul. Pocztowej zadokumentowano domy murowane, także podpiwniczone. Natomiast ul. Poczta objęta była zabudową murowaną – drewnianą od XVI – XVII w. do okresu powojennego. Pozyskano liczne zabytki, głównie ceramikę naczyniową. Brak materiałów z okresu wczesnego średniowiecza i średniowiecza potwierdza dotychczasowe ustalenia o lokalizacji tego osadnictwa.

Dokumentacja: Stanisław Gołub: *Chełm, ul. Sybiraków - Poczta. Dokumentacja z badań archeologicznych wykopów pod budowę sieci ciepłej rozdzielczej. Sezon 2015*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Miejskiego Przedsiębiorstwa Energetyki Ciepłej sp. z o. o. w Chełmie.

CZEMIERNIKI, pow. radzyński**Zespół pałacowo-obronny, ul. Zamkowa**

W ramach prowadzonych prac wykonano dwa wykopy przy wewnętrznych ścianach przejazdu bramnego. Pod usuniętą warstwą asfaltu natrafiono na bruk kamienny ułożony na warstwie żółtego piasku. Natrafiono na odsadzki kamienno-ceglanej muru fundamentowego po obu stronach bramy. W trakcie pogłębiania wykopów natrafiono na dwa równoległe ceglane mury z cegieł (szer. 60cm.) położone poprzecznie w stosunku do przejazdu, jeden wewnątrz bramy, drugi po jej zewnętrznej stronie. W trakcie prowadzonych robót ziemnych związanych z rewitalizacją stawu i dawnej fosi znaleziono przedmioty pochodzące z czasów nowożytnych, w tym kulę muszkietową. Nie natrafiono natomiast na elementy fortyfikacji budynku pałacu. Podczas prac obniżania terenu wokół budynku

pałacu po stronie wschodniej pałacu natrafiono na hałdy ziemi, cegieł i kamieni w narożnikach. Odkryto liczne fragmenty ceramiki i kafli piecowych datowanych na XVII/XVIII wiek. Po stronie zachodniej pałacu natrafiono na skupiska cegieł (prawdopodobnie baszt alkierzowych rozebranych podczas budowy fosy w XVIII wieku)

Dokumentacja: Tomasz Pietrzela, *Czemierniki, ul. Zamkowa, Zespół pałacowo-obronny Sprawozdanie z prac archeologicznych wykopaliskowych prowadzonych w okresie 02.03.-15.04.2015 r.* mps. w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora – BioEnergia Jabłońscy sp.j.

CZERMNO, gm. Tyszowce, pow. tomaszowski grodzisko, stan. nr 1 obszar AZP nr 90-92 /1

Kontynuowano realizację projektu pt. *Złote jabłko polskiej archeologii. Zespoły grodowe w Czermnie i Gródku (Grody Czerwieńskie) - chronologia i funkcja w świetle badań dawnych oraz weryfikacyjnych*, realizowanego w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki (projekt nr 12H 12 0064 81). Grant realizowany jest w Instytucie Archeologii i Etnologii PAN i zaplanowany został na lata 2013-2016. Celem tegorocznych działań archeologicznych była kontynuacja rozpoznania wału grodziska w Czermnie. Wykop o wymiarach 4 x 15 m wytyczono od kulminacji wału w kierunku majdanu grodziska. W wyniku badań zadokumentowano złożony układ stratygraficzny nawarstwień kulturowych wału. Najmłodszą jednostką stratygraficzną była warstwa czarnej ziemi o miąższości około 1m. Zawierała ona spaleniznę, kamienie, dużą ilość zabytków ruchomych, głównie ceramiki i metali (ołowiane plomby, groty strzał i inne militaria oraz narzędzia i fragmenty ozdób). Jej powstanie mogło być wynikiem osunięcia się materiału wypełniającego wnętrze skrzyni (?), elementu konstrukcyjnego najmłodszej części wału oraz częściowo wynikało z użytkowania grodu. W omawianą warstwę wkopany był grób nr 1, którego przekrój uchwycono na południowym profilu wykopu. W trakcie badań odsłonięto fragmenty żeber i kręgi piersiowe. Całości grobu nie eksplorowano. W narożniku jamy grobowej natrafiono na skupisko ozdób srebrnych (zausznice). Poniżej grobu zadokumentowano nawarstwienia i pozostałości drewnianych konstrukcji skrzyniowych (?) wewnętrznej, części wału obronnego grodziska. Wstępna analiza nawarstwień wskazuje na obecność w tym miejscu konstrukcji drewnianej i jądra ziemnego najstarszej części wału grodziska w Czermnie, o szerokości około 10 m, a jego chronologia określana jest co najmniej na X wiek. Po wewnętrznej stronie tego wału, na jego styku z majdanem grodziska odnotowano obecność dwóch rodzajów konstrukcji drewnianych, być może związanych z wewnętrzną ścianą wału lub dostawionymi doń budynkami. Na profilach w środkowej części wykopu zarejestrowano ponadto inny układ konstrukcji drewnianych i nasypu ziemnego, co wskazuje na poszerzenie pierwotnej, najstarszej części wału, który po rozbudowie posiadał szerokość ponad 20 m. Moment tej rozbudowy datowany jest na początki wieku XI. Natomiast w zewnętrznej części wykopu i w górnej jego nawarstwień zarejestrowano negatywy belek tworzące drewnianą ścianę/zaporę. Najpewniej była to konstrukcja skrzyniowa (?), stabilizująca nasyp zewnętrzny przed rozsunięciem, związana z najmłodszą fazą umocnień obronnych grodziska, datowaną na połowę XI wieku.

Dokumentacja: Marcin Wołoszyn, Tomasz Dzieńkowski, Iwona Florkiewicz, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych wału grodziska w Czermnie, realizowanych w 2015 roku.* Badania realizowane w ramach projektu badawczego Nr 12H 12 0064 81, finan-

sowanego w ramach modułu badawczego 1.2 programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą "Narodowy Program Rozwoju Humanistyki" w latach 2013-2016 – kierownik dr hab. Marcin Wołoszyn.

GARWOLIN – KURÓW

droga ekspresowa S-17, obwodnica Puław

stan: AZP nr 1/73-77/11, 2/73-77/4, 4/73-77/12, 5/73-77/13, 6/73-77/14, 7/73-77/15, 8/73-77/16 85/73-77/18, 86/73-767/3 w m. Pulki, Sielce, Młynki

Badania sondażowe podjęto w związku z planowaną budową odcinka drogi ekspresowej S-17 stanowiącej dojazd do przeprawy mostowej na rz. Wiśle w pobliżu Puław. Badania na 9 wytypowanych stanowiskach archeologicznych miały na celu weryfikację wyników przedinwestycyjnych badań powierzchniowych przeprowadzonych jesienią 2012 r. W trakcie badań wykonano wykopy sondażowe o łącznej powierzchni 13,2 ara. Odkryto 24 obiekty oraz pozyskano 38 zabytków ruchomych, w tym 30 fragmentów ceramiki oraz 8 zabytków krzemiennych. Oprócz sondaży przeprowadzono również odwierty geologiczne na formach zbliżonych do kopców oraz zadokumentowano okopy wojenne w lesie puławskim. W wyniku przeprowadzonych badań wytypowano obszary przewidziane do wyprzedzających inwestycję badań wykopaliskowych oraz tereny przeznaczone do nadzoru archeologicznego. Większość przebadanych stanowisk predestynowanych do badań sondażowych datowana była na okres nowożytny,

Dokumentacja: Sylwester Bochyński, Adam Olszewski, Paweł Zawisław. *Opracowanie archeologicznych badań sondażowych wyprzedzających budowę drogi ekspresowej S-17 Garwolin - Kurów, odcinek 5: Dojazd do przeprawy mostowej na rzece Wiśle w Puławach*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez GDDKiA Oddział w Lublinie, 198

JANÓW PODLASKI, pow. bialski

Zespół Zamkowy, ul. G. Narutowicza

Ratownicze badania wykopaliskowe wykonano przy wjeździe na teren dziedzińca zamkowego, po obydwu stronach fosy. Odsłonięto pozostałości murowanej kamienno – ceglanej wieży bramnej (kamienne fragmenty fundamentów w dużym stopniu uszkodzone podczas prac prowadzonych w I połowie XX wieku, przy budowie wjazdu na dziedziniec zamkowy). W fosie zlokalizowano okute stalową blachą drewniane pale pochodzące ze starszego, być może średniowiecznego mostu (drewno oddane do datowania dendrologicznych). Z wykopu pozyskano nieliczny materiał ruchomy w postaci: fragmentów ceramiki, kości zwierzęcych, przedmiotów metalowych, które możemy datować w szerokich ramach od XV do początków XX wieku. Z najstarszych warstw, z okolic drewnianych pali pochodzi materiał jednolity, późnośredniowieczny (XV/XVI wiek. badania prowadzono także przy budowie mostu łączącego pawilon wschodni z na terenem ogrodów/parku. Odsłonięto mocno uszkodzone fragmenty kanału odprowadzającego wodę z dziedzińca zamkowego i fragmenty pali przytrzymujących most (XVII-XVIII w.).

Dokumentacja: Mieczysław Bienia, *Janów Podlaski, ul. G. Narutowicza, Zespół Zamkowy, Sprawozdanie z prac archeologicznych wykopaliskowych prowadzonych w okresie 11.02.-30.04.2015 r.* mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora – ARCHE Sp. z o.o.

GOZDÓW, gm. Werbkowice, pow. hrubieszowski**stan. nr 27 obszar AZP nr 87-93/159**

Stanowisko odkryto przypadkowo podczas robót ziemnych związanych budową budynku gospodarczego, gdy to podczas wykopów pod fundament natrafiono na szkielety ludzkie, ułożone na boku w pozycji lekko skurczonej. Zgłoszenie znaleziska najpierw trafiło do Komendy Powiatowej Policji w Hrubieszowie, a następnie do Muzeum. W trakcie badań ratowniczych zadokumentowano dwa groby szkieletowe. W grobie nr 1 oprócz kości ludzkich odnotowano obecność zausznicy miedzianej w kształcie wierzbowego liścia, kilka fragmentów ceramiki i kilkanaście kości zwierzęcych. W grobie nr 2 uchwycono fragmentarycznie zachowany szkielet, kilka fragmentów ceramiki i 2 narzędzia krzemienne. Analiza znalezisk pozwala przypisać te pochówki ludności kultury mierzanowickiej z wczesnego okresu epoki brązu.

Dokumentacja: Anna Hyrchała, *Dokumentacja z badań ratowniczych w Gozdowie na stan. 27, obszar AZP 87-93/159, gmina Werbkowice, powiat hrubieszowski*. Badania zorganizowane i finansowane przez Muzeum im ks. St. Staszica w Hrubieszowie.

HRUBIESZÓW, pow. hrubieszowski**ul. Dębowa, stan. nr 12 obszar AZP nr 86-93/29,**

Badania o charakterze ratowniczym wykonano w ramach nadzoru archeologicznego, prowadzonego nad robotami ziemnymi przy inwestycji związanej z budową budynku mieszkalnego. W wykopie fundamentowym odkryto i zadokumentowano jamę gospodarczą o trapezowatym przekroju, w której wypełnisk natrafiono na kilka fragmentów ceramiki kultury pomorskiej z wczesnej epoki żelaza i nieliczne zwierzęce szczątki kośne.

Dokumentacja: Marcin Jączek, *Opracowanie wyników nadzoru archeologicznego nad budową budynku mieszkalnego jednorodzinnego na dz. ewid. nr 1630 przy ul. Dębowej, obręb Hrubieszów*. Dokumentacja powykonawcza w archiwum WUOZ Lublin Delegatura Zamość. Badania realizowane na zlecenie inwestora prywatnego

ul. Łazienna

W trakcie robót ziemnych związanych z budową przyłączy wodociągowych wykonano ratownicze badania archeologiczne, gdy podczas nadzoru archeologicznego zaobserwowano w wykopie obecność nawarstwień kulturowych i reliktyw architektonicznych. W trakcie eksploracji wykopu odkryto fragment muru ceglanego stanowiącego pozostałość po historycznej zabudowie terenu i ułamki ceramiki datowane na XIX w.

Dokumentacja: Anna Jączek, *Opracowanie wyników nadzoru archeologicznego nad budową zbiorczego przyłącza wodociągowego do lokali „Społem” PSS w Hrubieszowie, na terenie działek ewid. nr 437/16, 437/27, 437/10, 437/25 i 904 przy ul. Łaziennnej, obręb Hrubieszów*. Dokumentacja powykonawcza w archiwum WUOZ Lublin Delegatura Zamość. Badania realizowane na zlecenie inwestora - „Społem” PSS w Hrubieszowie.

ul. Narutowicza 31

Badania o charakterze ratowniczym prowadzono w wykopach wykonanych podczas remontu fundamentów budynku mieszkalno-usługowego. W jednym z wykopów robotnicy natrafili na nieznane dotychczas konstrukcje drewniane. Na głębokości 4,27m poniżej poziomu gruntu znajdowały się poziomo ułożone belki drewniane o średnicy od 30 do

40 cm oraz poziomo ułożone deski, wspierane przez pionowo wbite pale. Stanowiły one prawdopodobnie element konstrukcyjny istniejącej tu wcześniejszej piwnicy i związanej z nią zabudowy (budynku mieszkalnego). Służyły one zapewne do zabezpieczenia ścian ziemnych (szalunek) lub oddzielenia od siebie poszczególnych pomieszczeń. W wykopie odkryto także zabytki ruchome w postaci: 2 całych garnków i 28 fragmentów naczyń glinianych toczonych na kole (pochodziły z kubków, dzbanów, waz, trójnożnych patelni i pokrywek do naczyń), jednej butelki i jednego słoiczka szklanego, jednej fajki glinianej oraz kilku nieokreślonych wyrobów drewnianych. Wszystkie wymienione znaleziska należy datować na okres XIX w.

Dokumentacja: Anna Jączek, *Sprawozdanie z ratowniczych badań archeologicznych przeprowadzonych na działce nr 773/8 przy ul. Narutowicza 31 w Hrubieszowie*. Dokumentacja powykonawcza w archiwum WUOZ Lublin Delegatura Zamość. Badania realizowane na zlecenie inwestora – Hrubieszowska Spółdzielnia Mieszkaniowa im. St. Staszica.

KOZUBSZCZYŻNA, gm. Konopnica, pow. lubelski

stan. nr 2 AZP nr 78-80/27

Badaniu ratownicze przeprowadzono na stanowisku zlokalizowanym na trasie budowy drogi ekspresowej S19 Lubartów – Kraśnik na odcinku od węzła „Dąbrowica” do węzła „Konopnica”. Omawiane prace wykopaliskowe stanowiły trzeci i ostatni etap szeroko-płaszczyznowych badań ratowniczych na tym stanowisku. Obejmowały obszar 8,21 ara zlokalizowany w południowej części stanowiska na krawędzi wysoczyzny ponad doliną Konopniczanki. Badania były uzupełnieniem zasadniczych prac przeprowadzonych w latach 2013-2014. Podczas omawianego trzeciego etapu badań odkryto 32 obiekty. Spośród nich 3 określono ogólnie jako pradziejowe, 26 powiązano z wczesnym średniowieczem, 2 zaś z okresem nowożytnym. Odkryto łącznie 6703 fragmenty ceramiki naczyniowej, 10 zabytków krzemiennych, 69 wykonanych z metalu, a ponadto 23 fragmenty polepy, 67 fragmentów kamieni i 21 żużli, 169 kości zwierzęcych i 3 muszle małży. Poza egzemplarzem szeląga koronnego króla Jana Kazimierza wszystkie wymienione zabytki odnaleziono w wypełniiskach obiektów ziemnych. Najstarsze z wymienionych struktur obiektowych należy łączyć prawdopodobnie z okresem neolitu. Obecne były wśród nich 2 jamy o najprawdopodobniej zasobowym przeznaczeniu. Zaproponować można ponadto ich łączność z kulturą amfor kulistych, której obiekty zarejestrowano w czasie poprzednich badań na stanowisku. W przypadku niecharakterystycznych materiałów niecharakterystycznych prawdopodobna jest również ich przynależność do kultury trzcinieckiej, której osadnictwo w nieznacznym stopniu objęło teren stanowiska. Najliczniejszą grupę obiektów stanowiło 26 struktur wczesnośredniowiecznych. Na podstawie analizy ceramiki naczyniowej i zabytków metalowych uściślono datowanie tych obiektów w ramach dwóch faz osadniczych. Ustalono, że 7 spośród nich związanych jest ze starszym etapem zasiedlenia obszaru stanowiska w VIII-X w., 12 zaś z młodszą fazą (XI-XIII w.). Wśród struktur obiektowych znajdowały się zarówno te, które pełniły najprawdopodobniej funkcję mieszkalną jak też obiekty o przeznaczeniu gospodarczym i rozległe jamy śmietniskowe. Najmłodszy epizod osadniczy reprezentowany był przez 2 obiekty nowożytne. Były to prawdopodobnie pozostałości po kopcowaniu warzyw. Ich chronologię określić można na XIX-XX w. Analiza geomorfologii stanowiska wskazała na nieznaczący wpływ człowieka na dynamikę jej przemian. Dotyczy to zarówno

krawędzi doliny, w obrębie której zaobserwowano jedynie występowanie niewielkich naturalnych podcięć erozyjnych, jak i jej dna, gdzie ingerencja w środowisko związana jest z zasadzie ze współczesnością. Stok wierzchowiny, na którym przeprowadzono prace badawcze również nie ulegał poważniejszym przeobrażeniom, co wskazuje na nieznaczne tylko użytkowanie gleb w jego obrębie. Badania pozwoliły na określenie północnej i wschodniej granicy obszaru najsilniej zagospodarowanego osadniczo w pradziejach, wczesnym średniowieczu i w okresie nowożytnym oraz uszczegółowienie chronologii tego zjawiska.

Dokumentacja: Adam Olszewski, Sylwester Bochyński, *Wstępne sprawozdanie z III etapu archeologicznych ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku nr 2 w Kozubuszczyźnie (AZP 78-80/27), pow. lubelski*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez GDDKiA Oddział w Lublinie; Sylwester Bochyński, Anna Godlewska, Rafał Hordyjewski, Adam Olszewski, Paweł Zawisłak, *Opracowanie końcowe wyników III etapu archeologicznych ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku nr 2 w Kozubuszczyźnie, gm. Konopnica, pow. lubelski (AZP 78-80/27), przeprowadzonych na przełomie 2014 i 2015 r. W ramach prac uzupełniających na stanowiskach zlokalizowanych na trasie budowy drogi ekspresowej S-19 Lubartów – Kraśnik na odcinku od węzła „Dąbrowica” (bez węzła) do węzła „Konopnica” (odcinek obwodnicy Lublina), Część 1 i 2*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez: GDDKiA Oddział w Lublinie.

stan. nr 4 AZP nr 77-80/47

Stanowisko odkryte zostało w lutym 2015 roku, podczas nadzoru archeologicznego sprawowanego przy budowie drogi ekspresowej S19 na odcinku pomiędzy węzłami „Dąbrowica” i „Konopnica”. Na podstawie decyzji LWKZ przeprowadzono badania ratownicze na zagrożonej zniszczeniem części stanowiska. Podczas prac wykopaliskowych rozpoznano łącznie 0,5 ha stanowiska, identyfikując i obejmując eksploracją 98 ziemnych obiektów nieruchomych. Dla 9 udało się określić przynależność kulturową, wyłącznie z kulturą trzciniecką, 2 tylko ogólnie łączono z okresem pradziejowym, zaś dla pozostałych 87, ze względu na brak w wypełnieniach zabytków ruchomych, identyfikacja kulturowa lub chronologiczna była już niemożliwa. Pojedynczy obiekt wiązano z funkcją mieszkalną (relikt półziemianki), 38 w szerokim rozumieniu z funkcją gospodarczą, zaś 59 stanowiły negatywy dołków posłupowych. Łącznie z obiektów pozyskano 108 artefaktów, głównie w postaci drobnych ułamków ceramiki naczyniowej, a w pojedynczych przypadkach w formie wyrobów krzemiennych i kamiennych. W trakcie eksploracji ustalono granice stanowiska w kierunkach: północnym, wschodnim i południowym

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Dokumentacja wstępna z ratowniczych badań archeologicznych stanowiska nr 4 w Kozubuszczyźnie (AZP 77-80/47) gm. Konopnica, pow. lubelski, wykonanych w 2015 r. w związku z budową drogi ekspresowej nr 19 pomiędzy węzłami „Dąbrowica” - „Konopnica”*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez GDDKiA Oddział w Lublinie; Mariusz Matyaszewski, *Sprawozdanie z ratowniczych badań archeologicznych stanowiska nr 4 w Kozubuszczyźnie (AZP 78-80/47) gm. Konopnica pow. lubelski, wykonywanych w 2015 roku w związku z budową drogi ekspresowej nr 19 pomiędzy węzłami „Dąbrowica” - „Konopnica”*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez GDDKiA Oddział w Lublinie

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Dokumentacja końcowa z ratowniczych badań archeologicznych stanowiska nr 4 w Kozubszczyźnie (AZP 78-80/47), gm. Konopnica, pow. lubelski, wykonanych w 2015 r roku w związku z budową drogi ekspresowej S19 Lubartów-Kraśnik, pomiędzy węzłami „Dąbrowica”- „Konopnica” (odcinek obwodnicy Lublina)*, Lublin 2016, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez: GDDKiA Oddział w Lublinie, 208

KRUPE, gm. Krasnystaw, pow. chełmski

Zamek

Badania archeologiczne o charakterze sondażowym przeprowadzone zostały w obrębie ruin zamku, dla potrzeb opracowania koncepcji oraz dokumentacji projektowej zagospodarowania ruin zamku w Krupem gm. Krasnystaw w ramach projektu pn. „Wzmocnienie spójności, społecznej, gospodarczej i terytorialnej w obszarze funkcjonowania szlaku Jana III Sobieskiego w województwie lubelskim”. Założono 7 wykopów sondażowych w celu ustalenia przebiegu muru kurtynowego (1-3), zweryfikowania lokalizacji kaplicy zamkowej na dziedzińcu (4), dla rozpoznania poziomu i rodzaju posadzki (5) oraz ustalenia konstrukcji i stanu zachowania fundamentu baszty zachodniej. Zadokumentowano konstrukcję kamiennego fundamentu muru kurtynowego płasko położonych płyt z kamienia łamanego na zaprawie wapiennej szerokości ok. 2,8 m. Nie natrafiono na kaplicę zamkową, natomiast udało się odsłonić prawdopodobnie poziom użytkowy dziedzińca zamkowego w postaci warstwy płasko ułożonych cegieł. Zadokumentowano fundament baszty, wzniesiony z kamienia, zaś wysoki stan wód gruntowych uniemożliwił dokładne jej rozpoznanie. Zadokumentowano także fragmenty zawalonych ceglanych murów i sklepień jednej z bastei. Jest prawdopodobne, iż basteje posiadały partie podziemne o złożonej organizacji przestrzennej wnętrza. Zebrano liczny materiał ruchomy z okresu funkcjonowania zamku, tj. XVI – XVIII w. w postaci kafli piecowych, ceramiki naczyniowej, szkła, kości zwierzęcych, wyrobów metalowych.

Dokumentacja: Radosław Gliński, Tomasz Murzyński, *Sprawozdanie z sondażowych badań archeologiczno architektonicznych na zamku w Krupem*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Gminy Krasnystaw.

KRYŁÓW, gm. Mircze, pow. hrubieszowski

Zamczysko na Wyspie, stan. nr 1 obszar AZP nr 91-92/1

Nadzory i badania archeologiczne na zamczysku wykonywano w związku z realizowanymi na tym obiekcie pracami projektowymi i wykonawczymi trasy edukacyjno-przyrodniczej i punktu widokowego. Celem badań sondażowych na tzw. „Bastionie Wschodnim” było definitywne określenie konstrukcji tego obiektu fortyfikacyjnego, Wykop nr 1 zlokalizowany został na obecnej kulminacji bastionu. Podczas jego eksploracji natrafiono na szereg warstw ziemnych, tworzących strukturę konstrukcyjną nasypu bastionu. W górnej partii wykopu natrafiono także na fragment drewnianej belki, którą (według informacji mieszkańców Kryłowa) należy wiązać z konstrukcją stanowiska strzelniczego (bunkra) z okresu II wojny światowej. Wykop nr 2 zlokalizowany został w północno-zachodniej części bastionu, na wysokości jego lewego barku. W trakcie jego eksploracji ujawniono kilkaset poziomych warstw ziemnych (mocno zbitych), które tworzyły trzon konstrukcji nasypu bastionu. W obrębie wykopu wydzielono łącznie 472 jednostki stra-

tygraficzne. Układ tych nawarstwień pozwala wydzielić dwie fazy sypania bastionu. Wykop nr 3 zlokalizowany został w południowo-zachodniej części bastionu, na wysokości jego prawego czoła, na stromym zboczu od strony koryta rzeki Bug. Głębokość wykopu sięgnęła 6,4m. W zewnętrznej części wykopu uchwycono mur o przebiegu równoległym do prawego czoła bastionu, który zbudowany był z cegieł typu „palcówka”, związanych zaprawą wapienną i posiadał grubość ok. 4,5m, a jego wysokość odnotowana w wykopie sięgała ok. 2m. W obrębie muru wystąpił wyraźny uskok, powstały w wyniku jego intencjonalnego rozebrania. W głębi wykopu, za murem, wydzielono na profilu 345 jednostek stratygraficznych nawarstwień glebowych, o identycznym charakterze, jak w wykopie nr 2, po drugiej stronie bastionu. Podobny mur odsłonięto przy lewym czołe bastionu. W trakcie badań natrafiono także na liczne zabytki ruchome. Wśród nich znalazło się 68 monet, 164 ułamki naczyń, 43 detale ceramiki budowlanej (cegły, dachówki), 17 fragm. naczyń szklanych oraz 171 fragm. kafli piecowych. Większość znalezisk pochodzi z końca XVI i XVII wieku i na ten okres należy datować powstanie bastionu.

Dokumentacja: Marcin Piotrowski, Konrad Grochecki, Jarosław Iwan, *Sprawozdanie z III etapu prac archeologicznych na zamku w Kryłowie (Bastion Wschodni) oraz opracowanie wyników badań prowadzonych w latach 2014-2015*. Dokumentacja powykonawcza w archiwum WUOZ Lublin Delegatura Zamość. Badania realizowane na zlecenie Gminy Mircze i firmy Zakład Wapienno-Piaskowy „BEŁŻEC” – wykonawcy ścieżki edukacyjno-przyrodniczej.

LUBARTÓW, gm. loco

ul. Lubelska

Interwencyjne ratownicze badania wykopaliskowe na działce nr 446 podjęto w związku z odkryciem szczątków ludzkich podczas prowadzonej budowy budynku mieszkalnego. Za cel badań przyjęto eksplorację odkrytych pochówków, ustalenie chronologii oraz zasięgu nowoodkrytego cmentarza, a także zabezpieczenie i zinventaryzowanie wydobytych podczas badań zabytków ruchomych. W toku czynności badawczych odsłonięto i wyeksplorowano 17 obiektów. 8 z nich zostało przebadane częściowo ponieważ albo wykraczały poza zasięg działki albo były silnie naruszone pracami budowlanymi. Materiał ruchomy stanowiło 5 fragmenty ceramiki naczyniowej (4 wystąpiły w wypełni-skach grobów), 2 nieokreślone przedmioty żelazne (odnalezione „luźno” podczas wizji konserwatorskiej) oraz fragment monety (zapewne półtorak Zygmunta III Wazy). Wśród obiektów zagłębionych 10 rozpoznano jako groby, pozostałe 7 obiektów stanowiły jamy lub doły śmietnikowe. Na podstawie odnalezionych artefaktów czas powstania i użytkowania cmentarzyska można z dużym prawdopodobieństwem zamknąć w ramach XVII stulecia. Wg prowadzącego badania archeologa mamy tu do czynienia z tzw. cmentarzem epidemicznym.

Dokumentacja: Michał Kubera, *Wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych prowadzonych w związku z odkryciem nowożytnego cmentarzyska przy ul. Lubelskiej 135 (dz. 446) w Lubartowie*. Stanowisko nr AZP 73-82/33-103, Lubartów 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez osobę prywatną, 189

LUBLIN, gm. loco**ul. Lipowa, cmentarz**

Badania archeologiczne prowadzone przy mogile usytuowanej w sekcji 13 cmentarza. Badania miały na celu rozpoznanie obiektu, potwierdzenie lub wykluczenie jego funkcji jako grobowca oraz określenie jego chronologii. Czynności badawcze podzielono na dwa etapy. Pierwszy z nich polegał na wykonaniu robót ziemnych, w ramach których przeprowadzono eksplorację wykopu stycznego do fundamentu ceglanego cokołu. W drugim etapie badań wykorzystania została kamera inspekcyjna, dzięki której starano się rozpoznać ewentualne wnętrza konstrukcji ceglanego cokołu. Podczas wykonywania wykopu sondażowego natrafiono na grób ziemny ze szkieletowym pochówkiem umieszczonym w drewnianej trumnie. Przy szczątkach znajdowało się wyposażenie w postaci 9 medalików i jednego mosiężnego krzyżyka. Wszystkie odkryte dewocjonalia datowano na okres od 2 poł. XVIII – do XIX w. Obserwacja z użyciem kamery pozwoliła na potwierdzenie obecności przynajmniej jednej drewnianej trumny wewnątrz grobowca. Przeprowadzone badania potwierdziły interpretację badanego obiektu jako grobowca. Ustalono, że grobowiec został wzniesiony w okresie od 1870 r. do końca XIX w.

Dokumentacja: Dariusz Włodarczyk, *Dokumentacja z archeologicznych badań sondażowych mogiły w sekcji 13 cmentarza rzymskokatolickiego przy ul. Lipowej w Lublinie*, Lublin 2016, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez Zarząd Cmentarza Rzymskokatolickiego w Lublinie, 207

ul. Towarowa

Badania o charakterze sondażowo-weryfikacyjnym przeprowadzono na działce na terenie dawnej podlubelskiej jurydyki – dzielnicy Kalinowszczyźnie. Miały one za zadanie ustalenie pierwotnego ukształtowania terenu, w szczególności skarp od strony dawnych ulic oraz rozpoznanie ewentualnych poziomów osadniczych. Na terenie tym planowana jest inwestycja budowlana i w związku z tym konieczne było wykonanie wstępnych prac archeologicznych mogących dać wytyczne do wykonania projektu architektonicznego zgodnego z zaleceniami konserwatorskimi. W obrębie Kalinowszczyzny nie prowadzono dotychczas archeologicznych badań wykopaliskowych pomimo tego, że historycznie jest tu udokumentowane osadnictwo od średniowiecza. W trakcie wykopalisk odsłonięto i zadokumentowano pozostałości zabudowy datowanej na podstawie zabytków ruchomych na koniec XVI-XVII w. Najcenniejsze okazało się odsłonięcie pozostałości budynku murowanego z zachowanym częściowo sklepieniem piwnicy oraz towarzyszącej mu zabudowy pochodzącej z różnych okresów. Pozyskano liczne zabytki ruchome (m.in. fragmenty kafla piecowych zdobionych motywami roślinnymi i zwierzęcymi, fragmenty ceramiki, w tym półmajolikowej, szkła okienne itd.) datowane głównie na okresu nowożytnego, zwłaszcza na przełomu XVI/XVII w. m. Odkryte artefakty świadczą o wysokim statusie społecznym osób przebywających w odkrytym budynku w tym okresie. Należy podkreślić, że przeprowadzone dotychczas badania są istotne z punktu widzenia wiedzy o historii Lublina, a w szczególności jego wschodnich przedmieść, funkcjonujących w XVI-XVIII jako tzw. jurydyki. Skąpy dotychczas zasób wiedzy na ten temat pozyskiwanej metodami archeologicznymi został w znaczący sposób powiększony.

Dokumentacja: Bogusława Okupny, *Sprawozdanie wstępne z archeologicznych badań weryfikacyjno-sondażowych przeprowadzonych na terenie działek nr 4/5, 5. ul. Towarowa*

wa 1/Okólna 2A w Lublinie w dzielnicy Kalinowszczyzna w Lublinie, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez osobę prywatną

MAJDAN WIELKI, gm. Krasnobród, pow. zamojski

Prace wykopaliskowe przeprowadzono w miejscu przypadkowego odkrycia butów wojskowych na terenie tartaku, gdzie w skarpie wybierzyska piasku zarysowały się dwa obiekty ziemne związane z miejscem pochówku 40 żołnierzy Wojska Polskiego rozstrzelanych przez Niemców we wrześniu 1939 r., a następnie ekshumowanych w latach 50. XX w. w trakcie obecnych badań odnaleziono kilkadziesiąt guzików mundurowych, fragmenty kilku butów wojskowych, markę śmierci, maszynkę do golenia, żelazną ostrogę kawaleryjską, hełm typu Adrian, pocisk pistoletowy i kilka kości ludzkich.

Dokumentacja: Łukasz Wyszniński, *Majdan Wielki, działka nr 20. Dokumentacja z badań sondażowych*. Dokumentacja powykonawcza w archiwum WUOZ Lublin Delegatura Zamość. Badania zorganizowane i finansowane przez Muzeum Regionalne w Tomaszowie Lubelskim.

MOROCZYN, gm. Hrubieszów, pow. hrubieszowski

Stan. nr 44, obszar AZP nr 86-94/58

Badania ratownicze zrealizowano w wyniku zgłoszenia odkrycia skupiska kości ludzkich przez właściciela pola. W wyniku badań wykopaliskowych odkryto i zadokumentowano 2 ludzkie pochówki szkieletowe. Układ kości w jamie grobowej nr 1 wskazuje, że zmarły pochowany był w pozycji skurczonej na prawym boku. Wyposażenie grobu stanowił duży grot krzemienny (tzw. płoszcze), mały sercowaty grocik krzemienny do strzały, igła kościana, zawieszka z szabli dzika i tłuk krzemienny. Sposób ułożenia zmarłego i wyposażenie grobu pozwala datować ten obiekt na wczesną epokę brązu i przypisać kulturze mierzanowickiej. Grób nr 2 zawierał szkielet ułożony w pozycji wyprostowanej, na wznak, z rękami złożonymi na piersi. W trakcie jego eksploracji odkryto zabytki ruchome – żelazną sprzączkę do pasa i krzemienne krzesiwo, złożone w rejonie miednicy zmarłego. Wyposażenie grobu i ułożenie zmarłego pozwala datować ten grób na okres wczesnego średniowiecza (X-XII w.).

Dokumentacja: Anna Mucha, *Dokumentacja z badań ratowniczych w Moroczynie stan. 44, gm. Hrubieszów, woj. lubelskie, AZP 86-94/58 w 2015 roku*. Dokumentacja powykonawcza w archiwum WUOZ Lublin Delegatura Zamość. Badania zrealizowane i finansowane przez Muzeum im. ks. St. Staszica w Hrubieszowie.

MOTYCZ, gm. Konopnica, pow. lubelski

stan. nr 36 AZP 77-80/119

Przeprowadzone ratownicze badania archeologiczne na stanowisku, obejmujące swym zasięgiem przestrzeń tzw. pasa kolizji (o pow. 6,3 ara) w obrębie przyszłej drogi ekspresowej potwierdziły wnioski płynące z przeprowadzonej w 2008 roku prospekcji terenowej oraz badań archeologicznych wykonywanych w latach 2013 i 2014. Nowo pozyskane kompleksy źródeł zgodne też były z wynikami badań i ze stwierdzeniami formułowanymi po zakończeniu wcześniejszych prac wykopaliskowych, przede wszystkim w zakresie kumulacji osadnictwa okresu wpływów rzymskich w północnej i północno-zachodniej części stanowiska. Obiekty identyfikowane z kulturą wielbarską stanowiły znakomitą większość pośród rozpoznanych chronologicznie. Zakładać można, że

część obiektów pozbawionych zabytków ruchomych, może być łączona z osadnictwem okresu wpływów rzymskich. W omawianym ostatnim sezonie badań zidentyfikowano i poddano eksploracji 17 obiektów nieruchomych. Z wypełnień jam pozyskano 113 zabytków ruchomych, w tym 107 fragmentów ceramiki naczyniowej, 5 bryłek polepy oraz 1 ozdobę szklaną w postaci wielobarwnego paciorka o formie walcowatej. W sumie podczas 4 etapów ratowniczych badań archeologicznych stanowiska nr 36 w Motyczu realizowanych w latach 2013-2015 na powierzchni 128,12 ara, zidentyfikowano i eksplorowano 987 obiektów archeologicznych. Ze szlufowanych wypełnień jam pozyskano razem 3 068 zabytków ruchomych, w tym: 2181 fragmentów ceramiki naczyniowej, 1 gliniany obciążnik tkacki i 2 przęsliki, 74 wyroby lub odlupki krzemienne, 30 przedmiotów metalowych lub ich fragmentów, 69 wyrobów kamiennych, 3 szklane, 639 różnej wielkości grudek polepy, w tym częściowo konstrukcyjnej oraz 69 całych lub ułamków kości zwierzęcych

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski. *Dokumentacja z kontynuacyjnych ratowniczych badań wykopaliskowych stanowiska archeologicznego AZP 77-80/119-36 w miejscowości Motycz, gm. Konopnica, pow. lubelski, wykonywanych w 2015 roku w związku z budową drogi ekspresowej S19 Lubartów – Kraśnik, na odcinku od węzła „Dąbrowica” (bez węzła) do węzła „Konopnica” (wraz z węzłem) i połączeniem z istniejącą drogą krajową nr 19 wraz z przełożeniem odcinka drogi wojewódzkiej nr 747 na odcinku od węzła „Konopnica” do drogi krajowej nr 19 (kontrakt 2D3F),* Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez firmę BUDIMEX S.A.

RUDA WOŁOSKA, gm. Tomaszów Lubelski, pow. tomaszowski stan. nr 2, obszar AZP nr 95-90/42

W trakcie nadzoru archeologicznego realizowanego przy budowie stacji GPZ dla farmy wiatrowej odnotowano obecność zabytków ruchomych i obiektów ziemnych. W związku z tym odkryciem wykonano badania ratownicze. Ogółem wyeksplorowano i zadookumentowano 6 obiektów o charakterze osadniczym, w postaci różnorodnych jam gospodarczych. W 4 obiektach odnotowano materiał zabytkowy, co pozwoliło określić ich chronologię na wczesną epokę żelaza, datować na 700-600 lat p.n.e. i przypisać do kultury lużyckiej. Z obiektów pozyskano łącznie 111 zabytków, w tym 108 fr. ceramiki, 2 odlupki krzemienne oraz 1 fr. kości zwierzęcej. Ponadto odnotowano bardzo ciekawe znalezisko przy budowie turbiny nr 17, gdzie odkryto 3 fragmenty żeber mamuta, datowane na okres plejstoceni (od ok. 2,58 mln lat temu do 11,7 tys. lat temu). Należy zwrócić uwagę, że tego typu znaleziska należą do bardzo rzadkich. Jedyny cały szkielet mamuta na terenie ziem polskich znaleziono w miejscowości Pyskowice na Śląsku.

Dokumentacja: Łukasz Pawłowski, Jadwiga Jóźwiak, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową Farmy Wiatrowej Tomaszów Lubelski.* Dokumentacja powykonawcza w archiwum WUOZ Lublin Delegatura Zamość. Badania zlecone i finansowane przez inwestora – Elektrownia Wiatrowa Kresy I Sp. z o.o. w Warszawie.

SOBIBÓR, gm. Włodawa, pow. włodawski Były Hitlerowski Obóz Zagłady

Wykopaliskowe badania archeologiczne prowadzone były na terenie Byłego Hitlerowskiego Obozu Zagłady w Sobiborze, w związku z realizacją międzynarodowego projek-

tu rewitalizacji byłego obozu zagłady i opracowania nowej koncepcji Miejsca Pamięci. Rozpoznano rejon wejścia na drogę do komór gazowych, tzw. Himmelfahrtstrasse – nie udało się określić położenia bramy wejściowej na drogę do komór. Zadokumentowano domniemany tynkowany od wewnątrz zbiornik na wodę deszczową oraz ślady deskowego ogrodzenia. W rejonie południowo wschodniego narożnika muru upamiętnienia wokół grobów masowych wyznaczono zasięg deponowania spalonych ludzkich szczątków kostnych, dokumentując kolejne groby ciałopalne nr 18-20. Podjęto uzupełniające badania w rejonie komór gazowych w celu zadokumentowania wkopów fundamentowych i profili dołków posłupowych. Z warstwy humusowej oraz z wypełnisk obiektów nieruchomych pochodzą liczne artefakty – przedmioty osobiste, stanowiące pozostałość po pomordowanych Żydach.

Dokumentacja: Teresa Mazurek, Wojciech Mazurek, Rafał Ratajczak: „*Wyniki archeologicznych uzupełniających badań wykopaliskowych o charakterze przedinwestycyjnym, przeprowadzonych na terenie byłego niemieckiego, nazistowskiego obozu zagłady Żydów w Sobiborze jesienią 2015 roku*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne sfinansowane ze środków w dyspozycji Fundacji Polsko – Niemieckie Pojednanie.

SOBIESZYN, gm. Ułęż, pow. rycki stan. AZP nr 14

Badania prowadzone na osadzie kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego stanowiły kontynuację prac prowadzonych tu z przerwami od 1998 r. Podstawowym tegorocznym celem badawczym była weryfikacja i eksploracja kolejnej dużej anomalii widocznej w płn. – zach. strefie stanowiska oraz rozpoznanie zespołu anomalii występujących w pld.-wsch. części stanowiska. W sezonie 2015 odsłonięto dwa wykopy badawcze: wykop 28, w którym uchwycono i wyeksplorowano obiekty 96 i 97, oraz wykop 29, w którym uchwycono i zadokumentowano strop obiektu 98. Obiekt 96 określono jako piec do wypału ceramiki. Można go pewnie datować na MOP. Obiekt 97 to dołek posłupowy o nieokreślonej chronologii, być może pozostający w związku funkcjonalnym z obiektem 96. Natomiast obiekt 98 to najprawdopodobniej duże palenisko, którego chronologii nie udało się jeszcze ustalić. Ogółem podczas badań pozyskano 406 fragmentów ceramiki naczyniowej. 130 fragm. pochodzi z obiektów, pozostałe z oraniny oraz z warstwy kulturowej. Całość pozyskanego materiału odpowiada typowemu spektrum form kultury przeworskiej z MOP, nie wykazując praktycznie żadnych obcych kulturowo domieszek. Obiekt 96 określono jako piec do wypału ceramiki, o wymiarach około 2,6 x 1,8/1,6 m o owalnym, lekko ósemkowatym zarysie stropu i miąższości w granicach 70-80 cm. Piec, zbudowany pierwotnie z gliny wzmocnionej belkowaniem, został mocno zniszczony. Całość materiału ceramicznego, znalezionej zarówno w bezpośrednim sąsiedztwie pieca jak i w jego wnętrzu pozwala pewnie datować go na MOP. Obiekt 97 rozpoznano jako dołek posłupowy. W wykopie 29, zlokalizowanym w SE strefie stanowiska, uchwycono obiekt 98. W tej części osady widoczne były na planie badań geomagnetycznych dwie duże i bardzo wyraźne anomalie, oddległe od siebie około 20 m, które wstępnie interpretowano jako piece do wytopu żelaza, ze względu na występowanie w tym rejonie takich konstrukcji, stwierdzonych w trakcie badań w latach 1998-1999. Z obiektu 98 udało się uchwycić w 2015 r. tylko strop, dalszą eksplorację odłożono na kolejny sezon badawczy. Opisany obiekt jest najpewniej nie

piecem metalurgicznym lecz dużym paleniskiem: okrągłym w planie, wyłożonym dookoła dużymi kamieniami. Dno jest najprawdopodobniej wyłożone polepą. W obiekcie znaleziono dwa drobne fragmenty ceramiki oraz kilka niewielkich fragmentów kości o nieustalonym pochodzeniu. Badania na osadzie w Sobieszynie będą kontynuowane w następnych sezonach.

Dokumentacja: Piotr Łuczkiwicz, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych (31.08 - 19.09.2015) na stanowisku 14 w Sobieszynie, gm. Ułęż, pow. Ryki, woj. lubelskie*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez UMŚC w Lublinie, 206; Piotr Łuczkiwicz, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych (01.09 - 18.09.2015) na stanowisku 14 w Sobieszynie, gm. Ułęż, pow. Ryki, woj. lubelskie*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez UMŚC w Lublinie

STOŁPIE, gm. Chełm, pow. chełmski

Wieża, stan. nr 1 na obszarze AZP 79 - 89 /1

Badania archeologiczne zrealizowano w związku z planowanym zagospodarowaniem terenu wokół wieży kamiennej w Stołpiu. Założono 3 wykopy badawcze w obrębie projektowanych ścieżek utwardzonych. Potwierdzono obecność destruktywów warstw z okresu budowy i funkcjonowania gródka. Zadokumentowano pod warstwą utwardzonego traktu (ob. 2) 3 konstrukcje, związane ze sobą funkcjonalnie: źródło z profilowaną rynną dębową oraz zniszczone mury, w tym jeden z odsadzką, z piaskowców, opoki cegły, łączonych zaprawą wapienną. Potwierdzono również zabagnienie terenu na północ od stawu. Znaleziono liczny materiał zabytkowy w postaci ceramiki z XII - XIII w., beltu kuszy, ornamentowanej ozdoby z rogu, cegieł palcówek, cegieł kształtek

Dokumentacja: Stanisław Gołub: „*Stołpie, gm. Chełm. Stanowisko 1. Dokumentacja z badań archeologicznych. Sezon 2015*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie.

Badania archeologiczne wykonano ze środków Urzędu Gminy Chełm.

STRYJÓW, gm. Izbica, pow. krasnostawski

Stan. nr 30 na obszarze AZP 85 – 88/108

Drugi sezon badań wykopaliskowych kurhanu prowadzono w ramach projektu badawczego „Schyłek neolitu w północnej części Wyżyny Lubelskiej”. Założono wykopy badawcze o powierzchni 182 m² wokół kurhanu oraz pod nasypem kopca. W wykopie pod centralną częścią nasypu ukończono eksplorację i dokumentację obiektu nr 6, w którego wypełnisku zadokumentowano fragmenty kości ludzkich, pochodzące ze zniszczonego grobu oraz 3 fragmenty ceramiki z naczyń z wczesnej epoki brązu. W części wschodniej przebadanego terenu, na kulminacji niewielkiego wyniesienia, odkryto grób z konstrukcją kamienną o wymiarach 210x105 cm, w obrębie komory grobowej zadokumentowano słabo zachowane szczątki dorosłego osobnika i trzy grociki kamienne, wstępnie datowane na początek kultury strzyżowskiej lub późną fazę kultury mierzanowickiej. Zadokumentowano również nawarstwienia, związane z formowaniem nasypu kurhanowego i przekształcenia terenu po usypaniu kopca.

Autor badań: dr Piotr Włodarczak. Badania archeologiczne wykonano ze środków grantu Narodowego Centrum Nauki. Dokumentacja zostanie przekazana do archiwum WUOZ Delegatura w Chełmie

SWARYCZÓW, gm. Komarów Osada, pow. zamojski**Stan. nr 1, obszar AZP nr 90-91/4**

Był to 11 sezon badań o charakterze ratowniczym na dużym, wielokulturowym stanowisku, niszczone przez orkę, wybieranie piasku oraz penetrację eksploratorów. Potwierdzono obecność osady kultury łużyckiej oraz cmentarzyska birtualnego kultury wielbarskiej. Ponadto odkryto ślady osadnictwa z okresu neolitu i kultury łużyckiej z okresu halsztackiego. Tegoroczne prace wykopaliskowe w całości skoncentrowano na rozpoznaniu strefy cmentarzyska kultury wielbarskiej z rozległą warstwą ciałopalenia w południowo-wschodniej części stanowiska. Łącznie przebadano powierzchnię 225m² w obrębie trzech wykopów. Odkryto i zadokumentowano 21 obiektów: 4 groby ciałopalne związane z cmentarzyskiem kultury wielbarskiej z późnego okresu rzymskiego i początków okresu wędrówek ludów; 8 przypuszczalnych pochówków ciałopalnych, które są związane najpewniej z cmentarzyskiem kultury wielbarskiej (wątpliwość do charakteru obiektów wynika z małej ilości materiału kostnego lub jego braku); 9 obiektów o nieokreślonej chronologii, przynależności kulturowej i funkcji. Większość pozyskanych zabytków wystąpiło w humusie i warstwie kulturowej. Zdecydowanie najciekawszymi odkryciami były przedmioty związane z warstwą ciałopalenia cmentarzyska wielbarskiego w licznie ok. 50. Odkryto bowiem kilkanaście wyrobów metalowych (np. okucia pasa, sprzączki oraz fragmenty nieokreślonych przedmiotów), paciorki szklane i kamienne, a także fragmenty szkła pochodzącego z przetopionych naczyń.

Dokumentacja: Sylwester Sadowski, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na stanowisku nr 1 w Swaryczowie w 2015 roku*. Dokumentacja powykonawcza w archiwum WUOZ Lublin Delegatura Zamość. Badania finansowane przez Instytut Archeologii UMCS w Lublinie.

ULÓW, gm. Tomaszów Lubelski, pow. tomaszowski**stan. nr 4/11, obszar AZP nr 94-88**

Prace wykopaliskowe skupiły się na rozpoznaniu najmniejszego ze znajdujących się tu kurhanów, o niemal niewidocznym w terenie, silnie zniwelowanym nasypie, a poprzedziły je sondy geomorfologiczno-geologiczne, które potwierdziły słuszność interpretacji obiektu jako kurhanu. W trakcie eksploracji nasypu pozyskano liczne fragmenty ceramiki i zabytków krzemiennych kultury ceramiki sznurowej oraz kultury mierzanowickiej, w większości na obrzeżu nasypu kurhanu i tuż poza nim. Ponadto odnotowano ślady orki, najprawdopodobniej nowożytniej (XVII w. ?), skupiające się przy zewnętrznych krawędziach ćwiartek i nie zarejestrowane w obrębie samego nasypu kurhanu. Pod nasypem odsłonięto zarysy trzech obiektów archeologicznych. Obiekt 1 to niewielka jama zawierająca liczne fragmenty ceramiki kultury ceramiki sznurowej oraz fragmenty poroża i pojedyncze węgielki drzewne. Z wypełniska obiektu 2 pozyskano nieliczny materiał ceramiczny, w większości kultury ceramiki sznurowej i węgle drzewne. Obiekt 3 to prawdopodobnie główna jama grobowa. W jej stropie odkryto siekierkę kamienną, a w spągu odnotowano kolejną siekierkę krzemienią, kamienny toporek, wiórowiec z krzemienia wołyńskiego, 6 grocików krzemiennych oraz pucharek gliniany i fragmenty kolejnego naczynia, najprawdopodobniej silnie zniszczonej amfory. Zachowały się także niewielkie fragmenty czaszki ludzkiej i zęby zmarłego. W spąg opisanego pochówku wkopane były dwa kolejne obiekty. Ich charakter i wyposażenie wskazują, że były to groby, najprawdopodobniej dziecięce. Co ciekawe zarysy żadnego z nich

nie wykraczały poza zarysy głównej jamy grobowej przeznaczonej dla osoby dorosłej. Z całą pewnością wszystkie z odkrytych obiektów należy wiązać z kulturą ceramiki sznurowej. Oprócz prac związanych z badaniem kurhanu wytyczono także 6 wykopów sondażowych pomiędzy nasypami innych kurhanów w obrębie stanowiska. Niestety w żadnym z nich nie odnotowano obecności obiektów archeologicznych. Podsumowując, w obrębie stanowiska zbadano wykopaliskowo 162 m² powierzchni, w tym 144 m² w związku z badaniem kurhanu oraz 18 m² w obrębie sześciu wykopów sondażowych rozmieszczonych pomiędzy nasypami kurhanów, gdzie odkryto pojedyncze fragmenty ceramiki pradziejowej, w tym kultury trzcinieckiej. Odkryto łącznie pięć obiektów archeologicznych, wszystkie pod nasypem kurhanu 2.

Dokumentacja: patrz poniżej

stan. nr 7 obszar AZP nr 94-88/14

Badania na cmentarzysku kultury wielbarskiej miały na celu potwierdzenie przebiegu jego granicy północnej i północno-zachodniej. Wytyczono 3 wykopy, które przylegały do wykopów wyeksplorowanych w tej części stanowiska w sezonach poprzednich. W warstwie humusu w opisanych wykopach odkryto jedynie śladowy materiał zabytkowy w postaci kilku fragmentów ceramiki. W żadnym z wykopów nie zarejestrowano też obiektów archeologicznych. Stąd też w chwili obecnej stwierdzić można, że uchwyciono granicę północną i północno-zachodnią cmentarzyska. Jednocześnie wydaje się, że zbadano całą jego powierzchnię, w trakcie wszystkich sezonów odkrywając łącznie 136 obiektów archeologicznych. Podsumowując, w obrębie stanowiska zbadano wykopaliskowo 52 m² powierzchni. Nie odkryto żadnych obiektów archeologicznych.

Dokumentacja: patrz poniżej

stan. nr 13 obszar AZP nr 94-88/20

Był to pierwszy sezon badań na tym stanowisku, który miały na celu wstępne określenie jego charakteru i chronologii oraz potwierdzenie zasadności jego wydzielenia. W trakcie badań powierzchniowych przeprowadzonych w 2014 roku w obrębie stanowiska odkryto niewielki, choć doskonale czytelny i regularny nasyp ziemny o trudnej do sprecyzowania funkcji. W związku z tym obecnie postanowiono skupić się na jego rozpoznaniu wykopaliskowym. W trakcie prac w nasypie odkryto kilka silnie zniszczonych i skorodowanych przedmiotów metalowych, najprawdopodobniej nowożytnych oraz kilka małych fragmentów bliżej nieokreślonej ceramiki pradziejowej i kilka fragmentów poroża jelenia. Po przebadaniu nasypu, w jego centrum zarejestrowano dwa niewielkie zaciemnienia i odsłonięto zarysy niewielkiego rowka okalającego nasyp. Niestety okazało się, że zaciemnienia zaobserwowane nie są obiektami archeologicznymi i powstały najprawdopodobniej w trakcie stopniowego usypywania nasypu. Wykonano kilka przegłębień zarówno w centrum nasypu, jak i w miejscu rowka. Na podstawie wszystkich przeprowadzonych działań, a także biorąc pod uwagę charakter i ilość odkrytego materiału zabytkowego, charakter i sposób wykształcenia się warstw nasypowych oraz warstw wypełniających rowek wstępnie stwierdzić można, że najprawdopodobniej zbadany nasyp był nowożytnym kopcem granicznym. Podsumowując, na stanowisku 13 zbadano łącznie 30 m² powierzchni w obrębie kopca granicznego. Nie zarejestrowano pradziejowych obiektów archeologicznych, pozyskując jedynie śladowy, tak datowany materiał ruchomy. Ponadto w otoczeniu kopca znaleziono kilka fragmentów ceramiki

kultury lużyckiej, 2 zabytki krzemienne oraz kilka fragmentów ceramiki nowożytniej. W dalszym ciągu jednak nie uzyskano informacji pozwalających określić jego charakter, funkcję i chronologię.

Dokumentacja: patrz poniżej

stan. nr 21obszar AZP nr 94-88/27

Pierwszy sezon badań na stanowisku i eksploracja najmniejszego z czterech znajdujących się na nim kurhanów. Prace wykopaliskowe poprzedzono sondowaniami geologiczno-geomorfologicznymi, którymi objęto wszystkie kurhany na stanowisku. Sondowania potwierdziły ich autentyczność. Łącznie przebadano powierzchnię 57 m². Odkryto 9 obiektów archeologicznych, w tym: centralny grób podkurhanowy kultury ceramiki sznurowej, w którego spągu odnotowano obecność glinianej amfory i pucharka oraz 2 wiórowców krzemiennych i kilku fragmentów poroża; jamę, być może zniszczone palenisko kultury ceramiki sznurowej; 4 dolki posłupowe, najprawdopodobniej związane z kulturą ceramiki sznurowej; dużą jamę z licznymi węglami drzewnymi tuż obok centralnego grobu podkurhanowego, najprawdopodobniej związaną z kulturą ceramiki sznurowej; 2 niewielkie jamy, być może zniszczone paleniska lub dolki posłupowe kultury ceramiki sznurowej. Ponadto w każdej z ćwiartek kurhanu uchwycono zarysy dookólnego rowka, miejscami czytelnego bardzo słabo. Wyznaczał on pierwotną średnicę nasypu kurhanu, która wynosiła około 8 m. Wyniki badań kurhanu pozwalają z całą pewnością wiązać go z kulturą ceramiki sznurowej. Najprawdopodobniej również pozostałe kurhany na tym stanowisku również łączyć można z tą jednostką kulturową. Interesujący jest również fakt znalezienia w nasypie badanego kurhanu wkopu usytuowanego na jego szczycie, gdzie znajdowała się ceramika kultury trzcinieckiej oraz innego na obrzeżu nasypu kurhanowego z ceramiką kultury mierzanowickiej. Obie te kultury bardzo często wykorzystywały starsze nasypy kurhanowe, co wydaje się znajdować potwierdzenie również w Ułowie.

Dokumentacja: patrz poniżej

stan. nr 25, obszar AZP nr 94-89/32

Pierwszy sezon badań na stanowisku o charakterze wielokulturowej osady. W jego obrębie założono 6 wykopów i zbadano łącznie powierzchnię 109 m². Odkryto 6 obiektów archeologicznych, z których trzy należy łączyć z osadą kultury pucharów lejkowatych, kolejne 2 obiekty wiązać można z kulturą ceramiki sznurowej (przy czym obiekt 5 okazał się grobem szkieletowym z doskonale czytelnym i regularnym zarysem jamy grobowej, w której spągu odkryto ornamentowany przeszlik gliniany, amforę i pucharek gliniany, wiórowiec krzemienno, dłuto z krzemienia w typie wołyńskiego oraz kamienny toporek, ale nie zachował się szkielet zmarłego), a charakter obiektu 6 jak na razie trudno określić. W obrębie nawarstwień kulturowych odkryto bardzo liczny materiał kultury pucharów lejkowatych (m.in. 2 przeszliki gliniane), śladowo wystąpiły zabytki należące do neolitycznej kultury ceramiki sznurowej, bądź do kultury mierzanowickiej (w tym grocik wykonany z kamienia) łączonej z wczesną epoką brązu oraz materiał nowożytny (najprawdopodobniej XIX-to wieczny) w postaci fragmentów ceramiki i przedmiotów żelaznych.

Dokumentacja: patrz poniżej

stan. nr 26 obszar AZP nr 94-89/33

Pierwszy sezon badań nowo odkrytego cmentarzyska kurhanowego, gdzie odnotowano obecność kilku niewielkich nasypów, które wstępnie zinterpretowano jako kurhany. Wykonane sondowania geologiczno-geomorfologiczne z dużym prawdopodobieństwem wskazywały na słuszność tego założenia. Potwierdzenie obecności kurhanów uzyskano także po odczytaniu danych LIDAR. Do przebadania wybrano największy z kurhanów. Na stanowisku zbadano łącznie powierzchnię 81,5 m² w obrębie 7 wykopów. Potwierdzono obecność kurhanu kultury ceramiki sznurowej (kurhan 1), a odkrycie fragmentu rowka pozwala na odtworzenie jego pierwotnej średnicy, która wynosiła prawdopodobnie około 6-7 m. Pod kurhanem i w jego otoczeniu odkryto łącznie 7 obiektów archeologicznych. Obiekt nr 1 okazał się centralnym grobem podkurhanowym, w którego stropie odkryto wiórowiec krzemienisty, a w spągu amforę glinianą, pucharek gliniany, fragmenty dna kolejnego naczynia, siekierkę krzemienistą oraz 1 grocik krzemienisty i 2 wióry krzemienne, a także toporek kamienny. Obiekty 2 i 3 najprawdopodobniej łączyć można z epoką brązu na podstawie śladowego materiału ceramicznego. Obiekt nr 4 odkryty na obrzeżu nasypu kurhanu łączyć należy z kulturą ceramiki sznurowej i interpretować jako grób płaski, na podstawie odkrytego w spągu jamy pucharaka glinianego ornamentowanego odciskami sznura oraz 8 grocików, 7 wiórków krzemienistych i siekierki kamiennej. Obiekty 5, 6 i 7 nie zawierały materiału zabytkowego, stąd też nieznana jest ich przynależność kulturowa i chronologiczna. Ponadto na stanowisku odkryto także bardzo liczny materiał kultury pucharów lejkowatych, najprawdopodobniej związany z osadą tej kultury oraz nieliczny materiał średniowieczny i nowożytny.

Dokumentacja: Barbara Niezabitowska-Wiśniewska, *Wstępne sprawozdanie z badań archeologicznych przeprowadzonych na stanowiskach archeologicznych w Ułowie, pow. tomaszowski, w 2015 r.* Sprawozdanie w wersji elektronicznej przekazane do WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Dokumentacja powykonawcza w trakcie opracowania. Badania prowadzone w ramach 3-letniego interdyscyplinarnego projektu naukowego pt. „Roztocze - starożytna *terra incognita*? (Mikroregion osadniczy w rejonie Ułowa na Roztoczu Środkowym w pradziejach i jego tło. Studium interdyscyplinarne), finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki w ramach konkursu OPUS 5 (nr 2013/09/B/HS3/03352) realizowane przez Instytut Archeologii UMCS w Lublinie.

ZAMOŚĆ, gm. loco

Zespół Starego Miasta

Ratusz

Celem prac archeologicznych było rozpoznanie stratygrafii obiektu poniżej poziomu pomieszczenia, w którym planowano umiejscowić budowę windy. W wykonanym wykopie zadokumentowano zarówno relikty architektury, jak i nawarstwienia kulturowe. Odsłonięte relikty architektury reprezentują dwa obiekty pochodzące z dwóch faz chronologicznych. Fazę starszą budowlę stanowią relikty piwnicy o sklepieniu kolebkowym w osi wschód-zachód. Odsłonięto fragment zachodniej ściany piwnicy, otynkowanej i pobielonej, o zadokumentowanej wysokości ok. 0,7m. Stanowiła ona jednocześnie oparcie dla sklepienia kolebkowego. Sklepienie piwnicy kolebkowe, zniszczone, zachowane jedynie pod współczesnym kanałem CO, na szerokości do 0,80m. Na styku ze ścianą zachodnią zachowany wspornik sklepienia. Sklepienie „wychodzące” ze ściany północnej o licu zgodnym z licem północnej ściany pomieszczenia, a w ścianie okienko.

Faza młodsza zabudowy to dolna część zachodniej ściany pomieszczenia, znajdująca się pod posadzką. Odsłonięto ją na długości 1,16m i wysokości 0,70m. Od strony północnej przesłania ją współczesny kanał CO. W odległości 1,56 m od północnej ściany pomieszczenia wystąpił glif wejścia z poziomem użytkowo-komunikacyjnym. Ściana otynkowana, pobielona. W trakcie realizacji wykopu nie stwierdzono występowania ruchomego materiału zabytkowego.

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Zamość - Stare Miasto. Ratusz. Budowa windy – wykop sondażowy. Wyniki przedprojektowych badań archeologicznych*. Dokumentacja w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Prace archeologiczne zlecone i finansowane przez inwestora – UM Zamość.

ZAWIEPRZYCE, gm. Spiczyn, pow. lubelski zespół pałacowo parkowy

(patrz też: Rozdział I. Badania nieinwazyjne)

W ramach badań założone zostały 2 wykopy sondażowe. Pierwszy lokalizowany został przy wschodniej ścianie lamusa, zaś drugi był usytuowany w obrębie barokowego pałacu. Podstawowym celem przeprowadzenia prospekcji sondażowej była weryfikacja obiektu - reliktu muru - uchwyconego w trakcie badań nieinwazyjnych. Odsłonięty w wykopie mur wykonany w technice *opus emplectum* wykazuje analogie w technologii budowlanej do obmurowań skarpy opadającej w kierunku doliny Wieprza. Można zatem wstępnie zakładać, że są to elementy sobie współczesne. Możliwe też, że należy je łączyć z obiektem poprzedzającym wzniesienie barokowego pałacu w Zawieprzycach i identyfikować ze starszym zamkiem, datowanym na początek XVI w.?. W trakcie badań wykopaliskowych odkrytych zostało łącznie 91 zabytków ruchomych, w tym 5 zabytków wydzielonych (2 kute gwoździe żelazne, 1 zabytek krzemienny, 1 skorodowany przedmiot żelazny oraz 1 bryłka żuźla żelaznego), 22 fragmenty naczyń ceramicznych, 47 zabytków szklanych, 6 kości zwierzęcych, 2 fragmenty kafli piecowych, oraz liczne okruchy cegieł i całe cegły. Ruchomy materiał datowany został na okres od XVI do początku XX stulecia.

Dokumentacja: Marcin Piotrowski, Patrycja Piotrowska, Konrad Grochecki, Paweł Zarzeczny, *Zespół pałacowo-parkowy w Zawieprzycach (gmina Spiczyn), nieinwazyjne (magnetyczne) oraz sondażowe badania archeologiczne w roku 2015*, Lublin 2016, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez Urząd Gminy Spiczyn, 209

III. NADZORY ARCHEOLOGICZNE

BERDYSZCZE, gm. Dorohusk, pow. chełmski

Dokumentacja: Wojciech Mazurek: „Wyniki archeologicznego nadzoru prac ziemnych przy budowie szamba dla potrzeb parkingu na działce nr 96/3 w miejscowości Berdyszcze, gm. Dorohusk”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków inwestora prywatnego.

BIAŁA PODLASKA, pow. bialski

ul. Narutowicza

Dokumentacja: Mieczysław Bienia, *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych nad pracami ziemnymi przy budowie budynku handlowo-usługowego w Białej Podlaskiej, gm. loco, w okresie 16.03.-30.04.2015 r.* Dokumentacja przewidziana do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora – Prywatny Zakład Zbożowy Janusz Miłoś.

ul. Krótka, ul. Piłsudskiego, Plac Rubina

Dokumentacja: Mieczysław Bienia, *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych nad pracami ziemnymi przy budowie przyłączy światłowodowych w ulicach Krótkiej, ul. Piłsudskiego, Plac Rubina w Białej Podlaskiej, gm. loco, w okresie 07.04.-09.04.2015r.*, Dokumentacja przewidziana do archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora –TAU Łukasz Chajkaluk

ul. Narutowicza, ul. Jatkowa

Dokumentacja: Mieczysław Bienia, *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych nad pracami ziemnymi przy budowie przyłączy gazowych do budynków handlowo-usługowego w Białej Podlaskiej, gm. loco, w dniu 15.05.2015 r.* Dokumentacja przewidziana do archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora – Polska Spółka Gazownictwa

Plac Szkolny Dwór

Dokumentacja: Mieczysław Bienia, *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych nad pracami ziemnymi przy budowie budynku handlowo-usługowego w Białej Podlaskiej, gm. loco, w okresie 20.06.2015 r.* Dokumentacja przewidziana do archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora – Teresa Syliwoniuk Wynajem Nieruchomości.

ul. Piłsudskiego

Dokumentacja: Mieczysław Bienia, *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych nad pracami ziemnymi przy przebudowie przyłącza wodociągowego w Białej Podlaskiej, gm. loco, w okresie 30.07.- 14.08.2015 r.* Dokumentacja przewidziana do archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora – PSS Społem Biała Podlaska.

Zespół szpitalny

Dokumentacja: Mieczysław Bienia, *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych nad pracami ziemnymi przy rozbudowie budynku szpitalnego w Białej Podlaskiej, gm. loco, w okresie 01.10-30.11.2016 r.* Dokumentacja przewidziana do archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora – Wojewódzki Szpital Zespolony

BIAŁKA, gm. Radzyń Podlaski, pow. radzyński stan. nr 21 AZP 66-81/11

Dokumentacja: Tomasz Pietrzela. *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych prowadzonych nad pracami ziemnymi przy budowie budynku mieszkalnego jednorodzinnego, osadnika na ścieki oraz budynku garażu w dniu 14.08.2015r.* Dokumentacja przewidziana do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora.

BIŁGORAJ, gm. loco

Kościół parafialny p.w. Trójcy Świętej i Wniebowzięcia NMP

Dokumentacja: Ewa Prusicka-Kolcon, *Dokumentacja z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi przy budowie przyłącza ciepłowniczego na terenie zespołu kościoła parafialnego p.w. Trójcy Świętej i Wniebowzięcia NMP, ul. 3-go Maja 1 w Biłgoraju, gm. Biłgoraj miasto.* Dokumentacja znajduje się w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania finansowane Parafię Rzymskokatolicką p.w. Trójcy Świętej i Wniebowzięcia NMP w Biłgoraju.

ul. Jana Pawła II – droga wojewódzka Nr 835

Dokumentacja: Józef Niedźwiedź, *Dokumentacja z nadzorów archeologicznych podczas prac ziemnych związanymi z budową obwodnicy dla miasta Biłgoraja w ciągu drogi wojewódzkiej nr 835 Lublin-Grabowica Starzeńska.* Dokumentacja znajduje się w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania finansowane przez inwestora – Zarząd Dróg Wojewódzkich w Lublinie.

BIAŁOPOLE, SIEDLISZCZE, DUBIENKA - GMINY

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski: „*Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową sieci szerokopasmowej w województwie lubelskim w obszarze inwestycyjnym D– Hrubieszów w relacjach: Białopole, Siedliszcze, Dubienka*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków firmy prywatnej - wykonawcy robót.

BELŻYCE, pow. lubelski

Dokumentacja: Dariusz Bednarski, Rafał Niedźwiadek, *Dokumentacja z nadzorów archeologicznych nad pracami ziemnymi przy budowie stacji transformatorowych oraz linii elektrotechnicznej w Belżycach*, Lublin 2016, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez PHU Kurpiewski Łomża

ul. Szewska

Dokumentacja: Sylwester Bochyński, *Sprawozdanie z końcowe z badań archeologicznych w formie nadzoru prowadzonych w związku z inwestycją pn. „Rozbudowa sieci*

wodociągowej w m. Bełżyce, ul. Szewska na działce nr ew. 151", Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez Urząd Gminy w Bełżycach

BRZEZICE, gm. Piaski, pow. świdnicki

zespół dworsko-parkowy

Dokumentacja: Dariusz Bednarski, *Dokumentacja z nadzorów archeologicznych nad pracami ziemnymi przy wykonaniu odkrywek geotechnicznych na terenie zespołu dworsko-parkowego w Brzezicach*, Lublin 2016, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez Jan Ziółek,

BUŚNO, gm. Białopole, pow. chełmski

Dokumentacja: Andrzej Bronicki: „*Buśno, gm. Białopole. Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z badaniem wytrzymałości fundamentów świątyni (2014 rok)*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Parafii Rzymskokatolickiej pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Buśnie.

CHEŁM, gm. loco

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski: „*Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową sieci szerokopasmowej w województwie lubelskim w obszarze inwestycyjnym C – Chełm*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków firmy prywatnej – wykonawcy robót.

ul. Armii Krajowej 12

Dokumentacja: Stanisław Gołub: „*Chełm, ul. Armii Krajowej 12. Dokumentacja z nadzorów archeologicznych. Przyłącze ciepłownicze. Sezon 2015*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Miejskiego Przedsiębiorstwa Energetyki Ciepłej sp. z o. o. w Chełmie.

ul. Kopernika 25

Dokumentacja: Wojciech Mazurek: *Archeologiczne nadzory prac ziemnych przy budowie przyłącza ciepłowniczego do budynku, położonego przy ulicy Kopernika 25 w Chełmie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Miejskiego Przedsiębiorstwa Energetyki Ciepłej Sp. z o. o. w Chełmie.

ul. Kopernika 25a

Dokumentacja: Wojciech Mazurek: „*Archeologiczne nadzory prac ziemnych przy budowie przyłącza ciepłowniczego do budynku, położonego przy ulicy Kopernika 25a w Chełmie*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Miejskiego Przedsiębiorstwa Energetyki Ciepłej Sp. z o.o. w Chełmie.

ul. Krzywa – Pijarska

Dokumentacja: Stanisław Gołub: „Chełm, ul. Krzywa - Pijarska. Dokumentacja z nadzorów archeologicznych wykopów pod przyłącze wodociągowe. Sezon 2015”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Miejskiego Przedsiębiorstwa Gospodarki Komunalnej sp. z o.o. w Chełmie.

ul. Lubelska 20

Dokumentacja: Stanisław Gołub: „Chełm, ul. Lubelska 20. Dokumentacja z nadzorów archeologicznych wykopu pod budowę przyłącza gazu. Sezon 2015”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Polskiej Spółki Gazownictwa Sp. z o.o. Oddział w Tarnowie Zakład w Lublinie.

ul. Lubelska 24

Dokumentacja: Stanisław Gołub: „Chełm, ul. Lubelska 24. Dokumentacja z nadzorów archeologicznych wykopów pod przyłącze sieci ciepłej. Sezon 2015”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Miejskiego Przedsiębiorstwa Energetyki Ciepłej sp. z o.o. w Chełmie.

ul. Lwowska 13M i 13N

Dokumentacja: Wojciech Mazurek: *Archeologiczne nadzory prac ziemnych przy budowie przyłącza ciepłowniczego do budynku przy ul. Lwowskiej 13M i 13N w Chełmie*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Miejskiego Przedsiębiorstwa Energetyki Ciepłej sp. z o.o. w Chełmie.

ul. Mechaniczna

Dokumentacja: Stanisław Gołub: „Chełm, ul. Mechaniczna. Dokumentacja z nadzorów archeologicznych wykopu pod budowę przyłącza gazu. Sezon 2015”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Polskiej Spółki Gazownictwa Sp. z o.o. Oddział w Tarnowie Zakład w Lublinie.

ul. Narutowicza 7 i 7a

Dokumentacja: Wojciech Mazurek: *Archeologiczne nadzory prac ziemnych przy budowie przyłącza ciepłowniczego do budynków, położonych przy ulicy Narutowicza 7 i 7A w Chełmie*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Miejskiego Przedsiębiorstwa Energetyki Ciepłej Sp. z o.o. w Chełmie.

ul. Pijarska 14

Dokumentacja: Stanisław Gołub: „Chełm, ul. Pijarska 14. Dokumentacja z nadzorów archeologicznych wykopu pod budowę przyłącza gazu. Sezon 2015”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Polskiej Spółki Gazownictwa Sp. z o.o. Oddział w Tarnowie Zakład w Lublinie.

ul. Pijarska 14 i Kopernika 3

Dokumentacja: Wojciech Mazurek: *Archeologiczne nadzory prac ziemnych przy budowie sieci ciepłej rozdzielczej do budynków przy ul. Pijarskiej 14 i Kopernika 3 w Chełmie*”,

mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Miejskiego Przedsiębiorstwa Energetyki Ciepłej Sp. z o.o. w Chełmie.

ul. Piłsudskiego 2-10

Dokumentacja: Stanisław Gołub: „*Chełm, ul. J. Piłsudskiego 2-10. Dokumentacja końcowa z nadzorów archeologicznych wykopów pod budowę sieci ciepłowniczej z . Sezon 2014*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków firmy prywatnej.

ul. Pocztowa 6

Dokumentacja: Wojciech Mazurek: *Archeologiczne nadzory prac ziemnych przy budowie przyłącza ciepłowniczego do budynku, położonego przy ulicy Pocztowej 6 w Chełmie*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Miejskiego Przedsiębiorstwa Energetyki Ciepłej Sp. z o.o. w Chełmie.

ul. Pocztowa 37

Dokumentacja: Stanisław Gołub: „*Chełm, ul. Pocztowa 37. Dokumentacja z nadzorów archeologicznych wykopu pod budowę przyłącza gazu. Sezon 2014*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Polskiej Spółki Gazownictwa Sp. z o.o. Oddział w Tarnowie Zakład w Lublinie.

ul. Siedlecka

Dokumentacja: Stanisław Gołub: „*Chełm, ul. Siedlecka. Dokumentacja z nadzorów archeologicznych wykopu pod budowę sieci i przyłącza gazu. Sezon 2015*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Polskiej Spółki Gazownictwa Sp. z o.o. Oddział w Tarnowie Zakład w Lublinie.

ul. Sienkiewicza 14

Dokumentacja: Wojciech Mazurek, Rafał Ratajczak: „*Archeologiczne nadzory prac ziemnych przy budowie przyłącza ciepłowniczego do budynku, położonego przy ulicy Sienkiewicza 14A w Chełmie*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Miejskiego Przedsiębiorstwa Energetyki Ciepłej Sp. z o.o. w Chełmie.

ul. Słowackiego 21

Dokumentacja: Wojciech Mazurek: „*Archeologiczne nadzory prac ziemnych przy budowie przyłącza ciepłowniczego do budynku, położonego przy ulicy Słowackiego 21 w Chełmie*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Miejskiego Przedsiębiorstwa Energetyki Ciepłej Sp. z o.o. w Chełmie.

ul. Uściługska

Dokumentacja: Stanisław Gołub: „*Chełm, ul. Uściługska 21. Dokumentacja z nadzorów archeologicznych wykopu pod budowę przyłącza gazu. Sezon 2015*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Polskiej Spółki Gazownictwa Sp. z o.o. Oddział w Tarnowie Zakład w Lublinie.

**CIOTUSZA STARA, gm. Susiec, pow. tomaszowski
droga wojewódzka Nr 853**

Dokumentacja: Paweł Zawisłak (Pracownia Archeologiczna, ul. Daszyńskiego 23/7 w Lublinie), *Wyniki nadzoru archeologicznego prowadzonego w związku z realizacją inwestycji pn. „Rozbudowa drogi wojewódzkiej Nr 853 Nowy Majdan – Tomaszów Lubelski na odcinku od km 34+245 do km 36+550”*. Dokumentacja w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i finansowane przez inwestora – Zarząd Dróg Wojewódzkich w Lublinie.

CZEMIERNIKI, gm. loco, pow. radzyński

Dokumentacja: Tomasz Pietrzela, Joanna Borowska, Czemierniki, gm. Czemierniki, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego przy budowie izolacji fundamentów bramy wjazdowej i pogłębiania dna stawu oraz fosy, w dniach 02.03-15.04.2015 r.* mps. w archiwum Delegatura WUOZ w Białej Podlaskiej, badania sfinansowane przez firmę BIO-ENERGIA.

**DĘBLIN, pow. rycki
ul. 15 Pułku Piechoty Wilków**

Dokumentacja: Piotr Zimny, *Dokumentacja z nadzorów archeologicznych w otoczeniu Domu Żołnierza przy ul. 15 Pułku Piechoty Wilków na działce nr ew. 4061/14 w Dęblinie*, Lublin 2016, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez Zakład Remontowo-Budowlany Janusz Golema

**DOLHOBYCZÓW, pow. hrubieszowski
Kościół parafialny p.w. MB Częstochowskiej**

Dokumentacja: Bartłomiej Bartecki, *Wyniki nadzoru archeologicznego podczas realizacji robót ziemnych związanych z budową drogi pożarowej i drogi dojazdowej do plebanii*. Dokumentacja znajduje się w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania finansowane przez inwestora robót ziemnych – Parafia Rzymskokatolicka p.w. MB Częstochowskiej w Dolhobyczowie.

**GORAJ – FRAMPOL
drogi wojewódzka nr 835**

Dokumentacja: Rafał Niedźwiadek, Piotr Zimny (ARCHEE Badania i Nadzory Archeologiczne, ul. Królewska 6/6, Lublin), *Dokumentacja z nadzoru archeologicznego przy inwestycji „Rozbudowa drogi wojewódzkiej nr 835 Lublin – Wysokie - Grabowica Starzyńska na odcinku od km 43+750 do km 70+643,25”*. Dokumentacja znajduje się w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania zlecone i finansowane przez wykonawcę robót – STRABAG Sp. z o.o. w Pruszkowie.

**GRABANÓW, gm. Biała Podlaska, pow. bialski
założenie dworsko-parkowe**

Dokumentacja: Mieczysław Bienia, *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych nad pracami ziemnymi przy budowie sieci gazowej i przyłącza gazowego, w okresie 01.10-30.11.2015 r.* Dokumentacja przewidziana do archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura

w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora – Zakład Instalatorstwa Sanitarnego Zenon Śledź.

HRUBIESZÓW, gm. loco

historyczny układ urbanistyczny Śródmieścia

ul. Ciesielczuka

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Hrubieszów, ul. Ciesielczuka. Działki nr ewid. 892 i 389/32. Budowa parkingu na samochody osobowe. Wykop drogowy. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego.* Dokumentacja znajduje się w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i finansowane przez inwestora – Miejska Służba Drogowa w Hrubieszowie.

ul. Krucza 11G

Dokumentacja: Anna Jączek, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad budową basenu ogrodowego na dz. ewid. nr 383/7, 383/14, 383/20, 383/21 przy ul. Kruczej 11G w Hrubieszowie.* Dokumentacja znajduje się w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania finansowane przez inwestora prywatnego.

ul. Ludna

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Hrubieszów, ul. Ludna. Budowa Parkingu. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego.* Dokumentacja znajduje się w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i finansowane przez inwestora – Powiatowy zarząd Dróg w Hrubieszowie.

ul. Piłsudskiego – Leśmiana - Polna

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Hrubieszów, Woj. Lubelskie. „Czysta woda na pobużu”. Etap II. Wykopy wodociągowe. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego.* Dokumentacja znajduje się w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i finansowane przez wykonawcę robót – BIOTOP Sp. z o.o. w Zamościu.

ul. Rynek-Kościelna-Górna

Dokumentacja: Mirosława Pomarańska, Ryszard Pomarański, *Hrubieszów, Woj. Lubelskie. Wykopy wodociągowe realizowane w ramach projektu „Czysta woda na pobużu”. Etap I. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego.* Dokumentacja znajduje się w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i finansowane przez wykonawcę robót – BIOTOP Sp. z o.o. w Zamościu.

JANÓW PODLASKI, pow. bialski

zespół poseminaryjny

Dokumentacja: Mieczysław Bienia, *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych nad pracami ziemnymi przy pracach remontowo-budowlanych i renowacyjnych budynku internatu, gm. loco, w okresie 20.06.2015 r.* mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora – Zespół Szkół im. Naruszewicza w Janowie Podlaskim.

zespół zamkowy

Dokumentacja: Mieczysław Bienia, *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych nad pracami ziemnymi przy remoncie elewacji, w okresie 04.08.-14.08.2015 r. mps.* w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora

KAZIMIERZ DOLNY, pow. puławski

ul. Albrechtówka, Krakowska

Dokumentacja: Jadwiga Jóźwiak, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową linii kablowej nn oraz demontażem linii napowietrznych nn w rejonie ulic: Albrechtówka i Krakowskiej w Kazimierzu Dolnym, Lublin 2015, mps.* w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez SCR Energetyka sp. z o.o.

ul. Nadrzeczna

Dokumentacja: Edmund Mitrus, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w formie nadzoru nad pracami ziemnymi związanymi z budową kabla światłowodowego do obiektu Polkomtel przy ul. Nadrzecznej 6 w Kazimierzu Dolnym, Lublin 2016, mps.* w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez Orange Polska SA

ul. Puławska

Dokumentacja: Wojciech Mazurek, *Archeologiczne nadzory prac ziemnych przy budowie linii telekomunikacyjnej budynku spichlerza „Bliźniaczego” przy ul. Puławskiej 68 w Kazimierzu Dolnym, Chełm 2015, mps.* w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez firmę SANTEL BUD Lublin

ul. Szkolna

Dokumentacja: Jadwiga Jóźwiak, *Wstępne sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową nowego budynku szkolnego wraz z ogrodzeniem w Gminnym Zespole Szkół przy ul. Szkolnej w Kazimierzu Dolnym, Lublin 2016, mps.* w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez firmę COPROSA POLSKA sp. z o.o.

KOLONIA JAKUBOWICE KONIŃSKIE, MAJDAN KRASIENIŃSKI, gm. Niemce, pow. lubelski

Dokumentacja: Michał Kubera, *Kolonia Jakubowice Konińskie AZP 76-81/14-14. Wyniki badań archeologicznych prowadzonych w formie nadzoru na trasie rozbudowy drogi powiatowej nr 2215L Lublin (ul. Związkowa, ul. Choiny) Jakubowice Konińskie - Majdan Krasieniński od km 2+500 do km 3+899,5; od km 4+452 do km 5+976 i od km 6+208 do km 9+994 wraz z remontem istniejącego mostu na rzece Ciemięga w km 6+010, Lubartów 2015, mps.* w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez firmę Nadzory Budowlane S.A. Lublin

KOŃSKOWOLA, pow. puławski

ul. Pożowska

Dokumentacja: Piotr Zimny, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad budową instalacji wodno-kanalizacyjnej na rynku na działce nr 350/3-5 oraz przy ul. Pozow-*

skiej na działkach nr 502 i 1928 w Końskowoli, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez Urząd Miasta Końskowola

Dokumentacja: Piotr Zimny, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad przebudową instalacji wodo-kanalizacyjnej w rejonie ul. Rynek i Zakładowa w Końskowoli na działkach nr ew.: 292, 293/1, 293/2, 294/4, 297, 350/3, 350/5, 471/2, 473*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez Urząd Gminy Końskowola

KOSOBUDY, gm. Zwierzyniec, pow. zamojski

Kościół parafialny p.w. św. Andrzeja Boboli

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Kosobudy, kościół parafialny p.w. św. Andrzeja Boboli. Wykopy instalacyjne odwodnienia terenu. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*. mps. archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania finansowane Parafię Rzymskokatolicką p.w. św. Antoniego Boboli w Kosobudach.

KOSMÓW – ŚLIPCZE, gm. Hrubieszów, pow. hrubieszowski

droga powiatowa nr 3432 I

Dokumentacja: Anna Jacek, *Opracowanie wyników nadzoru archeologicznego nad przebudową drogi powiatowej nr 3432 I w km od 10+000 do 14+000*. mps. w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i finansowane przez Powiat Hrubieszowski.

KRASNYSTAW, gm. loco

ul. Rzeczna

Dokumentacja: Paweł Zawisłak, *Wyniki nadzoru archeologicznego przeprowadzonego w 2015 r. w związku z realizacją inwestycji pn. „Budowa ulicy Rzecznej w Krasnymstawie”*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków firmy prywatnej.

KRAŚNIK

ul. Szkolna

Dokumentacja: Michał Kubera, *Wyniki badań archeologicznych realizowanych w formie nadzoru podczas budowy budynku handlowo-usługowego wraz z infrastrukturą techniczną na działce nr 323, 322, 650, 381, 317 316 w Kraśniku przy ul. Szkolnej 1*, Lubartów 2016, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez firmę RAMED Pawilony Meblowe – Jan Gałań

LUBARTOWSKI POWIAT

Dokumentacja: Jadwiga Jóźwiak, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową sieci szerokopasmowej w woj. lubelskim, obszar inwestycji G- Lubartów, relacja ZO14 - WD Jawidz - ZO16 - granica Spiczyn*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez firmę NANOTEL S.A

Dokumentacja: Dariusz Włodarczyk, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową sieci szerokopasmowej w woj. lubelskim w relacji: ZO8 Kamionka - ZO9 Abramów, obszar inwestycji G- Lubartów*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez firmę NANOTEL S.A

Dokumentacja: Dariusz Włodarczyk, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową sieci szerokopasmowego w woj. lubelskim w obszarze inwestycji H Lublin*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez firmę ACIS S.A. Warszawa

**KRYŁÓW KOLONIA – PREHORYŁE, gm. Mircze, pow. hrubieszowski
droga powiatowa nr 3432 L**

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Przygraniczna droga powiatowa nr 3432 L Hrubieszów-Kryłów-Dołbobyrców-Granica Państwa. Odcinek od km od 17+546 do 19+211 i od km 20+411 do km 24+700. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad przebudową drogi*. Dokumentacja znajduje się w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i finansowane przez Zamojską Dyрекcję Inwestycji ZDI Sp. z o.o. w Zamościu.

**KRYŁÓW, gm. Mircze, pow. hrubieszowski
Zamczysko**

Dokumentacja: Marcin Piotrowski, Konrad Grochecki, *Sprawozdanie i opracowanie wyników nadzorów archeologicznych na zamku w Kryłowie w roku 2015 podczas budowy ścieżki edukacyjnej*. Dokumentacja znajduje się w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i finansowane przez inwestora – Gmina Mircze.

**LELISZKA, gm. Jarczów, pow. tomaszowski
droga gminna**

Dokumentacja: Bożena Marczyk-Chojnacka), *Ekshumacja żołnierza polskiego z 1939 r. w miejscowości Leliszka. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*. mps. w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania zlecone i finansowane przez inwestora – Urząd Miasta Tomaszów Lubelski.

**LUBARTÓW, gm. loco
ul. 11-ego Listopada**

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Lubartów, ulica 11-ego Listopada, Nadzory archeologiczne nad wykopami związanymi z budową sieci gazowej i przyłącza do budynku przy ulicy 11-ego Listopada*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez osobę prywatną

**LUBLIN, gm. loco
ul. 3-ego Maja**

Dokumentacja: Dariusz Bednarski, Rafał Niedźwiadek. *Dokumentacja z nadzoru archeologicznego nad budową przyłącza centralnego ogrzewania do budynku przy ul. 3-ego Maja nr 7 w Lublinie*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez firmę EDBAR Edmund Baraniecki

Aleja Tysiąclecia

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Nadzory archeologiczne nad wykopami związanymi z budową przyłącza elektroenergetycznego nN do pawilonu handlowego LIDL*, Lublin

2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez LIDL S.A. Warszawa

ul. Bernardyńska

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w formie nadzoru przy realizacji prac ziemnych związanych z remontem nawierzchni dziedzińca na działce nr 3 przy ul. Bernardyńskiej w Lublinie*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez Perła Browary Lubelskie SA; Jadwiga Józwiak, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z przebudową piwnic w Pałacu Parysów położonego przy ul. Bernardyńskiej w Lublinie*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez firmę MENORA; Andrzej Hunicz, *Lublin, ul. Bernardyńska. Nadzory archeologiczne nad pracami związanymi z budową sieci ciepłowniczej w ul. Bernardyńskiej oraz doprowadzenie ciepła do trenów PERŁA - Browary Lubelskie S.A.*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez firmę TERMORES sp. z o.o. Rzeszów

ul. Dominikańska 7

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Wstępne sprawozdanie z badań archeologicznych w formie nadzoru nad pracami ziemnymi związanymi z remontem kamienicy przy ul. Dominikańskiej 7 na Starym Mieście w Lublinie*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie

ul. Droga Męczenników Majdanka

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Lublin, Państwowe Muzeum na Majdanku. Były Niemiecki Obóz Koncentracyjny. Nadzory archeologiczne nad robotami związanymi z: budową stróżówki przy wejździe do Muzeum z ul. Drogi Męczenników Majdanka; rozbiórką wartowni zlokalizowanej przy wejździe na ekspozycję przy baraku nr 41; rozbiórką wartowni zlokalizowanej przy krematorium w pobliżu Mauzoleum; remontem ogrodzenia terenu Państwowego Muzeum na Majdanku od strony Cmentarza Komunalnego*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez Państwowe Muzeum na Majdanku w Lublinie

ul. Furmańska

Dokumentacja: Jadwiga Józwiak, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową przyłącza ciepłowniczego do budynku mieszkalnego przy ul. Furmańskiej 2 w Lublinie*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez LPEC w Lublinie

ul. Grodzickiego

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Lublin, ul. Tadeusza Grodzickiego (dawne Jakubowice Murowane). Nadzory archeologiczne nad wykopami związanymi z budową sieci gazowej wraz z przyłączami*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez Polską Spółkę Gazownictwa S.A.

ul. Grodzka

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w formie nadzoru nad pracami ziemnymi związanymi z adaptacją piwnic na cele usługowe w kamienicy przy ul. Grodzka 3 i Grodzkiej 5 na Starym Mieście w Lublinie*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez firmę APARTMENS Wójcicki sp.j.

Dokumentacja: Piotr Zimny, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego na dziedzińcu kamienicy przy ul. Grodzkiej 7 w Lublinie*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez firmę ADE -EM Centrum sp. z o.o. w Lublinie

ul. Jezuicka

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w formie nadzoru nad pracami ziemnymi związanymi z przebudową nawierzchni dziedzińca i wykonaniem izolacji przeciwwilgociowej w obrębie budynków dawnych szkół jezuickich przy ul. Jezuickiej 13 w Lublinie*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez Archiwum Państwowe, Lublin

ul. Kalinowszczyzna

Dokumentacja: Jacek Tkaczyk, *Dokumentacja z nadzoru archeologicznego przy remoncie muru ogrodzeniowego starego cmentarza żydowskiego przy ul. Kalinowszczyzna 5 w Lublinie, etap 3 (odcinek 38-40)*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez Fundację - Chrońmy Cmentarze Żydowskie - w Lublinie

ul. Krakowskie Przedmieście

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w formie nadzoru nad pracami ziemnymi związanymi z wykonaniem ekspertyzy stanu ścian piwnic w kamienicy przy ul. Krakowskie Przedmieście 34 w Lublinie*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez Usługi Inżynierskie Paweł Miernicki, Lublin

ul. Krężnicka

Dokumentacja: Beata Polit, Piotr Mączyński, *Wyniki badań archeologicznych w formie nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową linii kablowej SN, stacji transformatorowej i linii kablowej NN przy ulicy Krężnickiej w Lublinie, woj. lubelskie*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez Zakład Robót Elektrycznych Tadeusz Jaszczewski, Lublin

ul. Krótka

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Lublin, ul. Krótka 3, Dokumentacja z nadzorów archeologicznych nad wykopami związanymi z budową przyłącza ciepłowniczego*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez LPEC Lublin

ul. Lwowska

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Lublin, ul. Lwowska 1, Nadzory archeologiczne nad pracami związanymi z rozbudową salonu i serwisu Renault o salon samochodów Dacia*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie,

ul. Narutowicza

Dokumentacja: Piotr Łuczkiwicz, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego przeprowadzonego w Lublinie przy ul. Narutowicza 9, w obrębie działek geodezyjnych nr 1, 38, 61/4, 62/1, 63/4, 63/6-8, Lublin 2016, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez osobę prywatną*

ul. Olejna

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi prowadzonymi z związku z budową przyłącza ciepłowniczego do budynku przy ul. Olejnej 7 na Starym Mieście w Lublinie, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez LPEC S.A. w Lublinie*

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Wstępne sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z remontem kamienicy przy ul. Olejnej 7 na Starym Mieście w Lublinie, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie*

ul. Osmolicka, Cienista i Grzybowa

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w formie nadzorów nad robotami ziemnymi związanymi z budową sieci kablowych SN i stacji transformatorowej w rejonie ulic: Osmolickiej, Cienistej i Grzybowej w Lublinie – Zemborzycach, Lublin 2016, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez WEZAN Świdnik*

ul. Plątego i Łaskiewicza

Dokumentacja: Dariusz Włodarczyk, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad robotami ziemnymi związanymi z budową nowego skweru przy ul. Plątego i Łaskiewicza 9 w Lublinie, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez Miejskie Przedsiębiorstwo Zielenie w Lublinie*

ul. Plewińskiego

Dokumentacja: Dariusz Bednarski, *Dokumentacja z nadzoru archeologicznego nad budową Centrum MLP Lublin na działce nr 128/2 przy ul. Erazma Plewińskiego 18 w Lublinie - etap I, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez MLP Lublin sp. z o.o.*

ul. Radziwiłłowska

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w formie nadzorów nad robotami geologicznymi wykonanymi na działce nr 22/4 przy ul. Radziwiłłowskiej 13 w Lublinie, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez firmę MARBUD Małgorzat Kurcz*

Dokumentacja: Dariusz Bednarski, Piotr Zimny, *Dokumentacja z nadzorów archeologicznych nad pracami ziemnymi w budynku przy ul. Radziwiłłowskiej 3 w Lublinie, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez firmę EDBAR PUH Edmund Braniecki*

ul. Szewska

Dokumentacja: Piotr Zimny, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad budową biurowca dla potrzeb IPN O/Lublin na działkach 55/5 i 55/7 przy ul. Szewskiej w Lublinie*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez Instytut Pamięci Narodowej w Lublinie

Dokumentacja: Jadwiga Jóźwiak, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z realizacją budynku mieszkalno-usługowego na działce nr 51/2 przy ul. Szewskiej 7 w Lublinie*, Lublin 2016, badania sfinansowane przez firmę KS DEVELOPMENT sp. z o.o.

ul. Vetterów

Dokumentacja: Łukasz Pawłowski, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową hali logistycznej z zapleczem biurowo-administracyjnym przy ul. Vetterów 24a i 24b w Lublinie*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez firmę STREFA1 sp. z o.o.

ul. Wyszyńskiego

Dokumentacja: Sylwester Bochyńska, Adam Olszewski, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z inwestycją pn. „Zabezpieczenie skarpy nasypu drogi powiatowej nr 2410 L - ulicy Prymasa Stefana Wyszyńskiego w Lublinie na długości działki nr 62*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez SKANSKA S.A.

ul. Złota, domnikański zespół klasztorny

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w formie nadzoru nad pracami remontowymi przy kaplicy Matki Boskiej Paryskiej oraz przy północnej ścianie kościoła św. Stanisława BM w domnikańskim zespole klasztornym w Lublinie*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez OO. Dominikanie Klasztor św. Stanisława

**LUDWINÓW, gm. Leśna Podlaska, pow. bialski
stan nr 3 AZP nr 59-85/13**

Dokumentacja: Bogdan Wetoszka, *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych prowadzonych nad pracami ziemnymi przy budowie przyłącza kablowego do budynku mieszkalnego jednorodzinnego w okresie 9-10.03.2015 r.* Dokumentacja przewidziana do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora .

**ŁABUNIE REFORMA-POLANÓWKA, gm. Łabunie, pow. zamojski
droga krajowa Nr 17**

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Droga Krajowa Nr 17. Przebudowa. Odcinek Łabunie Reforma - Polanówka km 191+200 – 193+596. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego.* mps. w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania zlecone i finansowane przez Zamojską Dyрекcję Inwestycji ZDI Sp. z o.o. w Zamościu.

ŁĘCZNA, pow. lubelski**Plac Kościuszki 19**

Dokumentacja: Michał Kubera, Łęczna, Plac Kościuszki 19. Wyniki badań Archeologicznych prowadzonych w formie nadzoru w związku z budową przyłącza kanalizacyjnego, Lubartów 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez SANITHEN Zakład Instalacji Sanitarnych Henryk Brzyski, Łęczna

Dokumentacja: Michał Kubera, Łęczna, Plac Kanałowy (dz. nr 1902/1, 1910/1, 1908/1, 1908/2) Wyniki badań archeologicznych prowadzonych w formie nadzoru w związku z budową sieci gazowej z przyłączem gazu n/c *dn 50 PE do budynku jednorodzinnego; Łęczna, Rynek II 44 Wyniki badań archeologicznych prowadzonych w formie nadzoru w związku z budową przyłącza gazowego do budynku mieszkalnego*, Lubartów 2016, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez firmę SANITHEN Łęczna

ŁUKÓW, gm. loco**historyczny układ urbanistyczny miasta**

Dokumentacja: Mieczysław Bienia, *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych nad pracami ziemnymi przy budowie sieci światłowodowej w Łukowie, gm. loco, w okresie 02.07-06.07.2015r.* Dokumentacja przewidziana do archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora – TELE-DROG .

NAŁĘCZÓW, pow. lubelski

Dokumentacja: Dariusz Włodarczyk, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z wymianą wodociągu z przyłączami na dz. nr 330 (w ciągu drogi wojewódzkiej 830) w Nałęczowie*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez MPWiK w Nałęczowie

ul. Poniatowskiego

Dokumentacja: Jacek Tkaczyk, *Dokumentacja z nadzoru archeologicznego nad przebudową willi „Marianówka” przy ul. Poniatowskiego 27 w Nałęczowie*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez firmę LUBREN Monika Wereski

MIĘDZYRZEC PODLASKI, pow. bialski**ul. Warszawska**

Dokumentacja: Bogdan Wetoszka, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi prowadzonymi w trakcie budowy przyłączy wodociągowego, kanalizacji sanitarnej i kanalizacji deszczowej w Międzyrzeczu Podlaskim, gm. loco, w okresie 12-13.03.2015 r.* Dokumentacja przewidziane do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora.

ul. Brzeska

Dokumentacja: Bogdan Wetoszka, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi prowadzonymi w trakcie przebudowy i remontu budynku w Międzyrzeczu Podlaskim, gm. loco, w okresie 01.06 – 30.06.2015 r.* Dokumentacja przewidziana

do archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora – Stacja Pogotowia Ratunkowego SP ZOZ w Białej Podlaskiej.

MIRCZE, pow. hrubieszowski

droga powiatowa nr 3429L

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Przebudowa drogi powiatowej 3429L. Mircze-Adelina. Odcinki 8+415 - 9+715 i 9+715 - 14+044. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*. Dokumentacja w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i finansowane przez inwestora – Powiatowy Zarząd Dróg w Hrubieszowie.

OSTRÓW LUBELSKI, pow. lubartowski

Dokumentacja: Jadwiga Jóźwiak, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z badaniami geotechnicznymi fundamentów kościoła p.w. Niepokalanego Poczęcia N.M.P. w Ostrowie Lubelskim przy ul. Jana Pawła II*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez parafię rzymskokatolicką w Ostrowie Lubelskim

OLSZANKA, gm. Łopiennik górny, pow. krasnostawski.

Dokumentacja: Elżbieta Sobczuk, *Dokumentacja z nadzoru archeologicznego. Olszanka, gm. Łopiennik Górny, stan. 2. Działki nr: 61, 226/3, 226/11, 226/12, 226/13, 228, 229, 354/3, 354/4, 355, 356, 231, 1319/5. Sezon 2015*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków inwestora prywatnego.

ORŁÓW MUROWANY KOLONIA, gm. Izbica, pow. krasnostawski.

Dokumentacja: Stanisław Gołub, Natalia Jędruszczak, *Orłów Murowany Kolonia gm. Izbica. Zamek. Dokumentacja z nadzorów archeologicznych. Sezon 2014-2015*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Gminy Izbica.

PARCZEW, gm. loco

ul. Strażacka

Dokumentacja: Mieczysław Bienia, *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych nad pracami ziemnymi przy budowie budynku handlowo-usługowego w Białej Podlaskiej, gm. loco, w okresie 01-30.06.2015 r.* Dokumentacja przewidziana do archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora – ZIB Zakład Instalacyjno-Budowlany Eugeniusz Zalewski.

PRATULIN, gm. Rokitno, pow. bialski

Zespół kościoła p.w. Piotra i Pawła,

Dokumentacja: Mieczysław Bienia, *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych nad pracami ziemnymi przy budowie przyłącza co w okresie 20.06.2015 r.* mps. w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora

PULAWY, gm. loco

Dokumentacja: Dariusz Bednarski, Rafał Niedźwiadek, *Dokumentacja z nadzorów archeologicznych nad pracami remontowymi przy kościele pw. Wniebowzięcia NMP w Puławach*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez firmę DOMINIK PASYWNY

ul. 4 Pułku Piechoty WP, Rybacka

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Puławy, ulica 4 Pułku Piechoty WP i ul. Rybacka. Nadzory archeologiczne nad wykopami związanymi z budową sieci gazowej i przyłącza do budynku przy ul. Rybackiej 4, działka nr 1825/6*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie,

PAWLIN, gm. Konopnica, pow. lubelski

Dokumentacja: Łukasz Pawłowski, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową budynku mieszkalnego oraz budynku gospodarczego na działce nr 67/8 w Pawlin, gm. Konopnica*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez osobę prywatną

PIASKI, gm. Piaski, pow. świdnicki

Wzgórze „Kościelec”

Dokumentacja: Michał Kubera, *Piaski, Dawny zbór kalwiński na wzgórzu „Kościelec”. Wyniki archeologicznych badań w formie nadzoru oraz badań georadarowych i sondażowych. Stanowisko AZP nr 79-84/1-12*, Lubartów 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez firmę EMGIE Projekt sp. z o.o, Kielce

PIASKI PIERWSZE, gm. Piaski, pow. świdnicki

stan 2 AZP 79-84/24

Dokumentacja: Sylwester Bochyński, *Sprawozdanie końcowe z nadzoru archeologicznego przeprowadzonego w związku z inwestycją pn. „Budowa Budynku mieszkalnego wraz z infrastrukturą w m. Piaski Pierwsze, gm. Piaski, stan. 2 AZP 79-84/24*, Lublin 2016, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez inwestora prywatnego.

POPÓW, gm. Annopol, pow. kraśnicki

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Popów 63. gm. Annopol, pow. Kraśnik, Nadzory archeologiczne nad pracami związanymi z budową budynku gospodarczego na działce nr 442 i 443/1*, Lublin 2016, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez osobę prywatną

PULAWSKI POWIAT

Dokumentacja: Dariusz Włodarczyk, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową sieci szerokopasmowego w woj. lubelskim w obszarze inwestycji J Puławy – Opole*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez firmę ACIS S.A. Warszawa

PULAWY, gm. loco

Dokumentacja: Sebastian Wardak, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego przy realizacji budowy drogi asfaltowej wraz z infrastrukturą techniczną w ul. Ceglanej i Zabłockiego w Puławach na stanowisku archeologicznym nr AZP 74-76/88-18*, Puławy 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez Zarząd Inwestycji Miejskich w Puławach

**PAŃKÓW-TARNAWATKA, gm. Tarnawatka, pow. tomaszowski
drogi powiatowe i gminne**

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski (Pracownia Badań i Nadzorów Archeologicznych, ul. Grodzka 7, Lublin), *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową sieci szerokopasmowej w województwie lubelskim w obszarze inwestycyjnym K-Tomaszów Lubelski w relacji Pańków-Tarnawatka*. mps. w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania finansowane przez wykonawcę robót – NANOTEL S.A. we Wrocławiu.

**RADCZE, gm. Milanów, pow. parczewski
stan. nr 1 AZP nr 67-85/8**

Dokumentacja: Sylwester Bochyński. *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych prowadzonych nad pracami ziemnymi przy budowie przyłącza kablowego do budynku gospodarczego w okresie 23.04.-30.05.2015r.* Dokumentacja przewidziana do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora.

REJOWIEC, gm. Rejowiec, pow. chełmski

Dokumentacja: Stanisław Gołub, *Rejowiec, gm. Rejowiec. Zespół pałacowo – parkowy. Dokumentacja z nadzorów archeologicznych. Sezon 2015*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Gminy Rejowiec.

RYCKI POWIAT

Dokumentacja: Dariusz Włodarczyk, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową infrastruktury telekomunikacyjnej pomiędzy Rykami a Rososzą, pow. rycki*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez LUBTEL sp. z o.o.

RYKI, gm. loco

Dokumentacja: Dariusz Włodarczyk, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową sieci teletechnicznych przy ul. Poniatowskiego w Rykach*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez firmę LUBTEL sp. z o. o.

**SĄSIADKA, gm. Sułów, pow. zamojski
sąsiedztwo zespołu grodziska**

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Sąsiadka, gm. Sułów, działka nr ewid. 3857. Budowa ogrodu. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego.* Dokumentacja w archiwum

WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i finansowane przez inwestora prywatnego

SEROCK, gm. Firlej, pow. lubartowski

stan nr 5 AZP nr 71-81/35

Dokumentacja: Michał Kubera, *Wyniki badań archeologicznych prowadzonych w formie nadzoru w związku z budową budynku mieszkalnego na działce nr ew. 129 obręb 13 w Serocku, gm. Firlej, stanowisko AZP 71-81/35-5*, Lubartów 2016, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez osobę prywatną

SIEDLISZCZE, pow. chełmski

Dokumentacja: Stanisław Gołub: *Siedliszcze, gm. Siedliszcze, woj. lubelskie. Zespół dworsko – parkowy. Dokumentacja z badań archeologicznych wykopów pod budowę linii kablowej niskiego napięcia. Sezon 2015*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków PGE Dystrybucja SA Oddział Lublin.

STRZESZKOWICE DUŻE, gm. Niedrzwica Duża, pow. lubelski

Dokumentacja: Jadwiga Józwiak, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową linii kablowych SN, nn i kanalizacji światłowodowej w Strzeszkowicach Dużych, gm. Niedrzwica Duża*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez Zakład Instalatorstwa Elektrycznego Piotr i Wiesław Dudek

**ŚWIDERKI, WÓŁKA DOMASEWSKA, KOLONIA BYTSTRZYCA, KOLONIA SIEDLI-SKA, BYSTRZYCA, gm. Wojcieszków, pow. łukowski
obszar AZP nr 67-85**

Dokumentacja: Sylwester Bochyński. *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych prowadzonych nad pracami ziemnymi przy przebudowie drogi wojewódzkiej nr 808 Łuków – Serokomla – Kock okresie 05.05.-30.08.2015r.* Dokumentacja przewidziana do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora.

ŚWIECIECHÓW PODUCHOWNY, ŚWIECIECHÓW DUŻY, gm. Annopol

stan. nr 1 AZP 84-74/25

Dokumentacja: Tomasz Kołomański, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego oraz ratowniczych badań archeologicznych przeprowadzonych na stanowisku archeologicznym Świeciechów Duży nr 1 (AZP 84-74/25) wyprzedzających inwestycję pn. „Budowa sieci wodociągowej wraz z przyłączami w m. Świeciechów Poduchowny, Świeciechów Duży, gm. Annopol w 2015, Warszawa 2015*, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez firmę PRIMBUD sp. z o.o.

SZCZEBRZESZYN, pow. zamojski

historyczny układ urbanistyczny miasta

dawny Zespół Wojewódzkiej Szkoły Zamoyskich – ul. Zamojska

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Szczebrzeszyn. Zespół Wojewódzkiej Szkoły Zamoyskich. Budynek Szkolny - adaptacja na potrzeby szkoły muzycznej. Budynek gospodar-*

czy – rozbiórka. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego. mps. archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i finansowane przez Państwową Szkołę Muzyczną oraz Zespół Szkół nr 2 w Szczepieszyne.

Zespół Klasztorny Franciszkanów – ul. Z. Klukowskiego

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Szczepieszyn. Zespół Klasztorny Franciszkanów. Rozbiórka budynku dawnej szwalni. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego.* mps. w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i finansowane przez inwestora – SPZOZ w Szczepieszyne.

ul. Targowa

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Szczepieszyn – ul. Targowa. Remont chodnika. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego.* mps. w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i finansowane przez inwestora – Gmina Szczepieszyn.

ul. Wyzwolenia i Zielona

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Szczepieszyn – ul. Wyzwolenia i Zielona. Budowa oświetlenia ulicznego. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego.* mps. w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i finansowane przez inwestora – Gmina Szczepieszyn.

TARNOGÓRA, gm. Izbica, pow. krasnostawski

Dokumentacja: Elżbieta Sobczuk, *Dokumentacja z nadzoru archeologicznego w Tarnogórze, ul. Krakowskie Przedmieście 5, gm. Izbica. Stan. 9. Działka nr 4560. Sezon 2015,* mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków inwestora prywatnego.

TOMASZÓW LUBELSKI, gm. loco

Historyczny układ urbanistyczny

Rynek Miejski, ul. Świętoduska, ul. Starocerkiewna, ul. Królewska, ul. Rymarska

Dokumentacja: Jolanta Bagińska, *Dokumentacja z nadzoru archeologicznego przy robotach ziemnych związanych z realizacją zadania „Rewitalizacja miasta Tomaszów Lubelski poprzez remont uliczek starego miasta oraz Parku” na terenie Śródmieścia w Tomaszowie Lubelskim.* mps. w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i finansowane przez inwestora – Miasto Tomaszów Lubelski.

ul. Piłsudskiego

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Tomaszów Lubelski, ul. Piłsudskiego. Budowa kanalizacji deszczowej. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego.* mps. w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i finansowane przez wykonawcę robót – P.W. „SADEX” Janusz Sadlik, Kolonia Sitno.

ul. Rejtana, ul. Jutrzenki

Dokumentacja: Jolanta Bagińska, *Nadzór archeologiczny budowy linii kablowej nn oraz przyłączy kablowych do budynków mieszkalnych w Tomaszowie Lubelskim.* mps.

w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i finansowane przez inwestora – Miasto Tomaszów Lubelski.

ul. Staszica

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Tomaszów Lubelski, ul. Staszica, dz. nr ewid. 7/3 i 4/4. Budowa gazociągu niskiego ciśnienia z przyłączem do budynku mieszkalno-usługowego. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego.* mps. w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i finansowane przez wykonawcę robót – INSTALGAZ s.c. w Tomaszowie Lubelskim.

ul. Traugutta 1

Dokumentacja: Jolanta Bagińska, *Nadzór archeologiczny przy rozbudowie Galerii Rynek, na działce 257 w Tomaszowie Lubelskim, ul. Traugutta 1.* mps. w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i finansowane przez inwestora – P.U. H. Motozbyt Sp. z o.o. w Tomaszowie Lubelskim.

TYSZOWCE, pow. tomaszowski

Stan. nr 37/148, obszar AZP nr 90-92

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Sąsiadka, gm. Sulów, działka nr ewid. 3857. Budowa ogrodu. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego.* mps. w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i finansowane przez inwestora prywatnego.

UCHANIE – MOŁODIATYCZE – NIELEDEW – HRUBIESZÓW – STRZYŻÓW – HORODŁO

drogi powiatowe i gminne

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową sieci szerokopasmowej w województwie lubelskim w obszarze inwestycyjnym D-Hrubieszów,* mps. w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania finansowane przez wykonawcę robót – FONBUD Sp. z o.o. we Wrocławiu.

URZĘDÓW, pow. kraśnicki

ul. Kościuszki

Dokumentacja: Dariusz Włodarczyk, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z rozbiórką budynku mieszkalnego oraz niwelacją terenu na działkach nr 335 i 336 przy ul. Kościuszki 16 w Urzędowie,* Lublin 2016, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez osobę prywatną

WANDZIN, gm. Lubartów, pow. lubartowski

Dokumentacja: Michał Kubera, *Wyniki badań archeologicznych zrealizowanych w formie nadzoru w związku z budową drogi gminnej klasy D w m. Wandzin na odcinku od km 0+01.50 do km 1+872.00 - I etap od km 0+275 do km 1+672.00,* Lubartów 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez Urząd Gminy Lubartów

WISZNICE, pow. bialski
stan. nr 7 AZP 66-81/51

Dokumentacja: Mieczysław Bienia. *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych prowadzonych nad pracami ziemnymi przy budowie zbiornika wodnego małej retencji w dniu 31.12.2015 r.* Dokumentacja przewidziana do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora.

WŁODAWA, gm. loco

Dokumentacja: Jadwiga Jóźwiak, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową sieci szerokopasmowej w województwie lubelskim na obszarze inwestycyjnym L Włodaw*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków firmy prywatnej - wykonawcy robót.

Ul. 1000 – Lecia Państwa Polskiego, Czerwonego Krzyża, Ks. A. Sanguszki, S. Żeromskiego, Al. J. Piłsudskiego.

Dokumentacja: Wojciech Mazurek, Rafał Ratajczak: *Wyniki badań archeologicznych przy budowie światłowodowej linii telekomunikacyjnej w pasie drogowym ulic: 1000 – lecia Państwa Polskiego, Czerwonego Krzyża, Ks. A. Sanguszki, S. Żeromskiego, Al. J. Piłsudskiego we Włodawie w 2015 roku*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków firmy prywatnej.

Ul. Rymarska 9 I 12

Dokumentacja: Wojciech Mazurek, Rafał Ratajczak, *Wyniki badań archeologicznych przy budowie przyłączy ciepłowniczych do budynków mieszkalnych przy ulicy Rymarskiej 9 i 12 we Włodawie w 2015 roku*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Miejskiego Przedsiębiorstwa Gospodarki Komunalnej sp. z o. o. we Włodawie.

ul. Sejmowa 7

Dokumentacja: Edmund Mitrus, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z remontem budynku sądu zlokalizowanego na działce nr 971 przy ul. Sejmowej 7 we Włodawie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków PPKZ SA Oddział w Lublinie.

ul. Rynek 11

Dokumentacja: Wojciech Mazurek, Rafał Ratajczak, *Wyniki badań archeologicznych przy budowie przyłącza ciepłowniczego do budynku mieszkalnego przy ulicy Rynek 11 we Włodawie w 2015 roku*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Miejskiego Przedsiębiorstwa Gospodarki Komunalnej sp. z o. o. we Włodawie.

WOJCIECHÓW, pow. lubelski

Wieża arianńska

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w formie . nadzoru nad pracami ziemnymi związanymi z inwestycją dotyczącą rozbudowy*

oświetlenia - iluminacji elewacji Wieży Ariańskiej (II etap) w miejscowości Wojciechów, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie

WOHYŃ, pow. radzyński

kościół pw. św. Anny

Dokumentacja: Dariusz Włodarczyk, *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych nad pracami ziemnymi przy budowie sieci światłowodowej w okresie 26.05.-30.08.2015 r.* mps. w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora.

WOJSŁAWICE, pow. chełmski

Dokumentacja: Andrzej Bronicki, *Wojśławice – Rynek. Nadzór nad pracami brukarskimi i budową miejsc zadaszonych. Dokumentacja archeologiczna (sezon 2015)*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Urzędu Gminy Wojśławice;

Dokumentacja: Andrzej Bronicki, *Wojśławice, gm. loco – Nadzór nad budową stawu. Dokumentacja archeologiczna (sezon 2015)*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków inwestora prywatnego.

Dokumentacja: Natalia Jędruszczak, *Sprawozdanie ze wstępnej analizy z badań archeologicznych prowadzonych przy dzwonnicy należącej do zespołu kościelnego w Wojśławicach*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Parafii Rzymskokatolickiej pw. Św. Michała Archaniola.

WÓŁKA CZUŁCZYCKA, gm. Chełm, pow. chełmski

Dokumentacja: Stanisław Gołub: *Wółka Czulczycka, gm. Chełm, stanowisko 14. Dokumentacja z nadzorów archeologicznych. Pochówki żołnierzy rosyjskich z okresu I wojny światowej. Sezon 2015*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków własnych.

WOROBLIN, OSTRÓW, KLONOWNICA PLAC, JANÓW PODLASKI,

gm. Janów Podlaski, pow. bialski

Dokumentacja: Mieczysław Bienia, *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych prowadzonych nad pracami ziemnymi przy budowie sieci wodociągowej na terenie gminy Janów Podlaski w okresie 04.05. - 30.10.2015r.* mps. w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora - Gminę Janów Podlaski.

ZAMOŚĆ, gm. loco

Zespół Starego Miasta Zamościa

ul. Kościuszki 10

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Zamość - Stare Miasto. Kościuszki 10 – działka nr ewid. 24. Sprawozdanie z prac archeologicznych.* Dokumentacja w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i finansowane przez Urząd Miasta w Zamościu.

Park Miejski i tereny poforteczne

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Zamość. Park Miejski i tereny poforteczne. Montaż elementów małej architektury. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego.* Dokumentacja znajduje się w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne finansowane przez Urząd Miasta w Zamościu.

Rawelin kurtyny II-II – tereny poforteczne

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Zamość- Fortyfikacje. Rawelin kurtyny II-III, ul. Szczecbrzeska 7. Rozbiórka stacji paliw. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego.* Dokumentacja znajduje się w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne finansowane przez Urząd Miasta w Zamościu.

Rawelin kurtyny V-VI – most przed Bramą Lubelską Nową

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Zamość- Fortyfikacje. Rawelin kurtyny V-VI, ul. Łukasińskiego. Wykopy budowlane przy remoncie mostu drewnianego przed Bramą Lubelską Nową. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego.* Dokumentacja znajduje się w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne finansowane przez Urząd Miasta w Zamościu.

Rawelin kurtyny VII-I – tereny poforteczne

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Zamość- Fortyfikacje. Rawelin kurtyny VIII, ul. Okopowa – Przedszkole Miejskie nr 1. Wykopy pod instalacje monitoringu miejskiego. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego.* Dokumentacja znajduje się w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne finansowane przez Urząd Miasta w Zamościu.

Zielony Rynek – ul. Łukasińskiego, Bazylińska, Zamenhofska

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Zamość – Stare Miasto. Blok VIII – Zielony Rynek. Prace rozbiórkowe. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego.* Dokumentacja znajduje się w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne finansowane przez Urząd Miasta w Zamościu.

ul. Solna 9

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Zamość – Stare Miasto. Ul. Solna 9. Wykopy budowlane. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego.* Dokumentacja znajduje się w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne finansowane przez inwestora prywatnego.

ul. Żeromskiego 1

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Zamość – Stare Miasto. Blok XIV. Żeromskiego 1, działka nr ewid. 67/3. Budynek usługowo-handlowy. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego.* Dokumentacja znajduje się w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne finansowane przez inwestora prywatnego.

ul. Męczenników Rotundy, Szczecbrzeska, Podleśna – tereny poforteczne

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Zamość, ul. Męczenników Rotundy, Szczecbrzeska, Podleśna. Przebudowa sieci gazowej średniego ciśnienia. Sprawozdanie z nadzoru ar-*

cheologicznego. Dokumentacja znajduje się w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne finansowane przez wykonawcę robót – INSTALGAZ s.c. w Tomaszowie Lubelskim.

Koszarka Drogowa tzw. „Belwederek” – ul. Peowiaków 5

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Zamość – Osiedle „Planty”, ul. Peowiaków 5, dz. nr ewid. 98/4, 98/3, 22. Koszarka Drogowa tzw. „Belwederek”. Dokumentacja archeologiczna prac ziemnych.* Dokumentacja znajduje się w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne finansowane przez inwestora – BSI Sp. Jawna w Zamościu.

ŻYRZYN, pow. puławski

Dokumentacja: Sylwester Bochyński, *Sprawozdanie końcowe z badań archeologicznych prowadzonych w związku z inwestycją pn. Budowa linii kablowej nn wraz ze złączem w/z oraz demontażem linii napowietrznej wraz z przyłączami napowietrznymi przy ul. Tysiąclecia w Żyrzynie*, Lublin 2016, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez OKTAN S.A Artur Cieszek, Jolanta Cieszek

Dokumentacja: Dariusz Włodarczyk, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z remontem kościoła parafialnego p.w. św. Apostołów Piotra i Pawła w Żyrzynie*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez Zakład Usług Techniczno-Budowlanych, AGO Andrzej Dudziak

IV. BADANIA DAWNE

LUBELSKI POWIAT

Dokumentacja: Michał Kubera, *Sprawozdanie z badań archeologicznych realizowanych w formie nadzoru prowadzone w związku z budowa drogi ekspresowej S17 od-cinek Kurów – Lublin - Piaski*, Lubartów 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez firmę DRAGADOS S.A.

LUBLIN, gm. loco

ul. Sowińskiego, Langiewicza, Głęboka

Dokumentacja: Wojciech Mazurek, *Archeologiczne nadzory prac ziemnych przy budowie linii energetycznej w Lublinie wzdłuż ulic Sowińskiego, Langiewicza, Głęboka w 2014 r.*, Lublin - Chełm 2014, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez TELEKRIM SA

ul. Willowa

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w formie nadzoru nad pracami ziemnymi związanymi z wznoszeniem jednorodzinnych budynków mieszkalnych na działkach od nr 15/9 do nr 15/12 przy Willowej 60 w Lublinie*, Lublin - 2016, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez LABORA S.A.

CHODLIK, gm. Karczmiska, woj. lubelskie

Stan. nr 25 AZP NR 78-75/117

cmentarzysko ciałopalne

Dokumentacja: Łukasz Miechowicz, *Chodlik, gm. Karczmiska, woj. lubelskie. Cmentarzysko ciałopalne, Stanowisko nr 25/117 AZP 78-75. Badania archeologiczne na tzw. „Bartosiowej Górze”*. Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych w sezonach 2013-2014, Warszawa 2015, badania sfinansowane przez PAN w Warszawie, 192

IGNASIN, gm. Fajslawice, pow. krasnostawski

Wykopaliskowe badania archeologiczne przeprowadzono w celu dokonania ekshumacji pochowanych zgodnie z zapisami w księgach parafialnych w obrębie kurhanu dwóch uczestników Powstania Styczniowego. Ustalono, że pod nasypem znajdowała się jama grobowa, gdzie pochowano powstańców. W czasie I wojny światowej jama została poszerzona po wyjęciu szczątków powstańców, w celu dokonania pochówku 10 żołnierzy austriackich. Grób powstańczy mógł zniszczyć również XX-wieczny wkop rabunkowy. Zabytkiem, związanym z okresem Powstania Styczniowego, mógł być krzyżyk z metalu i drewna. Pozyskano także dużą ilość przedmiotów z umundurowania i wyposażenia żołnierzy austriackich – pasy, buty, rzemienie i guziki, medaliki (w tym z napisami w języku polskim), nieśmiertelnik, krzyż wojskowy. Wykonana została analiza antropologiczna szczątków powstańców oraz żołnierzy.

Dokumentacja: Stanisław Gołub, Beata Borowska - Strugińska: *Ignasin, gm. Fajslawice. Dokumentacja z badań wykopaliskowych kurhanu. Sezon 2013*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Urzędu Gminy Fajslawice i Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa.

JAKUBOWICE KONIŃSKIE, gm. Niemce, pow. lubelski

stan. nr 8 AZP NR 76-81/41

Dokumentacja: Małgorzata i Mieczysław Bienia, *Jakubowice Konińskie, stan. 8, gm. Niemce, woj. lubelskie (AZP 76-81/41) Opracowanie naukowe archeologicznych ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających budowę drogi wojewódzkiej nr 809 stanowiącej dojazd do węzła drogowego „Jakubowice” (w ciągu dróg ekspresowych S12, S17 i S19)*, Wólka Polinowska 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez GDDKiA Oddział w Lublinie, 213

KOZUBSZCZYŻNA, gm. Konopnica, pow. lubelski

stan. nr 2 AZP NR 78-80/27

Dokumentacja: Sylwester Bochyński, Rafał Hordyjewski, Adam Olszewski, Paweł Zawisław, *Końcowe opracowanie wyników archeologicznych ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku nr 2 w Kozubszczyźnie, gm. Konopnica, pow. lubelski (AZP 78-80/27), przeprowadzonych na w latach 2013 – 2014*, Lublin 2015, m p s . w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez GDDKiA Oddział w Lublinie, 196

LUBLIN – WYSOKIE – GRABOWNICA STARZEŃSKA

droga wojewódzka nr 835

Dokumentacja: Rafał Niedźwiadek, Piotr Zimnym, *Dokumentacja z nadzoru archeologicznego przy inwestycji „Rozbudowa drogi wojewódzkiej nr 835 Lublin - Wysokie -*

Grabownica Starzeńska na odcinku od km 43+750 do km 70+643,25, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez STRABAG

MOTYCZ, gm. Konopnica, pow. lubelski

stan. nr 3 AZP 77+80/74

Dokumentacja: Paweł Zawisłak, *Opracowanie końcowe wyników archeologicznych ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku nr 3 w Motyczu (AZP 77+80/74) gm. Konopnica, pow. Lubelski przeprowadzonych w 2014 r. w ramach prac uzupełniających*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez GDDKiA Oddział w Lublinie, 202

stan nr 36 AZP nr 77-80/119

Dokumentacja: Anna Jączek, Sylwester Bochyński, Adam Olszewski, Paweł Zawisłak, *Motycz stan. 36, gm. Konopnica, woj. lubelskie (AZP 77-80/119) Opracowanie naukowe archeologicznych ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających budowę drogi ekspresowej S19 Lubartów - Kraśnik, na odcinku od węzła „Dąbrowica” do węzła „Konopnica”, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez GDDKiA Oddział w Lublinie*

Dokumentacja: Małgorzata i Mieczysław Bienia. Bogdan Wetoszka, Renata Kołodyńska-Gawrysiak. Piotr Mączyński, *Motycz stan. 36, gm. Konopnica, woj. lubelskie (AZP 77-80/119) Opracowanie naukowe archeologicznych ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających budowę drogi ekspresowej S19 Lubartów - Kraśnik, na odcinku od węzła „Dąbrowica” do węzła „Konopnica”, Komarówka Podlaska 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez GDDKiA Oddział w Lublinie, 210*

NIEZDÓW, gm. Opole Lubelskie, pow. opolski

stan. nr 16 AZP nr 80-75/23

Dokumentacja: Sylwester Bochyński, Adam Olszewski, *Końcowe opracowanie wyników II etapu archeologicznych, ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku 16 w Niezdowie (AZP 80-75/23), gm. Opole Lubelskie, pow. opolski, przeprowadzonych w 2014 r. Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez Zarząd Dróg Wojewódzkich w Lublinie*

PŁOUSZOWICE, gm. Jastków, pow. lubelski

stan nr 1, AZP 77-80/23

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Dokumentacja końcowa z rozszerzających, ratowniczych badań archeologicznych stanowiska nr 1 w Płuszwowicach na obszarze AZP 77-80/23-1, gm. Jastków, pow. lubelski wykonywanych w 2014 r. w związku z budową drogi ekspresowej nr 19 pomiędzy węzłami „Dąbrowica”- „Konopnica”, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez GDDKiA Oddział w Lublinie, 201*

stan nr 2, AZP 77-80/24

Dokumentacja: Łukasz Pawłowski, *Dokumentacja końcowa z ratowniczych badań archeologicznych stanowiska nr 2 w Płuszwowicach na obszarze AZP 77-80/24-2, gm. Jastków, pow. lubelski, woj. lubelskie wykonywanych w związku z realizacją drogi ekspresowej S19 na odcinku Lubartów - Kraśnik od węzła „Dąbrowica” (bez węzła) do węzła*

„Konopnica” (bez węzła), obwodnica Lublina, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez GDDKiA Oddział w Lublinie, 200

PŁOUSZOWICE KOLONIA, gm. Jastków, pow. lubelski

stan nr 5, AZP 77-80/115

Dokumentacja: Dariusz Włodarczyk, *Dokumentacja końcowa z ratowniczych badań archeologicznych stanowiska Płusowice Kolonia nr 5 na obszarze AZP 77-80/115 gm. Jastków, pow. lubelski wykonywanych w związku z budową drogi ekspresowej nr 19 pomiędzy węzłami „Dąbrowica” - „Konopnica”, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez GDDKiA Oddział w Lublinie, 199*

SNOPKÓW, gm. Jastków, pow. lubelski

stan. nr 16 AZP 76-81/121

Dokumentacja: Małgorzata i Mieczysław Bienia, *Snopków, stan. 16, gm. Jastków, woj. lubelskie (AZP 76-81/121) Opracowanie naukowe archeologicznych ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających budowę drogi wojewódzkiej nr 809 stanowiącej dojazd do węzła drogowego „Jakubowice” (w ciągu dróg ekspresowych S12, S17 i S19), Wólka Polinowska 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez GDDKiA Oddział w Lublinie, 211, 213*

stan. nr 17 AZP 76-81/122

Dokumentacja: Małgorzata i Mieczysław Bienia, *Snopków, stan. 17, gm. Jastków, woj. lubelskie (AZP 76-81/122) Opracowanie naukowe archeologicznych ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających budowę drogi wojewódzkiej nr 809 stanowiącej dojazd do węzła drogowego „Jakubowice” (w ciągu dróg ekspresowych S12, S17 i S19), Wólka Polinowska 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez GDDKiA Oddział w Lublinie, 214*

stan. nr 25 AZP 76-81/150

Dokumentacja: Małgorzata i Mieczysław Bienia, *Snopków, stan. 25, gm. Jastków, woj. lubelskie (AZP 76-81/150) Opracowanie naukowe archeologicznych ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających budowę drogi wojewódzkiej nr 809 stanowiącej dojazd do węzła drogowego „Jakubowice” (w ciągu dróg ekspresowych S12, S17 i S19), Wólka Polinowska 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez GDDKiA Oddział w Lublinie*

stan. nr 27 AZP 76-81/152

Dokumentacja: Małgorzata i Mieczysław Bienia, *Snopków, stan. 27, gm. Jastków, woj. lubelskie (AZP 76-81/152) Opracowanie naukowe archeologicznych ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających budowę drogi wojewódzkiej nr 809 stanowiącej dojazd do węzła drogowego „Jakubowice” (w ciągu dróg ekspresowych S12, S17 i S19) Wólka Polinowska 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez GDDKiA Oddział w Lublinie*

stan. nr 28 AZP 76-81/153

Dokumentacja: Małgorzata i Mieczysław Bienia, *Snopków, stan.28, gm. Jastków, woj. lubelskie (AZP 76-81/153) Opracowanie naukowe archeologicznych ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających budowę drogi wojewódzkiej nr 809 stanowiącej dojazd do węzła drogowego „Jakubowice” (w ciągu dróg ekspresowych S12, S17 i S19)*, Wólka Polinowska 2016, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez GDDKiA Oddział w Lublinie

stan. AZP nr 29, AZP 76-81/154

Dokumentacja: Małgorzata i Mieczysław Bienia, *Snopków, stan.29, gm. Jastków, woj. lubelskie (AZP 76-81/154) Opracowanie naukowe archeologicznych ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających budowę drogi wojewódzkiej nr 809 stanowiącej dojazd do węzła drogowego „Jakubowice” (w ciągu dróg ekspresowych S12, S17 i S19)*, Wólka Polinowska 2016, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez GDDKiA Oddział w Lublinie, 222

SPICZYN, gm. Spiczyn, pow. lubelski

Dokumentacja: Jadwiga Jóźwiak, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową budynku mieszkalnego na działce nr ew. 451/12 położonej w m. Spiczyn, gm. Spiczyn*, Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez osobę prywatną.

SUMMARY

In 2015 numerous permits were issued for archaeological excavation surveys and archaeological supervision surveys. It is worth mentioning here: excavation research of the mound in Stryków as part of the scientific project: “The close of the Neolithic period in the northern part of the Lublin Upland”, and excavation research in Chełm in the Basilica of the Birth of the Virgin Mary and on Chełm Hill, in connection with implementation of the Polish-Ukrainian scientific projects. In Krupie, archaeological excavation research was conducted for the purposes of project documentation of the castle ruins management. In Stółpie, research was carried out in connection with the planned development of the area around the historic stone tower. The archaeological excavation surveys were continued within the Former Nazi German Extermination Camp in Sobibór. Non-invasive surveys were carried out as part of the research on the area of a multicultural settlement centre in forests near Ulów. The research on the fortified settlement in Czeremno was continued, as well as the survey of the Wielbark culture burial ground and of the Lusatian culture settlement in Swaryczów, where further crematory graves and decorations were discovered. Furthermore, numerous archaeological supervision surveys were conducted during earth works connected with investment projects in the areas of historic urban layouts where roads or networks were built.

1. Bliskowice, gm. Annapol. Zabytki z odkrytego przypadkowo grobu kultury przeworskiej – przed konserwacją, fot. E. Banasiewicz-Szykuła.

2. Chełm, ul. Lubelska, bazylika pw. Narodzenia NMP. Fragment płyty nagrobnej biskupa Filareta z I połowy XVI wieku, fot. St. Gołub.

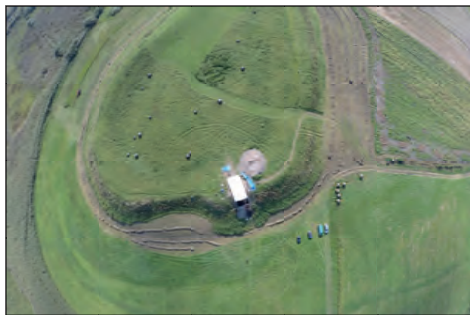
3. Chełm, ul. Lubelska, bazylika pw. Narodzenia NMP. Grób mężczyzny pochowanego w sarkofagu z cegieł, fot. St. Gołub.

4. Chełm, ul. Lubelska, bazylika pw. Narodzenia NMP. Odkryty w trakcie badań krzyżyk w zaprawie wapiennej, fot. St. Gołub.

5. Chełm, ul. Lubelska. Cmentarz chrześcijański z okresu nowożytnego XVII-XIX wiek. Prace oczyszczające przy grobie dziecka, fot. W. Mazurek.

6. Czermino stan. 1, gm. Tyszowce. Widok z lotu drona na przekop wału wczesnośredniowiecznego grodziska, fot. M. Gala, Z. Cozac – Media Promocja.

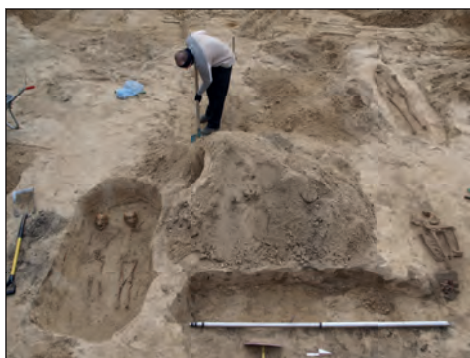
7. Czermino stan. 1, gm. Tyszowce. Profil wykopu przecinającego wał grodziska, fot. M. Wołoszyn.

8. Czermino stan. 1, gm. Tyszowce. Skarb srebrnych zausznic z grobu odkrytego w wale grodziska, fot. M. Wołoszyn.

9. Kozubszczyzna, gm. Konopnica, stan. 2. Eksploracja pieca w obiekcie mieszkalnym z okresu wczesnego średniowiecza, fot. A. Olszewski.

10. Lubartów, ul. Lubelska. Interwencyjne badania archeologiczne na nowożytnym cmentarzu epidemicznym, fot. M. Kubera.

11. Lublin, ul. Towarowa, Półmajolikowy talierz z XVI/XVII w. odkryty podczas badań wykopaliskowych, fot. M. Czubiel.

12. Moroczyn stan. 44, gm. Hrubieszów. Grób kultury mierzanowskiej (nr 2), fot. A. Mucha.

13. Moroczyn stan. 44, gm. Hrubieszów. Płaszcz z grobu nr 2, fot. A. Mucha.

14. Motycz, stan 36, gm. Konopnica. Szklanego paciorek odkryty w obiekcie identyfikowanym z kulturą wielbarską, fot. M. Matyaszewski.

15. Sobibór, teren byłego niemieckiego obozu zagłady Żydów. Zbiornik na wodę (obiekt 5176), odkryty w pobliżu wejścia na drogę do komór gazowych – „Himmelfahrtstrasse”, fot. W. Mazurek.

16. Sobibór, teren byłego niemieckiego obozu zagłady Żydów. Srebrna zawieszka znaleziona w pobliżu drogi do komór gazowych, fot. W. Mazurek.

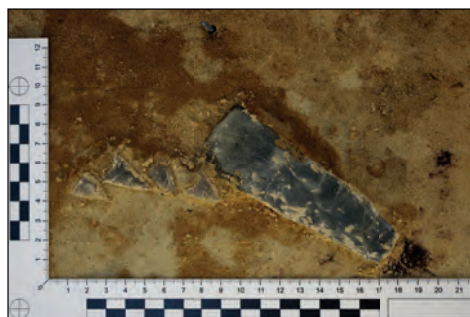

17. Swaryczów stan. 1, gm. Komarów. Ozdoby kultury wielbarskiej z okresu rzymskiego odkryte podczas badań wykopaliskowych, fot. S. Sadowski.

18. Ulów, stan. 4, gm. Tomaszów Lubelski. Pucharek i siekierka z kurhanu kultury ceramiki sznurowej, fot. B. Niezabitowska-Wiśniewska.

19. Ulów, stan. 4, gm. Tomaszów Lubelski. Część wyposażenia centralnego grobu podkurhanowego (obiekt 3), fot. B. Niezabitowska-Wiśniewska.

PRACE KONSERWATORSKIE PROWADZONE PRZY ZABYTKACH RUCHOMYCH W ROKU 2015

Wstęp

Wykaz realizacji konserwatorskich w zakresie zabytków ruchomych obejmuje teren woj. lubelskiego podległego działalności WUOZ Lublin i delegatur w Białej Podlaskiej, Chełmie i Zamościu. Sprawozdanie – z konieczności w wersji skrótowej- jest próbą przybliżenia i zilustrowania działań, jakie są podejmowane przez właścicieli przy obiektach zabytkowych, wpisanych do rejestru. Przedstawiony wykaz obejmuje zakończone prace w całości lub ich etap zrealizowany w roku 2015. Czasokres jest wyznaczony przez cykl wydawniczy Wiadomości konserwatorskich, jak również roczne okresy rozliczeń finansowych w przypadku prac dotowanych z różnych źródeł. Stąd przy wykazach inwestycji pojawia się informacja o źródłach ewentualnych dofinansowań dla właścicieli podejmujących prace przy zabytkach. W roku 2015 z budżetu Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków udzielono dotacji na realizację zadań bieżących przy zabytkach ruchomych w kwocie łącznej 291.680 zł,- oraz na refundację poniesionych w latach ubiegłych nakładów kwotę 106.652 zł,- Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego dofinansował prace przy zabytkach ruchomych, połączone z pracami przy zabytkach nieruchomych w wysokości 300.000 zł,-. Z budżetu Urzędu Miasta Lublin przeznaczono kwotę 316.151 zł,- na prace przy zabytkach ruchomych połączone z architekturą. Dzięki wskazanym dotacjom i środkom własnym właścicieli udało się kolejny raz zrealizować prace konserwatorskie m.in. w przypadku zespołu klasztornego Dominikanów w Lublinie, kościoła rektoralnego p.w. Wniebowzięcia NMP Zwycięskiej w Lublinie, kościoła parafialnego w Kraśniku, kościoła parafialnego Św. Mikołaja w Lublinie, kościoła archikatedralnego w Lublinie, kościołów parafialnych: w Czemiernikach, Kodniu, Krasnymstawie, Włodawie. W skali potrzeb w zakresie konserwacji zabytków na terenie woj. lubelskiego przyznawane dotacje nie dają możliwości zaspokojenia wszystkich potrzeb. Nawet przy ograniczonych funduszach i zaangażowaniu lokalnych społeczności udaje się co roku uratować wiele cennych zabytków, co potwierdza poniższe zestawienie.

BARANÓW, GM. LOCO, POW. PUŁAWSKI

Obraz „Ofiarowanie Jezusa” wraz z ramą z XVIII wieku z kościoła parafialnego pw. św. Jana Chrzciciela.

W roku 2015 rozpoczęte zostały prace konserwatorskie przy elementach ruchomego wyposażenia kościoła parafialnego w Baranowie. W pierwszej kolejności pracom poddano obraz z przedstawieniem ofiarowania Jezusa w świątyni. Obraz wykazywał silne zabrudzenia i miejscowe przemalowania po formie powierzchni warstwy malarskiej oraz zniszczenia podłoża z płótna. Wykonano pełny zakres prac konserwatorskich technicznych oraz restauratorskich obejmujących wykonanie retuszu naśladowczego warstwy malarskiej. Przedstawienie posiadało barokową ozdobną ramę, która została na pewnym

etapie doczyszczona, a następnie przemalowana brązą. Przyjęto koncepcję rekonstrukcji złoceń ramy na mat i poler.

Prowadzący prace: Aleksander Piotrowski w ramach firmy AC Konserwacja Zabytków.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka w Baranowie przy wsparciu finansowym z budżetu Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

BIAŁA PODLASKA, GM. LOCO, POW. LOCO

XVII-wieczny obraz olejny na płótnie Matka Boska Różańcowa z kaplicy Wołłowiczów w kościele parafialnym pw. św. Anny.

Oględziny obiektu ujawniły, że płótno podobrazia uległo deformacji. Zaobserwowano liczne ubytki warstwy malarskiej, ze zmienioną optycznie kolorystyką i zapadnięte kity. Zdecydowano by przed przystąpieniem do prac konserwatorskich wykonać badania mające na celu uszczegółowienie datowania, pierwotnej kolorystyki warstwy barwnej i ustalenia stratygrafii, ponieważ przy obrazie do lat 70 –tych XX w. wielokrotnie prowadzone były prace renowacyjne. Po wykonaniu badań wykonano zabiegi profilaktyczne, usunięto wtórne przemalowania i nawarstwienia, wykonano zabiegi wzmocnienia, dublaż i konsolidację warstw. Prace zakończono konserwacją estetyczną. Prace miały na celu poprawę stanu technicznego i przywrócenie pierwotnych walorów estetycznych obrazu.

Prowadzący prace: Zofia Kamińska.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Św. Anny w Białej Podlaskiej przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

XIX-wieczna Kwaterna Ratajewiczów zlokalizowana na cmentarzu parafialnym przy ul. Janowskiej.

Obiekt rozbudowany przestrzennie, wykonany z droбноziarnistego piaskowca, sztucznego kamienia i labradorytu, składający się z parawanowej ściany zwieńczonej krzyżem oraz z siedmiu płyt nagrobnych, uległ zniszczeniom pochodzenia mechanicznego i chemicznego – organicznego, związanych z działaniem czynników atmosferycznych. Zdecydowano o konieczności podniesienia części płyt i wykonaniu pod nimi nowych podmurówek. Elementy wykonane z piaskowca oczyszczono metodami fizyko-chemicznymi. Kamień odsolono. Wykonano zabiegi dezynfekcji. Mniejsze ubytki piaskowca i wapienia uzupełniono z zastosowaniem kitów na bazie zapraw mineralnych barwionych w masie. Większe ubytki uzupełniono w kamieniu. Uzupełnienia zunifikowano kolorystycznie. Uporządkowano teren kwatery, Przestrzeń oczyszczono, opracowano zieleń. Prace miały na celu zahamowanie procesów destrukcji, przywrócenie pierwotnej estetyki obiektu.

Prowadzący prace: Zofia Kamińska.

Inwestor: Stowarzyszenie Koło Białczan, Miasto Biała Podlaska.

BOISKA, GM. JÓZEFÓW, POW. OPOLSKI

Chrzcielnica z misą z XIX wieku z kościoła parafialnego pw. Zwiastowania Pańskiego.

Struktura drewna z którego wykonana została chrzcielnica była w dość dobrym stanie technicznym, z wyjątkiem partii podstawy wykazującej uszkodzenia użytkowe. Największe zniszczenia wykazywała oryginalna warstwa malatury, która została kilkakrotnie przemalowana, również w zakresie ornamentów. Po pełnym rozpoznaniu obiektu przy-

jęto koncepcję odtworzenia malatury w odcieniu czerni imitującej dąb oraz ornamentów w białym złocie. Całość zabezpieczono. Pracom oczyszczająco-zabezpieczającym poddano również misę chrzcielną, wykonaną z blachy miedzianej.

Prowadzący prace: Małgorzata Podgórska-Makal.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka w Boiskach przy wsparciu finansowym z budżetu Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i Urzędu Gminy w Józwowie.

BOŃCZA, GM. KRAŚNICZYN, POW. KRASNOSTAWSKI

Kiot z ikoną „Trzech Świętych” z pocz. XX w. z cerkwi prawosławnej pw. Opieki Matki Bożej.

Prace konserwatorskie przy kioście rozpoczęto od podklejenia odspojonych partii gruntu w partiach monochromii. Oczyszczono partie złożone, odtłuszczono partie przetartych złociń. Przeprowadzono zabiegi dezynfekcji i impregnacji drewna. Wykonano uzupełnienia drewna w miejscu spękań, sklejono uszkodzone detale oraz zrekonstruowano brakujące elementy snycerki. Opracowano powierzchnie drewna pod kity i uzupełnienia gruntu. Uzupełniono grunty, a następnie zrekonstruowano złocenia na poler i mat. Wykonano retusz malatury. Zabezpieczono partie malatury.

Prowadzący prace: Małgorzata Podgórska-Makal.

Inwestor: Parafia prawosławna pw. Opieki Matki Bożej w Bończy przy wsparciu finansowym Starostwa Powiatowego w Krasnymstawie.

Ikona „Trzech Świętych” z pocz. XX w. z cerkwi prawosławnej pw. Opieki Matki Bożej.

Prace konserwatorskie rozpoczęto od wstępnego oczyszczenia ikony z zabrudzeń. Podklejono osypujące się fragmenty warstwy malarskiej i gruntów. Zabezpieczono warstwę malarską werniksem pośrednim. Oczyszczono odwrocie ikony przed korozją. Założono kity, które opracowano i wykonano złocenia. Przeprowadzono retusz warstwy malarskiej – retusz naśladowczy, a następnie położyono werniks końcowy.

Prowadzący prace: Małgorzata Podgórska - Makal.

Inwestor: Parafia prawosławna pw. Opieki Matki Bożej w Bończy przy wsparciu finansowym Starostwa Powiatowego w Krasnymstawie.

BORÓW, GM. ANNOPOL, POW. KRAŚNICKI

XVIII-wieczne elementy i część struktury ołtarza głównego w kościele parafialnym pw. św. Andrzeja Ap.

W roku 2014 rozpoczęto prace konserwatorskie przy ołtarzu gł. w I etapie wykonano konserwację obrazów ołtarzowych. W roku 2015 w ramach II etapu pracom poddano część struktury ołtarzowej z elementami snycerskimi. Rozpoznano pierwotną kolorystykę struktury ołtarzowej, która została wyeksponowana. Pracom konserwatorsko-restauratorskim wraz z uzupełnieniem lub rekonstrukcją złociń poddano zdemontowane ze struktury elementy snycerskie.

Prowadzący prace: Dorota Wąchalaska-Konik.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka w Borowie przy wsparciu finansowym z budżetu Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

BUKOWINA, GM. BISZCZA, POW. BIŁGORAJSKI

Malowidła ściennie z kościoła filialnego pw. Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny.

Wnętrze kościółka wypełnia dekoracja malarska datowana na podstawie wyników badań odkrywkowych na 2 połowę XIX wieku i 1904 rok, zniekształcona nieudolnymi i amatorskimi przemalowaniami z 1966 roku, które całkowicie dewaluowały wnętrze XVII-wiecznego kościółka. W 2001 roku przeprowadzono odkrywkowe badania nawarstwień ściennych w prezbiterium i nawy kościółka, których celem było ustalenie stratygrafii dekoracyjnych, malarskich nawarstwień ściennych, ich charakteru kompozycyjnego, zasięgu występowania, stanu zachowania, datowanie nawarstwień, opracowanie programu prac przy nawarstwieniach ściennych zasadnych z konserwatorskiego punktu widzenia. W latach 2010-2011 zrealizowano prace konserwatorskie dekoracji malarskiej w prezbiterium. W 2015 roku przystąpiono do konserwacji malowideł na sklepieniu nawy pochodzących z 2 połowy XIX wieku. Zakres zrealizowanych zabiegów konserwatorskich obejmował: usunięcie przemalowania olejnego ze sklepienia, dezynfekcja całych powierzchni, dezynsekcja drewna – podłoża malowideł, lokalna impregnacja strukturalna drewna, stabilizacja ruchomych części drewnianego podłoża, klejenie pęknięć, uzupełnienie większych ubytków drewnem, uzupełnienie powierzchniowych ubytków drewna, uzupełnienie ubytków zaprawy, utrwalenie –izolacja całych powierzchni malowideł, wykonanie konserwacji estetycznej, pokrycie sklepienia warstwą zabezpieczającą półmatową.

Prowadzący prace: Antoni Guzik.

Inwestor: Parafia w Biszczy przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

CHEŁM, GM. LOCO POW. LOCO

Piece z II poł. XVIII w. z cerkwi prawosławnej pw. Św. Jana Teologa.

Piece zostały częściowo zdemontowane po wykonaniu inwentaryzacji opisowej. Oczyszczono kafle z zapraw i gliny. Oczyszczono kafle z ozdobnego zwieńczenia z przemalowań mechanicznie i chemicznie. Wykonano uzupełnienia kafli kitem epoksydowym o kolorze zgodnym z kolorem oryginału. Opracowano powierzchnie uzupełnień zgodnie z powierzchnią oryginału. Wykonano retusz kolorystyczny. Postawiono ponownie piece dostosowując przewody grzewcze do ogrzewania elektrycznego. Wykonano fugi i retusz kolorystyczny kafli piecowych zgodnie z pierwotną kolorystyką.

Prowadzący prace: Małgorzata Podgórska-Makal.

Inwestor: Parafia prawosławna pw. Św. Jana Teologa w Chełmie.

Obraz „Chrystus śpiący” z 1893 r. z kościoła rzymskokatolickiego pw. Rozesłania Świętych Apostołów.

Prace konserwatorskie rozpoczęto od oczyszczenia lica z powierzchniowych zabrudzeń, następnie wykonano konsolidację warstw technologicznych obrazu i rozprasowanie płótna. Oczyszczono warstwę malarską i wykonano dublaż. Następnie uzupełniono ubytki gruntów i wykonano retusz warstwy malarskiej. Prace konserwatorskie zakończono położeniem werniksu końcowego.

Prowadzący prace: Joanna Polaska, Monika Niecko.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Rozesłania Świętych Apostołów w Chełmie.

Nagrobek Siergieja Bugajewa (Budajewa) z 1893 r. na cmentarzu rzymskokatolickim przy ul. Lwowskiej.

Prace konserwatorskie przewidziane na rok 2015 rozpoczęto od wykonania dokumentacji fotograficznej i opisowej nagrobka. Następnie zdemontowano nagrobek i przewieziono do pracowni konserwatorskiej. Przeprowadzono zabiegi dezynfekcji i dezynsekcji kamienia. Wykonano fundament pod cokół nagrobka.

Prowadzący prace: Mariusz Bubicz

Inwestor: Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Oddział w Chełmie.

Nagrobek Pelagii Prószyńskiej z 1883 r. na cmentarzu rzymskokatolickim przy ul. Lwowskiej.

Prace konserwatorskie przewidziane na rok 2015 rozpoczęto od wykonania dokumentacji fotograficznej i opisowej nagrobka. Następnie zdemontowano nagrobek i przewieziono do pracowni konserwatorskiej. Wykonano wstępne oczyszczenie powierzchni kamienia. Przeprowadzono zabiegi dezynfekcji i dezynsekcji kamienia. Wykonano fundament pod cokół nagrobka.

Prowadzący prace: Mariusz Bubicz

Inwestor: Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Oddział w Chełmie.

Pomnik na cmentarzu wojennym z okresu I i II wojny światowej przy ul. Jadwigi Młodowskiej.

Prace restauratorskie przy pomniku rozpoczęto od wyboru sposobu oczyszczenia pomnika i tablicy inskrypcyjnej z piaskowca. Wypiaszkowano powierzchnię pomnika, murków oporowych i kostki brukowej wokół pomnika. Następnie skuto luźne, fragmenty tynków. Uzupełniono ubytki tynków zgodnie z ich historycznym sposobem opracowania. Uzupełniono fugi na murkach oporowych. Wykonano impregnację powierzchni pomnika oraz murków preparatem hydrofobizującym.

Prowadzący prace: Adam Kozłowski.

Inwestor: Miasto Chełm.

Fragmenty muru „Wysoka Górka” przy ul. Lubelskiej 2.

Prace konserwatorskie przy odsłoniętych fragmentach muru poprzedziło wykonanie dokumentacji fotograficznej i opisowej. Następnie bardzo delikatnie odpylono miejsca przeznaczone do wzmocnienia i podklejenia roztworem żywic syntetycznych. Roztwory żywic wprowadzono metodą iniekcji w szczeliny spękań. Następnie sklejono odwarstwione fragmenty glaukonitytu. Wypełniono szerokie szczeliny odpowiednio dobraną masą plastyczną.

Prowadzący prace: Mariusz Bubicz.

Inwestor: Instytut Archeologii i Etnografii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie.

CZEMIERNIKI, GM. LOCO, POW. RADZYŃSKI

XVII w. sztukatorska renesansowa dekoracja sklepienia prezbiterium kościoła parafialnego pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika.

Na wstępie, po wykonaniu badań technologicznych, pobraniu próbek, zdecydowano o usunięciu wtórnych warstw technologicznych i zabezpieczeniu odspojonych śladów warstw oryginalnych. Konserwację techniczną wykonano w zakresie konsolidacji warstw

technologicznych partii sztukaterii, wypraw ścian i wysklepek. Naprawiono i wzmocniono elementy sztukaterii. Wykonano niezbędne rekonstrukcje sztukaterii i naprawy w obrębie ich powierzchni. Opracowano estetycznie powierzchnie sklepienia prezbiterium. Wykonano rekonstrukcje malatury i dekoracji pozłotniczej, opierając się na wynikach badań zachowanych oryginalnych warstw jak również na analizie porównawczej zachowanych obiektów i podobnych realizacji konserwatorskich. Interwencja konserwatorska miała na celu pełną konserwację zachowanych sztukaterii z niezbędnymi rekonstrukcjami form i warstw barwnych oraz naprawę i rekonstrukcje w obrębie ścian prezbiterium. Podjęte działania miały za zadanie powstrzymanie procesów destrukcji, przywrócenie pierwotnych walorów artystycznych i estetycznych wnętrza.

Prowadzący prace: Paweł Sadlej

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Czełmińskich przy wsparciu finansowym Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

DLUŻNIÓW, GM. DOŁHOBYCZÓW, POW. HRUBIESZOWSKI

Polichromia ścienna z kościoła filialnego pw. Podwyższenia Krzyża Świętego.

Polichromia wnętrza datowana jest na 1891 r., autorstwa J. Kizyma i Kopyścińskiego wykonana w technice temperowej, klejowej i olejnej na cienkiej warstwie gruntu na drewnianych belkach konstrukcyjnych. W zakresie prac konserwatorskich i restauratorskich przewidzianych do wykonania w 2014 roku przyjęto ścianę północną nawy głównej – narożnik zachodni. Wykonano wklejenie pasów płótna na łączeniach desek, uzupełnienie ubytków gruntu, izolację kitów szelakiem, położono werniks retuszerski. Następnie wykonano scalenie kolorystyczne warstwy malarskiej wraz z położeniem werniksu końcowego.

Prowadzący prace: Stanisław Filip.

Inwestor: Parafia w Żniatynie przy wsparciu finansowym Lubelskiego Województwa Konserwatora Zabytków.

DOŁHA, GM. MIĘDZYRZEC PODLASKI, POW. BIALSKI

XVIII w. późnobarokowy krucyfiks ołtarzowy z kościoła parafialnego pw. św. Barbary

Późnobarokowy krucyfiks, wykonany z drewna lipowego, polichromowany i złożony uległ zniszczeniom spowodowanym przez drewnojady, grzyby oraz lokalnym osłabieniom struktury drewna. W trakcie oględzin stwierdzono liczne drobne ubytki warstw technologicznych, łuskowate spękania, przetarcia i przemalowania w obrębie polichromii. Zdecydowano o wstępnym zabezpieczeniu warstw technologicznych, ich zespoleniu w miejscach osłabionej kohezji i adhezji. Drewno wzmocniono strukturalnie. Obiekt oczyszczono. Przeprowadzono zabieg stabilizacji i pionowania, usunięto wtórne przemalowania, uzupełniono ubytki zaprawy. Wykonano rekonstrukcję dekoracji pozłotniczej w obrębie perizonium i rekonstrukcję polichromii. Celem prac było powstrzymanie procesu destrukcji, przywrócenie walorów estetycznych i artystycznych obiektu.

Prowadzący prace: Paweł Sadlej

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Barbary w Doldze.

DOROHUSK, GM. LOCO, POW. CHEŁMSKI

Ołtarz boczny pw. św. Mikołaja z 1936 r. z kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Jana Nepomucena.

Prace konserwatorskie przy ołtarzu rozpoczęto od demontażu ruchomych elementów snycerki i konstrukcji. Oczyszczono ołtarz z brudu i kurzu, a także usunięto zdegradowane powłoki bejc i lakierów z powierzchni ołtarza. Następnie wypełniono szpary, pęknięcia i rozwarstwienia drewna oraz wykonano prace stolarskie przy elementach konstrukcji ołtarza. Przeprowadzono dezynsekcję i dezynfekcję drewna. Następnie mechanicznie usunięto stare bejce i lakiery z fragmentów złożonych, które dokładnie chemicznie wyekstrahowano. Założono grunty w partiach złożonych, wykonano prace pozłotnicze. Zrekonstruowano pierwotną kolorystykę drewna, założono nowe lakiery i werniksy zabezpieczające powierzchnię ołtarza. Zamontowano nowe złożone elementy snycerki na zwieńczeniu.

Prowadzący prace: Andrzej Lasek, Kazimierz Kaszuba.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Jana Nepomucena w Dorohusku przy wsparciu finansowym Starostwa Powiatowego w Chełmie.

Obraz św. Mikołaj z pocz. XX w. z kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Jana Nepomucena.

Prace konserwatorskie przy obrazie rozpoczęto od oczyszczenia zabytku z powierzchniowej warstwy brudu i kurzu. Zdemonstrowano płócienne podobrazie z deski, stanowiącej nośny podkład konstrukcyjny. Wstępnie oczyszczono lico obrazu oraz odwrocie, usunięto nieoryginalne warstwy werniksów i lakierów oraz retuszy i miejscowych przemalowań. Wykonano dublowanie krajki, założono kity w miejscach ubytków, a następnie pokryto powierzchnię obrazu buforową warstwą werniksu retuszerskiego. Opracowano retusze i rekonstrukcje malarskie, naciągnięto obraz na nową konstrukcję nośną. Założono powierzchnie lica obrazu końcową ochronną warstwą werniksu. Zamontowano obraz w ramie ołtarzowej i ołtarzu.

Prowadzący prace: Andrzej Lasek.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Jana Nepomucena w Dorohusku przy wsparciu finansowym Starostwa Powiatowego w Chełmie.

DYS, GM. NIEMCE, POW. LUBELSKI

Rzeźby z przedstawieniami św. Anny i św. Joachima z ołtarza gł. i krucyfiks z kościoła parafialnego pw. św. Jana Chrzciciela.

Osiemnastowieczne rzeźby stanowiące elementy ołtarza głównego zostały rozpoznane pod kątem nawarstwień chronologicznych. Rozpoznanie potwierdziło przemalowania oryginalnych karnacji rzeźb oraz szat (brąza). Przyjęto koncepcję odsłonięcia i uzupełnienia w niezbędnym zakresie polichromii karnacji, wykonania złoceń szat złotem płatkowym i mineralnym w celu scalenia oraz przywrócenia elementów według ikonograficznych przekazów. Dziewiętnastowieczny krucyfiks również został rozpoznany pod kątem nawarstwień, które potwierdziły występowanie dwóch warstw przemalowań na oryginale w odcieniach szarości z plamami krwi. Oryginał zachowany został w około 80 % procentach, co pozwoliło na jego odsłonięcie i wyeksponowanie po wykonaniu prac restauratorskich. Krzyż był wtórny i bardzo zniszczony więc został wymieniony.

Prowadzący prace: Monika Konkolewska.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka w Dysie przy wsparciu finansowym z budżetu uniijnego.

FAJSŁAWICE, GM. LOCO, POW. KRASNOSTAWSKI

Ołtarz główny (bez obrazów) z XVIII w. z kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Jana Nepomucena.

W 2015 r. przeprowadzono I etap prac przy lewej stronie ołtarza. Zdemonutowano obrazy, promienie ze zwieńczenia ołtarza. Usunięto wtórne przemalowania z powierzchni malatury i złocień. Przeprowadzono reparacje podłoża, tzn. wzmocniono strukturę tynku, podklejono odspojenia. W dalszej kolejności uzupełniono pobiałe wyrównujące, wzmocniono podłoże drewniane. Założono grunty pozłotnicze, a następnie wykonano złocenia na poler i na mat. Wykonano rekonstrukcję kolorystyczną malatury ołtarzowej za pomocą punktowań scalających.

Prowadzący prace: Monika Konkolewska.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Jana Nepomucena w Fajslawicach.

GORZKÓW, GM. LOCO, POW. KRASNOSTAWSKI

Ołtarz boczny pw. Matki Bożej (bez obrazów) z XVIII w. z kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Stanisława BM.

W 2015 r. przeprowadzono II etap prac konserwatorskich przy architekturze ołtarza. Wykonano zabiegi dezynsekcji, usunięto wtórne przemalowania olejne, oczyszczono elementy złożone. Następnie wykonano niezbędne naprawy stolarskie, wzmocniono połączenia elementów drewnianych. Uzupełniono ubytki w murowanym trzonie mensy, uzupełniono tynki trzonu mensy, wykonano impregnację tynków. Wypełniono ubytki w miejscach szczelin i spękań, uzupełniono ubytki gruntów pod polichromię i złocenia. Uzupełniono elementy dekoracji snycerskiej. Zrekonstruowano blat mensy. Następnie wykonano rekonstrukcje złocień, uzupełniono i zrekonstruowano polichromię. Zamontowano wszystkie elementy ołtarza.

Prowadzący prace: Mariusz Bubicz.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Stanisława BM w Gorzkowie przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Obraz „Zwiastowanie” z XVIII w. z kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Stanisława BM.

Obraz zdemonutowano ze zwieńczenia ołtarza bocznego i przeprowadzono badania obiektu. Usunięto wtórne przemalowania z lica obrazu, oczyszczono oryginalną warstwę malarską i usunięto klej z odwrocia obrazu. Usunięto pociemniały werniks a następnie zdublowano obraz na nowe płótno. Uzupełniono ubytki podobrazia oraz uzupełniono ubytki gruntów. Wykonano rekonstrukcje brakujących fragmentów warstwy malarskiej, założono werniks końcowy. Zamontowano obraz w ołtarzu.

Prowadzący prace: Mariusz Bubicz.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Stanisława BM w Gorzkowie.

HOROSTYTA, GM. WYRYKI, POW. WŁODAWSKI

Feretron z przedstawieniem „Matka Boska z Dzieciątkiem” (awers) i „Św. Mikołaj” (rewers) z k. XIX w. z cerkwi prawosławnej pw. św. Antoniego Pieczerskiego.

Prace konserwatorskie przy snycerze drewnianej feretronu poprzedzono badaniami. Następnie wykonano flekowania, wzmocniono oraz uzupełniono brakujące elementy snycerki. Wzmocniono strukturę drewna, usunięto przemalowania z powierzchni snycerki.

Uzupełniono drobne ubytki podłoża i warstwy gruntów. Wykonano podmalówki kolorystyczne na uzupełnionych gruntach powierzchni polichromowanych oraz położono izolacje. Wykonano retusz naśladowczy i scalenie kolorystyczne warstwy polichromii. Następnie wykonano i zabezpieczono złocenia i srebrzenia na elementach snycerki.; Prace konserwatorskie przy ikonach rozpoczęto od podklejenia odspojeń gruntów. Usunięto z powierzchni malatury warstwy brudu, starych werniksów i przemalowań. Uzupełniono ubytki warstwy gruntu, a następnie wykonano podmalówki kolorystycznej na kitach. Położono werniks pośredni, wykonano retusz naśladowczy. Założono werniks końcowy.

Prowadzący prace: Joanna Polaska.

Inwestor: Parafia prawosławna pw. Podwyższenia Krzyża Pańskiego w Horostycie.

HRUBIESZÓW, GM. LOCO, POW. HRUBIESZOWSKI

Nagrobek rodziny Łaniewskich i Grabowieckich na cmentarzu parafialnym.

Nagrobek z 1907 roku, wykonany z piaskowca, o bogato profilowanym cokole, zwieńczony przełamaną kanelowaną kolumną, utrzymany w charakterze klasycystycznym. Zakres zrealizowanych prac konserwatorskich i restauratorskich objął: odczyszczenie z zabrudzeń, odsolenie kamienia, uzupełnienie ubytków w piaskowcu na bazie kruszywa kamiennego wraz z ich opracowaniem, zamontowanie elementów, zabezpieczenie kamienia, rekonstrukcja krzyża, wykonanie iniekcji odspojonych partiach kamienia, wzmocnienie strukturalne kamienia, scalenie kolorystyczne fleków i uzupełnień, zabezpieczenie całej powierzchni nagrobków.

Prowadzący prace: Janusz Szczekan.

Inwestor: Społeczny Komitet Ratowania Zabytków Cmentarza w Hrubieszowie.

JANÓW PODLASKI, GM. LOCO, POW. BIALSKI

XVIII w. ołtarz boczny: pw. św. Jana Nepomucena z kościoła parafialnego pw. Trójcy Świętej.

Po wykonaniu badań obiekt zdemontowano i oczyszczono, wykonując w dalszej kolejności zdejmowanie wtórnych powłok i nawarstwień. Wykonano zabiegi dezynfekcji, dezynsekcji i impregnacji drewna. Zrekonstruowano brakujące detale snycerskie, wykonano niezbędne uzupełnienia i stabilizację konstrukcji. Na podstawie przeprowadzonych badań odtworzono pierwotne warstwy malatury i układ złocień. Wykonano montaż rzeźb i snycerki. Przeprowadzono scalanie kolorystyczne powierzchni wraz z wykończeniem estetycznym i technologicznym.

XVIII w. obraz olejny na płótnie „Św. Jozafat” z kościoła parafialnego pw. Trójcy Świętej

Po wyjęciu z ołtarza obraz oczyszczono. Po zdjęciu z krosna obiekt przygotowano do dublażu. Usunięto rozłożony, pociemniały werniks, stare retusze i przemalowania. Obiekt nabito na nowe krosna. Uzupełniono ubytki zaprawy warstwy malarskiej. Wykonano retusz uzupełniający a następnie wykończenie estetyczne i technologiczne. Obiekt do chwili konserwacji tytułowany był jako „Św. Jan Nepomucen”. Zdjęcie pociemniałych werniksów i oczyszczenie obiektu ujawniło jego pierwotną tytulaturę: „Św. Jozafat”.

Wykonane zabiegi konserwatorskie miały na celu zahamowanie procesów destrukcji, przywrócenie pierwotnej estetyki obrazu

Prowadzący prace: Krzysztof Miller

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Trójcy Świętej w Janowie Podlaskim

Prospekt z szafą organową z kościoła parafialnego pw. Trójcy Świętej

Na wstępie wykonano odkrywkę i badania obiektu. Sprawdzone przyczyny i zakres zniszczeń poszczególnych elementów konstrukcyjnych, szczególnie tych wpływających na prawidłowe działanie instrumentu. Z prospektu zdemontowano snycerkę i rzeźby. Przeprowadzono zabiegi dezynfekcji, dezynsekcji, impregnacji. Uzupełniono rozschnięte połączenia konstrukcji wstawkami z drewna. Zdecydowano o wzmocnieniu elementów konstrukcyjnych i odtworzeniu brakujących elementów snycerki. Podjęto decyzję o usunięciu wtórnych nawarstwień i próbie odzyskania warstwy malarskiej z II poł. XVIII w. Uzupełniono grunty pod złoceń i odtworzono układ złoceń. Wykonano retusz uzupełniający.

Prowadzący prace: Krzysztof Miller.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Trójcy Świętej w Janowie Podlaskim.

JELENIEC, GM. STANIN, POW. ŁUKOWSKI

XVIII-wieczna polichromia na sklepieniu chóru muzycznego kościoła parafialnego pw. św. Anny.

Na wstępie wykonano badania warstw technologicznych, powierzchnię oczyszczono z warstw wtórnych. Wykonano dezynfekcję. Podklejono rozwarstwienia i spęcherzenia tynku. Usunięto stare łaty i uzupełnienia cementowe. Uzupełniono ubytki tynku zaprawą wapienną – piaskową z odpowiednim opracowaniem faktury uzupełnień. W drobnych ubytkach założono uzupełnienia drobnoziarniste. Wykonano retusze i scalenie zachowanych partii malowideł w technice akrylowej. Zrekonstruowano elementy powtarzalne. Na podstawie zachowanych fragmentów oraz materiałów porównawczych wykonano rekonstrukcję fragmentów malowidła na sklepieniu. Położono malaturę w partiach gzymsu oraz dolnych partii ścian.

Prowadzący prace: Dorota Moryto-Naumiuk.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Anny w Jeleńcu przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

KLONOWNICA, GM. BIAŁA PODLASKA, POW. BIALSKI

XVII/XVIII Ikona „Chrystus Król” z ramą z kościoła parafialnego pw. św. Jana Apostoła i Ewangelisty

Obraz był w przeszłości poddany zabiegom naprawczym, których ślady w postaci prze-malowań i wzmocnienia podobrazia zauważono przystępując do prac. Wstępne oględziny potwierdziły zły stan podobrazia, którego destrukcję spowodowały owady. Dodatkowo przez całą jego długość biegło szerokie pęknięcie spowodowane pracą drewna. Deski tworzące podobrazie uległy deformacji. Potwierdzono poważny stan warstwy malarskiej z licznymi daszkowatymi odspojeniami, licznymi ubytkami i wykruszeniami, powstałymi na skutek pracy drewnianego podobrazia oraz niedostateczną przyczepność zaprawy do drewnianego podłoża. Obiekt oczyszczono, wykonano impregnację strukturalną drewnianego podłoża a następnie przeprowadzono klejenie rozległych pęknięć.

Uzupełniono duże szczeliny i wzmocniono strukturę zaprawy. Opracowano kity, wykonano retusz naśladowczy w obrębie warstwy malarskiej i warstwy pozłoty oraz werniksowanie końcowe. Wykonano prace pozłotnicze ramy. Prace miały na celu poprawę jego stanu technicznego, wartości estetycznych i artystycznych ikony.

Prowadzący prace: Romuald Wyszyński.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Jana Apostoła i Ewangelisty w Klonownicy Dużej.

KODEŃ, GM. LOCO, POW. BIALSKI

Sztukatorska dekoracja sklepienia i ścian prezbiterium kościoła pw. św. Anny.

W 2015 r. Klasztor o. Oblatów administrujący parafią pw. św. Anny w Kodniu podjął decyzję o przywróceniu wnętrza kościoła wizerunku jaki otrzymał w XVII w. dzięki fundatorowi i wynajętym przez niego artystom w duchu renesansu lubelskiego. Zdecydowano, że w pierwszym etapie w 2015 r. pracami zostanie objęte prezbiterium kościoła. Przygotowany i zatwierdzony program prac konserwatorskich zakładał pełną konserwację techniczną i estetyczną wystroju sztukatorskiego, poprzedzoną badaniami odkrywczymi i laboratoryjnymi, zmierzającymi do odsłonięcia pierwotnych warstw chronologicznych. Przewidziano usunięcie wtórnych warstw malarskich i pobiał co pozwoliło na odsłonięcie pierwotnej dekoracji sztukatorskiej z dekoracją malarską. Program prac przewidywał wykonanie zabiegów dezynfekcji, impregnacji w miejscach widocznych spękań, wykonanie zabiegów iniekcji ciśnieniowej oraz zszywanie nierdzewnymi prętami. Odspojone fragmenty oryginalnych zapraw podklejano preparatami na bazie składników mineralnych. Osłabione warstwy polichromii utrwalono. Zdecydowano, że ubytki formy zostaną uzupełnione zaprawą na bazie wapna drobniejsze szpachlą mineralną a retusz kolorystyczny sztukaterii farbami wykonanymi na podstawie prób. Ubytki tynków w obrębie ścian uzupełniono zaprawą mineralną a następnie pomalowano farbą krzemianową. Wykonano pełną konserwację techniczną i estetyczną stolarki okiennej w obrębie prezbiterium kościoła. Prace miały na celu powstrzymanie procesów destrukcji i ich skutków oraz przywrócenie pierwotnych walorów artystycznych i estetycznych wnętrza.

Prowadzący prace: Maciej Filip, Aneta Filip

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Anny w Kodniu przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

KODEŃ, GM. LOCO, POW. BIALSKI

Ikony: „Chrystus Pantokrator”, „MB z Dzieciątkiem”, „Chrystus Pantokrator”, „MB z Dzieciątkiem”, carskie wrota z kościoła św. Ducha

Prace konserwatorskie przy zespole ikon pierwotnie należącym do wyposażenia cerkwi unickiej w Kodniu a obecnie kościoła św. Ducha w Kodniu są prowadzone od kilku lat. W 2015 r. objęto kolejny zespół wymienionych ikon.

„Chrystus Pantokrator ”

XIX wieczna ikona namalowana na płótnie naklejonym na drewniane, w części dolnej uszkodzone podłoże, ze zniszczonymi szponami, ścienionymi dłutem. W czasie wstępnych oględzin stwierdzono poważne zniszczenia płótna, odklejonego od drewna, skurczonego i przedartego w trzech miejscach, z niewielkimi ubytkami w dolnych partiach, z ubytkami

kami warstwy malarskiej i zaprawy. Zdecydowano o oddzieleniu płótna od drewnianego podłoża. Odwrocie oczyszczono z pozostałości kleju. Płóciennie podobrazie prostowano na stole dublażowym, sklejono rozdarcia. Zdecydowano o wykonaniu i wstawieniu nowych szponów w podłoże drewniane. Płótno przyklejono do drewnianego podłoża, uzupełniono ubytki zaprawy, złotej tła i warstwy malarskiej. Położono werniks końcowy.

„Matka Boska z Dzieciątkiem”

Ikona wykonana w 4 ćw. XIX w. z widocznym w dolnych partiach zniszczonym przez grzyby podobraziem oraz rozklejonymi deskami. Stwierdzono, że płótno odklejone od desek i pofalowane, posiada ubytki wzdłuż dolnej krawędzi a ubytki warstwy malarskiej i zaprawy pokrywają się z brakującymi fragmentami podobrazia. Obiekt oczyszczono, prostowano na stole dublażowym. Wykonano naprawy płótna. Uzupełniono ubytki zaprawy, warstwy malarskiej i złocień. Na zakończenie werniksowano.

„Chrystus Pantokrator ”

XIX wieczna ikona z widocznym odspojonym na brzegach płótnem od drewnianego podobrazia. Zdecydowano o oczyszczeniu płótna z resztek kleju, oczyszczeniu warstwy malarskiej z zabrudzeń i pożółkłego werniksu. W dalszej kolejności uzupełniono ubytki zaprawy, wykonano ryty rysunek ornamentów w obrębie tła, uzupełniono złotą bordiurę, nimby i ubytki warstwy malarskiej. Założono werniks końcowy.

„Matka Boska z Dzieciątkiem”

XIX wieczna ikona na płótnie, odspojona od drewnianego podobrazia. Zdecydowano o podklejeniu odspojonej zaprawy, oczyszczeniu obiektu, uzupełnieniu ubytków zaprawy. Wykonano ryty rysunek ornamentów w obrębie tła, uzupełniono złotą bordiurę i ubytki warstwy malarskiej. Założono werniks końcowy.

Carskie wrota

XVIII wieczne, barokowe carskie wrota, należące pierwotnie do wyposażenia cerkwi unickiej w wielu miejscach rozklejone, posiadały w czasie wstępnych oględzin silnie spękaną zaprawę i znaczne ubytki w złoceniach. Potwierdzono, że wizerunki ewangelistów w medalionach wprowadzono wtórnie w trakcie wcześniej prowadzonych zabiegów naprawczych obiektu, podobnie jak opracowanie pozłotnicze. Zdecydowano o przeklejeniu łuszczącej się zaprawy, oczyszczeniu pozłoty. Następnie uzupełniono ubytki zaprawy, pulmentu, złocień i warstwy malarskiej. Powierzchnie zabezpieczono werniksem.

Prowadzący prace: Krzysztof Owsiany.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Anny w Kodniu przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

KOSTOMŁOTY, GM. KODEŃ, POW. BIALSKI

XVIII w. ikona „Chrystus Pantokrator z cerkwi unickiej pw. św. Nikity.

Obiekt uległ zniszczeniom spowodowanym procesami degradacji i starzenia się materiałów zachodzących w poszczególnych warstwach technologicznych. Zdecydowano o oczyszczeniu obiektu, wykonaniu dezynsekcji i impregnacji osłabionego podobrazia drewnianego. Usunięto pociemniały werniks, przeprowadzono zabieg konsolidacji odspojonych elementów warstwy malarskiej. Uzupełniono ubytki. Wykonano rekon-

strukcję złoceń i retusz warstwy malarskiej. Celem prac było powstrzymanie procesów destrukcji, likwidacja ich przyczyn i skutków oraz przywrócenie ikonie pierwotnych wartości estetycznych i artystycznych.

Prowadzący prace: Grzegorz Gołubiak.

Inwestor: Parafia unicka pw. św. Nikity w Kostomłotach przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

KRASNOBRÓD, GM. LOCO, POW. ZAMOJSKI

Obraz z przedstawieniem Matki Bożej Krasnobrodzkiej z kościoła parafialnego pw. Nawiedzenia NMP.

Obraz MB Krasnobrodzkiej XVII wiek, jest grafiką na papierze w oprawie za szkłem, umieszczony na XX-wiecznej kompozycji autorstwa Tadeusza Korpala wykonanej w 1963 roku. Zrealizowane prace konserwatorskie obejmowały grafikę i obraz olejny na desce z 1963r. Wykonano badania i zdjęcia analityczne, wyjęto grafikę z ramki, oddzielono grafikę od dodatkowego podłoża papierowego, usunięto wcześniejsze retusze, wzmocniono papier, uzupełniono ubytki podłoża papierowego, wykonano retusze, umocowano na papierze podkładowym, oczyszczono ramkę i metalową płytkę i zamontowano na obrazie olejnym.

Przy obrazie olejnym MB w Różanym Ogrodzie wykonano: oczyszczenie z zewnętrznych zabrudzeń, oczyszczono powierzchnie malowidła, uzupełniono ubytki warstwy zaprawy i malarskiej, położono nowy werniks, oczyszczono ramy i metalowe korony, umocowano obraz w ramie.

Wykonawca: Jolanta Sekutowicz, Grażyna Korpala.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. MB Krasnobrodzkiej w Krasnobrodzie.

KRASNYSTAW, GM. LOCO, POW. KRASNOSTAWSKI

Tabernakulum ołtarza głównego z III ćw. XVIII w. z kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Franciszka Ksawerego.

Tabernakulum zdemontowano i przewieziono do pracowni, oczyszczono z brudu i kurzu, usunięto wtórne nawarstwienia. Następnie wykonano dezynsekcję, impregnację strukturalną drewna. Podklejono pęknięcia i szczeliny, a także zrekonstruowano brakujące elementy snycerki. Uzupełniono ubytki drewna kitami, wklejono na łączeniach desek, elementów konstrukcyjnych, gzymsów i ornamentów pasy płótna. Opracowano powierzchnie gruntów. Odczyszczono dobrze zachowane oryginalne partie złoceń i srebrzeń, wykonano rekonstrukcje złoceń i srebrzeń w miejscach ubytków, a następnie scalono uzupełnienia ze złoceń oryginalnymi. Wykonano izolacje kitów, położono werniks retuszerski na polichromii, uzupełniono ubytki polichromii oraz wykonano nową warstwę malarską. Położono werniks końcowy na polichromii. Przeprowadzono zabiegi odtłuszczenia i odczyszczenia drzwiczek tabernakulum, a następnie renowację złoceń. Zabezpieczono powierzchnie złożone w miejscach narażonych na przetarcia, zamontowano tabernakulum w ołtarzu głównym.

Prowadzący prace: Maciej Filip.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Franciszka Ksawerego w Krasnymstawie przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Tapety papierowe z XIX/XX w. z wnętrza dworu w d. zespole dworsko-folwarcznym „Starostwo” przy ul. W. Sikorskiego.

W 2015 r. przeprowadzono II etap prac konserwatorskich przy wyselekcjonowanych, najlepiej zachowanych fragmentach tapet każdego wzoru. Ułożono zgodne fragmenty każdego rodzaju tapet, które podklejono i zdublowano. Następnie poszczególne tapety wyrównano w prasie hydraulicznej między tekturami fińskimi. Wykonano rekonstrukcje ornamentów oraz scalenie kolorystyczne tapet. Oprawiono poszczególne wzory tapet w ramy. Prowadzący prace: Jolanta Sekutowicz, Regina Kozik.

Inwestor: Miasto Krasnystaw.

KSIĘŻPOL, GM. LOCO, POW. BIŁGORAJSKI

Krucyfiksy z kościoła parafialnego pw. Podwyższenia Krzyża Św.

Krucyfiksy z rzeźbą Chrystusa Ukrzyżowanego (2 szt.) datowane na XIX wiek, wykonane w drewnie i jako odlew. Wykonane prace konserwatorskie obejmowały: oczyszczenie mechaniczne i chemiczne, impregnację osłabionego strukturalnie drewna, dezynfekcję i dezynsekcję, usunięcie przemalowań, uzupełnienie ubytków drewna, uzupełnienie ubytków warstwy zaprawy, i warstwy polichromii, zabezpieczenie werniksem końcowym, damarowym. Dla rzeźby w odlewie wykonano oczyszczenie z wtórnych nawarstwień i wtórnych elementów metalowych, uzupełnienia ubytków polichromii i scalono kolorystycznie

Prowadzący prace: Józef Gliński.

Inwestor: Parafia w Księżpolu.

KURÓW, GM. LOCO, POW. PUŁAWSKI

Nagrobek Stanisława Zbąskiego z kościoła parafialnego pw. św. Michała Archanioła

Renesansowy nagrobek wykonany został przez Santi Gucciego w 1587 roku. Warsztat włoskiego mistrza rzeźbiarskiej sztuki potwierdziły rozpoczęte przy nagrobku w roku 2015 prace konserwatorskie. W pierwszym etapie wykonano prace techniczne, związane głównie z oczyszczeniem powierzchni z zabrudzeń, nawarstwień, wtórnych niewłaściwych uzupełnień i wzmocnieniu osłabionych fragmentów struktury kamienia oraz badania laboratoryjne użytych spoiw i pigmentów. Oczyszczona powierzchnia nagrobka ujawniła bogactwo form rzeźbiarskich i drobnego detalu w ujęciu postaci, ubioru i atrybutów oraz podobieństwo do innych nagrobków warsztatu samego mistrza Gucciego, a nie jego warsztatu.

Prowadzący prace: Monika Konkolewska.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka w Kurowie przy wsparciu finansowym z budżetu Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

LUBARTÓW, GM. LOCO, POW. LUBARTOWSKI

Barokowy portal wejścia gł. kościoła klasztorne kapucynów pw. Św. Wawrzyńca.

Kamienny portal wykazywał oprócz przemalowań przesunięcie konstrukcyjne narożnika. Wykonane rozpoznanie konserwatorskie i przyjęta koncepcja prostowania zakończyły się powodzeniem. Sam kamień został oczyszczony z wtórnych nawarstwień, wzmocniony strukturalnie, opracowany estetycznie i zabezpieczony.

Prowadzący prace: Anna Trocha.

Inwestor: Klasztor Braci Mniejszych Kapucynów w Lubartowie przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

LUBLIN, GM. LOCO, POW. LOCO

Neogotycki ołtarzyk z Piętą z kościoła rektoralnego pw. Wniebowzięcia NMP Zwycięskiej przy ul. Narutowicza.

Wypełniający jedną z wnęk południowej nawy bocznej kościoła ołtarzyk z przedstawieniem rzeźbiarskim Pieta powstał na przełomie wieków XIX/XX. Zarówno drewniana struktura ołtarzyka, jak i sama rzeźba zostały następnie przemalowane. Podjęte w 2015 roku prace pozwoliły na rozpoznanie pierwotnej historycznie koncepcji kolorystycznej. Kolorystyka ołtarzyka naśladowała kamień z użyciem, a rzeźba jasny kamień w odcieniach ugrowych. Dobrana została również kolorystyka wnęki dla ekspozycji rzeźby w ołtarzyku. Przeprowadzono pełny zakres prac konserwatorsko-restauratorskich wraz z wykonaniem właściwego oświetlenia zabytku we wnęcie.

Prowadzący prace: Aleksander Piotrowski.

Inwestor: Rektor kościoła p.w. Wniebowzięcia NMP Zwycięskiej przy wsparciu finansowym Urzędu Miasta Lublin.

Elementy rzemiosła artystycznego: kielichy, puszka, relikwiarz, świeczniki, kandelabry, lichtarze ołtarzowe z kościoła rektoralnego pw. Wniebowzięcia NMP Zwycięskiej przy ul. Narutowicza.

Obiekty poddano konserwacji poprzez oczyszczenie, zabezpieczenie powierzchni. Obiekty po konserwacji zostały wyeksponowane we wnętrzu kościelnym bezpośrednio lub na ekspozycji na chórze muzycznym.

Prowadzący prace: Danuta Osuch.

Inwestor: Rektor kościoła p.w. Wniebowzięcia NMP Zwycięskiej.

Dekoracja plastyczna kopuły kaplicy Firlejów kościoła OO Dominikanów przy ul. Złotej.

Renesansowa dekoracja sztukatorska kaplicy Firlejów powstała w roku 1630 (data wpleciona w ornamentykę), jako dzieło Jana Wolffa. Bogactwo form dekoracyjnych pokrywających wnętrze kopuły kaplicy zostało zatarte silnymi zabrudzeniami, wtórnymi reperacjami i przemalowaniami. W I etapie wykonano prace techniczne obejmujące: oczyszczenie, wzmocnienie, uzupełnienie ubytków i rozpoznanie kolorystyki wypraw sztukatorskich i tła.

Prowadzący prace: Maciej Filip, Aneta Filip.

Inwestor: Klasztor OO Dominikanów przy wsparciu finansowym Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Urzędu Miasta Lublin.

Dekoracja plastyczna kopuły kaplicy Ossolińskich (Św. Jacka) kościoła OO Dominikanów przy ul. Złotej.

Dekoracja powstała w 1 ćw. XVII wieku i przypisywana jest autorsko kręgowi artystycznemu Jana Wolffa. Z oględzin bezpośrednich można zauważyć zróżnicowanie artystyczno-stylistyczne kopuły i dolnej części od bębna, jak również od dekoracji kaplicy

Firlejów. Sama kaplica została dobudowana do prezbiterium w latach 1615-1624, więc dekoracja jej wnętrza musiała powstać po 1624 roku.

W przypadku dekoracji tej kaplicy wykonano również I etap prac technicznych, związanych z doczyszczaniem powierzchni z nawarstwień. Rozpoznano wówczas bogactwo form kwiatowych w tłach i kolorystyki występującej zarówno na listwach sztukatorskich jak i w tłach. W trakcie realizacji prac w kaplicy dokonano odkrycia dekoracji sztukatorskiej, występującej w podniebiu łuku arkadowego przejścia do kaplicy, które zostało pomniejszone poprzez замуrowanie. Dekoracja znajdowała się w obrębie замуrowania. Wartość dekoracji podkreśla fakt jej pierwotnego charakteru bez wtórnych przemalowań i interwencji konserwatorskich. Są to fragmenty w naturalnej kolorystyce wypraw sztukatorskich, o bogactwie motywów o pięknym, idealnym rysunku. Charakter tej dekoracji wskazywałby na autorstwo Jana Wolffa.

Prowadzący prace: Maciej Filip, Aneta Filip.

Inwestor: Klasztor OO Dominikanów przy wsparciu finansowym Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Urzędu Miasta Lublin.

Obraz „Uczta u Heroda” z kościoła archikatedralnego pw. św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty przy ul. Królewskiej.

W roku 2015 rozpoczęto prace przy jednym z dwóch obrazów autorstwa Franciszka Lekszyckiego (1600-1680). Olbrzymich rozmiarów płótno wypełniło w całości duże pomieszczenie pracowni konserwatorskiej i stało się dostępne w tak bezpośredni sposób po ponad stu latach. Możliwość bezpośredniego oglądu obrazu po wykonanych pracach oczyszczania powierzchni warstwy malarskiej z wtórnych nawarstwień, zaślepięgo werniksu i zabrudzeń pozwoliło rozpoznać rzeczywisty stan zachowania, potrzeby konserwatorskie oraz fakt zmiany kształtu i wymiarów obrazu pod kątem dodanych ram w latach 30 XX wieku. Ponadto ogląd obrazu wzbudził wątpliwości co do czasu jego powstania, gdyż dotychczas odczytywana jako 1667 rok data na obrazie została również zinterpretowana jako 1660 rok. Nowa interpretacja wykluczałaby autorstwo obrazu Franciszka Lekszyckiego i przesuwająca jego powstanie o sześćdziesiąt lat. Nową interpretację zdaje się potwierdzać Maryan Sokołowski w sprawozdaniu z roku 1901, z wizyty w pracowni Józefa Buchbindera w Warszawie, który odnawiał obrazy z katedry. Sokołowski wręcz określił datę na odwrocie obrazu na rok 1608 i utożsamiał z rokiem powrotu P.P. Rubensa z Włoch do Antwerpii. Stylistyka i ikonografia obrazu bezpośrednio czerpią z obrazów Rubensa. Trop ten wymaga jednak bardziej szczegółowego sprawdzenia i badań.

Obraz poddano konserwacji i restauracji w pełnym zakresie. Dodatkowo obraz uzyskał nowe metalowe krosno rozporowe, niezbędne z uwagi na gabaryty płótna.

Prowadzący prace: Aleksander Piotrowski.

Inwestor: Parafia archikatedralna w Lublinie przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i Urzędu Miasta Lublin.

Obraz „Wizja Św. Teresy” z kościoła klasztorne Karmelitów Bosych przy ul. Świętoduskiej.

Osiemnastowieczny obraz przedstawia scenę mistycznych zaślubin Św. Teresy z Avila z Jezusem. Wykazywał silne zabrudzenia, nieczytelność kompozycji spowodowaną procesami starzenia werniksu, miejscowe uzupełnienia malatury zachodzące na oryginał oraz

osłabienie podłoża, co spowodowało konieczność wykonania nowego dublażu płótna. Obraz poddany został dwukrotnym reperacjom, ostatnia z roku 1915, podczas której wykonano uzupełnienia kitów, zachodzących na oryginał, co wymagało korekty. Po wykonaniu żmudnych prac związanych z usunięciem wtórnych kitów i założeniem dużej ilości drobnych uzupełnień kitów tylko w obrębie ubytków, wykonano punktowanie warstwy malarskiej. Konserwacji poddano również ramę obrazu poprzez usunięcie nawarstwień, dezynfekcję drewna, uzupełnienie ubytków drewna i położenie lakierobejcy.

Prowadzący prace: Magdalena Gawłowska, Leonard Bartnik.

Inwestor: Klasztor Karmelitów Bosych przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Ołtarz w kaplicy kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja przy ul. Ks. Słowikowskiego.

Osiemnastowieczny ołtarz, warsztatu puławskiego Sebastiana Zeisla, według danych historycznych należał do wyposażenia zespołu dominikanów w Lublinie. Zakupiony został do kościoła po wybudowaniu kaplicy na pocz. XX wieku i uposażania reaktywowanej parafii św. Mikołaja. Wykonane odkrywki badawcze pozwoliły na ustalenie pierwotnej kolorystyki ołtarza, która została wyeksponowana po usunięciu wtórnych nawarstwień. Pierwotna kolorystyka w odcieniach malachitu z marmoryzacją, stanowi kolejny akcent kolorystyczny wnętrza. Dopelnieniem kolorystyki struktury ołtarzowej są złożone elementy rzeźbiarskie i detale snycerskie. Konserwacji poddano również obrazy ołtarzowe z przedstawieniami Matki Boskiej Pocieszenia i bł. Czesława.

Prowadzący prace: Monika Konkolewska.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka św. Mikołaja przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i Urzędu Miasta Lublin.

Krucyfiks wraz z belką tęczową kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja przy ul. Ks. Słowikowskiego.

Drewniana belka tęczowa nosi datę 1620 rok, poddana została pracom konserwatorskim w zakresie oczyszczenia, dezynfekcji, wzmocnienia strukturalnego miejscowego drewna i jego zabezpieczenia. XVII wieczną proveniencję nosi również krucyfiks umieszczony na belce. Fakt ten potwierdziło wykonane rozpoznanie konserwatorskie obiektu, w trakcie którego odsłonięta została pierwotna w ciemnej tonacji polichromia ciała Chrystusa, ciemnoczerwone krople krwi oraz złocenia perizonium. Typ ikonograficzny przedstawienia Ukrzyżowanego Chrystusa nawiązuje do form późno gotyckich. Obiekt poddano zabiegom konserwatorsko-restauratorskim w pełnym zakresie.

Prowadzący prace: Monika Konkolewska.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka św. Mikołaja przy wsparciu finansowym Urzędu Miasta Lublin.

Polichromia ścienna kościoła parafialnego p.w. św. Jakuba Ap. przy ul. Głuskiej.

Powstała w 1925 roku, autorstwa Czesława Mikłasińskiego polichromia pokrywa całość wnętrza kościoła. Utrzymana jest w duchu historyzmu narodowego, nawiązującego do sztuki ludowej. W roku 2015 rozpoczęta została konserwacja polichromii od absydy prezbiterium. Dekoracja nie była poddawana zabiegom konserwatorskim od momentu jej wykonania, stąd wykazywała bardzo silne zabrudzenia lecz z drugiej strony udało się

odsłonić jej pierwotną nie zmienioną estetykę wraz z autorskimi korektami. Odsłonięta spod zabrudzeń polichromia zagrała naturalnym autorskim kolorytem, uzupełnionym tylko w niezbędnym zakresie w obrębie ubytków.

Prowadzący prace: Edward Kosakowski.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka św. Jakuba Ap. przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Obraz „Św. Kazimierz królewicz” z kościoła parafialnego pw. św. Marcina przy ul. Krężnickiej.

XIX-wieczny obraz ołtarzowy wykazywał silne zabrudzenia i uszkodzenia warstwy malarskiej zarówno pod względem technologicznym jak i strony wizualnej, ponadto narożniki zostały wtórnie przycięte co spowodowało zmianę formatu przedstawienia. Wykonano pełny zakres prac technicznych obejmujących oczyszczenie z wtórnych nawarstwień, dublaż płótna, uzupełnienie ubytków gruntu po prace estetyczne związane z punktowaniem ubytków warstwy malarskiej. Ubytki warstwy malarskiej nie były rozległe lecz drobne i bardzo liczne co miało wpływ na pracochłonność prac.

Prowadzący prace: Magdalena Gawłowska, Leonard Bartnik.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka św. Marcina przy wsparciu finansowym Urzędu Miasta Lublin.

7 latarni ulicznych typu „pastorał” zlokalizowanych przy ul. Narutowicza, Pl. Katedralnym, ul. Podwale.

Latarnie uliczne są pamiątkami z czasów powstania elektrycznego oświetlenia ulic Lublina w latach 1918-1931. W ramach realizacji projektu miasto zleciło w roku 1927 firmie Ulen and Company z Nowego Jorku postawienie 300 latarni ulicznych, wykonanych przez krajowy polski zakład i z polskich materiałów. Ustawiono wówczas latarnie żeliwne: pojedyncze na chodnikach i podwójne na środku ulic oraz wspornikowe na fasadach budynków. Zachowały się do naszych czasów latarnie pojedyncze na wymienionych ulicach, które zostały wpisane do rejestru. Biorąc pod uwagę lokalizację i warunki atmosferyczne obiekty wymagają systematycznej konserwacji. Po raz kolejny poddano latarnie pracom w roku 2015. Obiekty znajdowały się w zróżnicowanym stanie zachowania: mechaniczne uszkodzenia, ubytki, przetarcia, rozszczelnienia. Obiekty zostały w całości zdemontowane i przewiezione do pracowni, gdzie wykonano w pełnym zakresie prace zarówno przy wewnętrznej stronie żeliwnych słupów jak i zewnętrznej. Obiekty zabezpieczono i pomalowano. Dokonano napraw elektrycznej instalacji zasilającej. Niestety po raz kolejny nie udało się wymienić kloszy na wzory historyczne z uwagi na koszty i zmianę sposobu oświetlania ulic.

Prowadzący prace: Michał Pytko w ramach PKZ O/Lublin

Inwestor: Zarząd Dróg i Mostów w Lublinie przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Nagrobki Dyonizego Chobżyńskiego i Henryka Gałęckiego oraz płyta nagrobna Martinusa Szybichera na części rzymskokatolickiej cmentarza przy ul. Lipowej.

Nagrobek rodziny Chobżyńskich posiada ciekawą formę tj. trumny umieszczonej na stopniach. Stopnie na których umieszczona była trumna wykonane zostały z asfaltu,

materiału który z upływem czasu pod wpływem temperatury uległ całkowitej destrukcji i z formy stopni powstała popękana masa w formie wzgórka. Opinia fachowców potwierdziła niemożliwość pozostawienia i wykorzystania materiału, z wyjątkiem celów badawczych. Wobec powyższego przyjęto wykonanie stopni betonowych po reperacji podłoża i wykonaniu prac konserwatorsko-restauratorskich przy trumnie. Kolejny nagrobek kamienny Henryka Gałęckiego o bardzo ciekawej formie artystycznej poddany został pracom konserwatorskim i restauratorskim w pełnym zakresie.

Płyta nagrobna Szybichera nosi datę 1800 rok, więc byłaby najstarszym elementem sepułkralnym na cmentarzu lubelskim, gdyby nie fakt że została tu przeniesiona wtórnie po rozebraniu kościoła farnego na lubelskim Starym Mieście i nie była związana z pochówkiem. Szybicher był zegarmistrzem lubelskim. Wykonana z marmuru grubokrystalicznego i zapewne zamontowana we wnętrzu kościoła nie nadawała się do ekspozowania w dotychczasowy sposób tj. na poziomej wylewce cementowej. Poddana była pracom w latach 90 XX wieku, ale sposób jej lokalizacji sprzyjał procesom niszczenia. Stąd podjęto decyzję o jej przeniesieniu po konserwacji na ścianę kaplicy cmentarnej, która w tym samym czasie poddana została pracom remontowym.

Prowadzący prace: Monika Konkolewska.

Inwestor: Kościół rektoralny pw. Wszystkich Świętych przy wsparciu finansowym funduszy unijnych.

Nagrobki z XIX i pocz. XX wieku na części rzymskokatolickiej cmentarza przy ul. Lipowej.

W ramach corocznej akcji ratowania pomników nagrobnych na lubelskiej nekropoli konserwacji poddano kolejnych 9 nagrobków, zlokalizowanych w sektorze 6a i 7 cmentarza, tj.: Pawła Kudelskiego (żeliwny), Anny z Cymanów Jaworowskiej, Faustyna Kozewskiego, Stanisława Miączyńskiego (żeliwny), Marii z Majorów Daniłowskiej, Pruszyńskiego, Kazimierza Jaczewskiego, Aleksandry Jaroszewicz oraz szczątków z kościoła reformatów lubelskich. Konserwacja nagrobków kamiennych obejmowała oczyszczenie z wtórnych nawarstwień, usunięcie wadliwych reperacji, wzmocnienie kamienia, uzupełnienie ubytków kamienia, uzupełnienie kitami drobnych ubytków i scalanie kolorystyczne oraz zabezpieczenie powierzchni. W przypadku nagrobków żeliwnych oprócz oczyszczenia na zewnątrz i wewnątrz z wtórnych nawarstwień, specjalistycznego łączenia elementów, położenia warstwy podkładowej i ostatecznego opracowania kolorystyczno-estetycznego.

Prowadzący prace: Monika Konkolewska.

Inwestor: Społeczny Komitet Odnowy Zabytków Lublina.

MIEDZYRZEC PODLASKI, GM. LOCO, POW. BIALSKI

XIX w. późnobarokowy krucyfiks z kościoła pw. św. Piotra i Pawła.

Przy krucyfiksie wykonano zabiegi dezynsekcji i impregnacji drewna. Podklejono złuszczenia i odspojenia; uzupełniono ubytki. Zdecydowano o wykonaniu rekonstrukcji dłoni i stóp oraz rekonstrukcji polichromii. Wykonano złocenia; położono zabezpieczenie w postaci werniksu. Prace miały na celu poprawę stanu technicznego i przywrócenie pierwotnych walorów estetycznych krucyfiks.

Prowadzący prace: Romuald Wyszynski.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Piotra i Pawła w Miedzyrzeczu Podlaskim.

MILEJÓW, GM. LOCO, POW. ŁĘCZYŃSKI**Obraz „Przemienienie Pańskie” z kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP.**

XIX-wieczny obraz ze sceną Przemienienie Pańskie wykazywał zniszczenia zarówno podłoża jak i warstwy malarskiej. W trakcie rozpoznania stwierdzono, że płótno zostało nabite na deskę i założone w celu dostosowania do wymiarów drewnianego podłoża. Po zdjęciu płótna stwierdzono, że deska posiada fragmenty warstwy malarskiej rozpoznanej również jako przedstawienie Przemienienia Pańskiego o wcześniejszej proveniencji, a wykonane badania chemiczne pigmentów wskazywałyby nawet XVII wiek; zapewne był to obraz pochodzący z cerkwi unickiej. Po wykonaniu prac konserwatorskich przy obrazie na płótnie, wykonano również nową ramę, dostosowaną do oryginalnych wymiarów przedstawienia. Jako przekaz historyczny poddano konserwacji zachowanej fragmenty przedstawienia na desce, którą poddano pracom technicznym, wraz z zabezpieczeniem napisu na odwrocie „Jakób Mamcarz fundatorem odnowienia tego obrazu 1879” Fragmenty warstwy malarskiej podklejono, oczyszczono i zabezpieczono, a następnie uzupełniono warstwę gruntu o neutralnej kolorystyce, w celu uczynienia fragmentów malatury.

Prowadzący prace: Joanna Polaska.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka p.w. Wniebowzięcia NMP w Milejowie przy wsparciu funduszy unijnych.

Obraz „Św. Mikołaj” z kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP.

Obraz wykazywał zniszczenia powierzchniowe warstwy malarskiej, które zostały usunięte, powierzchnia oczyszczona, uzupełniona w zakresie ubytków gruntu i wypunktowana. Na odwrocie obrazu odnaleziono podpis potwierdzający autorstwo i powstanie obrazu, namalowanego przez Michała Kozłowskiego w roku 1869. Jest to malarz, który prowadził prace konserwatorskie przy stacjach Drogi Krzyżowej z tego kościoła.

Prowadzący prace: Joanna Polaska.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka Wniebowzięcia NMP w Milejowie przy wsparciu funduszy unijnych.

Obraz „Chór kościoła kapucynów w Rzymie” z kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP.

W roku 2015 rozpoczęto prace konserwatorskie przy XIX-wiecznym przedstawieniu chóru kościoła kapucynów w Rzymie. Oryginalne przedstawienie chóru namalował w 1814 roku Francisco Granet (obraz w Ermitażu), a następnie jego modyfikowane kopie rozpowszechniły się w Europie. Właśnie taka kopia, której autorstwo należy przypisać F.W. Malinowskiemu (napis na dole obrazu oraz dwie pierwsze cyfry daty 18...), którego sygnaturę odsłonięto w trakcie prac konserwatorskich. Przypuszczalnie jest to malarz lubelski, którego nazwisko pojawiło się przy pracach restauratorskich obrazów Lekszyckiego w archikatedrze lubelskiej. W roku 2015 wykonano prace konserwatorsko-techniczne obejmujące: dezynfekcję podobrazia i ramy, oczyszczenie z przemalowań, konsolidację warstw technologicznych, prostowanie powierzchni podobrazia, sklejenie rozdarć płótna z uzupełnieniem ubytków, oczyszczenie i utwardzenie drewnianej ramy.

Prowadzący prace: Joanna Polaska.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka p.w. Wniebowzięcia NMP w Milejowie przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

NOSÓW, GM. LEŚNA PODLASKA, POW. BIALSKI

Koszulki ikon „Chrystus Pantokrator”, „MB z Dzieciątkiem – Znamienije” z cerkwi prawosławnej pw. św. Michała Archaniola.

Obiekty oczyszczono. Wykonano zabieg złączenia galwanicznego. Zdecydowano o rekonstrukcji nimbu w koszulce ikony „Chrystus Pantokrator” i plaketek z obramienia. Powierzchnię obiektów zabezpieczono. Prace miały na celu poprawę stanu technicznego i estetycznego obiektów eksponowanych w cerkwi i obecnych w kulcie.

Prowadzący prace: Małgorzata Podgórska-Makal.

Inwestor: Parafia prawosławna pw. św. Michała Archaniola w Nosowie przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

OPOLE LUBELSKIE, GM. LOCO, POW. OPOLSKI

Obraz „Św. Kalasanty wskrzeszający dziecko” kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP.

Cykl obrazów poświęconych uzdrowieniom Św. Kalasanteo – świętego zakonu pijarów, znajdował się pierwotnie w kościele. Obrazy uległy zniszczeniu i zostały usunięte z kościoła, pozbawione ram, a w ostatnich latach przechowywane były w zabudowaniach kościelnych. Stan zachowania wszystkich obrazów zły lub bardzo zły. W roku 2015 konserwacji poddano obraz z przedstawieniem „Św. Kalasanteo uzdrawiającego dziecko”. Płótno rozdarte przez środek z ubytkami podłoża i warstwy malarskiej, silne zabrudzenia zatępiły czytelność kompozycji. Obraz poddano pracom konserwatorskim w zakresie uzupełnienia ubytków płótna i jego dublażu, uzupełnienia gruntów i warstwy malarskiej w ubytkach. Wykonano nową ramę do obrazu. Obraz powrócił do kościoła i został umieszczony w kaplicy pd.

Prowadzący prace: Aleksander Piotrowski.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Wniebowzięcia NMP w Opolu Lubelskim przy wsparciu Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

OSTRÓWKI, GM. WOHYŃ, POW. RADZYŃSKI

XVIII-wieczny obraz „Przemienienie Pańskie” z kościoła pw. św. Stanisława Bpa w Ostrówkach.

Przeprowadzono demontaż obrazu z ołtarza i po przewiezieniu do pracowni z krosna. Obiekt oczyszczono i przygotowano do dublażu. Usunięto wtórny werniks. W miejscach ubytków uzupełniono grunt. Wykonano retusz warstwy malarskiej.

Prowadzący prace: Magdalena Gawłowska, Leonard Bartnik.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Stanisława Bpa w Ostrówkach.

PUŁAWY, GM. LOCO, POW. PUŁAWSKI

Ikony z przedstawieniami Św. Olgi i Św. Włodzimierza oraz Ewangelistów z carskich wrót cerkwi prawosławnej pw. Św. Równiej Apostołom Marii Magdaleny.

Zmienne warunki wilgotnościowe spowodowały, że ikony zostały uszkodzone w warstwie malarskiej i złoczeń, które wykazywały odspojenia od podłoża. Ponadto obiekty były zabrudzone, a werniks wykazywał zniszczenia. Przeprowadzono pełny zakres prac obejmujących prace techniczne i estetyzujące od oczyszczenia, konsolidacji, wzmocnienia podłoża, uzupełnienia ubytków gruntu po retusz warstwy malarskiej, złoczeń i ich zabezpieczenie.

Prowadzący prace: Małgorzata Podgórska-Makal.

Inwestor: Parafia prawosławna p.w. Św. Równiej Apostołom Marii Magdaleny przy wsparciu finansowym Urzędu Miasta Puławy.

RADZYŃ PODLASKI, GM LOCO, POW. RADZYŃSKI

Wystrój rzeźbiarski i detal architektoniczny bramy zachodniej pałacu Potockich w Radzynie Podlaskim.

Na wstępie wszystkie elementy rzeźbiarskie oceniono, odnosząc się do ich stanu zachowania, identyfikacji elementów wtórnych. Metodą natrysku przeprowadzono dezynfekcję, a następnie powierzchnie oczyszczono zabrudzenia powierzchniowe. Wykonano zabieg lokalnego wzmocnienia fragmentów kamieniarki nasączając rzeźby hydrofilnym preparatem do wzmacniania kamienia. Ręcznie usunięto stare spoiny i wypełnienia cementowe oraz źle dobrane wtórne uzupełnienia. W celu ustabilizowania kamienia wszystkie elementy odspojone wypełniono metodą iniekcji dwoma rodzajami preparatów, w zależności od charakteru szczeliny. Po wykonaniu pełnej konsolidacji kamienia przystąpiono do właściwego procesu oczyszczania powierzchni przy zastosowaniu lasera, stosując metodę ablacji laserowej z wykorzystaniem fali o długości 1064 mm co dało bardzo dobre efekty czyszczenia. Szkodliwe nawarstwienia zostały usunięte z pozostawieniem naturalnej patyny. Udało się uzyskać naturalny koloryt kamienia. W miejscach tego wymagających przeprowadzono odsalanie kamienia stosując kompresy odsalające z celulozy. Oczyszczono i zabezpieczono wszystkie metalowe elementy konstrukcyjne. Zdecydowano o wykonaniu nowych uzupełnień obu dłoni Herkulesa południowego oraz fragmentach Cerbera (łapy, ogon). Drobniejsze uzupełnienia wykonano przy użyciu zaprawy mineralnej, dobierając jej kolor do lokalnie występującego kamienia. Zdecydowano o pozostawieniu części starych rekonstrukcji cementowych wykonanych w latach 70 –tych XX w. (głowa putta) id łon postaci kobiecej po prawej stronie grupy z uwagi na zadowalający stan zachowania, natomiast maczugę Herkulesa odtworzono w kamieniu naturalnym. W miejscach większych ubytków osadzono kamienne fleki, wykorzystując piaskowiec o ziarnistości i kolorystyce najbliższy oryginałowi. Powierzchnie kamienia zabezpieczono preparatem hydrofobizującym. Przeprowadzono prace uszczelniające styk obróbek blacharskich z kamieniem stosując metodę wklejania samowulkanizującej aluminiowej taśmy dekarskiej z lepiszczem bitumicznym. Celem prac było powstrzymanie procesów destrukcji i ich skutków oraz przywrócenie pierwotnych walorów artystycznych i estetycznych kompozycji rzeźbiarskich zdobiących bramę zachodnią pałacu Potockich.

Prowadzący prace: Sławomir Musiela z zespołem

Inwestor: Miasto Radzyń Podlaski przy wsparciu finansowym Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

RZECZYCA KSIĘŻA, GM. TRZYDNIK DUŻY, POW. KRAŚNICKI

Polichromia sufitu prezbiterium kościoła parafialnego pw. Świętego Krzyża.

W roku 2015 rozpoczęte zostały prace przy dekoracji malarskiej wnętrza drewnianego kościoła, pokrywającej sufit i ściany. Prace rozpoczęto od sufitu prezbiterium z przedstawieniem Znalezienia Krzyża Świętego, autorstwa J. Rucińskiego z Galicji w roku 1874. Polichromia pomimo prac zabezpieczających wykazywała liczne przetarcia, ubytki, uszkodzenia mechaniczne w warstwie malarskiej oraz rozszczelnienia podłoża z desek.

Wykonano pełny zakres prac konserwatorskich przy zabezpieczeniu podłoża i restauratorskich przy warstwie malarskiej.

Prowadzący prace: Maciej Filip.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka p.w. Świętego Krzyża w Rzeczycy Księżej przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i Urzędu Gminy Trzydnik Duży.

SIEDLISZCZE, GM. LOCO, POW. CHEŁMSKI

Obraz „Matka Boża Niepokalana” z poł. XVIII w. z kościoła rzymskokatolickiego pw. Najświętszej Maryi Panny Częstochowskiej.

Prace konserwatorskie przy obrazie rozpoczęto od oczyszczenia lica i odwróceniu obrazu z kurzu i zanieczyszczeń organicznych. Następnie zabezpieczono oryginalną warstwę malarską obrazu werniksem pośrednim. Wykonano korektę punktowania w technice żywicznej metodą retuszu naśladowczego. Zabezpieczono lico obrazu werniksem końcowym. Zabiegi konserwatorskie przy ramie rozpoczęto od oczyszczenia drewna, a następnie przeprowadzono impregnację strukturalną drewna. Przeprowadzono zabiegi dezynfekcji drewna. Uzupełniono ubytki i zrekonstruowano złocenia i srebrzenia.

Prowadzący prace: Małgorzata Podgórska-Makal.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Najświętszej Maryi Panny w Siedliszcu przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

SOBIBÓR, GM. WŁODAWA, POW. WŁODAWSKI

Relikty komór gazowych z czasów II wojny światowej na terenie Muzeum Byłego Obozu Zagłady.

Prace konserwatorskie miały na celu stabilizację i uniemożliwienie dalszego rozpraszania materiału reliktoowego oraz przywróceniu wartości mechanicznych reliktom. Zrealizowany program wykluczał wszelkie zmiany w obszarze reliktyw w związku z tym wykluczono przemurowania, uzupełnienia materiałami wtórnymi bądź nowymi oraz zakładanie izolacji. Prace rozpoczęto od wykonania inwentaryzacji fotograficznej stanu in situ. Odsłonięto relikty do ich posadowienia w gruncie, które następnie osuszono wymuszonym obiegiem gorącego powietrza. W dalszej kolejności ogrzewane relikty oczyszczono i przeprowadzono zabiegi wypchnięcia wody ze struktury muru. Właściwe prace konserwatorskie rozpoczęto od założenia szkieletu stabilizującego relikty murów fundamentowych. Powierzchnie murów przemyto rozpuszczalnikami a w dalszym toku postępowania wysycono powierzchnie murów roztworami wzmacniającymi. Po zabezpieczeniu reliktyw wykonano sieciowanie żywic. Relikty przygotowano i zabezpieczono do prac nie konserwatorskich w kolejnych etapach projektu.

Prowadzący prace: Polskie Pracownie Konserwacji Zabytków w Warszawie.

Inwestor: Państwowe Muzeum na Majdanku.

SURHÓW, GM. KRAŚNICZYN, POW. KRASNOSTAWSKI

Prospekt organowy z I poł. XIX w. z kościoła rzymskokatolickiego pw. Nawiedzenia NMP i św. Łukasza.

Prace konserwatorskie rozpoczęto od ustalenia stratygrafii szafy organowej. Następnie podklejono łuszczące się i osypujące fragmenty oryginalnej polichromii. Usunięto przemalowania z powierzchni polichromowanych i złożonych. Oczyszczono odsłonię-

te powierzchnie polichromowane i złocone. Wykonano niezbędne prace: flekowania, wzmocnienia, uzupełnienia brakujących lub uszkodzonych elementów snycerki drewnianej. Przeprowadzono dezynfekcję oraz wzmocnienie strukturalne zdegradowanych fragmentów drewna, a następnie uzupełniono ubytki podłoża i warstwy gruntów. Wykonano podmalówki kolorystyczne na uzupełnionych gruntach powierzchni polichromowanych, położono izolację, wykonano retusz naśladowczy i scalenie kolorystyczne warstwy polichromii. Opracowano powierzchnie gruntu pod złocone, wykonano złocone na poler i mat oraz zabezpieczono elementy polichromowane i złocone.

Prowadzący prace: Joanna Polaska, Kazimierz Kaszuba.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Nawiedzenia NMP i św. Łukasza w Surhowie przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i Starostwa Powiatowego w Krasnymstawie.

SZCZEBRZESZYN, GM. LOCO, POW. ZAMOJSKI

Ółtarz boczny Matki Bożej Bolesnej z kościoła parafialnego pw. św. Katarzyny.

Ółtarz datowany jest na 1 połowę XVIII wieku, barokowy, drewniany, polichromowany, złocony. Zakres przeprowadzonych prac konserwatorskich i restauratorskich objął: demontaż, odczyszczenie powierzchni z brudu i kurzu, wykonanie odkrywek celem określenia stratygrafii i kolorystyki ółtarza, usunięcie przemalowań z powierzchni ółtarza i ornamentów oraz rzeźb, wykonano dezynsekcję drewna, wzmocniono osłabioną strukturę drewna, uzupełniono ubytki drewna, wykonano konserwację gruntów. Następnie wykonano złocone na powierzchniach rzeźb i ornamentów, oczyszczono polichromię, usunięto przemalowania, podklejono odspojone fragmenty polichromii, uzupełniono ubytki warstwy malarskiej z rekonstrukcją brakujących fragmentów i położono werniks końcowy. Poddano konserwacji w pełnym zakresie techniczno-estetycznym obraz „Matki Bożej Bolesnej” z retabulum ółtarza.

Prowadzący prace: Małgorzata Oselka.

Inwestor: Parafia św. Katarzyny w Szczebreszynie.

Portal wejściowy oficyny od strony wschodniej w zespole szkolnym.

Portal kamienny z lat 1819-1822 wykonany z bloków wapienia józefowskiego. Z uwagi na duże zniszczenia, liczne ubytki i wykruszenia kamienia wstępnie zabezpieczono zniszczone i osypujące się fragmenty, oczyszczono z brudu, wadliwych uzupełnień i warstw wtórnych. Następnie strukturalnie wzmocniono elementy kamienne, uzupełniono większe ubytki za pomocą flekowania, uzupełniono drobne ubytki i pęknięcia, scalono kolorystycznie i zahydrofobizowano strukturalnie całą powierzchnię portalu.

Prowadzący prace: Maciej Filip.

Inwestor: Firma Budowlana REM-BUD-I Bronisław Drąg Spółka Jawna Stalowa Wola.

TARNOGRÓD, GM. LOCO, POW. BIŁGORAJSKI

Polichromia z kościoła parafialnego pw. Przemienienia Pańskiego .

Polichromia w kaplicy Matki Bożej datowana jest na połowę XVIII wieku utrzymana w charakterze rokokowym. Zrealizowany zakres prac konserwatorskich obejmował malowidła figuralne oraz dekorację ornamentalną. Wykonano badania odkrywkowe, odkurzono powierzchnię, utrwalono pudrującą się warstwę malarską, odczyszczono, wykonano dezynfekcję zagrzybione partie polichromii, podklejono odpajające się szlichty

podłoża, podklejono odspojenia tynków, uzupełniono ubytki tynku, położono pobiałę i scalono kolorystycznie metoda punktowania.

Prowadzący prace: Aneta Filip, Maciej Filip.

Inwestor: Parafia Przemienienia Pańskiego w Tarnogrodzie przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

TOMASZÓW LUBELSKI, GM. LOCO, POW. TOMASZOWSKI

Krzyże liturgiczne, ikona Jezusa Chrystusa z cerkwi prawosławnej pw. św. Miłkołaja Cudotwórcy w Tomaszowie Lubelskim.

Krzyże liturgiczne (2 szt.) datowane na XVIII/XIX wiek, ikona Jezusa Chrystusa datowana na XIX wiek wykonane w technice olejnej i tempera/olej na drewnie. Z uwagi na dużą wilgotność powietrza w cerkwi nastąpiło rozpulchnienie warstwy gruntów, powierzchnia srebrzeń uległa oksydacji. Zakres prac konserwatorskich i zrealizowanych objął: usunięcie zmienioną kolorystycznie warstwę srebra, położenie nowej warstwy srebra, zabezpieczenie powierzchni srebra warstwą ochronną w partii ikony, podklejenie rozpulchnionej miejscowo warstwy zaprawy, uzupełnienie ubytków warstwy zaprawy, uzupełnienie ubytków warstwy srebrzeń i zabezpieczenie powierzchni

Prowadzący prace: Agata Woźniak-Niemkiewicz.

Inwestor: Parafia prawosławna w Tomaszowie Lubelskim.

WILKÓW, GM. LOCO, POW. OPOLSKI

Ołtarz główny z kościoła parafialnego pw. Św. Floriana i Św. Urszuli.

Elementy wyposażenia uległy częściowemu zniszczeniu w partiach dolnych podczas ostatniej powodzi, która nawiedziła Wilków. Również murowany ołtarz główny wykazywał zawilgocenia w partiach dolnych, a elementy rzeźbiarskie struktury ołtarzowej wykazywały silne zniszczenia i przemalowania warstwy malarskiej i złocień. W roku 2015 rozpoczęte zostały prace przy ołtarzu, obiekt został rozpoznany pod kątem kolorystyki i estetyki. Wykonano prace techniczne związane z oczyszczeniem struktury, założeniem kitów w ubytkach. Pracami estetycznymi w pierwszym etapie objęto zwieńczenie ołtarza.

Prowadzący prace: Magdalena Gawłowska, Leonard Bartnik.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka w Wilkowie.

WŁODAWA, GM. LOCO, POW. WŁODAWSKI

Balustrada okienna z prawej strony nawy głównej z II poł. XVIII w. z kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Ludwika Króla.

Przed przystąpieniem do demontażu balustrady wykonano inwentaryzację ruchomych elementów zabytku. Przeprowadzono wstępną dezynfekcję i dezynsekcję odkrytych drewnianych elementów obiektu. Oczyszczono powierzchnie elementów z kurzu i brudu, a także podklejono i zespolono z podłożem odpadające i łuszczące się warstwy gruntów malatury i złocień. Wykonano badania i odkrywki stratygraficzne, usunięto przemalowania z partii polichromowanych i złoczonych, a także usunięto wtórne nakłady gruntów i szpachli. Następnie wykonano prace konstrukcyjne, przeprowadzono zasadniczą dezynfekcję elementów drewnianych oraz wzmocniono strukturę osłabionej tkaniki drewnianej. Uzupełniono głębsze ubytki drewna kitami, a płytsze nowymi gruntami i kitami w partiach malatury oraz uzupełniono stare grunty i nałożono nowe w partiach złoczonych, które w dalszej kolejności opracowano. Założono warstwę buforową wer-

niksu na całości polichromii i malatury. Wykonano retusze i rekonstrukcję powierzchni polichromowanych, a także wykonano złączenia metodą na poler i mat. Złożono werniks końcowy i zmontowano balustradę w kościele.

Prowadzący prace: Andrzej Lasek, Kazimierz Kaszuba.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Św. Ludwika Króla we Włodawie przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Nagrobek Jana Wilczyńskiego z XIX w. z cmentarza parafialnego przy Al. Józefa Piłsudskiego.

Po wykonaniu demontażu częściowego elementów nagrobka, ustabilizowano podłoże w celu wypoziomowania podstawy nagrobka z zachowaniem pierwotnego fundamentu ze wzmocnieniami. Usunięto produkty korozji z powierzchni nagrobka. Podklejono zdeintegrowane elementy metalowe, uzupełniono ubytki. Opracowano powierzchnie zewnętrzne w miejscach łączenia elementów oraz zrekonstruowano brakujące elementy nagrobka. Zamontowano w pierwotnym miejscu tablicę inskrypcyjną po przeprowadzeniu jej konserwacji. Odtłuszczono powierzchnie i wyprowadzono wodę z obiektu przy pomocy okładów. Następnie dwukrotnie nałożono warstwy antykorozyjne i dekoracyjną warstwę nawierzchniową. Wykonano montaż pomnika w miejscu pierwotnego ustawienia, zamontowano protektory anodowe w celu polepszenia ochrony antykorozyjnej obiektu.

Prowadzący prace: Marek Kołyszko, Michał Oleksy.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Św. Ludwika we Włodawie przy wsparciu finansowym Stowarzyszenia „Renovabis”.

Nagrobek bezimienny z XIX w. z cmentarza parafialnego przy Al. Józefa Piłsudskiego.

Prace rozpoczęto od oczyszczenia obiektu przy pomocy wody. Wykonano odgłonięcie i dezynfekcję powierzchni kamienia. Uzupełniono tynki cokołu z zastosowaniem zapraw renowacyjnych zaś ubytki tynku części z piaskowca przy użyciu zapraw wapienno – tarasowych. Przeprowadzono konserwację żeliwnego krzyża, który zamontowano w zwieńczeniu nagrobka. Wykonano zabiegi hydrofobizacji i scalenia kolorystycznego.

Prowadzący prace: Marek Kołyszko, Michał Oleksy.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Ludwika we Włodawie przy wsparciu finansowym Stowarzyszenia „Renovabis”.

Figura przydrożna – Kolumna Toskańska, zlokalizowana w pasie drogowym ul. Tysiąclecia.

W 2015 r. został przeprowadzony II etap prac. Zabiegi konserwatorskie dotyczyły trzech płyt grobowych. Wykonano stabilizację płyt betonowych i zamknięto ich formy. Powierzchnie płyt oczyszczono, a następnie przeprowadzono zabiegi dezynfekcji. Uzupełniono pęknięcia i ubytki, a także uczyniono i zrekonstruowano literactwo inskrypcji, które były na dwóch płytach. Płyty nagrobne scalono kolorystycznie. Usunięto zdestruowane fragmenty z trzeciej płyty, która nie zawierała pierwotnie inskrypcji, a następnie zrekonstruowano i położono warstwę farby. Ustabilizowano fundament czwartej płyty, która była bardzo popękana. Podklejono pęknięcia i połączono wszystkie elementy w zamkniętą formę i uczyniono literactwo inskrypcji. Dokonano unifikacji kolorystycznej. Teren wokół kolumny i płyt nagrobnych wysypano kruszywem i ogrodzono żeliwnym ogrodzeniem.

Prowadzący prace: Arkadiusz Ostasz.

Inwestor: Starostwo Powiatowe we Włodawie.

WOJSŁAWICE, GM. LOCO, POW. CHEŁMSKI

Portal wejściowy w ścianie bocznej (obramienia, tympanon i kartusz wolutowy z herbami Czyżewskich „Topór” i „Nowina” wykonane z kamienia, z widocznymi śladami polichromii w obrębie tarczy herbowej, a także czytelnym napisem „ANNO DOMINI 1608”) z kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Michała Archanioła.

Prace konserwatorskie rozpoczęto od usunięcia nałożonych wtórnych warstw przecierki, farb i wadliwych uzupełnień. Następnie rozpoznano oryginalną kolorystykę portalu. Wykonano niezbędne podklejenia i wzmocnienia strukturalne w przypadku partii osłabionych, uzupełniono ubytki dobranymi materiałami. Następnie zrekonstruowano kolorystykę portalu. Wykonano zabezpieczenie powierzchni portalu.

Prowadzący prace: Monika Konkolewska.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Michała Archanioła w Wojsławicach przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

ZAGRODY (ŻULIN), GM. REJOWIEC, POW. CHEŁMSKI

Rzeźba „Chrystus Frasobliwy” z poł. XIX w. z kościoła rzymskokatolickiego pw. Matki Boskiej Królowej Polski.

Zabiegi konserwatorskie rozpoczęto od oczyszczenia rzeźby z powierzchniowych zabrudzeń oraz zabezpieczenia – podklejenia łuszczących się i odspojonych fragmentów warstw technologicznych gruntów i polichromii. Następnie oczyszczono lico, przeprowadzono zabiegi dezynfekcji i dezynsekcji. Usunięto nieoryginalne warstwy lakierów i werniksów, usunięto retusze i przemaalowania. Uzupełniono braki drewna oraz wykonano rekonstrukcje brakujących fragmentów. Założono kity i uzupełniono zaprawy w miejscach ubytków gruntów. Opracowano nowe retusze metodą retuszu naśladowczego oraz wykonano rekonstrukcje brakujących fragmentów oryginału. Prace konserwatorskie zakończono przeprowadzając końcowe zabiegi dezynfekcji i dezynsekcji. Założono werniks końcowy.

Prowadzący prace: Andrzej Lasek.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. MB Królowej Polski w Żulinie przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Drzwi wejściowe główne (dwuskrzydłowe) z pocz. XX w. do kościoła rzymskokatolickiego pw. Matki Boskiej Królowej Polski.

Skrzydła drzwi zabezpieczono i przewieziono do pracowni konserwatorskiej. Oczyszczono skrzydła z powierzchniowych zabrudzeń (brudu, kurzu). Usunięto poślizgi i pociemniałe powłoki lakierów i farb. Wypełniono szpary, pęknięcia i rozwarstwienia drewna wstawkami z nowego materiału. Uzupełniono ubytki drewna kitami. Wykonano niezbędne prace stolarskie i rekonstrukcyjne. Przeprowadzono zabiegi dezynfekcji i dezynsekcji. Wykonano rekonstrukcje pierwotnej kolorystyki drzwi. Oczyszczono i naprawiono oryginalne elementy osprzętu. Przeprowadzono konserwację i przystosowano ościeżnicę drzwiową w kościele. Drzwi zamontowano i wykonano ostateczną korektę kolorystyczną drzwi i ościeżnicy, a następnie całość zaizolowano powłoką lakieru wodoodpornego.

Prowadzący prace: Andrzej Lasek, Kazimierz Kaszuba

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. MB Królowej Polski w Żulinie przy wsparciu finansowym Starostwa Powiatowego w Chełmie.

ZAMCH, GM. OBSZA, POW. BIŁGORAJSKI
Ołtarz główny z kościoła pw. Św. Józefa.

Ołtarz datowany jest na XVIII - XIX wiek, barokowy architektoniczny, polichromowany z elementami snycerskimi złożonymi. Zakres zrealizowanych prac konserwatorskich objął: badania ustalające stratyografię nawarstwień, usunięcie przemalowań i wtórnych nawarstwień, usunięcie zapraw o zdegradowanym spoiwie, impregnację, wzmocnienie elementów spękanych i odkształconych, uzupełnienie ubytków form rzeźbiarskich, ubytków zaprawy, rekonstrukcję złoceń, uzupełnienie ubytków polichromii, zabezpieczenie złoceń w dolnych partiach ołtarza. Obrazy ołtarzowe poddano pełnej konserwacji techniczno-estetycznej.

Prowadzący prace: Aleksander Piotrowski.

Inwestor: Parafia w Zamchu przy wsparciu finansowym Lubelskiego Województwa Konserwatora Zabytków.

ZAMOŚĆ, GM. LOCO, POW. ZAMOJSKI

Obraz Chrystus otrzymuje wiadomość o umierającym Łazarzu, wraz z ramą, z Katedry Zmartwychwstania Pańskiego i św. Tomasza Apostoła.

Obraz datowany na 1 ćw. XVII wieku, autorstwa Jana Kasińskiego, barokowy, malowany na płótnie techniką olejną w ramie drewnianej złożonej XIX-wiecznej. Zrealizowane prace konserwatorskie w pełnym zakresie techniczno-estetycznym obejmowały: badania ikonograficzne i laboratoryjne, wyjęcie obrazu z ramy, oczyszczenie powierzchni lica i odwrocia, zdjęcie obrazu z krosien, dezynfekcja powierzchni obrazu, oczyszczenie chemiczne powierzchni, usunięcie warstw pożółkłego werniksu oraz pociemniałych retuszy, sklejenie i uzupełnienie ubytków płótna, impregnacja, uzupełnienie ubytków gruntów, werniksowanie obrazu, punktowanie scalające, werniksowanie końcowe obrazu. Przy ramie obrazu przeprowadzono konserwację techniczno-estetyczną.

Prowadzący prace: Maciej Filip, Aneta Filip.

Inwestor: Parafia Katedralna przy wsparciu finansowym Lubelskiego Województwa Konserwatora Zabytków.

Nagrobki: Wacuni Marchiwanówny, Katarzyny Plisikiewicz z Pikuzińskich, Antoniego Wazowskiego oraz ławka kamienna przy domu grabarza na cmentarzu parafialnym.

Nagrobki datowane na koniec XIX i początek XX wieku wykonane z wapienia józefowskiego i piaskowca. Zakres wykonanych prac konserwatorskich i restauratorskich objął: demontaż, oczyszczenie z brudu i wadliwych kitów, usunięcie mikroorganizmów, usunięcie wtórnych nawarstwień i rekonstrukcji, dezynfekcję, wzmocnienie strukturalne kamienia, uzupełnienie ubytków kamienia kitem, flekowanie, scalenie kolorystyczne, zabezpieczenie całej powierzchni przez hydrofobizację.

Prowadzący prace: Maciej Filip.

Inwestor: Społeczny Komitet Odnowy Cmentarza Parafialnego przy ulicy Peowiaaków w Zamościu przy wsparciu finansowym Lubelskiego Województwa Konserwatora Zabytków.

ZBEREŻE, GM. WOLA UHRUSKA, POW. WŁODAWSKI

Obraz „Wniebowstąpienie” z poł. XIX w. z kaplicy pw. Wniebowstąpienia.

Prace konserwatorskie przy obrazie rozpoczęto od zabezpieczenia lica obrazu, wy-montowania obrazu z ramy, a następnie zdemontowania drewnianego zabezpieczenia odwrocia. Oczyszczono odwrocie z brudu i kurzu, usunięto zabezpieczenia lica, podklejono i skonsolidowano łuszczące się warstwy polichromii i zaprawy. Oczyszczono lico obrazu z powierzchniowych zabrudzeń, a także usunięto wszelkie wtórne nakłady lakierów i werniksów. Usunięto retusze i przemalowania. Opracowano odwrocie. Następnie założono i opracowano powierzchnie kitów w miejscach ubytków. Wymieniono na nową, drewnianą bardzo zniszczoną konstrukcję nośną wzmacniającą odwrocie. Zaizolowano powierzchnie kitów, położono werniks retuszerski oraz nałożono retusz naśladowczy w granicach ubytków. Wykonano rekonstrukcję przemytych i przetartych warstw polichromii – modelunku i laserunku, położono werniks końcowy. Prace konserwatorskie przy ramie rozpoczęto od oczyszczenia powierzchni drewna z powierzchniowych zabrudzeń. Wykonano prace stolarskie i konstrukcyjne, przeprowadzono dezynfekcję i dezynsekcję drewna, a następnie usunięto przemalowania z partii złożonych. Założono zaprawy i grunty oraz opracowano powierzchnie pod złocenia. W dalszej kolejności założono złocenia metodą na poler i mat.

Prowadzący prace: Andrzej Lasek, Kazimierz Kaszuba.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Świętego Ducha w Woli Uhruskiej.

ZWIERZYNIEC, GM. LOCO, POW. ZAMOJSKI

Nagrobki: Teresy Prus-Jezińskiej, Janiny Zalewskiej, Maryanny Kukielkowej, Pawła Pleszyńskiego, Konstancji Piotrowskiej i Anny z Siezieniewskich Piotrowskiej na cmentarzu parafialnym.

Nagrobki z końca XIX i pocz. XX wieku wykonane z ręcznie kutego kamienia. Zrealizowane prace konserwatorskie i restauratorskie polegały na odczyszczeniu z brudu, mchów i porostów, demontażu pękniętych i odspojonych fragmentów, dezynfekcji, usunięciu mikroorganizmów i czarnych nawarstwień z powierzchni, uzupełnieniu ubytków kamienia, montażu elementów, zabezpieczeniu powierzchni nagrobków poprzez hydrofobizację.

Prowadzący prace: Łukasz Bulewicz.

Inwestor: Towarzystwo Miłośników Zwierzyńca.

SUMMARY

The works carried out in 2015 at movable historical monuments had the conservation and restoration character, adequately to problems of a given object. In 2015, owing to grants from the Historic Preservation Officer of the Lublin Province, local governments and the EU funds, further stages of works were completed or significant restoration projects were finished, for instance in the monastery complex of the Dominican Friars in Lublin, the rectoral church of the Assumption of Our Victorious Lady in Lublin, St Nicholas parish church in Lublin, the metropolitan cathedral in Lublin, parish churches in Czemierniki, Kodeń and Włodawa.

1. Boiska – kościół par. – chrzcielnica przed konserwacją, fot. K. Tur-Marciszek, 2015.

2. Boiska – kościół par. – chrzcielnica po konserwacji, fot. K. Tur-Marciszek, 2015.

3. Bończa, cerkiew prawosławna, kiot z ikoną „Trzej Święci”, stan przed konserwacją, fot. M. Pędzińska, 2014.

4. Bończa, cerkiew prawosławna, kiot z ikoną „Trzej Święci”, stan po konserwacji, fot. B. Lechocka, 2015.

5. Bukowina, kościół filialny pw. Ofiarowania NMP, malowidła ścienne, nawa główna, stan przed konserwacją, fot. A. Guzik, 2015.

6. Bukowina, kościół filialny pw. Ofiarowania NMP, malowidła ścienne, nawa główna, stan po konserwacji-fragm., fot. A. Guzik, 2015.

7. Bukowina, kościół filialny pw. Ofiarowania NMP, malowidła ścienne, nawa główna, stan po konserwacji, fot. A. Guzik, 2015.

8. Chełm, cerkiew prawosławna, piec grzewczy, zwieńczenie w trakcie konserwacji, fot. P. Wira, 2015.

9. Chełm, cerkiew prawosławna, piec grzewczy, kafel ozdobny, stan w trakcie konserwacji, fot. P. Wira, 2015.

10. Czemierniki, kościół rzymskokatolicki, sklepienie prezbiterium przed pracami, fot. J. Maraśkiewicz, 2013.

11. Czemierniki, kościół rzymskokatolicki, sklepienie prezbiterium po pracach, fot. J. Maraśkiewicz, 2015.

12. Czemierniki, kościół rzymskokatolicki, fragm. sklepienia prezbiterium po pracach, fot. J. Maraśkiewicz, 2015.

13. Dołha, kościół rzymskokatolicki, krucyfiks przed pracami, fot. P. Sadlej, 2015.

14. Dołha, kościół rzymskokatolicki, krucyfiks po pracach, fot. P. Sadlej, 2015.

15. Dorohusk, kościół rzymskokatolicki, obraz „Św. Mikołaj”, stan przed konserwacją, fot. A. Lasek, 2015.

16. Dorohusk, kościół rzymskokatolicki, obraz „Św. Mikołaj”, stan po konserwacji, fot. A. Lasek, 2015.

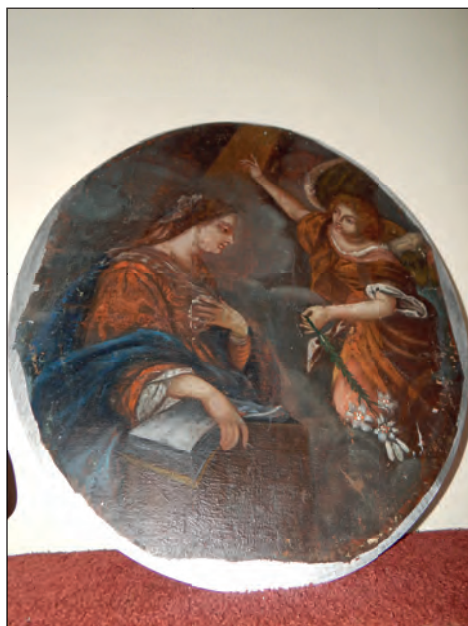
17. Gorzków, kościół rzymskokatolicki, ołtarz boczny pw. Matki Bożej, stan po konserwacji, fot. P. Wira, 2015.

18. Gorzków, kościół rzymskokatolicki, ołtarz boczny pw. Matki Bożej, detal, stan przed konserwacją, fot. P. Wira, 2015.

19. Gorzków, kościół rzymskokatolicki, ołtarz boczny pw. Matki Bożej, detal, stan po konserwacji, fot. P. Wira, 2015.

20. Gorzków, kościół rzymskokatolicki, obraz „Zwiastowanie” z ołtarza bocznego pw. Matki Bożej, w trakcie konserwacji, fot. P. Wira, 2015.

21. Krasnobród, kościół pw. Nawiedzenia NMP, obraz Matki Bożej Krasnobrodzkiej, stan przed konserwacją, fot. J. Sekutowicz, 2015.

22. Krasnobród, kościół pw. Nawiedzenia NMP, obraz Matki Bożej Krasnobrodzkiej, grafika stan przed konserwacją, fot. J. Sekutowicz, 2015.

23. Krasnobród, kościół pw. Nawiedzenia NMP, obraz Matki Bożej Krasnobrodzkiej, grafika stan po konserwacji, fot. J. Sekutowicz, 2015.

24. Krasnobród, kościół pw. Nawiedzenia NMP, obraz Matki Bożej Krasnobrodzkiej, stan po konserwacji, fot. J. Sekutowicz, 2015.

25. Kodeń, kościół rzymskokatolicki, sklepienie prezbiterium przed pracami, fot. J. Maraśkiewicz, 2014.

26. Kodeń, kościół rzymskokatolicki, sklepienie prezbiterium po pracach, fot. J. Maraśkiewicz, 2015.

27. Lublin, cmentarz przy ul. Lipowej, nagrobek Chobżyńskich po konserwacji, fot. B. Stolarz, 2015.

28. Lublin, cmentarz przy ul. Lipowej, nagrobek Gałęckich po konserwacji, fot. B. Stolarz, 2015.

29. Lublin, cmentarz przy ul. Lipowej, Płyta Schibichera po konserwacji, fot. B. Stolarz, 2015.

30. Lublin, kościół pw. św. Marcina, obraz „Św. Kazimierz królewicz” przed konserwacją, fot. M. Gawłowska, 2015.

31. Lublin, kościół pw. św. Marcina, obraz „Św. Kazimierz królewicz” po konserwacji, fot. M. Gawłowska, 2015.

32. Lublin, kościół Karmelitów Bosych, obraz „Wizja Św. Teresy” przed konserwacją, fot. M. Gawłowska, 2015.

33. Lublin, kościół Karmelitów Bosych, obraz „Wizja Św. Teresy” w trakcie prac, fot. M. Gawłowska, 2015.

34. Lublin, kościół Karmelitów Bosych, obraz „Wizja Św. Teresy” po konserwacji, fot. M. Gawłowska, 2015.

35. Lublin, kościół pw. św. Mikołaja, krucyfiks przed konserwacją, fot. K. Wasilczyk, 2015.

36. Lublin, kościół pw. św. Mikołaja, krucyfiks w trakcie prac, fot. K. Wasilczyk, 2015.

37. Lublin, kościół pw. św. Mikołaja, krucyfiks po konserwacji, fot. K. Wasilczyk, 2015.

38. Lublin, kościół pw. św. Mikołaja, ołtarz przed konserwacją, fot. K. Wasilczyk, 2015.

39. Lublin, kościół pw. św. Mikołaja, ołtarz po konserwacji, fot. K. Wasilczyk, 2015.

40. Milejów, kościół par., obraz „Św. Mikołaja” przed konserwacją, fot. J. Polaska, 2015.

41. Milejów, kościół par., obraz „Św. Mikołaja” w trakcie prac, fot. J. Polaska, 2015.

42. Milejów, kościół par., obraz „Św. Mikołaja” po konserwacji, fot. J. Polaska, 2015.

43. Milejów, kościół par., obraz „Przemienienie Pańskie” przed konserwacją, fot. J. Polaska, 2015.

44. Milejów, kościół par., obraz „Przemienienie Pańskie” fragm.. w trakcie prac, fot. J. Polaska, 2015.

45. Milejów, kościół par., obraz „Przemienienie Pańskie” po konserwacji, fot. J. Polaska, 2015.

46. Opole Lub., kościół par., obraz „Św. Kallisy wskrzeszający dziecko” przed konserwacją, fot. K. Myśliński, 1996.

47. Opole Lub., kościół par., obraz „Św. Kallisy wskrzeszający dziecko” w trakcie prac, fot. B. Stolarz, 2015.

48. Opole Lub., kościół par., obraz „Św. Kallisy wskrzeszający dziecko” po konserwacji, fot. K. Tur-Marciszuk, 2015.

49. Rzeczyca Książa, kościół par., polichromia sufitu prezbiterium przed konserwacją, fot. K. Tur-Marciszek, 2014.

50. Rzeczyca Książa, kościół par., polichromia sufitu prezbiterium, fragm. po konserwacji, fot. B. Stolarz, 2015.

51. Siedliszcze, kościół rzymskokatolicki, obraz „MB Niepokalanie Poczęta”, stan po konserwacji, fot. P. Wira, 2015.

52. Surhów, kościół rzymskokatolicki, prospekt organowy, w trakcie konserwacji, fot. P. Wira, 2015.

53. Szczepieszyń, zespół szkolny, portal wejściowy oficyny od strony wschodniej, stan przed konserwacją, fot. M. Filip, 2015.

54. Szczepieszyń, zespół szkolny, portal wejściowy oficyny od strony wschodniej, stan w trakcie konserwacji, fot. M. Filip, 2015.

55. Szczepieszyń, zespół szkolny, portal wejściowy oficyny od strony wschodniej, stan po konserwacji, fot. M. Filip, 2015r.

56. Włodawa, kościół rzymskokatolicki pw. św. Ludwika, balustrada okienna, stan przed konserwacją, fot. A. Lasek, 2012.

57. Włodawa, kościół rzymskokatolicki pw. św. Ludwika, balustrada okienna, detal, w trakcie konserwacji, fot. A. Lasek, 2015.

58. Włodawa, kościół rzymskokatolicki pw. św. Ludwika, balustrada okienna, stan po konserwacji, fot. A. Lasek, 2015.

60. Zagrody, kościół rzymskokatolicki, rzeźba „Chrystus Frasobliwy”, fragment, w trakcie konserwacji, fot. A. Lasek, 2015.

59. Zagrody, kościół rzymskokatolicki, rzeźba „Chrystus Frasobliwy”, stan przed konserwacją, fot. A. Lasek, 2015.

61. Zagrody, kościół rzymskokatolicki, rzeźba „Chrystus Frasobliwy”, stan po konserwacji, fot. A. Lasek, 2015.

62. Zamch, kościół pw. Św. Józefa, ołtarz główny, stan przed konserwacją, fot. A. Piotrowski, 2015.

63. Zamch, kościół pw. Św. Józefa, ołtarz główny, stan po konserwacji, fot. L. Kuśmierz, 2015.

64. Zamość, Katedra, obraz „Chrystus otrzymuje wiadomość o umierającym Łazarzu” wraz z ramą, stan przed konserwacją, fot. M. Filip, 2015.

65. Zamość, Katedra, obraz „ Chrystus otrzymuje wiadomość o umierającym Łazarzu”, stan w trakcie konserwacji, fot. M. Filip, 2015.

66. Zamość, Katedra, obraz „Chrystus otrzymuje wiadomość o umierającym Łazarzu” wraz z ramą, stan po konserwacji, fot. M. Filip, 2015.

67. Zbereże, kaplica rzymskokatolicka, obraz „Wniebowstąpienie”, detal, w trakcie konserwacji, fot. A. Lasek, 2015.

68. Zbereże, kaplica rzymskokatolicka, obraz „Wniebowstąpienie”, stan po konserwacji, fot. A. Lasek, 2015.

Kinga Doraczyńska-Dziuba, Maria Fornal, Monika Kurczewicz, Monika Pędzińska, Elżbieta Podkościelny, Jadwiga Sadaj-Sado, Aneta Semeniuk, Alicja Wiśniewska, Klaudia Zarzycka-Goliszek.

PRACE KONSERWATORSKIE I REMONTOWE W ZABYTKOWYCH OBIEKTACH I ZESPOŁACH ARCHITEKTONICZNYCH W ROKU 2015

W niniejszym sprawozdaniu wyszczególniono zrealizowane prace budowlane i konserwatorskie. Pomimo wydawania przez urząd konserwatorski pozwoleń na realizację robót, nie ujęto w tym miejscu drobnych prac naprawczych, robót w zakresie zabezpieczenia elementów architektonicznych, np. balkonów czy kominów, usuwania awarii instalacji odprowadzania wód deszczowych, prac porządkowych, umieszczania na zabytkowych obiektach urządzeń reklamowych, urządzeń klimatyzacji, kamer monitoringu (jak np. w przypadku kamienicy przy Rynku 11 i Muzeum Lubelskiego), tymczasowych instalacji artystycznych czy też oznakowania zabytkowych budowli (tablice informacyjne). Nie wyszczególniono także prac związanych z montażem na zabytkach tablic upamiętniających osoby i wydarzenia (np. w klasztorze dominikanów czy na elewacji kamienicy przy ul. 3 Maja 22).

W 2015 oprócz prac o zasadniczym znaczeniu dla utrzymania struktury budowanej zabytkowych kościołów, kamienic i budynków użyteczności publicznej, prowadzono prace konserwatorskie przy wystroju wnętrz. Należy tu wymienić kompleksowe prace remontowo-konserwatorskie trwające w kaplicach kościoła pw. św. Stanisława (OO. Dominikanów) przy ul. Złotej 9, które w każdym roku przynoszą interesujące odkrycia, poszerzające, a nawet weryfikujące dotychczasową wiedzę o zabytku. Należy także w tym miejscu wymienić prowadzone aktualnie prace konserwatorskie przy wystroju reprezentacyjnych pomieszczeń w gmachu dawnego Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego (ob. siedziba Sądu Okręgowego), gdzie w tzw. dużej sali konferencyjnej odkryto pierwotną warstwę malarską na kasetonowym stropie oraz na stolarce drzwiowej i okiennicach. Kontynuowano prace w kamienicy przy ul. Krakowskie Przedmieście 51, gdzie przeprowadzono m.in. konserwację bogatego wystroju malarskiego i architektonicznego (stiuki) reprezentacyjnej sieni głównej klatki schodowej.

Nie można w tym miejscu pominąć prac realizowanych konsekwentnie od lat przez właścicieli staromiejskiej kamienicy przy Rynku 6, z inicjatywy których w minionym roku zamontowano w dwóch pomieszczeniach zakonserwowane XVII-wieczne belki stropowe oraz poddano konserwacji belki z dwóch kolejnych pomieszczeń na piętrze. Do zakresu działań przy zabytkach, na które wojewódzki konserwator zabytków wydaje pozwolenia, należą badania architektoniczne i badania wypraw tynkowych i warstw malarskich, wykonywane zazwyczaj jako przedinwestycyjne. Przynoszą one niekiedy interesujące odkrycia. W wyniku takich badań odkryto bogatą i urozmaiconą dekorację malarską ścian we wnętrzach kamienicy „Pod Lwami” w Lublinie. Według oceny konserwatorskiej, stan zachowania dekoracji z XVII-XIX w., jej zasięg i czytelność pozwalają na pełną rekonstrukcję wystroju wnętrz.

Prace przygotowawcze do remontu dawnego refektarza w zespole poreformackim (przebudowanym i rozbudowanym na browar Vettera) przy ul. Bernardyńskiej 15 w Lublinie również przyniosły odkrycia polichromii i elementów pierwotnego wystroju.

Część inwestycji była realizowana przy wsparciu finansowym instytucji rządowych i samorządowych. Dotacjami z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego objęto 6 zabytków architektonicznych, w których prowadzone były kompleksowe prace rewitalizacyjne. Ze środków Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przyznano 72 dotacje, w tym 27 na prace remontowe i konserwatorskie w zabytkach nieruchomości. Z budżetu samorządu miasta Lublin dotacje przyznano 16 właścicielom na konserwację i renowację obiektów architektury, obrazów, nagrobków. Wykazy podmiotów, którym w 2015 roku udzielono dotacji znajdują się na stronie www.wkz.lublin.pl w zakładce BIP.

BIŁGORAJ, GM. LOCO, POW. BIŁGORAJSKI

Spichlerz drewniany w zespole młyńskim. Zbudowany w 2 poł. XIX w., równocześnie z młynem. Do 1939 r. należał do Żydów, w czasie okupacji pod zarządem niemieckim. W 1977 r. wraz z pozostałymi budynkami w zagrodzie młyńskiej spichlerz przekazano Muzeum w Biłgoraju. W 2015 r. wykonano prace polegające na wymianie zniszczonych elementów deskowania i krokwi, położono gont, zakonserwowano środkami drewnochronnymi.

BLINÓW DRUGI, GM. SZASTARKA, POW. KRAŚNICKI

Zespół kościoła parafialnego. Zespół składa się z kościoła drewnianego wybudowanego w 1871 r. w miejscu starszego, dzwonnicy drewnianej, oraz terenu cmentarza przykościelnego, założonego w 1782 r. W 2015 r. przy kościele parafialnym wykonano roboty budowlane i prace konserwatorskie związane z remontem fundamentów, podłóg oraz ścian. W zakres inwestycji wchodziły: pogłębienie fundamentów i wykonanie podmurówki, wykonanie izolacji przeciwwilgociowych poziomych i pionowych, wymiana podwalin, wymiana warstw konstrukcyjnych podbudowy podłóg wraz z nową izolacją przeciwwilgociową i termiczną, wymiana podłogi drewnianej wraz z legarami, czyszczenie i konserwacja zrębu oraz wykonanie uzupełnień fragmentów schodowych, wymiana i uzupełnienie skorodowanych bali ściennych, wykonanie impregnacji odgrzybiającej i przeciwpożarowej bali i ścian, wykonanie wiatroizolacji, rekonstrukcja detalu architektonicznego elewacji, malowanie elewacji, wykonanie opaski z kostki granitowej wokół budynku. Wymieniono stolarkę okienną z konserwacją witraży w prezbiterium.

BORÓW, GM. ANNOPOL, POW. KRAŚNICKI

Kościół pw. św. Andrzeja Apostoła. Obiekt pochodzący z XVII wieku, cenny przykład drewnianej architektury sakralnej. W 2015 r. wykonano pełny zakres prac związanych z malowaniem pokrycia dachowego na kościele (oczyszczenie, uszczelnienie pokrycia i wykonanie nowej powłoki malarskiej).

BRZEZICE, GM. PIASKI, POW. ŚWIDNICKI

Zespół dworsko-parkowy z XIX w. obejmuje dwór, dawną kuchnię dworską, park oraz zespół zabudowań folwarcznych.

W 2015 r. przeprowadzone zostały badania architektoniczne oraz badania kolorystyki i dekoracji malarskich w budynku dworu oraz d. kuchni, które zweryfikowały dotych-

czasową wiedzę o historii budowlanej obiektów. W oparciu o wyniki badań przystąpiono do opracowywania projektu budowlanego remontu i adaptacji zespołu.

BUŚNO, GM. BIAŁOPOLE, POW. CHEŁMSKI

Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP w Buśnie wzniesiony w końcu XVIII wieku, barokowy, o dwuwieżowej fasadzie i skromnym wyposażeniu wnętrza. W 2015 r. wykonano I etap remontu konstrukcji kościoła. Prace obejmowały remont konstrukcji dachu z wymianą pokrycia dachowego, wykonanie wzmocnienia konstrukcji stropu kościoła oraz izolacji stropu. Prace wykonano ze środków Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Starostwa Powiatowego w Chełmie, Gminy Białopole i własnych parafii.

BYCHAWKA, GM. BYCHAWA, POW. LUBELSKI

Zespół kościelny. W skład zespołu wchodzi: kościół parafialny pw. Wszystkich Świętych wzniesiony na początku XIX wieku, plebania wybudowana w 1843 r., cmentarz grzebalny założony w XIX w. z nagrobkami datowanymi od lat czterdziestych XIX w., kaplica grobowa Stadnickich na cmentarzu grzebalnym z 1848 r.

W 2015 r. przeprowadzono prace konserwatorskie przy nagrobku Konstancji z Rohlandów Rzeszotarskiej położonym na cmentarzu rzymskokatolickim. Nagrobek wykonany z piaskowca, w formie kapliczki zwieńczonej rzeźbionym daszkiem. Prace polegały na: usunięciu nalotów mikroorganizmów, dezynfekcji powierzchni kamiennych, usunięciu wadliwych kitów i naprawek, wzmocnieniu fragmentów nagrobka oraz uzupełnieniu ubytków.

CHEŁM, GM. CHEŁM, POW. CHEŁMSKI

Zespół katedralny na Górze Chełmskiej, ul. Lubelska 2, złożony z katedry greckokatolickiej oraz zgromadzonych wokół niej budowli powstających od XVII do XIX w. Dawna katedra greckokatolicka, obecnie nosząca miano bazyliki pw. Narodzenia NMP, zbudowana została w latach 1735 – 56 wg projektu architekta Pawła Fontany.

W 2003 roku przeprowadzono remont posadzki kościoła. Prace wykonano ze środków własnych parafii.

Zespół dawnego szpitala wojskowego w Chełmie, ul. Hrubieszowska 102 powstał w latach 1895 – 1900 dla obsługi chełmskiego garnizonu wojsk rosyjskich jako zaplecze medyczne.

W 2015 r. w budynku d. administracji i sztabu wykonano I etap generalnego remontu budynku. Wymieniono pokrycie dachowe, wymieniono konstrukcję dachu, wykonano nowe instalacje, posadzki oraz przeprowadzono prace przy elewacjach budynku. Prace prowadzone były ze środków Ministerstwa oraz Centrum Edukacji Artystycznej.

CZEMIERNIKI, GM. LOCO, POW. RADZYŃSKI

Brama w zespole pałacowo-obronnym wzniesiona w 1622 r.

W 2015 r. wykonano remont obiektu zgodnie z dokumentacją projektową wykonaną przez prof. arch. Andrzeja Kadłuczkę, dr inż. Lecha J. Engel, mgr inż. Zbigniewa Grabowskiego, mgr inż. Joannę Hojdys. W ramach prac wymieniono tynki zewnętrzne i wewnętrzne, wprowadzono nowe posadzki, wymieniono stolarkę okienną i drzwiową (bez

wierzei), wprowadzono nowe pokrycie dachowe, wymieniono instalację elektryczną i centralnego ogrzewania.

CZERNIEJÓW, GM. JABŁONNA, POW. LUBELSKI

Kościół pw. św. Wawrzyńca. Murowany kościół parafialny w tzw. typie lubelskim wzniesiony w latach 1608-1611, rozbudowany w latach 1913-1915 wg proj. Władysława Siennickiego. W 2015 r. wykonano uzupełniające sondy badawcze wystroju wnętrza kościoła.

DĘBLIN, GM. LOCO, POW. RYCKI

Zespół Twierdzy Dęblin stanowiący pierwotnie jeden z głównych filarów ufortyfikowanego obszaru warownego Dęblin-Warszawa-Modlin-Brześć, powstał na przestrzeni XIX w. w kilku etapach (w l. 1838-1853 wg. proj. Iwana Dehna oraz w l. 60. i 80. XIX w.). W 1909 r. podjęto decyzję o likwidacji twierdzy, a następnie przeszła ona w użytkowanie wojska. W skład zespołu, w ramach fortyfikacji prawobrzeżnych, usytuowanych na terenie województwa lubelskiego – wchodzi: Fort Nadwiślanka, Fort Mierzwiączka, Fort Dęblin, Fort Borowa oraz Zespół Cytadeli.

Reduta Zajęczka – wykonano tymczasowe ogrodzenie części działki nr 4067/2 obejmującej pozostałości Reduty, która wykorzystywana jest obecnie jako strzelnica.

Zespół pałacowo-parkowy, założony w k. XVIII w. przez Mniszchów z udziałem architekta D. Merliniego oraz projektanta parku J.Ch. Schucha, przekształcony w poł. XIX w. i w l. 20. XX w. z przeznaczeniem na Francuską Szkołę Pilotów. W skład zespołu wchodzi: pałac z oranżerią (wzniesiony w 1743 r. wg projektu Fontany, przebudowany w 1778 r. wg projektu Merliniego a następnie w poł. XIX w., odbudowany po pożarze w l. 1923-27 wg projektu Dygata), 2 oficyny, budynek Komendy Szkoły z 1936 r., dom ogrodnika, 7 willi (w tym willa Komendanta), kordegarda oraz park.

W 2015 r. w budynku **Komendy Szkoły Lotniczej (nr 12)** przeprowadzono remont elewacji wraz z malowaniem, naprawę pokrycia dachowego i kominów wraz z wymianą orynnowania i obróbek blacharskich, wymianę krat okiennych, okładzin schodów wejściowych, nawierzchni chodników, remont bramy oraz wymianą instalacji odgromowej i wykonaniem podświetlenia fasady budynku. Wykonano także remont części pomieszczeń, w tym sanitariatów (m.in. wymiana części posadzek i podłóg oraz elementów wyposażenia instalacyjno-sanitarnego, przebudowa wtórnych ścianek działowych, malowanie ścian, wymiana części stolarki drzwiowej, budowa instalacji klimatyzacji, rozbudowa instalacji elektrycznych oraz prace uzupełniające). Ponadto kontynuowano roboty budowlane związane z rewitalizacją **parku**, rozpoczęte w 2012 r. (wykonano m.in. przebudowę drogi dojazdowej do zespołu pałacowego).

Zespół budynków kolejowych powstał w 1923 r. w ramach rozbudowy węzła dęblńskiego, związanego z Linia Kolei Nadwiślańskiej (wybudowanej w latach 1874-1885).

Budynek mieszkalny, ul. Dworcowa 11

W 2015 r. wykonano remont elewacji, wymianę pokrycia dachowego z eternitu na blachę płaską wraz z deskowaniem, remontem kominów i wymianą obróbek blacharskich, remont stropodachów, odtworzenie instalacji odgromowej, wymianę stolarki okiennej i drzwiowej, remont schodów zewnętrznych oraz wykonanie opaski wokół budynku.

Budynek mieszkalny, ul. Dworcowa 23

W 2015 r. wymieniono stolarkę drzwiową (2 szt. drzwi zewnętrznych i 1 drzwi wewnętrzne).

DOMINÓW, GM. GŁUSK, POW. LUBELSKI

Dawna brama wjazdowa w zespole dworsko-parkowym. Wzniesiona na przełomie XIX i XX w., o architekturze historyzującej, charakterystyczna dla zabudowy fabryczno-przemysłowej.

W 2015 r. zakończono roboty budowlane związane z remontem i konserwacją bramy w zakresie:

remontu ścian fundamentowych i ścian nadziemna, wykonania stropów i klatki schodowej wraz z zamontowaniem balustrady, konserwacji murów ceglanych, odbicia i położenia tynków na powierzchniach tynkowanych wraz z malowaniem, naprawy i uzupełnienia gzymsów i elementów architektonicznego wystroju, wykonania konstrukcji dachu i pokrycia blachą, wykonania obróbek blacharskich, rynien i rur spustowych, wykonania i zamontowania nowej stolarki okiennej i wrót, wykonania instalacji odgromowej. Powyższe prace przyczyniły się do uratowania zabytku znajdującego się w złym stanie technicznym oraz jego adaptacji na izbę pamiątek regionalnych.

Prace wykonano ze środków własnych inwestora, dotacji UE oraz dofinansowania LWKZ.

DYS, GM. NIEMCE, POW. LUBARTOWSKI

Kościół pw. Jana Chrzciciela. Murowany kościół wzniesiony w 2 poł. XVI wieku, przebudowany w latach 1590-1610, należący do kościołów z dekoracją utrzymaną w typie tzw. renesansu lubelskiego, ogrodzenie cmentarza kościelnego, wznoszone etapami od kon. XIX w.

W 2015 r. wykonano remont części frontowej **ogrodzenia** kościelnego polegający na: przemurowaniu podmurówki, wykonaniu izolacji przeciwwilgociowej, remoncie i przemurowaniu słupów ogrodzeniowych, oczyszczeniu poprzez piaskowanie żeliwnych pręseł ogrodzenia, impregnacji i malowaniu ogrodzenia w kolorze czarnym. Ponadto przed planowanym remontem wnętrza **kościół** zostały wykonane badania georadarowe, które określiły lokalizację i głębokość posadowienia krypt w kościele co było podstawą do sporządzenia projektu systemu ogrzewania podłogowego w kościele (którego realizacja rozpocznie się w 2016 r.). Dodatkowo wykonane zostały badania konserwatorskie wnętrza kościoła, które stanowić będą podstawę do wydania pozwolenia na prace konserwatorskie.

HRUBIESZÓW, GM. LOCO, POW. HRUBIESZOWSKI

Kościół p.w. św. Stanisława Kostki (d. cerkiew greckokatolicka). Obiekt wzniesiony w latach 1795-1828 według projektu Losy de Losenau, w stylu barokowo-klasycystycznym. W 1875 r. zamieniony na cerkiew prawosławną, od 1910 r. ponownie świątynia katolicka.

W 2015 r. skuto tynki w części prezbiterialnej i na kaplicy, naprawiono spękania i ubytki na pozostałych fragmentach elewacji.

Cerkiew prawosławna pw. Zaśnięcia NMP, wzniesiona w 1873 r. w stylu neobizantyjskim, murowana, trzynastokopułowa. W 2015 r. wykonano przeponę metodą inie-

kcji krystalicznej, wylano schody główne i boczne, wykonano opaskę odwadniającą, pomalowano elewacje z rekonstrukcją malowideł, wymieniono instalacje wewnętrzne, odczyszczono metodą piaskowania podstawy i barierki chóru i barierkę przed ikonostasem, przeprowadzono konserwację stolarki okiennej, pomalowano wnętrze.

Prace sfinansowano ze środków Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego 2009-2014, w ramach projektu „Wschodniosłowiańskie dziedzictwo kulturowe – konserwacja, renowacja, digitalizacja zabytkowych cerkwi”.

JANÓW PODLASKI, GM. LOCO, POW. BIALSKI

Oficina zachodnia w zespole zamkowym wzniesiona w 2 poł. XVIII w. W 2015 r. kontynuowano rozpoczęte w 2013 r. prace remontowe w obiekcie w oparciu o dokumentację projektową opracowaną przez mgr inż. arch. Piotra Szaroszyka. Wymieniono tynki zewnętrzne i pomalowano elewacje. Przeprowadzono prace we wnętrzu: wprowadzono nowe instalacje, wykonano nowe tynki, posadzki, podłogi, wykończenie klatki schodowej, wykonano nową stolarkę okienną i drzwiową.

Oficina wschodnia w zespole zamkowym wzniesiona w 2 poł. XVIII w.

W 2015 r. prowadzono prace remontowe w obiekcie w oparciu o dokumentację projektową opracowaną przez mgr inż. arch. Piotra Szaroszyka. W ramach remontu elewacji i dachu wymieniono tynki, pomalowano elewacje, przeprowadzono konserwację z częściową wymianą więźby dachowej, wykonano nowe pokrycie dachu. We wnętrzu obiektu wprowadzono nowe instalacje, wyremontowano sklepienia piwnic, przeprowadzono remont stropów górnej kondygnacji z częściową wymianą stropów, wymieniono tynki wewnętrzne, wprowadzono nową stolarkę okienną i drzwiową, wykonano remont północnej klatki schodowej.

Budynek dawnego seminarium wzniesiony w poł. XVIII w.

W 2015 r. kontynuowano rozpoczęte w 2014 r. prace remontowe w obiekcie w oparciu o projekt budowlany autorstwa mgr inż. arch. Henryka Dołęgowskiego, inż. Ryszarda Suchory, mgr inż. Józefa Szablowskiego. Wykonano izolację pionową oraz iniekcję ścian piwnicznych od strony południowej i wschodniej, wymieniono okna w piwnicy, wykonano nowe tynki elewacyjne z rekonstrukcją detalu architektonicznego oraz pomalowano elewacje, wykonano nowe schody zewnętrzne.

JÓZEFÓW, GM. LOCO, POW. BIŁGORAJSKI

Kościół parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP, neobarokowy z pocz. XIX w. W 2015 r. wykonano we wnętrzu prace malarskie z miejscowym zastosowaniem preparatu antygrzybicznego w miejscach zawilgoconych. Realizacja prac pozwoliła na poprawę estetyki kościoła.

KAZIMIERZ DOLNY, GM. LOCO, POW. PUŁAWSKI

Budynek dawnego szpitala w zespole kościoła szpitalnego pw. Św. Anny, ul. Lubelska 14. Budynek wzniesiony ok. 1626-1633, adaptowany wg proj. Karola Sicińskiego w latach 1953-1957.

W 2015 r. dokończono roboty budowlane dotyczące rewitalizacji i adaptacji obiektu dawnego szpitala dla potrzeb Kazimierskiego Ośrodka Kultury w Kazimierzu Dolnym, związane ze zmianą układu funkcjonalnego pomieszczeń piwnicy w wyniku odkrycia podczas prowadzenia nadzorów archeologicznych pomieszczeń piwnicznych.

Ruiny zamku, wieża tzw. „strażnica”. Pozostałość średniowiecznych budowli mieszkalno-obronnych wzniesionych w XVI w., przekształconych na przełomie XVI i XVII w. W 2015 r. zakończono w obiektach roboty budowlane, prace restauratorskie i konserwatorskie, prowadzone w oparciu o wyniki badań archeologicznych i architektonicznych obiektów. Urządzono ekspozycję edukacyjną w wieży strażniczej i pomieszczeniach wieży północnej zamku. Uporządkowano i zagospodarowano teren wzgórza zamkowego. Prace zostały dofinansowane z Funduszy Europejskich.

KLESZTÓW, GM. ŻMUDŹ, POW. CHEŁM

Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP w Klesztowie (dawna cerkiew grekokatolicka) wzniesiony przed 1772 r. z fundacji Onufrego Węglińskiego – właściciela Klesztowa, zdobiony wewnątrz iluzjonistyczną, barokową polichromią wykonaną w 1772 r. przez Gabriela Sławińskiego jest przykładem barokowej świątyni z drugiej połowy XVIII wieku. W 2015 r. wykonano prace związane z naprawą ścian fundamentowych kościoła oraz wykonaniem ich izolacji.

KOBYLANY, GM. TERESPOL, POW. BIALSKI

Cerkiew prawosławna wzniesiona w k. XIX w.

W 2015 r. kontynuowano rozpoczęty w 2014 r. remont obiektu w oparciu o dokumentację projektową opracowaną przez inż. Józefa Barana oraz dr inż. Zbigniewa Bednarczyka. Ukończono prace przy konstrukcji wieży, uzupełniono tynki wewnętrzne i zewnętrzne, zrekonstruowano posadzki, wykonano remont drewnianego chóru muzycznego oraz drewnianej klatki schodowej, przeprowadzono remont stolarki okiennej i drzwiowej z wymianą części stolarki.

Prace wykonano ze środków własnych inwestora oraz programu: Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

KODENIEC, GM. DĘBOWA KŁODA, POW. PARCZEWSKI

Kościół parafialny pw. Narodzenia NMP wzniesiony w XVIII w.

W 2015 r. wykonano malowanie elewacji oraz prace zabezpieczające w kościele, polegające na wymianie części podwalin oraz usztywnieniu dolnej partii zrębu, zgodnie z dokumentacją projektową wykonaną przez mgr inż. arch. Przemysława Antonowicza.

KOŚMIN, GM. ŻYRZYN, POW. PUŁAWSKI.

Dwór murowany wzniesiony w 1907 r. oraz pozostałości parku.

W 2015 r. zakończono prace konserwatorskie i restauratorskie przy dekoracji malarskiej ściennej salonu dworu.

KOZŁÓWKA, GM. KAMIONKA, POW. LUBARTOWSKI

Grobowiec Adama i Marii Zamoyskich na terenie założenia parkowego, powstał ok. 1930 r.

Wykonano renowację i konserwację murku z cegły wokół mogiły. Prace obejmowały: skucie odspojonych tynków, wykonanie impregnacji biologicznej murku, naprawę tynków z zastosowaniem zapraw szlachetnych na bazie spoiwa wapiennego. Całość scalono kolorystycznie.

KRASNOBRÓD, GM. LOCO, POW. ZAMOJSKI

Pałac, murowany wzniesiony zapewne w XVII w. przebudowany w XVIII/XIX w. i w latach 20 XX w. wg proj. Jana Koszczyc-Witkiewicza.

W 2015 r. wykonano prace związane z odtworzeniem kominów nad budynkiem pałacu.

KRAŚNIK, GM. LOCO, POW. LOCO

Wystrój gotycko-barokowy sklepienia nawy głównej kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP.

W roku 2015 kontynuowane były prace przy wystroju korpusu głównego kościoła par. w Kraśniku. Do dalszej konserwacji przewidziano sklepienie II i III przęsła nawy (od strony prezbiterium). Przyjęta zasada połączenia dwóch nawarstwień kolorystyczno-estetycznych tj. gotyku i baroku była kontynuowana. Odsłonięto i wyeksponowano późno gotycką kolorystykę plaketek i barokowy wystrój pokrywający żebra w postaci jodełki oraz wysklepki sklepienne w postaci błękitu nieba z gwiazdkami. Z rozpoznania wynika, że opracowanie kolorystyczno-estetyczne poszczególnych przęseł jest delikatnie zróżnicowane na zasadzie przemienności. Również potraktowanie układu (sieci) żeber jest zróżnicowane, jedno z przęseł w części centralnej, nie posiada pełnego połączenia, żebra są ucięte. Wykonanie prac restauratorskich zostało poprzedzone pracami technicznymi, obejmującymi wzmocnienia konstrukcyjne sklepienia, wypraw tynkarskich i ich uzupełnienie. Następnie wykonano retusz lub odtworzenie warstwy malarskiej.

KRYŁÓW, GM. MIRCZE, POW. HRUBIESZOWSKI

Kościół parafialny, wzniesiony w latach 1855 -1859.

W 2015 r. wykonano I etap prac remontowych, związanych ze wzmocnieniem posadowienia wieży kościoła.

Pozostałości zespołu zamkowego na wyspie, tzw. „zaczysko”, datowane na okres późnego średniowiecza, przekształcone i umocnione w XVI w. nowymi elementami fortyfikacyjnymi. Zamek w Kryłowie jest jednym z najcenniejszych przykładów zamków murowanych, wybudowanych na planie trójkąta. Kilkakrotnie niszczone podczas najazdów, do czasów współczesnych zachowały się ruiny jednej bastei oraz fragmenty murów w narysie obwodu.

W 2015 r. w związku z realizacją programu tworzenia ścieżek edukacyjno-przyrodniczych, odsłonięto i zabezpieczono relikty murów bastei wschodniej.

KRZCZONÓW, GM. LOCO, POW. LUBELSKI

Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, wzniesiony w latach 1633-1653, wielokrotnie restaurowany.

W 2015 r. wykonano roboty budowlane w kościele polegające na: położeniu tynków renowacyjnych uzupełniających wyprawę na ścianach zewnętrznych kościoła z powtórzeniem istniejących rozwiązań kolorystycznych.

KRZESIMÓW, GM. MELGIEW, POW. ŚWIDNICKI

Zespół pałacowo-parkowy, założony w XIX w. wraz z parkiem krajobrazowym. Obecnie siedziba Domu Opieki Społecznej.

W 2015 r. zamontowano nową bramę wraz z furtką, w celu zamknięcia terenu od strony mostu.

LUBARTÓW, GM. LOCO, POW. LUBARTOWSKI

Zespół pałacowy, ul. Słowackiego 8, obejmujący Pałac Sanguszków wzniesiony w I poł. XVIII w., oranżerię, bramę pałacową, pozostałości mostu, założenie dziedzińca wraz z zielenią oraz park z sadzawką.

W 2015 r. kontynuowano prace związane z remontem generalnym i adaptacją do funkcji hotelowo-gastronomicznych budynku **oranżerii** – wykonano m.in. nowy dach na budynku oraz prace elewacyjne i prace we wnętrzach.

LUBLIN, GM. LOCO, POW. LOCO

Kamienica, ul. Archidiakońska 4, zbudowana ok. 1918 r. wg proj. Henryka Paprockiego.

W 2015 r. wykonano izolację przeciwwilgociową ścian piwnic i ścian fundamentowych w pn-wsch. części obiektu.

Dawny pałac Parysów, ul. Bernardyńska 3, zbudowany ok. poł. XVII w., rozbudowany w 2 poł. XIX, adaptowany na cele handlowe w l. 1988-1991.

W 2015 r. prowadzono prace w zakresie przebudowy piwnic w celu dostosowania dróg ewakuacyjnych w budynku do przepisów przeciwpożarowych, wymieniono drzwi zewnętrzne oraz odtworzono otwór okienny w przyziemiu elewacji zachodniej (od ul. Przechodniej).

Dawny zespół klasztorny reformatów, Bernardyńska 15. Kościół i klasztor wzniesione ok. 1674 r., po 1845 r. własność rodziny Vetterów, którzy przebudowali i rozbudowali zespół z adaptacją na browar. Od 2000 r. część produkcyjna nieczynna. Zespół dzierżawiony przez S.A. PERŁA Browary Lubelskie.

W 2015 r. zrealizowano prace w zakresie budowy przyłącza ciepłego oraz remontu nawierzchni przed dawnym kościołem. Dawną oficynę przy północnym dziedzińcu wyremontowano (przywracając pierwotny układ otworów okiennych i drzwiowych) i adaptowano na apartamenty hotelowe. W części klasztornej prowadzono badania architektoniczne i sondáže warstw malarskich oraz prace przygotowawcze do remontu d. refektarza (od poł. XIX w. mieszkania Vetterów) wraz z korytarzem i sąsiednimi pomieszczeniami.

Brama Krakowska, ul. Bramowa 1 (Plac Władysława Łokietka 2). Wzniesiona po 1342 r., rozbudowana w XV w., nadbudowana w l. 1575-1584, część przebudowana w latach 1778-1782 (wg proj. Dominika Merliniego). Ob. siedziba Muzeum historii Miasta Lublina.

W 2015 r. w miejscu starej instalacji w przyziemiu Bramy ułożono nowy kabel elektryczny. Prace powiązane były z wykuciem spoiny i wykonaniu nowej, z retuszem kolorystycznym.

Gmach dawnego Banku Rolnego wraz z wystrojem i wyposażeniem wnętrza oraz ogrodnieniem, ul. Chopina 6, zbudowany w 1934 r. wg proj. Mariana Lalewicza. Ob. siedziba NBP.

W 2015 r. wykonano roboty budowlane związane z instalacją wentylacji i klimatyzacji pomieszczeń sortowni, zakończono prace remontowe w wybranych pomieszczeniach, m.in. w zakresie malowania ścian i sufitów, oraz wykonano remont opaski odwadniającej z granitu oraz oczyszczenie i uzupełnienie ubytków cokołu.

Kamienica, ul. Dominikańska 7. Zabudowa działki datowana jest na XVI wiek. Obecny układ kamienicy pochodzi z XVII w., a ostateczny kształt zabudowa uzyskała w XIX w. W 2015 r. kontynuowano roboty budowlane związane z kompleksowym remontem kamienicy i jej adaptacją na funkcje hotelowe. Prowadzono badawcze prace archeologiczne w pd-zach. części podwórza.

Obszar byłego obozu hitlerowskiego na Majdanku, ul. Droga Męczenników Majdanka 67.

Na terenie Muzeum dokonano rozbiórki budynku stróżówki (wartowni) i wzniesiono nowy budynek, z realizacją przyłączy.

Kamienica w granicach działki, ul. Furmańska 2, wzniesiona ok. 1840 r.

W 2015 r. wykonano przyłącze ciepłownicze na działce oraz węzeł cieplny i instalację c.o. w kamienicy, wymieniono także część stolarki okiennej.

Kamienica z oficyną boczną, ul. Grodzka 3, kamienica złożona z kamienic: Czerwonej i Skinderowskiej, ul. Grodzka 5. Kamienice wzniesione w XV w., przebudowywane w XVI i XVIII w., dom nr 3 nadbudowany XIX/XX w., dom nr 5 nadbudowany w 1863 r.

W 2015 r. wykonano adaptację piwnic na lokal gastronomiczny w zakresie i w sposób wskazany w projekcie budowlanym (w tym wykonano komunikację między piwnicami), z wykonaniem i modernizacją instalacji elektrycznych, wod.-kan., c.c. i wentylacji.

Fundamenty kościoła pw. św. Michała, wchodzące w skład pozostałości zabudowy związanej z dawną faram, ul. Grodzka 9, Plac Po Farze. Pozostałości XIII-wiecznej fary, rozebranej w latach 1852-1858, fundamenty odsłonięte w 1936 r., ekspozycja wykonana na podstawie projektu z 1995 r.

W 2015 r. w obrębie Placu po Farze przeprowadzono I etap robót budowlanych w zakresie zbadania stanu technicznego wnętrza murów wykonanego z mniejszych kamieni, przemurowania, oczyszczenia, usunięcia zmurowanych fragmentów i ich uzupełnienia.

Kamienica w granicach działki, ul. Grodzka 14. Kamienica z XVI w., przebudowana w 2 poł. XIX w.

W 2015 r. dokonano wymiany 6 sztuk stolarki okiennej.

Kamienica w granicach parceli, ul. Grodzka 17, powstała w wyniku połączenia trzech XVI-wiecznych budowli, ok. 1859 r. przebudowana, następnie nadbudowano trzecie piętro.

W 2015 r. dokonano wymiany 32 sztuk stolarki okiennej.

Budynek d. szkół jezuickich w zespole pojezuickim, ul. Jezuicka 13, wzniesiony w latach 1609-1625, częściowo odbudowany po pożarze w XVII w., w l. 60. XX w. odbudowany i adaptowany na Archiwum Państwowe.

W 2015 r. wykonano izolację przeciwwilgociową na ścianie zachodniej i południowej, remont elewacji od Placu Katedralnego i dziedzińca, przebudowano nawierzchnię dziedzińca.

Kamienica z trzema oficynami, ul. Karmelicka 3. Zabudowę posesji stanowiącą realizację programu kamienicy czynszowej typu warszawskiego, wykonano w 1915 roku. W 2015 r. dokonano wymiany stolarki okiennej i drzwiowej na klatkach schodowych kamienicy.

Kamienica z oficyną boczną, ul. Kowalska 5, zbudowana w latach 1874-1879 wg proj. Ludwika Meyznara.

W 2015 r. w elewacji kamienicy od ulicy Kowalskiej wykonano dwa otwory drzwiowe: w miejscu okna i w miejscu płyciny okiennej.

Kamienica z oficyną i nadwieszonym łącznikiem, ul. Krakowskie Przedmieście 20/ul. Wróblewskiego 1. Dom wzniesiony został w 4 ćw. XIX wieku na piwnicach z końca XVII w.

W 2015 r. przeprowadzono prace remontowe elewacji wraz z malowaniem oraz wykonaniem otworu drzwiowego w miejscu okna.

Kamienica przy ul. Krakowskie Przedmieście 25/ Staszica 1, zbudowana 1826 r. Zrealizowano 1 etap remontu elewacji kamienicy od strony ul. Krakowskie Przedmieście.

Kamienica z oficynami boczną i tylną, ul. Krakowskie Przedmieście 32. Zespół zabudowy powstał w 1852 r.

W 2015 r. wykonano prace budowlane polegające na odtworzeniu otworu wejściowego wraz z montażem stolarki w elewacji podwórzowej kamienicy, oraz wymianie 2 okien w kondygnacji parteru elewacji frontowej.

Gmach d. Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego, ul. Krakowskie Przedmieście 43, wzniesiony w latach 1874-1876 wg proj. J. Ankiewicza, ob. siedziba Sądu Okręgowego.

Kontynuowano realizację kolejnego etapu kapitalnego remontu gmachu: zrealizowano m.in. remont piwnic, wzmocnienie stropów, montaż instalacji wewnętrznych. W 2015 r. rozpoczęto także specjalistyczne zabiegi przy technicznej konserwacji wystroju reprezentacyjnych pomieszczeń: sali konferencyjnej na parterze oraz małej sali konferencyjnej i gabinetu Prezesa Sądu na 1 piętrze.

Kamienica z oficyną boczną i podwórzową, ul. Krakowskie Przedmieście 51, wzniesiona w latach 1900-1910.

W 2015 r. właściciele kontynuowali prace remontowe i konserwatorskie, wśród których należy wymienić konserwację dekoracji malarskiej i architektonicznej sieni głównej klatki schodowej, remont klatek schodowych oraz nawierzchni podwórza.

Budynek d. Kasy Przemysłowców Lubelskich, ul. Krakowskie Przedmieście 56/ul. Kołłątaja 1. Wzniesiony w latach 1899-1900 wg proj. Gustawa Landau. W wyniku rozbudowy w 1906 r. o narożną oficynę, otrzymał obecną formę. Ob. Grand Hotel Lublinianka.

W 2015 r. wykonano renowację tarasu północnego i tarasu południowego. Zakres prac obejmował wykonanie hydroizolacji i nowych posadzek

Kamienica ul. Krakowskie Przedmieście 70/ul. Chopina 1. Obiekt wzniesiony w latach 1908-1910.

W 2015 r. rozbudowano wewnętrzną instalację gazową w lokalu na IV piętrze.

Dawny budynek mieszkalny urzędników „Cukrowni Lublin”, ul. Krochmalna 7, wzniesiony po 1914 r. Nadal użytkowany na cele mieszkalne.

W 2015 r. wykonano: remont drewnianej konstrukcji dachu, wymianę pokrycia dachowego (blacha), przemurowanie kominów, wymianę obróbek blacharskich w cz. dachowej, wymianę 6 sztuk okien strychowych, remont szczytów i facjatek w partii poddasza, wymianę rynien i rur spustowych.

Kamienica z oficyną południową, ul. Królewska 4. Kamienica powstała w wyniku połączenia XVII-wiecznych domów. Ok. 1716 r. nastąpiła adaptacja tych obiektów i wzniesienie nowej zabudowy w obrębie działki.

W partii przyziemia elewacji wykonano naprawę tynków, z uzupełnieniem boniowania i malowaniem, przeprowadzono konserwację i malowanie stolarki, wymieniono okładzinę schodów na płytki granitowe.

Wiadukt kolejowy nad ulicą Kunickiego. Powstał w latach 1925-1928, użytkowany dotychczas zgodnie z pierwotną funkcją.

W 2015 r. zakończono remont i modernizację obiektu. Przywrócono pierwotne rzędne przejazdu pod wiaduktem, wykonano: przebudowę tzw. galerii technicznych pod obiektem, przejście dla pieszych w ścianie oporowej, oczyszczenie i uzupełnienie substancji budowlanej, renowację lub odtworzenie detali architektonicznych (tralki, bonie, odbojniki i in.), rekonstrukcję barierek wg zachowanego oryginału.

Kamienica ul. Lubartowska 27/ul. Kowalska 2, wzniesiona w 1862 r., przebudowana w pocz. XX w.

W 2015 r. przeprowadzono gruntowny remont jednego lokalu, z wymianą stropu oraz remont piwnic pod lokalem.

Stolarnia w zespole budynków d. fabryki Maszyn i Narzędzi Rolniczych „M. Wolski i S-ka”, ul. 1 Maja 14/16. Budynek wzniesiony ok. 1910 r., w latach 2004-2005 adaptowany na Galerię Wolska.

W 2015 r. w budynku dawnej stolarni wykonano roboty budowlane polegające na remoncie elewacji zachodniej i północnej w zakresie uzupełnienia budulca i detalu, malowania ścian, renowacji cokołu.

Zespół pobrygidkowski: kościół pw. Wniebowzięcia NMP Zwycięskiej, klasztor, obszar d. ogrodu zakonnego z murem obronnym opasującym teren klasztoru i tzw. basztą wodną, ul. Narutowicza 8-10. Kościół wzniesiony w latach 1412-1426, rozbudowany w latach 1586-1660, przebudowany w latach 1836-1838, klasztor z 1 poł. XV w., przebudowany w latach 1589-1660.

W **kościółce** (obecnie rektoralnym) wykonano montaż instalacji niskoprądowej (SWN, nagłośnienie, ppoż.). W budynku **klasztoru** (wł. Zgromadzenia Sióstr Urszulanek UR) wykonano przebudowę instalacji gazowej, przeprowadzono remont pomieszczeń I i II p. w skrzydle północnym, odtworzono okno na II p. elewacji północno-wschodniej.

Kamienica i ogrodzenie w podwórzu, ul. Narutowicza 34. Kamienica wzniesiona w 1848 r., ogrodzenie neobarokowe z kon. XIX w.

W 2015 r. wykonano wymianę stropu w jednym z lokali.

Kamienica, ul. Olejna 7. Obiekt powstał po 1900 r. w wyniku połączenia dwóch wcześniejszych domów.

Kontynuowano rozpoczęty remont, który w 2014 roku objął część północną nieruchomości. W 2015 r. prowadzono prace w części południowej zabudowy. Wykonano instalację c.o. z węzłem cieplnym, wraz z przyłączem. Podbito fundamenty, wykonano izolacje przeciwwilgociowe i ciepłe ścian fundamentowych, remont dwóch ścian zewnętrznych, ścian wewnętrznych i sklepień, w tym klatki schodowej, remont pomieszczeń piwnic. We wnętrzach przemurowano część ścian, wstawiono nadproża, zerwano podłogi i wykonano posadzki. Prace ziemne prowadzone były pod nadzorem archeologicznym.

Zespół klasztorny powizytkowski obejmujący: dawny kościół, dawny klasztor, domek kapelana (lamus), kapliczkę z figurą Chrystusa Frasobliwego oraz drzewostan w obrębie d. ogrodu klasztornego, ul. Peowiaków 12. Kościół wzniesiony w latach 1749-1752 w stylu barokowym. Równocześnie rozbudowano istniejący już klasztor Wizytek z lamusem (domkiem kapelana). Zespół zaadaptowany na Wielofunkcyjne Centrum Kultury.

W 2015 r., w ramach kontynuacji prac adaptacyjnych wykonano instalację klimatyzacji sali widowiskowej (we wnętrzu d. kościoła), w powiązaniu z towarzyszącymi robotami konstrukcyjno-budowlanymi.

Cerkiew prawosławna pw. Przemienienia Pańskiego, z otaczającym drzewostanem w gran. cmentarza kościelnego, ogrodzenie z bramkami, ul. Ruska 15. Cerkiew wzniesiona w 1 poł. XVII w. w stylu renesansu lubelskiego, ogrodzenie z XIX w.

W 2015 r. wykonano remont muru ogrodzeniowego wokół cerkwi, z wyłączeniem malowania i wykonania opaski odwadniającej. Zrekonstruowano bramę wejściową w murze ogrodzeniowym.

Kamienica w granicach parceli, ul. Rybna 4, wzniesiona w 2 poł. XVII w., przebudowana w latach 1820-28, nadbudowana ok. 1845 i ok. 1918 r.

W 2015 r. zakończono prace w zakresie przebudowy wewnętrznej instalacji gazowej, ze zmianą lokalizacji gazomierzy. Wykonano remont elewacji podwórza i elewacji budynku od podwórza, z dociepleniem ścian szczytowych. Wykonano remont schodów do oficyny kamienicy (nr 4a).

Kamienica, Rynek 4, wzniesiona w XV w., odbudowana jako renesansowa po pożarze 1575 r., nadbudowana w 1830 r., fasada ozdobiona polichromią w 1954 r.

W 2015 r. zakończono prace restauratorskie przy drewnianym stropie belkowym w pomieszczeniu frontowym na I piętrze.

Kamienica Rynek 5/ul. Rybna 2, wzniesiona w XV, przebudowana w XVI w. oraz w 1887 r.

W 2015 r. wykonano instalację gazową w 1 lokalu oraz wymianę stolarki okiennej i drzwiowej w 2 lokalach mieszkalnych.

Kamienica, Rynek 6. Kamienica zwana Chociszewską, wzniesiona w XV w., przebudowywana wielokrotnie w XVI-XX w., częściowo zniszczona w latach 1939-44, na fasadzie dekoracja sgraffitowa z 1938 r. i 1954 r.

W 2015 r. wykonana została renowacja XVII-wiecznych belek stropowych wraz z ich osadzeniem w ścianach pomieszczeń nr 106 i nr 108 oraz konserwacja belek stropowych z pomieszczeń nr 101 i nr 104 piętra kamienicy. Wymieniono stolarkę okienną na parterze od strony dziedzińca, wykonano zejście z galerii południowej na galerię wschodnią w przestrzeni podwórza kamienicy, remont zejścia do piwnic, zamontowano parapety w oknach na parterze od strony Rynku.

Kamienica, Rynek 9/ul. Złota 1. Kamienica zwana Pod Lwami, wzniesiona w XV w., rozbudowywana w XVII w., częściowo przebudowana w 1824 r. wg proj. J. Hempla. Obecnie użytkowana w części parterowej jako lokal gastronomiczny.

W 2015 r. we wnętrzach kamienicy przeprowadzone zostały badania sondażowe zalecone przez LWKZ w związku z projektowaną adaptacją kamienicy na cele hotelowe. W wyniku badań architektonicznych odsłonięto pierwotne poziomy użytkowe oraz potwierdzono istnienie drewnianych polichromowanych stropów w pomieszczeniach frontowych I piętra. We wnętrzach wykonane zostały także badania sondażowe na obecność dekoracji ściennych, podczas których odkryto niezwykle bogatą i urozmaiconą dekorację malarską z XVII-XIX w.

Kościół rzymskokatolicki parafialny pw. św. Mikołaja, dzwonnica, drzewostan w granicach ogrodu cmentarza kościelnego, ul. Ks. Słowikowskiego. Kościół pochodzący z XV w., przebudowany w XVI w i pocz. XVII w., rozbudowany w latach 1630-1644, rozbud. o kruchtę i kaplicę północną w 1900 r.

W 2015 r. zostały przeprowadzone badania konserwatorskie przy wyprawach tynkarskich elewacji oraz we wnętrzu w obrębie chóru i przedsionka, w celu ustalenia historycznej kolorystyki, a także sondażowe badania architektoniczne świątyni o cechach renesansu lubelskiego. Uzupełniono wyposażenie prezbiterium nowymi elementami.

Kamienica z oficyną, ul. Staszica 7/ul. Karmelicka 2. Narożna kamienica powstała zapewne ok. 1911-1914 r. Jest jedną z najstarszych kamienic Śródmieścia realizujących charakterystyczny układ budynku czynszowego z pocz. XX w.

Etapowo prowadzone prace objęły w 2015 r. wymianę 6 sztuk stolarki okiennej, z otynkowaniem ościeży i wymianą parapetów, wykonanie remontu zabezpieczającego trzech balkonów, wymianę 2 sztuk drzwi balkonowych w elewacji od ul. Karmelickiej.

Kościół karmelitanek bosych pw. Niepokalanego Poczęcia NMP (ob. kościół rektoralny), klasztor, ogrodzenie, ul. Staszica 16. Kościół zbudowany w latach 1646-1721, klasztor przebudowany na szpital w 1835 r., ogrodzenie przed kościołem z XIX w. W 2015 r. wykonano prace konserwatorsko-naprawcze przy drzwiach do nawy kościoła i przy wiatrołapie.

Dworek Kościuszków, ul. Sławinkowska 3 (położenie wg ew. gruntów: Al. Warszawska 81). Drewniany dwór powstał w XVIII w., zrekonstruowany w latach 1970-1971.

W obiekcie wykonano wewnętrzną i zewnętrzną instalację monitoringu.

Kamienica z dwiema oficynami bocznymi, w granicach posesji, ul. Świętoduska 10. Kamienica wzniesiona w latach 1833-1836 wg proj. F. Konotkiewicza, dwie oficyny boczne z XIX/XX w.

W 2015 r. przeprowadzono remont lokalu nr 7 w kamienicy obejmujący wymianę tynków, odgrzybianie ścian, malowanie ścian i sufitów, wymianę instalacji elektrycznej i wod.-kan, wymianę parapetów.

Ogrodzenie zespołu zabytkowego (pałace biskupi i konsystorski), ul. Prymasa S. Wyszyńskiego 2, zbudowane w poł. XIX w., rozbudowane ok. 1879 i 1914.

W 2015 r. wykonano remont ogrodzenia obejmujący usunięcie zniszczonych tynków, przemurowanie ubytków i pęknięć, oczyszczenie ceglanych murów, wykonanie tynków renowacyjnych, wykonanie nowych obróbek blacharskich, oczyszczenie i pomalowanie metalowej bramy głównej i furtki.

Kaplica pw. św. Trójcy i d. więzienie (ob. Muzeum Lubelskie) na wzgórzu zamkowym, ul. Zamkowa 9. Kaplica wzniesiona w 2 ćw. XIV w., częściowo przebudowana w pocz. XV w. Węzienie zbudowane w latach 1823-1826 wg proj. J. Stompfa i J. Hempla, adaptowane na muzeum w 1954 r.

W 2015 r. w przyziemiu kaplicy wykonano montaż wyposażenia wystawy Lapidarium oraz wymianę wtórnych drzwi wewnętrznych. W pomieszczeniach Muzeum (skrzydło zachodnie) wykonano m.in. wymianę jednej pary drzwi, czasową zabudowę dwóch otworów okiennych na I piętrze. Wykonano demontaż obudowy grzejników.

Kamienica z przylegającym budynkiem od pn., oraz oficyną i bramą, ul. Złota 6. Zabudowa parceli powstawała od XV w.

W 2015 r. wykonano: remont lokalu nr 1, powłoki malarskie w przyziemiu elewacji oraz prace naprawcze w zakresie instalacji w kilku lokalach.

Kościół i klasztor OO. Dominikanów, ul. Złota 9. Kościół z klasztorem ufundowany przez Kazimierza Wielkiego w 1342 r. Gotycki kościół rozbudowano w duchu renesansu, następnie otoczono kaplicami w XVII-XVIII w.

Od 2009 r. trwa realizacja szeroko zakrojonego programu renowacji kościoła i klasztoru, łączącego gruntowne prace budowlane (w tym konstrukcyjne) wzmacniające strukturę budowli po konserwację poszczególnych detali wystroju i elementów wyposażenia. W 2015 r. we wnętrzach bazyliki przeprowadzono badania georadarowe mające na celu rozpoznanie warstw kulturowych i technicznych pod powierzchnię posadzki. Wykonano prace w zakresie wzmocnienia konstrukcji kopuły kaplicy Ossolińskich: iniekcje wypełniające rysy i montaż ściągów. W renesansowej kaplicy Firlejów kontynuowano prace związane ze wzmacnianiem konstrukcji kopuły i ścian oraz konserwacją techniczną wystroju plastyczno-architektonicznego wnętrza, ponadto zdemontowano do prac konserwatorskich okno witrażowe. Przystąpiono do ustaleń przedprojektowych, przygotowujących remont kaplicy Niepokalanego Poczęcia NMP (zw. Paryską) oraz wykonania dodatkowych rozwiązań komunikacyjnych umożliwiających dostęp do wnętrza bazyliki osób niepełnosprawnych.

Dom w granicach działki, Żmigród 10. Dawny dwór wzniesiony w XVII w., w pocz. XIX w. przebudowany z zastosowaniem form klasycystycznych.

W 2015 r. częściowo wykonano prace w zakresie montażu nowego ogrodzenia posesji. W ramach bieżącej konserwacji wymieniono część rynien i rur spustowych na budynku.

LUCHÓW GÓRNY, GM. TARNOGRÓD, POW. BIŁGORAJSKI

Kościół parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP, murowany, przekształcony z dawnej cerkwi wzniesionej w 1847 r.

W 2015 r. wykonano wymianę więźby drewnianej, pokrycia dachowego na blachę miedzianą z obróbkami blacharskimi, wykonano strop żelbetowy nad nawami bocznymi i prezbiterium oraz strop drewniany nad zakrystiami.

ŁASZCZÓW, GM. LOCO, POW. TOMASZOWSKI

Pałac w zespole pałacowo-parkowym. Projekt murowanego zespołu powstał w latach 1742-1743, jego autorami byli zakonnicy Tomasz Żebrowski i Ignacy Grodzicki. W 1773 r. po kasacie zakonu jezuiti opuścili Łaszczów. W l. 1818-1819 r. nowy właściciel F. Łukowski zaadaptował budynek kolegium na cele mieszkalne. Aleksander Szeptycki przeprowadził remont dawnego kolegium oraz przebudował na pałac w latach 1911-1912. Po II wojnie pałac został zrujnowany. W 2015 r. nowi właściciele podjęli się doraźnego zabezpieczenia i uporządkowania ruin dawnego pałacu.

ŁOMAZY, GM. LOCO, POW. BIALSKI

Kościół parafialny pw. ŚŚ. Apostołów Piotra i Pawła wzniesiony w 1907 r.

W 2015 r. wykonano remont sklepień w kościele zgodnie z dokumentacją projektową wykonaną przez inż. Ryszarda Suchorę (wypełniono szczeliny, wzmocniono siatką i wybetonowano).

ŁUKÓW, GM. LOCO, POW. ŁUKOWSKI

Dawna Kasa Skarbowa wzniesiona w poł. XIX w.

W 2015 r. wykonano remont elewacji: przetarto tynki, uczyszczono detal architektoniczny, pomalowano elewacje. Prace prowadzono w oparciu o projekt budowlany wykonany przez mgr inż. arch. Magdalenę Mazur.

MELGIEW PODZAMCZE, GM. MELGIEW, POW. ŚWIDNICKI.

Kapliczka św. Jana Nepomucena (z 2 poł. XVIII w.) i most – w zespole pałacowo-parkowym.

W 2015 r. przeprowadzono badania architektoniczne i konserwatorskie, związane z przygotowywanym projektem rewaloryzacji założenia.

MIĘDZYRZEC PODLASKI, GM. LOCO, POW. BIALSKI

Kościół rzymskokatolicki parafialny pw. św. Mikołaja w Międzyrzeczu Podlaskim wzniesiony w 1477 r., przebudowany w l. 1753-56, nowa fasada wykonana ok. 1800 r. wg projektu Piotra Aignera.

W 2015 r. skuto tynki wewnętrzne w dolnym pasie ścian, przygotowując wnętrze do remontu kapitalnego.

Zespół cerkwi unickiej obecnie zespół kościoła rzymskokatolickiego, obejmujący: kościół parafialny pw. św. Józefa Oblubieńca NMP wzniesiony w l. 1782-1784, odbud. po pożarze w poł. XIX w., dzwonnice i ogrodzenie z bramą z k. XVIII w.

W 2015 r. wymieniono tynki zewnętrzne w dolnych partiach ścian kościoła oraz ogrodzenia i scalono tynki kolorystycznie, wymieniono otynkowanie dzwonnicy. Prace prowadzono w oparciu o dokumentację projektową wykonaną przez mgr inż. arch. Wandę Jeleniewicz-Ciechanowską.

MICHÓW, GM. MICHÓW, POW. LUBARTOWSKI

Kościół pw. Wniebowzięcia NMP. Obiekt wybudowany w latach 1878-1881 jest elementem zespołu kościelnego stanowiącego przykład XIX wiecznego prowincjonalnego budownictwa sakralnego na terenie woj. lubelskiego.

W 2015 r. zakończone zostały roboty budowlane w kościele polegające na: wymianie zniszczonych elementów więzby dachowej, wymianie pokrycia dachowego i orynnowania z zastosowaniem blachy tytanowo-cynkowej.

NAŁĘCZÓW, GM. NAŁĘCZÓW, POW. PUŁAWSKI

Willa „Aniela”, Al. Lipowa 24. Obiekt wzniesiony ok. 1900 r., wkomponowany w duży ogród.

W 2015 r. zakończony został kompleksowy remont willi polegający na: wykonaniu izolacji pionowej, wymianie podłogi w parterze, modernizacji układu wnętrz, wymianie klatki schodowej, wymianie drewnianych stropów na ogniodoporne, rozbiórze bezstylo-

wego, wtórnego dachu i budowie nowego, mansardowego z lukarnami, krytego blachą płaską, wymianie stolarki okiennej i drzwiowej, wykonaniu remontu elewacji. Dodatkowo zrealizowano roboty budowlane związane z aranżacją części ogrodowej.

Willa „Marianówka”, ul. Poniatowskiego 27. Obiekt wzniesiony około 1890 r. jest przykładem charakterystycznej dla Nałęczowa architektury willowo-pensjonatowej końca XIX w.

W 2015 r. zakończono kompleksowe roboty budowlane związane z przebudową, modernizacją i adaptacją willi na pensjonat polegające na: remoncie fundamentów, remoncie ścian zewnętrznych i wewnętrznych, wymianie stropów i nadproży, wymianie więźby dachowej, przemurowaniu kominów, położeniu tynków renowacyjnych, ociepleniu ścian zewnętrznych od środka, wymianie stolarki okiennej i drzwiowej, wykonaniu ganku wraz ze snycerską obudową oraz innych snycerskich elementów na elewacjach, wymianie pokrycia dachowego, wykonaniu opaski odwadniającej, wymianie instalacji wewnętrznej, realizacji miejsc parkingowych.

NABRÓŹ, GM. ŁASZCZÓW, POW. TOMASZOWSKI

Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, Św. Stanisława Bp i Św. Agnieszki, wybudowany w 1684 r., neogotycki, gruntownie przebudowany w latach 1901-1905 wg proj. arch. Szymańskiego. W 2015 r. wykonano izolację przeciwwilgociową poziomą i pionową fundamentów.

NIELISZ, GM. LOCO, POW. ZAMOJSKI

Kościół parafialny pw. Św. Wojciecha, drewniany, wzniesiony w 1859 r., rozbudowany w latach 1961 i 1973 wg proj. Cz. Doria – Dernałowicza.

W 2015 r. wykonano remont elewacji kościoła z odczyszczeniem, uzupełnieniem i scaleniem kolorystycznym desek szalunku. Ponadto uporządkowano instalacje elektryczne na elewacjach.

OPOLE LUBELSKI, GM. LOCO, POW. OPOLSKI

Dawna oficyna w zespole pałacowo- parkowym, XIX w. (ob. szpital).

W 2015 r. wykonano remont budynku obejmujący: termoizolację – z zastosowaniem bloczków Ytong (od strony wewnętrznej), skucie tynków zewnętrznych i wykonanie nowych – wraz z malowaniem elewacji, wykonanie nowej konstrukcji dachu wraz z pokryciem blachą na rąbek stojący, wykonanie nowych obróbek blacharskich i rynien, zamontowanie nowej stolarki okiennej i drzwiowej, wymiana instalacji c.o.

Prace wykonano ze środków UE.

POTOCZEK, GM. POTOK WIELKI, POW. JANOWSKI

Zespół dworsko-parkowy, ob. Zespół Szkół Centrum Kształcenia Rolniczego; w skład zespołu wchodzi: dwór, kapliczka, zespół budynków folwarcznych, d. rządcówka oraz park z ogrodem i sadem. W 2015 r. wykonano renowację schodów zewnętrznych i tarasu przy budynku **dworu** z zastosowaniem okładziny granitowej.

PRATULIN, GM. ROKITNO, POW. BIALSKI

Kościół parafialny pw. św. Apostołów Piotra i Pawła wzniesiony w 1 poł. XIX w. W 2015 r. przeprowadzono remont we wnętrzu kościoła, obejmujący malowanie wnętrza, przebudowę pomieszczenia lokalności zachodniej (wykonanie przejść), wykonanie instalacji centralnego ogrzewania. Prace prowadzono w oparciu o dokumentację projektową wykonaną przez mgr inż. arch. Przemysława Antonowicza oraz mgr inż. Mirosławę Kobylińską.

PRZYBYŚLAWICE, GM. GARBÓW, POW. LUBELSKI

Dom mieszkalny z pocz. XX w. **w założeniu parkowym**

W 2015 r. wykonano remont dachu wraz z adaptacją poddasza na funkcje użytkowe (wymieniono pokrycie dachowe z blachodachówki na blachę płaską, wykonano remont kominów i obróbek blacharskich, docieplono strych, wykonano lukarny w dachu oraz założono instalację c.o. na strychu). Ponadto wymieniono część stolarki okiennej w budynku.

PULAWY, GM. LOCO, POW. PUŁAWSKI

Kościół pw. Wniebowzięcia NMP , ul. Marszałka Józefa Piłsudskiego 10. Wzniesiony w latach 1800-1803 wg proj. Chrystiana Piotra Aignera jako kaplica w zespole pałacowym Czartoryskich.

W 2015 r. wykonano roboty budowlane związane z remontem historycznego dojścia pieszego do kościoła wykonanego z kamieni polnych oraz wyposażono kościół w nowe ławki ustawione centrycznie w nawiązaniu do wystroju architektonicznego świątyni.

Pałac Czartoryskich, wzniesiony w latach 1671-1678 wg projektu Tylmana z Gameren, spalony przez Szwedów w 1706 r., odbudowany po 1728 r. przez Franciszka Antoniego Meyera, a następnie rozbudowany w latach 1732-36 przez Jana Zygmunta Deybla, po czym wielokrotnie przebudowywany.

W 2015 r. przeprowadzono prace rewaloryzacyjne w obrębie **dzielnicy wstępnego** – w zakresie częściowej przebudowy układu komunikacyjnego wraz z miejscami parkingowymi, wykonania nowych nawierzchni alejek i dróg oraz aranżacji zieleni. Ponadto wykonano remont „**mostku nad Głębką Droga**”, obejmujący m.in. wzmocnienia konstrukcyjne, konserwację elementów kamieniarskich, odtworzenie detali architektonicznych, wymianę wtórnej balustrady na nową nawiązującą do oryginalnej.

RUDNO, GM. MILANÓW, POW. PARCZEWSKI

Dzwonnica przy cerkwi unickiej obecnie kościele rzymskokatolickim pw. Przemienienia Pańskiego wzniesiona w XVIII w.

W 2015 r. wykonano remont dzwonnicy w oparciu o program zawarty w dokumentacji projektowej opracowanej przez mgr inż. arch. Jana Krzysztofa Hahn oraz mgr inż. Helenę Maliszewską, obejmujący wykonanie podmurówki, wymianę podwalin oraz zniszczonych bali zrębu, miejscowe flekowanie bali zrębu.

RUDNO, GM. MILANÓW, POW. PARCZEWSKI

Cerkiew unicka obecnie kościół rzymskokatolicki pw. Przemienienia Pańskiego wzniesiony w l.1817-1818.

W 2015 r. wymieniono instalację odgromową, elektryczną, przeciwpożarową oraz antywłamaniową w kościele w oparciu o program prac zawarty w projektach budowlanych wykonanych przez mgr inż. Damiana Adamczyka oraz Franciszka Szymańskiego.

RZECZYCA ZIEMIAŃSKA, GM. TRZYDNIAK DUŻY, POW. KRAŚNICKI

Kościół parafialny pw. Przemienienia Pańskiego. Drewniany obiekt sakralny pochodzący z XVIII wieku. W 2015 r. wykonane zostały roboty budowlane polegające na wymianie podłogi drewnianej w kościele.

SŁAWATYCZE, GM. LOCO, POW. BIALSKI

Cerkiew prawosławna wzniesiona na przełomie XIX i XX w.

W 2015 r. kontynuowano rozpoczęty w 2014 r. remont obiektu w oparciu o projekt budowlany opracowany przez mgr inż. arch. Arkadiusza Bojczuka. Przeprowadzono prace we wnętrzu obiektu: remont i rekonstrukcję posadzek, remont chóru muzycznego i klatki schodowej prowadzącej na chór. Wykonano remont z częściową wymianą stolarki drzwiowej oraz konserwację stolarki okiennej. Ułożono obejście wokół cerkwi oraz wykonano opaskę przy obiekcie, schody główne oraz boczne obłożono płytami z piaskowca, w schodach głównych poddano konserwacji część dawnych płyt kamiennych. Prace wykonano ze środków własnych inwestora, Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz programu: Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

SOBIESZYN, GM. ULĘŻ, POW. RYCKI

Zespół Szkół Rolniczych z k. XIX w., obejmuje szkołę, d. „dyrektorównę”, internat, d. „dworek myśliwski”, budynek gospodarczy i park.

W 2015 r. w budynku **szkoły** przeprowadzono remont kapitalny w zakresie: wzmocnienia fundamentów, wykonania izolacji przeciwwilgociowej, wymiany stropu nad piętrem, wymiany uszkodzonych elementów więźby dachowej, wymiany pokrycia dachowego wraz z orynnowaniem, wykonania wentylacji, remontu elewacji, wymiany stolarki okiennej i drzwiowej oraz wykonania opaski odwadniającej.

SOSNOWICA, GM. LOCO, POW. PARCZEWSKI

Kościół parafialny pw. Trójcy Świętej wzniesiony w 1797 r.

W 2015 r. kontynuowano rozpoczęty w 2014 r. remont kościoła w oparciu o projekt budowlany opracowany przez inż. Stanisława Jakubiec. Przeprowadzono remont elewacji: wymieniono tynki w dolnych partiach ścian, wykonano przetrarcia tynków na pozostałej płaszczyźnie ścian, ucztylniono detal architektoniczny, scalono kolorystycznie elewację.

Cerkiew prawosławna pw. św. Apostołów Piotra i Pawła wzniesiona w 2 poł. XIX w.

W 2015 r. kontynuowano remont obiektu zgodnie z dokumentacją projektową autorstwa Zbigniewa Bednarczyka: wymieniono tynki we wnętrzu cerkwi.

ŚWIDNIK DUŻY, GM. WÓŁKA, POW. LUBELSKI

Dwór z otaczającym drzewostanem. Powstał w 1823 r. jako folwark szpitalny ss. Szarytek, po 1852 r. przekształcony na szpital gruźliczy, ob. siedziba Fundacji Terapii i Rozwoju Człowieka OSHEANIC.

W 2015 r. wykonano instalację kanalizacji deszczowej i sanitarnej dla dworu.

TOMASZÓW LUBELSKI, GM. LOCO, POW. TOMASZOWSKI

Kościół parafialny pw. Zwiastowania NMP, drewniany, wzniesiony w 1727 r., przez M. Z. Zamoyskiego.

Z uwagi na zniszczenie i osłabienie drewna przez aktywne żerujące owady, miejscowo zmurszałe fragmenty i spękania desek zagrożonych degradacją, podjęto prace konserwatorskie i restauratorskie przy elewacjach.

Cerkiew prawosławna pw. św. Mikołaja, murowana, wzniesiona w 1889 r. w stylu bizantyjsko-rosyjskim.

W 2015 r. wykonano izolację pionową, skuto zawilgocone tynki, zszyto spękania ścian, położono nowe tynki, wykonano nowe instalacje. W elewacji północnej wymieniono drzwi, odtworzono historyczny otwór wejściowy w miejscu okna w zakrystii. Na elewacjach zewnętrznych odtworzono lub uzupełniono detale architektoniczne, zamontowano nowe okna. W części wschodniej świątyni wykonano pokrycie daszków z blachy miedzianej.

UCHANIE, GM. LOCO, POW. HRUBIESZOWSKI

Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP. Wzniesiony w latach 1482-1484, odbudowany w 1574 r. przez Uchańskich. Kolejna przebudowa kościoła w l. 1620-1625 polegała na dobudowie pary grobowych kaplic kopułowych dla rodów Uchańskich i Daniłowiczów oraz chóru muzycznego, z nadaniem całości nowej dekoracji w typie renesansu lubelskiego.

W 2015 r. przeprowadzono prace konserwatorskie wystroju architektoniczno-sztukatorskiego elewacji północno-wschodniej i zakrystii kościoła. Usunięto warstwę cementowej zacierki, powodującej procesy destrukcji tynków i dekoracji sztukatorskiej, skuto zdegradowane tynki i nieestetyczne uzupełnienia. Zniszczone elementy sztukatorskie zostały odtworzone w technice oryginału, a profile architektoniczne i tynki wykonano z zaprawy wapienno-piaskowej.

WERBKOWICE, GM. LOCO, POW. HRUBIESZOWSKI

Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP i św. Michała Archaniola, drewniany, wzniesiony jako cerkiew prawosławna ok. 1870 r.

W 2015 r. wykonano opaskę odwadniającą z granitu, schody w bocznych elewacjach i podjazd dla wózków.

WILCZYSKA, GM. WOLA MYSŁOWSKA, POW. ŁUKOWSKI

Dwór wzniesiony w 2 poł. XIX w.

W 2015 r. rozpoczęto remont obiektu: wzmocniono fundamenty, wymieniono stropy, skuto tynki wewnętrzne, wykonano nowy dach. Prace prowadzono w oparciu o projekt budowlany wykonany przez mgr inż. arch. Magdalenę Kużela, mgr inż. Marcina Regmunt – Sobieszczańskiego.

WOJSŁAWICE, GM. WOJSŁAWICE, POW. CHEŁMSKI (ZIEMSKI)

Zespół kościelny w Wojsławicach obejmuje kościół p.w. św. Michała Archaniola, dzwonnice, plebanie i drzewostan. Jest przykładem zabytkowego zespołu sięgającego początku XVII wieku, rozbudowanego w XVIII i XIX wieku.

W 2015 r. wykonano I etap gruntownego remontu dzwonnicy. Zakres prac obejmował: renowację ścian fundamentowych, podbicie fundamentów, wykonanie izolacji ścian oraz wykonanie posadzki wraz z izolacjami. Zrealizowano także prace przy ogrodzeniu zespołu. Zakres prac obejmował wykonanie muru od strony zachodniej wraz z izolacjami.

WYGNANOWICE, GM. RYBCZEWICE, POW. ŚWIDNICKI

Zespół dworsko-parkowy, pochodzący prawdopodobnie z 1892 r., obejmujący dwór oraz park.

W 2015 r. przeprowadzono remont schodów zewnętrznych i tarasu wraz z opaską przy budynku dworu (w tym wymianę nawierzchni, murków i balustrad).

ZAMCH, GM. OBSZA, POW. BIŁGORAJSKI

Dawna cerkiew grecko-katolicka, ob. kościół parafialny pw. św. Jozafata.

Obiekt murowany z lat 1842-1843, wzniesiony z fundacji Konstantego Zamoyskiego. Prace remontowe podjęte w 2015 r. dotyczyły konserwacji i odtworzenia dekoracji malarskiej na ścianach prezbiterium. Zdemontowano także drewniane podłogi i boazerię wraz z wprowadzeniem korekty poziomów i ukształtowania geometrii podestów. Ściany prezbiterium zostały oczyszczone z wtórnych warstw malarskich, a wszystkie instalacje wykonano pod tynkiem. Opracowano podłoże pod przedstawienie malarskie Trójcy Świętej na stropie prezbiterium wraz z konstrukcją mocowań.

ZAMOŚĆ, GM. LOCO, POW. LOCO

Koszarka Drogowa „Belwederek”, ul. Peowiaków 5.

Budynek murowany, wzniesiony w 1901 r., przebudowany, posiada klasycystyczny wystrój elewacji.

W 2015 r. ukończono remont budynku, odgrzybiono i osuszono mury, wykonano izolację poziomą i pionową przeciwwilgociową i termiczną, wymieniono tynki zewnętrzne i wewnętrzne z odtworzeniem wystroju zewnętrznego elewacji, Wzmocniono elementy konstrukcyjne budynku, wymieniono więźbę i pokrycie dachu, a także stolarkę okienną i drzwiową oraz posadzki we wnętrzu. Wykonano również płytkę odwadniającą i schody wejściowe. Wszystkie instalacje i przyłącza do budynku zostały przebudowane i wymienione.

ZWIERZYNIEC, GM. LOCO, POW. ZAMOJSKI

Zespół zw. Pałacem Plenipotentą, wzniesiony w latach 1880-1891.

W 2015 r. wykonano izolację ścian piwnic i fundamentów, malowanie tynków zewnętrznych, remont tarasu, poddasza stolarki okiennej i drzwiowej oraz naprawę pokrycia dachowego i instalacji sanitarnych. Ponadto wykonano remont nawierzchni na obszarze zespołu przy budynkach biurowo-gospodarczych RPN obejmujący także nawierzchnię drogi wjazdowej. Prace polegały na częściowym przełożeniu odcinków zdeformowanych z uzupełnieniem części materiału, wymianę zniszczonych obrzeży i krawężników, uzupełnienie nawierzchni chodnika oraz wykonanie profilowania zdeformowanej skarpy.

ŻABIANKA, GM. ULĘŻ, POW. RYCKI

Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, drewniany pochodzący z XVI-XVIII wieku stanowi przykład sakralnej architektury ludowej.

W 2015 r. zakończono roboty budowlane związane z wymianą stolarki okiennej.

ŻMUDŹ, GM. ŻMUDŹ, POW. CHEŁMSKI

Drewniany kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego (dawna cerkiew unicka) oraz dzwonnica wzniesione w pierwszej połowie XIX wieku są typowym przykładem sakralnego budownictwa drewnianego dawnej Ziemi Chełmskiej.

W 2015 r. przeprowadzono roboty przy dzwonnicy. Prace obejmowały wykonanie łąw fundamentowych wraz z izolacją poziomą, remont konstrukcji szkieletowej wraz z jej impregnacją, wymianę deskowania, wykonanie kamiennej posadzki oraz żwirowej opaski.

ŻULICE, GM. TELATYN, POW. TOMASZOWSKI

Kościół parafialny pw. Znalezienia Krzyża Świętego, wzniesiony w latach 1827-1828 przez Wincentego Makomaskiego jako rodzinna kaplica grobowa.

W 2015 r. kontynuowano prace związane z remontem kościoła, wymieniono zniszczoną stolarkę okienną.

ŻYRZYN, GM. LOCO, POW. PUŁAWSKI

Kościół parafialny pw. Św. Apostołów Piotra i Pawła. Obiekt wzniesiony w 2 etapach, łącznie w latach 1803-48, wg projektu Chrystiana Piotra Aignera, jest przykładem klasycystycznej budowli centralnej.

W 2015 r. wykonany został pierwszy etap remontu kościoła: skuto tynki zewnętrzne, oczyszczono i zaimpregnowano mury, naprawiono zarysowania i pęknięcia ścian, wykonano izolację poziomą i pionową, przemurowano ubytki muru, wykonano tynki renowacyjne i opaskę odwadniającą. Przeprowadzono remont płyty wejściowej portyku oraz schodów, wymieniono balustrady przy schodach, wymieniono stolarkę okienną i drzwiową (zewnętrzną) oraz wyremontowano pokrycie dachu.

SUMMARY

The report enumerates the works carried out at immovable historical monuments. In 2015, apart from the works of major significance for maintaining the structure of historic churches, tenement houses and public utility buildings, restoration works were carried out at the décor of historic buildings. It is worth mentioning here: extensive renovation and restoration works going on in the chapels of St Stanislaus Church (Dominican Friars Church) at Złota 9 Street, which every year bring discoveries extending or even verifying our present knowledge of this historic building, as well as the current restoration works of the décor of the stately rooms in the building of the former Land Credit Society (at present, the seat of the Regional Court). It is worth emphasizing the works carried out systematically and for years by the owners of tenement houses. Some investment projects were implemented with the financial support from the central government and local government institutions. Grants from the budget of the Ministry of Culture and National Heritage were allocated to 6 architectural monuments in which extensive restoration works were carried out. There were 27 grants awarded from the budget of the Historic Preservation Officer of the Lublin Province for renovation and restoration works in immovable historical monuments. Donations from the budget of the City of Lublin were granted to 16 owners of historic objects.

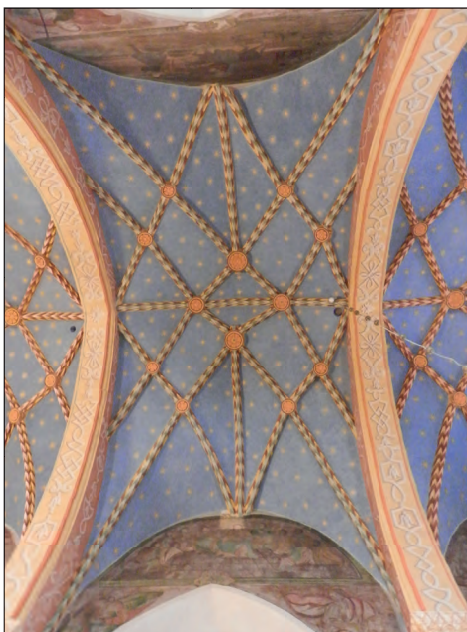
1. Dominów, Wieża - brama wjazdowa w zespole dworsko – parkowym, stan przed remontem, fot. J. Matys, 2011.

2. Dominów, Wieża – brama wjazdowa w zespole dworsko – parkowym, stan po remoncie, fot. E. Podkościelny, 2015.

3. Kraśnik, Kościół paraf. pw. Wniebowzięcia NMP w zespole d. kościoła i klasztoru kanoników regularnych, nawa główna kościoła, stan przed konserwacją, fot. K. Tur-Marciszek, 2015.

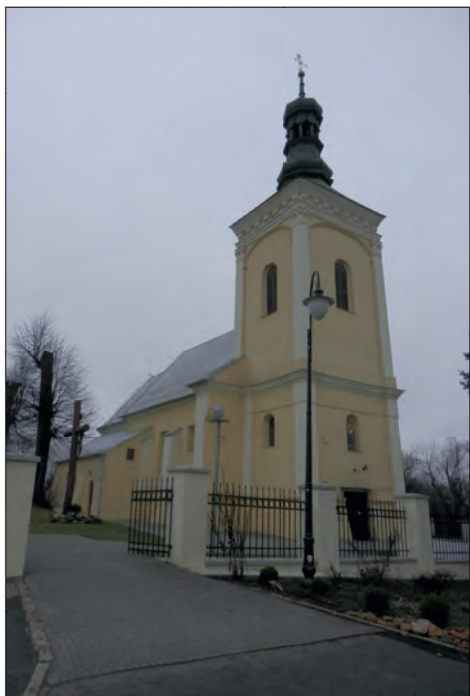
4. Kraśnik, Kościół paraf. pw. Wniebowzięcia NMP w zespole d. kościoła i klasztoru kanoników regularnych, nawa główna kościoła, widok po konserwacji, fot. A. Kasiborski, 2016.

5. Nałęczów, Willa „Marianówka”, stan po remoncie, fot. A Kasiborski, 2016.

6. Nałęczów, Willa „Aniela”, stan po remoncie, fot. M. Kurczewicz, 2016.

7. Dys, Kościół pw. Jana Chrzciciela, ogrodzenie frontowe kościoła, stan po remoncie, fot. K. Zarzycka – Goliszek, 2016.

8. Dęblin, Komendantura Szkoły Lotniczej, elewacja frontowa po remoncie, fot. M. Kurczewicz, 2015.

9. Dęblin, Komendantura Szkoły Lotniczej, elewacja tylna po remoncie, fot. M. Kurczewicz, 2015.

10. Blinów Drugi, Kościół parafialny, widok kościoła po remoncie elewacji, fot. K. Tur-Mar-ciszuk, 2015.

11. Blinów Drugi, Kościół parafialny, wymienio-na stolarka okienna, fot. A. Wiśniewska, 2015.

12. Lublin, ul. Jezuicka 13, budynek d. szkół jezuickich, fasada po remoncie, fot. A. Frąckie-wicz, 2016.

13. Lublin, Gmach Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego, wnętrze w trakcie konserwacji, fot. K. Zarzycka-Goliszek, 2015.

14. Lublin, Kamienica przy ul. Krakowskie Przedmieście 20, elewacja po remoncie, fot. A. Frąckiewicz 2016.

15. Lublin, ul. Krakowskie Przedmieście 51, sień kamienicy po remoncie, fot. D. Kopciowski, 2016.

16. Lublin, ul. Krakowskie Przedmieście 51, sień i klatka schodowa kamienicy po remoncie, fot. D. Kopciowski, 2016.

17. Żyrzyn, Kościół parafialny, elewacja po remoncie, fot. A. Wiśniewska, 2015.

18. Puławy, Mostek nad Głęboką Drogą, widok po remoncie, fot. A. Wiśniewska, 2016.

19. Lublin, Kamienica przy ul. Krakowskie Przedmieście 25, widok elewacji przed remontem, fot. A. Wiśniewska, 2014.

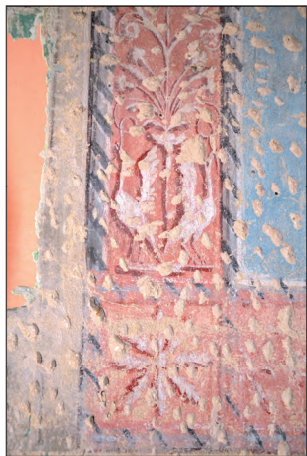
20. Lublin, Kamienica przy ul. Krakowskie Przedmieście 25, widok elewacji przed remontem, fot. K. Rutkowski, 2016.

21. Lublin, Kamienica przy Rynku 9, polichromie odkryte w trakcie sondaży warstw malar-
skich, fot. B. Stolarz, 2015.

22. Lublin, Kamienica przy Rynku 9, polichromie odkryte w trakcie sondaży warstw malar-
skich, fot. B. Stolarz, 2015.

23. Lublin, Kamienica przy Rynku 9, polichromie odkryte w trakcie sondaży warstw malar-
skich, fot. B. Stolarz, 2015.

24. Lublin, Bazylika OO. Dominikanów, po-
lichromie w kaplicy Ossolińskich w trakcie
konserwacji, fot. M. Filip, 2015.

25. Lublin, Bazylika OO. Dominikanów, polichromie w kaplicy Ossolińskich przed konserwacją, fot. M. Filip, 2015.

26. Lublin, Bazylika OO. Dominikanów, detal architektoniczny w kaplicy Ossolińskich przed konserwacją, fot. M. Filip, 2015.

27. Lublin, Bazylika OO. Dominikanów, detal architektoniczny w kaplicy Ossolińskich przed konserwacją, fot. M. Filip, 2015.

28. Lublin, Bazylika OO. Dominikanów, odkryty w trakcie prac łuk w kaplicy Ossolińskich przed konserwacją, fot. M. Filip, 2015.

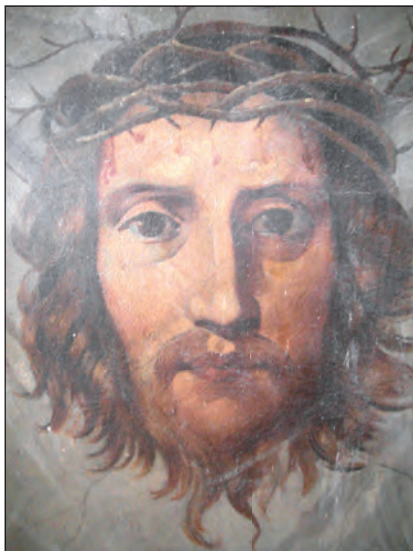
29. Lublin, Bazylika OO. Dominikanów, odkryty w trakcie prac łuk w kaplicy Ossolińskich przed konserwacją, fot. M. Filip, 2015.

30. Lublin, Bazylika OO. Dominikanów, detal architektoniczny w kaplicy Firlejów w trakcie prac konserwatorskich, fot. M. Filip, 2015.

31. Lublin, Bazylika OO. Dominikanów, detal architektoniczny w kaplicy Firlejów w trakcie prac konserwatorskich, fot. M. Filip, 2015.

32. Lublin, Bazylika OO. Dominikanów, weraikon w kaplicy Firlejów w trakcie prac konserwatorskich, fot. M. Filip, 2015.

33. Tomaszów Lubelski, kościół parafialny pw. Zwiastowania NMP, elewacja wschodnia i południowa w trakcie konserwacji, fot. M. Filip, 2015.

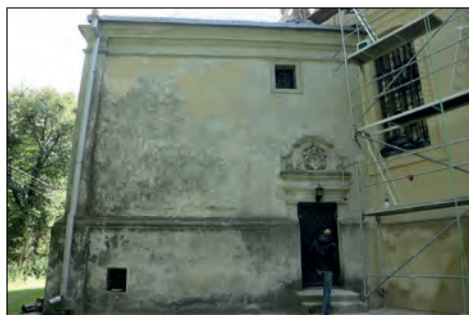
34. Tomaszów Lubelski, kościół parafialny pw. Zwiastowania NMP, elewacja wschodnia i południowa po pracach konserwatorskich, fot. M. Filip, 2015.

35. Nielisz, kościół parafialny pw. św. Wojciecha, po pracach remontowych, fot. J. Wyczółkowski, 2015.

36. Krasnobród, pałac w zespole pałacowo-parkowym, po pracach remontowych kominów, fot. A. Cieplichowicz, 2015.

37. Uchanie, kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, elewacja północno-wschodnia zakrystii przed rozpoczęciem prac konserwatorskich, fot. M. Trocha, 2015.

38. Uchanie, kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, elewacja północno-wschodnia zakrystii w trakcie prac konserwatorskich, fot. M. Trocha, 2015.

39. Uchanie, kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, elewacja północno-wschodnia zakrystii po zakończeniu prac konserwatorskich, fot. M. Trocha, 2015.

40. Uchanie, kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, elewacja północno-wschodnia zakrystii po zakończeniu prac konserwatorskich- fragm., fot. M. Trocha, 2015.

41. Zamch, kościół parafialny pw. św. Józefa, prezbiterium w trakcie prac konserwatorskich, fot. L. Kuśmierz, 2015.

42. Zamch, kościół parafialny pw. św. Józefa, prezbiterium po zakończeniu prac konserwatorskich, fot. L. Kuśmierz, 2015.

43. Zamość, Belwederek, budynek przed rozpoczęciem prac remontowych, fot. L. Kuśmierz, 2015.

44. Zamość, Belwederek, budynek po zakończeniu prac remontowych, fot. L. Kuśmierz, 2015.

45. Nabroż, kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, w trakcie prac, fot. L. Kuśmierz, 2015.

46. Buśno, kościół rzymskokatolicki pw. Wniebowzięcia NMP, przed rozpoczęciem remontu I etapu konstrukcji świątyni, fot. P. Wira, 2015.

47. Buśno, kościół rzymskokatolicki pw. Wniebowzięcia NMP, konstrukcja dachu po remoncie, fot. M. Pędzińska, 2015.

48. Chełm, bazylika pw. Narodzenia NMP, remont posadzki, fot. P. Wira, 2015.

49. Chełm, bazylika pw. Narodzenia NMP, remont posadzki, po zakończeniu prac, fot. P. Wira, 2015.

50. Chełm, ul. Hrubieszowska 102, d. szpital wojskowy, budynek d. administracji i sztabu, w trakcie prac remontowych, fot. P. Wira, 2015.

51. Chełm, ul. Hrubieszowska 102, d. szpital wojskowy, budynek d. administracji i sztabu, w trakcie prac remontowych, fot. P. Wira, 2015.

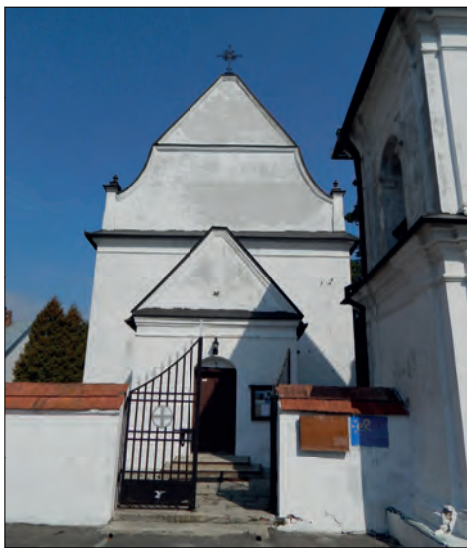
52. Chełm, ul. Hrubieszowska 102, d. szpital wojskowy, budynek d. administracji i sztabu, detal architektoniczny, w trakcie prac remontowych, fot. P. Wira, 2015.

53. Chełm, ul. Hrubieszowska 102, d. szpital wojskowy, budynek d. administracji i sztabu, detal architektoniczny, w trakcie prac remontowych, fot. P. Wira, 2015.

54. Klesztów, kościół rzymskokatolicki, stan w trakcie naprawy ścian fundamentowych, fot. M. Pędzińska, 2014.

55. Klesztów, kościół rzymskokatolicki, fronton świątyni, fot. P. Wira, 2014.

58. Krasnystaw, dwór „Starostwo”, stan po remoncie, fot. P. Wira, 2015.

59. Krasnystaw, dwór „Starostwo”, wnętrze, stan po remoncie, na ścianie widoczna historyczna tapeta, fot. S. Rudnik, 2015.

56. Surhów, pałac, nadproże sali „białej” przed remontem, fot. S. Rudnik, 2015

57. Surhów, pałac, nadproże sali „białej” po remoncie, fot. S. Rudnik, 2015.

60. Krasnystaw, dwór „Starostwo”, wnętrze, stan po remoncie, fot. S. Rudnik, 2015.

61. Wojsławice, dzwonnica kościelna, stan przed remontem, fot. S. Rudnik, 2014.

62. Wojsławice, dzwonnica kościelna, w trakcie remontu, fot. M. Pędzińska, 2015.

63. Wojsławice, ogrodzenie zespołu kościelnego, stan po remoncie, fot. S. Rudnik, 2015.

64. Żmudź, dzwonnica kościelna, stan przed remontem, fot. M. Pędzińska, 2015.

65. Żmudź, dzwonnica kościelna, stan po remoncie, fot. M. Pędzińska, 2015.

66. Czemierniki – brama główna zespołu zamkowego, w trakcie remontu, fot. J. Maraśkiewicz, 2015.

67. Czemierniki – zespół zamkowy, brama wjazdowa w trakcie remontu, fot. J. Maraśkiewicz, 2015

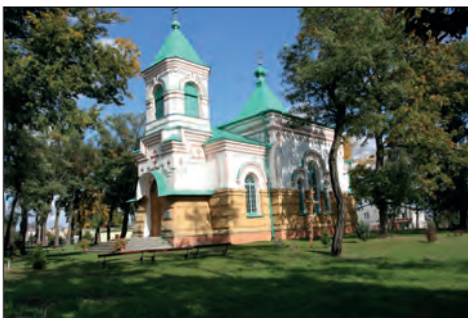
68. Janów Podlaski – zespół zamkowy, oficyna zach. przed pożarem fot. J. Maraśkiewicz, 2008.

69. Janów Podlaski – zespół zamkowy, oficyna zachodnia po remoncie, fot. J. Maraśkiewicz, 2015.

70. Janów Podlaski – zespół zamkowy, w trakcie prac remontowych i rewitalizacyjnych, fot. J. Maraśkiewicz, 2015.

71. Kobylany – cerkiew prawosławna pw. Opieki MB, przed rekonstrukcją bryły, fot. J. Maraśkiewicz, 2008.

72. Kobylany - cerkiew prawosławna pw. Opieki MB, w trakcie rekonstrukcji kopuł, fot. J. Maraśkiewicz, 2015

73. Kobylany – cerkiew prawosławna pw. Opieki MB, po remoncie, fot. J. Maraśkiewicz, 2015.

74. Międzyrzec Podlaski – dzwonnica przy kościele pw. św. Mikołaja, przed remontem, fot. J. Maraśkiewicz, 2013.

75. Międzyrzec Podlaski – dzwonnica przy kościele pw. św. Mikołaja, po pracach, fot. J. Maraśkiewicz, 2015.

76. Międzyrzec Podlaski – dzwonnica przy kościele pw. św. Józefa, po remoncie, fot. J. Maraśkiewicz, 2015.

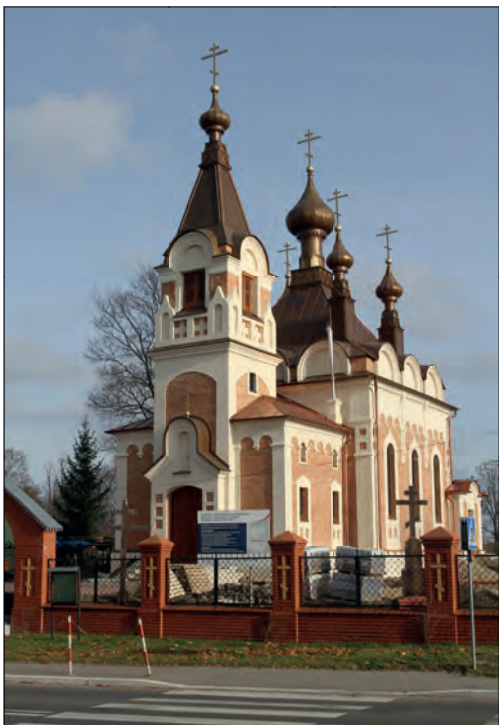
77. Międzyrzec Podlaski – kapliczka przy ul. Łukowskiej, po remoncie, fot. J. Maraśkiewicz, 2015.

78. Rudno – dzwonnica przy kościele parafialnym pw. Przemienienia Pańskiego, w trakcie remontu, fot. J. Maraśkiewicz, 2015.

79. Sławatycze – cerkiew prawosławna pw. Opieki Matki Bożej, przed remontem, fot. J. Maraśkiewicz, 2014.

80. Sławatycze – cerkiew prawosławna pw. Opieki Matki Bożej, po pracach remontowych, fot. J. Maraśkiewicz, 2016.

PRACE KONSERWATORSKIE NA TERENACH ZABYTKOWYCH ZAŁOŻEŃ OGRODOWYCH I CMENTARZY W ROKU 2015

BELŻEC, GM. LOCO, POW. TOMASZOWSKI

Cmentarz kościelny kościoła pw. Matki Bożej Królowej Polski.

W 2015 roku w ramach prac sanitarnych i korekcyjnych przeprowadzono zabiegi przy 22 drzewach rosnących w otoczeniu kościoła, oraz usunięto trzy obumarłe robinie akacjowe.

BELŻYCE, GM. LOCO, POW. LUBELSKI

Zespół przestrzenny.

Zespół przestrzenny w Belżycach, w skład którego wchodzi: dawny dwór oraz pozostałości parku ze stawem powstał przy końcu XIX wieku na bazie założenia XVIII-wiecznego.

Na podstawie wydanego pozwolenia na prowadzenie prac konserwatorskich przy zabytkowym drzewostanie, i w oparciu o zatwierdzony program: „Opinia dendrologiczna o stanie zdrowotnym drzewostanu na terenie założenia dworsko - parkowego w Belżycach” oprac. przez mgr inż. arch. kraj. Joannę Oleszek, marzec 2014 - usunięto drzewa obumarłe, zamierające, nasadzenia młode, kolizyjne z nasadzeniami starszymi, nasadzenia drzew owocowych o charakterze wtórnym, drzewa nasadzenia szpalerowe wzdłuż ul. Szpitalnej o charakterze wtórnym, przysłaniające wgląd na budynek dworu - o niskich walorach estetycznych, przerośnięte bądź zagłuszone. Rozpoczęto prace pielęgnacyjne przy drzewach starszych, stanowiących element dawnej kompozycji ogrodowej, w tym dwa pomnikowe buki czerwone. Pracami kieruje mgr inż. Tomasz Chomicki.

BIŁGORAJ, GM. LOCO, POW. BIŁGORAJSKI

Najstarsza część cmentarza parafialnego przy Al. Jana Pawła II i ul. Krzeszowskiej.

W oparciu o opracowanie dendrologiczne drzewostanu rosnącego na cmentarzu, sporządzoną przez mgr inż. Andrzeja Rapkiewicz w 2015 roku usunięto 5 drzew, które nie rokowały na dalszy prawidłowy wzrost i rozwój.

BIŁGORAJ, GM. LOCO, POW. BIŁGORAJSKI

Cmentarz grzebalny przy ul. Lubelskiej.

W oparciu o badania rezystografem stanu zdrowotnego drzew i „*Ocenę dendrologiczną wykonaną przez ArbForest - Rafał Sokulski*”, z terenu obiektu usunięto 6 drzew obumarłych i stanowiących zagrożenie dla ludzi i mienia.

BIŁGORAJ, GM. LOCO, POW. BIŁGORAJSKI

Cmentarz grzebalny „Lapidarium” przy ul. Lubelskiej.

Badania rezystografem struktury pnia drzewostanu rosnącego na terenie cmentarza, wykazały konieczność podjęcia prac wycinkowych 4 drzew z terenu obiektu na podstawie dokumentacji dendrologicznej *wykonanej przez ArbForest - Rafał Sokulski*.

BOBY, GM. URZĘDÓW, POW. KRAŚNICKI

Zespół kościoła parafialnego.

W skład zespołu kościoła parafialnego wchodzi: murowany kościół, plebania i drzewostan w granicach ogrodzenia kościelnego.

W oparciu o program prac: „Opinia o stanie zdrowotnym drzew wokół zabytkowego kościoła w miejscowości Boby Kolonia” oprac. przez mgr inż. arch. kraj. Joannę Oleszek, marzec 2015 r. oraz pozwolenie konserwatorskie zrealizowano program prac przy drzewostanie w otoczeniu kościoła parafialnego. Do usunięcia wskazano drzewa w złym stanie zdrowotnym, kolidujące z biegnącą linią energetyczną, stwarzające zagrożenie oraz posiadające niskie walory estetyczne. Pozostałe drzewa wymagające interwencji poddano zabiegom pielęgnacyjnym (cięcia sanitarne i korygujące korony). Pracami kierował mgr inż. Tomasz Chomicki.

CHOJNO NOWE, GM. SIEDLISZCZE, POW. CHEŁMSKI

Zespół dworsko-parkowy.

Park ozdobny utworzony w XIX wieku, w stylu zbliżonym do kaligraficznego. Do dnia dzisiejszego zachowały się aleje i szpalery brzegowe, starodrzew dębowy i jesionowy. W 2015r. rozpoczęto realizację programu pielęgnacji najstarszych drzew parku: wykonano konserwację i pielęgnację starszych i osłabionych drzew. Prace finansował właściciel zabytku – Starostwo Powiatowe w Chełmie przy wsparciu Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska w Lublinie.

CZEMIERNIKI, GM. CZEMIERNIKI, POW. RADZYŃSKI

Zespół pałacowo obronny

Obejmujący pałac, bramę, mury obronne, dawną oficynę, ogród w granicach fortyfikacji mury i groblę prowadzącą z miasta do bramy.

W 2015 r. zakończono prace remontowe przy stawie górnym. polegające na oczyszczeniu z szuwarów, odmuleniu dna i nawodnieniu stawu. Prace prowadzone były w oparciu o: „Projekt budowlano wykonawczy na odmulenie stawów parkowych w Czemiernikach” opracowany przez mgr inż. Kazimierza Stalmaszczuka. Prowadzone były również prace porządkowe przy drzewostanie w oparciu o inwentaryzację dendrologiczną i gospodarkę drzewostanem opracowaną przez mgr inż. arch. kraj. Elżbietę Kowaluk.

DEPUŁTYCZE KRÓLEWSKIE, GM. CHEŁM, POW. CHEŁMSKI

Zespół dworsko-parkowy.

Park ozdobny utworzony w XIX wieku na bazie założenia folwarcznego. Do dnia dzisiejszego zachował się starodrzew oraz część alei. W 2015r. kontynuowano realizację programu restauracji i pielęgnacji parku: wykonano nasadzenia drzew i krzewów, prowadzono konserwację i pielęgnację znajdujących się w parku pomników przyrody. Prace finansował właściciel zabytku – Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie przy wsparciu Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska w Lublinie.

DZIERAŻNIA, GM. KRYNICE, POW. TOMASZOWSKI

Zespół dworski.

W 2015 roku właściciel obiektu podjął dalsze prace przy zabytkowym drzewostanie. Cięcia pielęgnacyjne przy 8 egz. lip drobnolistnych wykonała specjalistyczna firma pod

nadzorem Sławomira Banasiuk. Z koron drzew usunięto obumarłe fragmenty konarów i gałęzi oraz paszożyta jemioly pospolitej.

FRAMPOL, GM. LOCO, POW. BIŁGORAJSKI

Cmentarz żydowski.

Fundacja Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego w ramach porządkowania cmentarzy żydowskich, przeprowadziła prace rewaloryzacyjne na terenie obiektu w miejscowości Frampol. Prace zostały wykonane w zakresie: oczyszczono teren z samosiewek drzew i krzewów oraz chwastów. W oparciu o projekt budowlany, obiekt został zabezpieczony ogrodzeniem wykonanym z kamienia w części frontowej.

HNISZÓW, GM. RUDA-HUTA, POW. CHEŁMSKI

Zespół dworsko-parkowy.

Park podworski o cechach krajobrazowych z cennymi przykładami wykorzystania wielowiekowego, naturalnego starodrzewu wzbogaconego egzotycznymi elementami i geometrycznymi formami; układ kompozycyjno-przestrzenny powiązany ze starorzeczem Bugu. Zachowane są liczne drzewa pomnikowe w tym kilkusetletni, pomnikowy dąb szypułkowy „Bolko” (laureat nagrody „Drzewo roku” w 2015 r.). Właściciel zabytku kontynuował wieloletni program prac pielęgnacyjnych w parku – przede wszystkim dotyczący pomnikowych drzew, w zakresie niezbędnych zabiegów pielęgnacyjnych i zabezpieczających. Wykonano dodatkowe wiązania elastyczne konarów, poprawiające sztywność giętą i skrętną koron. Wykorzystano elastyczne wiązania systemu Cobra. Prace wykonano ze środków Gminy Ruda – Huta, oraz Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska w Lublinie.

HRUBIESZÓW, GM. LOCO, POW. HRUBIESZOWSKI

Budynek d. Szpitala Powiatowego im. Św. Jadwigi wraz z kaplicą i drzewostanem.

Ocena stanu fitosanitarnego drzew rosnących w otoczeniu zabytkowej kaplicy wykonana przez mgr Krystynę Stefańską wykazała konieczność usunięcia 14 drzew z uwagi na ich zły stan zdrowotny. W ramach kompensaty przyrodniczej zostały wykonane nasadzenia zastępcze.

HRUBIESZÓW, GM. LOCO, POW. HRUBIESZOWSKI

Cmentarz parafialny przy ul. Kolejowej.

W 2015 roku kontynuowano podjęte w latach poprzednich prace wycinkowe i pielęgnacyjne przy zabytkowym drzewostanie, w oparciu o dokumentację dendrologiczną opracowaną przez firmę *ArbForest Pielęgnacja i ścinka drzew - Rafał Sokulski*. Z terenu obiektu usunięto 6 drzew martwych i zagrażających. Zgodnie z zaleceniami, pracami pielęgnacyjnymi objęto 21 drzew w zakresie usunięcia posuszu i cięć korygujących. Prace wykonano przy wsparciu finansowym z WFOŚ pod nadzorem autorskim. W oparciu o inwentaryzację dendrologiczną mgr Elżbiety Cis, drzewostan na cmentarzu wojennym zlokalizowanym na terenie cmentarza wyznaniowego, poddany został zabiegom pielęgnacyjnym. W ramach prac usunięto 4 drzew zagrażających.

JANOWIEC, GM. LOCO, POW. PUŁAWSKI

Zespół zamkowy.

Zespół zamkowy w Janowcu obejmuje: ruiny zamku, teren zespołu wraz z jego ukształtowaniem i zadrzewieniem tj. : górę zamkową, murowane i ziemne elementy obronne (w tym pozostałości fosy), stok Równiny Radomskiej, park, sady oraz teren translokowanego do Janowca zespołu budynków dworskich i wydmy terenu na wschód od zespołu dworskiego, dwór przeniesiony z moniaków, spichlerz przeniesiony z Kurowa i spichlerz przeniesiony z Podlodowa.

W oparciu o harmonogram prac ujęty w opracowaniu: „Opis stanu zachowania wybranych drzew na terenie Zamku w Janowcu - oddział Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym” oprac. przez mgr inż. Waldemara Miazgę, październik 2015 r. zrealizowano prace pielęgnacyjne przy drzewostanie w parku wokół ruin zamku w Janowcu, usunięto podrost ze stoków skarpy wokół zamku

W przedłożonym programie prac, w odniesieniu do w/w drzew wskazanych do pielęgnacji wykonano cięcia sanitarne (usunięcie posuszu i jemioly) i korygujące, założono wiązania dynamiczne typu Cobra. Jednocześnie, oczyszczono teren stoku pod zamkiem i część stoku południowego wzdłuż brzegu parku poprzez usunięcie podrostu jedno- i dwu- i pięcioletniego. Zakres prac stanowił kontynuację prac pielęgnacyjnych – porządkowych realizowanych w latach ubiegłych. Pracami kierował mgr inż. Waldemar Miazga.

JANÓW PODLASKI, GM. JANÓW PODLASKI, POW. BIALSKI

Zespół zamkowy, w skład którego wchodziły dwie oficyny wraz z zachowanymi fragmentami wystroju wnętrza, grota Naruszewicza, elementy podwójnego systemu d. umocnień ziemnych i fos oraz park.

W 2015 r. w ramach prac prowadzonych przy rozbudowie i przebudowie zespołu zamkowego z przeznaczeniem na centrum hotelowo-konferencyjne prowadzone były prace polegające na oczyszczeniu fosy z namulów, samosiewów drzew i krzewów oraz drzew chorych. Wybudowano nowy most nad fosą i wyprofilowano w jego sąsiedztwie fosę. Wprowadzono nowe zagospodarowanie dziedzińca. W parku prowadzone były prace porządkowe przy drzewostanie w oparciu o opracowaną inwentaryzację drzewostanu istniejącego i gospodarkę drzewostanem opracowaną przez mgr inż. arch. Urszulę Michalską.

JÓZEFÓW. GM. LOCO, POW. BIŁGORAJSKI

Cmentarz żydowski.

Fundacja Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego w ramach porządkowania cmentarza przeprowadziła prace wycinkowe zbędnej zieleni, co przyczyniło się do uczynienia macew. Wykonano ogrodzenie obiektu w oparciu o projekt.

KIJANY, GM. SPICZYN, POW. ŁĘCZYŃSKI

Pałac i park.

Park w Kijanach stanowi przykład założenia przestrzennego XVII i XIX wiecznego, rozplanowanego na osi płn. - płd., z punktami widokowymi na dolinę rzeki Wieprz.

W oparciu o uzgodnione programy prac: „Inwentaryzacja drzewostanu oraz zalecenia do gospodarki drzewostanem w zespole pałacowo-parkowym w Kijanach (dot. fragmentu alei parkowej)” oprac. przez mgr inż. Wojciecha Januszczyka i mgr inż. Katarzynę Szczyr-

pior, kwiecień 2015 r. „Program prac konserwatorskich w zespole pałacowo-parkowym w Kijanach (dot. fragmentu alei parkowej)” oprac. przez mgr inż. Wojciecha Januszczyka i mgr inż. Katarzynę Szczypior, maj 2015 r. zrealizowano program prac zabiegów pielęgnacyjnych przy drzewach gat. lipa drobnolistna rosnących w alei parkowej w Kijanach, w zakresie cięć korygujących - odciążających korony. Pracami kierował mgr inż. Wojciech Januszczyk.

KŁODNICA DOLNA, GM. BORZECZÓW, POW. LUBELSKI

Zespół dworsko-parkowy.

Zrealizowano prace pielęgnacyjne przy drzewie gat. jesion wyniosły o obw. pnia 328 cm rosnącym na działce gminnej w zespole dworsko-parkowym w Kłodnicy Dolnej, w zakresie określonym w programie prac: „Opinia o stanie zdrowotnym jesionu wyniosłego rosnącego w otulinie posiadłości dworsko-parkowych w Kłodnicy Dolnej” oprac. przez mgr inż. arch. kraj. Joannę Oleszek, luty 2015. Prace zostały zrealizowane pod kierunkiem mgr inż. Tomasza Chomickiego.

KOZŁÓWKA, GM. KAMIONKA, POW. LUBARTOWSKI

Zespół pałacowo-parkowy.

Zespół pałacowo-parkowy w Kozłówcę obejmuje murowany pałac, cztery oficyny, kaplicę, teatralnię, założenie dziedzińca, aleję, park i zespół budynków folwarcznych. Park stanowi dawne rozległe założenie ogrodowe z XVIII wieku, przekształcone i wzbogaczone elementami rzeźbiarskimi z początku XX wieku.

W 2015 r. zrealizowano dwa etapy prac pielęgnacyjnych przy drzewostanie w obrębie parku w zespole pałacowo-parkowym w Kozłówcę gm. Kamionka, – zgodnie z programem prac załączonym do wniosku pt. „Muzeum Zamoyskich w Kozłówcę. Program zabiegów pielęgnacyjnych dla drzew rosnących na terenie parku Muzeum Zamoyskich” opracowany przez inż. Martę Kałużniacką. Pracami kierowała inż. Marta Kałużniacka.

KRACZEWICE, GM. PONIATOWA, POW. OPOLSKI

Kościół paraf. pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa wraz z dzwonnica, drzewostanem w obrębie ogrodu cmentarza przykościelnego.

Częściowo zrealizowano program prac zawarty w uzgodnionej przez LWKZ dokumentacji „Program zabiegów pielęgnacyjnych przy drzewostanie rosnącym w obrębie ogrodu cmentarza przykościelnego zabytkowego kościoła parafialnego w Kraczewicach” oprac. przez mgr inż. Waldemara Miazgę, luty 2015 r. W cyt. dokumentacji ocenie poddano 40 szt. drzew. W 2015 r. zrealizowano prace przy części drzew tj. usunięto drzewo w złym stanie zdrowotnym i wykonano prace przy 17 szt. drzew. Prowadzącym prace pielęgnacyjne był mgr inż. Waldemar Miazga

KRASNOBRÓD, GM. LOCO, POW. ZAMOJSKI

Zespół pałacowo-parkowy.

Samodzielne Publiczne Sanatorium Rehabilitacyjne dla Dzieci im. Janusza Korczaka podjęło kolejny etap prac oczyszczających park z drzew zagrażających i obumarłych. Na podstawie opracowanej przez mgr Leona Sapko dokumentacji usunięto 26 drzew z terenu zespołu.

KRYNICE, GM. LOCO, POW. TOMASZOWSKI

Zespół dworski.

W ramach zaleceń pokontrolnych w 2015 roku w parku przeprowadzono kompleksowe prace wycinkowe i porządkowe. Z obiektu usunięto drzewa martwe, złomy i wywroty. W ramach porządkowania parku ze środków gminy, oczyszczono cały teren ze zbędnej roślinności. Prace przyczyniły się do uczynienia obiektu.

KRYŁÓW, GM. MIRCZE, POW. HRUBIESZOWSKI

Zamczysko.

Teren w obrębie ziemnych i murowanych umocnień obronnych, został oczyszczony ze zbędnej roślinności, celem wyeksponowania ruin zamczyska. Usunięto drzewa wtórne i kolidujące z obiektem.

KURÓW, GM. LOCO, POW. PUŁAWSKI

Kościół parafialnego pw. Narodzenia NMP i św. Michała Archaniola w Kurowie - z wyposażeniem wnętrza, dzwonnica, murem z bramkami i drzewostanem w obrębie cmentarza kościelnego, plebanią i budynkiem d. szkoły Grzegorza Piramowicza (ul. I Armii WP).

Przeprowadzono prace konserwatorskie przy zabytkowym drzewostanie, w zakresie zabiegów pielęgnacyjnych przy drzewostanie w obrębie otoczenia kościoła parafialnego w Kurowie przy ul. I Armii Wojska Polskiego w Kurowie, w zakresie określonym w programie: „Program gospodarki zielenią w odniesieniu do drzewostanu rosnącego w otoczeniu kościoła parafialnego p.w. Narodzenia N.M.P i Św. Michała Archaniola w Kurowie” oprac. przez mgr inż. Izabele Giedrojc, kwiecień 2014 r. Pracami kierowała mgr inż. Izabela Giedrojc.

LUBLIN, GM. LOCO, POW. LOCO

Miejski Park Bronowicki przy ul. Bronowickiej 1/Fabrycznej.

Park Bronowicki niegdyś noszący nazwę Foksal założony w latach 1864 - 1870 przez Chruscielewskiego po przejęciu przez miasto w 1875 r. został urządzony wg projektu A. Zwierzchowskiego. Jest przykładem założenia reprezentującego duże wartości sztuki kształtowania przestrzeni w II poł. XIX w. i pierwszych dziesięcioleciach XX wieku. Otoczony zwartą zabudową wielkomiejską stanowi naturalną enklawę zieleni mającą duże znaczenie estetyczne, przyrodnicze i ekologiczne.

Zrealizowano prace przy zabytkowym drzewostanie, w zakresie zabiegów pielęgnacyjnych przy dwóch drzewach rosnących w Miejskim Parku Bronowickim, w zakresie określonym w programie prac: „Ocena dendrologiczna dwóch drzew rosnących na terenie Parku Bronowice (klon pospolity, grab pospolity) wraz z oceną stopnia zagrożenia dla bezpieczeństwa ludzi i mienia stwarzanego przez te drzewa” oprac. przez mgr inż. Celinę Leposińską. Zakres prac obejmował cięcia techniczne i pielęgnacyjne korony w celu jej odciążenia oraz uniknięcia kolizji przestrzenno - świetlnej, cięcia sanitarne w celu usunięcia chorych i uszkodzonych gałęzi oraz cięcia techniczne – gałęzi krzyżujących się, ocierających się oraz będących w kolizji z budynkiem. Prace zostały wykonane pod kierunkiem mgr inż. Celiny Leposińskiej.

ŁASZCZÓW, GM. LOCO, POW. TOMASZOWSKI

Zespół pałacowo-parkowy składający się z pałacu, bud. zw. kuchnią lub oficyną, ruin i fr. dawnego kościoła jezuitów oraz parku krajobrazowego.

Prywatny właściciel części zespołu w 2015 roku kontynuował prace zmierzające do uczynienia alej i wnętrza parkowych. W tym celu oczyszczono część parku z zarośli i drzew wtórnych oraz usunięto drzewa obumarłe w oparciu o inwentaryzację i gospodarkę drzewostanem, opracowaną przez mgr inż. Seweryna Maławskiego.

ŁĘCZNA, GM. LOCO, POW. ŁĘCZYŃSKI

Otoczenie d. mansjonarii.

Zgodnie z programem prac zawartym w dokumentacji „Ocena stanu zachowania dotycząca drzew rosnących na skarpie działki nr 2156/1 w Łęcznej” oprac. przez inż. Irenę Choroszyńską, lipiec 2015 r.; wykonano pielęgnację drzew rosnących w otoczeniu d. mansjonarii.

ŁĘCZNA, GM. LOCO, POW. ŁĘCZYŃSKI

Cmentarz kościelny wraz z drzewostanem przy kościele p.w. św. Marii Magdaleny.

Wykonano pielęgnację drzew rosnących w obrębie cmentarza kościelnego przy kościele p.w. Św. Marii Magdaleny w Łęcznej, zgodnie z programem prac zawartym w dokumentacji: „Ocena stanu zachowania dotycząca drzew rosnących na terenie kościoła św. Marii Magdaleny w Łęcznej” oprac. przez inż. Irenę Choroszyńską, wrzesień 2015 r.

ŁOPIENNIK DOLNY KOLONIA, GM. ŁOPIENNIK, POW. KRASNOSTAWSKI

Zespół dworsko-parkowy.

Park ozdobny utworzony w XIX wieku na bazie założenia folwarcznego z elementami użytkowymi (sady i kwatery warzywne) włączonymi do kompozycji parku. Do dnia dzisiejszego zachowały się grabowe, kasztanowcowate i lipowe aleje, wydzielające park. W 2015 r. kontynuowano program porządkowania i pielęgnacji parku – były to prace przygotowawcze do opracowania koncepcji rewaloryzacji zieleni. Prace wykonano ze środków właściciela.

MILANÓW, GM. MILANÓW, POW. PARCZEWSKI

Zespół dworsko-parkowy, w skład, którego wchodzi: dwór park, z alejami dojazdowymi i oficyną.

W 2015 r. na terenie parku prowadzone były prace pielęgnacyjne przy drzewach stanowiących zagrożenie bezpieczeństwa ruchu drogowego. Prace te były prowadzone w oparciu o program prac opracowany przez Sławomira Banasiuka.

NAŁĘCZÓW, GM. NAŁĘCZÓW, POW. PUŁAWSKI

Zespół pałacowo-zdrojowy.

Park w zespole stanowi szczególnie cenny przykład ogrodu krajobrazowego powstałego w XVIII wieku z istniejącego ogrodu włoskiego; wielokrotnie powiększanego, założonego na terenie falistym, z przepływającą przez środek rzeczką tworząca staw ze sztuczną wyspą. W ramach cyklicznie prowadzonych prac przy drzewostanie parkowym zrealizowano zabiegi pielęgnacyjne przy drzewostanie starszym zgodnie z programem prac pielęgnacji.

cyjnych: „Program prac pielęgnacyjnych drzewostanu. Obiekt: Park zdrojowy w Nałęczowie” oprac. przez mgr inż. Joannę Oleszek, październik 2015 r. Wskazane drzewa wymagały interwencji i przeprowadzenia zabiegów pielęgnacyjnych (cięcia sanitarne i korygujące koron, założenie wiązań elastycznych opasowych). Zabiegi miały na celu poprawę ich stanu zdrowotnego i technicznego oraz zminimalizowanie zagrożenia dla użytkowników parku. Pracami kierował mgr inż. Tomasz Chomicki.

Jednocześnie, w ramach Mistrzostw Polski we Wspinaczce Drzewnej organizowanych przez Federację Arborystów Polskich i Gminę Nałęczów zrealizowano prace pielęgnacyjne przy wytypowanych drzewach - zgodnie z programie prac pielęgnacyjnych oprac. przez Witolda Grygierczyka - w zakresie cięć sanitarnych (usunięcie posuszu), bez ingerencji w pokrój koron. Pracami kierował Witold Grygierczyk.

NIELEDEW, GM. TRZESZCZANY, POW. HRUBIESZOWSKI

Osiedle fabryczne przy cukrowni.

W 2015 roku Gmina Trzeszczany sfinansowała prace wycinkowe i pielęgnacyjne przy drzewostanie stanowiącym aleję na zabytkowym osiedlu. Usunięto 3 drzewa, które nie rokowały na dalszy wzrost i przeprowadzono cięcia sanitarne w koronach 14 drzew.

OLEŚIN, GM. KURÓW, POW. PUŁAWSKI

Aleja dojazdowej w zespole pałacowo-parkowym.

Aleja lipowa o układzie czterorzędowym, stanowi część założenia pałacowo – parkowego. Drugi rząd zachowany odcinkowo /fragmentarycznie/ łączy dawną rezydencję Potockich z traktem komunikacyjnym Lublin – Warszawa. Aktualnie, droga wzdłuż której rosną drzewa stanowi gminną drogę publiczną. Większość drzewostanu alei rośnie w pasie drogowym drogi gminnej, nieliczne (drzewa 2 rzędu) w granicach działek prywatnych. Aleja składa się obecnie z 69 szt. drzew, w roku 1999 aleja liczyła 112 drzew (wg opinii I. Giedrojc, maj 2014 r.). Zaawansowany wiek drzew, lokalizacja wzdłuż utwardzonej drogi publicznej, posesji prywatnych, kolizje z podziemnymi i napowietrznymi sieciami ma istotny wpływ na stan zdrowotny i techniczny drzew.

W 2015 r zrealizowane prace przy zabytkowym drzewostanie ograniczyły się do zabiegów pielęgnacyjnych przy jednym drzewie gat. lipa drobnolistna o obw. pnia 280 cm (nr inw. 93), zgodnie z zatwierdzonym programem: „Opis stanu zachowania drzew tworzących zabytkową aleję lipową - fragment zespołu pałacowo – parkowego w Olesinie gmina Kurów” oprac. przez mgr inż. Izabelę Giedrojc, maj 2014 r. Pracami kierowała mgr inż. Izabelę Giedrojc.

Jednocześnie, w ramach wskazanego przez LWKZ w wydanych decyzjach obowiązku dokonania nasadzeń rekompensacyjnych, Gmina Kurów dokonała nowych nasadzeń gat. lipa drobnolistna w obręb alei dojazdowej.

RUSKIE PIASKI, GM. NIELISZ, POW. ZAMOJSKI

Zespół pałacowo-parkowy.

W oparciu o projekt rewaloryzacji zespołu pałacowego dla potrzeb mieszkańek Domu Pomocy Społecznej, opracowany przez mgr inż. arch. Jana Radzika oraz architektów krajobrazu mgr inż. Katarzyny Fornal i mgr inż. Szymona Urbańczyk, w 2015 roku zostały ukończone prace na terenie parku. Usunięto zarośla i drzewa obumarłe, wykonane

zostały ścieżki, mostki, wprowadzono małą architekturę ogrodową i zagospodarowano teren wzdłuż ciągów pieszych, wprowadzając nowe nasadzenia krzewów ozdobnych.

STAW NOAKOWSKI, GM. NIELISZ, POW. ZAMOJSKI

Dwór i park.

W 2015 roku firma ArbForest Rafał Sokulski przeprowadziła prace pielęgnacyjne przy drzewostanie rosnącym w szpalerach granicznych parku i zastosowała wiązania zabezpieczające konary.

SKIERBIESZÓW, GM. LOCO, POW. ZAMOJSKI

Wzgórze – dawna siedziba biskupów chełmskich.

Władze gminne w ramach podjętych prac porządkowych w celu rewitalizacji obiektu, w I etapie prac podjęły trud oczyszczenia terenu wzgórza z drzew obumarłych i stanowiących zagrożenie. Wycinką objęto 10 drzew.

SUCHODOŁY, GM. FAJSŁAWICE, POW. KRASNOSTAWSKI

Zespół dworsko-parkowy.

Park ozdobny utworzony w XIX wieku, naturalistyczny, powiązany z elementami doliny rzeki Marianki (stawy, wyspy, rzeczka, system cieków wodnych i kanałów). Do dnia dzisiejszego zachowały się aleje i szpalery brzegowe, starodrzew lipowy na wyspie. W 2015r. rozpoczęto realizację programu porządkowania i pielęgnacji parku: wykonano trzebież zakrzaceń i usunięto drzewa groźne dla otoczenia. Uczytelniono historyczną kompozycję i odtworzono wnętrza parkowe. Prace finansował właściciel zabytku.

SZCZEBRZESZYN, GM. LOCO, POW. ZAMOJSKI

Układ urbanistyczny miasta.

W związku z koniecznością uporządkowania terenu w otoczeniu Harcówki przy ul. Sądowej przeprowadzono prace wycinkowe drzew zagrażających z uwagi na zły stan zdrowotny oraz zakrzaceń w oparciu o ocenę stanu zdrowotnego drzew, opracowaną przez biegłego inż. Władysława Chomiczkiego.

ŚWIERŻE, GM. DOROHUSK, POW. CHEŁMSKI

Zespół dworsko-parkowy.

Park ozdobny utworzony w XIX wieku na bazie założenia folwarcznego z elementami użytkowymi (sady, tereny leśne i kwatery ogrodowe) włączonymi do kompozycji zieleni. Do dnia dzisiejszego zachowały się grabowe, kasztanowe aleje, skupiny starodrzewiu, egzotyczne egzemplarze soliterowe. W 2015r. rozpoczęto program porządkowania, pielęgnacji parku oraz turystycznego udostępniania jego walorów. Prace wykonano dzięki zaangażowaniu mieszkańców wsi Świerże – pod nadzorem Grupy Odnowy Wsi Świerże i Lasów Państwowych Nadleśnictwa Chełm.

TUSZÓW, GM. JABŁONNA, POW. LUBELSKI

Zespół dworsko-parkowy.

Zespół stanowi przykład kompozycji przestrzennej z XIX stulecia w której park, dwór i stawy stanowią harmonijną i malowniczą całość połączoną umiejętnie z naturalnymi walorami urozmaiconego terenu. Zespół został podzielony i w chwili obecnej część

właściwa parku znajduje się w rękach prywatnych, część obrzeżna - w zarządzie szkoły podstawowej. Na terenie szkolnym zachował się drzewostan w postaci nasadzeń obrzeżnych i grupy drzew o charakterze starszym.

W roku 2015 zabiegom pielęgnacyjnym poddano dwa okazowe modrzewie europejskie w oparciu o program prac „Opinia o stanie zdrowotnym dwóch egzemplarzy modrzewia europejskiego rosnącego na terenie posiadłości dworskich w Tuszowie” oprac. przez mgr inż. arch. kraj. Joannę Oleszek, marzec 2015 r. Wykonano cięcia sanitarne i korygujące oraz obserwację drzew w pełnym ulistnieniu. Pracami kierował mgr inż. Tomasz Chomicki.

WERBKOWICE, GM. LOCO, POW. HRUBIESZOWSKI

Zespół pałacowo-parkowy.

Staraniem władz gminnych i przy udziale właściciela obiektu, w 2015 roku podjęte zostały prace porządkowe w parku. W oparciu o kompleksową dokumentację inwentaryzacyjną sporządzoną przez mgr Krystynę Stefańską, w I etapie prac zostały usunięte drzewa obumarłe i zagrażające, złomy i wywroty oraz został oczyszczony teren obiektu z roślinności wtórnej. Podjęto również prace pielęgnacyjne przy kilku zabytkowych dębach. Prace będą kontynuowane w latach kolejnych.

WILCZYSKA, GM. WOLA MYSŁOWSKA, POW. ŁUKOWSKI

Zespół dworsko-parkowy, w skład, którego wchodzi: dwór, park i brama z dawnego ogrodzenia zespołu.

W 2015 r. na terenie parku rozpoczęto prace przy odbudowie stawu parkowego oraz prace porządkowe polegające na porządkowaniu drzewostanu w oparciu o gospodarkę drzewostanem opracowaną przez mgr inż. arch. Urszulę Knercer-Grygo.

WOLA OKRZEJSKA, GM. KRZYWDA, POW. ŁUKOWSKI

Zespół podworski, w skład, którego wchodzi: oficyna I i część piwniczna oficyny II oraz park.

W 2015 r. na terenie parku prowadzone były prace pielęgnacyjne przy drzewach stanowiących zagrożenie bezpieczeństwa otoczenia. Prace te były prowadzone w oparciu o program prac opracowany przez Sławomira Banasiuka.

ZABURZE, GM. ŻÓŁKIEWKA, POW. KRASNOSTAWSKI

Dwór i park.

Park o cechach krajobrazowych z XIX w. ukształtowany w XX w. w oparciu o projekt S. Celichowskiego. W 2015 r., kontynuowano prace konserwatorskie i restauratorskie: Wykonano część nasadzeń ozdobnych odtwarzających zniszczone elementy kompozycji zieleni, realizowano obiekty małej architektury. Prace sfinansowano ze środków właściciela zabytku.

ZAMOŚĆ, GM. LOCO, POW. ZAMOJSKI

Cmentarz parafialny z kaplicą cmentarną, domem grabarza i drzewostanem w granicach murowanego ogrodzenia przy ul. Peowiaków.

W 2015 roku administrator cmentarza podjął kolejny etap prac przy drzewostanie rosnącym na cmentarzu. W oparciu o „Opinię o stanie zdrowotnym drzew” opracowaną

przez ArbForest Rafał Sokulski Małgorzata Nowikowska, poprzedzoną badaniami rezytografem dokonano wycinki drzew nierokujących dalszego rozwoju i stwarzających zagrożenie, oraz na podstawie programu prac, wykonano cięcia w koronach 33 drzew.

ZAMOŚĆ, GM. LOCO, POW. ZAMOJSKI

Tzw. Rotunda (d. Działobitnia): cmentarz wojenny z zadrzewieniem.

W 2015 roku podjęto decyzję o usunięciu 10 drzew z terenu cmentarza, będących w złym stanie zdrowotnym, ze znacznym uszkodzeniem koron w czasie wyładowań atmosferycznych i stanowiących zagrożenie dla ludzi i mienia.

ZAWADA, GM. ZAMOŚĆ, POW. ZAMOJSKI

Rządówka wraz z zielenią towarzyszącą.

W oparciu o ocenę dendrologiczną drzew, Gmina Zamość będąca właścicielem zadrzewienia przydrożnego stanowiącego dawną aleję dojazdową do rządówki, przeprowadziła prace wycinkowe 6 drzew zagrażających i prace sanitarne w koronach 40 egz. drzew. Powyższe prace wykonał Sławomir Banasiuk.

ZWIERZYNIEC, GM. LOCO, POW. ZAMOJSKI

Zespół Zarządu Ordynacji Zamojskiej.

W ramach prac przy rewitalizacji Zwierzynca zgodnie z przyjętym w 1995 r. „Programem ochrony środowiska – ekologiczna gmina Zwierzyniec” kontynuowano prace w otoczeniu stawu kościelnego w celu odtworzenie układów wodnych i renowacji stawów Kościelnego i Pałacowego. W oparciu o program prac zawarty w dokumentacji dr inż. Mieczysława Kseniaka p. t.: *„Rewaloryzacja założenia pałacowo – parkowego dawnej Ordynacji Zamojskiej wraz ze stawem i kościółkiem na wyspie oraz obszarami towarzyszącymi, znajdującymi się w obrębie granicy ochrony konserwatorskiej Cz. III.A Projekt gospodarki drzewostanem pod kątem uczytelnienia otwarć widokowych”*, w 2015 roku kontynuowano rozpoczęte prace rewaloryzacyjne zmierzające do rekonstrukcji historycznej zieleni i dawnych kanałów wodnych. Projekt obejmował wycinkę drzew obumarłych i nierokujących na dalszy prawidłowy wzrost oraz drzew wtórnych tzw. samosiewek.

ZWIERZYNIEC, GM. LOCO, POW. ZAMOJSKI

Część układu przestrzennego z zabudową, zadrzewieniem, wodami, ciągami komunikacyjnymi i ukształtowaniem krajobrazu terenu.

Park Środowiskowy stanowi jeden z kilku ważnych elementów zabytkowego układu przestrzennego, w związku z tym miasto Zwierzyniec poczyniło starania o wyeliminowanie drzew, które stanowią zagrożenie dla użytkowników obiektu. W oparciu o opinię dendrologiczną usunięto 5 drzew.

SUMMARY

The protective works in historic garden layouts include mostly: tidying up the areas neglected in terms of planting, as in the case of a Jewish cemetery in Frampol, nurturing of trees, for example in the palace and spa complex in Nałęczów, and restoration of some layouts, as exemplified by the complexes in Czemierniki and Janów Podlaski. The report briefly describes the works carried out in this field.

1. Zespół dworsko-parkowy w Świerżach, altana złożona z grupy kasztanowców, fot. M. Wilk, 2015.

2. Zespół dworsko-parkowy w Świerżach, nowe nasadzenie odtwarzające zniszczone drzewo z gatunku iglicznia trójcierniowa (*Gleditsia triacanthos* L.), fot. M. Wilk, 2015.

3. Zespół kościelny w Bobach, drzewostan przykościelny po zabiegach, fot. A. Kubasik, 2015.

4. Zespół kościelny w Kraczewicach, drzewostan przykościelny po zabiegach, fot. A. Kubasik, 2015.

5. Zespół kościelny w Kraczewicach, drzewostan przykościelny po zabiegach, fot. A. Kubasik, 2015.

6. Zespół pałacowo-parkowy w Kozłówce, okazowe drzewa po zabiegach, fot. A. Kubasik, 2015

7. Zespół pałacowo-parkowy w Kozłówce, okazowe drzewa po zabiegach, fot. A. Kubasik, 2015.

SPRAWOZDANIE WYDZIAŁU REJESTRU ZABYTEKÓW I DOKUMENTACJI ZABYTEKÓW WUOZ W LUBLINIE Z DZIAŁALNOŚCI MERYTORYCZNEJ W 2015 R.

W roku 2015 r. Wydział Rejestru Zabytków i Dokumentacji Zabytków realizował zadania wynikające z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity – Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, z późn. zm.) polegające w szczególności na prowadzeniu wojewódzkiego rejestru zabytków i wojewódzkiej ewidencji zabytków nieruchomych oraz gromadzeniu, opracowywaniu i udostępnianiu informacji o zabytkach.

Prowadzenie wojewódzkiego rejestru zabytków (na który składają się: rejestr zabytków nieruchomych „A”, rejestr zabytków ruchomych „B”, rejestr zabytków archeologicznych „C”).

Wpisywanie do rejestru zabytków

Wojewódzki konserwator zabytków dokonuje wpisów do rejestru zabytków na wniosek strony lub z urzędu. Zarówno wnioski stron jak i propozycje wpisów z urzędu, przygotowywane przez Wydziały, poddawane są każdorazowo ocenie wewnętrznej komisji w WUOZ, która ocenia materiał dowodowy i zajmuje stanowisko w zakresie zasadności objęcia obiektu indywidualną ochroną konserwatorską. Wpis do wojewódzkiego rejestru zabytków (tj. ostateczna decyzja administracyjna) posiada skutki prawne w postaci praw i obowiązków spoczywających na właścicielu i użytkowniku, a także przysparza obowiązków wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

W wyniku postępowań prowadzonych z urzędu lub na wniosek strony, w 2015 roku do wojewódzkiego rejestru zabytków nieruchomych „A” wpisano 20 zabytków i 2 otoczenia zabytków oraz odmówiono wpisu 1 zabytku (wydano łącznie 17 decyzji administracyjnych):

- Dobratycze Kolonia gm. Terespol – drewniana cerkiew pw. Podwyższenia Krzyża Pańskiego, wraz z otoczeniem, tj. działką nr 86/9 (wpis na wniosek strony, numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/1636)
- Dratów gm. Ludwin – cmentarz prawosławny, nieczynny, położony na działce nr ew. 814, wraz z jedenastoma nagrobkami wymienionymi w wykazie zał. do decyzji (wpis na wniosek strony, numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/1642).
- Kozłówka gm. Kamionka – zegar słoneczny na terenie dziedzina pałacowego (wpis na wniosek strony, numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/457)
- Lublin, ul. Nadbystrzycka 38 – ustrój konstrukcyjny mostu, wydobyty z nasypu drogi Łabunie Reforma – Polanówka, przeniesiony na teren działki nr 2/12 przy ul. Nadbystrzyckiej 38 w Lublinie. (wpis na wniosek strony, numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/1639)
- Lublin, ul. Prymasa S. Wyszyńskiego 2 – zegar słoneczny przed pałacem konsystorskim Kurii Metropolitalnej w Lublinie (wpis z urzędu, numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/463)

- Lublin, ul. Grodzka 36 – budynek (tzw. „dawne sklepy”) zlokalizowany na działce nr 45/1, przy ul. Grodzkiej 36 w Lublinie, wraz z działką (wpis z urzędu, numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/485)
- Międzyrzec Podlaski gm. Międzyrzec Podlaski – murowana kaplica pw. Św. Rocha (w granicach ścian zewnętrznych), wraz z gruntem pod budynkiem, zlokalizowana na terenie cmentarza rzymskokatolickiego przy ul. Brzeskiej, na działce nr 1154 (wpis z urzędu, numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/1644)
- Puławy, Aleja Królewska 11a – otoczenie zabytku – domu usytuowanego w Puławach przy Alei Królewskiej 11a (dawniej przy Alei Jedności 11a), obejmujące teren działki nr 2767/1 (wpis na wniosek strony, numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/857)
- Rybczewice gm. Rybczewice – przestrzenne założenie - zespół dworsko-parkowy obejmujący: murowany dwór, park krajobrazowy z wewnętrzną aleją i układem wodnym, murowaną bramę wjazdową z dwiema furtkami i przyległymi od strony północnej odcinkami muru ogrodzeniowego, teren dawnej zabudowy gospodarczej i dawnych kwater owocowych (wpis z urzędu, nr A/1643)
- Siemień gm. Siemień – figura przydrożna w kształcie słupa, na działce nr 50/7, przy ul. Kasztanowej (wpis z urzędu, numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/975)
- Siemień gm. Siemień – figura przydrożna w kształcie słupa, na działce nr 141, przy ul. Kasztanowej (wpis z urzędu, numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/1638)
- Tuchowicz gm. Stanin – drewniana kaplica, wraz z gruntem pod budynkiem, zlokalizowana na terenie cmentarza rzymskokatolickiego parafialnego oraz murowane ogrodzenie wraz z bramą i bramką, otaczające cmentarz rzymskokatolicki parafialny. W/w zabytki zlokalizowane są na działce nr 699 (wpis z urzędu, numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/1637)
- Uhrusk gm. Wola Uhruska – cmentarz prawosławny na działce nr 463, wraz z dwoma nagrobkami: Apolonii Jisifownej Klimko, zm. w 1900 r., i Eleonory Fiedotownej Klimko zm. w 1909 r. (wpis na wniosek strony, numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/1640)
- Wąwolnica gm. Wąwolnica - figura przydrożna z rzeźbą św. Jana Nepomucena, zlokalizowana przy ul. Zamkowej, na działce nr 15 (wpis z urzędu, numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/1635)
- Wolica Śniatycka gm. Komarów Osada – nieruchomości odpowiadające działce nr 329/1 oraz południowej części działki nr 328/1, stanowiące przedpole miejsca upamiętniającego wydarzenie historyczne, tj. bitwę pod Komarowem w dn. 31 sierpnia 1920 r. (wpis na wniosek strony, numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/667)
- Zbereże gm. Wola Uhruska – cmentarz prawosławny na działce nr 377, wraz z dwoma nagrobkami: nagrobkiem (neogotyckim) osoby nieznanej, nagrobkiem Adama Strienczuka i Tatiany Strienczuk, zm. w 1912 i 1914 r. (wpis na wniosek strony, numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/1641)
- Hanna gm. Hanna – drewniana plebania przy kościele parafialnym (postępowanie na wniosek strony, wydano decyzję odmawiającą wpisania do zabytków).

Szczegółowe informacje na temat wymienionych powyżej zabytków zawarte są w artykule „Zabytki objęte ochroną konserwatorską poprzez wpis do wojewódzkiego rejestru zabytków nieruchomych w 2015 roku”, zamieszczonym w niniejszym tomie „Wiadomości Konserwatorskich”.

W wyniku postępowań prowadzonych z wniosków stron, w 2015 r. do wojewódzkiego rejestru zabytków ruchomych „B” wpisano 95 zabytków.

Informacje na ten temat zawarte są w artykule „Zabytki objęte ochroną konserwatorską poprzez wpis do wojewódzkiego rejestru zabytków ruchomych w 2015 roku”, zamieszczonym w niniejszym tomie „Wiadomości Konserwatorskich”.

W wyniku postępowań prowadzonych z urzędu, w 2015 r. do wojewódzkiego rejestru zabytków archeologicznych „C” wpisano 3 zabytki.

Informacje na ten temat zawarte są w „Sprawozdaniu z działalności w zakresie ochrony zabytków archeologicznych na terenie województwa lubelskiego” zamieszczonym w niniejszym tomie „Wiadomości Konserwatorskich”.

Weryfikacja wpisów do rejestru zabytków.

Pod tym pojęciem mieści się szereg działań zmierzających do porządkowania i weryfikacji ostatecznych decyzji o wpisach do rejestru zabytków w drodze postępowania administracyjnego. Efektem spodziewanym są decyzje o zmianach decyzji o wpisie do rejestru zabytków (w szczególności w trybie art. 155 Kodeksu postępowania administracyjnego), uściślające przedmiot i zakres ochrony konserwatorskiej, zwykle połączone z dodaniem załącznika graficznego z naniesioną lokalizacją zabytku na mapie ewidencyjnej, a także korygujące stwierdzone błędy merytoryczne.

Prowadzone w 2015 r. z urzędu działania Wydziału RZiDZ w zakresie weryfikacji zakończone zostały wydaniem 17 decyzji i 2 postanowień:

- Zamość, ul. Peowiaków – cmentarz z nagrobkami (A/1243)
- Zamość, ul. Zamenhofa 5 – d. mykwa (A/1244)
- Zamość, ul. Zamenhofa 7 – dom (A/1204)
- Lublin ul. Grodzka 36a, Kowalska 17, Kowalska 19 – zabudowa działki (A/645)
- Lublin ul. Grodzka 36 (A/485)
- Kościeniewicz gm. Piszczac – zespół dworski (A/1419)
- Kazimierz Dolny, ul. Szkolna 23 (dawn. 29) – willa „Słoneczna” (A/909)
- Kazimierz Dolny, ul. Puławska 116 – spichlerz „Pod żurawiem” (A/836)
- Międzyrzec Podlaski – zespół d. cerkwi unickiej (A/1402)
- Annopol gm. Annopol – zespół dworsko-parkowy (A/312)
- Sobieska Wola gm. Krzczonów – zespół dworsko-parkowy (A/882)
- Lubartów – zespół pałacowo-parkowy (A/151)
- Biała Podlaska – zespół zamkowy poradziwiłłowski (A/134)
- Brzeziny gm. Stężycza – kościół parafialny z otoczeniem (A/894)
- Dołhobyczów gm. Dołhobyczów – kościół parafialny, mur, figura (A/1308)
- Wirkowice I gm. Izbica – zespół dworsko-parkowy (A/1189)
- Żabików gm. Radzyń Podlaski – zespół dworsko-parkowy (A/658)
- Jableczna gm. Jableczna – kaplica Zaśnięcia NMP (A/14)
- Kobylany gm. Terespol – wieża obserwacyjna w zespole Twierdzy Brzeskiej (A/1386).

Ponadto zgromadzono dowody i wszczęto postępowania w sprawie zmiany decyzji o wpisie do rejestru zabytków, mające na celu uszczegółowienie lub korektę przedmiotu ochrony konserwatorskiej:

- Uchanie gm. Uchanie – park krajobrazowy i zamczysko (A/1480)

- Woskrzenice Duże gm. Biała Podlaska – kościół z drzewostanem (A/1335)
- Kobylany gm. Terespol - fort Koroszczyn w zespole Twierdzy Brzeskiej (A/1388)
- Janów Podlaski Wygoda gm. Janów Podlaski – założenie przestrzenno-krajobrazowe (A/76).

Weryfikacje rejestru zabytków służą także skreśleniu z rejestru obiektów nieistniejących lub ich części, które utraciły wartości zabytkowe. W tych sprawach orzeka Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

W ramach działań weryfikacyjnych przygotowano z urzędu i skierowano do Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego 7 wniosków o skreślenie z rejestru zabytków:

- Bełżyce gm. Bełżyce – dwór
- Paary gm. Susiec – część obszaru stanowiącego otoczenie budynku strażnicy
- Lublin Aleja Warszawska 96 – część obszaru skansenu Muzeum Wsi Lubelskiej zajętego pod drogę w ramach obwodnicy
- Strupin gm. Chełm – chałupa poetki P. Hołyszowej
- Wołoskowola gm. Stary Brus – otoczenie zabytku - wiatraka przeniesionego do Holi
- Wyrki gm. Wyrki – otoczenie zabytku – wiatraka
- Lublin ul. Agronomiczna – brama z Różanki, przeniesiona do Muzeum Zamoyskich w Kozłowie.

Inne działania w zakresie prowadzenia rejestru zabytków:

- prowadzenie ksiąg rejestru „A”, „B”, „C”, zawiadamianie stron o zmianie numerów w rejestrze zabytków, przekazywanie nowym właścicielom zabytków kopii decyzji o wpisie do rejestru zabytków i pouczeniem o skutkach prawnych, wnoszenie orzeczeń MKiDN i LWKZ, oraz pozyskanych danych własnościowych i geodezyjnych do ksiąg rejestru i zbiorów dokumentów poszczególnych zabytków
- rozpoznawanie obiektów pod kątem wpisu do rejestru zabytków lub weryfikacji funkcjonujących decyzji o wpisie do rejestru. W 2015 roku działaniami objęto: Lublin ul. 3 Maja 20 – kamienica z oficynami (na wniosek MKZ), Chylin gm. Wierzbica – dwór w zespole wpisanym do rejestru zabytków (z urzędu), Maziarnia Strzelecka gm. Białopole - zespół pałacowo-parkowy (z urzędu), Kraśnik – układ urbanistyczny (z urzędu), Lublin - most przez rzekę Bystrzyca (z urzędu)
- wnioskowanie o ujawnienie wpisów do rejestru A i C w księgach wieczystych i katastrze nieruchomości (realizacja zadań określonych przepisami ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami), poprzedzona analizami akt. W 2015 roku skierowano 40 wniosków do właściwych terytorialnie sądów wieczystoksięgowych oraz 25 wniosków do starostw powiatowych.
- publikacja aktualnego wykazu obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości i archeologicznych (w Dzienniku Urzędowym Woj. Lubelskiego oraz na stronie internetowej WUOZ)
- publikacja skreśleń z rejestru zabytków dokonanych decyzjami Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (w Dzienniku Urzędowym Woj. Lubelskiego oraz na stronie internetowej WUOZ).

Prowadzenie wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Realizując zadanie określone w art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, urząd prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków, stanowiącą zbiór kart ewidencyjnych zabytków. Ponadto wspomaga merytorycznie przygotowywanie gminnych ewidencji zabytków prowadzonych przez organy samorządowe. Działania w tym zakresie obejmowały przede wszystkim: wydawanie zaświadczeń, opiniowanie gminnych ewidencji zabytków, opiniowanie programów opieki nad zabytkami, konsultacje z samorządami. Wśród opiniowanych programów znalazły się obszerne dokumenty: Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami oraz Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Lublina na lata 2015-2019.

Gromadzenie informacji o zabytkach.

W 2015 roku zasoby archiwum WUOZ w Lublinie z Delegaturami w Białej Podlaskiej, Chełmie i Zamościu powiększyły się łącznie o 1428 jednostek inwentarzowych, obejmujących opracowania studialne, badawcze, inwentaryzacyjne i projektowe. Były to opracowania napływające wraz z wnioskami inwestorów. Zarejestrowano także 409 negatywów (klisze). Z uwagi na konieczność przeznaczenia środków finansowych na wykonanie izolacji murów piwnic zabytkowej siedziby WUOZ w Lublinie przy ul. Archidiakońskiej 4, nie było możliwości zlecenia w 2015 roku żadnych opracowań dokumentacyjnych zabytków.

W ramach działań stałych WUOZ w zakresie dokumentacji aktualizowane były karty zabytków nieruchomości i ruchomych (w tym uzupełniane o aktualne fotografie dokumentujące stan zabytku). Działaniem stałym jest także archiwizowanie akt zabytków wytwarzanych przez urząd (zgodnie z prawnie obowiązującymi normatywami) i przekazywanie opracowanych teczek (zbiorów akt) do archiwum zakładowego.

Gromadzone w formie papierowej dokumentacje oraz fotografie są opracowywane, włączane do zasobu i stopniowo digitalizowane. W 2015 r. zeskanowano łącznie (WUOZ w Lublinie z Delegaturami) ponad 220 dokumentów, w tym fotografii dokumentujących zabytki oraz kart ewidencyjnych zabytków. Kontynuowano wykonywanie cyfrowego katalogu opracowań dokumentacyjnych.

Udzielanie informacji o zabytkach i inne działania.

Informacje o zabytkach i statusie ochrony konserwatorskiej udzielane są przez urząd na bieżąco, w formie pisemnej i telefonicznej. Opiniowane były liczne projekty inwestycji liniowych, budowy i modernizacji dróg, lokalizacji nowych obiektów pod kątem wykluczenia kolizji z zabytkami. We współpracy z Wydziałem Inspekcji Zabytków Nieruchomych kontynuowano kontrole zabytkowych cmentarzy i wydawano zalecenia pokontrolne dla właścicieli. W ubiegłym roku dokonano czynności kontrolnych na 10 cmentarzach. Jedna z zaplanowanych kontroli nie odbyła się z powodu braku obecności właściciela.

Zasoby archiwum zakładowego Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków wraz z Delegaturami służące realizacji zadań ustawowych, są udostępniane także do celów badawczych, popularyzatorskich i projektowych. Udzielane są na bieżąco informacje pisemnie i telefonicznie o zasobach. W 2015 r. w Lublinie i Delegaturach udostępniono łącznie 3189 jednostek archiwalnych 582 osobom spoza urzędu.

SUMMARY

In 2015, 20 historical monuments and 2 monument surroundings were entered in the register "A" of immovable monuments, 95 objects were entered in the register "B" of movable monuments and 3 objects were entered in the register "C" of archaeological monuments. A number of actions were taken with a view to verifying the register of immovable monuments, ordering the entries in the register in terms of administrative and legal issues, as well as disclosures in land registers and cadastre. The provincial register of monuments was maintained and opinions were given on objects to be entered in local registers of monuments and on local projects on protection of monuments, and working consultations were held with local governments. Due to the need to allocate funds for renovation of the walls of the underground storey of a historic tenement house at Archidiakońska 4 Street in Lublin, where the Provincial Office for the Protection of Monuments has its seat, no restoration documentation was commissioned in 2015. The archives of the Provincial Office for the Protection of Monuments in Lublin with branches in Biała Podlaska, Chełm and Zamość were enlarged by 1428 units of research and technical studies. As part of regular tasks, information about historical monuments was provided, photographic documentation was gathered, documents collected in the archives of the Provincial Office for the Protection of Monuments and its branches were processed and made available.

II. Studia i materiały

Anna Frąckiewicz, Marzena Galecka, Renata Sarzyńska-Janczak

ZABYTKI NIERUCHOME OBJĘTE OCHRONĄ KONSERWATORSKĄ POPRZECZ WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW „A” W 2015 ROKU

Lubelski Wojewódzki Konserwator Zabytków w 2015 roku wydał 16 decyzji administracyjnych o wpisaniu obiektów do rejestru zabytków nieruchomych „A”, którymi objęto:

- 3 cmentarze z nagrobkami wymienionymi w decyzjach
- 4 dzieła architektury i budownictwa (1 cerkiew, 2 kaplice, 1 ogrodzenie cmentarza z bramami)
- 1 zabytek techniki
- 5 obiektów „małej architektury”, w tym figury przydrożne
- 2 otoczenia zabytków wpisanych do rejestru zabytków
- 1 założenie przestrzenne - zespół dworsko-parkowy z wymienionymi częściami składowymi.

Cerkiew, trzy cmentarze, translokowany ustrój mostu oraz otoczenia dwóch zabytków wpisano do rejestru zabytków w wyniku postępowań wszczętych z wniosków stron (właścicieli). Wartości zabytkowe pozostałych, opisanych poniżej obiektów, były przedmiotem badań i archiwalnych i terenowych, które Wydział Rejestru Zabytków i Dokumentacji Zabytków wykonał w ramach działań z urzędu.

Informacja o dokonanych w 2015 roku wpisach do rejestru „A” zabytków nieruchomych została zgodnie z art. 6 ustawy z dn. 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity - Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, z późn. zm.) opublikowana w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego z 2016 r. poz. 289 (Wykaz zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych i rejestru zabytków archeologicznych województwa lubelskiego).

Zabytki wpisane do rejestru w 2015 roku (w układzie alfabetycznym wg miejscowości). Informacje o zabytkach oparto na uzasadnieniach orzeczeń administracyjnych w sprawie wpisów opracowanych przez: Annę Frąckiewicz, Marzenę Galecką, Renatę Sarzyńską-Janczak i Adriannę Stawinogę.

1. Drewniana cerkiew pw. Podwyższenia Krzyża Pańskiego, wraz z otoczeniem tj. działką nr 86/9 w Dobratyczach Kolonii, gm. Terespol, pow. bialski (decyzja znak: KD.5140.3.3.2015 z 6.05.2015 r., numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/1636).

Cerkiew w Dobratyczach jest świątynią translokowaną w 1993 roku z cmentarza prawosławnego w Białej Podlaskiej. Parafia prawosławna w Dobratyczach istniała od 1875 r. do czasu I wojny światowej. Związana z tą parafią cerkiew nie istnieje, a zmiany własnościowe

i sposób zainwestowania nieruchomości pocerkiewnej spowodowały, że obecną cerkiew postawiono na nowym miejscu, we wsi Dobratycze Kolonia, naprzeciw cmentarza grzebalnego znajdującego się po drugiej stronie drogi Włodawa – Terespol. Świątynia jest budowlą trójdzielną, z nawą założoną na rzucie kwadratu nakrytą czterospadowym namiotowym dachem zwieńczonym cebulastą kopułką, z niższym trójbocznie zamkniętym prezbiterium, do którego przylega prostokątna zakrystia. Od frontu do korpusu obiektu przylega prostokątny przedsionek, nakryty dwuspadowym dachem zwieńczonym mniejszą kopułką. Forma zabytku pozwala zakwalifikować ją do wyodrębnionego w literaturze przedmiotu typu „cerkwi z dachem namiotowym”. Na terenie dawnej eparchii chełmskiej drewniane cerkwie tego typu istniały w Gródku Nadbużańskim, Telatynie i Wereszczycy. Według publikacji Jana Góraka *Typy i formy drewnianej architektury sakralnej Lubelszczyzny*, ostatnią istniejącą cerkwią na terenie Lubelszczyzny, reprezentującą powyższy typ była cerkiew w Kniazich, zbudowana w 1785 roku. Autor nie wymienił cerkwi na cmentarzu w Białej Podlaskiej, która funkcjonowała tam od lat 50. XX wieku, po przeniesieniu z innej miejscowości. W różnych opracowaniach wskazuje się, że miejscem pierwotnej lokalizacji zabytku mogły być Syczyn lub Pniówno w powiecie chełmskim, albo Cyców w powiecie łęczyńskim. Na podstawie kwerendy dokumentów źródłowych, prowadzonej w związku z postępowaniem w sprawie wpisu cerkwi w Dobratyczach do rejestru zabytków, nie rozstrzygnięto tej kwestii. Wpisu do rejestru zabytków dokonano w wyniku postępowania wszczętego na wniosek strony.

2. Cmentarz prawosławny, nieczynny, położony na działce nr ew. 814 w Dratowie gm. Ludwin, pow. łęczyński, wraz z jedenastoma nagrobkami – pomnikami, płytami i krzyżami wymienionymi w wykazie stanowiącym załącznik do decyzji (decyzja znak: KD.5140.42.1.2015 z 26.10.2015 r., numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/1642).

Cmentarz prawosławny w Dratowie został założony między 1795 a 1829 rokiem. Pierwotnie opasany był wałem ziemnym i rowem. Pochówki upamiętnione są nielicznie zachowanymi pomnikami, płytami nagrobnymi i krzyżami żeliwnymi. Napisy kommemoratywne są w języku w języku rosyjskim, z wyjątkiem napisu w języku ukraińskim na płycie nagrobnej Adama Warenika i Marusi Kłoz. Najstarsza data na objętych niniejszą decyzją nagrobkach to 1895 rok, najpóźniejsza 1930 rok. Cmentarz jest nieczynny i nosi ślady dewastacji nagrobków oraz krypt. W 2014 roku teren cmentarza został ogrodzony siatką metalową i oczyszczony z porastającej dziko roślinności. W wyniku tych prac uczytelniono nagrobki i zestawiono w jednym miejscu fragmenty nagrobków, płyt i żeliwne krzyże nagrobne z tabliczkami imiennymi. Obiekt zaczął „istnieć” w krajobrazie i świadomości społecznej, stanowiąc materialne świadectwo wielokulturowości Lubelszczyzny. Początkowo rozważano wpisanie do rejestru zabytków jedynie nagrobków i ich pozostałości, jednak uznano za zasadne rozszerzenia zakresu wpisu o cmentarz prawosławny w granicach działki nr ew. 814, analogicznie jak w przypadku innych cmentarzy wpisanych do rejestru zabytków województwa lubelskiego. Wynika to z faktu, iż nagrobki związane są integralnie z terenem cmentarza, a nie stanowią odrębnych form o cechach dzieł sztuki plastycznej. Ponadto istnieje możliwość odnalezienia w warstwach ziemnych kolejnych elementów nagrobnych. W decyzji o wpisie do rejestru zabytków wymieniono jedenaście elementów nagrobnych. Wpisu do rejestru zabytków dokonano w wyniku postępowania wszczętego na wniosek strony.

3. Zegar słoneczny zlokalizowany na działce nr 93 na terenie dziedzińca pałacowego w Kozłówce gm. Kamionka, pow. lubartowski (decyzja znak: KD.5140.5.3.2015 z 8.05.2015 r., numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/457).

Zegar słoneczny znajduje się na środku dziedzińca przedpałacowego i stanowi istotny element kompozycji zespołu. Wykonano go z dwóch rodzajów materiału kamiennego: białego marmuru i piaskowca. Obiekt składa się z okrągłej tarczy zegarowej umieszczonej na kanelowanym trzonie w kształcie kolumny z profilowaną głowicą i bazą, nawiązującym do porządku doryckiego. Na obrzeżach tarczy zegarowej wykute zostały cyfry rzymskie od IV do XII i od I do VIII oraz podziałka, układająca się promieniście, wyznaczająca godziny, półgodziny i kwadransy. Na tarczy znajduje się także data „1876”. Zegar został w 1996 r. poddany kompleksowej konserwacji, obejmującej między innymi rekonstrukcję wskazówki zegara z blachy mosiężnej, galwanizowanej. Oryginalna tarcza zegara, po wykonaniu kopii w 2003 r., została zdemonstrowana i zdeponowana w magazynach Muzeum Zamoyskich w Kozłówce.

Horyzontalny zegar słoneczny z Kozłówki posiada analogie na Lubelszczyźnie. Podobną formę mają zegary znajdujące się przed pałacem konsystorskim przy ul. Prymasa S. Wyszyńskiego 2 w Lublinie (z 1876 r.) oraz w Zamościu – pierwotnie ustawiony w 1868 roku przed budynkiem dawnej dziekanii zw. *Infułatką*. Nieistniejący już zegar słoneczny znajdował się również na placu przed gimnazjum żeńskim, gdzie obecnie jest usytuowany budynek II Liceum Ogólnokształcącego im. Unii Lubelskiej w Lublinie. Zgodnie z informacją umieszczoną w przewodniku z 1876 roku (W. K. Zieliński, *Opis Lublina jako przewodnik dla zwiedzających miasto i jego okolice*, Lublin 1876.) - w tym miejscu, przed gimnazjum żeńskim w „rozciała się nowozałożony wirydarz z pięknym marmurowym kompasem [zegarem słonecznym] postawionym w r. 1875 na pamiątkę miastu przez profesora Jana Baranowskiego b. dyrektora obserwatorium astronomicznego Warszawskiego”. Bratem Jana Baranowskiego (1800-1879) był biskup lubelski Walenty Baranowski, znany fundator zabytkowych dziś obiektów. O zainteresowaniach Jana Baranowskiego gnomoniką świadczą przechowywane w Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego i Muzeum Miar – Historycznych Zbiorach Metrologicznych Głównego Urzędu Miar w Warszawie zegary słupkowe wykonane według jego pomysłu. Powyższa informacja oraz zbliżone daty ustawienia pozostałych zegarów w Lublinie i Zamościu pozwalają uznać z dużym prawdopodobieństwem związek ich powstania z astronomem Janem Baranowskim i biskupem Walentym Baranowskim, który administrował diecezją lubelską od 1872 do 1879 roku i mógł zainicjować fundację wyżej wymienionych zegarów.

Brak jest informacji o okolicznościach powstania oraz ustawienia zegara na dziedzińcu przed pałacem Zamoyskich. Z opisów dotyczących historii założenia w Kozłówce i ewolucji układu przestrzennego wynika, że po śmierci Konstantego Zamoyskiego (1923 r.), na dziedzińcu pałacowym, w miejscu prostokątnego gazonu powstał drugi, o obrysie barokowym ze słonecznym zegarem (M. Kseniak, D. Fijałkowski, *Ewidencja parku w Kozłówce*, 1974 r.; M. Kseniak, *Parki i ogrody dworskie w województwie lubelskim*, cz. II, *Od Kijan do Dębłina wzdłuż Wieprza*, 1983 r.). Informacje o nowej aranżacji dziedzińca przed pałacem, z centralnie umieszczonym zegarem słonecznym, dokumentują publikowane fotografie z roku 1917 (Brzozowski A., *Kozłówka w moich wspomnieniach*, oprac. G. Antoniuk, Kozłówka 2000. r.) oraz z okresu międzywojennego (*Muzea - rezydencje w Polsce. Materiały sesji naukowej zorganizowanej w Muzeum Zamoyskich w Kozłówce 14-16 października 2004*, Kozłówka 2004). Źródła archiwalne (prywatna

korespondencja przechowywana w Archiwum Archidiecezjalnym Lubelskim) są dowodem, że I ordynat na Kozłówce - Konstanty Zamoyski (1846-1923) utrzymywał kontakty z biskupem Walentym Baranowskim i jego bratem Janem. Po śmierci biskupa Walentego Baranowskiego, Konstanty Zamoyski zakupił od jego brata Jana część księgozbioru, co potwierdza korespondencja przechowywana w zbiorach archiwum Muzeum Zamoyskich w Kozłówce.

O wyjątkowej wartości zegara stanowi odkrycie w wyniku kwerendy archiwalnej powiązanie grupy zegarów powstałej na obszarze województwa lubelskiego około 1868 - 1876 z wybitnymi i zasłużonymi dla polskiej kultury i nauki osobami: biskupem Walentym Baranowskim i astronomem Janem Baranowskim.

Wpisu do rejestru zabytków dokonano w wyniku postępowania wszczętego z urzędu.

4. Zegar słoneczny przed pałacem konsystorskim Kurii Metropolitalnej w Lublinie, przy ul. Prymasa Stefana Wyszyńskiego 2, na działce nr 42/2 (decyzja znak: KD.5140.15.1.2015, z 8.05.2015 r., numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/463).

Wykonany z piaskowca zegar składa się z doryckiej kolumny z bazą i kapitelem o wysokości ok 1 metra, oraz nieprofilowanej, okrągłej tarczy o średnicy ok. 0,5 metra. Na tarczy wykute są cyfry rzymskie odpowiadające godzinom i data roczna „1876”, oraz układająca się promieniście podziałka, wyznaczająca, półgodziny i kwadransy. W centrum tarczy umieszczony jest gnomon wykonany z brązu. Wykonana w 2011 roku w związku z podjętymi pracami konserwatorskimi opinia wskazuje, że poszczególne elementy zegara są oryginalne. Fundację zegara należy wiązać z osobą biskupa Walentego Baranowskiego (1805-1879), który administrował diecezją lubelską od 1872 do 1879 roku. Diecezja została utworzona w 1805 roku, jednak dopiero około połowy XIX wieku na siedzibę władz administracyjnych diecezji przeznaczono budynki znajdujące się w granicach nieruchomości położonej obecnie przy ul. Prymasa Stefana Wyszyńskiego 2. Pałace tu położone - wg W.K. Zielińskiego „*Opis Lublina jako przewodnik dla zwiedzających miasto i jego okolice, Lublin 1876*”, były wówczas otoczone „*pięknymi ogrodami*”. Zegar mógł więc uzupełniać ich kompozycję. Ustalenia dokonane w związku z równocześnie prowadzonymi postępowaniami w sprawie wpisu do rejestru zabytków zegara w Kozłówce (*tekst powyżej*) oraz zegara przed pałacem konsystorskim Kurii Metropolitalnej w Lublinie, pozwoliły na powiązanie genezy powstania obu zegarów z osobą wybitnego astronoma Jana Baranowskiego. Stanowią również przesłankę do wyodrębnienia wyróżniającej się grupy horyzontalnych zegarów słonecznych, powstałych na obszarze województwa lubelskiego pomiędzy 1868 a 1876 rokiem.

Wpisu do rejestru zabytków dokonano w wyniku postępowania wszczętego z urzędu.

5. Budynek (tzw. „dawne sklepy”) zlokalizowany na działce nr 45/1 przy ul. Grodzkiej 36 w Lublinie, wraz z działką (decyzja znak: KD.5140.16.4.2015 z 21.07.2015 r., numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/485).

Zabudowa na działce nr 45/1 związana jest z przebudową gotyckiej Bramy Grodzkiej. W roku 1785 nadworny architekt Dominik Merlini na polecenie Stanisława Augusta przebudował Bramę na budynek mieszkalny (lokal na piętrze) z przejazdem bramnym i czterema „sklepami” po bokach – trzema od strony północno-zachodniej i jednym od strony południowo-wschodniej. „Sklepy”, czyli przesklepione kolebkowo pomiesz-

czenia, otwarte były do wnętrza bramy i doświetlone od strony podwórzy (obecnie kamienic przy ul. Grodzkiej 36 i 21), przekryte dachami pulpitowymi. Pomieszczenia te miały charakter usługowy. Na *Planie Bramy Grodzkiej z 6 sklepami z 1861 r.*, wykonujący pomiar budowniczy Modrzewski oznaczył „sklepy” od strony północnej numerami 1, 2, 3, zaś od południowej numerami 4, 5, 6. W XIX wieku następowało sukcesywne nadbudowywanie nad „sklepami” drewnianych komórek i lokali, które następnie zamieniano na murowane. Pomieszczenia te oparte bezpośrednio na I piętrze o mury Bramy Grodzkiej były stopniowo integrowane funkcjonalnie z kamienicami - sklepy nr 1, 2 i 3 z kamienicą przy ul. Grodzkiej 36, a sklepy nr 4,5,6 z kamienicą przy ul. Grodzkiej 21. Proces ten ostatecznie zakończył się w trakcie odbudowy po zniszczeniach II wojny światowej. Obecna zabudowa na działce nr 45/1 odpowiada dwóm dawnym „sklepom” nr 2 i nr 3 od strony północnej. Zabudowa na działce jest zintegrowana z Bramą Grodzką i powiązana komunikacyjnie z kamienicą przy ul. Grodzkiej 36. Pomimo dokonanych przekształceń zachowuje wartości historyczne, analogicznie jak pozostałe „dawne sklepy”, objęte wpisami do rejestru zabytków w ramach kamienic z jakimi są powiązane. Wpisu do rejestru zabytków dokonano w wyniku postępowania wszczętego z urzędu.

6. Ustrój konstrukcyjny mostu, wydobyty z nasypu drogi Łabunie Reforma – Polanówka, przeniesiony na teren działki nr 2/12 przy ul. Nadbystrzyckiej 38 w Lublinie (decyzja znak: KD.5140.36.3.2015 z 26.10.2015 r., numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/1639).

W trakcie prowadzenia robót drogowych przy rozbudowie drogi krajowej Nr 17 Warszawa-Hrebenne w 2014 roku na odcinku Zamość – Tomaszów Lubelski, w pobliżu miejscowości Łabunie Reforma i Polanówka, w nasypie drogowym odsłonięto „światło” mostu. Most ten został zakwalifikowany do rozbiórki i zgruzowania. Odkryciem zainteresowali się specjaliści z Politechniki Lubelskiej, którzy dokonali pomiarów inwentaryzacyjnych i wstępnych badań. Na tej podstawie most oceniono jako obiekt o wartości historycznej i naukowej. Z uwagi na brak możliwości zachowania obiektu in situ, za zgodą Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad Oddział w Lublinie, Politechnika Lubelska przedsięwzięła działania w celu ochrony mostu przed zniszczeniem, poprzez wydobywanie z nasypu drogi i przetransportowanie do Lublina, na teren działki nr 2/12 będącej własnością Politechniki. Operacja translokacji mostu rozpoczęła się 23 kwietnia 2015 roku. Most został zdemontowany z przyczółków i w dwóch częściach przewieziony na teren uczelni. Obiekt ustawiony został tymczasowo na terenie otwartym, z zastosowaniem kolejowego fundamentowania i podparcia kaszycowego, i z wykorzystaniem podkładów kolejowych.

Jak wynika z badań pracowników naukowych PL, ok. 1875 roku w miejscu odnalezienia przedmiotowego mostu istniał most drewniany, udokumentowany na planie z 1909 roku. Most żelbetowy powstał prawdopodobnie między 1909 a 1914 rokiem. Jego konstrukcja jest zbliżona do konstrukcji mostów powstających w Galicji. Zauważono także zbieżność z inżynierskimi budowlami żelbetowymi lwowskiej firmy J. Sosnowskiego i A. Zachariewicza.

Jako obiekt sztuki inżynierskiej most ten należało zaliczyć do najstarszych zachowanych żelbetowych konstrukcji mostowych na terenie Lubelszczyzny. Autorzy badań twierdzą, że zastosowany układ konstrukcyjny w formie dwóch łuków, na których opierały się rzędy słupów podtrzymujące poprzecznice, jest nietypowy dla popularnego w początkach XX

w. systemu F. Hennebique'a. Informacja z 1968 roku potwierdza, że ze względu na stan techniczny zdecydowano o wstawieniu pod most przepustów i zasypaniu „światła” mostu, rozwiązując problem braku nośności konstrukcji. Obecna modernizacja i klasa drogi (droga krajowa) nie pozwalała jednak na dalsze jego użytkowanie in situ.

Przedmiotem wpisu do rejestru zabytków jest zachowany i translokowany żelbetowy ustrój nośny mostu z płytą pomostu opartą na żebrach w linii słupków. W przekroju płyty widoczne jest kruszywo bazaltowe łamane, sam beton jest natomiast jednorodny o niewielkiej porowatości. Konstrukcję nośną stanowią dwa łuki kołowe o promieniu 10 m. W kluczu górna powierzchnia łuku styka się ze spodem płyty żelbetowej pomostu. Monolityczne łuki zespolone z ławą żelbetową oparte były na fundamencie murowanym. Za pozytywną oceną zabytkowej wartości mostu przemawiała autentyczność i dobry stan zachowania substancji historycznej. Most posiada istotne znaczenie jako materialne świadectwo sztuki inżynierskiej początków ubiegłego wieku, posiada także wartość naukową jako przedmiot badań oraz wartość edukacyjną, uzyskaną w wyniku przeniesienia z miejsca pierwotnej lokalizacji celem ekspozycji na terenie Politechniki Lubelskiej. Projekt trwałego ustawienia obiektu z zagwarantowaniem pełnej ekspozycji i włączeniem w funkcję „obszarów zielonych” został już zaprezentowany publicznie 14 stycznia 2016 roku.

Wpisu do rejestru zabytków dokonano w wyniku postępowania wszczętego na wniosek strony.

7. Murowana kaplica pw. Św. Rocha (w granicach ścian zewnętrznych), wraz z gruntem pod budynkiem, zlokalizowana na terenie cmentarza rzymskokatolickiego przy ul. Brzeskiej na działce nr 1154 w Międzyrzeczu Podlaskim, gm. Międzyrzec Podlaski, pow. białski (decyzja znak: KD.5140.49.1.2015 z 1.12.2015 r., numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/1644).

Cmentarz katolicki położony przy ul. Brzeskiej w Międzyrzeczu Podlaskim założony został w 1807 roku jako rzymskokatolicki i unicki, na gruncie darowanym przez Konstantego Adama Czartoryskiego. Jego teren sukcesywnie powiększano w 1868 roku, około 1920 i w 1971 roku. W roku 1874 utworzono część prawosławną, czynną do 1919 roku. Na podstawie decyzji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Białej Podlaskiej z 8 sierpnia 1994 roku cmentarz „wraz z murem ogrodzeniowym i porastającym go starym drzewostanem” został wpisany do rejestru zabytków. W przedmiotowej decyzji nie wymieniono kaplicy usytuowanej w północnej, najstarszej części cmentarza. Murowana kaplica pw. św. Rocha, wzniesiona została w 1839 r. na miejscu wcześniejszej drewnianej „*kosztem Dworu przy pomocy parafian*”. Od 1884 roku użytkowana była jako kaplica przedpogrzebowa. W latach 1887 -1915 pozostawała we władaniu kościoła prawosławnego. Obecnie stanowi własność parafii rzymskokatolickiej św. Józefa w Międzyrzeczu Podlaskim.

Kaplica została wzniesiona na planie ośmioboku. Budynek przekryty jest ośmiopłaciowym dachem krytym blachą (pierwotnie dachówką karpiówką). Dach wieńczy czworoboczna sygnaturka z kopułowym czteropłaciowym daszkiem zakończonym kulą z krzyżem. Elewacje, otynkowane gładko, obiega profilowany gzyms wieńczący. Partia cokołu jest nieznacznie wyodrębniona. Wejście akcentuje portal złożony z półkolistego tympanonu i kolumn umieszczonych w ościeżach po obu stronach otworu wejściowego. Otwór a drzwi pełne dwuskrzydłowe, na zawiasach pasowych, opierzone od zewnątrz deskami w układzie rombowym i elementami metalowymi, noszące ślady uzupełnień. W dwóch ścianach bocznych kaplicy, w głębokich glicyfach znajdują się niewielkie owal-

ne okna (okulusy) z drewnianą stolarką. W ścianę zewnętrzną od strony północno-zachodniej wmurowane są trzy kommemoratywne tablice z piaskowca, datowane na 2 połowę XIX wieku. Na podstawie treści „*Inwentarza Kościoła Międzyrzecznego z 1870 roku*” ustalono, że „*pod kaplicą znajdują się trzy murowane groby, lecz skryte.*” Wnętrze kaplicy przekryte jest stopem płaskim. Ściany obiega faseta. Posadzka jest współczesna. Przy ścianie naprzeciw wejścia ustawiono drewniany ołtarz z obrazem patrona kaplicy. Obiekt był poddany pracom remontowym ok. 1928 r., następnie w latach 80. XX wieku i ok. 2000 roku. Ośmioboczny rzut kaplicy w Międzyrzecu Podlaskim jest formą wyjątkową wśród zachowanych wolnostojących kaplic na Lubelszczyźnie. Centralny plan tej budowli nawiązuje do dawnego ośmiobocznego planu kaplic grobowych, występującego na ziemiach polskich od XVII w., powielanego następnie do XIX wieku w kaplicach wotywnych i cmentarnych. w Międzyrzecu powtarza lokalizację pierwotnej, drewnianej kaplicy cmentarnej. Kaplica zachowała autentyczną formę architektoniczną i strukturę. Wpisu do rejestru zabytków dokonano w wyniku postępowania wszczętego z urzędu.

8. Figura przydrożna w kształcie słupa, usytuowana na działce nr 141 przy ul. Kasztanowej w Siemieniu, gm. Siemień, pow. parczewski (decyzja znak: KD.5140.23.7.2015 z 30.09.2015 r. numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/1638).

Murowana figura przydrożna ma kształt opracowanego architektonicznie słupa o trzech kondygnacjach, bogato rozczłonkowanych zwielokrotnionymi pilastrami z płycinami, rozdzielonych wydatnymi gzymsami z okapowymi daszkami krytymi dachówką. Druga kondygnacja figury ujęta jest na narożach wolutowymi spływami. W trzeciej kondygnacji znajduje się wnęka otwarta od strony zachodniej arkadą, w której umieszczono rzeźbę Chrystusa Frasobliwego (odnotowaną w *Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce. T.XVIII. Województwo lubelskie, z. 14. Powiat parczewski*) datowaną orientacyjnie na II połowę XVIII wieku. Cechy formalne pozwalają zaliczyć zabytek do wyodrębniającej się grupy późnobarokowych figur przydrożnych, wyróżniających się bogatym detalem architektonicznym, zlokalizowanych na obszarze powiatu parczewskiego i lubartowskiego. Figura jest frontem zwrócona ku dawnej alei dojazdowej (obecnie ulicy Kasztanowej), prowadzącej od strony południowej do założenia dworskiego w Siemieniu. Z uwagi na lokalizację, jej powstanie można wiązać z historią założenia tym bardziej, że w tym okresie nie było w okolicy innego potencjalnego fundatora zdolnego sfinansować realizację tak okazałej budowli o charakterze kultowym, gdyż parafia w Siemieniu była erygowana dopiero w 1934 roku.

Figura stanowi rozpoznawalny element krajobrazu kulturowego miejscowości Siemień, podzielonej obecnie na kilka obrębów geodezyjnych. Wraz z drugą późnobarokową figurą, oddaloną o około pół kilometra, stanowią najstarsze zabytki w miejscowości. Wpisu do rejestru zabytków dokonano w wyniku postępowania wszczętego z urzędu.

9. Figura przydrożna w kształcie słupa, usytuowana na działce nr 50/7 przy ul. Kasztanowej w Siemieniu gm. Siemień, pow. parczewski (decyzja znak: KD.5140.23.7.2015 z 30.09.2015 r., numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/975).

Murowana figura przydrożna ma kształt słupa o trzech kondygnacjach, bogato rozczłonkowanych i zwielokrotnionymi pilastrami, rozdzielonych wydatnymi gzymsami z okapowymi daszkami krytymi dachówką, Trzecia kondygnacja otwarta jest arkadkami na kolumnien-

kach, w jej wnętrzu znajduje się rzeźba św. Jana Nepomucena, wykonana w latach 90. XX w. Cechy formalne pozwalają zaliczyć zabytek do wyodrębniającej się grupy późno-barokowych figur przydrożnych wyróżniających się bogatym detałem architektonicznym, powstałych w II połowie XVIII wieku na obszarze powiatu parczewskiego i lubartowskiego. Figura znajduje się przy skrzyżowaniu ulicy Spacerowej z ulicą Kasztanową, będącą dawną aleją dojazdową prowadzącą do założenia dworskiego w Siemieniu.

Wpisu do rejestru zabytków dokonano w wyniku postępowania wszczętego z urzędu.

10. Drewniana kaplica, wraz z gruntem pod budynkiem, zlokalizowana na terenie cmentarza rzymskokatolickiego parafialnego w Tuchowiczu, gm. Stanin, pow. łukowski, oraz murowane ogrodzenie wraz z bramą i bramką, otaczające w/w cmentarz rzymskokatolicki parafialny (decyzja znak: KD.5140.38.1.2015 z 21.09.2015 r., numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/1637).

Majątek Tuchowicz objął w 1817 roku Joachim Hempel (1787-1874). Jego staraniem, w latach 1876-1888 wzniesiono w Tuchowiczu murowany kościół parafialny. Na cmentarzu parafialnym w Tuchowiczu znajdują się nagrobki przedstawicieli rodziny Hemplów. Cmentarz grzebalny założony został w XVIII wieku i otoczony był kamiennym murem. W 1870 r. na zamknięciu alei wiodącej od bramy, stanowiącej oś cmentarza, wzniesiono drewnianą kaplicę pw. Podwyższenia Krzyża Świętego. W 1881 r. cmentarz został powiększony. W roku 1881 zbudowano nową murowaną bramę w południowo-wschodniej części cmentarza oraz bramkę od strony południowo-zachodniej. Ogrodzenie dołączonego terenu cmentarza zostało zintegrowane z dotychczasowym murem z kamienia lokalnego i obecnie tworzy jednolitą całość.

Kaplica znajduje się na obszarze XVIII-wiecznej części cmentarza. Rozplanowana jest na rzucie prostokątnym, z niewyodrębnionym prezbiterium, zamkniętym trójbocznie. Nawa i prezbiterium są równej wysokości, nakryte dachem dwuspadowym, przechodzącym nad prezbiterium w pięciopłociovą, z wydatnym gzymsem. Dach wieńczy sygnaturka nakryta baniastym hełmem. Obiekt wzniesiony został w konstrukcji zrębowej i z zewnątrz jest oszalowany. Naroża ujęte są w ozdobnie wycinane deski w charakterze nawiązującym do boniowania. Jedyne wejście do kaplicy znajduje się w fasadzie. Pod częścią frontową kaplicy znajduje się murowana z cegły, niedostępna krypta z pochówkami. Wnętrze kaplicy jest jednoprzestrzenne, przekryte płaskim stropem. Przy wejściu znajduje się nadwieszony chór muzyczny, z drewnianą barierą z profilowanym pochwytem. Ściany wnętrza oraz podłoga współcześnie obłożone płytami wiórowymi. Wnętrze doświetlają okna drewniane, półkolistie zamknięte, 12-kwaterowe, z nadświetlem o promienistym podziale. Prezbiterium wypełnia przyścienny ołtarz złożony ze skrzyniowej mensy i nastawy tworzonej przez obraz z przedstawieniem „dusz czyśćcowych” oraz umieszczony na tym tle krucyfiks z rzeźbą Chrystusa. Kaplica należy obecnie do nielicznej już grupy drewnianych kaplic cmentarnych zachowanych na terenie województwa lubelskiego.

Cały teren cmentarza otacza ogrodzenie z kamieni polnych ze wstępnie opracowanym licem i pulpitowym, ceglany przekryciem. Teren cmentarza dzieli krzyżowo dwie aleje. W ciągu ogrodzenia od strony drogi dojazdowej, na otwarciu jednej z osi znajduje się brama główna. Bramka boczna zamyka drugą z alei od strony zachodniej. Obie bramy stanowią wyraźne elementy wertykalne, znacznie wyższe niż mur ogrodzeniowy. Obie są jednoprzęsłowe, z otworami bramnymi zamkniętymi półkolistie, murowane z cegły i otynkowane, z daszkami dwuspadowymi nakrytymi blachą. W obiektach ponad

otworem bramnym znajduje się trójkątny oprofilowany tympanon z niszą. Bramę główną wyróżnia opracowana architektonicznie elewacja, od zewnętrznej strony cmentarza w postaci elementów o charakterze spływów łączących się z murem ogrodzeniowym, pilastrów flankujących otwór bramny. Otwory bramne w obu obiektach zamykają kraty kowalskiej roboty. Ogrodzenie zachowało autentyczność struktury i formy. Bramy zostały niewątpliwie wykonane wg indywidualnego projektu, co wyróżnia je na tle tego rodzaju budowli na wiejskich cmentarzach regionu.

Wpisu do rejestru zabytków dokonano w wyniku postępowania wszczętego z urzędu.

11. Figura przydrożna z rzeźbą św. Jana Nepomucena, zlokalizowana na działce nr 15 przy ul. Zamkowej w Wąwolnicy, gm. Wąwolnica, pow. puławski (decyzja znak: KD.5140.13.1.2015 z 26.03.2015 r., numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/1635).

Figura zlokalizowana jest na skraju południowej części wzgórza kościelnego (zamkowego), które w tym miejscu opada stromo w kierunku południowym i zachodnim. Figura zwrócona jest frontem w kierunku zachodnim do ulicy Zamkowej. Obiekt składa się z czworobocznego postumentu i umieszczonej na nim pełnoplastycznej rzeźby św. Jana Nepomucena, męczennika i świętego Kościoła katolickiego, kanonizowanego w 1729 roku.

Kamienna rzeźba reprezentuje rozpowszechniony typ ikonograficzny przedstawiający stojącą postać świętego w stroju kanonika, almucji, rokiecie i sutannie oraz w birecie na głowie. Postać przedstawiona jest w kontrapoście a jej atrybutami są krucyfiks ułożony na lewym przedramieniu oraz gałązka palmowa oparta o prawe ramię. Układ postaci transponuje pierwotny pomnik św. Jana Nepomucena z 1683 r., znajdujący się na moście Karola w Pradze. Postument, na którym znajduje się rzeźba, wykonany został z jednego bloku kamienia. Każda z jego ścian opracowana jest w formie płyciny o wklęsło ściętych narożach. Na ścianie frontowej znajduje się wryty napis: „AD/1743/U.I.G.D” . Figura zlokalizowana jest w południowej części wzgórza kościelnego w Wąwolnicy, na którym w okresie średniowiecza znajdował się zamek i kościół pw. św. Wojciecha. Jak wynika z opublikowanych wyników badań archeologicznych wzgórza, od donacji Kazimierza Jagiellończyka w 1458 roku, wąwolnickie kościoły wraz z całym okręgiem parafialnym przynależały do benedyktyńskiego klasztoru na Świętym Krzyżu. Wzgórze znajdowało się we władaniu benedyktynów do 1819 roku, tj. do kasaty zakonu. W kontekście przynależności wzgórza kościelnego w XVIII wieku, figurę św. Jana Nepomucena, wykonaną (lub ustawioną na obecnym miejscu) w 1743 roku, można wiązać z zakonem benedyktynów. Złożony ze skrótów napis „AD/1743/U.I.G.D” umieszczony na frontowej ścianie postumentu figury, można próbować odczytać jako: „Anno Domini/1743/UT IN GLORIFICETUR DEUS”, wywodzący się bezpośrednio z uniwersalnego hasła benedyktynów „UT IN OMNIBUS GLORIFICETUR DEUS” („Aby we wszystkim Bóg był uwielbiony”).

Figury św. Jana Nepomucena tradycyjnie sytuowano w sąsiedztwie mostów i przepraw, na skrzyżowaniach dróg oraz na placach publicznych. Lokalizacja przedmiotowej figury zachowała tę zasadę, bo u podnóża wyniesienia znajduje się dolina rzeki Bystrej. Ponadto, obecna ulica Zamkowa, sięgająca początkami XVII wieku, była ważnym traktem łączącym wzgórze zamkowe z nowym rynkiem. Przydrożna figura św. Jana Nepomucena w Wąwolnicy jest dziełem rzeźbiarsko-architektonicznym i autentycznym, zachowanym in situ w niezmienionej formie materialnym przekazem dziedzictwa historii i kultury Wąwolnicy. Wpisu do rejestru zabytków dokonano w wyniku postępowania wszczętego z urzędu.

12. Cmentarz prawosławny na działce nr 463, wraz z dwoma nagrobkami: Apolonii Jisifownej Klimko, zm. w 1900 r., i Eleonory Fiedotownej Klimko, zm. w 1909 r., znajdujący się w Woli Uhruskiej, gm. Wola Uhruska, pow. włodawski (decyzja znak: KD.5140.28.4.2015 z 26.10.2015 r., numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/1640).

Cmentarz został założony w II połowie XIX wieku jako unicki, przynależący do parafii w Uhrusku. W 1875 roku, po likwidacji struktur kościoła unickiego na obszarze zaboru rosyjskiego, był to cmentarz prawosławny. Do ok. 1886 roku był jednym z najstarszych cmentarzy grzebalnych w miejscowości. W 1886 roku cmentarz został poszerzony i ogrodzony. Parafię prawosławną w Uhrusku zlikwidowano w 1947 roku i wznowiła ona działalność w latach 1953-1967. Obecnie cerkiew i cmentarz przynależą do parafii św. Jana Teologa w Chelmie. Cmentarz nie jest podzielony na kwatery. W części północnej, która została oczyszczona z dzikiej roślinności (prace prowadzone są od 2006 roku), znajdują się dwa nagrobki, we wspólnym ogrodzeniu: wykonany z piaskowca na grobie Apolonii Josifownej Smoleniec, zm. w 1900 r, oraz wykonany z piaskowca i marmuru na grobie Eleny Fiedotownej Klimko, zm. w 1909 r. Na starszych mogiłach ziemnych się kilka żeliwnych i drewnianych krzyży. Cmentarz stanowi ważny element krajobrazu kulturowego miejscowości i wraz z cerkwią z 1849 roku jest materialnym świadectwem historii miejscowości. Z uwagi na położenie cmentarza, wpis do rejestru zabytków miał na celu wzmocnienie jego ochrony.

Wpisu do rejestru zabytków dokonano w wyniku postępowania wszczętego z na wniosek strony.

13. Cmentarz prawosławny na działce nr 377, wraz z dwoma nagrobkami: nagrobkiem (neogotyckim) osoby nieznanej, nagrobkiem Adama Strienczuka i Tatiany Strienczuk, zm. w 1912 i 1914 r. położony w Zbereżu. gm. Wola Uhruska, pow. włodawski (decyzja znak: KD.5140.29.4.2015 z 26.10.2015 r., numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/1641).

Cmentarz został założony w połowie XIX wieku jako unicki, przynależący do parafii w Zbereżu. W 1875 roku, po likwidacji struktur kościoła unickiego na obszarze zaboru rosyjskiego, cerkiew i cmentarz zostały przekazane duchowieństwu prawosławnemu. W latach 1876-1915, w corocznych sprawozdaniach parafii dotyczących ogółu spraw, w tym stanu nieruchomości, cmentarz był opisywany jako położony „daleko od cerkwi”. W okresie międzywojennym parafia prawosławna została zlikwidowana, a dwie cerkwie rozebrano. Na krótko działalność parafii została wznowiona w okresie II wojny światowej. Obecnie cmentarz nie jest zamknięty dla chowania zmarłych i znajduje się na nim kilkanaście grobów współczesnych. Najwięcej jest nagrobków z okresu międzywojennego i z II wojny światowej, w przeważającej części stojących płyt z krzyżem, wykonanych w technice betonowego odlewu. Materialnym świadectwem ponad stuletniej historii cmentarza są mogiły ziemne pochodzące z II połowy XIX wieku, z nielicznie zachowanymi żeliwnymi i drewnianymi krzyżami. Cmentarz nie jest podzielony na kwatery. Z uwagi na wartości artystyczne, wpisem do rejestru zabytków objęto oprócz cmentarza dwa nagrobki: pierwszy w formie neogotyckiej sterczyny na cokole, wykonany z piaskowca, niedatowany, ustawiony na grobie osoby nieznanej, oraz drugi nagrobek, żeliwny, w formie dwustopniowego cokołu zwieńczonego krzyżem, otoczony żeliwnym ogrodzeniem, ustawiony na grobie Adama Strienczuka i Tatiany Strienczuk, zmarłych

w 1912 i 1914 r. Cmentarz po II wojnie światowej systematycznie zarastał lasem. Od 2006 roku prowadzone są na jego terenie prace porządkowe. Odnalezione w trakcie tych prac metalowe krzyżyki, które były wbijane w zwieńczenie krzyży drewnianych, zostały wykorzystane we współczesnej instalacji w formie grupy drewnianych krzyży, ustawionej we wschodniej części cmentarza. Cmentarz stanowi ważny element krajobrazu kulturowego miejscowości, gdyż jest jedynym materialnym świadectwem istnienia wspólnoty obrządku wschodniego na jej terenie.

Wpisu do rejestru zabytków dokonano w wyniku postępowania wszczętego na wniosek strony.

Ponadto, w wyniku postępowań wszczętych z wniosków stron, wpisano do rejestru zabytków nieruchomych jako otoczenia zabytków (figurujących już w rejestrze zabytków):

1. Otoczenie domu usytuowanego w Puławach przy Alei Królewskiej 11a, obejmujące teren działki nr 2767/1 (decyzja znak: KD.5140.24.5.2015 z 16.09.2015 r., numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/857).

2. Nieruchomości odpowiadające działce nr 329/1 oraz południowej części działki nr 328/1 w miejscowości Wolica Śniatycka, gm. Komarów, pow. zamojski, stanowiące przedpole miejsca upamiętniającego wydarzenie historyczne, tj. bitwę pod Komarowem w dn. 31 sierpnia 1920 r. (decyzja znak: KD.5140.7.3.2015 z 15.04.2015 r., numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/667).

W 2015 roku w wyniku postępowania wszczętego z urzędu Lubelski Wojewódzki Konserwator Zabytków wydał także decyzję o wpisaniu do rejestru zabytków zlokalizowanego w Rybczewicach (gm. Rybczewice pow. świdnicki) zespołu dworsko-parkowego obejmującego murowany dwór, park krajobrazowy z wewnętrzną aleją i układem wodnym, murowaną bramę wjazdową z dwiema furtkami i przyległymi od strony północnej odcinkami muru ogrodzeniowego, teren dawnej zabudowy gospodarczej i dawnych kwater ogrodów owocowych.

Na skutek wniesionego odwołania decyzja o wpisie do rejestru zabytków założenia przestrzennego w Rybczewicach nie jest prawomocna (stan na początek 2016 r.), stąd zabytki objęte tą decyzją nie zostały ujęte w „wykazie zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych i rejestru zabytków archeologicznych województwa lubelskiego” opublikowanym w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego z 2016 r. poz. 289.

SUMMARY

In 2015, 16 administrative decisions were issued to enter the following objects in the register "A" of immovable monuments: three Orthodox cemeteries with tombs specified in the decisions about entry in the register, four works of architecture and construction (an Orthodox church, two cemetery chapels, a cemetery fence with gates), one technical object (construction system of a bridge), five objects of "landscape architecture" (two sundials and three wayside figures), two areas – surroundings of the monuments entered in the register, and one manor and park complex with its component parts specified in the decision. All monuments mentioned in the article were subject to archive and field research, carried out by the Department of Registration and Documentation of Monuments.

1. Cerkiew pw. Podwyższenia Krzyża Pańskiego w Dobratyczach Kolonii gm. Terespol, pow. bialski, fot. B. Stolarz, 2015.

2. Cmentarz prawosławny, nieczynny, w Dratowie gm. Ludwin, pow. łęczyński, fot. B. Stolarz, 2015.

3. Zegar słoneczny na terenie dziedzińca pałacowego w Kozłowie gm. Kamionka, pow. lubartowski, fot. B. Stolarz, 2015.

4. Zegar słoneczny przed pałacem konsystorskim Kurii Metropolitalnej w Lublinie, przy ul. Prymasa Stefana Wyszyńskiego 2, fot. K. Tur-Marciszek, 2015.

5. Ustrój konstrukcyjny mostu, wydobyty z nasypu drogi Łabunie Reforma – Polanówka, przeniesiony na teren przy ul. Nadbystrzyckiej 38 w Lublinie, fot. A. Frąckiewicz, 2015.

6. Kaplica pw. św. Rocha na terenie cmentarza rzymskokatolickiego przy ul. Brzeskiej w Międzyrzecu Podlaskim, gm. Międzyrzec Podlaski, pow. bialski, fot. A. Frąckiewicz, 2015.

7. Figura przydrożna w kształcie słupa, z datą „1770”, usytuowana na dz. nr 141 przy ul. Kasztanowej w Siemieniu gm. Siemień, pow. parczewski, fot. M. Galecka, 2015.

8. Figura przydrożna w kształcie słupa, usytuowana na dz. nr 50/7 przy ul. Kasztanowej w Siemieniu gm. Siemień, pow. parczewski, fot. M. Galecka, 2015.

9. Brama główna w ogrodzeniu cmentarza rzymskokatolickiego parafialnego w Tuchowiczach gm. Stanin, pow. łukowski fot. A. Frąckiewicz, 2015.

10. Kaplica na terenie cmentarza rzymskokatolickiego parafialnego w Tuchowiczu gm. Stasin, pow. łukowski, fot. A. Dąbrowska, 2015.

11. Figura przydrożna z rzeźbą św. Jana Nepomucena, zlokalizowana przy ul. Zamkowej w Wąwolnicy gm. Wąwolnica, pow. puławski, fot. A. Frąckiewicz, 2014.

12. Nagrobki A.J. Klimko, i E.F. Klimko na cmentarzu w Woli Uhruskiej gm. Wola Uhruska, pow. włodawski, fot. M. Galecka, 2015.

13. Cmentarz prawosławny z nagrobkami w Zbereżu gm. Wola Uhruska, pow. włodawski, fot. M. Galecka, 2015.

ZABYTKI RUCHOME OBJĘTE OCHRONĄ KONSERWATORSKĄ POPRZEZ WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW „B” WOJ. LUBELSKIEGO W 2015 R.

Lubelski Wojewódzki Konserwator Zabytków wydał w 2015 r. 8 decyzji o wpisie do rejestru zabytków ruchomych i objął w ten sposób 95 obiektów ochroną prawną. Postępowania były prowadzone na wniosek właścicieli zabytków. Poniżej na podstawie decyzji o wpisie do rejestru zabytków ruchomych opracowanych przez Barbarę Stolarz i Katarzynę Tur-Marciszek zostały omówione zagadnienia dotyczące wpisów według alfabetycznego układu miejscowości, w których znajdują się objęte ochroną obiekty.

Dobratycze

Elementy wyposażenia cerkwi prawosławnej pw. Podwyższenia Krzyża Świętego.

W wyniku postępowania administracyjnego prowadzonego na złożony przez ks. Jarosława Łosia - proboszcza parafii prawosławnej pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Dobratyczach - wniosek o wpis do rejestru zabytków ruchomych, przeprowadzono oględziny zgłoszonych elementów wyposażenia cerkwi i zapoznano się z dokumentacją historyczną. Drewniana cerkiew w Dobratyczach nie została dotychczas wpisana do rejestru zabytków nieruchomych i była przedmiotem drugiego wniosku parafii o objęcie budynku ochroną prawną.

Cerkiew w Dobratyczach Kolonii jest obiektem drewnianym, translokowanym w 1993 roku z cmentarza prawosławnego w Białej Podlaskiej, w związku z ustanowieniem parafii Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w Dobratyczach. Do 1726 roku w miejscowości tej istniała cerkiew unicka. Następnie, od 1875 roku do okresu I wojny światowej, funkcjonowała parafia prawosławna. Związana z tą parafią cerkiew znajdowała się obok cmentarza, na gruntach wsi Dobratycze. Dawna cerkiew nie istnieje, a zmiany własnościowe spowodowały, że obecna cerkiew po przeniesieniu została postawiona na nowym miejscu na gruntach wsi Dobratycze Kolonia. Miejscowość ta jest drugim miejscem przeniesienia cerkwi z Białej Podlaskiej. W poł. XX wieku cerkiew do Białej Podlaskiej przeniesiona została prawdopodobnie z Syczyna (cerkiew wcześniejsza z XVIII wieku). Złożona na miejscu w Dobratyczach Kolonii cerkiew została wyposażona w obiekty sztuki o zróżnicowanym czasie powstania i wartościach artystycznych. Do rejestru zabytków ruchomych zostały wpisane następujące obiekty: dwie ikony, malowane olejno na desce, znajdujące się w ikonostasie, z rzędu ikon namiestnych „Matka Boża z Dzieciątkiem” (fot. 1) i „Chrystus Pantokrator” (fot. 2), z 1 poł. XX w. oraz ikony „Św. Onufry” z 1 poł. XX w., malowana olejno na desce, „Sobór Świętych” (święci adorujący przedstawienie wizerunku Chrystusa – Nierukotworennny Obrus)(fot. 3), wykonana w technice olejnej na blasze, z XIX/XX w., „Podwyższenie Krzyża Świętego” (fot. 4), wykonana w technice olejnej na płótnie z 1887 r., a także sarkofag i płaszczanica (fot. 5) z XIX/XX w.

Jednym z najwcześniejszych, datowanych na 1887 rok (opis na odwrocie) jest obraz z przedstawieniem „Podwyższenie Krzyża Świętego”, czyli sceny bezpośrednio związa-

nej z wezwaniem świątyni. Trudno jest wskazać, czy obraz był przeniesiony z poprzedniego miejsca lokacji cerkwi, czy jest pozostałością po poprzedniej dobratyckiej cerkwi prawosławnej. Być może rozpoznanie osoby fundatora obrazu pozwoli na rozstrzygnięcie jej przynależności. Oględziny wyposażenia na miejscu pozwoliły wyselekcjonować obiekty o cechach zabytkowych, których lista została zaakceptowana przez wnioskodawcę. Wykonane w stylistyce cerkiewnej, elementy wyposażenia, wskazane w sentencji pochodzą z końca XIX i pocz. XX w., są elementami dopełniającymi architekturę oraz stanowią przekaz historyczny dotyczący losów świątyni i miejscowości (fot.6-8).

Lublin

Organy w Archikatedrze pw. ŚŚ. Jana Ewangelisty i Jana Chrzciciela

Na wniosek złożony przez ks. Adama Lewandowskiego, proboszcza parafii archikatedralnej rzymskokatolickiej pw. Św. Jana Ewangelisty i Św. Jana Chrzciciela w Lublinie przeprowadzono postępowanie administracyjne wpisania do rejestru zabytków ruchomych woj. lubelskiego organów znajdujących się w archikatedrze lubelskiej (fot. 9).

Decyzją WKZ-KD/Rr/001/2/2044/92 z dnia 24 listopada 1992 r. ochroną został objęty prospekt przedmiotowego instrumentu, który był wykonany w tym samym czasie co cały instrument, czyli w 1935 r. przez warszawską firmę, której tabliczka znamionowa znajduje się ponad klawiaturą: „A. Homan, St. Jezierski i S-ka/Warszawa”. Czas fundacji potwierdza – umieszczona na szafie organowej – tabliczka o treści: „Biskup Lubelski Marjan – Leon/Fulman/wraz z Kapitułą katedralną i wiernymi niniejsze organy/ku Chwale Bożej / ufundowali w roku 1935”.

Są to organy 50-cio głosowe (45 realnych i 5 transmitowanych), z siedmioma miechami pływakowymi, zasilanymi dmuchawą elektryczną. Instrument o trakturze pneumatycznej, o trzech klawiaturach manualowych po 58 tonów wraz z pedałem o 30 tonach oraz o 45 rejestrach brzmieniowych przy pięciu rejestrach transmitowanych z manualu II do pedału, dyspozycja głosowa rozszerzona o wysoką oktawę tonalną przez dodanie tzw. superów.

W skład instrumentu wchodzi puszczalki drewniane oraz metalowe wykonane głównie z blachy cynkowej. Są one efektem wprowadzenia nowych technologii, materiałów oraz oszczędności w budownictwie organowym.

Istotną cechą organów jest brzmienie wynikające z budowy mechanicznej. Organy w katedrze są zbudowane w późno-romantycznej estetyce brzmieniowej, do której utrzymania należy dążyć podczas prac konserwatorskich. Zasada „romantyczna” kierowała dźwięk organów w stronę brzmienia poszczególnych instrumentów orkiestrowych, zwłaszcza instrumentów smyczkowych, przez co utracono pierwotną właściwość brzmieniową organów z ich majestatycznym tonem pryncypałów oraz zagubiono charakter głosów miksturowych poprzez zastąpienie ich niskobrzmiącymi głosami o „głuchej” barwie. Owa romantyczność jest wyjątkową cechą wśród organów budowanych w początku XX w., gdyż w tym właśnie okresie nastąpił ponowny zwrot w budownictwie organowym i powrót do charakterystyki tych instrumentów z okresu ich barokowej świetności. Zanim zostały wybudowane organy będące przedmiotem wpisu, istniały instrumenty wcześniejsze. Pierwszy ufundowała Dorota Gieńczyk w 1 połowie XVII w. Poddawany był on reperacjom w 1692 r i 1710 r. W 1752 r. uległ zniszczeniu podczas pożaru. Rok 1832 to data, którą podaje ks. dr Ludwik Zalewski jako czas wybudowania kolejnych organów. 4 czerwca 1855 roku silna burza wyrwała okno i deszcz zniszczył instrument. Kilkakrot-

nie naprawiał je organmistrz Stanisław Romański z Lublina. W 1895 r. organy odnowiła warszawska firma Bromberg i Syn, pozostawiając prospekt, a usuwając części techniczne wnętrza, jak wiatrownice mechaniczną, miechy i klawiaturę.

W opracowaniu ks. dr Ludwika Zalewskiego pt. „Katedra lubelska. Przeszłość – odbudowa, barbarzyństwa Niemców”, wydany w 1945 r. czytamy: „Najnowszym nabytkiem, podnoszącym wspaniałość nabożeństw katedralnych, jest potężny organ, największy w diecezji, o 4000 piszczałek, z napędem elektrycznym, dostarczającym powietrze. J. E. Ks. Biskup Fulman wiele starań włożył, aby organ ten katedra mogła posiadać”. Autor twierdzi, że organy były największym świadectwem troski bpa Fulmana o katedrę. Niestety, organy, które zbudowano były za duże w stosunku do przeznaczonego nań miejsca. Spowodowało to konieczność poszerzenia chóru organowego. Piszczałki przesłoniły też część osiemnastowiecznej polichromii Józefa Meyera.

W okresie II Wojny Światowej organy zostały częściowo zniszczone. Parę lat po jej zakończeniu zostały poddane konserwacji przez firmę D. Biernacki z Warszawy. Prace te nie wprowadziły zasadniczych zmian w instrumencie, a jedynie przywróciły możliwość jego użytkowania.

Lublin

Elementy wyposażenia rzymskokatolickiego kościoła rektoralnego pw. Wniebowzięcia NMP Zwycięskiej przy ul. Narutowicza 6

Większość wyposażenia kościoła pw. Wniebowzięcia NMP Zwycięskiej w Lublinie była od lat 80-tych XX w. systematycznie obejmowana ochroną prawną. Po przeprowadzonych remontach i pracach konserwatorskich rektor kościoła ks. Dariusz Bondyra złożył 30 kwietnia 2015 r. wniosek o wpisanie do rejestru zabytków ruchomych kolejnych elementów wyposażenia świątyni. Po dokonaniu rozpoznania historycznego i oględzin zgłoszonych obiektów komisja do spraw wpisu do rejestru zabytków Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie orzekła, iż przedmioty, które powstały po II wojnie światowej, czyli blaszana figura Chrystusa Zmartwychwstałego oraz chorągwie na drzewcach (zapewne z lat 70-tych XX w.) nie kwalifikują się do objęcia ochroną prawną. Figura Chrystusa Zmartwychwstałego nie posiada wartości historycznych. Wykonana z blachy cynkowej i malowana farbą olejną jest wyrobem seryjnym pozbawionym wartości artystycznych. Chorągwie (określone we wniosku o wpis do rejestru zabytków jako feretrony) wychodzą obecnie z użycia w procesjach i stają się świadectwem minionego okresu w obyczajach liturgicznych kościoła rzymskokatolickiego, jednak nie posiadają wartości artystycznych, które wskazywałyby na konieczność zapewnienia im ochrony prawnej.

Natomiast pozostałych 25 obiektów, zgłoszonych do wpisu, objęto ochroną prawną. Ustalono, że nie zostały one do tej pory wpisane do rejestru żadną z czterech wcześniej wydanych decyzji. Są to poniżej omówione obiekty.

Najciekawsze to trzy tablice, upamiętniające zmarłych, wtórnie umieszczone w układzie pionowym, jedna nad drugą, we wschodniej ścianie wnęki nawy bocznej. Na tablicy umieszczonej najwyżej widnieje napis: „Władysław Broll nauczyciel Gimnazjum Lubelskiego (...) 1889 r. Prosi o Zdrowaś Maria”. Poniżej osadzona jest znacznie większa tablica z napisem łacińskim: „Huc Oculos Animum (...) Illustrem Magnificam (...) Rum Iunosza (...) Trzcinskam Dadiferam Żydacziensen in mocico Cine reomni enae Virtutis Exempla Venerare Luqent (...) consortis sui STANISLAI Dimidium Anime Gerkimus

Amor toto Prope novennio obtigit electo tamen or date Domui afflictæ Patriæ et maest conivgi in Charissima Pignorum Ternione (...) 1733". Wmurowana najniżej jest uszkodzona. Zachował się na niej fragment napisu memmorarywnego: "Tu spocz Filipina Dremo (...) Uro:D:1 maja 18(...) Umarła D: 9 kwie (...) /śpij ciało anioł (...) Bóg zawoła wstan (...)".

Kolejne elementy zgłoszone do wpisu to kilka mebli: fotel z poł. XIX w., ławka z pocz. XX w. i neogotyckie klęczniki z pocz. XX w. Stanowią one uzupełnienie wcześniej wpisanego wyposażenia tzn. ławek na które przeniesiono siedemnastowieczne obrazy i zespołu ołtarzy i mebli neogotyckich. Krzyż ołtarzowy, neogotycki jest eksponowany na tabernakulum ołtarza bocznego, a ławka i klęczniki są użytkowane w kaplicy Św. Judy Tadeusza. Szaty liturgiczne tzn. ornaty (fot. 10) i dalmatyki oraz sztandary liturgiczne (fot. 11) są elementami, które wyszły już z użycia i stanowią świadectwo minionej epoki. Będą one eksponowane na chórze kościelnym w ramach tworzonej tam ekspozycji. Zgłoszone do wpisu zabytki ruchome powstały w XVIII, XIX i XX w. i stanowią dopełnienie historycznego wnętrza o cechach gotyckich, a także są świadectwem minionych epok i historii kościoła. Wpisują się harmonijnie w charakter obiektu zakomponowanego w okresie, gdy należał on do Zakonu Panien Wizytek.

Surhów

Obraz „Nawrócenie św. Pawła” i balustrada chóru w kościele rzymskokatolickim pw. Nawiedzenia NMP i św. Łukasza

W 2015 r. na wniosek ks. Edwarda Łatki, proboszcza parafii rzymskokatolickiej w Surhowie przeprowadzono postępowanie o wpisie do rejestru zabytków ruchomych obrazu „Nawrócenie Świętego Pawła” autorstwa Mikołaja Montiego (fot. 12) oraz balustrady chóru muzycznego (fot. 13) w kościele w Surhowie. Zgłoszone elementy nie zostały do tej pory objęte ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków inną decyzją.

Obraz „Nawrócenie Świętego Pawła”, malowany olejno na płótnie, nie jest sygnowany, ale stylistycznie powiązany z wystrojem plastycznym pałacu w Surhowie. Malowidła w pałacu powstały w latach 1818 – 1820, ich autorem jest malarz florencki Mikołaj Monti (ur. 1783 r. lub 28 sierpnia 1780 r. w Pistoia we Włoszech, zm. 20 maja 1854 r. w Cortonie). Artystę sprowadził z Włoch do Polski dziedzic Surhowa Paweł Cieszkowski. Obraz „Nawrócenie Św. Pawła” wymieniony jest w „Słowniku Artystów Polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966 r.). Malarzy, rzeźbiarzy; grafików” oraz w „Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce pow. Krasnostawski”. Powstał przed 1919 r., o czym świadczy notatka w Kurierze Warszawskim (Nr 256, data wydania 27 października 1821 r.), z której wynika, iż obraz był w 1919 r. wystawiony w kościele OO. Pijarów w Warszawie. W wyżej wymienionym słowniku znajdujemy informację, iż Monti namalował do kaplicy pałacowej w Surhowie dwa obrazy. Jeden „Nawrócenie Świętego Pawła”, a drugi „Św. Zofia”, z czego należy wnioskować, że miały one przedstawiać patronów dziedziców Zofii i Pawła Cieszkowskich.

Dwuczęściowa balustrada chóru muzycznego w kościele w Surhowie posiada unikatową konstrukcję, gdyż w jej układ została wkomponowana frontowa ściana prospektu organowego instrumentu wybudowanego XIX/XX w. W okresie prowadzenia postępowania o wpis do rejestru zabytków ruchomych prospekt organowy został poddany pracom konserwatorskim, w wyniku których usunięto z niego wtórne przemalowania farby olejnej i odsłonięto pierwotną malaturę w postaci mazerunku struktury i złoceń na gzym-

sach, obramieniach i dekoracji snycerskiej. Wykonane niewielkie odkrywki wykazały, że oba segmenty balustrady, usytuowanej po bokach prospektu, posiadają analogiczną do prospektu dekorację (mazerunek), znajdującą się pod wtórną warstwą farby olejnej.

Witulin

Elementy wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Michała Archaniola

Postępowanie o wpis do rejestru zabytków ruchomych 29 elementów wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Św. Michała Archaniola w Witulinie prowadzone było od 2014 r. na wniosek ks. Andrzeja Borety, proboszcza parafii w Witulinie. Po zapoznaniu się z obiektami *in situ* oraz z dokumentacją historyczną zakwalifikowano do wpisu wymienione w decyzji obiekty, odnosząc się do decyzji z 19 listopada 1966 r. która obejmowała ochroną prawną kościół wraz z wyposażeniem wnętrza. Decyzja nie precyzowała obiektów stanowiących wyposażenie kościoła na dzień wpisu. Opracowane w latach 1972 i 1980 r. karty ewidencyjne zabytków ruchomych uwzględniały częściową inwentaryzację elementów wyposażenia kościoła. Przeprowadzone, w wyniku postępowania, oględziny wyposażenia pozwoliły ustalić stan faktyczny. Stwierdzono rozbieżności w stosunku do kart, jak również danych zawartych w katalogu zabytków sztuki w Polsce (zeszyt 2 pow. Białsko-podlaski), opublikowanym w roku 2006 r. Stwierdzono większą liczbę obiektów o cechach zabytkowych, głównie w zakresie rzemiosła artystycznego. Na stanie kościoła nie stwierdzono natomiast obecności 2 obrazów z przedstawieniem patrona kościoła Św. Michała Archaniola (według katalogu: jeden barokowy w ołtarzu bocznym, przemalowany, drugi z 1949 r. autorstwa O. Augustyna Jędrzejczyka). Stwierdzono jeden obraz w ołtarzu bocznym, przemalowany i zmieniony kompozycyjnie (dodana i domalowana część dolna) w celu dostosowania wielkością do analogicznych ram ołtarzy przytęczowych. Zmiany w tym zakresie – w odniesieniu do fotografii i wymiarów – potwierdza karta obrazu z 1980 r. Oględziny na miejscu pozwoliły wyselekcjonować obiekty o cechach zabytkowych, których lista została zaakceptowana przez wnioskodawcę. Kościół parafialny pw. Św. Michała w Witulinie jest XVIII-wieczną świątynią drewnianą, która pełniła funkcję cerkwi unickiej, następnie prawosławnej, a po 1919 roku kościoła katolickiego. Zachowane nieliczne elementy wyposażenia ruchomego kościoła stanowią materialny przekaz zmian historycznych w kościele. Obrazy stanowią przekaz z okresu powstania kościoła jako cerkwi unickiej, a rzemiosło artystyczne związane jest z konsekracją świątyni, jako kościoła katolickiego (fot. 14 i 15). Większość obiektów rzemiosła stanowi dość jednorodny i sygnowany zbiór. Przekazem funkcjonowania świątyni jako cerkwi prawosławnej jest obraz z przedstawieniem Chrystusa Pantokratora. Wszystkie zabytki wymienione w sentencji decyzji posiadają wartości artystyczne, historyczne i naukowe.

Włodawa

Nagrobki na cmentarzu rzymskokatolickim parafii pw. Św. Ludwika

Na wniosek proboszcza parafii rzymskokatolickiej pw. Św. Ludwika z dnia 14 października 2015 r. uzupełnionego w dniu 30 listopada 2015 r. w sprawie wpisu do rejestru zabytków 7 nagrobków, znajdujących się na cmentarzu rzymskokatolickim przy Al. Józefa Piłsudskiego we Włodawie na działce nr 658, zostało wszczęte postępowanie administracyjne.

Cmentarz we Włodawie został założony pod koniec XVIII w. jako unicki i rzymskokatolicki. W ciągu okresu powojennego nastąpiła wymiana grobów, co spowodowało, że zdecydowana większość nagrobków jest współczesna.

Cmentarz, na którym znajdują się przedmiotowe nagrobki, jest wpisany do rejestru zabytków nieruchomych województwa lubelskiego pod numerem A/380. Decyzja ta nie wyszczególnia, które nagrobki są objęte ochroną. Wobec powyższego uznano za zasadne wpisanie do rejestru zabytków ruchomych zgłoszone nagrobki. W związku z czym w 2011 r. komisyjnie wytypowano 21 zabytkowych nagrobków, które objęto wówczas decyzją o wpisie do rejestru zabytków ruchomych B/538. Niniejsza decyzja obejmuje ochroną odnalezione kolejne nagrobki kwalifikujące się do objęcia ochroną, znajdujące się na terenie tego samego cmentarza, co uzasadnia wpis do rejestru zabytków pod tym samym numerem rejestru zabytków B/538 (fot. 16 – 19). Wymienione w sentencji nagrobki przedstawiają wartości historyczne, artystyczne i dokumentacyjne z wyjątkiem jednego nagrobka. Jest to kolumna z inskrypcją poświęconą Leonowi Onisczukowi, zmarłemu w 1909 r. Stanowi ona fragment nagrobka nie usytuowany obecnie na miejscu pochówku osoby wymienionej w inskrypcji. Nie posiada także wartości artystycznych, które wskazywałyby na konieczność zapewnienia przedmiotowemu obiektowi ochrony prawnej.

Woźuczyn

Elementy wyposażenia z kościoła rzymskokatolickiego pw. Nawiedzenia NMP

W wyniku postępowania administracyjnego prowadzonego na wniosek ks. Bogdana Jaworowskiego, proboszcza parafii rzymskokatolickiej pw. Nawiedzenia NMP w Woźuczynie, dokonano rozpoznania przedmiotu wpisu i oględzin zgłoszonych do wpisu obiektów. W wyniku rozpoznania, stwierdzono, że część elementów wyposażenia ruchomego kościoła parafialnego pw. Nawiedzenia NMP w Woźuczynie wpisana została do rejestru zabytków woj. lubelskiego na podstawie decyzji z 27 stycznia 1987 r. W trakcie przeprowadzonych oględzin stwierdzono, że na stanie kościoła znajdują się zabytki ruchomego wyposażenia nie wpisane do rejestru, które posiadają opracowane karty ewidencyjne, będące przedmiotem wniosku oraz zgłoszone w trakcie oględzin. Ostatecznie ustalono wykaz zabytków stanowiących przedmiot postępowania w sprawie wpisu do rejestru. Historyczne obiekty wyposażenia związane są z wnętrzem, ukształtowanym w ciągu wieków i stanowią materialny przekaz historii świątyni. Są to następujące obiekty: obraz „Św. Mikołaj” i obraz „Św. Stanisław” z 2 poł. XVIII w., stacje Drogi Krzyżowej z końca XVIII w., drewniana chrzcielnica, malowana ze złoceniami z ok. poł. XIX w., rzeźba „Chrystus Zmartwychwstały” z 2 poł. XIX w., rzeźba „Chrystus Ukrzyżowany” z XIX w. (fot. 20)

Cennym obiektem jest odnalezione drewniane epitafium Wilhelma Miera, fundatora kościoła (fot. 21), z napisem inskrypcyjnym malowanym, oprawione w drewnianą ramę z motywami rozet w narożnikach. Zostało ono wykonane po 1758 r. W kościele znajduje się także marmurowe epitafium Wilhelma i Jana Mierów, wykonane po 1790 r.

Zberez

Kaplica rzymskokatolicka pw. Wniebowstąpienia Pańskiego

W wyniku postępowania administracyjnego prowadzonego na wniosek ks. Józefa Kuzańskiego – proboszcza parafii rzymskokatolickiej pw. Ducha Świętego w Woli Uhru-

skiej, dokonano rozpoznania przedmiotu wpisu i oględzin. Stwierdzono, że miejscem przechowywania zabytków zgłoszonych do wpisu jest kaplica dojazdowa pw. Wniebowstąpienia Pańskiego w Zbereżu. Kaplica została wybudowana w roku 1974, w miejscu, gdzie przed 1938 rokiem stała cerkiew prawosławna (wcześniej unicka), później kaplica drewniana. Na stanie wyposażenia kaplicy stwierdzono kilka obiektów o cechach zabytkowych w tym przedmiotowe wskazane w sentencji niniejszej decyzji. Są to: obraz „Wniebowstąpienie” (fot. 22), w ramie, na ścianie ołtarza głównego, malowany olejno na blasze, czas powstania to pocz. XX w. Obraz nosi wyraźne cechy sztuki cerkiewnej, umieszczony został wtórnie na ścianie ołtarza głównego. Umieszczony jest w stylizowanej ramie o ciekawej ornamentyce. Przedmioty rzemiosła artystycznego, czyli monstrancja (fot. 23), kielich mszalny i krzyż ołtarzowy, nie posiadają znaków określonego warsztatu, wykonane zostały jako odlewy o wzorach neobarokowych w 1 poł. XX w. Obraz tytularny „Wniebowstąpienie” związany jest z historią miejsca i funkcjonowania rozebranej cerkwi w Zbereżu. Natomiast obiekty rzemiosła, stanowią dopełnienie wyposażenia kaplicy do celów kultowych. W informacjach historycznych wykazywano na stanie kaplicy jeszcze kilka ikon, których obecności nie stwierdzono w trakcie oględzin. Sytuacja ta dodatkowo uzasadnia objęcie wpisem zachowanych zabytków ruchomego wyposażenia kaplicy. Ponadto znajduje się tam konfesjonał, który powstał z elementów ikonostasu, niemniej nie posiada on jednorodnych cech stylistycznych oraz pełnej formy konfesjonału (dwie ścianki z wstawionym krzesłem). Stąd odstąpiono od wpisu do rejestru zabytków tego elementu z wyposażenia kaplicy.

SUMMARY

In 2015 the Historic Preservation Officer of the Lublin Province issued 8 decisions about entry in the register of movable monuments, and thus provided the following 95 objects with legal protection: 7 elements of the furnishings from the Orthodox church of the Exaltation of the Holy Cross in Dobratycze; the organ from the metropolitan cathedral in Lublin; 25 elements of the furnishings from the rectoral church of the Assumption of Our Victorious Lady in Lublin, which were not entered in the register before; Nicholas Monti's painting "The Conversion of St Paul" and the balustrade of the organ gallery from the parish church in Surbów; 29 elements of the furnishings from the church in Witulin; 21 elements of the furnishings from Woźuczyn; and the painting "Ascension", monstrance, chalice and altar cross from Zbereże. In the Roman Catholic cemetery in Włodawa, 6 tombs were covered by legal protection. The proceedings were conducted at the request of the monuments' owners.

1. Dobratycze, ikona Matka Boska z Dzieciątkiem, fot. B. Stolarz, 2015.

2. Dobratycze, ikona Chrystus Pantokrator, fot. B. Stolarz, 2015.

3. Dobratycze, ikona Sobór Świętych, fot. B. Stolarz, 2015. Opis J. Gienza.

4. Dobratycze, ikona Podwyższenie Krzyża Świętego, fot. B. Stolarz, 2015.

5. Dobratycze, Płaszczanica (fragment), fot. B. Stolarz, 2015.

6. Dobratycze, wnętrze cerkwi, fot. B. Stolarz, 2015.

7. Dobratycze, ikonostas (fragment), fot. B. Stolarz, 2015.

8. Dobratycze, ikonostas (fragment), fot. B. Stolarz, 2015.

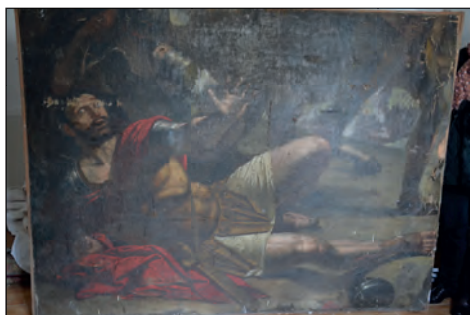
9. Lublin, organy w Archikatedrze, fot. K. Tur-Marciszuk, 2015.

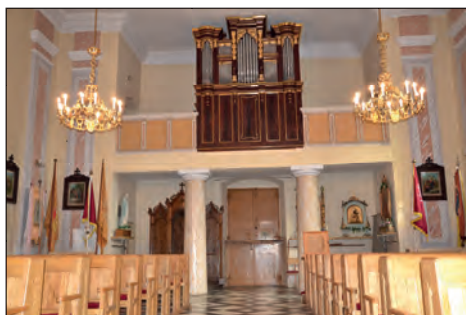
10. Lublin, ornat z kościoła pobrygidkowskiego, fot. K. Tur-Marciszuk, 2015.

11. Lublin, sztandar Bractwa Serca Jezusowego z kościoła pobrygidkowskiego, fot. K. Tur-Marciszuk, 2015.

12. Surhów, obraz Nawrócenie Świętego Pawła, fot. K. Tur-Marciszuk, 2015.

13. Surhów, balustrada w kościele parafialnym, fot. K. Tur-Marciszuk, 2015.

14. Witulin, łódka na kadzidło, fot. B. Stolarz, 2015.

15. Witulin, łódka na kadzidło, fot. B. Stolarz, 2015.

16. Włodawa, nagrobek Anny Łukiny, fot. K. Tur-Marciszek, 2015.

17. Włodawa, nagrobek Antoniego Michniewicza, fot. K. Tur-Marciszek, 2015.

18. Włodawa, nagrobek NN, fot. K. Tur-Marciszek, 2015.

19. Włodawa, nagrobek NN, fot. K. Tur-Marciszek, 2015.

20. Woźuczyn, Krucyfiks, fot. B. Stolarz, 2015.

21. Woźuczyn, drewniane epitafium Wilhelma Miera, fot. B. Stolarz, 2015.

22. Zbereż, obraz Wniebowstąpienie, fot. B. Stolarz, 2015.

23. Zbereż, monstrancja, fot. B. Stolarz, 2015.

RENEZANSOWE OGRODY KLASZTORNE KARMELITÓW I KARMELITANEK BOSYCH W LUBLINIE

Wstęp

Problematyka badawcza sztuki ogrodów towarzyszących zespołom sakralnym kościołów z klasztorami występuje w piśmiennictwie specjalistycznym dotyczącym naszego regionu sporadycznie. Z reguły jest pomijana bądź traktowana marginalnie jako mało znaczący składnik struktury funkcjonalno-przestrzennej tych obiektów. Powoduje to w moim przekonaniu lukę w ogólnym, całościowym wizerunku kulturowego dziedzictwa miasta w okresie renesansu – epoce, która nadała Lublinowi szczególny charakter i tożsamość. Jest zatem pożądane, aby podejmować próby dopełnienia obrazu historycznej przestrzeni kulturowej o pomijane dotychczas watki związane integralnie z zespołami kościołów i klasztorów (zarejestrowane m.in. w przekazach ikonograficznych o zasadniczym znaczeniu dla historii m. Lublina).

Ten artykuł stawia sobie za cel ukazanie w pełniejszym kontekście problematykę ogrodów w siedzibach zakonnych Karmelitów Bosych, ich rolę duchową i wzajemne relacje ze strukturami architektonicznymi obiektów klasztornych na przestrzeni dziejów.

Pozytywnym wyjątkiem w literaturze przedmiotu dotyczącej dziejów siedzib zakonnych w ich kompleksowym ujęciu jest praca „Czterysta lat Karmelitów Bosych w Lublinie /1610-2010/” autorstwa O. Arkadiusza Smagacza, wydana w 2010 roku w Lublinie. Na obecność ogrodów klasztornych w krajobrazie kulturowym Lublina w tym ogrodu Karmelitów Bosych, zwracają wcześniej uwagę: Gerard Ciołek „Ogrody Lublina w XIX w.” [w:] *Ochrona Zabytków*, R.7, nr 4 (27), Warszawa 1954, s. 263, oraz Dominik Fijałkowski, Mieczysław Kseniak „Parki wiejskie Lubelszczyzny”, Warszawa 1982, s. 270.

Przed przybyciem Karmelitów Bosych do Lublina

Zanim Karmelici Bosi przybędą do Lublina, miasto położone w dolinach trzech rzek, na skrzyżowaniu ważnych dróg handlowych, przeżywa czas intensywnego rozwoju w wielu dziedzinach życia społecznego i gospodarczego. Miasto otwiera się wówczas i wchłania przybyszów o różnej orientacji kulturowej i religijnej. Pozwala im na swobodną działalność w dążeniach do pozyskiwania zwolenników wyznaczonych kierunków działań. W tym czasie znaczącą rolę w przestrzeni społecznej, religijnej i kulturowej pełnią klasztory. Obok już istniejących wspólnot zakonnych Dominikanów, Brygidek, Bernardynów oraz Jezuitów pojawiają się zakony Karmelitów i Karmelitanek Bosych. Wznoszone przez te wspólnoty kompleksy sakralne stanowiły niewątpliwie znaczące wzbogacenie krajobrazu kulturowego miasta epoki renesansu. Najdobitniej świadczą o tym przekazy ikonograficzne, z których najważniejsze to: sztych Hogenberga z panoramą miasta od strony wschodniej i panoramiczny obraz „Pożar miasta Lublina” od strony zachodniej. Ważne również źródło ikonograficzne to obraz F. Dombecka z 1826 r. „Wjazd gen. Zajączka do Lublina”.

Karmelici Bosi w Lublinie

Pojawili się w Lublinie na początku XVII wieku. Przybyli z Krakowa gdzie założyli w 1605 roku swój pierwszy klasztor pw. Niepokalanego Poczęcia. W naszym mieście znaleźli sprzyjające warunki, pomimo wielu początkowych przeszkód, dla rozwinięcia religijnego posłannictwa, działalności duszpasterskiej i walki z nasilającym się wówczas protestantyzmem. Utworzyli oni w pierwszej połowie XVII wieku trzy fundacje klasztorne: najpierw męską a następnie dwie żeńskie zwane Józefatkami oraz Poczętkami.

Powstanie klasztorów karmelitańskich

Do założenia klasztoru Karmelitów Bosych dochodzi w 1610 roku. W pobliżu Bramy Krakowskiej, głównej bramy miejskiej Lublina, zostaje wzniesiony klasztor wraz z kościołem (obok kościoła szpitalnego pw. Św. Ducha) z placami ogrodowymi na przyległym od północy stoku, opadającym wzdłuż murów Starego Miasta.

W bliskim sąsiedztwie tegoż klasztoru męskiego powstaje po 1624 roku klasztor PP Karmelitanek Bosych pw. św. Józefa Oblubieńca, zw. Józefatkami. Klasztor zostaje założony w miejscu wznoszonego wówczas dworu obronnego Rafała Leszczyńskiego, czołowego wyznawcy protestantyzmu. Główną fundatorką klasztoru była przeorysza Katarzyna z Kretkowskich Ligęzina.

Po 1649 roku powstaje kolejny kompleks sakralny PP Karmelitanek Bosych zwanych Poczętkami. Fundatorem kościoła i klasztoru byli Zofia i Jan Mikołaj Daniłowiczowie. Kompleks sakralny powstaje w bliskim sąsiedztwie już istniejących fundacji karmelickich w miejscu dawnego bastionu szanica obronnego miasta na wyniesionym terenie doliny rzeki Czechówki. Wszystkie trzy zespoły sakralne posiadały przewidziane przepisami zakonnymi ogrody klasztorne. Były zróżnicowane w sposobie urządzania, co wynikało ze specyfiki usytuowania w zespole klasztornym, zasięgu terytorialnego i relacji z obiektami towarzyszącymi. Wspólną ich cechą było stworzenie warunków do wypełniania zgodnie z regułą zakonną programu duchowego, religijnego i użytkowego.

Podstawowe funkcje ogrodów klasztornych

Oddzielone murami od świata zewnętrznego ogrody klasztorne były miejscem modlitwy i pracy, wypoczynku i kontemplacji. Urządzane były dwa rodzaje przestrzeni ogrodowych w nawiązaniu do przyjętej indywidualnej koncepcji funkcjonalno-przestrzennej w poszczególnych zespołach klasztornych. Obok ogrodów kwaterowych otwartych, głównie użytkowych, funkcjonowały wyodrębnione w strukturze architektonicznej ogrody wirydarzowe – wewnętrzne dziedzińce otoczone korytarzami. Wywodziły się one z mitu biblijnego raju – ogrodu szczęśliwości utrwalonego w kulturze chrześcijańskiej od średniowiecza. W oparciu o tę inspirację kształtowana była w zespołach klasztornych przestrzeń sprzyjająca duchowemu przeżywaniu przez członków wspólnot zakonnych czasu skupienia i modlitwy. Sztuka ogrodowa pomagała tu osiągać najpełniejszy wyraz. Wzorce urządzania „rajskich ogrodów” w ramach przyjętych ogólnych zamysłów twórców struktur funkcjonalno-przestrzennych płynęły z ośrodków o wykształconej kulturze religijnej: z Włoch, Niderlandów, Francji najczęściej via Kraków. W tym kontekście należy postrzegać inspiracje obecne w lubelskich ogrodach karmelitańskich, ich cechy stylowe i formę.

Czas powstawania

Szczegółowe opisanie problematyki dawnych ogrodów karmelickich w Lublinie należy zacząć od obrazu „Pożar Miasta Lublina” (1740 r.), niezwykle cennego źródła ikonograficznego znajdującego się w kościele OO. Dominikanów na Starym Mieście w Lublinie. Nieczęsto zdarza się, aby krajobraz kulturowy miasta przedstawiony w szerokim panoramicznym ujęciu malarskim, tym razem od zachodu, oprócz niezwyklej dbałości o szczegóły i detale architektoniczne zawierał również problematykę ogrodową powiązaną z kompleksem sakralnym. Zarejestrowane na tym obrazie klasztorne założenie ogrodowe o zaplanowanym układzie funkcjonalno-przestrzennym parterów ogrodowych z wieloma artefaktami religijnymi i charakterystycznymi cechami stylowymi, wskazuje na bezpośrednie relacje z ogólnym zamysłem twórczym zespołu sakralnego. Stanowi przy tym bezsporne świadectwo obecności sztuki ogrodów w klasztorze karmelitów bosych. Jest także najbardziej autentycznym przekazem źródłowym o ogrodach klasztornych Lublina w okresie renesansu.

Renesansowe tradycje sztuki ogrodowej w klasztorach karmelitańskich przedstawione zostały również w innych dziełach malarskich. Dotyczą klasztoru żeńskiego, który powstał w pobliżu w 1624 roku. Wizerunek renesansowego ogrodu klasztornego z początków XVII wieku prezentowany w literaturze przedmiotu przez Gerarda Ciołka został przedstawiony na obrazie fundatorki klasztoru Panien Karmelitanek Bosych zw. Józefatkami, Katarzyny z Kretkowskich Ligęziny. Obraz ten umieszczony niegdyś w prezbiterium kościoła pw. Św. Józefa Oblubieńca, posiada szczególną wymowę ikonologiczno-symboliczną. Kompozycja ogrodu przedstawiona na obrazie jest charakterystycznym przykładem sztuki ogrodowej, stosowanej w XVII wieku m.in. przez architektów niderlandzkich. Posiada charakter zamkniętego ogrodu wirydarzowego w kształcie wydłużonego prostokąta otoczonego krytymi krużgankami. Głównym symbolicznym akcentem jest wielopiętrowa fontanna z pawiem siedzącym wśród parterów ogrodowych o geometrycznych podziałach powierzchni. Ogród otoczony jest zewnętrznym, regularnym szpalerem drzew o formie kolumnowej. Niewątpliwie jest to wyobrażenie wzorca biblijnego raju – ogrodu szczęśliwości, wniesione przez fundatorkę klasztoru do swojej siedziby zakonnej.

W trzecim z kolei karmelitańskim kompleksie sakralnym kościoła i klasztoru pw. Niepokalanego Poczęcia Panien Karmelitanek Bosych zw. Początkami, renesansowe tradycje sztuki ogrodowej nie zostały dotąd potwierdzone źródłowo. Czekają wciąż na odkrycie i udokumentowanie. Istniejące przekazy kartograficzne wskazują jednak na obecność założenia ogrodowego towarzyszącego zespołowi kościoła i klasztoru wzdłuż granicznego muru obronnego. Nie precyzują wszakże szczegółów układu kompozycyjnego, ograniczając się do schematycznego oznaczenia graficznego drzew w ogrodzie. Rejestrują obecność wirydarza klasztornego - dziedzińca wewnętrznego otoczonego korytarzami – d. krużgankami. Nieco więcej szczegółów rejestruje plan austriacki z 1803 r. Przedstawiony tam krzyżowy układ alejek w ogrodzie za kościołem pw. Niepokalanego Poczęcia NMP wpisuje się w równoleżnikową kompozycję ogrodu ze szpalerami drzew wzdłuż muru granicznego.

Dalsze dzieje ogrodów klasztornych

Funkcjonowanie karmelickich zespołów klasztornych w Lublinie w drugiej połowie XVII wieku i przez cały wiek XVIII staje się pasmem trudnych doświadczeń. Czas wojen,

klęsk żywiołowych, epidemii a później rozbiorów połączonych z utratą państwowości, był dla wspólnot zakonnych okresem zmagania o przetrwanie, w tym o zachowanie religijnej tożsamości i duchowego posłannictwa. Suma tych trudnych zdarzeń na szczęście nie spowodowała zachwiania podstaw działalności misyjnej Karmelitów Bosych. W tym czasie lubelski klasztor staje się schronieniem dla likwidowanych wspólnot zakonnych w innych częściach kraju przez zaborców. Tutaj także przenoszone są ważne instytucje klasztorne w ramach Polskiej Prowincji Karmelitów Bosych.

W tych trudnych czasach, pełnych dramatycznych zdarzeń ogrodowe przestrzenie klasztorne wypełniały z pewnością przypisane im funkcje duchowe i użytkowe.

W XIX wieku następuje nowy trudny etap w dziejach lubelskich klasztorów karmelickich i karmelitańskich. Okres porozbiorowy przynosi wiele nieodwracalnych strat.

Dzieje ogrodów klasztornych w okresie porozbiorowym

a) Zniszczenie pierwszego zespołu klasztornego Karmelitów Bosych

Przełomową datą w dalszych dziejach karmelickich ogrodów klasztornych w Lublinie jest rok 1803. Przestaje wówczas istnieć pierwsze renesansowe założenie klasztorne Karmelitów Bosych usytuowane w pobliżu Bramy Krakowskiej i na stoku Górki Świętoduskiej. Wielki pożar niszczy niemal całkowicie kompleks kościoła, zabudowań klasztornych i ogrodów. Karmelici zostają wówczas przeniesieni do położonego w pobliżu klasztoru Karmelitanek Bosych zw. Józefatkami, które z kolei znajdują siedzibę w drugim klasztorze żeńskim Karmelitanek Bosych zw. Początkami przy ul. Kryminalowej (ob. ul. Staszica). Na początku XIX wieku Karmelici Bosi tracą bezpowrotnie na rzecz Miasta prawa do zniszczonej nieruchomości.

Karmelici Bosi przebywają w nowej siedzibie klasztornej do 1810 roku. Następnie zostają przeniesieni do klasztoru Karmelitów Trzewickowych, ustępując miejsca PP. Wyzytkom, w których klasztorze (ob. przy ul. Peowiaków) ulokowano szpital wojskowy.

Uwzględniając powyższe fakty wydaje się, że niesłusznie przypisywano Karmelitom Bosym urządzenie nowego ogrodu klasztornego, zarejestrowanego na planie miasta z 1823 r., w miejscu wcześniejszego ogrodu klasztornego przedstawionego w obrazie „Pożar Miasta Lublina”.

Dość wyrafinowana kompozycja ogrodowa obszaru Górki Świętoduskiej, z regularnym układem zadrzewionych kwater i kolistie ukształtowanymi kręgami drzew, wskazana przez Gerarda Ciołka jako dzieło Karmelitów Bosych, powinna być raczej powiązana ze wzniesionym na miejscu zniszczonego klasztoru Nowym Ratuszem i miejskim terenem spacerowym. Wkrótce, w 1851 roku teren ten staje się rozległym placem targowym, wyposażonym w budynek jateczny i źródło wodny. W ten sposób następuje kres ogrodowych tradycji tego miejsca utrwalconych w malarskim dokumencie „Pożar Miasta Lublina” stworzonym w 1740 roku.

Sto lat później władze miasta Lublina przywracają ogrodowe tradycje tego miejsca urządzając skwer miejski na tarasowo ukształtowanym terenie, z budynkiem jatecznym zredukowanym do pawilonu ogrodowego („Arkady”), z tarasem widokowym skierowanym na zespół kościoła i klasztoru Karmelitów Bosych.

b 1) Po utracie macierzystego zespołu klasztornego – exodus PP Józefatek

Wyprowadzenie się Karmelitanek Bosych zw. Józefatkami z ich macierzystej siedziby klasztornej przy ul. Świętoduskiej było zapewne aktem pożegnalnym z ogrodami klasz-

tornymi założonymi w tym miejscu w 1 poł. XVII wieku. Ogrody te zostały przejęte najpierw przez Karmelitów Bosych przeniesionych tu po zniszczeniu ich siedziby w pobliżu Bramy Krakowskiej, a następnie przez zakon PP Wizytek, które utraciły swą siedzibę na rzecz szpitala wojskowego. Widzimy zatem, że okoliczności trwania drugiego z kolei renesansowego ogrodu klasztornego PP Karmelitanek Bosych zw. Józefatkami są dość złożone. Ogrody towarzyszące klasztorowi zostały zarejestrowane na planie miasta autorstwa J. N. Łackiego z 1783 roku oraz na planie miasta z 1823 roku. Plany te nie przedstawiają szczegółów układu kompozycyjnego. Ograniczają się do schematycznego, graficznego oznaczenia układu zadrzewienia. Stąd brak jest wystarczających podstaw do wskazania lokalizacji kompozycji ogrodowej wg wzorca przedstawionego w malarskim portrecie fundatorki klasztoru, przeoryszy Katarzyny z Kretkowskich Ligęziny.

b 2) Powrót Karmelitów Bosych na nowe miejsce po Karmelitankach Bosych zw. Józefatkami przy ul. Świętoduskiej

Karmelici Bosi wracają na swoje nowe miejsce w 1833 roku po pobycie w klasztorze Karmelitów Trzewickowych, usytuowanym poza miastem nad doliną rzeki Czechówki. Podejmują szeroki zakres prac remontowo-budowlanych w swoim klasztorze zgodnie z ogólną tendencją odbudowywania miasta po powstaniu listopadowym. Prace te były prowadzone do roku 1864, kiedy po klęsce powstania styczniowego wzmożyły się represje ze strony zaborcy, ukierunkowane na wspólnoty klasztorne i zakonne, które czynnie pomagały powstańcom. Klasztor Karmelitów Bosych stał się najpierw koszarami wojskowymi, a następnie od 1898 roku – więzieniem.

Trwające przez wiele lat uciążliwe funkcje wprowadzone na terenie kompleksu sakralnego przy ul. Świętoduskiej doprowadziły do głębokiej degradacji historycznej struktury budowlanej i towarzyszących urządzeń terenowych. Ten niekorzystny czas dla siedziby klasztornej Karmelitów Bosych trwał prawie 150 lat. Karmelici odzyskują swój klasztor w całości dopiero w latach 80-tych XX wieku. Przeprowadzają wówczas gruntowny remont pomieszczeń klasztornych i bryły budynku. Wraz z podniesieniem o jedną kondygnację głównego korpusu i odbudowaniem narożnych wieżowych alkierzy przywrócono charakter dworu obronnego z epoki Rafała Leszczyńskiego. Podjęto również próbę urządzenia ogrodu klasztornego, sytuując go wzdłuż muru granicznego przy ul. Karmelickiej. Zamierzenie to wymaga skorygowanej kontynuacji w oparciu o wskazania konserwatorskie. Uwaga ta odnosi się również do obecnego urządzenia wirydarza klasztornego.

b 3) Nowy etap zespołu klasztornego PP Początek

Równie złożone są dzieje w okresie porozbiorowym trzeciego z kolei zespołu karmelickich ogrodów klasztornych towarzyszących kompleksowi pw. Niepokalanego Poczęcia NMP. Ogrody klasztorne, zarówno zewnętrzne jak też wirydarz, zostały zarejestrowane na planie J. N. Łackiego z 1783 roku. Plan ten zgodnie ze swą właściwością nie precyzuje szczegółów układu kompozycyjnego ogrodów, ograniczając się do schematycznego oznaczenia regularnego układu zadrzewienia w obszarze między granicznym murem obronnym a klasztorem z kościołem pw. Niepokalanego Poczęcia NMP.

W 1807 roku następuje wymuszone administracyjnie połączenie żeńskich klasztorów PP Karmelitanek Bosych. Karmelitanki zw. Józefatkami zostają przeniesione do klasztoru PP

Początek po odstąpieniu swojej macierzystej siedziby przy ul. Świętoduskiej Karmelitom Bosym.

Ci z kolei, jak podano powyżej, zmuszeni byli do ustąpienia miejsca PP Wizytkom. Można przypuszczać, że Wizytki kontynuowały dzieło Karmelitanek Bosych i zgodnie z regułą zakonną użytkowały ogrody klasztorne karmelitanek, pamiętając o swoich utraczonych ogrodach klasztornych w śródmieściu.

Od 1826 roku szpital w klasztorze karmelickim prowadzony jest przez Siostry Miłosierdzia zw. Szarytkami. Kolejna przebudowa budynków klasztornych na cele szpitalne oraz rozbudowa szpitala w 1888 roku spowodowała likwidację części ogrodu klasztornego po stronie wschodniej. Częściowo został również zmniejszony ogród wirydarzowy w następstwie dobudowania parterowego budynku mieszczącego korytarz od strony północnej. Nastąpiła zmiana funkcji dawnych ogrodów klasztornych.

Wnioski końcowe

Chociaż renesansowe ogrody klasztorne Karmelitów Bosych w Lublinie istnieją już tylko w zachowanych przekazach ikonograficznych, stanowią jakże istotne, dotąd niedoceniane elementy kulturowego dziedzictwa Lublina i historycznego krajobrazu miasta.

Tradycje renesansowych ogrodów klasztornych utrwalone w przekazach ikonograficznych, przetrwają niewątpliwie dzięki obrazowi „Pożar Miasta Lublina”, znajdującego się w kościele OO. Dominikanów. Ten niezwykle dokument malarski przedstawiający krajobraz kulturowy miasta z początków XVIII wieku jest bowiem unikalnym, wszechstronnym świadectwem obecności Zakonu Karmelitów Bosych w Lublinie w epoce renesansu. Również malarska wizja ogrodu wirydarzowego z reprezentacyjnego portretu przeoryszy klasztoru PP Józefatek, wskazuje na ważność tej problematyki w siedzibach zakonnych Karmelitanek.

Ale ważne jest również to, aby tradycje ogrodowe znalazły realne odbicie w karmelickich siedzibach zakonnych w Lublinie, które przetrwały i funkcjonują zgodnie ze swoim pierwotnym przeznaczeniem, bądź też zostały częściowo przebudowane i przystosowane do nowej funkcji.

Bliski jubileusz 700-lecia Lublina skłania do sformułowania następujących wniosków i postulatów:

1. W odniesieniu do siedziby zakonnej OO. Karmelitów Bosych przy ul. Świętoduskiej - pożądaną jest, aby program prac konserwatorskich prowadzonych od lat 80-tych XX wieku z wielką starannością i pietyzmem przez spadkobierców tradycji karmelitańskich w Lublinie, został dopełniony o restytucję ogrodów klasztornych w kształcie zbliżonym do historycznych przekazów źródłowych. Podniesienia ogrodowych standardów wymaga również zewnętrzny dziedziniec klasztorny od strony ul. Świętoduskiej, urządzone obecnie we współczesnym, obcym charakterze.
2. Podobne oczekiwania należałoby wiązać z dawnym kompleksem sakralnym kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia NMP i klasztoru Karmelitanek Bosych zw. Poczetkami przy ul. Staszica. Klasztor funkcjonuje od wielu lat jako zespół szpitalny po przebudowach wewnętrznych i rozbudowie w XIX i XX w. Również i w tym miejscu należałoby dążyć do przynajmniej częściowej restytucji ogrodów klasztornych w oparciu o dawne wzorce urządzenia ogrodów karmelitańskich.

Publiczny charakter miejsca i zachowane w znacznym stopniu elementy historycznej struktury przestrzennej z kościołem, dawnym klasztorem z wirydarzem oraz terenem

ogrodowym przy murze obronnym dawnego bastionu – szańca, tworzą przesłanki do częściowego przywracania dawnych walorów zabytkowego zespołu klasztornego z ogrodami w śródmieściu Lublina. Jestem przekonany, że sukcesywne wdrażanie wskazanego programu działań przez gospodarzy i zarządców wymienionych zespołów zabytkowych powinno stać się priorytetowym wyzwaniem prowadzącym do zasadniczej poprawy obecnych standardów zagospodarowania i urządzenia terenu. Jubileusz 700-lecia miasta sprzyja takim zamierzeniom. Wydaje się, że ważną rolę w tym zakresie powinien spełnić także Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Lublinie.

Uwaga: artykuł jest fragmentem tematu „Historyczne ogrody klasztorne Lublina” powstającego całościowo w związku z Jubileuszem 700-lecia miasta.

Literatura:

1. Bogdanowski J., Polskie ogrody ozdobne, Warszawa 2000
2. Ciołek G. Ogrody polskie, Warszawa 1954
3. Ciołek G., Ogrody Lublina w XIX w. [w:] Ochrona Zabytków R. 7 nr 4 (27), Warszawa 1954
4. Ciołek G., Zarys historii kompozycji ogrodowej w Polsce, Warszawa-Lódź 1955
5. Fijałkowski D., Kseniak M., Parki wiejskie Lubelszczyzny, Warszawa 1982
6. Koźmian K., Pamiętniki, Wrocław 1972
7. Majdecki L., Historia ogrodów, Warszawa 1972
8. Majdecki L., Ochrona i konserwacja zabytkowych założeń ogrodowych, Warszawa 1993
9. Szafrńska M., Ogród – Forma, Symbol, Marzenie, Warszawa 1998
10. o. Smagacz A., Cztery lata Karmelitów Bosych w Lublinie /1610-2010/, Kraków 2010
11. Krawczak-Maj E., Obraz Katarzyny z Kretkowskich Ligęziny przeoryszy klasztoru Karmelitanek Bosych w Lublinie, praca mgr, 1967, mps KUL.

SUMMARY

The Renaissance art in the cultural landscape of Lublin in the 17th c was reflected in many areas of the social and economic life of the town which was developing on the royal route between Cracow and Vilnius. At that time, a special role in the social, cultural and religious sphere of Lublin was played by the monastic orders. The mission aimed at pastoral work and fight against the Protestant movement was undertaken by the Discalced Carmelite monks and nuns. They founded three monasteries in Lublin: first, the male monastery located next to the Holy Spirit hospital church. Then, two female monasteries were founded close by: the monastery of the Discalced Carmelite nuns with the Church of St Joseph Husband of Mary, called the Sisters of St Joseph, and later the Church of Blessed Virgin Mary Immaculately Conceived with the monastery of the Carmelite nuns, called the Sisters of the Immaculate Conception. In accordance with the monastic rules, all these Carmelite monasteries had internal gardens which, separated by the walls from the outside world, were the places of prayer and work, rest and contemplation. The artistic

vision of these places was shaped by garden artists according to the models coming from Italy, the Netherlands or France, most frequently via Cracow. Such inspirations could also be noticed in the gardens of Discalced Carmelite monks and nuns in Lublin. Their stylish features and Renaissance forms were recorded in several important iconographic documents from the 17th and 18th c. The Renaissance gardens of Discalced Carmelite monks and nuns in Lublin no longer exist in their original form, apart from the preserved iconographic sources. Nevertheless, they are important, still unappreciated elements of the cultural heritage of Lublin and the historical landscape of the city.

WIDOKI DAWNE:

1. Plan miasta Lublina z 1825 r., z siedzibami klasztornymi Karmelitów i Karmelitanek Bosych.

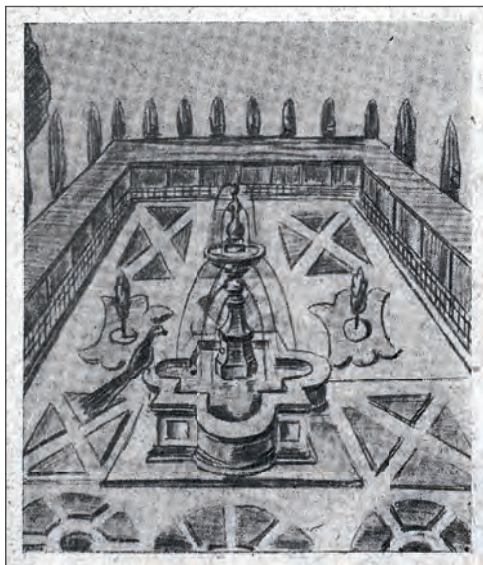
2. Obraz „Pożar Miasta Lublina” z ok. 1740 r. w kościele Dominikanów w Lublinie.

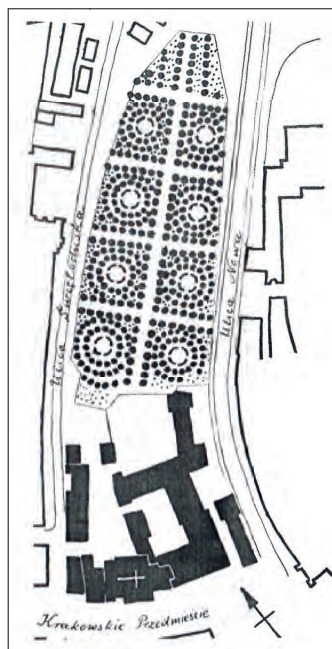
3. Fragment obrazu „Pożar miasta Lublina” z widokiem najstarszego ogrodu klasztornego Karmelitów Bosych.

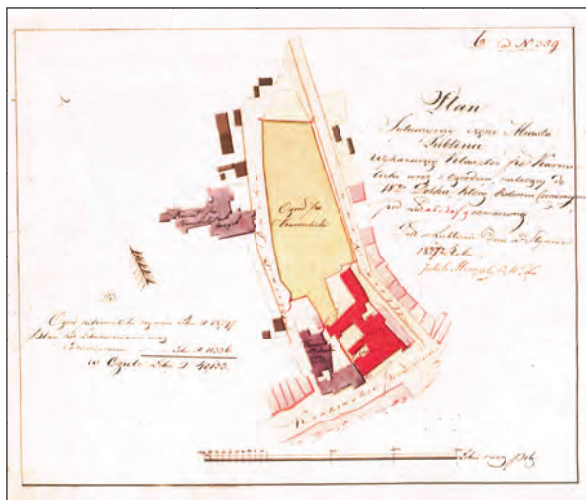
4. Widok renesansowego ogrodu klasztornego z 1 poł. XVII w. Fragment obrazu – portretu fundatorki i przeoryszy klasztoru PP Karmelitanek zw. Józefatkami – Katarzyny z Kretkowskich Ligęziny.

5. Wizerunek renesansowego ogrodu klasztornego z 1 poł. XVII w., publikowany przez G. Ciołka.

6. Plan ogrodu klasztornego (?) na Górze Świętoduskiej przypisywanego Karmelitom Bosym, wg planu Miasta Lublina z 1825 r.

7. Plan sytuacyjny części m. Lublina z 1827 r. wykazujący klasztor pokarmelicki wraz z ogrodem.

8. Plan ogrodów klasztornych Karmelitów Bosych i Karmelitanek Bosych zw. Józefatkami oraz PP Karmelitanek Bosych zw. Początkami – na mapie Lublina J.N. Łęckiego z 1783 r.

9. Plan ogrodów klasztornych Karmelitanek Bosych zw. Początkami wg mapy Lublina z 1803 r. tzw. austriackiej.

WIDOKI WSPÓŁCZESNE:

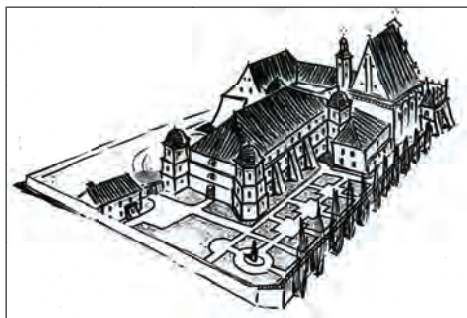
10. Kompleks kościoła i klasztoru Karmelitów Bosych przy ul. Świętoduskiej, fot. P. Maciuk, ok. 2000

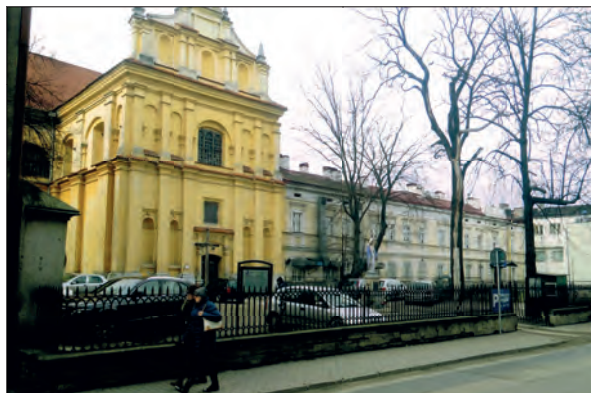
11. Klasztor Karmelitów Bosych – fragment wi-rydarza ze statua w. Józefa.

12. Ogród klasztorney wewnętrzny z figura NMP przy południowym murze granicznym.

13. Koncepcja rewaloryzacji południowego ogrodu klasztorney Karmelitów Bosych z 2002 r., proj. J. Dybała.

14. Kompleks kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia NMP ze skrzydłem d.klasztoru PP Karmelitanek Bosych zw. Początkami, przy ul. Staszica.

15. Fragment pozostałości wirydarza klasztornego z elementem wodnym.

16. Ogród klasztorny PP Karmelitanek Bosych zw. Początkami, za kościołem. Fragment przy murze d. szafca nad rz. Czechówką.

DWÓR W ROMANOWIE, DOM RODZINNY J.I. KRASZEWSKIEGO. BUDOWA, PRZEBUDOWA I REKONSTRUKCJA

Zespół dworsko-parkowy w Romanowie założony został na planie wydłużonego prostokąta, z wzdłużnym układem osi kompozycyjnej na której znalazł się most i brama wjazdowa, obszerny dziedziniec oraz dwór, usytuowany w centrum założenia. Oś kompozycyjną za dworem kontynuują równoległe do dłuższych boków założenia alejki głównej części parkowej. Część zachodnią układu określają kanały wodne tworzące (obiegające) w zachodnich narożnikach „narys” bastionowy. Zabudowę tej części założenia uzupełnia murowany budynek leśniczówki oraz dwa budynki gospodarcze i ogrodzenie. Wokół leśniczówki oraz po drugiej stronie dziedzińca dominuje zieleń wysoka z nielicznymi wiekowymi egzemplarzami starodrzewiu. Całość uzupełnia kaplica usytuowana po północnej stronie parku, poza kanałem, połączona z dziedzińcem drewnianym mostkiem i niewielką alejką. Na wschód od dworu rozpościera się geometryczne założenie parkowe o cechach barokowych. Położony na niewielkim wyniesieniu budynek dworu dzieli zespół na część zachodnią i wschodnią. Architektura dworu, rozplanowaniem wnętrza, usytuowaniem portyku frontowego oraz ogrodowego tarasu, podkreśla główną oś kompozycyjną założenia.

Najdawniejsze dzieje¹ obiektu związane są z litewskim rodem Sapiehów, który na początku XVI wieku utworzył na Południowym Podlasiu znaczny ośrodek gospodarczy z Kodniem i Wisznicami na czele.² Dobra te zostały podzielone w 1579 roku pomiędzy synów Pawła Sapiehy – Mikołaj i Andrzeja. Mikołaj zatrzymał dobra kodeńskie, Andrzej otrzymał wisznickie. W skład tych ostatnich wchodziły wsie skupione wokół dzisiejszego Romanowa. Pierwszym dokumentem potwierdzającym istnienie dworu jest dokument wystawiony przez Mikołaja Sapiehę w 1644 r.³ Folwark powstał zapewne wcześniej, już w I połowie XVII w., w okresie bardzo sprzyjającym nowym gospodarczym inwestycjom, zaś w założenie dworskie został przekształcony na przełomie XVII i XVIII wieku, być może przez Władysława Józefa Sapiehę. Pomijając liczne zmiany własnościowe z 2 poł. XVII i 1 ćw. wieku XVIII należy stwierdzić, że w 1735 roku dobra romanowskie ponownie wróciły w ręce Sapiehów, jako samodzielny zespół dóbr z ośrodkiem w Romanowie.⁴ Romanów w rękach rodziny Sapiehów pozostawał aż do

¹ Pierwsze, niewielkie opracowanie monograficzne „*Dwór Kraszewskich w Romanowie*” wykonała Jadwiga Teodorowicz-Czerepińska w 1958 r (mpis w WUOZ). Drugie opracowanie, tejże autorki, „*Historia zespołu dworsko-parkowego w Romanowie*” powstałe w 1979 r. jest nieco obszerniejsze. Oba opracowania oparte zostały głównie na artykule J. Łoskiego opublikowanym w 1876 r. w „*Kłosach*” (nr 578, s. 58-59). Natomiast sprawami gospodarczymi klucza dóbr Romanowskich interesował się Tadeusz Mencil. Zagadnienia te zostały szeroko omówione w wydawnictwie Muzeum J.I. Kraszewskiego „*Romanów i Kraszewski*”, pod red. L. Łudorowskiego, Romanów 1989 r. tam; P. M r a s, *Zespół dworsko-parkowy w Romanowie*, s.13-22, T. Mencil, *Z dziejów Romanowa*, s. 23-72.

² Sapiehowie. *Materiały historyczno-genealogiczne i majątkowe*, t.I, Peterzbürg 1890, s. 6nn.

³ Sapiehowie, j.w., s.449-453, dokument XXXV, z wypisu w Archiwum Wollowiczów.

⁴ Sapiehowie, j.w., t. III, s. 38, Łoski, j.w. K. K r a s z e w s k i, *Pamiętnik*, t. II. s. 8; Muzeum w Romanowie, MK/R/12.

1802 r, w którym to roku Tefila z Jabłonowskich Sapieżyna sprzedała go Błażewi Malskiemu.⁵ W skład zespołu wchodził wówczas dwór, oficyna, stajnie i ogród. Przy południowej granicy założenia ustuwano zabudowę folwarczną. Malski rozebrał drewniany, piętrowy dwór sapieżyński, a na jego miejscu postawił do 1812 r. parterowy murowany.⁶ Po śmierci Błażeja dobrami, w imieniu matki Anny, zarządzał Wiktor Malski. Wzniósł on nową stajnię i oranżerię oraz kaplicę pw. św. Anny. Wiktor Malski zmarł w 1845 r., przed śmiercią zapisał swój udział w spadku na imię siostry Józefy Szwykowskiej, powodując tym samym znaczne rodzinne perturbacje. Ostatecznie w 1850 r., po licznych sporach, umowach i wzajemnych spłatach cały majątek stał się własnością Jana i Zofii z Malskich Kraszewskich.⁷ W 1857 r. Jan Kraszewski sprzedał Romanów najmłodszemu synowi Kajetanowi. Stan zagospodarowania zespołu w owym okresie przynosi opis Józefa Ignacego Kraszewskiego. Odnajdujemy w nim informacje o dworze na wzgórzu, okrągłym dziedzińcu i stojących przy nim długich budynkach oficyny i tajni.⁸ Rok później, 17 kwietnia 1858 r. w znacznej części spłonął dwór.⁹ Do jego odbudowy Kajetan Kraszewski zaangażował architekta warszawskiego Józefa Kubickiego.¹⁰ W trakcie restauracji dworu dobudowana została piętrowa część środkowa, z balkonami od frontu i ogrodu. W jej trakcie uwzględnione zostały zainteresowania Kajetana Kraszewskiego astronomią. Do obserwacji astronomicznych służyły wzmiankowane balkony oraz specjalny ganek-taras usytuowany na kalenicy dworu. Powstałe w 1855 r. obserwatorium zaliczyć należy do jednych z pierwszych w Królestwie Polskim.¹¹ Kajetan Kraszewski był wyjątkowo dobrym gospodarzem i sprawnym organizatorem. Przez całe swoje życie restaurował, upiększał i przekształcał romanowskie założenie. W 1870 roku wybudował nowy most wjazdowy wraz z brama główną, odnowił oranżerię, założył ananasarię, wybudował nową wolnostojącą kuchnię. Po śmierci Kajetana, majątek w 1896 r. otrzymał w spadku syn jego Krzysztof.¹² Po wczesnej śmierci Krzysztofa, w związku z nieuregulowanym stanem prawnym, w latach 1896 – 1929, majątkiem kolejno zarządzają współwłaściciele. W roku 1929 jedynymi właścicielami Romanowa zostają Jan i Paulina Rościszewscy.¹³ Przypnać należy, że po śmierci Kajetana było już „tylko gorzej”. Po wybuchu wojny, we dworze mieściło się Nadleśnictwo Wisznice. W 1943 roku partyzanci polscy niemal doszczętnie spalili dwór uniemożliwiając Niemcom założenie we dworze posterunku żandarmerii.¹⁴ Po wojnie w pn-zach. części założenia wzniesiono

⁵ Łączna suma kupna majątku wynosiła 360181 złp. Malski był pazurem króla Stanisława Augusta, potem sekretarzem ks. Stanisława Poniatowskiego gdzie doszedł do znacznej zamożności. W kupnie Romanowa pomógł mu także posag żony Anny z Nowomiejskich, której ojciec Wojciech Nowomiejskich należał do starego i możnego rodu.

⁶ K. K r a s z e w s k i – *Pamiętnik*, t. II, s. 21) wspomina w 1872 r., że „... Wesele ojca naszego odbyło się w Romanowie, wówczas dom romanowski był ukończony. Wg dotychczasowych badaczy (Czerepińska, Mras) przy budowie nowego dworu wykorzystano fundamenty sapieżyńskiego dworu.

⁷ K. K r a s z e w s k i, *Monografia domu Kraszewskich vel Kraszowskich Jastrzębczyków*, Poznań 1862, s. 57n.

⁸ J.I. K r a s z e w s k i, *Obrazy z życia i podróży*, Wilno 1842, s. 66-67.

⁹ K. K r a s z e w s k i, *Pamiętniki*, t. I, s. 174-175.

¹⁰ J.w., s.177-178.

¹¹ K. K r a s z e w s k i, *Obserwatorium astronomiczne w Romanowie Podlaskim*, „Przyroda i Przemysł, IX, 1881, nr 13, s. 147-148.

¹² Muzeum JIK, sygn. MK/r/41, Przebieg spraw spadku po śp. Krzysztofie Kraszewskim.

¹³ T. M e n c e l, s. 64-65.

¹⁴ Wg. przekazów mieszkańców Romanowa.

budynek nowej leśniczówki. W 1958 r. Wojewódzka Rada Narodowa w Lublinie postanowiła, że w Romanowie powstanie Muzeum biograficzne Józefa Ignacego Kraszewskiego, zabezpieczając tym samym przed rozbiórką ruiny dworu.¹⁵

Dwór

Pierwszy XVIII wieczny dwór myśliwski,¹⁶ jak wspomnieliśmy wyżej, wzniesiony został na niewielkim wyniesieniu, był piętrowy, drewniany i posiadał murowane stosunkowo wysokie sutereny.¹⁷ Reprezentował typ dworu polskiego, powszechnie występującego na terenie całej Polski. Zastosowanie wysokich suteren skutkowało koniecznością podniesienia terenu przy dworze oraz powstaniem obmurowanej rampy od strony podjazdu, tak aby owalna droga podjazdowa mogła właściwie pełnić swoją funkcję. Zdaniem dotychczasowych badaczy wykształcony wówczas narys fundamentów oraz ukształtowanie terenu przetrwało praktycznie do około 1920 r. Bez przekształceń zachował się także symetryczny, dwutraktowy układ suteren z wzdłużnym korytarzem między traktami. Z tego samego okresu pochodzą kolebkowe oraz krzyżowe sklepienia pomieszczeń. Błażej Małski, po zakupie Romanowa w 1802 r., w latach 1805-1812 wybudował praktycznie nowy budynek.¹⁸ Rozebrał drewniany dwór, a na murowanych fundamentach i suterenach wznosił budynek murowany.¹⁹ Odkrycie w trakcie ostatnio prowadzonych prac przy fundamentach obecnego dworu bliżej nieokreślonych struktur murowanych (fundamentów?) stawia pytanie czy aby obiekt nie wzniesiono na zupełnie nowym narysie. Poświęcenie dworu odbyło się zapewne dopiero w 1813 r. Powstał budynek parterowy, nakryty czterospadowym dachem, dziewięcioosiowy, z wejściem głównym na osi, które poprzedzał czterokolumnowy portyk zwieńczony trójkątnym szczytem. Oś środkową od strony ogrodu podkreślał niewielki drewniany ganek. Układ przestrzenny dworu był dwutraktowy, z korytarzem między traktami w części środkowej i południowej. Na osi od frontu znajdowała się niewielka sień, a trakcie ogrodowym obszerny salon. Po bokach sieni usytuowano stosunkowo wąskie wydłużone pomieszczenia, w północnym mieściła się kancelaria, południowe pełniło funkcję sypialni. W trakcie ogrodowym na północ od salonu istniała sypialnia, po przeciwnej stronie salonu, w części południowej, znajdował się pokój bawialny z kominkiem. Pozostałe pokoje pełniły funkcje kolejnych sypialni oraz kredensu (pokój pn.-wsch.). W obu narożach sieni znajdowały się dwa małe przejścia, północne prowadziło do jadalni, przeciwległe na korytarz między sypialniami i pokojem bawialnym. Kancelaria połączona była z sienią główną i wejściem bocznym. Wszystkie pomieszczenia posiadały bogatą dekorację, przyzdobiono je m.in. malowidłami o tematyce mitologicznej. W salonie na suficie znajdował się plafon z przedstawieniem Jowisza. Bardzo prawidłowe rozwiązania przestrzenne oraz przemyślana dekoracja wnętrza wskazują na artystę o dużych umiejętnościach. Niestety nie znamy jego nazwiska. Jego umiejętności potwierdza forma, wybudowanej w tym samym czasie co dwór, kaplicy dworskiej. Użycie w obu portykach dworu i kaplicy ana-

¹⁵ „Głos Ziemi Lubelskiej”, III, 1959, 7 i, s.1.

¹⁶ Dwór romanowski powstał zapewne pomiędzy 1697-1713 r., w czasie gdy dobra romanowskie znajdowały się w rękach Elżbiety z Frąckiewiczów i Stanisława Potockiego.

¹⁷ T. M e n c e l, s. 24, uważa, że dwór ten został wzniesiony na wcześniejszych, pochodzących z 1580 r. fundamentach. Nie podaje jednak źródeł na jakich oparł to przypuszczenie.

¹⁸ Akta administracyjne zespołu dworsko-parkowego w WUOZ D/Biała Podlaska.

¹⁹ K. K r a s z e w s k i, jw. s. 21, P. M r a s, s. 16, T. M e n c e l, s. 24.

logicznych kolumna oraz umieszczenie schodów między ich wysokimi postumentami wskazuje, że architekt dworu był również autorem projektu kaplicy.

W kwietniu 1858 r. wybuchł pożar, zniszczeniu uległ cały dach dworu wraz z poddaszem.²⁰ Do odbudowy dworu Kajetan Kraszewski zaangażował młodego architekta warszawskiego Józefa Kubickiego.²¹ Kubicki utrzymał istniejącą, zachowaną do gzymsów wieńczących strukturę budynku, nadbudował piętrową, trójosiową część środkową, nakrywając ją odrębnym i poprzecznym w stosunku do głównej kalenicy dwuspadowym dachem, zmieniając tym samym bryłę dworu. Portyk kolumnowy z trójkątnym naczółkiem został przekształcony w portyk z balkonem, zmieniono przy okazji kolumny jońskie na kolumny doryckie, bardziej odpowiednie dla nowej, klasycyzującej formy dworu. Elewacja piętra otrzymała pilastrów opracowanie. Pilastry o tokańskich głowicach i żłobkowanych trzonach, poprzez rozbudowane belkowanie, dźwigały trójkątny szczyt, z wykutym z szarego piaskowca herbem Kraszewskich. Z elewacji ogrodowej usunięto drewniany ganek, zastąpiono go półkolistym, kolumnowym tarasem podtrzymującym obszerny balkon. Na piętrze Kajetan Kraszewski umieścił przyrządy astronomicznego obserwatorium, liczącą kilka tysięcy tomów bibliotekę oraz kolekcję portretów. Dla lepszej obserwacji nieba na kalenicy dachu dworu, między kominami, umieszczono szeroki, drewniany podest.

Kolejne przekształcenia obiektu miały miejsce ok. 1920 r. Po zniszczeniach I wojny światowej zlikwidowano istniejący we fragmentach portyk frontowy. Likwidacji uległ owalny podjazd. Nowy murowany w całości portyk znacznie wysunięto do przodu, pogrubiono kolumny. Wprowadzono szerokie, poprzedzające portyk szerokie schody. W 1943 r. dwór został niemal doszczętnie zniszczony. Z dawnego dworu pozostały sutereny, frontowy portyk, znaczna część ścian magistralnych. W tej formie przetrwał z trudem do pocz. lat 60. XX w.

W 1958 r. podjęto decyzję o jego odbudowie i adaptacji na muzeum biograficzne poświęcone Józefowi Ignacemu Kraszewskiemu, który w Romanowie pod skrzydłami swojej babci, spędził dzieciństwo i swoją młodość. Projekt odbudowy dworu został opracowany przez Czesława Gawdzika. Wprowadził on znaczne zmiany we wnętrzu, w bryle i elewacjach. Pomieszczenia parteru adaptowano na sale muzealne, piętra na biura, magazyny i pokoje mieszkalne. Nie odbudowano półokrągłego balkonu ogrodowego. Wprowadzono żelbetowy strop międzykondygnacyjny, nowe wejście boczne usytuowane zostało od strony południowej, zmieniono układ komunikacyjny w obrębie międzytraktowego korytarza, przeniesiono do części południowej klatkę schodową na piętro. Odbudowę zakończono w 1962 r. Pod k. l. 70. XX w. podjęto trud uporządkowania parku dworskiego, w 1978 r. zawarta została umowa na wykonanie dokumentacji projektowej z PKZ O/Lublin.²² W 1984 r. uznano za konieczny remont tarasu frontowego oraz bramy wjazdowej. Po dokonaniu analizy zgodności formy dworu z historycznymi przekazami, uznano za konieczne przywrócenie charakteru obiektu wg formy uzyskanej po pracach przeprowadzonych przez Kajetana Kraszewskiego w 1858 r., m.in. poprzez

²⁰ K. K r a s z e w s k i, w. t. I., s. 174.

²¹ S. Ł o z a, *Architekci i budowniczowie w Polsce*, W-wa, 1954, s. 162. Brak informacji o Romanowie. Jednak Kajetan Kraszewski w swoich pamiętnikach (s. 177-178) wspomina: „...I w owym czasie po pożarze u nas, pojechaliśmy razem z Józefem do Warszawy /.../ Zamówiliśmy też w Warszawie architekta młodego, człowieka bardzo podciwego, Józefa Kubickiego, któren wkrótce przybył..”

²² Opracowanie przygotowała A. Obrębską.

zrekonstruowanie dawnego wyglądu dziedzińca i owalnego gazonu. Podjęcie decyzji o przekształceniu dotoczenia przed dworem, ułatwiły istniejące przekazy ikonograficzne i wzrastające z każdym rokiem zainteresowanie społeczeństwa polskiego, życiem i twórczością J.I. Kraszewskiego. Jednak ze względu na ciągły brak pieniędzy działania te ograniczały się do bieżących napraw i przygotowywania kolejnych koncepcji i projektów, dopiero po zwiększeniu dotacji na pocz. l. 90 nabrały właściwego tempa.²³ W tym okresie przebudowano wnętrze dworu, rozebrano schody z okresu przedwojennego i przywrócono podjazd, zrekonstruowano drewnianą balustradę portyku frontowego, wybudowano nowy taras i przywrócono balkon z kolumnadą od strony ogrodu, wymieniono instalacje. Gruntownie przekształcono muzealną ekspozycję. Zakomponowano ją jako „dom rodzinny” J.I. Kraszewskiego, wyposażono w stylowe meble, dawne obrazy, dywany i militaria. W następnych latach, także ze względu na ciągły brak znacznych środków finansowych, wykonano jedynie bieżący remont bramy głównej oraz kaplicy dworskiej, finansowano także prace rewaloryzacyjne w parku. W 1996 wybudowano mostek łączący dwór z kaplicą. Prace rewaloryzacyjne prowadzono w oparciu o projekty techniczne oparte na analizach oraz historycznych przekazach, przywracając pierwotny wygląd kolejnym elementom założenia. W latach następnych starano się utrzymać obiekt w jak najlepszym stanie. W 1995 r. odnowiono elewacje, wyremontowano portyk frontowy dworu, rok później jego taras ogrodowy. W kolejnych latach przeprowadzono remont kapitalny kaplicy dworskiej oraz wymieniono stolarkę okienną we dworze. Wszystkie, wzmiankowane wyżej prace, prowadzone były w oparciu o zalecenia zawarte w programie prac konserwatorskich opracowanym na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Białej Podlaskiej.²⁴ Do pełnej realizacji programu konserwatorskiego doszło w latach 2011-2013. Na tym etapie prac skupiono się na rekonstrukcji bryły dworu, przede wszystkim poprzez odtworzenie właściwego kształtu dachu, przywracając mu łagodniejszy kont nachylenia połaci dachowych, likwidację kilku zbędnych kominów i pozostawienie tylko dwóch pierwotnych, rozstawionych symetrycznie po bokach dworu. Ograniczono ilość lukarn, pozostałym przywrócono dawną formę. Dach przykryto gontem. Wymieniono większość stolarki okiennej i drzwiowej, w tym drzwi balkonowe. Odtworzono drewnianą platformę na kalenicy dworu oraz zrekonstruowano półokrągłe, przeszklone facjaty-wykusze w południowej i północnej ścianie ryzalitu wschodniego – od strony parku – przywracając budynkowi cechy dworu związane nierozdzielnie z jego gospodarzem Kajetanem Kraszewskim, młodszym bratem pisarza Józefa Ignacego Kraszewskiego, który władał Romanowem w latach 1857-1896. Kajetan był pisarzem, historykiem, malarzem, muzykiem i astronomem, prócz tego, że był bardzo dobrym ziemianinem²⁵. Wspomniana platforma na dachu i przeszklone facjaty służyły Kajetanowi jako miejsca astronomicznych obserwacji. Wyniki owych obserwacji zamieszczał m.in. w naukowym czasopiśmie francuskim „Cosmos”. Prowadzono także prace we wnętrzu dworu, poza malowaniem ścian i stropów, przekształcono główną klatkę schodową, korytarz górny, wymieniono na piętrze stolarkę drzwiową oraz część parkietów, wydzielono i indywidualnie opracowano pomieszczenie biblioteki, odtwo-

²³ Projekt aranżacji wnętrza dworu wykonano w 1985 r., projekty instalacji c.o i elektrycznej rok później.

²⁴ Archiwum WUOZ w Lublinie, delegatura Biała Podlaska (akapit opracowany na podstawie akt administracyjnych oraz zatwierdzonych do realizacji projektów budowlanych).

²⁵ T. M e n c e l, *Z dziejów...* Wybudował m.in. szklarnie i hodował w niej ananasy.

rzono wejście na strych i dalej na dachową platformę. Przebudowano instalację systemu sygnalizacji włamania i napadu.

Poza dworem wyremontowano most i bramę główną przywracając im dawny wygląd, łącznie zamieszczeniem w bramie obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej, na wzór obrazka który wbudował w bramę Kajetan Kraszewski po swoim powrocie z Częstochowy. Zmodernizowano nawierzchnię drogi dojazdowej przed dworem i wokół dworu, wykonano nowe boczne drewniane bramy, altanki, ogrodzenia, parking przed założeniem. Tym samym, dwór nie tylko odzyskał swoją formę zewnętrzną i charakterystyczny dla czasu ostatecznego jego uformowania wystrój wewnętrzny, odzyskał także funkcję dominaty przestrzennej całego założenia jaką pełnił przez cały XIX wiek.

SUMMARY

Romanów, a village situated in Biała Podlaska district, has an interesting manor and park complex associated with J. I. Kraszewski, an eminent Polish writer, and his family. The architectural and spatial form of the complex was developed in 1858, with the help of an architect Józef Kubicki, by the writer's own brother Kajetan Kraszewski, a great enthusiast of astronomy, who preserved to a large extent the work of his predecessors, especially of Błażej Malski from the beginning of the 19th c. The manor house erected by Kraszewski was destroyed in 1943 and rebuilt in the 1960s for the purposes of the biographical Museum of Józef Ignacy Kraszewski. The post-war rebuilding largely erased the original form of the manor house. The construction works carried out since the mid-1990s, especially those from 2010-2013, contributed to reconstruction of this original form and gave the building and its interior their former stately character. The works covered also the manor house chapel, the bridge and the main gate, as well as the garden layout.

1. Romanów, dwór, widok od strony zachodniej, rys. węglem, W. Malski, ok. 1840 r.

2. Romanów, widok dworu od strony podjazdu, rys. Lucjan Kraszewski, 2 ćw. XIX w.

3. Romanów, dwór, widok dworu od strony podjazdu. Litografia barwna, J. Cegliński wg. rys. J.I. Kraszewskiego [w:] Album widoków. Podlasie, Warszawa 1861.

4. Romanów, dwór, widok od zachodu, fotografia z ok. 1960 r., autor nieznany.

5. Romanów, dwór, widok od wschodu, fotografia z ok. 1960 r., autor nieznany.

6. Romanów, dwór, w trakcie odbudowy, fotografia z ok. 1961 r. , autor nieznany.

7. Romanów, dwór, widok od str. zachodniej, fot. z ok. 1980 r., autor nieznany.

8. Romanów, dwór, widok dworu od strony wschodniej, fot. z ok. 1990 r., fot. J.Maraśkiewicz.

9. Romanów, dwór, widok dworu od strony zachodniej, fot. z ok. 1990 r., fot. J. Maraśkiewicz.

10. Romanów, dwór, widok dworu od strony zachodniej, fot. 2016 r., arch. Muzeum J.I. Kraszewskiego

11. Romanów, dwór, widok dworu od strony wschodniej, fot. 2016 r., arch. Muzeum J.I. Kraszewskiego

12. Romanów, dwór, wnętrze – jadalnia, fot. 2016 r., arch. Muzeum J.I. Kraszewskiego

13. Romanów, dwór, biurko J.I. Kraszewskiego, fot. 2016 r., arch. Muzeum J.I. Kraszewskiego.

WITRAŻE W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM WPISANE DO REJESTRU ZABYTEKÓW RUCHOMYCH

Przedmiotem artykułu są witraże ornamentalne oraz figuralne, wpisane do rejestru zabytków ruchomych woj. lubelskiego, występujące w budynkach sakralnych. Wspominam także o innych, znanych mi realizacjach w woj. lubelskim, które zostały wymienione w literaturze poświęconej tego rodzaju malarstwu¹ oraz o kolorowych przeszkleniach w kościołach i kaplicach.

Zabytkowe witraże zachwycają swoją urodą i stwarzają w kościele wyjątkową atmosferę, powodującą wzrastające zainteresowanie tego rodzaju twórczością (fot. 1). Gospodarze zabytkowych kościołów, chcąc utrzymać je w dobrym stanie technicznym i estetycznym, aby spełniały swoją rolę, czyli były miejscem modlitwy, mają przed sobą odpowiedzialne zadanie. Zwiększone obecnie wymagania wiernych odnośnie warunków panujących w świątyniach w czasie nabożeństw powodują podejmowanie kolejnych działań. W ostatnich latach szczególnie nasilił się problem ogrzewania kościołów, modernizowania lub wymiany systemów grzewczych, a co za tym idzie konieczności uszczelniania okien i drzwi, z jednoczesnym zapewnieniem dobrej wentylacji wnętrza. Te inwestycje przekładają się na prace wymagające od budowniczych, czy architektów nowatorskiego i praktycznego podejścia do kwestii wymiany lub konserwacji okien, w których znajdują się witraże. Jeżeli właściciele świątyń rzeczywiście doceniają witrażowe dziedzictwo, muszą wspólnie z wykonawcami podchodzić do tej kwestii również zachowawczo i po konserwatorsku.

Są dwa sposoby prawnej ochrony witraży. Pierwszy poprzez wpisanie do rejestru zabytków nieruchomych budynku, gdzie w ramach tzw. decyzji A są wpisane poszczególne elementy np. stolarka drzwiowa i okienna, wystrój kościoła, witraże itd. Drugi to wpisanie witraża, jako dzieła indywidualne, do rejestru zabytków ruchomych, decyzją B.

W województwie lubelskim wszystkie kościoły i kaplice, w których odnotowałam obecność przedwojennych witraży są wpisane do rejestru zabytków nieruchomych, podlegają więc ochronie prawnej, dlatego prace przy nich wymagają decyzji administracyjnej w postaci wydania pozwolenia przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na projektowane zamierzenia. Często spotykamy takich gospodarzy zabytku, którzy zdają sobie sprawę z wynikających z wpisu do rejestru obowiązków i potrafią dla zachowania

¹ Rozpoznanie występowania witraży w woj. lubelskim dokonałam na podstawie następujących publikacji: artykułów Danuty Czapczyńskiej-Kleszczyńskiej poświęcone warszawskim pracownikom witrażowniczym („Maria Magdalena Łubieńska 1833-1920 – artystka wyemancypowana”, *Sacrum et Decorum*, 2013, ss. 9-32 i „Działalność Franciszka Białkowskiego i Władysława Skibińskiego. Przyczynek do badań nad dziejami warszawskich pracowników witrażowniczych”, *Sacrum et Decorum*, Rok 2012, ss. 63-86), artykułu Agnieszki Szykuły-Żygawskiej, „Zabytkowe witraże w kościołach diecezji zamojsko-lubaczowskiej”, *Barwy szkła*, nr 3, 2012 r, ss. 6-11, książki Jerzego Żywickiego „Architektura neogotycka na Lubelszczyźnie” Lublin, 1998, oraz pracy pod redakcją śp. ks. Marka Zahajkiewicza „Archidiecezja Lubelska. Historia i administracja”, Lublin 2000 r. Korzystałam także z kart ewidencyjnych zabytków nieruchomych i zabytków ruchomych z archiwum WUOZ w Lublinie.

piękną świątyni wykorzystać pomoc ze strony pracowników urzędu konserwatorskiego, posiadających doświadczenie przy wielu obiektach zabytkowych poddawanych konserwacjom. Należy podkreślić, że Wojewódzki Konserwator Zabytków może wydać pozwolenie na prace przy obiekcie wpisanym do rejestru zabytków ruchomych jedynie na podstawie programu prac konserwatorskich opracowanego przez konserwatora dzieł sztuki. Przypomnę, że prace przy dziełach sztuki wpisanych do rejestru zabytków, których konserwacja nie jest objęta programem wyższych studiów konserwatorskich, mogą być wykonywane przez osoby, które ukończyły szkołę średnią zawodową i posiadają tytuł zawodowy, ewentualnie posiadają średnie wykształcenie i dyplom potwierdzający posiadanie kwalifikacji zawodowych w zawodach odpowiadających danej dziedzinie lub też dyplom mistrza. Osoba taka musi też udowodnić czteroletnią praktykę zawodową². Na terenie województwa lubelskiego występują przede wszystkim witraże wykonane przez firmy warszawskie dla kościołów neogotyckich z przełomu XIX/XX w. Do takich realizacji należą świątynie w Bobach (witraże sygnowane przez M. Olszewskiego, 1913 r.), Dolhobyczowie, Garbowie (witraże wykonane w firmie Franciszka Białkowskiego, ok. 1921 r. – fot. 2), Gęsi (F. Białkowski, 1912-1913), Jabłoni (F. Białkowski, 1911 r.), Łopienniku (F. Białkowski, 1913 r. – fot. 3, 4), Mełgwi (W. Skibiński, ok. 1910 r. – fot. 5), Rykach, Wąwolnicy (M. Kosiński, 1929 r. – fot. 6, 7), Wojcieszkowie (M. Łubieńska, 1899 r.). W archiwum Zakładu Św. Łukasza zachowały się dokumenty związane z zamówieniem witraży z przedstawieniami Chrystusa w Ogrójcu i Matki Boskiej Częstochowskiej do kościoła pw. Św. Marcina w Zemborzycach (1906 r.) i Malowej Górze. Ponadto witraże były fundowane w istniejących starszych kościołach. W tej grupie znajdujemy również większość realizacji firm warszawskich i jedną realizację firmy krakowskiej. Takie dzieła powstały w: Czemiernikach (M. Łubieńska, 1902 r.), Krzczonowie (krakowskie Warsztaty Przemysłu Szklanego S.A., 1922-1928 – fot. 8, 9), Lubartowie (M. Łubieńska, ok. 1900 r.), Milejowie (M. Łubieńska, 1907 r.), Opolu Lubelskim (M. Olszewski), Tarnogórze (Warszawa 1904 r.) i Żyrzynie (W. Skibiński, 1913 r.). W tym wyliczeniu nie mogę pominąć witraży z kościoła pw. Nawrócenia Św. Pawła w Bełżycach. Nie są one sygnowane, ale według opinii badaczy witraży Danuty Czapczyńskiej-Kleszczyńskiej i Andrzeja Laskowskiego powstały one w okresie międzywojennym i stylistyką zbliżone są do realizacji pracowni Jana Kusiaka z Krakowa (fot. – 10, 11, 12, 13). Swoim pięknem zachwycają też wybudowane na pocz. XX w. kaplice grobowe, wyposażone w witraże na cmentarzach w Chełmie (Zajdlerów), Fajslawicach (Florkowskich), Kamionce (Zamoyskich), a także kaplica w Mycowie (Hulinków – fot. 14), której secesyjny witraż nie przetrwał oraz kaplica pałacowa Zamoyskich w Kozłowie. W żadnej z kaplic nie ustalono autorstwa witraży ani firmy wykonawczej.

Warto też odnotować zachowane fragmenty ozdobnych okien. W kościele św. Mikołaja w Lublinie pozostała część bordiury witraża, który przedstawiał Matkę Boską z Lourdes. Według ocalałej sygnatury został on wykonany w 1904 r. w zakładzie św. Łukasza M. Łubieńskiej w Warszawie (fot. 15, 16, 17). W kościele Trójcy Świętej w Radzynie Podlaskim pozostało obramienie przedstawienia z napisem fundacyjnym i informacją: „św. Kunegunda / zakład św. Łukasza / Warszawa / 18[...]”. (fot. 18, 19)

² Art. 37 a ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. z 2014 r, poz. 1446 z późn. zm.)

Ciekawym przykładem jest drewniany kościół w Blinowie, do którego ufundowała witraże wypełnione pięknymi kwiatowymi motywami „młodzież męska i żeńska parafii” w 1927 r. - ostatnie dzieło Władysława Skibińskiego.(fot. 20-21)

Zwraca uwagę fakt, że na terenie samego Lublina spośród przedwojennych witraży możemy odnotować wyżej wspomnianą pozostałość w kościele św. Mikołaja, ornamentalny witraż w oknie kaplicy Firlejów w kościele OO. Dominikanów, przekaz o witrażach w kaplicy neogotyckiej przy kościele OO. Kapucynów, witraż z przedstawieniem Ukrzyżowania Chrystusa w kaplicy cmentarnej przy ul. Unickiej, sygnowany: „R P.1936. WYKONAŁ / K.j.PIOTROWSKI / w WARSZAWIE” (fot. 22, 23) oraz projekt witraży do kościoła pw. Nawrócenia św. Pawła autorstwa Witolda Chomicza z 1937 r., o którym przypomniała Magdalena Laskowska przy okazji wystawy prac tego artysty w 2012 r. w Muzeum Narodowym w Krakowie.³

Trzeba zauważyć, że stosunkowo niedawno zaczęto wpisywać do rejestru zabytków budowle neogotyckie, a co za tym idzie neogotyckie witraże.

W skali województwa lubelskiego do 2015 r. do rejestru B zostały wpisane witraże z 10 miejscowości. Zaprezentuję je według chronologii objęcia ochroną prawną.

W 1975 r. wpisano do rejestru zabytków witraże z kaplicy pałacowej w Adam polu⁴ (fot. 24, 25). Jest to jedyny znany z terenu województwa lubelskiego przykład zachowanych witraży średniowiecznych. Ich tematyka została określona jako Ukamienowanie św. Szczepana oraz Złożenie Matki Boskiej do grobu. Przypuszczalnie zostały sprowadzone do Polski przez Augusta Zamoyskiego seniora przed 1850 r. i wyeksponowane w kaplicy pałacu w Różance⁵, a w okresie międzywojennym przeniesione do kaplicy pałacu w Adam polu, wybudowanego w okresie 1923 – 1928.⁶ Ewa Letkiewicz w artykule opublikowanym w 1987 r. datuje ich czas powstania na okres przed poł. XIII w. i twierdzi, że powstały w orbicie wpływów szkoły saksońsko-turyngskiej.⁷

W 1976 r. objęto ochroną prawną wyposażenie i wystrój kościoła pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Żyrzynie. Obecnie istniejący kościół został wybudowany w latach 1803-1848 z fundacji Adama Wessla. Budowę rozpoczęto wg projektu Piotra Aignera. Po długiej przerwie prace kontynuowano pod kierownictwem Karola Kramera (lata 1838-1848). W 1892 r. przeprowadzono gruntowy remont, a Antoni Procajłowicz i Celestyn. Miklasieński wewnątrz kościoła wykonali polichromię. W poz. 45 załącznika do decyzji o wpisie do rejestru zabytków wyszczególniono witraż z przedstawieniem św. Stanisława wykonany „z kolorowego szkła i ołowiu, w typie secesji”, a w poz. 46 witraż z przed-

³ M. Laskowska, *Witold Chomicz 1910- 1984 ze zbiorów Ziyada Raoofa*, Kraków 2012

⁴ Decyzja o wpisie do rejestru zabytków ruchomych woj. lubelskiego nr B/110, znak: KLIV-7/27/75 z 27.05.1975 r.

⁵ W okresie przełomu XIX i XX w. arystokracja i kolekcjonerzy, którzy interesowali się zabytkami nabywali również zabytkowe witraże. O dużej ilości witraży średniowiecznych sprowadzanych przez Izabelę Czartoryską do Puław pisze m.in. T. Szybisty w książce pt. *Sztuka sakralna Krakowa w wieku XIX*. Część I. Malarstwo witrażowe, Kraków 2012, s. 24, 29-30.

⁶ M. Obremski, *Adam pol, woj. chełmskie, Dokumentacja historyczno-konserwatorska kwater witrażowych z apłicy pałacowej w Adam polu*, sporządzona na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Chełmie, Toruń 1979 r., s. 6-7.

⁷ E. Letkiewicz, *Dwa średniowieczne witraże w Pałacu Mysliuskim w Adam polu*, Biuletyn Historii Sztuki, Warszawa 1987, Rok XLIX, nr 1-2, s. 65-71.

stawieniem św. Zofii.⁸ Wg informacji na napisie fundacyjnym witraża przedstawiającego św. Stanisława wykonała je w 1913 r. firma Władysława Skibińskiego z Warszawy, natomiast Ks. Marek Zahajkiewicz w informatorze diecezji lubelskiej z 2000 r. podał informację, że zostały one wykonane przez firmę Żeleńskiego z Krakowa w 1909 r.⁹ Zostało to podważone przez Danutę Czapczyńską – Kleszczyńską, która podkreśla, że w księdze wymiarów Krakowskiego Zakładu Witrażów S. G. Żeleński, w całości zachowanej, w odniesieniu do r. 1909 nie ma informacji dotyczących Żyrzyna. Także w spisach prac prowadzonych przez Adama Żeleńskiego do 1960 r. prace w Żyrzynie nie występują.¹⁰

W 1978 r. urząd konserwatorski przeprowadził postępowanie administracyjne związane z objęciem ochroną prawną wyposażenia i wystroju kościoła pw. Wniebowzięcia NMP w Opolu Lubelskim. Wśród 199 pozycji decyzji o wpisie do rejestru zabytków ruchomych pod nr 166 wymieniony jest witraż znajdujący się w oknie chóru, przedstawiający Tróję Świętą¹¹. Witraż posiada sygnaturę „M. Olszewski” i został w decyzji wydатовany na XX w. Kościół pw. Wniebowzięcia NMP, w którym jest on umieszczony, to kościół barokowy, wzniesiony w latach 1663-1675 z fundacji – jak dowodzi Hubert Mącik w opracowaniu „Ozdoba Opola Lubelskiego” – księży Dobielowiczów¹². Nie są dotychczas znane okoliczności powstania witraża, a badacze kościoła nie poświęcili mu uwagi. Autor ww. opracowania zamieszcza fotografię wnętrza kościoła z widokiem na chór z ok. 1900 r. Widoczne tam okno nie jest wypełnione witrażem. Można więc tylko przypuszczać, że powstał na pocz. XX w. Uszkodzony w czasie działań wojennych, został poddany konserwacji w 1948 r. przez zakład Żeleńskich z Krakowa.

Dwa lata później w roku 1980 objęto ochroną prawną witraże w oknach kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Krzczonowie. Podobnie jak w Opolu Lubelskim wpisano wówczas do rejestru B pozostałe wyposażenie i wystrój kościoła. Decyzja została opracowana w taki sposób, że w kolejnych pozycjach (od 62-65) załącznika do decyzji o wpisie do rejestru zabytków wymieniono „witraż Serce Maryi, czas powstania ok. 1926”, „witraż Serce Jezusa, czas powstania ok. 1930 r.”, „witraż św. Teresa, czas powstania ok. 1930 r.”, „witraże okien nawy, czas powstania ok. 1930 r.”. Murowany kościół w tej miejscowości wybudowano w latach 1633-1653. Po kilkukrotnych pożarach odbudowano go w 1776 r. Uszkodzony znacznie w okresie pierwszej wojny światowej, został gruntownie odnowiony w latach 1925-1926. Uzyskał wówczas polichromię, dopełnioną - zapewne już wówczas - witrażami. Wg sygnatury na jednym z witraży ornamentalnych wykonały je: „Zakłady Przemysłu Szklanego S.A., ul. Kapucyńska 7” w Krakowie. Była to firma, która wcześniej funkcjonowała pod nazwą „Industria”. Działała ona w okresie 1922 – 1928. Dlatego przypuszczalnie witraże powstały w latach 1926-1928. Projektantem był zapewne Stefan Matejko, który wykonywał w tym zakładzie większość projektów¹³. Te ustalenia są możliwe właśnie dzięki ostatnio rozwijającym się badaniom nad

⁸ Decyzja o wpisie do rejestru zabytków ruchomych numer B/490, znak: KL.IV-7/27/76 z 14.10.1976 r. oraz karty ewidencyjne zabytków ruchomych opracowane przez C. Kocota w 1974 r.

⁹ Ks. M. T. Zahajkiewicz, *Archidiecezja Lubelska. Historia i administracja*, Lublin 2000, s.477.

¹⁰ Korespondencja prywatna z D. Czapczyńską-Kleszczyńską z dnia 15.09.2015 r.

¹¹ Decyzja o wpisie do rejestru zabytków ruchomych woj. lubelskiego nr B/342, znak: KL.IV-7/14/78 z 20.07.1978 r. oraz karta ewidencyjna zabytku ruchomego opracowana przez C. Kocota w 1975 r.

¹² H. Mącik, *Ozdoba Opola Lubelskiego*, Opole Lubelskie 2009 r, s.20.

¹³ D. Czapczyńska-Kleszczyńska, *Witraże w Krakowie. Dzieła i twórcy*, w: *Krakowska Teka Konserwatorska*, t. V, Kraków 2005, s. 59-61.

działalnością warsztatów witrażowniczych, m.in. członków Stowarzyszenia Miłośników Witraży.

W 1982 r. wydano decyzję o wpisie do rejestru zabytków B wyposażenia i wystroju kaplicy grobowej Zamojskich na cmentarzu w Kamionce (fot. 26, 27). W decyzji wymieniono w poz. 10 jedynie rozetę w oknie chóru muzycznego i przyjęto, iż powstała w 1893 r., czyli jednocześnie z polichromią zdobiącą ściany kaplicy. W przyziemiu przejścia z przedsionka do nawy jeszcze w latach 80-tych XX w. można było odczytać powyżej podaną datę i nazwisko autora polichromii „J. Czajewicz”¹⁴. W kaplicy są też zachowane pozostałe witraże, których geometryczna ornamentyka harmonizuje z całym wystrojem wnętrza¹⁵.

Witraże z kościoła neogotyckiego zostały po raz pierwszy wpisane indywidualnie do rejestru zabytków ruchomych dopiero w 1989 r. Dotyczyło to kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Bobach (fot. 28). Wśród objętego wówczas ochroną prawną wyposażenia świątyni znalazły się cztery witraże przedstawiające Ewangelistów (poz. 22 załącznika do decyzji o wpisie do rejestru zabytków - witraż św. Łukasz, neogotyk, 1913 M. Olszewski, Warszawa, poz. 23 - św. Marek, poz. 24 - św. Jan, poz. 25 - św. Mateusz)¹⁶. Boby to stara parafia, powstała na przełomie XV/XVI w. Początkowo wybudowane drewniane kościoły spłonęły. Pierwszy na pocz. XVIII w., drugi - w 1755 r. Murowany, neogotycki kościół parafialny pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa został zbudowany wg datowanego na 1897 r. projektu arch. Józefa Piusa Dziekońskiego w 1914 r. Prace budowlane trwały od 1907. Po uzyskaniu formalnej zgody na budowę, kierujący nimi inżynier powiatowy Władysław Łaskiewicz, na prośbę Komitetu Budowy Kościoła, dokonał znaczących przekształceń bryły obiektu: powiększony został rozmiar świątyni do trzech naw. Jerzy Żywicki odnalazł w archiwum parafialnym w księdze wizytacji informację, że witraże zamówiono w warszawskiej firmie Olszewskiego jeszcze przed podjęciem budowy kościoła.¹⁷ Autorstwo i czas powstania potwierdzają podpisy na przedstawieniu św. Jana: „M. Olszewski” i św. Łukasza „1913 r./ M. Olszewski Warszawa”.

Po dłuższej przerwie, bo aż 15 latniej, zostały wpisane do rejestru B następne witraże¹⁸. Wypełniają one dwa okna znajdujące się w prezbiterium kościoła rzymskokatolickiego pw. Najświętszego Serca Jezusa w Biszczu (fot. 29, 30). Należy powtórzyć za Agnieszką Szykułą, że trudno jest określić czas, w którym witraże zostały zamontowane w kościele. Przedstawienia, sygnowane na 1912 r., odbiegają od ikonografii prawosławnej, a o cerkwi w Biszczu posiadamy informację, że do 1919 r. była tam parafia prawosławna. Wiadomo, że świątynię wzniesiono w 1912 r. według projektu inż. Koczorowskiego z Warszawy, a jej fundatorem był rząd carski. Po I wojnie światowej obiekt przejęli wyznawcy kościoła rzymskokatolickiego. Poświęcenia kościoła rzymskokatolickiego dokonano we

¹⁴ Decyzja o wpisie do rejestru zabytków ruchomych woj. lubelskiego nr B/207, znak: KL.IV.5334/19/82 z 31.12.1982 oraz karty ewidencyjne opracowane przez C. Kocota w 1973 r.

¹⁵ Karty ewidencyjne zabytków ruchomych dla polichromii wnętrza kaplicy Zamojskich oraz dla witraża w oknie fasady kaplicy grobowej Zamojskich, opracowane przez Cezarego Kocota w 1981 r.

¹⁶ Decyzja o wpisie do rejestru zabytków ruchomych woj. lubelskiego nr B/123, znak: KL.IV.5334/41/89 z 21.12.1989 r. oraz karty ewidencyjne zabytków ruchomych opracowane przez H. Orzechowsk w 1981 r.

¹⁷ J. Żywicki, *Architektura neogotycka na Lubelszczyźnie*, Lublin 1998 r., s.171

¹⁸ Decyzja o wpisie do rejestru zabytków ruchomych woj. lubelskiego B/99, znak: IR/4412/269/2648/04 z 8.06.2004 r. oraz karty ewidencyjne zabytków ruchomych opracowane przez A. Cebulaka w 2003 r.

wspomnianym 1919 roku.¹⁹ Witraże flankują ołtarz główny i przedstawiają (poz. 8 decyzji o wpisie do rejestru zabytków) Ukrzyżowanie oraz Ecce Homo (poz. 9 decyzji o wpisie do rejestru zabytków), w którego dolnym rogu znajduje się mało czytelna inskrypcja i data. Można odczytać je jako rok 1912, a autor to Awia Korcki – postać nie występująca w leksykonach sztuki. W czasie II wojny światowej świątynię ponownie zamieniono na cerkiew prawosławną. Od 1945 należy do parafii rzymskokatolickiej.²⁰

W kościele pw. św. Jozafata w Gęsi (fot. 31-33), witraże zostały wpisane do rejestru zabytków ruchomych w 2007 r. Wpis w tym wypadku został ujęty pod nazwą „zespołu okien witrażowych z dekoracją ornamentalną oraz przedstawieniami Adoracja Dzieciątka i Ukrzyżowanie”²¹. Kolorowy blask panujący w tym kościele, a pochodzący właśnie od witraży wypełniających wszystkie okna, wraz z rozetą nad chórem od razu przykuwa uwagę wchodzącego. Unicka parafia w Gęsi była erygowana 3 listopada 1665 r. Drewniane kościoły ulegały pożarom, a trzeci w kolejności kościół unicki został przekształcony w cerkiew prawosławną. Dlatego społeczność wsi od 1906 roku rozpoczęła długoletnie starania o zgodę rządową na wybudowanie murowanego kościoła. Prezesem Komitetu Budowy został ksiądz Włodzimierz Czetwertyński. Plany kościoła były przygotowane od 1908 r., ale zezwolenie otrzymano dzięki interwencji księżnej Marii Czetwertyńskiej u władz w Petersburgu dopiero w 1912 r. W 1913 r. stanął w Gęsi kościół neogotycki, zapewne projektowany przez J. Olearskiego – jak udowadnia J. Żywicki²². Według sygnatury na przedstawieniu Ukrzyżowanie witraże wykonała firma Franciszka Białkowskiego z Warszawy, zapewne w okresie budowy kościoła, czyli 1912-1913 r.²³

W 2013 r. wraz z częścią wyposażenia kościoła pw. św. Zofii w Tarnogórze został wpisany do rejestru zabytków ruchomych witraż z przedstawieniem św. Zofia. Dzieło to jest zaopatrzone w trzy sygnatury: po lewej stronie: „Ofiara / Osady / Izbica”. Po prawej, mniejszy napis: „Warszawa 1904”, większy w bordiurze: „Wykonał: / krakowski zakład / witraży / Al. Krasińskiego 23”. Tę sprzeczność Danuta Czapczyńska-Kleszczyńska interpretuje w następujący sposób: sygnatura „Warszawa 1904” oraz stylistyka witraża, a w szczególności postaci anioła, może świadczyć, że jest to dzieło wykonane w zakładzie Marii Łubieńskiej. Przypuszczalnie witraż został zniszczony w czasie działań wojennych i odrestaurowany bądź zrekonstruowany w Krakowie po 1960 r., gdyż nazwa „Krakowski Zakład Witraży” zastąpiła nazwę „Krakowski Zakład Witrażów S. G. Żeleński” po upaństwowieniu. Jednocześnie realizacja prac w Tarnogórze nie jest wyszczególniona w wykazie robót Adama Żeleńskiego prowadzonym od 1929 do 1960 r.²⁴ Drugi witraż niesie jeszcze jedną informację. Przedstawia Matkę Boską Niepokalanie

¹⁹ A. Szykuła-Żygawska, *Zabytkowe witraże w kościołach diecezji zamojsko-lubaczowskiej*, „Barwy szkła”, 2012, nr 3, s. 10.

²⁰ Ok. 2005 r. rozpoczęto wymianę okien w kościele parafialnym – zamontowano cztery małe witraże na ścianie wejściowej (trzy poświęcone pamięci księży proboszczów – ks. Michała Popiela, ks. Leonarda Ligęzy i ks. Edwarda Mierzwę) oraz dwa duże przedstawiające „Serce Pana Jezusa” nad wejściem głównym i bł. Papieża Jana Pawła II w nawie bocznej. Zamówiono też trzeci duży witraż, poświęcony jest św. Faustynie, czwarty przedstawia „Zwiastowanie”.

²¹ Decyzja o wpisie do rejestru zabytków ruchomych woj. lubelskiego nr B/99, znak: IR/4412/269/2648/04 z 08.06.2004 r. oraz karty ewidencyjne zabytków ruchomych opracowane przez W. Borucha w 2007 r.

²² J. Żywicki, op. cit., s. 197.

²³ D. Czapczyńska-Kleszczyńska, *Działalność Franciszka Białkowskiego i Władysława Skibińskiego. Przyczynek do badań nad dziejami warszawskich pracowni witrażowniczych*, „Sacrum et Decorum”, Rok 2012, s. 76

²⁴ Korespondencja prywatna autorki artykułu z dr Danutą Czapczyńską-Kleszczyńską z dnia 15.10.2013 r.

Poczetą. Sygnowany jest w obrębie bordiury. Po lewej stronie: „Dar / Osady / Tarnogóra”, po prawej: „Milenium / 966-1966”. W literaturze znajdujemy jedynie uwagę ks. M. T. Zahajkiewicza, iż renowację witraży przeprowadzono w 1970 r.²⁵ Trudno na podstawie takich sygnałnych i nie udokumentowanych informacji określić czas powstania obu witraży oraz zakres prac, który został przy nich wykonany. Potrzebne są zarówno w tym wypadku, jak i w szeregu innych, szczegółowe badania archiwalne oraz dokładne oględziny konserwatorów witraży.

W 2014 r. objęto ochroną wyposażenie neogotyckiej kaplicy grobowej Zajdlerów znajdującej się na cmentarzu w Chełmie. Pozycje 8-18, spośród wyszczególnionych w decyzji zabytków, dotyczą witraży. Zdobia one kaplicę wypełniając okna ścian elewacji południowej i północnej, a także frontowej (wschodniej) wraz z rekonstrukcjami witraży zamontowanymi w metalowych drzwiach. Witraż z przedstawieniem Matki Boskiej z Dzieciątkiem (Częstochowskiej) w tondzie znajduje się w nadświetlu metalowych drzwi wejścia głównego do kaplicy, zrekonstruowane witraże z symbolem krzyża na tle stylizowanej glorii oraz drugi z gołębicą Ducha Świętego również na tle stylizowanej glorii znajdują się w skrzydłach metalowych drzwi wejściowych. Witraże św. Olga(?) i św. Włodzimierz (?) (według J. Żywickiego prawosławny biskup św. Dymitr Tuptało²⁶) – w szczytach pojedynczych okien ostrołukowych umieszczonych po bokach drzwi. Witraż Matka Boska Bolesna w tondzie umieszczono ponad trójdzielnym oknem witrażowym elewacji południowej, a Chrystus Bolesny – Ecce Homo w tondzie w elewacji północnej. Ponadto uzupełnieniem są witraże z motywami kwiatowymi tworzącymi trójliscie wpisany w okrąg, umieszczone w nadświetlach okien południowej i północnej elewacji kaplicy²⁷. Autorstwo projektu kaplicy, wybudowanej w 1909 r., przypisywane jest inżynierowi powiatu chełmskiego Stanisławowi Diehl vel Dil. Witraże nie posiadają ani napisów fundacyjnych, ani sygnatur. Ich autorstwo pozostaje nieznane.

Wyposażenie kaplicy zostało wpisane do rejestru zabytków ruchomych po wykonanych w 2002 r. pracach konserwatorskich przez Wiktora Burczaka. Przed przystąpieniem do konserwacji stan zachowania witraży wymagał poszukiwań archiwalnych, gdyż nie zachowały się witraże w drzwiach wejściowych. Dzięki odnalezieniu zdjęcia z okresu międzywojennego zrekonstruowano wybite przeszklenia z wyobrażeniem gołębicą Ducha Świętego oraz krzyża w glorii.²⁸

Witraże w woj. lubelskim są cenione. Obserwujemy nawet wzmożony trend do montowania nowych okien z witrażami w kościołach np. barokowych, czy eklektycznych, gdzie pierwotnie nie były one planowane. Wynika to szczególnie z potrzeby upamiętniania osób i zdarzeń istotnych dla wiernych i Kościoła (np. witraże z przedstawieniami św. Jana Pawła II, tragedii katyńskiej czy smoleńskiej). Zamontowanie ich powoduje czasem dysonans estetyczny, zaburzenie pierwotnego programu ikonograficznego, a także czasem ograniczenie dostępu światła do wnętrza kościoła. Z drugiej strony rzadko zdarza się, że użytkownicy chcąc dostatecznie ogrzać i oświetlić kościół dążą do usunię-

²⁵ Ks. M. T. Zahajkiewicz, op. cit., s. 260.

²⁶ J. Żywicki, op. cit., s. 176

²⁷ Decyzja o wpisie do rejestru zabytków ruchomych woj. lubelskiego znak IR.5140.19.1.2014 z 11.04.2014 r. opracowana przez Barbarę Stolarz oraz karty ewidencyjne zabytków ruchomych opracowane przez J. Studzińskiego w 2013 r.

²⁸ B. Lechocka, Rekonstrukcja i konserwacja neogotyckich witraży w kaplicy grobowej Zajdlerów w Chełmie, Wiadomości Konserwatorskie województwa lubelskiego Rok 2003, s. 263- 266

cia zabytkowych witraży. Częściej nie posiadając odpowiednich funduszy, zdają się na półśrodki np. uzupełnianie silikonem brakujących ołowianych łączów. Stąd wynikające nieraz dyskusje między Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, a administratorami kościołów, z których można odnieść mylne wrażenie, iż witraże są niechciane. Obie sytuacje – wstawianie nieharmonizujących z wystrojem wnętrza przeszkleń czy prowizoryczne naprawy – powodują konieczność wypracowania kompromisów i wzajemnej współpracy.

Wyrazem docenienia witraży ze strony właścicieli jest dbałość o nie zatracenie ich urody i oryginalności podczas prac prowadzonych w celu zapewnienia odpowiednich warunków termicznych w kościele, ze strony urzędów konserwatorskich – ochrona poprzez wpisanie do rejestru zabytków oraz kontrolę i nadzór w pracach konserwatorskich, a ze strony badaczy – prowadzenie inwentaryzacji i szerokiego rozpoznania archiwalnego witrażowego dziedzictwa.

SUMMARY

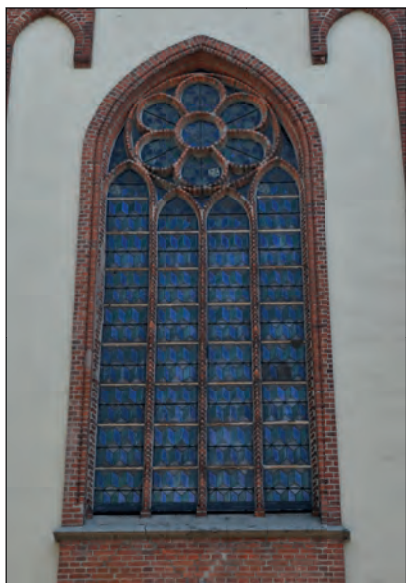
Antique stained glass windows enchant with their beauty and create a unique atmosphere in a church, which contributes to a growing interest in this form of artistic creation. If the temple owners genuinely appreciate the heritage of stained glass windows, they have to approach this issue from the conservation and restoration perspective, together with the contractors. There are two ways of legal protection of stained glass windows: through entering the church building into the register of immovable monuments or through entering a stained glass window into the register of movable monuments. In the Lublin Province, stained glass windows were created by manufacturers from Warsaw for the neo-Gothic churches from the turn of the 19th/20th c. They were founded in the existing older churches, as well – in this group, the majority of stained glass windows were also created by the manufacturers from Warsaw, and one set was created by a manufacturer from Cracow. In the Lublin Province, stained glass windows from the following 10 towns and villages were entered in the register "B": Adamów, Żyrzyn, Opole Lubelskie, Krzczonów, Kamionka, Boby, Biszczka, Geś, Tarnogóra, Chełm. Furthermore, we observe an increasing trend to place new windows with stained glass e.g. in Baroque or eclectic churches where they were not originally intended. Their placement sometimes leads to an aesthetic dissonance. The owners' appreciation of stained glass windows can be manifested in their care for preservation of the originals during works aimed at ensuring proper temperature conditions in churches.

1. Gęs, wnętrze kościoła pw. św. Jozafata, fot. I. Marciszek, 2015.

2. Garbów, witraż z przedstawieniem św. Stanisława Bpa i Króla Bolesława Śmiałego (?) w prezbiterium kościoła pw. Przemienienia Pańskiego, fot. I. Marciszek, 2015.

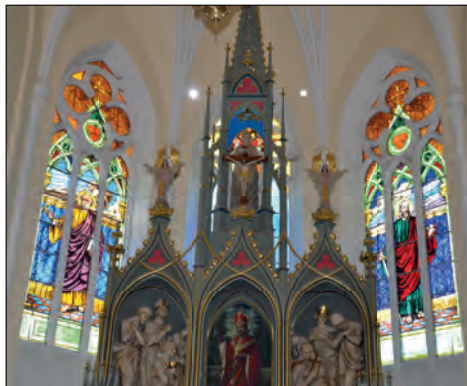
3. Łopiennik, okno witrażowe w kościele pw. św. Bartłomieja, fot. I. Marciszek, 2015.

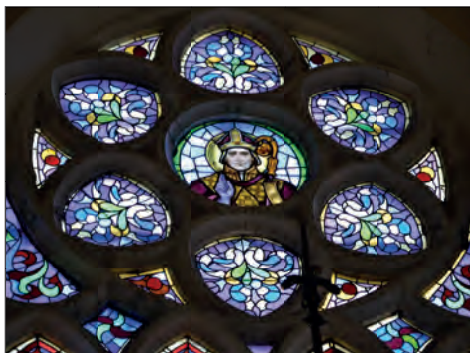
4. Łopiennik, fragment witraża ornamentalnego w kościele pw. św. Bartłomieja, fot. I. Marciszek, 2015.

5. Mielgiew, witraż z przedstawieniem św. Andrzeja i św. Piotra w kościele pw. św. Wita, fot. K. Tur-Marciszek, 2016.

6. Wąwolnica, witraże w prezbiterium kościoła pw. św. Wojciecha, fot. K. Tur-Marciszek, 2016.

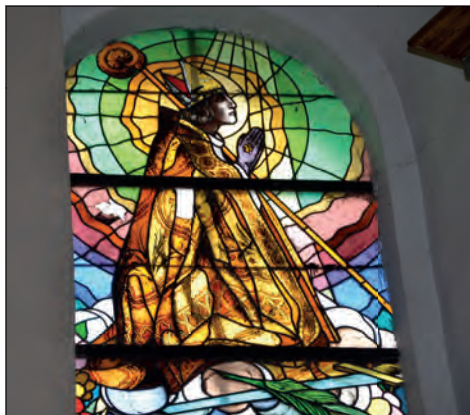
7. Wąwolnica, witraż w szczycie okna w nawie kościoła pw. św. Wojciecha, fot. K. Tur-Marciszek, 2016.

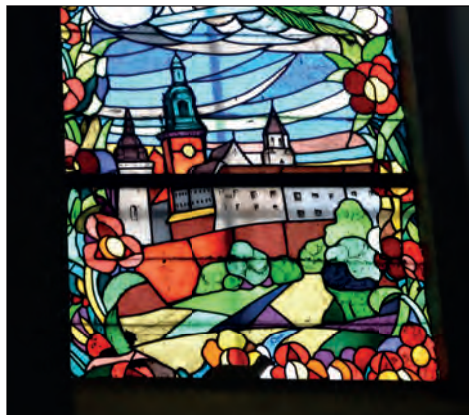
8. Krzczonów, sygnatura zakładu witrażowniczego w kościele pw. Wniebowzięcia NMP, fot. K. Tur-Marciszek, 2015.

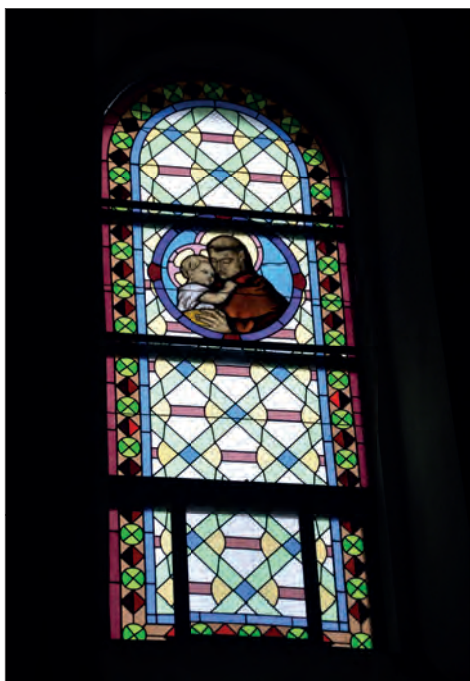
9. Krzczonów, okno witrażowe w fasadzie kościoła pw. Wniebowzięcia NMP, fot. K. Tur-Marciszek, 2015.

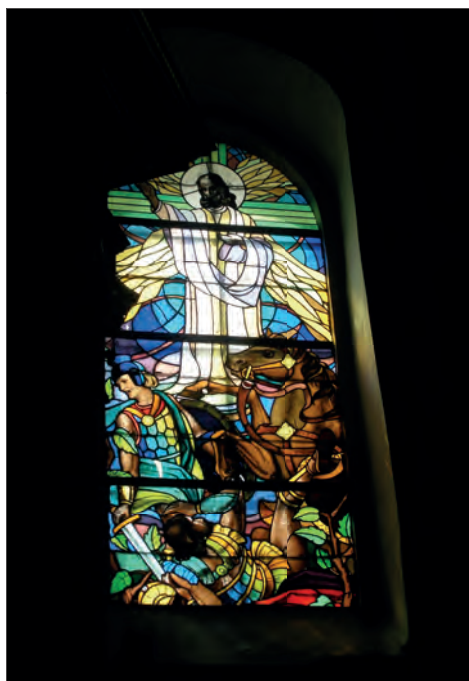
10. Bełżyce, fragment dwustrefowego witraża z przedstawieniem św. Stanisława w oknie prezbiterium kościoła pw. Nawrócenia św. Pawła, fot. K. Tur-Marciszek, 2016.

11. Bełżyce, fragment dwustrefowego witraża z przedstawieniem Wawelu w oknie prezbiterium kościoła pw. Nawrócenia św. Pawła, fot. K. Tur-Marciszek, 2016.

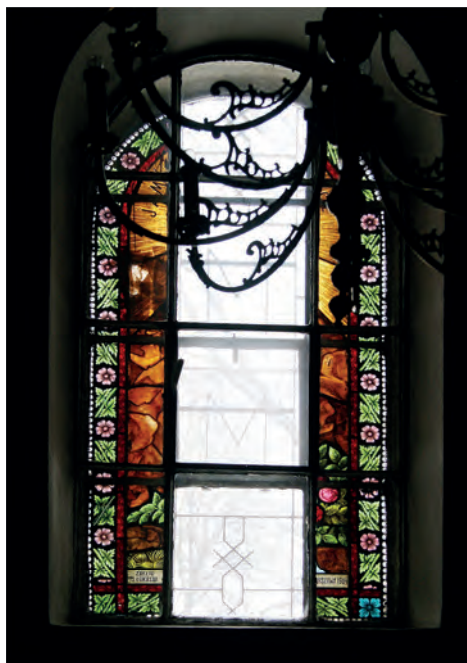
12. Bełżyce, witraż medalionowy z przedstawieniem św. Antoniego w kościele pw. Nawrócenia św. Pawła, fot. K. Tur-Marciszek, 2016.

13. Bełżyce, witraż z przedstawieniem nawrócenia św. Pawła w oknie prezbiterium kościoła pw. Nawrócenia św. Pawła, fot. K. Tur-Marciszek, 2016.

14. Myców, portal z witrażem w kaplicy grobowej Hulimków, fot. Archiwum WUOZ w Lublinie, Delegatura w Zamościu, fot. H. Gawarecki, 1963.

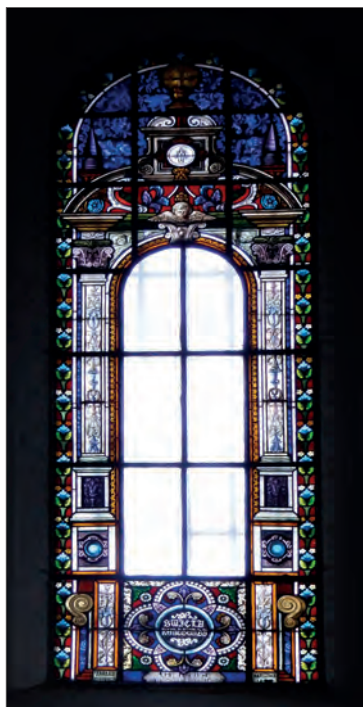
15. Lublin, fragment witraża w kościele pw. św. Mikołaja, fot. K. Tur-Marciszuk, 2014.

16. Lublin, sygnatura na fragmencie witraża w kościele pw. św. Mikołaja, fot. K. Tur-Marciszuk, 2014.

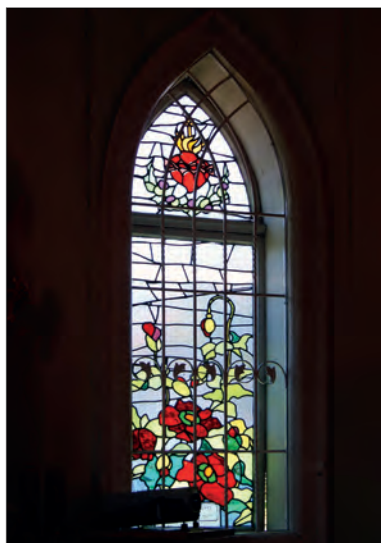
17. Lublin, data na fragmencie witraża w kościele pw. św. Mikołaja, fot. K. Tur-Marciszuk, 2014.

18. Radzyń Podlaski, fragment witraża w kościele pw. Świętej Trójcy, fot. Archiwum WUOZ w Lublinie, Delegatura w Białej Podlaskiej.

19. Radzyń Podlaski, fragment witraża z podpisem i sygnaturą w kościele pw. Świętej Trójcy, fot. Archiwum WUOZ w Lublinie, Delegatura w Białej Podlaskiej.

20. Blinów, witraż w prezbiterium kościoła pw. św. Jana Chrzciciela, fot. K. Tur-Marciszek, 2015.

21. Blinów, witraż w prezbiterium kościoła pw. św. Jana Chrzciciela, fot. K. Tur-Marciszek, 2015.

22. Lublin, witraż w kaplicy cmentarnej ob. Kościele pw. Najświętszego Zbawiciela przy ul. Walecznych 6, fot. W. Macieszko, 2015.

24. Witraż z przedstawieniem ukamieniowania św. Szczepana z kaplicy Zamoyskich w Adampolu, fot. B. Horbaczewski, 1979.

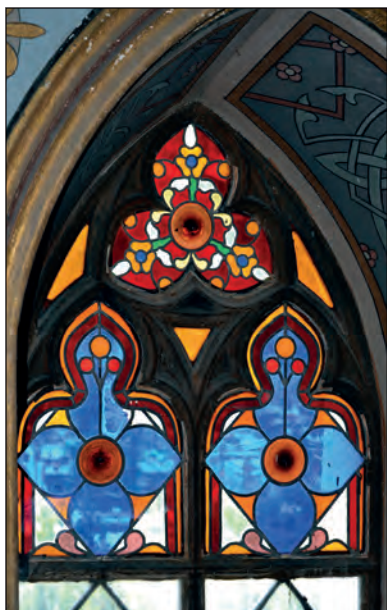
25. Witraż z przedstawieniem Złożenia Matki Boskiej do grobu z kaplicy Zamoyskich w Adampolu, fot. B. Horbaczewski, 1979.

23. Lublin, sygnatura na witrażu w kaplicy cmentarnej ob. Kościele pw. Najświętszego Zbawiciela przy ul. Walecznych 6, fot. W. Macieszko, 2015.

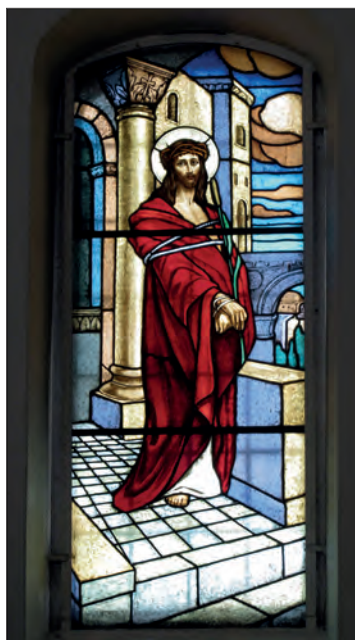
26. Kamionka, witraż w oknie fasady kaplicy grobowej Zamoyskich na cmentarzu w Kamionce, fot. K. Tur-Marciszek, 2015.

27. Kamionka, witraż w szczycie okna nawy w kaplicy grobowej Zamoyskich na cmentarzu w Kamionce, fot. K. Tur-Marciszek, 2015.

28. Boby, witraż w naświetlu kruchty kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa, fot. K. Tur-Marciszek, 2015.

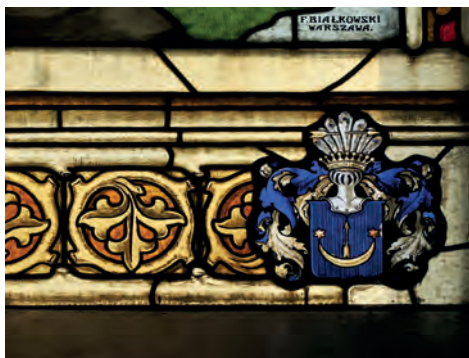
29. Biszczka, witraż przedstawiający Ecce Homo w prezbiterium kościoła pw. Najświętszego Serca Jezusa, fot. M. Rzepiejewska, 2015.

30. Biszczka, witraż przedstawiający Ukrzyżowanie w prezbiterium kościoła pw. Najświętszego Serca Jezusa, fot. M. Rzepiejewska, 2015.

31. Gęś, okno witrażowe w nawie kościoła pw. św. Jozafata, fot. I. Marciszuk, 2015.

33. Gęś, sygnatura na fragmencie witraża z okna w prezbiterium kościoła pw. św. Jozafata, fot. I. Marciszuk, 2015.

32. Gęś, fragment witraża z okna w prezbiterium kościoła pw. św. Jozafata, fot. I. Marciszuk, 2015.

Witraże z lat 1893–1929 w obiektach sakralnych na terenie woj. lubelskiego
(stan inwentaryzacji w 2015 r.)

34. Mapa witraży z lat 1893 – 1929 w obiektach sakralnych na terenie woj. lubelskiego – stan inwentaryzacji w 2015 r., opr. M. Rzepiejewska i K. Tur-Marciszuk.

MODRZEWIOWY KOŚCIÓŁ PW. PRZEMIENIENIA PAŃSKIEGO W BOROWICY – HISTORIA JEGO BUDOWY I REMONTÓW

Wstęp

Kościół pw. Przemienienia Pańskiego w Borowicy, pomimo starań Jana Góraka (i autorki artykułu) o spopularyzowanie wiedzy o nim ciągle pozostaje poza szerszym zainteresowaniem historyków sztuki i turystów. Z pewnością ma na to wpływ zlokalizowanie kościoła w cichej, niewielkiej wiosce oddalonej od głównych szlaków komunikacyjnych. Do Borowicy raczej nie trafia się przypadkiem. Tutaj trzeba specjalnie zjechać zbaczając w Łopienniku Górnym z trasy Lublin – Zamość albo jadąc z Chełma do Krasnegostawu skręcić w Rejowcu na drogę do Łopiennika Górnego, bądź z drogi krajowej Lublin – Dorohusk zjechać w stronę Kaniego i przez Liszno, Toruń dotrzeć do Borowicy. Nie tylko ze względu na historię ale i teraźniejszość niepozornej miejscowości warto „nałożyć” drogi lecz powód najważniejszy to właśnie drewniany, klasycystyczny kościół - wyjątkowa perełka architektoniczna. Usytuowany w części wsi zwanej „Majdanem”, na niewielkim wyniesieniu w otoczeniu drzew (dawniej potężnych świerków, obecnie lip i akacji), ogrodzony niskim drewnianym parkanem dobrze widoczny jest z drogi dojazdowej od strony zachodniej.

Historia kościoła i parafii Borowica

Kościół w Borowicy ufundowany został przez właściciela dóbr Żulin- Borowica, ostatniego oboźnego koronnego Kazimierza hrabiego Krasieńskiego herbu Ślepowron. Budowę kościoła prowadzono w latach 1797–1799 według projektu architekta warszawskiego Jakuba Kubickiego, powiązanego z rodziną Krasieńskich, ucznia Dominika Merliniego, autora m.in. projektu przebudowy warszawskiego Belwederu, zamku królewskiego, kościoła w Radziejowicach i Świątyni Opatrzności w Warszawie.¹ Fundator kościoła Kazimierz Krasieński należał do jednego z najwybitniejszych rodów polskich mającego swoją siedzibę rodową w miejscowości Krasne koło Ciechanowa na Mazowszu. Przedstawiciele tego rodu sprawowali zaszczytne funkcje publiczne świeckie i duchowne. Kazimierz Krasieński był szambelanem króla Stanisława Leszczyńskiego, oboźnym wielkim koronnym, marszałkiem sejmu w 1782 r. i starostą krasnostawskim w latach 1758 – 1782. Kamień węgielny pod budowę kościoła poświęcił kanonik katedry chełmskiej ksiądz Józef Komorowski proboszcz z Pawłowa, parafii w skład której wchodziła wówczas Borowica, delegowany przez biskupa chełmsko – lubelskiego Wojciecha Leszczyca – Skarszewskiego. Ze względu na rozbiór Polski i trudności w uzyskaniu pozwoleń na budowę świątyń katolickich, kościół w Borowicy wystawiony został, prawdopodobnie bez pozwolenia władz rosyjskich, jako prywatna kaplica właścicieli dóbr, służącym tak-

¹ Decyzja o budowie w Warszawie Świątyni Opatrzności Bożej zapadła na Sejmie 5 maja 1791 r. Do realizacji wybrano projekt Jakuba Kubickiego wyłoniony w pierwszym w dziejach Polski konkursie architektonicznym. Kolejny rozbiór Polski i wojny przerwały budowę. Realizowany od 2002 r. projekt Wojciecha i Lecha Szymbor-skich oraz Jacka Zielonki jest modernistyczną wersją projektu świątyni Jakuba Kubickiego. Projekt Kubickiego w uproszczonej formie i mniejszej skali zrealizowany został w Mokobodach.

że miejscowej ludności. Mieszkańcy Borowicy określani mianem „opornych unitów”, pomimo nacisków władz zaborczych, nie dali się zrusyfikować i nie przeszli na prawosławie, pozostając wierni kościołowi katolickiemu. Od momentu wystawienia świątynia obsługiwana była przez XX Augustianów z Krasnegostawu. Dopiero po kasacie zakonu w 1864 r. posługa duszpasterska sprawowana była przez proboszcza dojeżdżającego do Borowicy z Pawłowa, który jednak ze względu na czynione mu utrudnienia i szykany ze strony władz carskich, w latach 80 tych XIX w. odprawiał nabożeństwa tylko raz na rok w dzień św. Stanisława.² W 1887 r. dziekan prawosławny Flawian informował naczelnika guberni o 200 opornych unitach mieszkających w Borowicy należącej administracyjnie do parafii prawosławnej w Żulinie, którzy zamiast chodzić do cerkwi korzystają z kaplicy dworskiej. Żądał zamknięcia kaplicy zbudowanej bez pozwolenia władz carskich, gdyż „odprawiane w niej nabożeństwo wpływa szkodliwie na oporną ludność tej wsi”.³ Wyprowadzenie misyj Jezuitów z Galicji kierowana głównie do prześladowanych unitów na Podlasiu, w roku 1903 dotarła także do „opornych unitów” w Borowicy, którzy nie przyjmowali sakramentów Św. w cerkwi prawosławnej w Żulinie. Misjonarz O. A. Kraupa w nocy 22 grudnia, odprawił mszę świętą w chacie zaufanego rolnika, ochrzcił 47 osób i wyspowiadał 77.⁴

Borowica od 1538 r. formalnie wchodziła w skład parafii rzymskokatolickiej w Pawłowie, gdzie również grzebano zmarłych pochodzących z Borowicy.⁵

W 1918 r. na skutek prośby mieszkańców Borowicy biskup lubelski wydał polecenie ks. Wacławowi Chojeckiemu by udał się do tej wioski i pełnił posługi religijne, które nie wymagają spisywania w księgach metrykalnych.⁶

W 1920 r. za zgodą biskupa lubelskiego, przy kościele w Borowicy zamieszkiwali tymczasowo księża, którzy zbiegli ze swoich parafii przed nadciągającymi wojskami bolszewickimi. W sierpniu pozwolenie takie uzyskał Prałat Wacław Nejmak z Diecezji Łucko – Żytomierskiej, który zamieszkał w gajówce i pełnił posługi religijne dla miejscowej ludności w czasie wojny bolszewickiej (przy ślubach było potrzebne każdorazowe upoważnienie z parafii Pawłów).⁷ Od 26 kwietnia 1921 r. ks. J. Walniczek z Archidiecezji Lwowskiej, został oddelegowany do zorganizowania parafii w Borowicy a już 16

² APL, KGL, sygn. 359/1886, k.26, Akta o prywatnych i domowych rzymsko – katolickich kaplicach. Informacja o kaplicy w Borowicy pochodzi z 1887 r.: „Kaplica we wsi Borowicy gminy Pawłów, zbudowana w 1789 r. (!) przez tutejszego dziedzica Krasieńskiego. Drewniana kaplica zbudowana i otwarta za pozwoleniem biskupa rzymsko – katolickiego diecezji lubelskiej Skarszewskiego na co dokumentu nie ma. Nabożeństwo odprawia się raz na rok w dzień św. Stanisława przez ks. rzymsko – katolickiej parafii z Pawłowa.”

³ Archiwum Państwowe w Lublinie, Kancelaria Gubernatora Lubelskiego, sygn. 38/1887, Akta rzymsko – katolickiej kaplicy istniejącej we wsi Borowicy, pow. Chełm.

⁴ E. Wilkowski, Misje oo. Jezuitów w Chełmskiem w latach 1885 -1904 [w:] „Rocznik Chełmski”, t.18, s.102-103. Akta potajemnych chrztów dla bezpieczeństwa przechowywano w kościołach krakowskich.

⁵ Cmentarz w Borowicy został założony i poświęcony dopiero w 1919r. Grunt na założenie cmentarza ofiarował właściciel dóbr Żulin – Borowica Nikodem Budny. J. Szponar, L. Wyszynska, Borowica, woj. Chełm, Cmentarz rzymskokatolicki, PP PKZ Zamość dok. historyczno – konserwatorska, s. 3, mps. Archiwum delegatury chełmskiej WUOZ w Lublinie.

⁶ Dawne Archiwum w Krasnymstawie, notatki autorki z luźnych wówczas kart.

⁷ 3 września 1920 r. wydane zostało zarządzenie biskupa lubelskiego odmówienia litanii do NMP i odśpiewanie „Te Deum” – „Na podziękowanie Panu Bogu za odniesione zwycięstwo nad dzikim i przewrotnym wrogiem bolszewickim” Archiwum w Krasnymstawie.

września donosił biskupowi o częściowym ukończeniu plebanii i wyposażeniu kościoła, zabiegając jednocześnie o przeniesienie do większej parafii.⁸

Na prośbę mieszkańców wsi i w nagrodę za ich wierność kościołowi katolickiemu, w 1921 r. Biskup Ordynariusz Lubelski Marian Fulman utworzył w Borowicy ekspozyturę parafialną, do której początkowo należały tylko dwie wioski Borowica i Toruń ale z prawem prowadzenia Ksiąg Stanu Cywilnego. 22 stycznia 1923r., kolejnym dekretem biskupa, do ekspozytury w Borowicy dołączony został Żulin i Wola Żulińska. Ekspozytura przekształcona została w 1924 r. w samodzielną parafię rzymskokatolicką, którą jednocześnie przeniesiono z dekanatu chełmskiego do krasnostawskiego. W tym czasie wieś Borowica liczyła 76 domów i 499 mieszkańców, z tego – 473 wyznania rzymskokatolickiego, 10 – wyznania prawosławnego i 16 – mojżeszowego.⁹ Parafia natomiast liczyła łącznie 1200 dusz. W księdze „Fundi instrukcji” z 1923 r. jest wzmianka, że na mocy zapisu hipotecznego Księstwa Czartoryskich każdorazowy właściciel majątku Żulin miał wypłacać pensję w wysokości 300 rubli rocznie księdzu pełniącemu funkcje duchowne przy kościele w Borowicy : „Przy kościele w Borowicy jest tylko jeden duchowny, wikary exponowany, pobierający pensji rs trzysta rocznie od właściciela majątku Żulin, którą to pensję ma każdy właściciel majątku Żulin Księdzu pełniącemu funkcje duchowne przy kościele wypłacać na mocy zapisu hipotecznego Księstwa Czartoryskich byłych właścicieli majątku Żulin”.¹⁰

Prawdopodobnie były trudności z uposażeniem księdza w tak małej parafii, gdyż w 1928 r. znowu księdza nie ma w Borowicy a parafianie proszą o powrót księdza Walniczka. Ówczesny właściciel majątku Żulin Nikodem Budny, nie wypełniając sumiennie zobowiązań wobec proboszcza i parafii, w 1933 r. wystąpił do Kurii Biskupiej w Lublinie z roszczeniami wobec kościoła w Borowicy. W dość ostrym piśmie biskup odmówił mu jakichkolwiek praw do kościoła, gdyż od czasu likwidacji unii właściciele majątku w Żulin nie interesowali się zupełnie kościołem i niełożyli na jego utrzymanie. 24 kwietnia 1933 r.- Kuria Biskupia odpowiada „...prawo kanoniczne nie przyznaje Panu żadnych prerogatyw w sprawie zarządu kościołem w Borowicy, natomiast przysługuje Mu prawo wniosków, prośb i zażaleń odnośnie tamtejszego X. Proboszcza.” W kolejnym piśmie z 4 maja 1933 r. przesłanym do Jana Budnego, Kuria nie uznaje jego pretensji do tytułu własności kościoła w Borowicy: „...według posiadanych dokumentów w naszym archiwum, przynajmniej z tytułu przedawnienia, właściciele Żulina nie mogli być właścicielami rzeczonoego kościoła. Np. ks. prałat Hartman, gdy został w 1888 r. proboszczem w Pawłowie już wszedł w zarząd tej świątyni i potem gdy Rosjanie zakazali odprawiania nabożeństw, klucze były w jego ręku. Nigdy i za czasów ks. Hartmana i ks. A. Wójcikowskiego, następnego proboszcza w Pawłowie, właściciele Żulina zupełnie nie interesowali się Świątynią, uważając, że należy ona do kościoła w Pawłowie. Również i obecny

⁸ Na kolejne prośby Borowiczów o księdza, biskup odpowiadał, że jeżeli nie będzie plebanii i co najmniej 6 morgów ziemi, nie ma mowy o stałym pobycie księdza. Pismo z 6 maja 1920 r. Fundusze, budowlę, cmentarze, kościół w Borowicy, Arch. Kurii Biskupiej, rep. 61, IV b, nr 5.

⁹ Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, t. IV, woj. lubelskie, Warszawa 1924 r., s.32

¹⁰ Księga „Fundi Instructi” dla Kościoła Parafialnego w Borowicy. s.6. Archiwum .Paraf. W Borowicy, również. Kwestionariusz... s. 5. Dokumentu zapisu hipotecznego w parafii nie ma, brak jest też daty tego dokumentu

właściciel zachował podobny stosunek i nie może się zaliczać nawet do dobrodziejów tego kościoła”.¹¹

Parafia w Borowicy istniała do 20 listopada 1947 r. tj. do czasu gdy Biskup Stefan Wyszyński erygował nową parafię Borowica – Żulin pw. Przemienienia Pańskiego i Królowej Korony Polskiej. Po poświęceniu cerkwi i likwidacji dotychczasowej parafii prawosławnej siedziba dwumiennej parafii została przeniesiona do Żulina. Kościół w Borowicy stał się wówczas filią parafii Żulin, co powodowało niezadowolenie mieszkańców wsi, którzy zabiegali o przywrócenie parafii w swojej miejscowości. W tym czasie parafia Borowica – Żulin liczyła 2170 dusz i należały do niej wioski: Borowica, Bzite-stacja, Czechów Kąt, Elżbiecin, Józefów z Kolonia, Marynin, Osowiec, Podlesie, Toruń Kolonia, Wola Żulińska, Zagrody, Żulin Kolonia i wieś z Zarzeczem. W parafii pozostało 13 prawosławnych i przybyło 16 świadków Jehowy. Pierwszym po wojnie proboszczem był ks. Michał Semko, który przybył do Żulina już 1 września 1946r. i dojeżdżał do Borowicy w niedzielę by odprawiać Mszę św. Uskarżał się biskupowi Zdzisławowi Golińskiemu w czasie wizytacji kanonicznej 12 czerwca 1948 r. na niechęć Borowiczan i ich „separatystyczne” dążenia. Wg oceny biskupa ludność Borowicy niechętnie odnosi się do nowo przyłączonych parafian, wśród których są byli prawosławni. W porównaniu z Żulinem, gdzie zostało wielu prawosławnych „w Borowicy lud jest jednoliciej katolicki i polski lecz twardy: brak mu ducha wiary i chrześcijańskiej uległości. Wymaga od księdza dużo. Do ks. Semki są nastawieni źle, mimo że spełnia swe czynności w Borowicy sumiennie: w każdą niedzielę i święto swoim koniem dojeżdża raz na Mszę św. o godz. 9 , drugi raz na sumę.” Domagają się kapłana do Borowicy w charakterze Rektora swego kościoła, argumentując że Borowica była parafią i „strasząc” biskupa badaczami chcącymi pozyskać wyznawców.¹²

Dzięki staraniom ks. Semko, za pośrednictwem Prymasa Polski Arcybiskupa Stefana Wyszyńskiego, 18 września 1952 r. uzyskany został dekret papieski Nr 4447/52/P., który stanowił, że świętami parafialnymi (odpustami) będą tytuły kościołów: Przemienienie Pańskie- 6 VIII w kościele borowickim oraz N.M.P. Królowej Korony Polskiej – 3 V w kościele żulińskim. Zostało pominięte święto św. Stanisława B.M. obchodzone dotychczas w Borowicy jako ważny odpust.

Jak wynika z protokołu wizytacji biskupa Tomasza Wilczyńskiego sufragana Lubelskiego, w 1953 r. proboszczem został Mieczysław Jachymek, który od razu zaczął budować nową plebanię w Żulinie. W Borowicy w dawnej plebanii mieszkał organista obsługujący dwa kościoły a dwa pokoje były do dyspozycji księdza gdy przyjeżdżał z Żulina. W duszpasterstwie w Borowcy doraźnie pomagał ks. Jachymkowi ks. Kwiatosz student KUL. Parafianie prosili znowu biskupa o stałego księdza dla Borowicy. „Tęsknota mieszkańców wsi Borowica za stałym proboszczem u nich przebywającym jest zrozumiała ze względu na dawną tradycję. Trudność leży w tym, że Borowica położona jest na krańcach parafii i w obecnych warunkach Żulin stanowi centrum dogodniejsze”..¹³

Jednak po wieloletnich zabiegach , w 1957 r. do Borowicy został przydzielony ksiądz a od 1961 r. utworzona została odrębna administracja duszpasterska lecz nadal bez wy-

¹¹ Pismo nr 1190 Kurii Biskupiej w Lublinie z 4 maja 1933 r. – podpis nieczytelny – w zbiorach archiwum parafialnego.

¹² Protokół z wizytacji kanonicznej biskupa Zdzisława Golińskiego 11-12 czerwca 1948 r., odpis w archiwum parafialnym w Borowicy.

¹³ Protokół z wizytacji parafii 3 września 1953 r., Archiwum parafialne w Borowicy.

dzielenia parafii. Dopiero 21 maja 1969 r. ulegając prośbom mieszkańców wsi, Kuria Biskupia w Lublinie zdecydowała się wystąpić do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie o wznowienie parafii w Borowicy, lecz otrzymała odpowiedź odmowną. Parafia w Borowicy została ponownie erygowana dopiero w kwietniu 1988 r. na mocy dekretu biskupa lubelskiego Bolesława Pylaka.

Opis kościoła

Kościół w Borowicy utrzymany w stylu klasycystycznym, typu centralnego, zwrócony prezbiterium na północ, drewniany, o konstrukcji zrębowej, zbudowany został z bali modrzewiowych o grubości 14 cm. ułożonych na grubych podwalinach umieszczonych na podmurówce z cegły. Bale łączone są na jaskółczy ogon bez ostatków i dodatkowo wzmocnione drewnianymi kołkami, z wykorzystaniem bardzo oryginalnych łączy ciesielskich nie stosowanych nigdzie poza Borowicą. Wyjątkowe łączenia zastosowane zostały w ścianach wewnętrznych narożnych łóz: koniec jednego bala ukośnie ścięty przylega do boku drugiego na styk wchodząc na końcu w niego ukośnie ściętym niewielkim czopem w kształcie jaskółczego ogona. Bale ścian wpuszczone we wręby ościeży własnym piórem są usztywnione dodatkowo drewnianymi kołkami i żelaznymi kotwami.¹⁴ Wykorzystanie form charakterystycznych dla architektury murowanej nadało całej budowli sylwetkę nietypową dla świątyń drewnianych. Z zewnątrz kościół oszalowany jest poziomo ponad pozornym cokołem z szalunkami pionowymi, wszystkie narożniki ujęte są szerokimi, boniowanymi listwami. Elewacja frontowa sprawiająca wrażenie monumentalnej architektury murowanej posiada szalowanie imitujące rustykalne boniowanie muru kamiennego. Ponad prostokątnym otworem drzwiowym umieszczone jest duże półkoliste okno chóru w opasce imitującej promieniście ułożone klince ze zwornikiem pośrodku, analogiczne okna znajdują się w elewacjach bocznych. Ścianę frontową wieńczy trójkątny fronton z wydatnym gzymsem. Na dwuspadowym daszku przykrywającym kruchtę osadzona jest barokowa sygnaturka. Ściany pozostałych elewacji oszalowane deskami przybijanymi poziomo bez rustykalnego modelunku. Ściany ośmiobocznego tamburu tworzącego drugą kondygnację oszalowane poziomo i zwieńczone gzymsem posiadają prostokątne, potrójne okna. Część środkowa przykryta jest ośmiopółowym dachem namiotowym z krzyżem w zwieńczeniu, nad częściami bocznymi znajdują się dachy pulpitowe a nad kruchtą i zakrystią dwuspadowe, wszystkie pobite gontem. Kościół posiada wyjątkowy dla budowli sakralnych rzut przyziemia łączący ośmiobok o czterech krótszych ścianach narożnych z wpisaniem w jego wnętrze planem krzyża greckiego o ściętych narożach pomiędzy ramionami, który nie występuje nigdzie więcej w polskiej architekturze drewnianej. Na osi świątyni od północy i południa dostawione do głównej bryły prostokątne aneksy mieszczą kruchtę i zakrystię rozmieszczoną za ołtarzem głównym. Wnętrze zdominowane jest przez osiem potężnych rozmiarów kolumny doryckie, wykonane z jednego pnia modrzewiowego, obrobionego w dziesięciobok z kanelurami w formie żłobkowanej listwy nałożonej na trzon kolumny na 2/3 wysokości. Kolumny o średnicy 60 - 70 cm i wysokości 5,25 m, ustawione na murowanych cokołach przy ścianach narożnych, wspierają pełne belkowanie obiegające nawę i wydatny gzyms wydzielający górną część z ośmiobocznym tamburem przykry-

¹⁴ J. Górak, *Drewniany kościół z epoki klasycyzmu w Borowicy*, [w:] „*Studia i materiały lubelskie*”, 1963 r. s.221 – 256.

tym płaskim stropem odeskowanym w formie pozornego sklepienia. Kolumny stanowią jednocześnie oprawę ołtarza głównego i ołtarzy bocznych umieszczonych w ramionach krzyża a od południa stanowią obramienie nadwieszonoego chóru muzycznego. W ściętych narożach na piętrze ulokowane zostały empory otwarte prostokątnie do wnętrza otoczone profilowanymi opaskami uszakowymi. Empora północno – zachodnia zajęta została na ambonę z półkolistą ścianką. Za ołtarzem głównym, nad zakrystią znajduje się duża sala mieszcząca pierwotnie bibliotekę. Schody na chór, ambonę i łozę drewniane w dolnej części jednobiegowe, górą kręte umocowane zostały w ścianie i w słupie o przekroju litery „U”

Kościół w Borowicy nie ma analogii w polskim budownictwie drewnianym, posiada natomiast wiele cech charakterystycznych dla kościołów murowanych autorstwa Jakuba Kubickiego znajdujących się w Nadarzynie, Mokobodach i Radziejowicach pod Warszawą będących, podobnie jak Borowica, własnością rodu Krasinśkich. Szczęśliwie przetrwał obie wojny: tylko nieznacznie uszkodzony w 1915 r. i ocalony w od zniszczenia w 1944 r., chociaż prawie cała wieś została spalona przez okupanta niemieckiego. Nie udało się także zniszczyć zabytkowego kościoła w Borowicy szalonemu podpalaczowi, który 12 sierpnia 1996 r. wlał przez okno łatwopalną ciecz do zakrystii i podpalił. Za cudowne ocalenie można uznać fakt, że pomimo wyjątkowo sprzyjających warunków, ogień nie rozprzestrzenił się w drewnianym wnętrzu.¹⁵

Przez ponad dwa wieki kościół zachował się w swoim pierwotnym kształcie, bez zmian i przebudów. Dawniej prawdopodobnie inaczej było tylko rozwiązane prezbiterium, w którym istniała niewielka wnęka, zabita obecnie deskami, gdzie umieszczony był obraz Chrystusa na Krzyżu. Rozwiązania takie były stosowane w epoce klasycyzmu i zachowały się jeszcze w kościele w Radziejowicach i Nadarzynie. W 1966 r. z okazji Milenium Chrztu Polski ufundowany został przez parafian nowy dzwon, a w miejscu schowka na katafalk w lokalności południowo - zachodniej urządzona została kaplica Matki Bożej, w latach następnych poświęcona mieszkańcom wsi, którzy zginęli w czasie drugiej wojny światowej. Większe naprawy i remonty jakie były przeprowadzane po drugiej wojnie światowej dotyczyły głównie wymiany pokrycia gontowego, szalunku zewnętrznego i podłogi. Zmieniało się też z czasem otoczenie kościoła. W 1968 r. w przy ogrodzeniu kościoła ustawione zostały dwie kapliczki murowane dla uczczenia 50 -lecia objawień fatimskich i 400 - lecia śmierci Stanisława Kostki. W 1975 r. rozebrano drewnianą plebanię a obok wystawiono nową, murowaną. W 1994 r. wycięte zostały ostatnie, potężne świerki otaczające pierwotnie kościół i postawiona nowa dzwonnica wsparta na czterech słupach w miejsce starej jedno słupowej zniszczonej przez wichurę. W miarę zużycia i potrzeb wymieniano też drewniane ogrodzenie wokół kościoła i zabudowań gospodarczych.

Prace remontowe

Kościół ukończony w 1799 r., solidnie zbudowany, dość długo pozostawał w dobrym stanie i nie wymagał żadnych interwencji i napraw przez ponad sto lat. Pierwsze prace remontowe przeprowadzone zostały po ukazie tolerancyjnym w latach 1906 – 1907 a ograniczały się do wymiany szalunku ścian zewnętrznych. Kościół w niewielkim tylko stopniu został uszkodzony w 1914 r., gdy pocisk armatni wpadł do wnętrza i uszkodził

¹⁵ „Dziennik Wschodni”, nr 193 z 21 VIII 1996 r.

nieznacznie ścianę empory i kolumnę od strony południowo – zachodniej. Ubytki w ścianie zostały uzupełnione a lekko przesunięta z pionu kolumna została pozostawiona bez napraw. W protokole z wizytacji kanonicznej 30 maja 1932 r. biskup Marian Fulman uczynił wzmiankę, że „świątynia jest piękna i w dobrym stanie”. Co prawda pięć lat później ostrzej stan kościoła ocenił biskup Adolf Bożeniec Jełowicki, odnosi się to jednak do wyposażenia i otoczenia a nie do samego budynku: „Kościół b. piękny lecz w wielkim zaniedbaniu: nie ma ogrodzenia, nie ma chrzcielnicy, nie ma kap liturgicznych”.

Kościół szczęśliwie nie został uszkodzony w czasie drugiej wojny światowej, podczas pacyfikacji i palenia wsi w 1944r. przez oddziały niemieckie i Ukraińców w odwecie za działania partyzanckie, ale jednak wymagał szybkich działań naprawczych.

Już we wrześniu 1947 r. ks. Semko, pierwszy powojenny proboszcz parafii Borowica-Żulin, zaczął zabiegać o fundusze na gruntowny remont kościoła w Borowicy. W kolejnych pismach słanych do Ministerstwa Kultury i Sztuki, Wydziału Odbudowy i Wydziału Kultury i Sztuki w Urzędzie Wojewódzkim w Lublinie przedstawiał wyjątkowe walory architektoniczne kościoła argumentując: „nie można dopuścić by skarb architektoniczny i arcydzieło sztuki stanowiący własność całego narodu Polskiego miało ulec ruinie. Jest to jedyny okaz w całej Polsce budownictwa drewnianego, z drzewa modrzewiowego, pochodzący z 1799 r. Posiada układ centralny z potężnymi kolumnami jońskimi i 5 galeriami (łozami) pięknymi. Unikatem także w całej Polsce jest także tutejsza ambona, którą stanowi oddzielna mała galeryjka umieszczona wysoko...”¹⁶ w piśmie do Ministerstwa Kultury dodawał: „z powodu częściowych uszkodzeń wojennych oraz całkowitego zniszczenia zrębem czasu dachu, grozi mu kompletna ruina.” Na apel administratora parafii dość szybko zareagował Generalny Konserwator Zabytków Witold Kieszkowski i w piśmie z 14 października tegoż roku zalecił Konserwatorowi Wojewódzkiemu w Lublinie uwzględnienie kościoła borowickiego w planie robót na rok 1948.

W Kwestionariuszu o stanie parafii Borowica – Żulin, z 30 maja 1948 r. ks. Michał Semko podawał, że dach kryty gontem całkowicie jest zgniły, ściany tu i ówdzie spróchniałe a w kościele zastał bardzo skromne wyposażenie. „Wybitniejszych pamiątek historycznych, obrazów i przedmiotów artystycznych nie ma, poza tym że sam kościół w Borowicy jest zabytkiem historycznym i jedynym w Polsce skarbem architektonicznym.”¹⁷

Prawdopodobnie księdzu nie udało się pozyskać dofinansowania gdyż tylko na górnej części dachu jeszcze tego samego roku został wymieniony gont. Prace zostały przeprowadzone staraniem Komitetu Parafialnego, który zajmował się kościołem i pokrywał bieżące wydatki. Jak wynika z zapisów w protokole z wizytacji biskupiej w czerwcu 1948 r. zniszczona niższa część dachu czekała na niezwłoczny remont, w szalowaniu dziecięły poczyniły dziury, brak było kilku szyb w oknach, stan wnętrza był dobry „choć miejscami robactwo zrobiło swoje”.

Problem z pokryciem dachowym powraca w 1964 r., gdyż wtedy Rada Parafialna z księdzem Kazimierzem Malinowskim zwraca się do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie o środki na naprawę dachu gontowego, który miejscami już przeciekał. Prośby o pomoc przy remoncie są nadal kontynuowane w 1970 r., gdy Rektorem kościoła w Borowicy zostaje ks. Stanisław Czarnota. We wniosku do WKZ w Lublinie ksiądz pisze, że stan dachu „beznadziejny i przecieka w czasie deszczu a ludność uboga i sama

¹⁶ Teczka obiektu, Archiwum WUOZ w Lublinie, Delegatura w Chełmie.

¹⁷ Kwestionariusz o stanie parafii Borowica – Żulin, podpisany 30 maja 1948 r. przez ks. M Semko i ks. Zdzisława Golińskiego Bpa Koadiutora Lubelskiego, arch. parafialne w Borowicy. s. 1

nie zdoła dokonać remontu.”¹⁸ Wniosek księdza zostaje zaopiniowany pozytywnie przez Jana Góraka, wg którego kościół tej rangi, „jeden z najcenniejszych obiektów kultowych w woj. lubelskim i unikalny w skali krajowej, zaprojektowany przez arch. Jakuba Kubickiego powinien zostać zaliczony do grupy „O”. Po wizji lokalnej dodatkowo potwierdza konieczność położenia nowego gontu i zaleca jego zaimpregnowanie w dwukrotnej kąpeli w Xylamicie żeglarskim, stan szalunku ocenia jako zadawalający, wymagający tylko niewielkiego flekowania i zaimpregnowania.

Na zlecenie ks. Stanisława Czarnoty Zjednoczone Zespoły Gospodarcze INCO opracowały orzeczenie techniczne dotyczące stanu zawilgocenia i porażenia przez szkodniki biologiczne więźby. Według oceny ekspertów stan techniczny kościoła jest „alarmujący” wymagający pilnie wymiany pokrycia dachowego, gdyż przeciekający dach stwarza groźbę zagrzybienia wnętrza świątyni.

24 czerwca 1970 r. Mieczysław Kurzątkowski, ówczesny Wojewódzki Konserwator Zabytków, wydał pozwolenie na pokrycie kościoła nowym gontem z zastrzeżeniem czterokrotnego zaimpregnowania więźby 10% wodnym SOLTUXU 5F a gontów Xylamitem żeglarskim i Pyralakiem W-1.

Przewidywany koszt 400 000 zł. przerasta możliwości 800 wiernych. Jednak ksiądz Czarnota zdobywa pieniądze w różny niekonwencjonalny sposób, mobilizuje ludzi i jeszcze tego samego roku przeprowadza gruntowny remont dachu z częściową wymianą płatwi i krokwi dachowych. Wymieniona zostaje podłoga, cała więźba zabezpieczona roztworem Soltoxu 5F a gont nasączony xylamitem żeglarskim i pokryty środkiem przeciwoogniowym Pyrolak W-1. Prace prowadzone były przez majstra budowlanego Feliksa Szalowieja. W 1973 r. wymieniony zostaje szalunek na ścianie północnej kościoła.. Zgodnie z warunkami określonymi w pozwoleniu konserwatorskim z 6 kwietnia 1973 r. deski na szalunek miały taką samą grubość i szerokość jak stare i były identycznie profilowane jak historyczne.¹⁹ W tym samym czasie trwają prace przy budowie nowej, murowanej plebanii, wykopana jest studnia na cmentarzu i studnia głębinowa przy plebanii. By zdobyć brakujące środki finansowe na ten cel ksiądz Czarnota zakłada plantację szparagów i.... sprzedaje do Muzeum Wsi Lubelskiej prawie całe historyczne wyposażenie kościoła, część wywożąc za granicę. Dokonuje tego bez zgody Rady Parafialnej narażając się na krytykę parafian, którzy jednak godzą się z faktami dokonanymi i dopiero po wielu latach dowiadują się o miejscu przechowywania obrazów i mebli z ich kościoła.

W maju 1979 r. nowy proboszcz ks. Jan Rębecki zwrócił się do WKZ w Chełmie o zgodę na remont pozostałej części szalunku i nasycenia pokostem ścian wewnętrznych kościoła. Leszek Samocki WKZ w Chełmie uwarunkował wydanie pozwolenia od wcześniejszego opracowania orzeczenia mykologicznego i konstrukcyjnego. Brak jest danych czy takie orzeczenie zostało zlecone, gdyż w listopadzie tego samego roku występuje o pozwolenie na podobny zakres prac ks. Zygmunt Okliński. Gdy 3 maja 1980r. WKZ w Chełmie wydaje zgodę na wymianę oszalowania, podłogi, zabezpieczenia dachu, wymianę częściową ścian i w 100% podwalin oraz impregnacji całego obiektu, odpowiedzialny za prace jako kierownik robót (sic!) podany jest ksiądz Zygmunt Okliński. Zgodnie z ówczesnymi przepisami pozwolenie WKZ poprzedzone jest zgodą na prace przy świątyni wydaną przez Wydział do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Chełmie. Prace kontynuował już

¹⁸ Teczka obiektu, Archiwum WUOZ Delegatura w Chełmie.

¹⁹ Prace za cenę 30 tys. złotych wykonał Antoni Kasperek z Borowicy

nowy proboszcz ks. Marian Feliks Ślábek, wprowadzony w urzędowanie przez Dziekana 25 czerwca 1979 roku. Jak wynika z protokołu spisane go na tę okoliczność trwały w tym czasie prace przy kapitalnym remoncie kościoła, wykonano nową podłogę i odwodnienie a następnie wymieniono szalunek, położono nowe deski na chórze i galerii, wymieniono spróchniałe bale podwalinowe. Prace wycenione na 100 tys. zł. Prowadził Józef Rogoż z Małochwieja. Założono też centralne ogrzewanie w plebanii.²⁰ 12 października 1980 r. ksiądz Biskup Bolesław Pylak poświęcił kościół po kapitalnym remoncie, radiofonizowany, ogrzewany dmuchawą, ogrodzony drewnianym płotem.

Po całościowym remoncie, przez wiele lat nie prowadzono przy kościele prawie żadnych prac. Jedynie w 1988 r. wykonane zostało nowe drewniane ogrodzenie kościoła. W 1996 r., w nocy z 11 na 12 sierpnia, w czasie nieobecności księdza, dokonano podpalenia kościoła. Skutki pożaru odkrył proboszcz Krzysztof Adamowski 12 sierpnia ok. godz. 18-tej. Policja powiadomiona przez proboszcza przybyła przed wieczorem z psem, który podjął trop i doszedł do szosy Krasnystaw – Żulin, gdzie zgubił trop. Jak stwierdzono w trakcie oględzin przeprowadzonych z pracownikami służby ochrony zabytków, podpalacz zakradł się do świątyni od strony północnej, podważył i otworzył okno i przez kraty wlał do środka łatwopalną substancję, (prawdopodobnie naftę) którą podpalił zapalkami. Ogień zniszczył stół stojący pod oknem, obrus i szaty liturgiczne na nim leżące, komże wiszące na ścianie ołtarzowej, sprzęt nagłaśniający i częściowo uszkodził deski ściany ołtarzowej, które jednak tylko częściowo, powierzchniowo zostały nadpalone i okopcone. W wyniku wysokiej temperatury popękały lustra (w tym stylizowane pochodzące z pocz. XX w.), okopcone zostały wszystkie sprzęty i figura Chrystusa Zmartwychwstałego. Jak stwierdzili przedstawiciele Straży Pożarnej ogień po pewnym czasie znikł samoistnie, co proboszcz uznał za cudowne zdarzenie.²¹

Zaraz po tym dramatycznym zdarzeniu, które choć zakończyło się szczęśliwie, było ostrzeżeniem o realnym zagrożeniu dla drewnianej świątyni, znalazł się ofiarodawca, który w całości sfinansował montaż wewnętrznych żaluzji antywłamaniowych we wszystkich dolnych oknach. Natomiast ksiądz Krzysztof Adamowski podjął starania o pozyskanie środków finansowych na założenie instalacji sygnalizacyjnej przeciwpożarowej. Opisując skutki podpalenia zaznaczał, że parafia jest bardzo mała, liczy tylko ok. 500 osób, parafianie są bardzo ofiarni, ale nie są w stanie sami zabezpieczyć kościoła przed podpaleniem. Pomimo, że apel administratora parafii, kierowany do Wojewody Chełmskiego, Ministerstwa Kultury i Sztuki, Funduszu Kościelnego, Dyrektora PZU i władz samorządowych, poparł Arcybiskup Metropolita Lubelski Bolesław Pylak, nie doczekano się pozytywnej reakcji.

16 grudnia 1996 r. WKZ w Chełmie na wniosek księdza wyraził zgodę na założenie instalacji alarmowej, wykonanie zewnętrznego oświetlenia i impregnację ścian zewnętrznych środkiem przeciwgrzybicznym i ognioochronnym.

²⁰ W protokole. odnotowano w kościele trzy ołtarze, cztery konfesjonały, 14 ławek, szaty liturgiczne, księgi liturgiczne, trzy kielichy, dwie puszki, jedną monstrancję, jedną kustodię, dmuchawę elektryczną, nową radiofonię a ponadto: ogrodzenie drewniane, dzwonnice z dwoma dzwonami, cmentarz ogrodzony siatką, księgi metrykalne od 1921 r. i starą plebanię adaptowaną na punkt katechetyczny. Arch. parafialne.

²¹ Notatka służbowa sporządzona przez Stanisławę Rudnik pracownika Państwowej Służby Ochrony Zabytków Chełmie,. Protokół z czynności przesłany przez Komendę Rejonową Straży Pożarnej w Krasnymstawie. teczka obiektu, Archiwum WUOZ Delegatura w Chełmie.

Jacek Barczyński, Ogień w zakrystii, Dziennik Wschodni, 14-15 sierpień 1996 r.

W grudniu 1997 r. sygnalizacja pożaru została założona przez firmę BATEKS z Lublina przy dofinansowaniu z Funduszu Kościelnego w kwocie 10 000 zł. Uszkodzona przez gryzonie, niekonserwowana, po dziewięciu latach przestała poprawnie funkcjonować.

Po ponad trzydziestu latach pokrycie gontowe dachu wymagało już wymiany.

W 2002 roku ksiądz Zbigniew Szumiło powierzył Krystynie i Zdzisławowi Malinowskiemu opracowanie opinii mykologicznej – budowlanej na podstawie której przez arch. Zbigniewa Bednarczyka został opracowany projekt budowlany i wydane pozwolenie WKZ na remont kościoła, zmianę całego pokrycia dachowego na nowy gont oraz impregnację konstrukcji preparatami grzybobójczymi. Prace ukończone zostały w październiku 2003 r. przez zakład stolarski Adama Maciejko z Radawczyka. Wieżba i elementy poszycia zostały zabezpieczone preparatem grzybobójczym Fobos M-2 i Antoxem B3, natomiast gont zabezpieczono metodą kąpieli Imprexem W-2. Dzięki wstawiennictwu Arcybiskupa Metropolity Lubelskiego Józefa Żyćńskiego parafia uzyskała w 2003 r. dofinansowanie w kwocie 20,000 złotych z Funduszu Kościelnego funkcjonującego w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji. Znając stan techniczny kościoła i ograniczone możliwości małej parafii, WKZ w Lublinie zgłosił kościół w Borowicy do „Krajowego programu ochrony zabytków drewnianych” realizowanego przez Ministerstwo Kultury”. Kościół został wstępnie uwzględniony w programie ale niestety w dalszej ocenie nie zdobył wymaganej liczby punktów koniecznej do sfinansowania prac ze środków centralnych.

Rok później, w 2004 r. ksiądz Zbigniew Szumiło rozpoczął starania o kolejne środki finansowe, tym razem na konserwację szalunku kościoła i zabezpieczenie przed szkodnikami drewna, ogniem i czynnikami atmosferycznymi a 14 lipca tegoż roku uzyskał pozwolenie WKZ na taki zakres prac.

W 2005 r. na prośbę Wikariusza Biskupiego do Spraw Kultury skierowaną do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie, kościół Przemienienia Pańskiego w Borowicy dopisany został do listy szczególnie cennych obiektów nieruchomości wymagających wykonania jednostkowego planu ochrony na wypadek konfliktu zbrojnego.

W 2008 r. kościół w Borowicy został włączony do ogólnopolskiego Programu ratowania drewnianego, zabytkowego budownictwa sakralnego zainicjowanego przez Ośrodek Ochrony Zbiorów Publicznych. Przy wytypowanych świątyniach prace projektowe i wykonawcze zostały w 100% sfinansowane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach Programu Operacyjnego „Dziedzictwo Kulturowe” Priorytet 1 Ochrona Zabytków. Po akceptacji projektów przez Ośrodek Ochrony Zbiorów Publicznych w Warszawie, i decyzji WKZ z 10 marca 2009 r. obie instalacje zostały w kościele założone jeszcze w tym samym roku.

Nowy administrator parafii, ks. Mirosław Sypuła w 2013r. zdecydował się na przeprowadzenie prac mających poprawić stan dachu kościoła i przedłużyć trwałość pokrycia gontowego. W dniu 30 października uzyskał stosowne pozwolenie kierownika delegatury chełmskiej WUOZ i dofinansowanie ze środków WKZ w Lublinie. W lipcu następnego roku prace rozpoczęła firma AB-TRANS – Bieniaszewscy z Lublina lecz pod nadzorem już nowo mianowanego proboszcza w osobie ks. Grzegorza Kolasy. Zgodnie z programem prac gont oczyszczono z grubej warstwy mchu i glonów za pomocą pary wodnej a następnie zaimpregnowano dwukrotnie preparatem ognioochronnym i środkiem grzybobójczym, powtórnie umocowano lub wymieniono zdeformowane deski gontowe.

Stwierdzone ubytki w gzymsie koronującym spowodowane przez dzięcioły wypełniono flekami a mniejsze masą COLOWOOD firmy Tikurilla.

Ogłędziny zabytkowego kościoła w Borowicy przeprowadzone przez pracowników delegatury chełmskiej WUOZ w 2014r. wykazały zły stan zachowania drzwi głównych w elewacji południowej. W czerwcu tego samego roku wydane zostało pozwolenie konserwatorskie na pełny zakres prac konserwatorskich, które przeprowadził Krzysztof Szykarczuk z Zamościa. Zabytkowe modrzewiowe drzwi zostały oczyszczone z wielu warstw farby i zaimpregnowane preparatami Anti – insekt i firmy Remers. Niewielkie ubytki uzupełniono przez kitowanie i flekowanie. Ponadto na podstawie zachowanych śladów i inwentaryzacji Jana Górkę, przeprowadzona została rekonstrukcja zatartych profilowań płycin wewnętrznych.

Po zakonserwowaniu poszycia gontowego i konserwacji drzwi głównych, ksiądz Grzegorz Kolasa prawie natychmiast po objęciu administracji w parafii borowickiej rozpoczął starania o pozyskanie środków na kontynuowanie prac przy kościele. 18 listopada 2014 roku wystąpił do Delegatury w Chełmie WUOZ z wnioskiem o pozwolenie na konserwację wszystkich okien i drzwi do zakrystii od strony północnej które były w tak złym stanie że stanowiły zagrożenie dla bezpieczeństwa kościoła. Prace konserwatorskie przeprowadzone zostały przez dyplomowanego konserwatora dzieł sztuki Arkadiusza Ostasza. Stolarka okienna i drzwiowa po demontażu została oczyszczona, uzupełniona w miejscu ubytków, zatruta środkiem owadobójczym Hylotox, nasycona pokostem lnianym i powtórnie oszklona szybami o większej grubości poprawiającymi warunki termiczne wewnątrz kościoła. Drzwi zostały wzmocnione poprzez wymianę zmuszających dolnych płycin i montaż nowych zamków. Ze względu na porę roku prace montażowe przebiegały w trudnych warunkach uciążliwych zarówno dla wykonawcy jak i parafian. Ze względów estetycznych i w celu zabezpieczenia przed destrukcją ścian zewnętrznych kościoła, w 2015 r. ksiądz Kolasa złożył do WKZ wnioski na prowadzenie dalszych prac przy konserwacji szalunku oraz zniszczonych elementów podbitki dachu kościoła. Od wielu lat niekonserwowany szalunek wymagał zabezpieczenia przed drewnojadami, glonami i czynnikami atmosferycznymi, natomiast w partii podbitki istniały liczne ubytki i zmuszające elementy, które dodatkowo zostały uszkodzone przez dzięcioły szukające larw żerujących w deskach owadów. Prace jakie zostały przeprowadzone w ostatnim roku, przyczyniły się do poprawy warunków technicznych świątyni jak też znacząco poprawiły jej odbiór estetyczny. Względy estetyczne i zły stan, spękanych, cementowych schodów przy wejściu głównym do kościoła zdecydowały również o obłożeniu ich płytami granitowymi płomieniowanymi.²²

Jak wynika z historii kościoła zakres prac remontowych i naprawczych dotąd przeprowadzanych dotyczył właściwie tych samych elementów, które decydowały o stanie technicznym i przetrwaniu drewnianej budowli. Tak więc cyklicznie, w miarę zużycia, najpierw naprawiane a potem wymieniane było poszycie gontowe dachu, wykonywana nowa podłoga drewniana, uzupełniany lub wykonywany nowy szalunek ścian zewnętrznych i po zużyciu wymieniane na nowe podwaliny. Bryła i forma kościoła pozostała bez zmian, podobnie jak wszystkie elementy jego wnętrza decydujące o stylu i niepowtarzalnym klimacie tej „perełki architektonicznej”.

²² Większość informacji o pracach remontowych pochodzi z tzw. Teczki obiektu – Kościoła par. w Borowicy, Arch. Delegatury Chełmskiej WUOZ w Lublinie.

SUMMARY

The church in Borowica, founded by Count Kazimierz Krasiński and erected in 1797-1799 according to a design of a royal architect Jakub Kubicki, is covered by the restorer's protection pursuant to its entry in the register of historical monuments. The church is entirely built of larch beams with very original carpentry joints not used anywhere apart from Borowica. Furthermore, the ground floor layout of the church is unique for sacred buildings, as it combines the outer octagon with the Greek cross plan inscribed within. The use of the forms characteristic of monumental classical architecture gives the whole building a silhouette untypical of wooden churches. The interior of the church is dominated by tremendous Doric columns made of one larch trunk. The church in Borowica has no parallels in the Polish wooden architecture, but it has many features similar to classical brick churches designed by Kubicki, located in Radziejowice, Nadarzyn and Mokobody. The renovation and restoration works carried out since the 1940s were aimed at keeping the temple in good technical condition and were mostly limited to replacement of shingled roofing with the new one and to eradication of insects feeding on wood.

1. Widok kościoła w Borowicy z drogi dojazdowej od strony zachodniej, fot. St. Rudnik, 2013.

2. Elewacja frontowa kościoła, fot. St. Rudnik, 2011.

3. Elewacja wschodnia kościoła, fot. St. Rudnik, 2014.

4. Ołtarz główny, fot. St. Rudnik, 2013.

5. Ołtarz boczny prawy z obrazem Matki Boskiej Częstochowskiej, fot. R. Karczmarski, 2011.

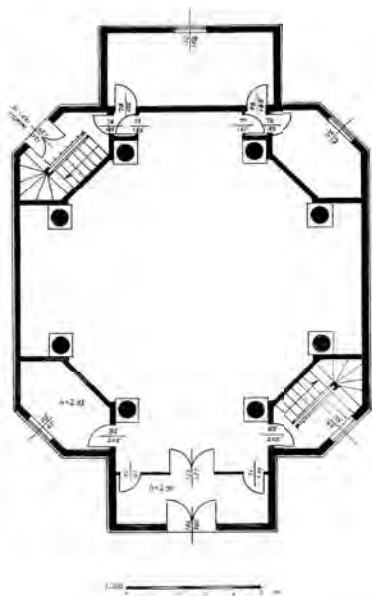
6. Wnętrze kościoła widziane z chóru, po lewej ołtarz boczny z obrazem Chrystusa Ukrzyżowanego, fot. R. Karczmarski, 2011.

7. Ambona w emporze po lewej stronie ołtarza głównego, fot. St. Rudnik 2008

8. Schody na strych z empory południowej przy chórze, fot. R. Karczmarski, 2011

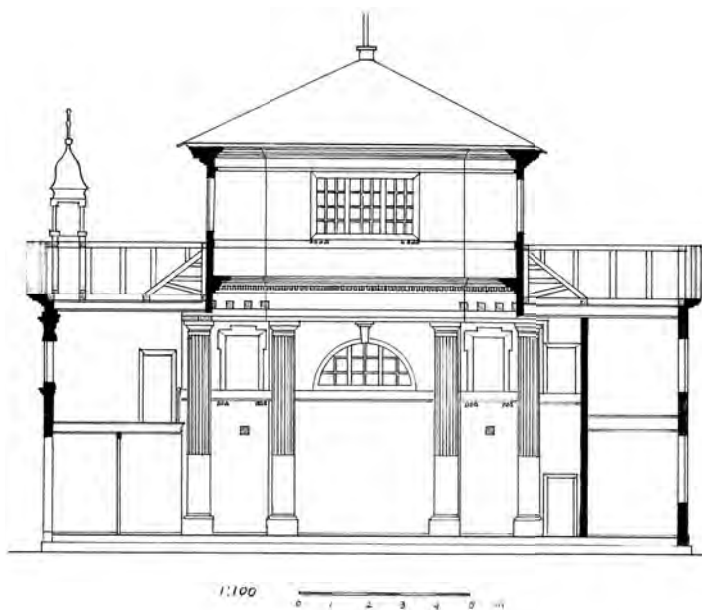

Plan przyziemia.

9. Rzut kościoła w partii przyziemia, rys. J. Górak.

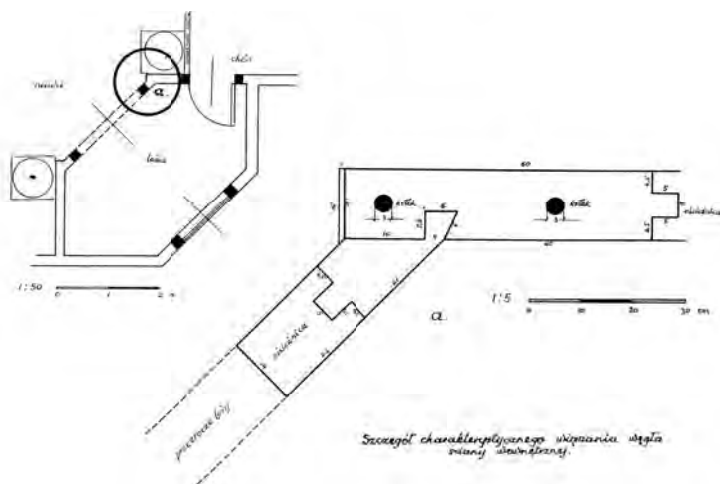

10. Łączenie podwalin na narożach, fot. St. Rudnik, 2016.

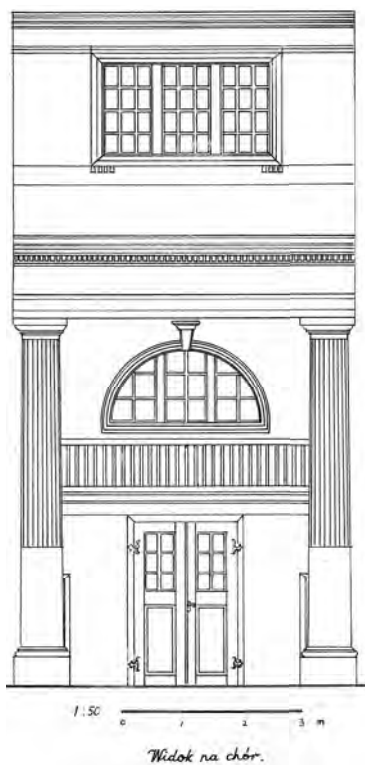

Przekrój podłużny.

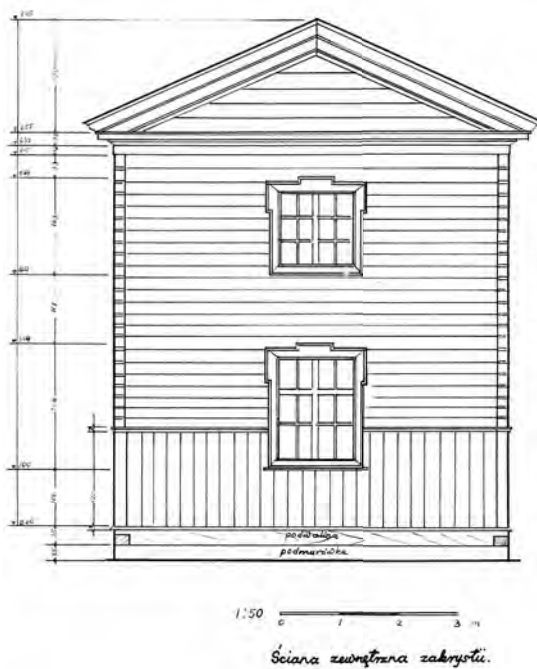
11. Przekrój podłużny kościoła, rys. J. Górak.

12. Szczegół charakterystycznego wiązania węgła, rys. J. Górak

13. Widok na chór muzyczny i wejście do kruchty, rys. J. Górak

14. Ściana północna zakrystii z uszkowymi obramieniami okien, stan przed 1980 r.

ROZPOZNANIA WARTOŚCI KAPLICZEK I FIGUR PRZYDROŻNYCH W ZWIĄZKU Z PLANOWANYMI Z URZĘDU POSTĘPOWANIAMİ ADMI- NISTRACYJNYMI W SPRAWACH WPISÓW DO REJESTRU ZABYTEKÓW PRZYCZYNNIEM DO BADAŃ HISTORII MIEJSCOWOŚCI I REGIONU

W zakresie zagadnień związanych z ochroną krajobrazu kulturowego mieści się ochrona zabytkowych kapliczek i figur przydrożnych, wznoszonych zazwyczaj w celach wotyw-nych, dziękczynnych, obrzędowych lub upamiętniających. Ich rola i znaczenie w lokalnym krajobrazie często jest niedoceniana. Zwykle funkcjonują w otoczeniu, w którym współistniały od momentu ich powstania – przy drogach lub na rozdrożach, na terenie historycznych zespołów przestrzennych, w założeniach zieleni, albo jako element otoczenia zabytku. Kapliczki i figury stanowią świadectwo lokalnej (i nie tylko) historii, a także kultury materialnej miejscowości oraz wiary, obyczajów i statusu materialnego jej mieszkańców. Zdarza się również, że są one jedynymi obiektami potwierdzającymi istnienie w miejscowości dawnego założenia. W przypadku obiektów posiadających ponadprzeciętne wartości historyczne lub artystyczne, tradycyjna dbałość lokalnej społeczności o kapliczki lub figury i świadomość, że stawiano je w celach kultowych i upamiętniających może się okazać niewystarczająca. Funkcjonująca zwyczajowo opieka lokalnej społeczności, polegająca nie tylko na dekorowaniu miejsca kultu, ale również wykonywaniu na przykład drobnych napraw tynków lub malowaniu, w rzeczywistości jest niezależna od woli właściciela. Dodatkowo ogólna dostępność kapliczek i figur jest utrudnieniem dla właścicieli nieruchomości w sprawowaniu przez nich opieki nad tego rodzaju zabytkami. Zachowanie obiektów najcenniejszych, posiadających ponadprzeciętne wartości historyczne i artystyczne leży w interesie społecznym, co uzasadnia konieczność objęcia ich ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków.

W przypadku prowadzonych z urzędu postępowań administracyjnych w sprawach wpisów do rejestru zabytków kapliczek i figur, konieczność zgromadzenia niezbędnego do wszczęcia postępowania materiału dowodowego leży po stronie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie. W związku z tym dokonywane są rozpoznania obiektów planowanych do wpisu do rejestru zabytków, między innymi na podstawie zachowanych dokumentów archiwalnych, które mają na celu przede wszystkim odnalezienie historycznych planów miejscowości ze wskazanymi na nich miejscami lokalnego kultu. Ponadto, usytuowanie kapliczki na gruncie podworskim oraz wartość artystyczna, określona formą i sposobem wykonania zarówno kapliczki oraz rzeźby są przesłankami do poszukiwania związków tego typu obiektów z właścicielami miejscowych dóbr ziemskich lub powiązania ich powstania z inicjatywą zamożnych fundatorów. Zdarza się, że dzięki takim kwerendum zostaje na nowo odkryta historia pozornie mało znaczących miejscowości.

W związku z planowanymi wpisami do rejestru zabytków, w 2016 r. wykonane zostały kwerendy, w wyniku których odnalezione zostały między innymi niezwykle cenne dokumenty dotyczące funkcjonowania nie istniejących już majątków pod nazwami: Dobra Ziemskie Głusko, Dobra Ziemskie Motwica i Dubów oraz Dobra Ziemskie Skrzyniec.

Głusko Duże Kolonia, gm. Karczmiska, pow. opolski

W miejscowości Głusko Duże Kolonia znajduje się barokowa, XVIII-wieczna kapliczka z figurą św. Jana Nepomucena. Jest to kapliczka murowana, arkadowa, o czterospa-dowym, uskokowym dachu wspartym na czterech filarach rozmieszczonych na planie kwadratu i połączonych na dole murkiem. Od frontu arkada wypełniona jest drewnia-nym płotkiem sztachetowym, imitującym kratę. Elewacje kapliczki i dodatkowo filary są zwieńczone gzymsem. Pośrodku kapliczki – murowany, trzystopniowy postument, na którym znajduje się barokowa figura świętego Jana Nepomucena, datowana na II połowę XVIII w. Postać *en pied*, ustawiona w kontrapoście, w charakterystycznym dla przedstawień świętego stroju kanonika z XVIII w. oraz z typowymi dla ikonografii świę-tego atrybutami (krucyfiks i palma męczeństwa). Kapliczka i figura odznaczają się war-tością artystyczną, a informacja o nich została zamieszczona w *Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce*¹. Barokowa forma kapliczki oraz staranność wykonania i dbałość o szczegóły rzeźby wskazują na inicjatywę zamożnych fundatorów. Ze względu na usytuowanie kapliczki na gruncie podworskim można wiązać jej powstanie z właścicielami miejsco-wych dóbr ziemskich, których lokalizację naniesiono na mapie topograficznej Polski M. von Heldensfelda z 1801-1804 r. oraz tzw. *Mapie Kwatermistrzostwa* z 1839 r. W 1864 r. ziemia dworska z tej wsi została uwłaszczona i powstało tutaj 27 samodzielnych go-spodarstw rolnych. We wsi jednak istniał jeszcze w drugiej połowie XIX wieku folwark dworski (Głusko Duże), najprawdopodobniej ostatecznie zniszczony podczas I wojny światowej (przez obszar odpowiadający obecnej gminie Karczmiska przechodził front). Teren folwarku został rozparcelowany na małe działki i rozsprzedany napływowym chłopom. Powstała w ten sposób nowa osada funkcjonuje obecnie pod nazwą Głusko Duże Kolonia.

W wyniku kwerendy przeprowadzonej w Archiwum Państwowym w Lublinie i jego Od-dziale w Chełmie odnaleziono informacje o Dobrach Ziemskich w Głusku oraz niepubli-kowane dotychczas plany dóbr z czasu funkcjonowania folwarku głównego i rezydencji dworskiej². Ustalono, że księgi hipoteczne dóbr Głusko Duże, prowadzone w okresie 1856 – 1938 obejmowały, cyt.: „*Dobra Ziemskie Głusko z dwóch wsi Głusko duże i Głusko małe przedtem w dwóch oddzielnych Księgach uregulowane, a teraz w jednej Księdze hypotecznie ustalonych, składające się, z przyległościami i przynależnościami w Okręgu Kazimierskim Powiecie Lubelskim i Guberni tegoż nazwiska położone. Dobra Ziemskie Głusko składające się z folwarków Głusko duże i Głusko małe, z wsi pańszczyźnianej Głusko duże, oraz dwóch kolonii Bielsk i Górki w Okręgu Kazimierskim Powiecie Lubel-skim i Guberni Lubelskiej położone z przyległościami i przynależnościami.*”³ W zbiorze dokumentów niniejszej księgi zachowała się między innymi *Kopia planu Dóbr Głusko*

¹ R. Brykowski, *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, T. VIII, *Województwo lubelskie*, z. 13: *Powiat opolski*, War-szawa 1962 r., s. 2.

² Archiwum Państwowe w Lublinie:

- zespół nr 402 *Hipoteka w Puławach*: jedn. nr 154 *Dobra Głusko Małe*,
- zespół nr 636 *Zbiór planów różnych urzędów*: jedn. nr 447 *Plan miasta Opola z przyległymi folwarkami i wsiami*;

Archiwum Państwowe w Lublinie Oddziale w Kraśniku:

- zespół nr 250 *Hipoteka w Opolu Lubelskim*: jedn. nr 227 - 229: *Głusko Duże*, t. I-III oraz jedn. nr 230 *Dobra Głusko Małe*.

³ Księga hipoteczna *Głusko Duże t. I* – APL O/Kraśnik: jedn. nr 227.

Duże położonych w Guberni Lubelskiej Powiecie Nowoaleksandryjskim Gminie Kowale, sporządzona przez przysięgłego geometrę i technika Antoniego Rouperta z datą 8 grudnia 1872 r., na podstawie planu geometry Domaradzkiego z 1869 r.⁴. Plan ten został poświadczony podpisem właściciela majątku – Wincentego Bielskiego. Obejmuje ogólną przestrzeń majątku bez podziału na parcele, tj. ośrodek dworski z folwarkiem głównym, położone po stronie południowej i północnej miejscowej rzeczki (obecnie Kowalanka), oraz po stronie zachodniej dużego stawu z groblami (obecnie nieistniejącego). Na planie naniesione zostały funkcjonujące wówczas budynki mieszkalne i gospodarcze oraz wskazano lokalizację karczmy. Określono zasięg granic obszaru całego majątku: od północy – z gruntami wsi Głusko duże i gruntami Dóbr Karczmiska, od wschodu – z gruntami Kolonii Głusko małe, od południa z Dobrami Wolica, od zachodu z gruntami Kolonii Bielsk. Wskazano przebieg dróg: „do Nowej Aleksandrii” i „do Wolicy”. Na omawianym planie nie naniesiono lokalizacji kapliczki św. Jana Nepomucena ale czytelna jest droga – grobla, okalająca staw od strony zachodniej i wiodąca do (oznaczonego na planie) budynku młyna na rzece. Należy dodać, że wyżej wymieniona droga jest tożsama z groblą wykazaną na mapie topograficznej Antona Mayera von Heldensfelda z 1801-1804 r., na której oznaczona została kapliczka, tj. groblą łączącą południowo-zachodnią część stawu z drogą – aleją biegnącą obok zabudowań dworskich. Jednocześnie w *Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* z 1880 r. znajduje się opis folwarku Głusko Duże, zajmującego obszar 936 mórg, w tym 503 mórg gruntów ornych i ogrodów, dwa budynki murowane, osiemnaście budynków drewnianych i młyn wodny. Natomiast na obszarze folwarku znajduje się rzeczka bez nazwy, która tworzy staw, a majątek obejmuje również przyległe wsie: Głusko duże, Bielek i Górki.⁵ Ponadto na odnalezionym *Planie miasta Opola z przyległymi folwarkami i wsiami* z XIX wieku (zachowanym we fragmentach, bez legendy, skali i dokładnej daty powstania) oznaczone zostały m.in. zabudowania kościelne, mieszkalne, dworskie i folwarczne, place, wody, groble, mosty, ogrody, pola, łąki, pastwiska, lasy, bagna. Wskazane zostały również obszary wchodzące w skład dóbr – w tym: wieś Głusko duże oraz dwór i Folwark Głusko duże. W części planu dotyczącej Głuska dużego naniesiono lokalizację w/w stawu, grobli i mostu przy tym stawie⁶.

Prawo własności Dóbr Głusko Duże zostało potwierdzone w księgach hipotecznych od połowy XIX w. na rzecz następujących osób:

- Wincenty Bielski otrzymał majątek po rodzicach - Domicelli ze Słotwińskich i Jerzym małżonkach Bielskich⁷, na mocy wyroku Sądu Polubownego z 4/ 16 czerwca 1853 r.,
- Antoni Ordutowski i Stanisław Gralewski – kupili dobra z datą 18/ 30 kwietnia 1880 r., a następnie Ordutowski odkupił część należącą do Gralewskiego zostając

⁴ Zbiór dokumentów księgi hipotecznej *Głusko Duże t. II*, APL O/Kraśnik: jedn. nr 228. W *Rejestrze wartości kulturowych woj. lubelskiego* (oprac. zbiorowe pod kier. J. Teodorowicz – Czerepińskiej, Lublin 1991, msp) znajduje się odrębny przerys części wspomnianego planu z 1869 r.

⁵ F. Sulmierski, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa 1880, t. II, s. 616 – 617.

⁶ Nr jedn. 447 - Plan miasta Opola z przyległymi folwarkami i wsiami.

⁷ W zbiorze dokumentów księgi hipotecznej (APL O/Kraśnik: nr jedn. 228) zachował się odpis *Aktu zejścia* sporządzony na podstawie księgi parafialnej Parafii Opolskiej z 1867 r. (s. 449, nr 1. Głusko duże), w którym informacja, że Jerzy Bielski, były pułkownik Wojsk Polskich i właściciel Głuska dużego i małego, w Głusku dużym zamieszkały, lat 82 liczący, wdowiec, urodzony w Guberni Grodzieńskiej we wsi Słobody, syn Jakuba i Anny małżonków Bielskich, zmarł 30 grudnia 1866 r.

w ten sposób jedynym właścicielem pozostałego majątku (19 września/ 1 październik 1880),

- Stefan Ordutowski odziedziczył po ojcu (2 kwietnia 1897 r.)⁸,
- część dóbr po bezpotomnej śmierci Stefana Ordutowskiego otrzymała z mocy prawa spadkowego jako siostra jego ojca – Marianna z Ordutowskich Gąsiorowska, zamieszkała we wsi Obliźniak, gminie Wąwolnica, powiecie puławskim (regulacja spadku z 30 września 1931 r.), natomiast pozostała część wskutek znacznego zadłużenia majątku w Towarzystwie Kredytowym Ziemskim została rozparcelowana z przeznaczeniem na sprzedaż włościanom. Należy dodać, że w księgach hipotecznych figurują wzmianki o wcześniej dokonanym uwłaszczeniu części ziemi należącej do dóbr Głusko - na podstawie *Najwyższego Ukazu o urządzeniu włościan z dnia 19 lutego/ 2 marca 1864*, na rzecz włościan wsi Głusko Duże, Bielsk i Górki (według tabel likwidacyjnych z 1866 i 1867 r.).⁹

Ze względu na oznaczenie lokalizacji kapliczki na mapie Heldensfelda z 1801-1804 r. oraz jej barokową formę – powstanie kapliczki i rzeźby (datowanej w kartach ewidencyjnych na XVIII wiek i drugą połowę XVIII wieku¹⁰) należy jednak wiązać z wcześniejszymi właścicielami majątku, którzy nie zostali wymienieni w wykazach hipotecznych prowadzonych od 1856 r. W zbiorze dokumentów księgi hipotecznej Dobra Głusko Małe zachował się dokument z datą 17 stycznia 1812 r., sporządzony przed Notariuszem Publicznym Departamentu Lubelskiego, według którego Bonawentura Głuski, syn Bartłomieja Głuskiego i Marianny z Burdzińskich, zamieszkały w Głusku Małym i Wincenty Słotwiński, konserwator akt hipotecznych Departamentu Lubelskiego, w klasztorze OO. Bernardynów w Lublinie mieszkający, zawarli między sobą kontrakt kupna i sprzedaży, na podstawie którego Bonawentura Głuski dziedziczne po swoim ojcu (Bartłomieju) części Małego Głuska i Wolicy, a przez niego nabyte od Ignacego Głuskiego i podlegające dożywotnim prawem pierwszej małżonce Bartłomieja – wyżej wymienionej Mariannie, będącej obecnie żoną Wincentego Słotwińskiego, ze wszystkimi „*polami zasianymi i niezasianymi, Łąkami, Lasami, Zaroślami, Rzekami, Karczmami, Młynami, Stawami, Arendą Karczemną Poddaniami tak ciągłymi jako i pieszemi, na Gruncie znajdującymi się i zbiegłymi Jak Powinnościami, Pańszczyzną, Daninami i zaprzężaniem, zabudowaniami tak dworskimi jako i wiejskimi (...) Wincentemu Słotwińskiemu i jego sukcesorom tytułem „Dziedzictwa wiecznymi czasy przedaie, daie, daruie i Rezygnuje”* za kwotę pieniężną.¹¹ Jednocześnie we wcześniejszej księdze hipotecznej *Dóbr Głusko Małe* obejmującej, cyt.: „*Dobra Ziemskie Głusko Małe z częścią na wsi Wolicy a przyległościami i przynależnościami w Powiecie Kazimierskim, Obwodzie i Województwie Lubelskim*” odnotowano, że dobra te nabył Wincenty Sławiński na podstawie kontraktu kupna i

⁸ Zbiór dokumentów księgi hipotecznej *Głusko Duże t. II*, APL O/Kraśnik: nr jedn. 228. Zachowany odpis aktu urodzenia Stefana Ordutowskiego z ksiąg parafii rzymskokatolickiej w Krasieninie (nr 23 z 1871 r.), z którego wynika, że rodzicami Stefana Ordutowskiego ur. 12 lipca 1871 r. byli: Antoni Ordutowski, kolonista l. 33, mieszkający w miejscowości Osówka i Rozalia z Zawarskich.

⁹ Zbiór dokumentów księgi hipotecznej *Głusko Duże t. II*, jw.

¹⁰ Karty ewidencyjne kapliczki i rzeźby św. Jana Nepomucena: M. P. Smoktunowicz, *Kapliczka św. Jana Nepomucena*, 1979 r.; C. Kocot, *Figura Św. Jana Nepomucena w kapliczce przydrożnej*, 1978 r.; J. Wiercieńska, *Kapliczka św. Jana Nepomucena*, 1954 r.

¹¹ Dokument zachowany w zbiorze dokumentów księgi hipotecznej *Dobra Głusko Małe* z lat 1874 – 1940, APL O/Kraśnik: nr jedn. 230.

spzedaży z 17 stycznia 1812 r. od Bonawentury Głuskiego, który nabył je prawem spadku po swoim ojcu Bartłomieju. Wskazany powyżej wpis praw własnościowych z 27 lutego 1923 r. przeniesiono do niniejszej księgi z datą 31 października 1823 r.¹² Wymieniane we wskazanych dokumentach nazwisko „Głuski” odnosi się do właścicieli interesujących nas dóbr, którzy najprawdopodobniej byli fundatorami istniejącej kapliczki św. Jana Nepomucena.

Ustalono, że w XV wieku Głusko było własnością Jana Drzewickiego (Drzewieckiego) herbu Ciołek¹³, pochodzącego z zasłużonej rodziny, która wzięła nazwisko od rodzinnego majątku – Drzewicy w powiecie opoczyńskim, województwie sandomierskim. Według Adama Bonieckiego – Piotr, syn Bogusława z Drzewicy, żyjący w pierwszej połowie XV w. otrzymał z działu (spadku) Głusko z przyległościami. Synami jego być musieli Mikołaj i Jan Drzewiccy, z których Jan w pierwszej połowie XV w. był właścicielem Głuska i Woli Drzewickiej, a Mikołaj położonej obok Wolicy i Wilkowa.¹⁴ Według Seweryna Uruskiego około 1470 r. w Liber Beneficiorum cytowani są Jan Drzewicki jako dziedzic dóbr Kowale i Mikołaj Drzewicki jako dziedzic dóbr Głusk w województwie lubelskim.¹⁵ Syn w/w Mikołaja – Wiktoryn Drzewicki, wówczas dziedzic dóbr Głuska, Wolica i Kowale, pierwszy przyjął nazwisko Głuski i został protoplastą rodziny piszącej się „z Drzewicy”. W 1681 r. dziedzicem dóbr Głuska był Remigian Głuski, syn Melchiora. Remigian pozostawił trzech synów, z których Tomasz Kazimierz, podstoli i podczaszy lubelski oraz kasztelan gostyński (zm. 1713), w 1688 r. założył na terenie dóbr Abramowice miasto Głusk. W okresie zbliżonym do czasu powstania barokowej kapliczki i barokowej rzeźby św. Jana Nepomucena, tj. w 1762 r. właścicielem dóbr Głusko był Jacek Głuski, łowczy lubelski. Jego syn Tomasz był sędzią pokoju powiatu kazimierskiego (1812) i radcą województwa lubelskiego (1830).¹⁶ Biorąc pod uwagę powyższe informacje dotyczące datowania czasu powstania kapliczki (XVIII w.) i rzeźby św. Jana Nepomucena (2 poł. XVIII w.) - ich fundację można powiązać z wyżej wymienionymi Głuskimi. Dzięki powyższym ustaleniom - wobec braku elementów dawnego ośrodka dworskiego i folwarku rezydencyjnego – kapliczka z figurą św. Jana Nepomucena pozostaje jedynym materialnym świadectwem historycznego założenia w Głusku Dużym Kolonii.

Motwica, gm. Sosnówka, pow. bialski

Kolejnym przykładem odkrytej na nowo historii miejscowości może być rozpoznanie w sprawie figur przydrożnych Matki Bożej z Dzieciątkiem i św. Jana Nepomucena w miejscowości Motwica. Obie figury są wykonane z kamienia (piaskowiec) i umieszczone na wysokich, murowanych z cegły i tynkowanych cokołach. Wysoką wartość artystyczną posiada zarówno wzorowane na najstarszym i najbardziej rozpowszechnionym typie ikonograficznym (*Hodegetria*) przedstawienie stojącej *Matki Bożej* z błogosławiącym *Dzieciątkiem Jezus* na lewym ramieniu, jak i typowe dla ikonografii św. Jana Nepomucena jego przedstawienie w stroju kanonika z XVIII w., trzymającego obiema rękami krucyfiks. Zabytkowe figury w tej miejscowości zostały wymienione w *Katalogu*

¹² Wpisy w dziale I i II księgi hipotecznej *Dobra Głusko Małe*, nr jedn. 154.

¹³ F. Sulmierski, *Słownik geograficzny* ..., t. II, s. 616-617.

¹⁴ A. Boniecki, *Herbarz polskiej. Cz. I Wiadomości historyczno – genealogiczne o rodach szlacheckich*, Warszawa 1902, t. VI, s. 123 -125.

¹⁵ S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, Warszawa 1904 [reprint Bielsko-Biała 2003], t. III, s. 270-271.

¹⁶ S. Uruski, *Rodzina*..., t. IV, s. 202-203.

*Zabytków Sztuki w Polsce*¹⁷ i są datowane odpowiednio na koniec XIX w. oraz początek XIX w. W tym przypadku również ustalono, że stanowią one materialne świadectwo nieistniejącego już ośrodka dworskiego, którego najstarszym przekazem ikonograficznym jest mapa topograficzna Polski Mayera von Heldensfelda z 1801 – 1804 r. Na mapie tej wskazano między innymi założenie dworskie i towarzyszącą mu zabudowę, park, zabudowania folwarku i wsi oraz istniejące wówczas kapliczki; przy czym ich lokalizacja jest tylko zbliżona do lokalizacji obecnie istniejących figur w Motwicy. Według *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* z 1880 r.¹⁸ pod nazwą Motwica (in. Mutwica albo Mątewica) w gminie Romanów, powiecie włodawskim, funkcjonowała wieś i dwór należący do Dóbr ziemskich Motwica i Dubów. Z odnalezionych w trakcie kwerendy map dotyczących miejscowego ośrodka dworskiego, pochodzących z 1874, 1898, 1907 i 1908 r. wynika, że wyżej wymienione figury są usytuowane na gruntach podworskich, przy dawnej drodze, która do dzisiaj zachowała swój historyczny przebieg i która niegdyś łączyła należące do dworu zabudowania w różnych częściach miejscowości.

Motwica pierwotnie należała do dóbr Romanów. W XVI i XVII w. jej właścicielami byli Sapiehowie (którzy byli fundatorami miejscowej cerkwi parafialnej - pierwotnie unickiej¹⁹). W 1782 r. w. od Sapiehów kupił ją Józef Wojciech Mierzejewski (zm. po 1799 r.), bohater *Polskiego Słownika Biograficznego*²⁰. Na podstawie zachowanych dokumentów archiwalnych dotyczących majątku Motwica i Dubów²¹ ustalono kolejne zmiany własnościowe dóbr w XIX w., tj.: Michał Dunin Borkowski²² (do 1835 r.), Józef Dunin Borkowski²³ (spadek po ojcu – 1837 r.), Józef Bontani (kupno w 1840 r.), Feliks Moczulski (kupno w 1844 r.), nieletnie siostry Malwina i Helena Moczulskie (spadek po ojcu zmarłym w 1850 r.), Eustachy hrabia Wołłowicz (nabył na publicznej sądowej licytacji w 1855 r.), Placyd Franciszek Wierusz Kowalski²⁴ (na publicznej sądowej licytacji w drodze przymu-

¹⁷ R. Brykowski, *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, T. VIII, *Województwo lubelskie*, z. 18: Powiat włodawski, Warszawa 1975 r., s. 25.

¹⁸ F. Sulmierski, *Słownik geograficzny* ..., t. X, s. 847.

¹⁹ Obecny kościół (dawna cerkiew klasycystyczna) został wybudowany w latach 1796-98 z fundacji właściciela wsi Józefa Mierzejewskiego, jak się przypuszcza według projektu Jakuba Kubickiego. W 1874 r. zmieniony na cerkiew prawosławną, a w 1919 r. na kościół parafialny p.w. Narodzenia NMP. Po pożarze w pocz. XX w. został odbudowany w 1903 r.

²⁰ *Polski Słownik Biograficzny*. T. XXI/1 zeszyt 88, red. E. Rostworowski. Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1976, s. 12-15.

²¹ Archiwum Państwowe w Lublinie Oddział w Chełmie - zespół nr 118 *Hipoteka we Włodawie*: jedn. nr 17 *Mutwice 1841-1885*, jedn. nr 49 - 52 *Mutwica - dokumenty do księgi hipotecznej Mutwica*, jedn. nr 419 *Mutwica Folwark*, jedn. nr 420 *Mutwica A część*, jedn. 429 *Mutwica Kąty folwark*.

²² Michał Dunin Borkowski herbu Łabędź - ur. ok. 1787, zm. 17 listopada 1835 r. S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, Warszawa 1904 [reprint Bielsko-Biała 2003], s. 331; <http://www.sejm-wielki.pl/b/sw.156939> (dostęp 4.06.2016).

²³ Józef Władysław Dunin Borkowski herbu Łabędź - ur. ok. 1817, zm. 10 lipca 1855 r. (Międzyrzec), dziedzic Dóbr Motwicy i Żelizny, wylegitymowany w Królestwie w 1837 r., I żona - Izabela Sosnowska herbu Nałęcz (1818-1842), II żona - Aleksandra Chomętowska herbu Lis (1828 - 1898), publicystka, powieściopisarka, filantropka, bohaterka *PSB*. S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, Warszawa 1904 [reprint Bielsko-Biała 2003], s. 331 oraz: <http://www.sejm-wielki.pl/b/2.57.456> (dostęp 4.06.2016); http://mazowsze.hist.pl/16/Kronika_Zamkowa/979/2012/35989/ (dostęp 4.06.2016).

²⁴ Franciszek Placyd Wierusz-Kowalski z Kowali h. Wieruszowa - 1794-1870, sędzia pokoju Okręgu Łosickiego, dziedzic dóbr Pratulin, Falatycze, Motwica, Jamno i Dobromierz, mąż Leokadii Czarnockiej - <http://www.sejm->

sowego wywłaszczenia E. hr. Wołowicza w 1858 r.), Marcin Antoni Wierusz Kowalski²⁵ (tytułem spadku po zmarłym ojcu w 1870 r.).

W trakcie kwerendy odnaleziono ponadto nieznanne dotychczas opisy dotyczące całego majątku, a także wchodzącej w jego skład zabudowy w obrębie folwarku rezydencjonalnego w Motwicy i folwarku Dubów oraz wsi Motwica i Pohorylec²⁶. Na podstawie wyżej wymienionych opisów ustalono, że w 1856 r., w miejscowości istniał folwark rezydencjonalny, z murowanym dworem i zabudową towarzyszącą oraz ogrodem „angielskim”, a także ogrodami warzywnymi, owocowymi, łąkami, pastwiskami i innymi gruntami należącymi do dworu. W opisie z 1857 r. wyraźnie rozgraniczono obszar o powierzchni 4 morgów i 16 prętów „pod zabudowaniami starego dworu wraz z ogrodami warzywnymi” oraz obszar 14 mórg 2 sznurów i 11 prętów „pod zabudowaniami nowego dworu” z ogrodami „fruktowymi” i częścią ozdobną, tj.: „dzikimi” kasztanami i jodłami, topolami, różnymi krzewami oraz dwiema sadzawkami. Potwierdza to istnienie ośrodka dworskiego w miejscowości co najmniej przed XIX wiekiem. Szczególnie cennymi informacjami dotyczącymi historii założenia są opisy²⁷ poszczególnych zabudowań w folwarku rezydencjonalnym Motwica, w których między innymi wymieniono i szczegółowo scharakteryzowano:

- murowany dwór z dobudowaną oranżerią, cyt.: *„Dom parterowy mieszkalny dworski z cegły palonej na wapnie wymurowany z gankiem na czterech słupach drewnianych dachówką pokryty, z sześcioma dymnikami z cegły nad dach wyprowadzonymi, zewnątrz i wewnątrz tynkowany, długości łokci 54 szerokości 22 z sienią dużą frontową, do wyjścia na dziedziniec i trzema sionkami do wyjścia na tył i z boku, zawiera w sobie w jednej większej połowie pokój bawialny duży o trzech oknach z posadzką w taflę (...) wykładaną, przedpokój obszerny o dwóch oknach, pokój zimny o jednym oknie, pokój sypialny i jadalny po dwa okna z posadzką sosnową, a w drugiej części kuchenkę podręczną z blatem Angielskim, przedpokój, cztery pokoiki mniejsze i spiżarnię, wszystkie z podłogami o jednym oknie, pod temi ostatniemi piwnica o trzech przedziałach murowana z wejściem z sionki, nareszcie ze schodami na górę, pieców i drzwi łączących mieszkanie ilość odpowiednia, okna dubeltowe z okiennicami olejno malowane – wszystkie w dobrym stanie, przy obu końcach tego domu z boku przybudowane dwa pawiloniki i w jednym z nich oranżerya ze ścianą szklaną i (...) do ogrzewania, z piwnicą na (...) murowaną, a w drugim dwa pokoje obszerne po jednym oknie mające”*.
- murowaną oficynę, cyt.: *„Oficina także z cegły palonej na wapnie wymurowana dachówka pokryta, długa łokci 31 1/2 szeroka 15 zawiera w sobie trzy wejścia, cztery pokoje, łazienkę i kuchnię Angielską, stosowną liczbę okien i drzwi ze schodami na*

-wielki.pl/b/12.52.191 (dostęp 4.06.2016). Akt zgonu z 2/14 lutego 1870 r. dostępny na: http://registry.lubgens.eu/viewpage.php?page_id=766 (dostęp 4.06.2016)

²⁵ Marcin Antoni Wierusz-Kowalski z Kowali h. Wieruszowa – ur. 1843 - <http://www.sejm-wielki.pl/b/12.52.201> (dostęp 4.06.2016).

²⁶ Obecnie wieś pod nazwą: Pogorzelec.

²⁷ Dokumenty do księgi hipotecznej Dóbr Motwica, jedn. nr 49: *Obwieszczenie o sprzedaży w drodze przymusowego wywłaszczenia Dóbr Motwicy z przyległościami z datą 22 marca/ 3 kwietnia 1856 r. oraz Osnowa adjukacyjna wyroku Trybunału Cywilnego Guberni Lubelskiej w Siedlcach z dnia 9/ 21 grudnia 1857 roku w sprawie przymusowego wywłaszczenia Dóbr Motwicy z przyległościami.*

górze. W tejże umieszczony jest kocioł miedziany do grzania wody, a w tyle rezerwar drewniany i studnia drzewem ocembrowana, wszystko w dobrym stanie”.

Wśród pozostałej zabudowy wymieniono i opisano: murowany budynek gospodarczy (tj. „magazyn”), ze stajnią i masztarnią, murowany lamus (tj. „skarbiec”), murowany dom dla oficjalistów, murowany dom dla ekonoma, murowany dom dla arendarza (tj. „pakciarza”), murowaną stajnię fornalską, drewnianą wozownię, drewnianą holendernię, murowaną wołownię z braharnią, murowaną lodownię (tj. „loch”) oraz murowaną gorzelnię z pozostałym częściowo wyposażeniem. Na uwagę zasługuje ponadto opis nie podlegających wywłaszczeniu zabudowań cerkiewnych w Motwicy, które zostały wymienione w akcie, ze względu na fakt, że właściciel miejscowych dóbr, będący jednocześnie kolatorem cerkwi, powinien być zainteresowany ich stanem. Wśród zabudowań cerkiewnych wskazano: murowaną cerkiew unicką, murowaną dzwonnice, drewnianą kostnicę na cmentarzu grzebalnym, drewnianą plebanię oraz drewniane zabudowania gospodarcze (tj. spichlerz oraz okólnik obejmujący: stodołę, oborę, stajnię i chlew). Lokalizacja opisanej powyżej zabudowy folwarku rezydencjonalnego w Motwicy została naniesiona na odnalezionym w zbiorze dokumentów *Planie pomiaru gruntów Dóbr Mutwica a w szczególności: Folwarków Mutwica A, Dubów i Hałę, w Guberni Siedleckiej Powiecie Włodawskim położonych – na zasadzie pomiaru wykonanego w roku 1874 przez Jeometrę prywatnego Stefana Kozakiewicza zrysowanym*²⁸. Zgodnie z w/w dokumentem Dobra zajmowały obszar o powierzchni 3808 mórg 157 prętów. Na planie został naniesiony m.in. folwark Mutwica A i wieś Mutwica. W obrębie folwarku Mutwica A oznaczono: całą zabudowę i grunt pod zabudowaniami, owalny podjazd przed dworem i gazon, ogrody warzywne („pod zabudowaniami starego dworu”) i owocowe („pod zabudowaniami nowego dworu”) oraz sadzawki. Wskazano lokalizację cerkwi i zabudowań cerkiewnych. Ponadto oznaczono lokalizację dwóch kapliczek przy drodze łączącej folwark ze wsią: na terenie północno – zachodniej części folwarku (zw. Konty) oraz na terenie gruntów należących do dworu, położonych po wschodniej stronie gruntów włościańskich wsi Mutwicy i gruntów cerkiewnych. Lokalizacja tych kapliczek na planie z 1874 r. odpowiada usytuowaniu obecnie istniejących w miejscowości figur Matki Bożej z Dzieciątkiem (na terenie dawnej części folwarku zw. Konty) i św. Jana Nepomucena (na terenie dawnych gruntów dworskich, we wschodniej części miejscowości, nad rzeką Żylawą). Ponadto odnaleziono *Plan części dóbr Mutwica (dwór) z 1908 r.*²⁹ sporządzony przez mierniczego A. Grochowskiego, na którym oznaczono lokalizację dworu i towarzyszącej mu zabudowy, wskazano zasięg należącego do dworu ogrodu. Należy dodać, że w odniesieniu do opisywanego powyżej planu z 1874 r. brak jest oznaczenia lokalizacji „zabudowań starego dworu”, które w 1908 r. już nie istniały. Na planie oznaczono ponadto lokalizację należącego do majątku folwarku Mutwica Konty – na północ od dworu, po przeciwległej stronie drogi. Zachował się również *Plan folwarku Mutwica – Konty z 1907 r.*, sporządzony przez mierniczego A. Grochowskiego³⁰, na którym naniesiono lokalizację i zabudowę folwarku Motwica – Konty, jego położenie w odniesieniu do folwarku Motwica – Dwór, a także granice folwarku dworskiego, wsi Motwica, Pohorylec, Rozwadówka, ziem probostwa w Motwicy, lasu wsi Motwica i ziem zw.

²⁸ Jw.

²⁹ Jw. Część napisów na planie dóbr z 1908 r. jest nieczytelna ze względu na trwale zszycie krawędzi wszystkich dokumentów do księgi hipotecznej.

³⁰ Jw.

Pustki. W trakcie kwerendy odnaleziono także *Plan części ziem Mutwica zwanych Hale* z 1898 roku, sporządzony przez pisarza ziemskiego Henryka Taborowskiego i będący kopią planu z 1887 r.³¹ Plan obejmuje m.in. część gruntów należących do wsi Motwica, znajdujących się po wschodniej stronie gruntów cerkiewnych. Brak jest oznaczenia na planie lokalizacji figury św. Jana Nepomucena. Jednocześnie naniesiona została w pobliżu tego miejsca lokalizacja działki szkolnej. Jest to o tyle istotna informacja, że nieruchomości szkolna do dzisiaj funkcjonuje w tym samym miejscu. Z informacji dostępnych na stronach internetowych dotyczących historii Motwicy³² wynika, że wzniesiony na przełomie XVIII i XIX w. dwór był w 1945 r. zdewastowany, a następnie stopniowo rozbierany przez mieszkańców, natomiast park został wycięty. Zabytkowe figury przydrożne pozostają zatem świadectwem istnienia w Motwicy dawnego majątku ziemskiego.

Skrzyniec, gm. Bełżyce, pow. lubelski

Kapliczka przydrożna w Skrzyńcu figuruje w wojewódzkiej ewidencji zabytków i została wymieniona w *Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce*³³. Według karty ewidencyjnej opracowanej w 1973 r. przez C. Kocota, kapliczka jest datowana na 1 połowę XIX w. Pierwotna forma kapliczki uległa przekształceniom w wyniku dokonywanych prac remontowych. Obecnie jest to kapliczka domkowa, murowana, na rzucie kwadratu, z „wtopionymi” w naroża kolumnami, kryta dachem brogowym, pokrytym blachą płaską. Ściany kapliczki obustronnie tynkowane, bielone wapnem. Wszystkie elewacje zwieńczone wydatnym gzymsem. Wnętrze dostępne poprzez dwuskrzydłowe drzwi drewniane, częściowo przeszkłone. W ścianach bocznych - małe okna. Wewnątrz m.in. współczesna figura św. Jana Nepomucena, która zastąpiła wcześniejszą, skradzioną figurę świętego. Miejsce lokalizacji tej kapliczki zostało oznaczone na kopii planu A. Roupperta z 2 poł. XIX w., zamieszczonej w opracowaniu ewidencyjnym dawnego założenia w Skrzyńcu (M. Kseniak, 1979).³⁴ Na w/w planie przedstawiającym część dóbr Skrzyniec oznaczono położenie kapliczki na terenie wydzielonej części kolonii („A5”), która obecnie odpowiada obecnej działce leśnej. Porównanie w/w kopii planu z mapą topograficzną Polski M. von Heldensfelda z 1801-1804 r. oraz tzw. *Mapy Kwatermistrzostwa* z 1839 r. wskazuje, że kapliczka funkcjonowała w tym miejscu od początku XIX w. Jednocześnie kapliczka znajdowała się na gruntach należących do majątku ziemskiego, którego historię dokumentują między innymi prowadzone od 1839 dla Dóbr Ziemi Skrzyniec księgi hipoteczne, które są przechowywane w Archiwum Państwowym w Lublinie i jego Oddziale w Kraśniku³⁵. Odnaleziono zawarte w tych księgach odpisy dokumentów, poświadczają-

³¹ Jw.

³² Dostępne na: <http://www.dwory.cal.pl/podstrony/motwica.php?wojew=lubelskie> (3.06.2016), <http://www.mojepodlasie.friko.pl/miasta/pd/motwica.htm> (3.06.2016),

³³ R. Brykowski, *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, T. VIII, *Województwo lubelskie*, z. 1: *Powiat bełżycki*, Warszawa 1960 r., s. 2.

³⁴ M. Kseniak, *Skrócona ewidencja nieistniejących parków i ogrodów zabytkowych lub ich reliktowych pozostałości na terenie gmin: Niedrzwica Duża (Czołna i Sobieszczany) i Bełżyce (Chmielnik, Jaroszewice, Kierz, Skrzyniec, Wierzbowiska Stare)*, 1979 r. (s. 50 – 57)

³⁵ Archiwum Państwowe w Lublinie - zespół nr 401 Hipoteka w Lublinie: jedn. nr 231.

Archiwum Państwowe w Lublinie Oddział w Kraśniku - zespół nr 250 Hipoteka w Opolu Lubelskim, jedn.: nr 997 – 998 *Skrzyniec AB t. I i IV*, jedn. nr 999 *Skrzyniec Działka Leśna*, jedn. nr 1000 – 1012 *Kolonia Skrzyniec AB nr 1 – 18*, jedn. nr 1013 – 1014 *Kolonia Skrzyniec AB t. II i III*, jedn. nr 1015 – 1017 *Kolonia Skrzyniec ABF nr 1-3*).

jących zmiany prawno-własnościowe dóbr, dokonywane od początku XIX wieku, tj.: Andrzej Borek (syn Pawła i Konstancji z Janiszewskich) kupił, cyt. „*dziedziczne części we wsiach Skrzyniec i Wierzchowiska, z Ich przyległościami, które zdawna należały do Dzierzków z przylączonym młynem od Chrzanowa do Wierzchowisk dawniej w Województwie Lubelskim, a Powiecie Urzędowskim teraz w Cyrkule Lubelskim w Galicyi Zachodniej sytuowane, te obydwie części na Skrzyńcu y Wierzchowiskach (...) ze wszystkimi Gruntami, Lasami, Ogrodami, Polami, Rolami i Poddanymi (...) Ich Robociznami, Powinnościami, Sadybami, Dworami, Karczmami ze wszystkiem Zabudowaniem tak Dworskiem jako też Chłopskiem (...)*”³⁶, na podstawie czterech odrębnych kontraktów (z okresu 1801 – 1808), od spadkobierców dawnej i zasłużonej rodziny Dzierzków herbu Nieczuja, która dzięki służbie na dworach kolejnych królów polskich doszła do znacznej fortuny i piastowała wysokie stanowiska urzędnicze. Przedstawiciele rodziny Dzierzków herbu Nieczuja zostali wymienieni w *Polskim Słowniku Biograficznym*.³⁷ Po Andrzeju Borku całość majątku odziedziczyła Karolina z Borków Łochowska. W 1809 r. dobra nabył Jan Ryszkowski. W latach 1811 - 1847 majątek ziemski Skrzyniec znajdował się w posiadaniu rodziny Rzeczyckich (Wawrzyniec nabył dobra w 1811 r., w 1839 r. po nim odziedziczyła prawo własności córka – Józefa, w 1844 r. - jej brat Stanisław, po nim dziedziczy w 1847 r. rodzeństwo - Tadeusz, Józefa i Zuzanna zamężna Proszynska). W 1847 r. od rodzeństwa Rzeczyckich majątek kupił Jerzy Pietraszewski, następnie w 1874 r. – Walenty i Wojciech Górscy. W 1876 r. całkowite dobra nabył Szłoma Winer. Należy dodać, że majątek ziemski w Skrzyńcu, okresowo podzielony na Dobra Skrzyniec A (z wcześniej datowanym ośrodkiem dworskim i przyległymi gruntami, na których znajduje się interesująca nas kapliczka) oraz Skrzyniec B (tj. część na Skrzyńcu i Wierzchowiskach), zgodnie z wpisem w wykazie hipotecznym z datą 10 marca 1867 r. został połączony w jedną całość i uregulowany w jednej księdze hipotecznej. Następnie, w latach 1884 – 1885 zadłużony majątek ulegał sukcesywnej parcelacji na kolonie i rozsprzedaży³⁸, natomiast sam dwór został spalony w czasie I wojny światowej.

W dokumentach archiwalnych nie odnaleziono historycznych planów dawnego majątku. Zachował się jednak niepublikowany dotychczas opis zabudowań dworskich z datą 27 sierpnia 1816 r., cyt.: „*Na Skrzyńcu Dwór stary z drzewa sosnowego w węgiel wybudowany i gliną polepiony, z sieni, kuchni, iednego Pokoiiu, izby czeladney, oknami nalezycie opatrzonych złożony, spółem piwnicą z kamieni wymurowaną, komin ze sztagów drewaninyh gliną wylepionych na dach słomą poszyty wywiedziony, front na wschód północny obrócony mający. Oficyna na ogrodzie na południe powyższego Dworu z drzewa równie iak tenże Dwór wybudowana, z sieni, izby małej i wiekszy komórki składająca się, oknem i okienkami oświecona. Dach i komin iak u dworu (...)*”. Ponadto w tym samym dokumencie wymieniono i opisano drewniane zabudowania gospodarcze przy dworze (obora ze stajnią, dwie stodoły, dwa chlewy, spichlerz z wystawą), usytuowane wokół podwórza – dziedzińca, ogrodzonego parkanem oraz płotem z żerdzi; drewniany budynek browaru, usytuowany przy drodze wiodącej ze wsi do dworu, oraz towarzysząca mu zabudowa gospodarcza, drewniany młyn zw. Spacznia, położony w lesie przy

³⁶ Kontrakt kupna sprzedaży zawarty pomiędzy Janem Franciszkiem Dzierkiem i Andrzejem Borkiem z datą 5.07.1808 r. – APL: jedn. nr 231.

³⁷ *Polski Słownik Biograficzny*. T. VI/2 zeszyt 27, red. W. Konopczyński. Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1947, s.160 – 163.

³⁸ *Słownik geograficzny ...*, t. X. s. 728

drodze do Radlina i stawie, odległy od wsi „blisko półwielic mili” oraz znajdująca się przy nim chałupa – „młynarka”, zabudowa na Wierzchowiskach (tj. drugi browar z zabudową gospodarczą), ogrody dworskie na Skrzyńcu (sadek śliwkowy, ogród warzywny i ogródek warzywny), łąki i pola na Skrzyńcu, Wierzchowiskach i Chrzanowie.³⁹ Datalogowana w *Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce* na 1 połowę XIX w. kapliczka w Skrzyńcu nie została wymieniona w tym dokumencie.

Przywołane powyżej informacje i dokumenty na temat nieistniejących już założeń w wybranych miejscowościach na terenie województwa lubelskiego zostały ustalone i odnalezione tylko w trakcie dokonywanych z urzędu rozpoznań wartości zabytkowych kapliczek i figur w Głusku Dużym Kolonii, Motwicy i Skrzyńcu. Należy dodać, że w przypadku dokonanych kwerend przeważająca ilość zachowanych dokumentów dotyczących dawnych majątków ziemskich w tych miejscowościach znacznie wykracza poza założony cel poszukiwań, których zadaniem było przede wszystkim odnalezienie planów archiwalnych z oznaczeniem lokalizacji wyżej wymienionych figur i kapliczek oraz informacji na temat właścicieli majątków w okresie zbliżonym do czasu fundacji tych obiektów. Znaczenie dla historii miejscowości odnalezionych dokumentów oraz wniosków wynikających z dokonywanych kwerend dowodzi celowości takich poszukiwań. Wartość obiektów, jakimi są kapliczki i figury przydrożne nie może być oceniana wyłącznie w kontekście stanu ich zachowania oraz posiadanych cech artystycznych lub architektonicznych. O ich wyjątkowości może decydować wyłącznie związek z historią miejscowości, konkretnymi wydarzeniami i postaciami historycznymi lub usytuowanie w historycznie ukształtowanym krajobrazie kulturowym miejscowości, a skuteczną metodą w odkrywaniu takich związków w przypadku braku opracowań są wnikliwe kwerendy źródłowe. Należy dodać, że niedostateczne rozpoznanie obiektów kwalifikowanych do wpisu do rejestru zabytków, podobnie jak brak kwerend archiwalnych, będących podstawą różnego rodzaju opracowań wykorzystywanych w działaniach związanych z planowaniem przestrzennym i ochroną zabytków może skutkować nieodwracalnym zniszczeniem zabytków oraz przekształceniem lokalnego krajobrazu kulturowego.

W związku z prowadzonymi i planowanymi postępowaniami administracyjnymi w sprawach zabytków, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Lublinie od wielu lat praktykuje dokonywanie w zakresie własnych obowiązków rozpoznań wartości obiektów – przede wszystkim pod kątem ich wpisu do rejestru zabytków. Odnajdywane w trakcie takich poszukiwań archiwalia stanowią niezwykle cenny materiał ikonograficzny oraz źródło do badań nad historią miejscowości i regionu. Mogą być też pomocne w badaniach genealogicznych rodzin ziemiańskich. W związku z powyższym zasadne jest wykorzystanie gromadzonych takim sposobem dowodów w sprawach dotyczących wpisów do rejestru zabytków - nie tylko na potrzeby urzędu. Zadanie upowszechniania wiedzy o zabytkach należy do ustawowych obowiązków wojewódzkiego konserwatora zabytków określonych przepisem art. 4 pkt 8 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz. U. z 2014 r., poz. 1446, z późniejszymi zmianami).

³⁹ APL: jedn. nr 231.

SUMMARY

One of the issues connected with protection of cultural landscape is preservation of antique wayside shrines and figures erected mostly for votive, thanksgiving, ritual or commemorative purposes. Their role and significance in the local landscape are frequently unappreciated. They are the evidence of local (and not only) history, tangible culture of the place, as well as faith, customs and material status of the local people. Furthermore, it happens that they are the only objects confirming the existence of a former estate. In 2016, during the research on historical value of shrines and figures in Głusk Duży Kolonia, Motwica and Skrzyniec, conducted ex officio, the surveys were carried out, as a result of which very precious documents were found concerning the estates, no longer existing, functioning under the names: Głusko Estate, Motwica and Dubów Estate and Skrzyniec Estate. Significance of the documents discovered and of conclusions drawn from the research for history of these places testifies to the usefulness of such searches. The uniqueness of shrines may lie not in their form but in their relation with history of the place, particular historical events and people, or their position in the historically shaped cultural landscape of the place, and an efficient method for discovering such relations, if there are no studies, is in-depth source research.

1. Kapliczka w Głusku Dużym Kolonii, gm. Karczmiska, pow. opolski

2. Figura św. Jana Nepomucena z kapliczki w Głusku Dużym Kolonii

3. Dobra Głusko Duże i Głusko Małe. Fragment mapy topograficznej Polski M. von Heldensfelda z 1801 – 1804 r.

4. Fragment Mapy Kwatermistrzostwa z 1839 r.

5. Kopia planu Dóbr Głusko Duże położonych w Guberni Lubelskiej Powiecie Nowoaleksandryjskim Gminie Kowale, sporządzona z datą 8 grudnia 1872 r., na podstawie planu z 1869 r.

6. Plan miasta Opola z przyległymi folwarkami i wsiami z XIX wieku.

7. Figura przydrożna Matki Bożej z Dzieciątkiem w Motwicy, gm. Sosnówka, pow. bialski.

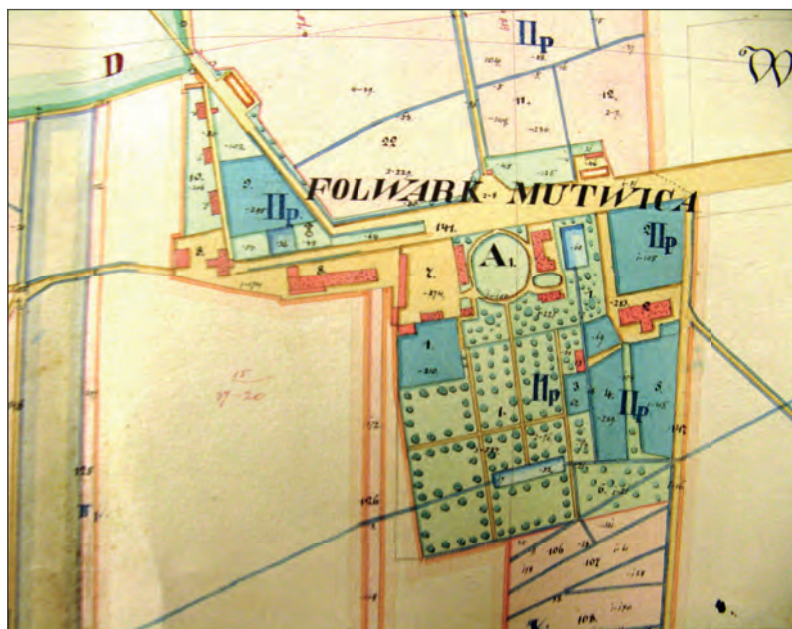
8. Figura przydrożna św. Jana Nepomucena w Motwicy, gm. Sosnówka, pow. bialski.

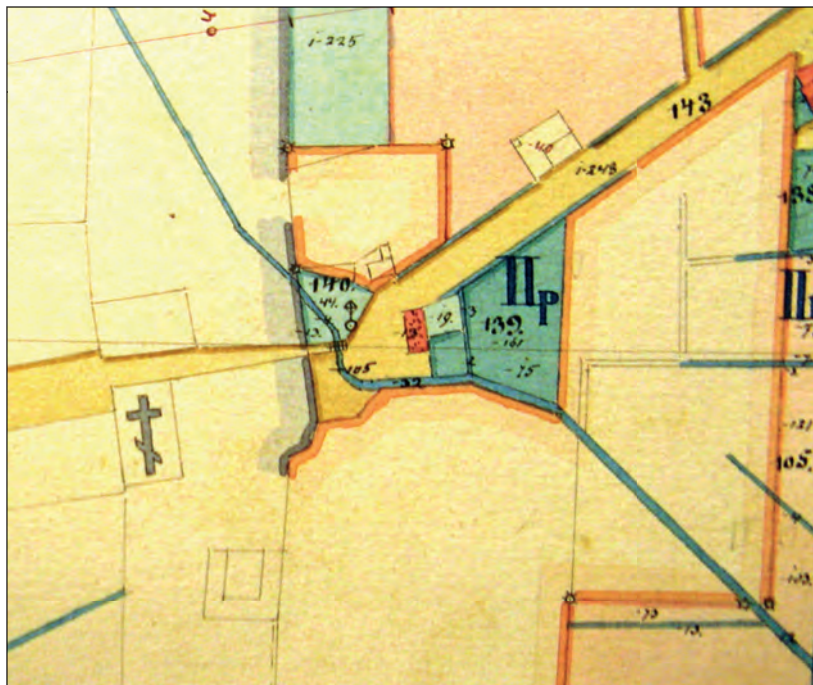
9. Dobra Mutufica. Fragment mapy topograficznej Polski M. von Heldensfelda z 1801 – 1804 r.

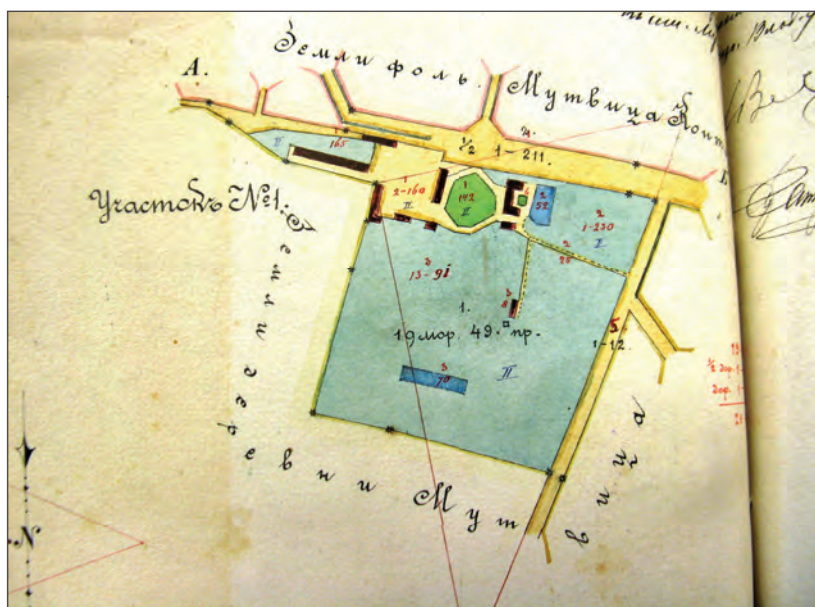
10. Plan pomiaru gruntów Dóbr Mutowice a w szczególności: Folwarków Mutowice A, Dubów i Hale, w Guberni Siedleckiej Powiecie Włodawskim położonych – na zasadzie pomiaru wykonanego w roku 1874 przez Jeometrę prywatnego Stefana Kozakiewicza zrysowany (fragment).

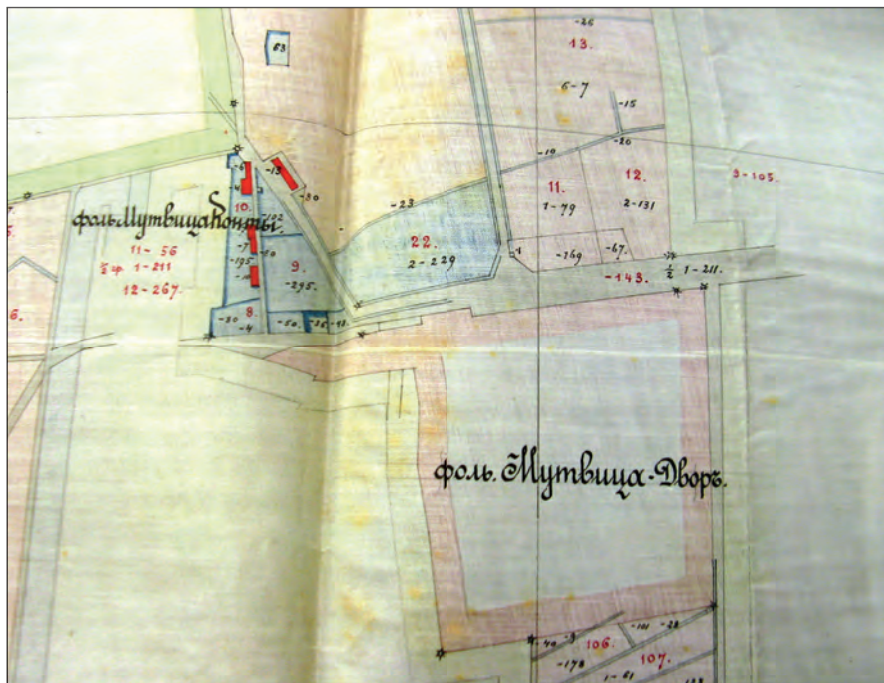
11. Fragment Planu pomiaru gruntów Dóbr Mutowice.... z 1874 r. – folwark główny i ośrodek rezydencyjny.

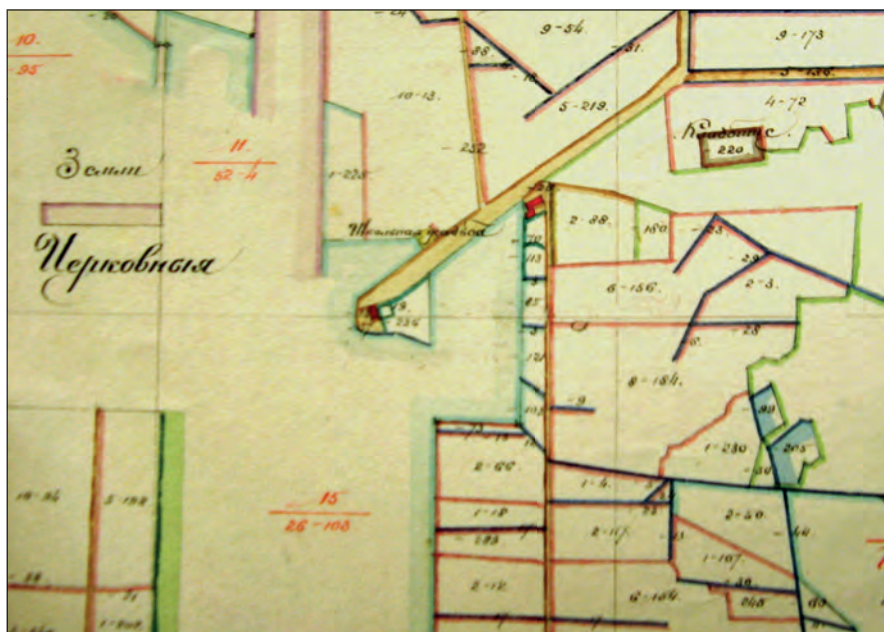
12. Fragment Planu pomiaru gruntów Dóbr Mutwica... z 1874 r.

13. Plan części dóbr Mutwica (dwór) z 1908 r. sporządzony przez mierniczego A. Grochowskiego.

14. Plan folwarku Mutwica – Konty z 1907 r., sporządzony przez mierniczego A. Grochowskiego (fragment).

15. Plan części ziem Mutwica zwanych Hale z 1898 roku, sporządzony przez pisarza ziemskiego Henryka Taborowskiego i będący kopią planu z 1887 r. (fragment).

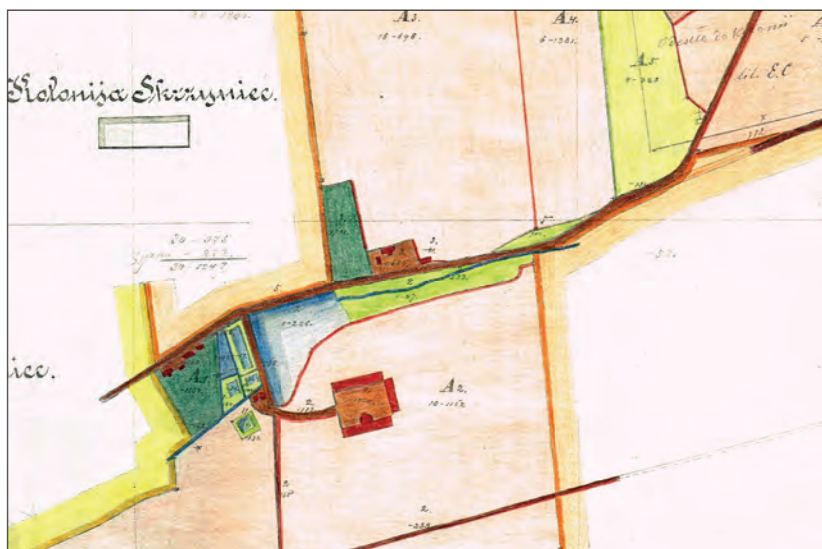
16. Kapliczka w Skrzyńcu, gm. Bełżyce, pow. opolski.

18. Dobra Skrzyńce. Fragment mapy topograficznej Polski M. von Heldensfelda z 1801 – 1804 r.

19. Fragment Mapy Kwatermistrzostwa z 1839 r. – Skrzyńce.

17. Kopia planu A. Roupperta z 2 poł. XIX w., zamieszczona w opracowaniu M. Kseniaka, *Skrócona ewidencja nieistniejących parków i ogrodów zabytkowych lub ich reliktowych pozostałości na terenie gmin: Niedrzwica Duża (Czołna i Sobieszczany) i Bełżyce (Chmielnik, Jaroszewice, Kierz, Skrzyńce, Wierzechowska Stare)*, 1979 r.

KOŚCIÓŁ PW. WNIEBOWZIĘCIA NMP I ŚW. AUGUSTYNA W KRAŚNIKU – STAN BADAŃ I HISTORIA

Powodem podjęcia problematyki kościoła parafialnego w Kraśniku i poświęcenia tej tematyce –miejmy nadzieję- kolejnych artykułów jest wbrew pozorom bardzo ograniczony dostęp do wiedzy na temat tak wybitnego w skali Polski dzieła sztuki architektonicznej i artystycznej o gotyckiej metryce; zwłaszcza w formie pisanej i drukowanej o szerszym zasięgu. Sama parafia- przynajmniej w zakresie lokalnym- w wydawanym czasopiśmie „Pani Kraśnicka” stara się popularyzować informacje o historii swego kościoła i wynikach prowadzonych prac, z którego to źródła pozwolę sobie również korzystać. Powodem który ostatecznie mnie przekonał o konieczności podjęcia tego tematu, jest ciągle brak wydawnictwa z konferencji naukowej zatytułowanej „Klasztor kanoników regularnych w Kraśniku- rola kulturotwórcza i cywilizacyjna w mieście i regionie”, która odbyła się w czerwcu 2015 r. w Kraśniku. Ta bardzo ciekawa konferencja o aspekcie historycznym założenia kraśnickiego kanoników regularnych, której miałam okazję wysłuchać, potwierdziła zasadność zebrania dotychczasowych danych z zakresu historii sztuki i architektury o obiekcie i przelania na papier. Mam nadzieję, że warsztat historyka sztuki i pracownika urzędu konserwatorskiego, który uczestniczył bezpośrednio w działaniach związanych z procesem remontowo-konserwatorskim kościoła kraśnickiego rozpoczął w roku 2007, pozwoli usystematyzować i przedstawić wyniki tych procesów w szerszym świetle. Pragnę również skorzystać z wiedzy moich doświadczonych kolegów badaczy architektury, dzięki którym analizy będą profesjonalne.

Stan badań

Kraśnicki kościół wchodzący w skład zespołu klasztornego kanoników regularnych był przedmiotem zainteresowania głównie ze strony historyków sztuki i przede wszystkim pod kątem znaczenia obiektu w historii polskiej architektury, głównie w zakresie wystroju i wyposażenia wnętrza. W tym zakresie obiekt posiada największe rozpoznanie i opracowaną dokumentację elementów oraz zaawansowanie w procesie konserwacji i restauracji tzw. zabytków ruchomych. Forma architektoniczna obiektu analizowana była w kontekście zmian stylistycznych i wyglądu kościoła uzyskanego w ostatnich stuleciach. Miało to także uzasadnienie w braku bezpośredniego dostępu do struktury zabytku, a także w ograniczonej wiedzy historycznej z powodu zniszczenia archiwum klasztornego. Początkowe publikacje XIX i XX wieczne poświęcone kościołowi miały charakter popularyzatorski i przewodnikowy. Dopiero w wydawnictwie Akademii Umiejętności w Krakowie pod nazwą „Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce” w roku 1915 opublikowany został obszerny artykuł architekta, badacza i konserwatora zabytków Adolfa Szyszko-Bohusza, stanowiący cenne źródło informacji o kościele w Kraśniku.¹ Szyszko-Bohusz na podstawie stylistyki obiektu i analiz źródłowych wyodrębnił trzy ważne i podstawowe stylistyczne fazy budowy kościoła późno

¹ Adolf Szyszko-Bohusz, Maryan Sokołowski, Trzy kościoły halowe: Olkusz, Kraśnik, Kleczków (w:) Sprawozdania Komisji do badania Historii Sztuki w Polsce, T. IX, z. 1 i 2, 1913, s. 133-244.

gotycką, renesansową i barokową. W artykule oprócz historii, analiz porównawczych, opisu obiektu z natury i jego cennych elementów, Szyszko-Bohusz pokusił się o konserwatorską próbę odtworzenia pierwotnego wyglądu zniszczonego szczytu gotyckiego w fasadzie kościoła kraśnickiego. W wyniku dokonanych analiz powstała „idealna” rysunkowa wersja domniemanego wyglądu gotyckiej fasady. Autor stwierdza, że zniszczony szczyt środkowy miał rysunek podobny do zachowanych bocznych, co miały potwierdzać znalezione w chodniku na cmentarzu płyty ciosowe ze śladami wnek zasklepionych w osli grzbiet. Analizując detale zalicza kościół w Kraśniku do oryginalnych budowli z czasów gotyckich. Szyszko-Bohusz, jako pierwszy, podjął temat analizy nawastrzeń historycznych i próby odtworzenia pierwotnego wyglądu obiektu. Miało na to wpływ zapewne doświadczenie zawodowe i reprezentowana przez badacza polityka konserwatorska w podejściu do zabytku.

Propozycja rysunkowa Szyszko-Bohusza stanowiła jedyne źródło wiedzy o domniamanym pierwotnym wyglądzie fasady kościoła kraśnickiego. Uzupełnienie do artykułu na podstawie wizytacji obiektu z roku 1894 napisał Maryan Sokołowski² dodając szczegóły dotyczące budowy kościoła i jego detalu, korygując dane zawarte w opracowaniu Szyszko-Bohusza, skupiając się na analizie elementów kamieniarki w tym głównie nagrobków oraz znaczeniu i genealogii rodu Tęczyńskich. O ile Sokołowski potwierdza podstawowe dane o zabytku przyjęte przez Szyszko-Bohusza, o tyle dokonuje korekty w szczegółach dotyczących m.in. umieszczenia plakietek z herbami Topór i Lew na elewacji frontowej kościoła. Zmiany te przesunęła po roku 1561.

Podstawowe źródło informacji z zakresu historii sztuki stanowił Katalog zabytków sztuki w Polsce³, gdzie zebrane i opublikowane wiadomości historyczne, poparte rozpoznaniem terenowym przez naukowców Instytutu stanowiły podstawowe dostępne źródło informacji o kościele w Kraśniku i jego wartościach artystycznych. Z racji charakteru katalogu opisuje i systematyzuje posiadane dane o zabytku. Materiałem, który wiele wnosi do historii i potwierdza ustalenia historycznych faktów jest sam obiekt zabytkowy. W przypadku kościoła w Kraśniku również ten element był skąpy, gdyż architektura zabytku nie była przedmiotem kompleksowych badań konserwatorskich, architektonicznych i archeologicznych. Przeprowadzone w roku 1953 przez studentów ASP w Krakowie badania na obecność polichromii⁴ dotyczyły wnętrza i pozwoliły na wyeksponowanie i poddanie konserwacji w latach 1965 i 1971 fragmentów polichromii w prezbiterium i kaplicach grobowych Tęczyńskich.

Wykonane w 1985 roku badania architektoniczne i archeologiczne⁵ ślepej arkady o formach architektury romańskiej- odkryte w trakcie prac konserwatorskich przy nagrobku Andrzeja Kośli w nawie pd. kościoła- ograniczyły się do wyeksponowania samej kolumny bez precyzyjnego powiązania jej funkcji i czasu powstania z historią obiektu oraz ustalenia pierwotnych poziomów użytkowych, bo jak piszą badacze życzeniem

² Dz. cyt.

³ Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, T. VIII, woj. lubelskie, z.9, powiat kraśnicki, 1961, s.10-26.

⁴ Badania na obecność polichromii w kościele parafialnym w Kraśniku wykonane przez studentów Wydziału Konserwacji ASP w Krakowie opracowano graficznie na 2 kartonach znajdujących się w archiwum WUOZ w Lublinie

⁵ W. Koziejowski, T. Michalak, S. Siwek, Badania historyczne i architektoniczne podwójnej wnęki z kolumnienką znalezionej w kościele parafialnym pw. N.P. Marii i św. Augustyna w Kraśniku, woj. lubelskie, Lublin 1986, mszp. w archiwum WUOZ w Lublinie, s. 1-45, 1-8, 1-4.

proboszcza było ograniczenie dalszych odkrywek i doprowadzenie miejsca do estetycznego wyglądu przed świętami. Skutkiem tego znaleziska było jednak wykonanie w roku 1986 badań próbek materiałów kamiennych i zapraw⁶ pobranych przez zespół badawczy oraz wykonana inwentaryzacja kościoła metodą fotogrametrii w roku 1987. Badania materiału kamieniarskiego potwierdziły, że pochodzi on z okolicznych złóż w rejonie Annopola. Natomiast badacze bardzo ostrożnie podeszli do stawiania hipotez po badawczych z zaleceniem rozszerzenia badań architektonicznych i archeologicznych. Ze przytoczonych powyżej względów do dalszych badań nie doszło.

Opracowana w roku 1991 dokumentacja naukowo-historyczna⁷ kościoła parafialnego w Kraśniku stanowi podsumowanie i zbiór wszystkich zebranych na ten czas informacji o historii obiektu, gdyż uwzględnia rozpoznanie zachowanych archiwaliów, materiałów kartograficznych i ikonograficznych, źródeł pisanych, wyników badań i podejmuje próbę wskazania na ich podstawie faz budowy obiektu na szerokim tle historii miejscowości. Dokumentacja zawiera także wytyczne konserwatorskie, które ogólnie można streścić cytatem zaczerpniętym z tekstu „winny być zachowane bez zmian”, a jako postulat badawczy zaleca „wykonanie badań architektonicznych na obecność polichromii w górnych partiach ścian i na sklepieniu nawy pd. kościoła”⁸. Autorzy dokumentacji, biorąc pod uwagę posiadaną wiedzę i rozpoznanie obiektu nie zalecali wykonania badań konserwatorskich i architektonicznych murów kościoła, pomimo braku informacji na temat formy i estetyki zewnętrznej zatynkowanych murów świątyni. Zapewne niszczący charakter badań architektonicznych (wykonywanych w momencie planowanych prac remontowych) przemawiał za zachowawczym charakterem postulatów, ale nie wskazywał też perspektywicznie takiej możliwości i potrzeb pod kątem rozpoznania i wiernego udokumentowania pierwotnej formy obiektu i jego kolejnych przekształceń. Postulaty zawarte w dokumentacji realizowane były przez kolejne lata, gdyż również wolą inwestora było zachowawcze podejście do zabytku bez możliwości wykonania badań na obiekcie. Prowadzone przez prof. Jerzego Kowalczyka analizy ikonograficznych przedstawień i opisów zabytków Guberni Lubelskiej autorstwa Kazimierza Stronczyńskiego z lat 1852-1853⁹, potwierdzają informacje dotyczące przebudowy kruchty pd. kościoła i stanowią przekaz ikonograficzny obiektu z 2 połowy XIX wieku. Zespół autorski pod kierunkiem profesora zauważa¹⁰, że analiza jednej z tablic rysunkowych autorstwa Stronczyńskiego wskazuje, że kościół w połowie XIX wieku był nie otynkowany z widocznym wątkiem ścian, z których poprzeczne wymurowano z kamienia ciosowego, natomiast pozostałe z cegieł.

Wobec powyższego ostateczne potwierdzenie lub korekta dotychczasowych danych historycznych opartych na dostępnych zasobach archiwalnych oraz publikowanych opra-

⁶ B. Penkala, Sprawozdanie z badań 17 próbek materiałów kamiennych i zapraw pobranych z kościoła parafialnego w Kraśniku pod wezwaniem WNMP, 1986, mszp. w archiwum WUOZ w Lublinie, s. 1-23.

⁷ E. Piondło, B. Winiarczyk, W. Boruch, J. Studziński, Kościół par. w Kraśniku/architektura/, 1991, mszp. w archiwum WUOZ w Lublinie, s. 1-69.

⁸ Dz. cyt., s. 60.

⁹ J. Kowalczyk, Wybrane materiały do przygotowywanej publikacji dotyczącej inwentaryzacji zabytków przeprowadzonej w Królestwie Polskim (Gubernia Lubelska) przez Kazimierza Stronczyńskiego w latach 1844-1856, zestawienie widoków akwarelowych zabytków z połowy XIX wieku z obecnym stanem, archiwum WUOZ w Lublinie, bez stron.

¹⁰ Dz. cyt. Fragment tekstu do opracowania przekazany przez mgr Jacka Studzińskiego, bez strony.

cowaniach, jak również wstępnych badaniach obiektu były możliwe dopiero w związku z planowanymi pracami remontowymi kościoła parafialnego w Kraśniku.

Historia obiektu w odniesieniu do nowych ustaleń

Topograficznie miasto Kraśnik położone jest przy wczesnośredniowiecznym szlaku prowadzącym z Krakowa przez Zawichost do Lublina i na Ruś. Usytuowane nad rzeczką Wyżlicą, na wzgórzu, pierwotnie otoczone było obwarowaniami. Rynek miasta czworoboczny z ulicami wybiegającymi z narożników. Kościół parafialny z dawnym klasztorem kanoników usytuowany został na zachód od rynku.

Powstanie murowanej świątyni sięga początkami XV wieku i związane jest z rodem Tęczyńskich Rabsztyńskich. Budowa kościoła trwała wiele lat. Najstarszą częścią jest prezbiterium i zakrystia, których powstanie datuje się na rok 1448¹¹. Realizacja budowy związana była z osobą proboszcza księdza Jana Kalińskiego, herbu Topór, który wystawił obecne prezbiterium i zakrystię własnym kosztem, jak wskazują w dokumentacji historycznej. Zapewne jednak fundację na rzecz budowy uczynił Andrzej z Tęczyna Rabsztyński właściciel dóbr. Był to niewielki kościół wybudowany z cegły na kamiennej podmurówce, oszkarpowany, z wejściem bocznym od strony północnej przy której powstała wykonana z kamienia zakrystia, jak podają autorzy dokumentacji naukowej. Obecne rozpoznanie obiektu weryfikuje informację, gdyż zakrystia jak i dawny skarbiec wybudowane zostały w całości z cegły, a łączenie wątków potwierdza że powstały równocześnie czasowo. Kościół nosił wezwanie Wniebowzięcia NMP. W tym czasie właścicielem Kraśnika był Jan z Tęczyna Rabsztyński (żonaty z Barbarą z linii końskowskiej rodu Tęczyńskich), z którego osobą jest związana dalsza rozbudowa kościoła. Jan Rabsztyński uczynił fundację, w intencji zbawienia duszy swego tragicznie zmarłego ojca, związanego z ruchem heretyckim husytów i zamordowanego przez mieszczan krakowskich w roku 1461. W działaniach tych był wspierany przez stryjka Jana Tęczyńskiego, z gałęzi krakowskiej z siedzibą w Morawicy, która jak wskazuje ks. dr hab. Włodzimierz Bielak¹² posiadała liczne związki z klerem m.in. kanonikami krakowskimi i była fundatorem ich kościoła w Krakowie, z Uniwersytetem Krakowskim i posiadała liczne związki rodzinne z ustosunkowanymi możnowładcami. Powstały wtedy nawa główna i dwie nawy boczne oraz przesklepione zostało prezbiterium. Zapewne za sugestią stryja do budowanego kościoła Jan Rabsztyński sprowadził w 1469 roku Kanoników Regularnych Laterańskich z Krakowa z macierzystej kongregacji przy kościele Bożego Ciała¹³. Kanonicy z Krakowskiej Kongregacji Kanoników Regularnych Bożego Ciała w Polsce żyli duchowością oraz rozwijali kult Bożego Ciała i Najświętszej Marii Panny, zakładając przy swoich klasztorach bractwa Najświętszego Sakramentu, Pięciu Ran Jezusa i Najświętszej Marii Panny¹⁴. Rabsztyński umieścił kanoników w drewnianym budynku wybudowanym w tym samym roku. W związku z tym parafia świecka została zamieniona na zakonną, a kościół uzyskał dodatkowe wezwanie św. Augustyna. Przy opisach sprowadzenia Kanoników Laterańskich do Kraśnika mówi się tylko o wybudowaniu dla

¹¹ E. Piondło, B. Winiarczyk, W. Boruch, J. Studziński, dz. cyt. s. 14.

¹² Informacje z wykładu ks. W. Bielaka pt. „Okoliczności fundacji klasztoru” wygłoszonego na sesji naukowej Klasztor kanoników regularnych w Kraśniku-rola kulturotwórcza i cywilizacyjna w mieście i regionie 12-14 czerwca 2015 r.

¹³ Dz. cyt., s. 15.

¹⁴ Encyklopedia katolicka, T. VIII, s. 587.

nich klasztoru, a więc kościół musiał być wystawiony lub na ukończeniu¹⁵. W tym momencie okazuje się bezcenna odnaleziona w archiwach lubelskich przez krakowskiego kanonika regularnego prof. dr hab. Kazimierza Łataka – umowa z 1 marca 1491 roku zawarta przez kraśnickiego prepozyta Jana z Bytomia na dostawę kamienia z murarzem lubelskim.¹⁶ Dokument ten potwierdza moment rozpoczęcia prac przy budowie kamiennego korpusu głównego kościoła; wzniesiono trójnawowy pseudo halowy założony na wydłużonym prostokącie korpus główny ze szczytami, rozbudowanym od strony zachodniej i skromniejszym od strony wschodniej. Ceglane prezbiterium już istniało i pełniło funkcję pierwszego murowanego kościoła z roku 1448. W takiej wersji gotycki kościół przetrwał do lat 20-tych XVI wieku, kiedy nowa gałąź rodu Tęczyńskich stała się właścicielem Kraśnika, tworząc ważny ośrodek i siedzibę rodu.

W 1 połowie XVI wieku nastąpił wzrost znaczenia rodu Tęczyńskich, którzy postanowili gotycką świątynię przebudować w myśl nowych zasad renesansowych. Inicjatorem i fundatorem przebudowy kościoła był najprawdopodobniej Jan Gabriel Tęczyński, żonaty z dziedziczką klucza końskowolskiego Anną, która po jego śmierci w 1497 roku pozyskała dla swoich dzieci dobra klucza kraśnickiego. Jan Gabriel legitymował się wieloma tytułami i uważany był za najbliższego powiernika królowej Bony; propagator reniesansu w Polsce. Za zasługi Tęczyńcy uzyskali w roku 1527 tytuł hrabiego przyznany przez cesarza Karola V, co znalazło odzwierciedlenie w umieszczonych herbach rodowych w świątyni kraśnickiej¹⁷. Wraz z przebudową kościoła rozpoczęto budowę murowanego klasztoru dla kanoników. Prace w kościele rozpoczęto przed 1527 rokiem i zakończono przypuszczalnie w 1541 r. (data z portalu prowadzącego na ambonę wewnątrz kościoła)¹⁸. Podwyższono mury prezbiterium i wybudowano szczyt ponad nim, całość otrzymała łącznie z prezbiterium nowe sklepienia. Wystawiono nowy chór muzyczny, wydzielono także w ostatnim przęśle zachodnim po obu stronach chóru dwie kaplice z przeznaczeniem na grobowce rodziny Tęczyńskich. Tęczyńscy byli właścicielami Kraśnika do połowy XVI wieku. W 1579 roku poprzez zakup miasto przeszło w ręce książąt Olelkowiczów-Słuckich i na krótki okres w ręce książąt Radziwiłłów¹⁹. Następnie Kraśnik przeszedł w ręce rodu Zamoyskich. W roku 1604 Jan Zamoyski, hetman, włączył Kraśnik do utworzonej przez siebie ordynacji zamojskiej (w jej skład wchodził do połowy XIX wieku)²⁰.

W mieście nadal funkcjonowała parafia zakonna, uposażana przez kolejnych właścicieli, a budowa była kontynuowana z inicjatywy przeora i proboszcza kraśnickiego Jana Baptysty Malonowskiego (uwiecznionego na jednym z portretów w kościele). Kolejnym dodanym w roku 1609 elementem bryły budynku była wybudowana kaplica południowa na zakończeniu nawy bocznej. Trwałość ta została zachwiana w czasie potopu szwedzkiego. W roku 1657 kościół został zrabowany i częściowo spalony²¹. Wówczas zawaleniu uległ gotycki szczyt nad nawą główną. Kościół został jednak szybko odbudowany i wy-

¹⁵ E. Piondło, B. Winiarczyk, W. Boruch, J. Studziński, dz. cyt., s. 15

¹⁶ Informacja podana przez prof. dr hab. Kazimierza Łataka w wygłoszonym referacie: „Konwent kraśnicki i jego aktywność od fundacji do kasaty” na konferencji naukowej 12 czerwca 2015 r. w Kraśniku.

¹⁷ E. Piondło, B. Winiarczyk, W. Boruch, J. Studziński, dz. cyt., s. 16.

¹⁸ Dz. cyt., s. 16.

¹⁹ Dz. cyt., s. 16.

²⁰ Dz. cyt., s. 16.

²¹ Dz. cyt., s. 17.

posażony na nowo, ale już w nowym duchu barokowym. Przypuszczalnie inicjatorem odbudowy był III ordynat Jan Sobiepan Zamoyski, wystawiono wtedy barokowy szczyt fasady i zmieniono wystrój wewnętrzny świątyni. Podczas tej przebudowy powstała biblioteka i oratorium nad zakrystią. Od najazdu szwedzkiego następuje powolny upadek miasta. W 1678 roku kościół dotknął następny pożar, w wyniku którego spalił się dach, prawdopodobnie sklepienie zostało nienaruszone. Oba pożary nie naruszyły budynku klasztornego, otoczonego murem, który jednocześnie otaczał kościół wraz z cmentarzem przykościelnym, jedynym wtedy w Kraśniku²². W ramach ordynacji zamojskiej w XVIII wieku nie prowadzono poważniejszych inwestycji budowlanych przy kościele, z wyjątkiem odbudowy po pożarach. Kolejny pożar w roku 1735 nie przyniósł większych szkód, natomiast spaliła się znaczna część klasztoru i spłonęło archiwum parafii²³. Wówczas nastąpiła dalsza rozbudowa budynku klasztornego. Następny pożar wybuchł, gdy wojska rosyjskie walczyły pod Kraśnikiem z kozakami, w jego wyniku spalił się po raz kolejny dach, kryty gontem. Remont zakończono dopiero w roku 1768. W tym czasie na zlecenie Bractwa Różańcowego istniejącego przy kościele pracował tu architekt Józef Herbut²⁴. Wizytacja z 1782 roku podaje dobry stan zachowania kościoła i otoczenia²⁵. Następny pożar, który dotknął kościół wybuchł w 1803 roku i zniszczył gontowe pokrycie dachu²⁶. W 1806 roku zabilono większość malowideł we wnętrzu kościoła²⁷. W latach 1824-25 przeprowadzono gruntowny remont i restaurację kościoła, prace objęły również budynek klasztorny. Przeprowadzono remont dachu obejmujący wymianę więźby i pokrycia z gontu na dachówkę, obniżono przy tym wysokość dachu²⁸. Kolejny remont dachów przeprowadzono w latach 1843-44, na który ordynacja zamojska przeznaczyła drewno i dachówkę²⁹. Kolejny pożar miasta w latach 60 XIX wieku nie spowodował większych strat, gdyż opinia z lustracji przeprowadzona przez Dozór Kościelny z roku 1863, potwierdza ogólny dobry stan założenia, wymagającego niewielkich napraw w postaci naprawy tynków zewnętrznych na kościele, reperacji dachówek karpiówek, pokrycia szczytów skarp blachą w miejsce dachówek, wymiany rynien³⁰. Dozór ponadto stwierdził, że szczyt wschodni miał być również pokryty blachą, a jego naprawa winna przebiegać pod nadzorem i według projektu budowniczego powiatowego. Uzupełnień wymagały także niektóre detale kamienne, a realizacja prac na zewnątrz i wewnątrz miała przebiegać pod nadzorem i według projektu budowniczego. Z informacji tej wynika, że wówczas kościół był już tynkowany na zewnątrz, a nie jak wskazywał zespół badaczy prof. Kowalczyka na podstawie analiz rysunków Stronczyńskiego, że nie był tynkowany. Należy przychylić się do informacji dozoru, że kościół był otynkowany na zewnątrz w XIX wieku, co potwierdza również analiza fotografii, na których widać cienką warstwę zacierki, spod której widoczny jest budulec. Ponadto nie należy zapominać, że ikonograficzne przekazy malarskie są obarczone wizją artystyczną i nie są wiernym

²² Dz. cyt., s. 17.

²³ Dz. cyt., s. 19.

²⁴ Dz. cyt., s. 18.

²⁵ Dz. cyt., s. 18.

²⁶ Dz. cyt., s. 19.

²⁷ Dz. cyt., s. 19.

²⁸ Dz. cyt., s. 19-20.

²⁹ Dz. cyt., s. 20.

³⁰ Dz. cyt., s. 20.

odtworzeniem rzeczywistości. Fakt wcześniejszego tynkowania kościoła na zewnątrz potwierdza również stan muru po wybudowaniu barokowego szczytu fasady, gdy użyto do jego budowy cegły a nie kamienia, powstały nierówności w łączeniu wątków i przesunięcia. Nie pozostawiono by w takim stanie głównej fasady kościoła, lecz musiało zatynkować w celu zakrycia wprowadzonych zmian.

W roku 1864 rząd carski wydał ukaz o kasacie klasztoru w Kraśniku³¹. Kościół otrzymał prawo jedynie do dwóch duchownych do obsługi parafii. Budynek klasztorny został podzielony. Własnością parafii pozostał kościół, niewielka część klasztoru, tereny wokół i biblioteka klasztorna. Większą część klasztoru zabrali władze rosyjskie. Pożar z roku 1877 spalił dach na kościele, dzwonnice oraz budynek klasztorny³². Przystąpiono do remontu wieży i pokrycia dachu kościoła i części klasztoru należącej do parafii. Kolejny pożar z roku 1883 spalił świeżo wyremontowany dach na kościele³³. Prace remontowe prowadzone były wewnątrz i zewnątrz budynku, nieukończone jeszcze w roku 1887, kiedy ulegał pogorszeniu stan zachowania sklepień, przez które lała się woda do wnętrza kościoła³⁴. Sklepienia uległy uszkodzeniu podczas pożaru w roku 1877 lub 1883. Podczas tych prac remontowych planowano dokończyć krycie dachów, założyć rynny i otynkować kościół z zewnątrz, odmalować wewnątrz (co potwierdza, że dekoracja malarska wnętrza była już zamalowana) oraz wymienić stolarkę okienną i przeszklenie. Sztukaterie i dekoracja kamienna wewnątrz i na zewnątrz miały być odnowione i oczyszczone oraz wymienione posadzki. Niestaranność wykonanych wówczas prac spowodowała, że w roku 1890 ponownie stwierdzono konieczność naprawy dachów³⁵. W pierwszych latach XX wieku rozpoczęto porządkowanie terenu wokół kościoła i remont obiektu. Dach na kościele wykonano z blachy ocynkowanej, a prace te rozpoczęły się w roku 1907 i trwały około dziesięciu lat³⁶. Wyremontowano kościół i zabudowania gospodarcze oraz nadbudowano wieżę nad kruchtą i umieszczono na niej zegar a nad wejściem ustawiono kamienną figurę Matki Boskiej³⁷. Wówczas przeniesiono gotycką płaskorzeźbę z przedstawieniem Koronacji Matki Boskiej z dolnej kondygnacji kruchty na wieżę³⁸. Jak wskazują obecnie przeprowadzone prace, wówczas również dokonano zmiany układu tarcz herbowych, a jedna została usunięta.

Po uzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. parafia podjęła starania o odzyskanie części budynku poklasztornego³⁹. W okresie międzywojennym kościół znajdował się w dobrym stanie technicznym i był poddawany bieżącym reperacjom.

Podczas drugiej wojny kościół nie ucierpiał. W roku 1949 odnowiono wnętrze kościoła, a w 1953 w południowej nawie bocznej ułożono posadzkę⁴⁰. Oględziny kościoła z tego roku wskazywały na konieczność remontu wieży nad kruchtą, a cały budynek odnowienia na zewnątrz, prowadzono bieżące prace remontowe. W roku 1955 wystawiono

³¹ Dz. cyt., s. 21.

³² Dz. cyt., s. 21.

³³ Dz. cyt., s. 22.

³⁴ Dz. cyt., s. 22.

³⁵ Dz. cyt., s. 23.

³⁶ Dz. cyt., s. 23.

³⁷ Dz. cyt., s. 24.

³⁸ Dz. cyt. s. 50.

³⁹ Dz. cyt., s. 23.

⁴⁰ Dz. cyt., s. 24.

nową sygnaturkę nad nawą główną⁴¹. Poważniejszy remont rozpoczęto w 1958 roku od prac przy wieży nad kruchtą, które zostały wstrzymane przez konserwatora wojewódzkiego, a dokończono je w późniejszym okresie zgodnie z zaleceniami⁴². W roku następnym wyremontowano ściany zewnętrzne kościoła oraz części budynku poklasztornego, będącego własnością parafii⁴³.

W roku 1960 przebudowano częściowo podziemia kościoła, w związku z montażem instalacji centralnego ogrzewania⁴⁴. Kolejno realizowane prace remontowe miały charakter napraw bieżących. W szerszym zakresie prowadzono od 1971 roku prace badawcze i konserwatorskie przy zabytkach ruchomego wyposażenia kościoła i polichromiach ściennych. W roku 1981 parafia rzymskokatolicka odzyskała całość budynków poklasztornych i przystąpiła do ich remontu⁴⁵. Podczas prac konserwatorskich przy nagrobku Andrzeja Kośli znaleziono elementy nazwane przez badaczy „romańskimi” w formie kolumny i fragmentu arkady⁴⁶. W wyniku badań powstało opracowanie projektowe przeniesienia nagrobka i ekspozycji kolumny in situ w poziomie posadzki. W roku 2007 podjęto prace remontowe przy elewacjach kościoła, które przyczyniły się do uzyskania danych popartych badaniami, pozwalających na uzupełnienie lub korektę historii kościoła kraśnickiego i jego przekształceń architektonicznych. Analiza stylistyczna i zmiany architektoniczne będą przedmiotem następnego artykułu.

SUMMARY

The reason for discussing the issue of the parish church in Kraśnik and, hopefully, dedicating further articles to it, is – contrary to what may seem – very limited access to information about this work of art and architecture of the Gothic origin, remarkable on the Polish scale – especially in the written or printed form of a broader range. I hope that the skills of an art historian and a restorer's office employee, who directly participated in the renovation and restoration process of the church in Kraśnik, commenced in 2007, shall enable systematization and presentation of the results of this process in a broader context. In the first article I wish to present the current state of research and historical information about the church in Kraśnik in relation to the new findings.

⁴¹ Dz. cyt., s. 24.

⁴² Dz. cyt., s. 24.

⁴³ Dz. cyt., s. 24.

⁴⁴ Dz. cyt., s. 24.

⁴⁵ Dz. cyt., s. 25.

⁴⁶ W. Koziejowski, T. Michalak, dz. cyt.

1. Kraśnik, fragm. mapy Heldensfelda z l. 1801-1804, archiwum WUOZ w Lublinie.

2. Kraśnik, kościół par., strona pd.-zach., fot. S. Zaborowskiego z ok. 1905 roku, zamieszczona w publikacji A. Szyszko-Bohusza, archiwum WUOZ w Lublinie.

3. Kraśnik, kościół par., fasada, fot. S. Zaborowskiego z ok. 1905 roku, zamieszczona w publikacji A. Szyszko-Bohusza, archiwum WUOZ w Lublinie.

4. Kraśnik, kościół par., kruchta, fot. P. Przega-
lińskiego, zamieszczona w publikacji A. Szyszko-
-Bohusza, archiwum WUOZ w Lublinie.

5. Zestawienie szczytów z XIX-
wiecznych przedstawień Stron-
czyńskiego ze stanem XX-wiecz-
nym, zamieszczone w publikacji
J. Kowalczyka, archiwum WUOZ
w Lublinie.

6. Zestawienie kruchty pd. z XIX-
wiecznych przedstawień Stron-
czyńskiego ze stanem XX-wiecz-
nym, zamieszczone w publikacji
J. Kowalczyka, archiwum WUOZ
w Lublinie.

NIEZNANE ZAŁOŻENIE REZYDENCJONALNO-OBRONNE W KRYNICACH, POW. TOMASZOWSKI

O miejscowości Krynice, położonej nad rzeką Kryniczanką, na Roztoczu Środkowym wzmiankują dokumenty historyczne już w 1 poł. XV w. W roku 1435 Krynice wraz ze wsiami Łabunie i Dzierążania należały do Adama z Łabuń, wymienionego jako współfundatora kościoła w Łabuniach (Janeczek, 1993,s.351). Jan Długosz w swoich kronikach pisał o położonym w pobliżu jeziorze krynickim jako o osobliwości ziemi bełskiej (Długosz, 1962,s.152). Na mapie Królestwa Galicji i Lodomerii wykonanej przez Fridricha von Miega w latach 1779 – 1782 wyraźnie oznaczone zostały zabudowania Krynicy wraz z rozległym jeziorem (ryc. 1). Wzdłuż jeziora po północnej jego stronie biegła droga wiodąca do Zamościa. W Słowniku Geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich czytamy *”Jadącym z Krynicy na zachód ku Zamościowi odsłania się cudowna panorama na zamknięcie jar po obu stronach wyniosłości pokrytej lasem liściastym i dochodzącym do tysiąca stóp nad poziomem morza”*. Intrygującym obiektem oznaczonym na mapie F. Miega okazało się nieznane założenie zlokalizowane na skarpie na zachodnim krańcu tej miejscowości. W miejscu tym oznaczono czworoboczny obiekt z zabudowaniami. Trzy niewielkie budynki znajdowały się na majdanie. Duży budynek, zapewne murowany dwór, autor mapy umieścił w północno-zachodnim narożniku założenia. Obecność pozostałości warowni potwierdziła obserwacja cyfrowego obrazu ukształtowania terenu uzyskanego na podstawie pomiarów lotniczego skaningu laserowego wykonanego w ramach programu ISOK (ryc. 2). W terenie zabytku, mimo iż w 1988 roku prowadzono na tym obszarze w ramach AZP badania powierzchniowe nie zarejestrowano śladów średniowiecznego i nowożytnego osadnictwa. Próbę odnalezienia w terenie reliktyw ufortyfikowanego założenia podjęto w grudniu 2015 r. Weryfikacja przeprowadzona w dogodnych warunkach terenowych zakończyła się sukcesem. Niemal na przedłużeniu drogi gminnej, obecnie biegnącej w głębokim jarze nad obecnym *zalewem krynickim* odsłonił się porośnięty drzewami wał ziemny o długości ok. 120 m. i wysokości 2.5 m (fot. 1). Ziemnym obwałowaniom towarzyszyła biegnąca równolegle zewnętrzna głęboka fosa. Wał rozciągnięty na osi wschód-zachód w połowie swej długości przecięty został przez miejscowych rolników przejazdem do pól. Na profilu przeciętego wału odsłonięte zostały ziemne struktury. Na wschodnim końcu wału zachował się relikw wysuniętego ponad linie wału czterobocznego bastionu-basteji. Wschodnie i południowe odcinki wałów nie zachował się w tak dobrym stanie, jednakże ich zarys nadal jest czytelny na zaoranym polu. Na podstawie wywiadu z okolicznymi mieszkańcami ustalono, że niwelacje szanica wschodniego przeprowadzono początku XXI wieku, w związku z wytyczaniem nowej drogi prowadzącej do zalewu. Podczas powierzchniowej penetracji na północ od wału zlokalizowano kilka skupisk rumoszu ceglanego przemieszanego z fragmentami zaprawy wapienno-piaskowej. Zapewne są to relikty zniszczonych obiektów murowanych będących elementami omawianego założenia (ryc. 3). Z powierzchni plateau (obecnie nadal eksploatowanego rolniczo) pozyskano liczne zabytki ruchome. Były to fragmenty naczyń ceramicznych i szklanych, fragmenty

ornamentowanych kafli piecowych (fot. 2), niezidentyfikowane przedmioty metalowe oraz fragment cegły tzw. „*palcówki*”. Kolekcja pozyskanych zabytków reprezentuje relatywnie spójny chronologicznie zespół artefaktów datowanych na XVII – XVIII wiek. Odkryte relikty oraz materiał ruchomy stały się podstawą do weryfikacji i oznaczenia stanowiska w metodzie AZP numerem 91-89/10-16. Na podstawie obserwacji terenowych oraz analizy cyfrowych zobrażeń ASL udało się ustalić kilka danych dotyczących odkrytego obiektu. Krynicka warownia posiadała powierzchnię co najmniej 1,8h. Szerokość założenia mierzona wzdłuż osi EW wynosiła 130 m. Na osi NS obiekt posiadał długość 140 m. Ustalono, że główny wjazd do rezydencji znajdował się we wschodniej kurtynie wałów (ryc. 3). Nasuwa się pytanie, kto mógł wznieść krynicką warownię. Zachowane źródła historyczne dotyczące Krynicy pozostają mało wymowne. Dzięki kolidacjom rodzinnym dziedzicami Krynicy, po rodzinie Łabuńskich zostali Oleśnicy herbu Radwan. Marcin Oleśnicki od roku 1565 właściciel dóbr obejmujących Krynice wraz z przyległymi wsiami przyczynił się do znacznego rozwoju swojego majątku. Prowadził intensywną gospodarkę folwarczną i wzbogacił się jak większość szlachty w tym okresie dzięki sprzedaży zboża. W 1597 roku nastąpił podział majątku na Krynice Stare i Krynice Nowe (TG.10, s.632). Zapewne fakt podziału majątku wpłynął na potrzebę budowy drugiej siedziby. Mogło stać się to udziałem zarówno Marcina Oleśnickiego jak i jego brata Jarosława. W poł. XVII wieku Krynice były już własnością przedstawiciela możnego, magnackiego rodu Firlejów - Stanisława, który wówczas pełnił funkcję kasztelana lubelskiego. Łącząc powyższe wątki, można wysunąć hipotezę, że odkryte w Krynicach założenie reprezentuje znaną w nowożytniej Rzeczypospolitej formę umocnionej rezydencji szlacheckiej. Biorąc pod uwagę monumentalny rozmach budowniczych, prawdopodobnie mamy tu czynienia z jej odmianą, zwaną *palazzo in fortezza*. Obecność dużej fortyfikowanej siedziby szlacheckiej położonej przy zamojskim szlaku nie powinna budzić zdziwienia. Potrzeba podniesienia walorów obronnych szlacheckiego dworu poprzez usypanie ziemnych szańców i wykopanie fos wynikała zapewne z faktu, że ten region Rzeczypospolitej w XVII-XVIII wieku był miejscem szczególnie niespokojnym. Na obszarze obecnej ziemi zamojskiej często prowadzone były intensywne działania wojenne. Przed 1660 r. źródła odnotowują szkody jakie wyrządziły polskie wojska królewskie w Krynicach i Polanowie.

Pozostałości założeń obronnych zbliżonych w formie tj. czworoboczne szańce z bastionami - do warowni krynickiej można odnaleźć jeszcze w kilku innych miejscowościach na terenie południowo-wschodniej Lubelszczyzny (ryc. 4). Ich zachowane relikty, niestety bardzo już zdewastowane są nadal widoczne zarówno na wspomnianej mapie F. Miega i Mapie Kwatermistrzostwa, jak i na cyfrowych zobrażeniach ASL. Obiekty te, podobnie jak omawiane założenie w Krynicach, pomimo swej stosunkowo młodej proveniencji zasługują za uwagę badaczy oraz ochronę konserwatorską. W przypadku założenia w Krynicach przyszłe badania wykopaliskowe poprzedzone badaniami geofizycznymi będą mogły przyczynić się do dokładanego rozpoznania tego imponującego obiektu. Na zakończenie należy podkreślić, że rezydencja w Krynicach reprezentuje stosunkowo mało i dotychczas słabo rozpoznany metodami archeologicznymi typ ufortyfikowanego ziemnymi obwałowaniami nowożytnego założenia obronno-rezydencjonalnego (Kajzer, s. 66-67). Stan badań dotyczący tego typu warownych rezydencji pozwala łączyć je z XVI-XVII wiekiem (Bogdanowski, 1966, s. 119-123). Na ziemiach polskich założenia *palazzo in fortezza* należały do najbardziej typowych dla XVII w. (Kajzer, s.

74). Korelacja skromnego materiału zabytkowego, pozyskanego z terenu omawianego zabytku, z danymi źródłowymi może wskazywać, że krynicka warownia funkcjonowała w XVII–XVIII wieku.

LITERATURA:

Bogdanowski J., *Architektura obronna w krajobrazie od Biskupina do Westerplatte*, Warszawa Kraków 1996

Długosz J., *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, Księga pierwsza, Warszawa 1962, s. 156.

Janeczek A., *Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego: województwo bełskie od schyłku XIV do początku XVII w.*, Warszawa 1993.

Kajzer L. *Z problematyki badań założeń typu palazzo in fortezza w Polsce*, s.64-[w:] Architektura znaczeń. Studia ofiarowane prof. Zbigniewowi Bani w 65 rocznicę urodzin i w 40-lecie pracy dydaktycznej, Warszawa 2011.

Niedźwiedz Józef, *Leksykon historyczny miejscowości dawnego województwa zamojskiego*, Zamość 2004

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, aut. F. Sulimierski, B. Chlebowski, Warszawa 1880-1902.

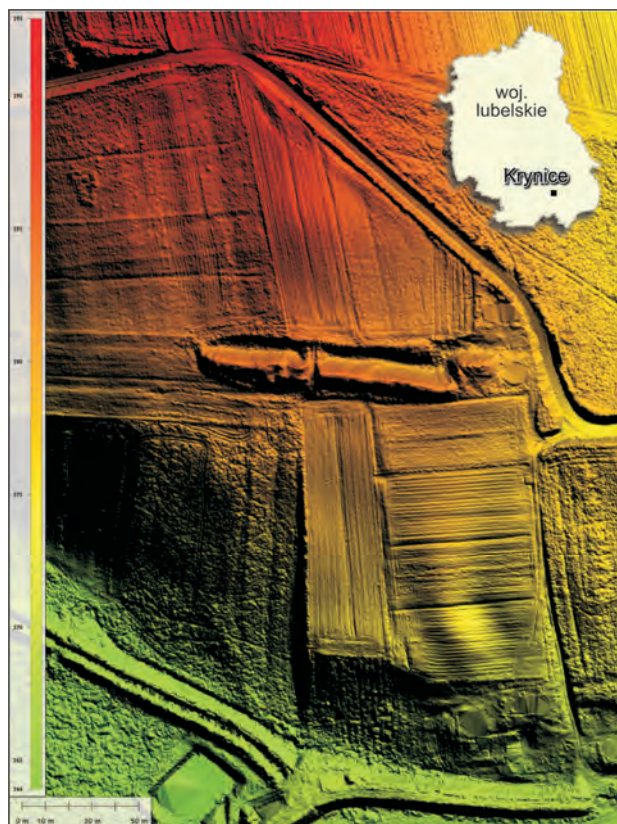
Terrestria Grabowiecensis, (Archiwum Państwowe w Lublinie)

SUMMARY

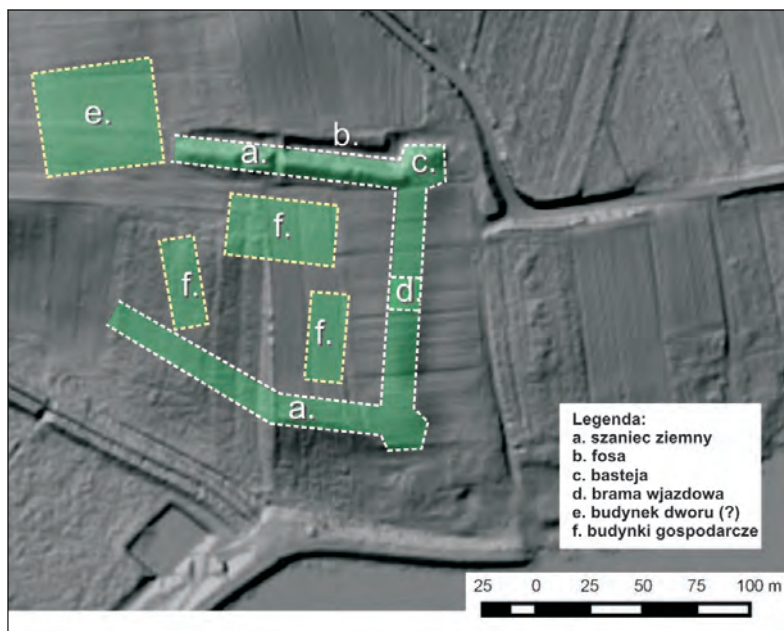
Village Krynice, located upon the Kryniczanka river in the region of Roztocze Środkowe, is mentioned in historical documents already in the first half of the 15th c. A map from the 18th c shows the buildings of Krynice and a vast lake. Along the lake, to the north, there was a road to Zamość. An intriguing item marked on the map turned out to be an unknown object located on the escarpment at the western edge of the village. A four-sided object with buildings was delineated there. The presence of the remains of a stronghold was confirmed by observation of the digital image of the lie of the land. Verification carried out in appropriate field conditions was successful. Almost on the extension of a district road, currently running through a deep ravine at the present Krynica Lake, an earth embankment overgrown with trees was revealed. The earth embankment is accompanied by a parallel deep moat. At the eastern edge of the embankment there is a preserved relic of a four-sided bastion-roundel protruding beyond the embankment line. Numerous movable historical objects were obtained from the surface. The collection of acquired historical objects represents a relatively chronologically coherent group of artefacts dated to the 17th-18th c. The area of the stronghold in Krynice was at least 1.8 ha. Juxtaposing the material obtained with historical motifs, a hypothesis can be formulated that the estate discovered in Krynice represents a kind of a fortified noble residence known in the modern Polish Republic. Taking into account the monumental scale of the builders' work, we probably deal here with a variant of such a residence, called palazzo in fortezza. It should be emphasized that the residence in Krynice represents a type of a defensive-residential estate fortified with earth embankments, from the Old Poland times, barely investigated with the archaeological methods so far.

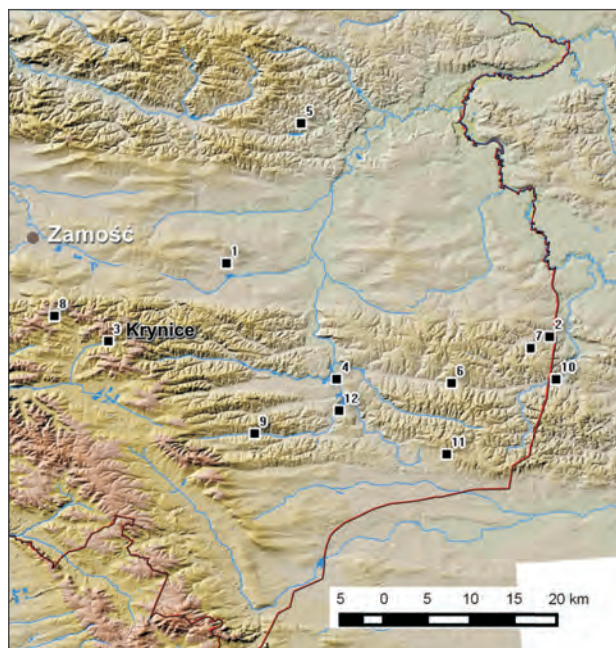
Ryc. 1. Założenie rezydencjonalno-obronne w Krynicach na dawnych mapach:
a. F. Miega (1763-1787) i b. Mapie Kwatermistrzostwa (1843)

Ryc. 2 Krynice, gm. loco. Założenie rezydencjonalno-obronne.
Widok numerycznego modelu terenu (NMT)

Ryc. 3 Rekonstrukcja założenia w Krynicach na tle cyfrowego obrazu NMT (oprac. G. Mączka)

Ryc. 4 Lokalizacja nowożytnych założeń obronnych z umocnieniami typu bastejowego na terenie południowo wschodniej Lubelszczyzny, na podkładzie mapy L. Gawrysiaka, Lublin 2014 (oprac. G. Mączka)

Fot. 1 Krynice. Widok na uszkodzony fragment ziemnych szańców (aut. W. Koman)

Fot. 2 Krynice. Fragmenty XVII-w. kafli pozyskanych w trakcie badań powierzchniowych (aut. G. Mączka)

LAUR KONSERWATORSKI 2016

26 kwietnia 2016 roku w ramach siedemnastej edycji Wojewódzkiego Otwartego Konkursu o „Laur Konserwatorski”, organizowanego przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków pod patronatem Generalnego Konserwatora Zabytków, Wojewody Lubelskiego i Marszałka Województwa Lubelskiego, na Zamku Lubelskim wręczono nagrody czterem gospodarzom zabytków. Referat okolicznościowy pt. „Malarskie dekoracje fasad staromiejskich kamienic w Lublinie” wygłosił prof. dr hab. Jerzy Żywicki z Uniwersytetu Marii Skłodowskiej-Curie w Lublinie.

Uroczystość ta była okazją do uhonorowania osób zaangażowanych w sprawy ochrony zabytków odznakami „Za opiekę nad zabytkami”, przyznawanymi przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Złote i srebrne odznaki otrzymało 21 osób – wyróżniających się gospodarzy zabytków, wykonawców prac i osób działających społecznie na rzecz ochrony zabytków i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

Należy przypomnieć, że celem konkursu „Laur Konserwatorski” jest:

- wyłonienie wyróżniających się realizacji konserwatorskich cechujących się wysoką jakością, prawidłowością działań przy zabytku, szczególną dbałością o kompleksowe przywrócenie mu świetności i utrwalenie wartości oraz znaczenia,
- promocja dobrych wzorów realizacji prac przy zabytku, adaptacji i dbałości o jego właściwe utrzymanie i zagospodarowanie,
- uhonorowanie i wyróżnienie wzorowych inwestorów-gospodarzy zabytków i wykonawców prac.

Kapituła Konkursu pod przewodnictwem Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przyznała w 2016 roku Laury Konserwatorskie następującym obiektom:

1. GMINIE MIEJSKIEJ W KRASNYMSTAWIE ZA KOMPLEKSOWY REMONT I KONSERWACJĘ DWORU W DAWNYM ZAŁOŻENIU DWORSKO-FOLWARCZNYM „STAROSTWO”.

Dwór w Krasnymstawie zwany „starościńskim” jest pozostałością dawnego zespołu dworsko – parkowego i folwarcznego, zlokalizowanego w południowej części miasta. Pierwsze przekazy archiwalne dotyczące folwarku pochodzą z 1782 r. Był to wówczas duży zespół z dworem, licznymi budynkami gospodarczymi, browarem i gorzelnią, należący do starostów krasnostawskich. W czasie wojen polsko – szwedzkich zniszczeniu uległ zamek królewski, gdzie rezydowali starostowie. Dlatego w 1774 r. przeniesiono siedzibę starosty do folwarku, zwanego później od swojej funkcji „Starostwem”. Dwór starościński, który dotrwał do naszych czasów, pochodzi z pierwszej połowy XIX w. W 1914 r. w trakcie walk o Krasnystaw spłonęły zabudowania gospodarcze, ocalał jedynie spichlerz i dwór. Po I wojnie światowej zespół dworski stał się własnością rodziny Radomyskich zamieszkującej ten teren do czasu parcelacji dóbr w 1944 r. Po II wojnie światowej na dawnym gazonie przed dworem wystawiono barak z mieszkaniami komunalnymi, a większą część zdegradowanego terenu parku zajmowały garaże i pomieszczenia magazynowe. Dwór był użytkowany na cele mieszkalne i zajmowany przez różne

instytucje. Od 1996 r. został wyłączony z użytkowania. Opuszczony ulegał stopniowej degradacji, a wszelkie prace zabezpieczające prowadzone były po interwencjach i nakazach konserwatorskich.

W 2012 r. opracowano projekt budowlany inwestycji. W trakcie prac projektowych wykorzystane zostały wydane wcześniej zalecenia konserwatorskie, przekazy historyczne i pozyskane od ostatnich właścicieli zdjęcia archiwalne przedstawiające dawny wygląd zespołu. Na ich podstawie odtworzono zagospodarowanie najbliższego otoczenia za- bytkowego dworu z gazonem przed frontem, układem alejek oraz doбором roślin charakterystycznych dla czasu jego funkcjonowania. Po wyburzeniu baraku stojącego przed dworem, komórek i części chaotycznej zabudowy uzyskano układ przestrzeni typowej dla założenia z okresu XIX i początku XX w. W trakcie prac remontowych odtworzono także pokrycie dachu drewnianym gontem; pracom konserwatorskim poddano portyk kolumnowy.

Z wnętrza dworu usunięto wtórne podziały akcentując sień reprezentacyjną i salon na osi środkowej, odgruzowano zawalone piwnice, wyremontowano ściany fundamentowe, a strych zaadaptowano na salę konferencyjną. We wszystkich pomieszczeniach ułożono drewniane podłogi i zakonserwowano drzwi frontowe, a pozostałe odtworzono na wzór zachowanych. Zamontowano okna skrzynkowe wykorzystując oryginalne okucia. Wyjątkowym odkryciem tej inwestycji były duże fragmenty tapet pokrywające drewniane ściany dworu, które przetrwały pod tynkiem położonym na nie prawdopodobnie w okresie międzywojennym. W trakcie dodatkowych prac konserwatorskich relikty tapet zostały wytransferowane i poddane zabiegom konserwatorskim. Najlepiej zachowane fragmenty po konserwacji zostały oprawione w ramy o wymiarach 70 x 100 cm i obecnie zdobią pomieszczenia w których pierwotnie występowały.

Dwór wpisany do rejestru zabytków w 1998 r. jest jednym z niewielu zachowanych na terenie województwa lubelskiego drewnianych dworów o konstrukcji wieńcowej i cechach klasycystycznych. Jest jednocześnie typowym przykładem dawnych skromnych siedzib podmiejskich. Zlokalizowany na wysokiej skarpie nadwieprzańskej, z kolumnowym gankiem w elewacji frontowej, gazonem i tarasem wychodzącym na część ogrodu, po wielu latach opuszczenia stał się jednym z najbardziej malowniczych akcentów w przestrzeni miejskiej, a jego otoczenie atrakcyjnym miejscem rekreacyjnym służącym mieszkańcom Krasnegostawu.

Prace remontowe prowadzone były w latach 2012–2015. Inwestycję sfinansowano ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2007–2013 oraz środków własnych samorządu miejskiego (ok 25 %).

Autorem projektu jest mgr inż. Barbara Skórzyńska-Terlecka – wraz z zespołem.

2. PARAFII RZYMSKOKATOLICKIEJ PW. ŚW. STANISŁAWA BM W CZEMIERNIKACH ZA KOMPLEKSOWE PRACE KONSERWATORSKIE PRZY KOŚCIELE PARAFIALNYM.

Kościół parafialny pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Czemiernikach, zlokalizowany w zachodniej pierzei rynku, został zbudowany z fundacji Henryka Firleja, dziedzica Czemiernik; od 1601 r. sekretarza królewskiego i późniejszego biskupa płockiego. Budowę rozpoczęto 3 maja 1603 r. wmurowaniem kamienia węgielnego. Prowadził ją prawdopodobnie lubelski murator Piotr Durie. Współpracował z nim turobińsko – zamojski sztukator Jan Wolff, autor renesansowo- manierystycznej dekoracji sklepienia

kościół, który swoją sygnaturę/gmerk pozostawił w kartuszu na ścianie prezbiterium z datą zakończenia prac w 1614 r. Kościół jest orientowany, ma symetryczną jednawową bryłę, z parą kaplic transeptowych i przylegających do nich zakrystii. Po obu stronach zamkniętego półkoliście prezbiterium, wprowadzono parę ujmujących korpus pięciokondygnacyjnych wież, nakrytych baniastymi, latarniowymi hełmami oraz przylegających do nich okrągłych wieżyczek, mieszczących klatki schodowe. Jednoosiową, dwukondygnacyjną fasadę kościoła, zwieńczoną szczytem, flankują, wspomniane wieże. Na osi umieszczono półkoliste wejście poprzedzone portykiem, wspartym na dwóch parach kolumn tokańskich. Trójprzęsłową nawę przykryto sklepieniem kolebkowym z lunetami. Fundator kościoła zadbał o jego bogaty jak na owe czasy kamienny wystrój w stylu renesansu lubelskiego. Do chwili obecnej zachowały się portale wewnętrzne i zewnętrzne, z których każdy zwieńczony został innym kartuszem z herbem fundatora – „Lewart”, oraz kamienne obramienia okienne z charakterystyczną dla renesansu lubelskiego plecionką. Wystrój wnętrza uzupełniono sztukatorską dekoracją sklepienia kościoła, wykonaną przez zespół Jan Wolfa. Niestety jej znaczna część, zdobiąca nawę świątyni, uległa zniszczeniu w trakcie pożaru w 1813 r. Z pierwotnego wyposażenia świątyni zachowały się jedynie dwie późnogotyckie rzeźby Matki Bożej i św. Jana, wkomponowane w manierystyczny ołtarz główny. Ołtarze boczne, ołtarze umieszczone w kaplicach, ambona oraz pozostałe wyposażenie, wykonane w stylu barokowym, pochodzą z XVIII wieku.

Ze względu na pogarszający się stan zachowania kamiennych elementów wystroju kościoła - obramień okiennych, portali wewnętrznych i zewnętrznych, prace przy nich parafia podjęła już w 2006 r. Jednocześnie parafia czemiernicka wykonała prace konserwatorskie przy elementach wyposażenia wnętrza: barokowej ambonie, przytęczowych ołtarzach bocznych z obrazami i ołtarzu głównym.

W 2015 r parafia podjęła prace konserwatorskie przy sztukatorskiej dekoracji sklepienia prezbiterium kościoła. Jej zły stan zachowania wynikał ze stopniowej degradacji, niefachowych napraw, szczególnie w XIX w., oraz wielokrotnego przemalowywania. Pierwotne warstwy malarskie zdobiące sztukaterie zostały odbarwione, zniszczone i zabrudzone przez pożar, jak również zdegradowane licznymi biologicznymi nawarstwieniami. Tynki w obrębie sklepienia i ścian prezbiterium poddawane były licznym naprawom, które pozostawiły ślady w postaci różnych faktur i materiałów.

Prace rozpoczęto wykonaniem dokumentacji, badań technologicznych i stratygrafii. Zdecydowano o usunięciu wtórnych warstw technologicznych i zabezpieczeniu odspojonych śladów warstw oryginalnych. Konserwację techniczną wykonano w zakresie konsolidacji warstw technologicznych partii sztukaterii, wypraw ścian i wysklepek. Naprawiono oraz wzmocniono elementy sztukaterii. Wykonano niezbędne rekonstrukcje sztukaterii i naprawy w obrębie ich powierzchni. Opracowano estetycznie powierzchnie sklepienia prezbiterium. Wykonano rekonstrukcje malatury i dekoracji pozłotniczej, opierając się na wynikach badań zachowanych oryginalnych warstw jak również na analizie porównawczej zachowanych obiektów i podobnych realizacji konserwatorskich. Interwencja konserwatorska miała na celu pełną konserwację zachowanych sztukaterii z niezbędnymi rekonstrukcjami form i warstw barwnych oraz naprawę i rekonstrukcję w obrębie ścian prezbiterium. Podjęte działania miały za zadanie powstrzymanie procesów destrukcji, przywrócenie pierwotnych walorów artystycznych i estetycznych

wnętrza, ze szczególnym uwzględnieniem przywrócenia zabytkowym powierzchniom parametrów technicznych.

Prace konserwatorskie realizował zespół kierowany przez Pawła Sadleja w oparciu o program prac opracowany przez Sarę Hejke.

3. PKP POLSKIM LINIOM KOLEJOWYM S.A. ZA KOMPLEKSOWY REMONT I KONSERWACJĘ WIADUKTU KOLEJOWEGO NAD ULICĄ KUNICKIEGO W LUBLINIE.

Wiadukt kolejowy nad ul. Kunickiego w Lublinie jest na terenie woj. lubelskiego jedynym przykładem realizacji - w okresie dwudziestolecia międzywojennego - dzieła inżynierii lądowej o rozbudowanej, bogatej formie architektonicznej, odwołującej się do porządków klasycznych.

W latach 90. XIX wieku zrealizowano linię kolejową łączącą Lublin z Chełmem. Linia przecięła jedną z głównych ulic miasta, tworząc niebezpieczny węzeł komunikacyjny. Próbę rozwiązania tego problemu przerwały działania wojenne I wojny światowej.

Dopiero w latach 1925-1928 powstał wiadukt kolejowy nad ulicą. Wstępny projekt został przygotowany przez Radomską Dyрекcję Kolejową Polskich Kolei Państwowych. Jego budowa otwierała bezkolizyjny dojazd do nowopowstającej dzielnicy „Dziesiąta”.

Budowa wiązała się z koniecznością wykonania podkopu (tj. obniżenia rzędnej ulicy) i przebudową układu komunikacyjnego w sąsiedztwie. Jednym z elementów projektu branży drogowej było usytuowanie przejść pieszych pod wiaduktem, na wysokości powyżej poziomu notowanych wylewów pobliskiej rzeki Czarniejówki. Projekty drogowe opracowane zostały w Wydziale Budowlanym Magistratu Lublina i podpisane przez Kierownika Wydziału - architekta Ignacego Kędzierskiego i inż. miejskiego Henryka Zamorowskiego. Inwestycja obejmowała realizację:

- żelbetowego ustroju nośnego składającego się z 15 przęseł płytowych, opartych na masywnych przyczółkach i 32 podporach w formie kolumn o średnicy 1 m,
- wystroju architektonicznego przyczółków i skrzydeł przyczółków, kolumn, balustrad i bocznych zewnętrznych krawędzi płyt ustroju nośnego nad jezdnią,
- układu komunikacji jezdnej i pieszej, powiązanego z przyległymi ulicami.

Stan techniczny wiaduktu przed remontem był bardzo zły. W obrębie elementów betonowych, powierzchni tynkowych jak i elementów stalowych obiektu widoczne były postępujące procesy korozyjne. Na powierzchniach tynkowych i betonowych występowały liczne spękania, ubytki i odspojenia dużych fragmentów - głównie w obrębie tralek, słupków, poręczy oraz partii cokołowych balustrady. Przyczółki i mury oporowe wykazywały znaczny stopień zasolenia w partiach przyziemia. Prawie całą powierzchnię zabytkowego wystroju wiaduktu pokrywały ciemne nawarstwienia brudu, sadzy i smółek, poprzerastane wykwitami soli.

Po zdefiniowaniu stopnia zniszczenia wiaduktu i określeniu koniecznych prac remontowych. Usunięto skorodowane warstwy betonu, wytypowano elementy tralek nadające się do ponownego wmontowania, które jednocześnie mogły służyć do wykonania nowych form. Czyszczenie przeprowadzono mechanicznie przez piaskowanie i groszkowanie. W podstawach zdwojonych kolumn, uzupełniono brakujące elementy bloków kamiennych, a nowe elementy wykonano na wzór pozostałych z granitu. Konserwacji poddano odbojniki i powtórnie je zamontowano. Odsłonięte pręty zbrojeniowe oczyszczono i zabezpieczono antykorozyjnie. Cała powierzchnia została zdezynfekowana i odgrzybiona. Wykonano rekonstrukcję tralek, uszkodzonych powierzchni betonowych,

w partiach cokołowych zastosowano uszczelniacz, który wzmacnia powierzchnię betonową i przedłuża jej żywotność. Uzupełniono także brakujące części boniowania. Konserwacji poddano część tralek. Po wykonaniu prac naprawczych części betonowych zaimpregnowano i pomalowano wszystkie części składowe wiaduktu. Stalowe przesła ozdoby balustrady oraz rozetki na skrzyżowaniu szprosów, zostały odtworzone na wzór pierwotnych w oparciu o dokumentację i inwentaryzację. Obecnie, po rekompozycji otoczenia wiaduktu, jest to jeden z najlepiej wyeksponowanych zabytków miasta. Autorem projektu był mgr inż. arch. Jacek Ciepliński. Prace konserwatorskie oparte były o program mgr Moniki Konkolewskiej.

4. PARAFII RZYMSKOKATOLICKIEJ PW. WNIEBOWZİĘCIA NMP W OPOŁU LUBELSKIM ZA KOMPLEKSOWE PRACE KONSERWATORSKIE PRZY KOŚCIELE PARAFIALNYM.

Parafia rzymskokatolicka istniała w Opolu Lubelskim od początku XIV wieku.. W XV wieku wybudowano drewniany kościół, do którego w 1615 r. Feliks Słupecki dobudował od północy murowaną kaplicę grobową. Budowę świątyni ukończyli w 1674 roku proboszczowie opolscy - Stanisław i Piotr Dobielowiczowie. Po sprowadzeniu w 1743 r. do Opolu Lubelskiego przez Jana Tarłę zakonu Pijarów i przekazaniu im kościoła, nastąpiła rozbudowa. W latach 1744-1749 zbudowano wieniec kaplic tworzących obejście nawy głównej – tzw. „kalwarię”. Obecnie po замуrowaniu arkad są to nawy boczne kościoła. Dzisiaj świątynia pełni funkcję kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP. Zarówno bryła budynku jak i jego wnętrze uległy na przestrzeni lat wielu zniszczeniom, dokonano licznych reparacji, przemalowań i uzupełnień. Tynki cementowe elewacji zatarty pierwotny detal i profil dekoracji oraz spowodowały ogromne zniszczenia.

Proboszcz parafii ks. Krzysztof Kozak w 2009 r. rozpoczął kompleksowe prace restauratorskie od remontu wypraw tynkowych i konserwacji detalu architektonicznego elewacji z przywróceniem barokowej formy i kolorystyki. Wyprawy tynkowe, dekoracje sztukatorskie i kamieniarkę oczyszczono, części zdeintegrowane - usunięto, a zachowane - zdezynfekowano i wzmocniono. Na płaskich powierzchniach i gzymsach wykonano tradycyjną metodą, piaskowo-wapienne tynki dwuwarstwowe, barwione w masie, na bazie sieni naturalnej z laserunkami.

Prace prowadzono również przy elewacjach kaplic bocznych. W 1748 r. Jan Tarło sfinansował ich przebudowę, nadając kaplicy północnej funkcję rodzinnego mauzoleum, co potwierdza dekoracja zewnętrzna ścian. Pod kaplicą znajduje się krypta, a w niej pochówki Jana Tarły i jego żony Zofii z Krasieńskich; na elewacji kaplicy znajduje się epitafium pierwszej żony Jana - Elżbiety z Branickich Tarłowej.

Dekoracja kartuszy obramiających herby uległa poważnym zniszczeniom. Czynności ratunkowe polegały również na wykonaniu form uzupełniających. Znalezione pierwotną kolorystykę heraldyczną tarcz herbowych – cynober dla herbu Topór i błękit dla herbu Ślepowron, która została odsłonięta i uzupełniona. Prace przy konserwacji elewacji zakończono w 2014 r.

Wnętrze świątyni jest w stylu barokowym, posiada bogaty program ikonograficzny z przewodnim tematem maryjnym w prezbiterium (obraz Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej z Dzieciątkiem w ołtarzu głównym oraz polichromia sklepienia prezbiterium m.in. przedstawiająca Wniebowzięcie NMP). Jego autorem był ks. Ignacy Konarski. Na sklepieniu nawy przedstawiony został Chrystus w majestacie otoczony przez czterech

Ewangelistów i adorowany przez przedstawicieli stanów. W kaplicy północnej pw. Krzyża Świętego polichromię wykonał w 1749 r. Antoni Dembicki. Program ikonograficzny dopełniony został przez cykl obrazów jego autorstwa sygnowanych i datowanych na 1746 r. związanych z legendą Krzyża Świętego. W kaplicy południowej polichromię malował Józef Meyer; znajduje się w niej cykl obrazów poświęconych św. Józefowi Kalasantemu.

Stan zachowania wystroju i wyposażenia przed podjęciem prac był katastrofalny. Polichromia autorstwa Antoniego Dembickiego z lat 1751 – 1753, przemalowana w latach 60. XX w. w trudno usuwalnej technologii – była zniszczona i silnie zabrudzona. Drewniane wyposażenie zaatakowane przez drewnojady, z olejnymi przemalowaniami i przetartą malaturą obrazów, wymagało natychmiastowej interwencji.

W trakcie prac prowadzonych w latach 2009-2015 poddano konserwacji następujące barokowe wyposażenie z poł. XVIII w. :

- osiem ołtarzy bocznych, w postaci niedużych późnobarokowych mens i obrazów autorstwa Szymona Czechowicza, umieszczonych we wnękach nawy,
- rzeźby apostołów usytuowane na konsolach między ołtarzami,
- ambonę i chrzcielnicę,
- epitafia Zofii Tarłowej i Aleksandra Lubomirskiego,
- balustradę chóru wraz z prospektem organowym z 1910 r., z zabezpieczeniem za-bytkowego witraża z ok. 1900 r.

Pracom poddano również polichromię prezbiterium i nawy wraz z dekoracją sztukatorską. W czasie prac konserwatorskich w prezbiterium odsłonięto zacheuszek z datą 1641 r. oznaczającą czas konsekracji kościoła przywróconego katolikom, po odzyskaniu od kalwinów. Fragment ten pozostawiono jako świadectwo dawniejszego wystroju.

Wystrój kościoła posiada kilka unikatowych rozwiązań, w tym poddane pracom konserwatorskim:

- namalowane w obu kaplicach otwory okienne, które posłużyły jako wzór przy wymianie stolarki okiennej,
- namalowane otwory okienne w typie porte – fenetre w prezbiterium, sugerujące istnienie dwu łóż.
- drewniany lambrekin zdobiącym gzyms nawy.

Konserwacji poddano również unikatowy, barokowy wystrój snycerski zakrystii południowej.

Wymienione prace wykonane zostały pod kierownictwem konserwatorów dzieł sztuki Aleksandra Piotrowskiego i Dawida Szlachty. Całość dopełniona została uporządkowaniem otoczenia oraz wykonaniem iluminacji kościoła, co pozwoliło świątyni odzyskać dawny blask i splendor.

SUMMARY

On 26 April 2016, in the Lublin Castle, awards were granted to four hosts of historical monuments in the 17th edition of the Regional Open Competition for "Restorer's Laurel Award", organized by the Historic Preservation Officer of the Lublin Province under the patronage of the General Historic Preservation Officer, the Governor of the Lublin Province and the Marshal of the Lublin Province. An occasional lecture entitled: "The painterly decorations of facades of tenement houses in the Lublin Old Town" was delivered by Prof. Jerzy Żywicki, D.Sc., PhD, from Maria Curie-Skłodowska University in Lublin. The ceremony was also an occasion to award the people committed to protection of historical monuments with distinctions of the Minister of Culture and National Heritage "For Protection of Historical Monuments." The distinctions were awarded to 21 people – distinguished hosts of monuments, work contractors and people involved in volunteer work for protection of historical monuments and popularization of cultural heritage.

The Awarding Committee of the Competition granted "The Restorer's Laurel Awards" to:

- 1. The Municipality in Krasnystaw – for extensive renovation and restoration of the manor house in the former manor and farm estate "Starostwo"*
- 2. The Roman Catholic Parish of St Stanislaus Bishop and Martyr in Czemierniki – for extensive restoration works at the 17th c parish church*
- 3. PKP Polish Railways S.A. – for comprehensive renovation and restoration of the railway flyover above Kunickiego Street in Lublin*
- 4. The Roman Catholic Parish of the Assumption of Blessed Virgin Mary in Opole Lubelskie – for extensive restoration works at the parish church.*

1. Czemierniki, kościół parafialny, sklepienie prezbiterium po konserwacji, fot. D. Kopciowski, 2016.

2. Czemierniki, kościół parafialny, detal sklepienia w prezbiterium, fot. D. Kopciowski, 2016.

3. Czemierniki, kościół parafialny, ambona po konserwacji, fot. D. Kopciowski, 2016.

4. Krasnystaw, dwór w zespole „Starostwo” po remoncie, elewacja ogrodowa, fot. A. Frąckiewicz, 2016.

5. Krasnystaw, dwór w zespole „Starostwo” piwnice po remoncie, fot. A. Frąckiewicz, 2016.

6. Krasnystaw, dwór w zespole „Starostwo” po konserwacji, wnętrze, fot. A. Frąckiewicz, 2016.

7. Lublin, wiadukt kolejowy po remoncie, widok z ul. Kunickiego, fot. K. Rutkowski, 2016.

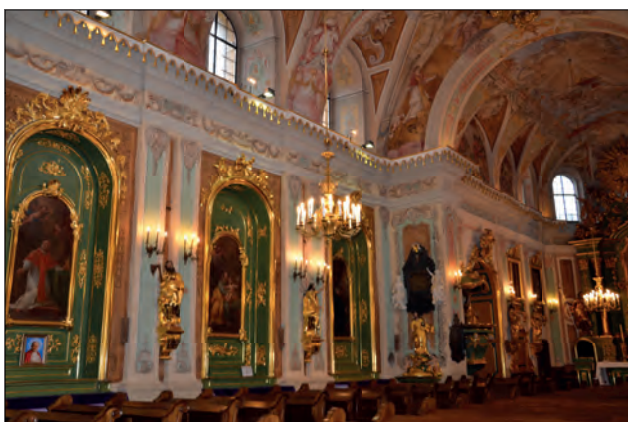
8. Lublin, wiadukt kolejowy po remoncie, kolumny, fot. K. Rutkowski, 2016.

9. Lublin, wiadukt kolejowy po remoncie, detal, fot. K. Rutkowski, 2016.

10. Opole Lubelskie, kościół parafialny, elewacja boczna po konserwacji,
fot. A. Frąckiewicz, 2016.

11. Opole Lubelskie, kościół parafialny, nawa główna po konserwacji,
fot. A. Frąckiewicz, 2016.

12. Opole Lubelskie, kościół parafialny, zakrystia po konserwacji,
fot. A. Frąckiewicz, 2016.

13. Uroczystość Laur Konserwatorski w gmachu Muzeum Lubelskiego, laureaci, fot. E. Kaczanowska, 2016.

14. Uroczystość Laur Konserwatorski w gmachu Muzeum Lubelskiego, laureaci, fot. E. Kaczanowska, 2016.

15. Uroczystość Laur Konserwatorski w gmachu Muzeum Lubelskiego, laureaci, fot. E. Kaczanowska, 2016.

16. Uroczystość Laur Konserwatorski w gmachu Muzeum Lubelskiego, laureaci, fot. E. Kaczanowska, 2016.

17. Uroczystość Laur Konserwatorski w gmachu Muzeum Lubelskiego, laureaci, fot. E. Kaczanowska, 2016.

18. Uroczystość Laur Konserwatorski w gmachu Muzeum Lubelskiego, wręczanie odznaczeń za opiekę nad zabytkami, fot. E. Kaczanowska, 2016.

19. Uroczystość Laur Konserwatorski w gmachu Muzeum Lubelskiego, wręczanie odznaczeń za opiekę nad zabytkami, fot. E. Kaczanowska, 2016.

20. Uroczystość Laur Konserwatorski w gmachu Muzeum Lubelskiego, fot. E. Kaczanowska, 2016.

21. Uroczystość Laur Konserwatorski w gmachu Muzeum Lubelskiego, fot. E. Kaczanowska, 2016.

III. Realizacje

Dariusz Kopciowski

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PW. ŚWIĘTEGO DUCHA W LUBLINIE, PRZEKSZTAŁCENIA ARCHITEKTONICZNE, BADANIA ARCHEOLOGICZNE, PRACE KONSERWATORSKIE

Na terenie zachodniego przedmieścia Lublina od XV wieku pojawiać się zaczęły nowe założenia sakralne. Jedno z nich – w bezpośrednim sąsiedztwie wjazdu do lokacyjnego miasta – tworzyła drewniana kaplica pod wezw. św. Jana, przy której działał szpital – zapewniający w najstarszym okresie swego istnienia głównie posługi religijne, a także dający schronienie ubogim, starcom, kalekom, ofiarom klęsk żywiołowych.

Po pożarze w 1419 roku, wybudowano nowy, murowany, gotycki kościół oraz zapewne drewniany szpital. W 1421 roku nowej świątyni nadano wezwanie św. Ducha, związane w polskiej tradycji z miejscami gdzie opiekowano się chorymi i ubogimi.

Od XVI wieku szpital zapewniał opiekę medyczną wszystkim mieszkańcom Lublina, niezależnie od pochodzenia i posiadanego majątku. W szpitalu tym w 1602 roku, życie skończył Sebastian Klonowic – poeta, rajca miejski, ławnik, pisarz i burmistrz Lublina.

Kolejny szpital wybudowany w 1608 roku (po pożarze w 1602 roku, który strawił znaczną część zabudowań) składał się z kompleksu murowanych budowli przylegających do kościoła od wschodu i północy, z wewnętrznym dziedzińcem otoczonym piętrowymi skrzydłami zwieńczonymi renesansowymi attykami. Pomiedzy kamienicami po przeciwległej stronie ul. Świętoduskiej (będącymi również własnością szpitalną) a zachodnim skrzydłem szpitala wybudowano łącznik nazywany Bramą Świętoduską.

W początkach XVII wieku część zabudowań szpitalnych wyburzono, wznosząc w ich miejsce kościół i klasztor karmelitów bosych (w miejscu obecnej lokalizacji ratusza miejskiego). Jak opisano w wizytacji z 1603 roku „(...) budynek szpitalny był to wielki dom murowany dotykający od wschodniej strony prezbiterium kościoła Ś. Ducha; a więc był położony między bramą krakowską i wspomnianym kościołem, czyli tu gdzie dzisiaj magistrat (...)”. Kolejne przywołane wyżej elementy zabudowy, których zły stan zachowania zadokumentował W. Gerson – wyburzono po poł. XIX wieku. W tym też czasie w ich miejscu powstały – zachowane do dzisiaj – dwa budynki mieszczące kawiarnię (wcześniej aptekę) i sklep jubilerski. Za nimi od strony ul. Świętoduskiej znajduje się brama wjazdowa na teren posesji - w neoklasycystycznej oprawie architektonicznej. Tuż za nią usytuowany jest budynek, w którym do lat 60. XX w. znajdowała się siedziba Miejskiej Straży Pożarnej.

Cmentarz

Z kościołem i szpitalem nierozłącznie od początku istnienia wiązał się cmentarz. Jego fragmenty znaleziono na zapleczu ratusza, podczas badań archeologicznych w latach 2007-2009. „(...) Historyczne nawarstwienia zalegały na głębokości około 290 cm poniżej współczesnej nawierzchni. W toku badań wykopaliskowych wyróżnionych zostało 8 poziomów grzebalnych zawierających 134 groby, do których złożono 173 osoby (...). Większość (...) posiadała własne, indywidualne mogiły. Pozostałe 64 szkielety znajdowały się w 25 grobach zbiorowych (...)”.

Zgodnie z wynikami badań, funkcjonowanie najstarszej części cmentarza, można umieścić pomiędzy rokiem 1419 a przełomem XV i XVI w. Wyniki badań sugerują, że przebadana część cmentarza została ulokowana na terenie wykorzystywanym pierwotnie jako zaplecze gospodarcze kaplicy/kościół. Wiele wskazuje także, iż najstarsza część nekropolii mogła znajdować się przed frontem założenia od strony obecnej ul. Krakowskie Przedmieście. Nie można też wykluczyć, że rozpoznany w trakcie badań teren zajmował znacznie większy obszar i miał charakter peryferyjny dla całości założenia sepulkralnego.

W najstarszej warstwie tzw. „humusu historycznego” (pod pochówkami) znaleziono „jamy” wczesnośredniowieczne, w tym dwie ziemianki (obiekty mieszkalne) z piecem grzewczym i fragmentami ceramiki z VII-XIII w.. Bezpośrednio pod warstwą humusu, na znaczącym obszarze znajdował się bruk kamienny, „przecięty” przez obiekty z XV wieczną ceramiką. Poziom bruku został naruszony przez pochówki z I fazy funkcjonowania nekropolii. Powyższe odkrycia wydają się potwierdzać fakt zagospodarowania zachodniego przedpoła grodu, przed lokacją miasta.

Kolejną fazę użytkowania nekropolii datowano na XVI stulecie. W tym czasie pochówki w dolnej warstwie zostały zasypane sześcioma poziomami warstw ziemi. Ostatnia III faza przypada na I poł. XVII stulecia. Z przekazów historycznych wynika, że cmentarz został zamknięty w 1623 roku, choć sporadycznie pochówki mogły odbywać się jeszcze do ok. 1721 roku. Datę tę przypuszczalnie można wiązać z zamknięciem cmentarza. Powodem tej sytuacji obok wspomnianego pożaru, była zapewne okoliczność przekazania części nieruchomości na rzecz oo karmelitów. Innym powodem zapewne było uszczuplenie majątku należącego do kościoła i szpitala św. Ducha. Wg Ks. J.A. Wadowskiego, „(...) nabywanie przez możną szlachtę różnowierczą placów i domów; egzempe-cye i libertacye dawane hojną ręką ostatnich Jagiellonów odbiły się fatalnie na majątku kościoła i szpitala Św. Ducha zarządzanym przez obywateli miejskich stanu świeckiego (...) członkowie magistratu sprzedawali place i ogrody należące do kościoła (...) bez wiedzy i zezwolenia zwierzchności duchownej (...)”.

Opiekę nad chorymi i bezdomnymi przeniesiono do szpitala św. Łazarza przy obecnej ul. Podwale – należącego początkowo do Bractwa Miłosierdzia, założonego w 1589 roku przez oo jezuitów.

Przekształcenia architektoniczne kościoła

Ks. J.A. Wadowski informuje, że „(...) od początku założenia kościół Ś. Ducha był mурowany; jakiego jednak był kształtu, jakiej wielkości, jakim było jego wewnętrzne urządzenie, żadnych wiadomości o tem przed początkiem XVII w. odnaleźć nie było można (...)”. Wyobrażenie kościoła z początku XVII wieku daje przedstawienie Lublina w monumentalnym, sześciotomowym dziele Brauna i Hogenberga pt. *Theatrum pra-*

ecipuarum totius mundi urbiurti (Przedstawienie wyróżniających się miast całego świata), znanym pod nazwą *Civitates orbis terrarum*, które zostało wydane w Kolonii w 1618 roku. Autor tego sztychu przedstawił kościół jako jednonawową budowlę z gotyckim, schodkowym szczytem fasady, nakrytą wysokim dwuspadowym dachem, z niższym, węższym prezbiterium i z przylegającym do kościoła od wschodu i zachodu szpitalem.

Kościół był kilkakrotnie niszczone pożarami i odbudowywany (w końcu XV wieku, w początkach wieku XVI i w II poł. XVI wieku). Najpoważniejsze szkody wyrządził jednak pożar w 1602 roku, którego skutki likwidowano do roku 1608. Kościół wówczas został odbudowany i gruntownie przekształcony. Wizyta kanoniczna z 1603 roku nadmienia, że kościół po spaleniu został w części odrestaurowany „(...) to jest w prezbiterium, które sławetny p. Stanisław Lichański, rajca lubelski, zasklepić i pięknie odmalować kazał, nawa pozostawała jeszcze w ruinie. Dlatego biskup Bernard Maciejowski w dekrete reformacyjnym zachęca rajców lubelskich, aby świątynię tę postarali się czym prędzej doprowadzić do dobrego stanu (...)”. Kościół po odbudowie zachował jednonawowy układ, lecz bezwieżowa fasada i półkoliście zamknięte węższe od nawy prezbiterium nosiły już cechy renesansu lubelskiego. Zwieńczenie zachodniej elewacji stanowił typowy dla renesansu lubelskiego szczyt flankowany sterczynami – co pokazuje obraz Pożar miasta Lublina w 1719 roku, eksponowany w bazylice oo dominikanów na Starym Mieście.

W 1610 roku wzniesiono od strony południowej nową kaplicę pod wezw. św. Stanisława, którą ufundował ww. rajca lubelski. Jego kosztem przebudowano także prezbiterium, nad którym ok. połowy XVII w. wzniesiono elipsoidalną kopułę z latarnią. Przy tej przebudowie najprawdopodobniej brał udział murator lubelski Jan Cangerle, którego działalność – jak pisał K. Majewski – „(...) charakteryzuje się systemem filarowo-sciennym w nawie oraz predylekcją do stosowania kopuły i to na planie spłaszczonej elipsy (...)”. Powyższe rozwiązania znajdują odzwierciedlenie w kościele św. Ducha. Detal architektoniczny wnętrza z tego okresu współtworzą pilastry – pojedyncze od strony nawy głównej i zdwojone od strony naw bocznych.

Murator ten pochodzący z północnych Włoch z okolic Lugano bądź Tessinu – brał także udział m.in. przy budowie kaplicy Królewskiej wpisanej w kubaturę fary kazimierskiej (1629-1631), przebudowie kościoła św. Krzyża w zespole klasztorным oo dominikanów obserwantów w Lublinie (1626-1629) i lubelskiego zamku (1635-1642), oraz – w tym samym czasie – prawdopodobnie w pracach przy zespole klasztorным ss brygidek w Lublinie.

Przy muratorach działały warsztaty sztukatorów, których realizacje noszą cechy podobieństwa w zakresie kompozycji, przybierającej postać układów geometrycznych bądź figuralnych, powiązanych z symbolicznymi plakietami. Cechy takie nosi dekoracja sztukatorska wnętrza kościoła św. Ducha. Występuje ona w obrębie prezbiterium, podłuczach arkad międzynawowych, łuku tęczowego, kolebkowych sklepień z lunetami oraz głowic pilastrów w nawach bocznych. Zarówno w kopule jak i podłuczach kompozycje opierają się na podziale płaszczyzn ramami sztukatorskimi o różnym kształcie, uzależnionym od rodzaju powierzchni (prostokąty, koła, formy zbliżone do krzyża i gwiazdy). W ramach – wiodącymi ornamentami są powtarzane rytmicznie wole oczka i astragal. Na sklepieniu nawy południowej i w podłuczach (oprócz tęczowego), wewnątrz wydzielonych ramami pół umieszczono ozdobne sztukatorskie elementy w postaci mono-

gramów maryjnych, uskrzydłonych głów anielskich, orłów z rozpostartymi skrzydłami, jednorożców, winnych gron, jablek granatu, rozet i koron. Kapitele pilastrów w nawach bocznych składają się z dwóch rzędów palmet, zamkniętych dołem półwałkiem, a górą wieńczonych wolutami.

Sztukaterie wykonane były z zaprawy wapienno-piaskowej. Do odciskania listew sztukatorzy używali drewnianych sztańc. Ponieważ formy te ulegały szybkiemu zużyciu i wymagały wymiany, w wielu wnętrzach zabytkowych świątyń z tego czasu zaobserwować można – podobnie jak w kościele św. Ducha – dużą różnorodność profili i przekrojów listew.

Pierwowzorem dla tego typu dekoracji były sztukaterie w prezbiterium kolegiaty zamorskiej zrealizowanej wg projektu Bernarda Morando oraz w kościele klasztorным oo bernardynów w Lublinie, przebudowanym przez Jakuba Balina.

Częścią XVII-wiecznego wystroju ścian nawy głównej kościoła św. Ducha była dekoracja malarska w formie zacheuszy, wspomniana w opisie wizytacyjnym kościoła z 1650 roku. Dwa z nich odkryto w nawie głównej w trakcie badań poprzedzających remont i poddano konserwacji. Z tego okresu pochodzi także detal architektoniczny nawy głównej, z attyckimi bazami i kompozytowymi głowicami (połączenie stylizowanego akantu z wolutami) pilastrów. Nad pilastrami znajduje się belkowanie, fragmentami gierowane. Częścią wystroju wnętrza są także późniejsze sztukaterie w formie płaskich, stylizowanych motywów roślinnych i obramień o uproszczonym profilu, umieszczone w górnych partiach ścian kaplicy św. Antoniego.

Jan Cangerle obok innych muratorów takich jak m.in. wspomniany wyżej Jakub Balin, Piotr Traversi, Jakub Tremanzel czy Piotr Durie – kształtował formy architektury lubelskiej w I poł. XVII w. W tym czasie Lublin pełnił rolę ważnego ośrodka kształtującego nowatorskie formy architektoniczne w okresie kontrreformacji.

W II poł. XVII wieku z fundacji pisarza koronnego Stefana Czarnieckiego, od północy dobudowano kaplicę Matki Bożej (obecnie nawa północna kościoła). Dalsze przekształcenia świątyni miały miejsce po kolejnym pożarze w 1733 roku, za czasów prepozyta ks. Ludwika Burneta, prawdopodobnie pod kierunkiem wybitnego architekta Pawła Antoniego Fontany. Dodano wówczas m.in. barokowy szczyt zachodni ujęty spływami, rozczłonkowany „siedzącymi”, pilastrami, z faliście wygiętym zwieńczeniem. Bryłę świątyni wzbogacono o dzwonnice (która ok. 1846 roku otrzymała zwieńczenie z piramidalnym hełmem) oraz kruchtę. Podwyższono także mury nawy głównej i przesklepiono ją kolebką z lunetami (prawdopodobnym pozostaje, że na rozebranym sklepieniu - w poł. XVII w. umieszczone były dekoracje sztukatorskie zniszczone podczas prac związanych z przedmiotową rozbiórką), a kaplice św. Stanisława i Matki Bożej połączono z nawą główną, tworząc z nich nawy boczne.

W latach 1878-1879 do obecnych rozmiarów rozbudowano zakrystię południową. W 1917 roku przemurowano filary pomiędzy nawą główną i boczną (północną). W 1928 roku do kaplicy św. Antoniego (wydzielonej z przestrzeni nawy północnej) przebito przejście z kruchty (wg proj. arch. Jerzego Siennickiego). W 1929 roku przeprowadzono remont wnętrza i wykonano polichromie w prezbiterium wg proj. Celestyna Miklaśińskiego.

W efekcie końcowym po licznych przywołanych wyżej przebudowach, kościół posiada układ trójnawowy, czteroprzęsłowy, ze sklepieniami kolebkowymi z lunetami, z zamkniętym półkoliście prezbiterium węższym od nawy głównej (wtopionym w bryłę

sąsiadującego Nowego Ratusza) przekrytym elipsoidalną kopułą z latarnią. Po bokach prezbiterium znajdują się dwie prostokątne w rzucie zakrystie. Od frontu na szerokości kościoła usytuowana jest kruchta przesklepiona w części kolebką z lunetami. Nad wejściem z kruchty do nawy głównej (na murowanej arkadzie), umiejscowiony jest chór z organami. Nad skrajnym przęsłem kruchty od strony ul. Krakowskie Przedmieście znajduje się wieża dzwonnicza.

Kościół z historycznymi nawarstwieniami stanowi ważny element krajobrazu kulturowego Lublina, wpisany w jego bogatą historię. W strukturze budowlanej świątyni znaleźć można czytelne formy renesansowe, barokowe i XIX wieczne (neogotyckie oraz nawiązujące do porządków klasycznych).

Prace konserwatorskie

Konserwacja polega na działaniach mających na celu zahamowanie procesów destrukcji zabytków, a także ich utrzymania w dobrym stanie technicznym przez jak najdłuższy czas.

Działania takie podejmowano przy kościele św. Ducha już od II poł. XVIII w. W I poł. XIX w. naprawiano sklepienia w kościele i zakrystii. W opisie z 1836 pisano, że „(...) wchodząc po lewej ręce sklepienie zarysowane i sztuki tynku gzymsowego odpadają, sklepienie obu bocznych kaplic i przy chórze popadane, a ściany winklowe oddzielone, nadzwyczajna rysa znajduje się na chórze. Trzebaby ankrować sklepienie i podmurować osłabione fundamenty (...)”. Powyższa sytuacja spowodowana była najprawdopodobniej bardzo złym stanem zachowania znajdującego się w ruinie - północnego skrzydła szpitala, pozbawionego już wówczas dachów. Kolejne remonty podejmowano w 1847, a następnie w 1864 roku, dzięki środkom finansowym przekazywanym przez mieszkańców Lublina. Utrzymanie kościoła i jego obsługi stało się bowiem po 1866 roku - gdy majątności kościoła św. Ducha uległy kasacie na mocy ukazu carskiego - całkowicie zależne od nich. W latach 1917, 1925 i 1936 – wykonano remonty elewacji. W okresie powojennym w latach 1946 i 1964 podjęto kolejne prace przy elewacjach, sprowadzające się do odbicia zniszczonych tynków i położenia nowych, a także prace związane z przełożeniem dachówki ceramicznej. W 1971 roku wymieniono zniszczoną drewnianą stolarkę okienną na wielokwaterową ślusarkę. Rok 1979 wiązał się z obłożeniem cokołu kościoła płytami z piaskowca. W 1980 roku dach pokryto blachą miedzianą.

Prace konserwatorskie kontynuowano w 2003 roku, kiedy gruntownie wyremontowano elewację, co wiązało się m.in. z przywróceniem historycznej kolorystyki w oparciu o sondażowe badania tynków i warstw malarskich. Prace te wiązały się także z konserwacją cokołu z piaskowca oraz wykonaniem iluminacji. W 2009 roku wykonano prace konserwatorsko-restauratorskie w obrębie nawy północnej, powiązane z odtworzeniem dekoracji sztukatorskiej (na podstawie zachowanych śladów) w typie renesansu lubelskiego. Kontynuowano je w 2010 roku w obrębie nawy południowej, wykonując pełny zakres robót budowlanych i prac konserwatorskich przy wyprawach tynkarskich i wystroju wnętrza, w tym przy dekoracji sztukatorskiej na sklepieniu. Prace poprzedzono modernizacją i wymianą instalacji elektrycznej.

W 2011 roku wykonano prace przy zabezpieczeniu konstrukcyjnym sklepienia w nawie głównej wraz z dociepleniem go od strony strychu. W latach 2010-2013 wykonano pełny zakres prac w obrębie ścian: północnej i południowej nawy głównej, powiązany z zabezpieczeniem konstrukcyjnym, wymianą instalacji elektrycznej (w tym zakresie

zakończono je w 2016 roku) oraz konserwacją dekoracji architektonicznej w postaci kapiteli pilastrów i gzymsowania. Podczas tych prac konserwacji poddano także dwa odkryte w trakcie badań zacheusze z wizerunkami Apostołów św. Tomasza i św. Bartłomieja. Konserwacji i rekonstrukcji poddano również malarską dekorację przy ww. kapitelach pilastrów.

Obecnie na swoją kolej czekają kompleksowe prace (w oparciu o przygotowane wcześniej programy i wydane pozwolenia konserwatorskie), w obrębie: opisanego wyżej prezbiterium nakrytego elipsoidałą kopułą, chóru kościelnego z barokowym prospektem organowym z 1710 roku oraz krużytki gdzie znajdują się (czekające również na konserwację) liczne epitafia zasłużonych dla Lublina osób, w tym obywateli ziemskich, lekarzy czy byłych wojskowych. Jedną z nich jest jedna z najbardziej zasłużonych fundatorek kościoła, zmarła w 1730 roku - Anna z Denhoffów Daniłowiczowa. Konserwacji wymagają także liczne zabytki ruchome zgromadzone w ciągu wieków w dawnym kościele szpitalnym.

Bibliografia:

1. Bortkiewicz E., Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, kościół szpitalny ob. rektoralny p.w. św. Ducha, Lublin 1992 (w archiwum WUOZ w Lublinie)
2. Czerepińska J., Kościół rzym. kat. dawniej szpitalny, obecnie rektoralny pod wezw. Św. Ducha w Lublinie. Rozpoznanie historyczne i wytyczne konserwatorskie, Lublin 1992 (w archiwum WUOZ w Lublinie)
3. Denys M., Kopciowski D., Martinka A., Studziński J., Teodorowicz-Czerepińska J., Turski M., Lublin Przewodnik, Lublin 2012
4. Jakubczyk I., Róg R., Kościół p.w. Ducha Świętego w Lublinie. Sprawozdanie z przeprowadzonych badań sondażowych nawarstwień ściennych, Lublin 2009 ((w archiwum WUOZ w Lublinie)
5. Kasiborski A., Lublin. Krakowskie Przedmieście nr 1. Kościół p.w. Świętego Ducha. Projekt kolorystyki elewacji opracowany na podstawie sondażowych badań tynków i warstw malarskich, Lublin 1992 (w archiwum WUOZ w Lublinie)
6. Korona K. z zespołem, Projekt budowlany konserwacji zabytkowej wyprawy i wystroju wnętrza nawy głównej w kościele p.w. św. Ducha w Lublinie, Lublin 2010 (w archiwum WUOZ w Lublinie)
7. Kowalczyk J., Kościół pobernardyński w Lublinie i jego stanowisko w renesansowej architekturze lubelskiej, Kwartalnik Architektury i Urbanistyki, zeszyt 2, Warszawa 1957, ss. 127-145
8. Majewski K., Wzorek J., Twórcy tzw. renesansu lubelskiego w świetle nowych badań, Biuletyn Historii Sztuki 1969, nr 1, ss. 127-131
9. Majewski K., O działalności kilku muratorów lubelskich z lat 1571-1625 [w:] sztuka około 1600. Materiały z sesji SHS, Lublin listopad 1972, wyd. PWN W-wa 1974, ss. 179-199
10. Niedźwiadek R., Zespół świętoduski i karmelicki – sąsiedzi przez prawie 200 lat [w:] Kościoły i klasztory Lublina, w świetle badań archeologicznych, ss. 74 – 108, Lublin 2012
11. Wadowski J.A., Kościoły Lubelskie, wydanie drugie reprint, Lublin 2004, ss. 357-406

SUMMARY

The Holy Spirit Church, with its historical layers, constitutes an important element of the cultural landscape of Lublin and is an inherent part of its rich history. In the temple's structure there are noticeable Renaissance, Baroque and 19th c forms (neo-Gothic and referring to Classical orders). Since its beginnings, the church was inseparably linked to a cemetery. Its fragments were found at the back of the town hall during archaeological research in 2007-2009. A part of the Holy Spirit complex was also a hospital, not existing today, which since the 16th c provided health care to all Lublin citizens, irrespective of their background and material status. In 1602 in this hospital Sebastian Klonowic passed away – a poet, writer, town councillor and mayor of Lublin.

History of the church was inevitably connected with restoration works which were carried out already since the second half of the 18th c. In the 1st half of the 19th c the vaults of the church and the sacristy were repaired. In a description from 1836 we read that "(...) on the left of the entry, the vault is scratched and pieces of cornice plaster fall off, the vaults of both side chapels and at the organ gallery are damaged, corner walls are separated, a huge scratch is on the organ gallery. The vault should be anchored and the weakened foundations should be underpinned (...)." The above-mentioned situation was most probably due to a very poor condition of the ruined northern wing of the hospital, devoid of the roof already at that time. Further repairs were undertaken in 1847 and then in 1864. In the years 1917, 1925 and 1936 the elevation was renovated. In the post-war period, in 1946 and 1964 further works at the elevation were carried out which consisted in removal of the destroyed plaster and applying the new one, as well as in replacement of ceramic roofing tiles. In 1971 the destroyed window woodwork was replaced with multipart metal joinery. In 1979 the base of the church was covered with sandstone slabs. In 1980 the roof was covered with copper tin. The restoration works were continued in 2003 when the elevation was thoroughly renovated, which involved, among other things, restoring of historical colours on the basis of an exploratory survey of plaster and paint layers. In 2009 conservation and restoration works were carried out in the northern nave, which included reconstruction of the stucco decoration (on the basis of preserved traces) in the type of the Lublin Renaissance. The renovation was continued in 2010 in the southern nave where a full range of construction and restoration works were carried out at plaster lining and interior décor, including the stucco decoration on the vault. These works were preceded with replacement and modernization of the electrical system. In 2011 works were carried out at the structural protection of the vault in the main nave, together with its thermal insulation from the side of the attic. In the years 2012-2013 a full range of works were performed at the northern and southern walls of the main nave, connected with the structural protection, replacement of the electrical system (in this respect, the works were completed in 2016) and restoration of the architectural decoration in the form of pilaster capitals and cornices. These works comprised also restoration of two consecration crosses, discovered during the research, with images of the Apostles St Thomas and St Bartholomew. Further extensive works are planned (on the basis of the previously prepared schedules and restoration permits issued) within: the chancel covered with the ellipsoidal dome, the organ gallery with the Baroque organ case from 1710 and the vestibule where there are numerous epitaphs (also awaiting renovation) of distinguished people in Lublin. Moreover, numerous movable monuments gathered throughout centuries in the former hospital church are in need of restoration.

1. Fragment sztychu Obraz Miasta Lublina w Królestwie Polskim, A. Hogenberg, 1618 [w] G. Braun, A. Hogenberg, *Civitates orbis terrarum*, t. 6, Kolonia 1618, Muzeum Lubelskie w Lublinie, pod cyfrą 8 widoczny kościół i szpital św. Ducha.

2. Kościół pw. św. Ducha, widok od ul. Krakowskie Przedmieście, fot. A. Firkowska, 2003.

3. Kopia w obrębie prezbiterium, fot. A. Frąckiewicz, 2015.

4. Sklepienie nawy bocznej po pracach konserwatorskich, fot. B. Stolarz, 2015.

5. Dekoracja malarska w formie zacheuszy – po pracach konserwatorskich, wspomniana w opisie wizytacyjnym kościoła z 1650 roku, odkryta podczas prac konserwatorskich, fot. B. Stolarz 2015.

6. Ściana boczna nawy głównej po pracach konserwatorskich, m.in. przy dekoracji architektonicznej w postaci kapiteli pilastrów i gzymsowania., fot. B. Stolarz, 2015.

7. Kruchta kościoła przed pracami konserwatorskimi, fot. B. Stolarz, 2015.

8. Sklepienie nawy południowej po pracach konserwatorskich, fot. B. Stolarz, 2015.

PRACE KONSERWATORSKIE PRZY „MOSTKU NAD GŁĘBOKĄ DROGĄ” W PUŁAWACH – KOMUNIKAT

W 2016 roku staraniem Zarządu Inwestycji Miejskich w Puławach podjęto prace związane z poprawą stanu zachowania tzw. „Mostku nad Głęboką Drogą”. Został on wpisany do rejestru zabytków woj. lubelskiego pod nr A/150, na mocy decyzji znak: KL.V-7/10/67 z 16 stycznia 1967 roku w ramach części obszaru miasta Puławy. Dodatkowo mostek nad wąwozem położonym na działce gruntu nr 1416/1, został wpisany indywidualnie do rejestru zabytków województwa lubelskiego pod nr A/150, na mocy decyzji znak: KD/4401/76/5225/09 z 17 grudnia 2009 roku.

Mostek oznaczony został na trzech znanych planach założenia puławskiego z XVIII wieku. W uzasadnieniu ww. decyzji z 2009 roku zawarto następujące informacje „(...) wzniecono go między 1788 a 1800 rokiem, za czasów mecenatu księżnej Izabelli Czarotorskiej. Związany był z włączeniem do programu ogrodów rezydencji – terenu położonego w północno-wschodniej części założenia puławskiego, za *Głęboką Drogą* oraz utworzeniem połączenia z wybudowaną tu nową oranżerią (zwaną Domkiem Greckim „nad Mokradkami”). Przerzucenie jednoarkadowego, murowanego mostku nad Głęboką Drogą powiązane było z jednoczesnym obudowaniem naturalnego wąwozu murami oporowymi. Pierwotnie podłoże wąwozu było wyłożone kamieniem polnym. Most z bloków kamiennych pozostał w niezmienionej formie od czasów księżnej Czarotorskiej. Dodanymi elementami są: furtka w murowanym łuku z drugiej lub trzeciej dekady XIX wieku oraz współczesna kuta balustrada „(...) niezbyt dokładnie powtarzająca rysunek pierwotnej (...)”.

Mostek ma formę jednoprzęsłowej arkady o eliptycznym łuku, opartej na wysokich płaskich przyczółkach (niemal wtopionych w mury oporowe Głębokiej Drogi). Zbudowany został z cegły pełnej na zaprawie wapiennej i otynkowany. Środkowy podest, schodki i boczne podesty oraz gzymsy okapowe wykonano z grubych płyt z piaskowca, spójnych metalowymi klamrami. Bariery metalowe współcześnie wymienione, były spawane z cienkich kształtowników. Arkada furtki wykonana została z cegły pełnej i otynkowana. Krate furtki wykonano ze stalowych prętów.

Środkowa część arkady mostku wyniesiona jest nieco ponad korony murów oporowych. Podniesiona górna, prosta krawędź arkady po bokach jest załamana ku dołowi z wysuniętym, profilowanym od dołu małym gzymsem. Boki arkady mają dekorację w postaci szerokiej łukowej archiwolty, podzielonej kłóćcami, chowającymi się w murach oporowych. Bariery podzielone są na kwadratowe lub równoległoboczne przęsła z wewnętrznymi, krzyżującymi się podziałami diagonalnymi i wpisanym okręgiem lub owalem. Arkada furtki posadowiona jest na dwóch filarkach, rozszerzających się ku dołowi od strony zewnętrznej, sklepiona ostrołukowo o wywiniętych nieco na zewnątrz dolnych końcach łuku, z prostym gzymsikiem okapowym.

Zmiany w otoczeniu dawnego Domku Greckiego nastąpiły w końcu lat 60. XX w., gdy do jego zachowanego frontonu dobudowano Bibliotekę Miejską wg projektu W. Podlewskiego (w latach 1965-1966), a obok Głębokiej Drogi, została przebita ulica miejska.

W opracowaniu „Ogród w Puławach – Historia i ikonografia”, wykonanym przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w 2004 roku (autor mgr inż. Magdalena Lisowska) zawarto informacje, że mostek nad Głęboką Droga został wybudowany wg projektu Chrystiana Piotra Aignera. W aneksie III do tego opracowania przytoczono protokół z 5/6 grudnia 1919 roku, w którym zawarto informacje o potrzebie: naprawy i uzupełnienia murów oporowych, naprawy wiaduktu i kraty z bramką nad Głęboką Droga, zniesienie „odrutowanych barier” nad Głęboką Droga i zastąpienie ich żywopłotami. W innej części tego opracowania zapisano, że „(...) pod koniec lat siedemdziesiątych XX w. zaistniała finansowa możliwość remontów budowli parkowych oraz podjęte zostały prace nad rewaloryzacją Ogrodu Puławskiego (...). Zakres wykonanych prac był bardzo duży: uratowano XVII-wieczny zespół osady pałacowej w Puławach i wykonano remont 12 obiektów architektury wchodzących w skład zespołu, konserwację 47 elementów i detali architektoniczno-rzeźbiarskich, wykonano konserwację 14 rzeźb pełnych (...)”. W latach 70. XX w. konstrukcja murów oporowych Głębokiej Drogi została poddana gruntownej konserwacji. Z tego okresu pochodzi ukształtowanie dna wąwozu (...).

Kolejne prace remontowe miały miejsce w latach 80. XX w. i objęły swym zakresem także „(...) mostek nad Starą ul. Głęboką (...). Zrealizowany wówczas zakres prac obejmował „(...) renowację i uzupełnienie kamieniarki, renowację elementów ślusarki z ich uzupełnieniem (...)”.

Stan zachowania mostku i towarzyszących mu elementów został szczegółowo opisany w przedłożonej przez Inwestora „Ekspertyzie technicznej dotyczącej stanu technicznego kładki dla pieszych nad dawną ulicą Głęboką w Puławach” wykonanej przez mgr Beatę Klimek, dr inż. Sławomira Karasia i mgr inż. Andrzeja Krasnowskiego. W opracowaniu tym wskazano m.in. na: zardzewiałe elementy balustrad, ubytki i uszkodzenia kamiennych gzymsów (50%), pęknięcia i ubytki w kamiennych stopniach schodów i płyt spocznikowych, odpajanie się i odpadanie tynku oraz kruszenie się cegieł (30-60% powierzchni), spękania w słupie i łuku bramy portalowej, ubytki zaprawy między cegłami, ubytki i zawilgocenie cegieł. W końcowych wnioskach ekspertyzy wskazano, że celem działań naprawczych jest doprowadzenie całości (kładka, dojścia, brama portalowa) do stanu bezpiecznego użytkowania oraz podniesienia estetyki do hipotetycznego stanu początkowego. Wskazano też, że do czasu rozpoczęcia remontu należy wykonać tymczasowe zabezpieczenie łuku bramy portalowej z uwagi na istniejące zagrożenie katastrofą (prace te wykonano na początku 2016 roku).

Powyższe orzeczenie techniczne oraz oględziny były podstawą do sformułowania wytycznych konserwatorskich, mających służyć opracowaniu projektu budowlanego remontu oraz programu prac konserwatorskich m.in. przy kamiennych detalach architektonicznych. W wytycznych wskazano na potrzebę:

- zachowania bez zmian formy architektonicznej mostku ze wszystkimi jego detalami,
- wykonania prac związanych z konserwacją kamiennych elementów mostku oraz uzupełnienia ich ubytków,
- opracowania programu prac konserwatorskich, przygotowanego przez konserwatora dzieł sztuki specjalizującego się w konserwacji i restauracji elementów architektonicznych – co miało pozwolić na wskazanie np. elementów kamieniarki do wymiany ze względu na duży stopień destrukcji oraz określić zabiegi niezbędne do poprawy stanu zachowaniu części kwalifikujących się do dalszego wykorzystania

i użytkowania, a także zakres ingerencji w strukturę ceglana konstrukcji mostku. Wskazano, że program winien przewidywać także wykonanie sondażu badawczych mających na celu określenie pierwotnej kolorystyki tynków oraz odnieść się do propozycji stosowania cementu przy planowanych pracach,

- d. odtworzenia (ekspertyza przewidywała skucie 100% tynków) wiernie - po wcześniejszej inwentaryzacji – detalu architektonicznego (gzysmik arkady mostku, klince) wyprowadzonego w tynku,
- e. wymiany metalowej bariery (wykonanej w odstępstwie od formy znanej z przekazów ikonograficznych). Wskazano przy tym, że ten zakres prac powinien łączyć się z przywróceniem jej pierwotnego kształtu wg wiarygodnych przekazów (fotografie z pocz. XX wieku),
- f. rezygnacji ze stosowania obróbek blacharskich na górnej powierzchni łuku bramy portalowej i jej pochyłych ścianach. Zasugerowano zastosowanie specjalistycznych mas tynkarsko-izolacyjnych, które zabezpieczą powyższe elementy przed działaniem wód opadowych i śniegu.

W wytycznych podniesiono też, że:

- do kwestii wykonania drenażu mającego odwadniać grunt (i redukować zawilgocenie tylnych ścian przyczółkowych) przez wykonanie przewierceń muru aż do gruntu z otworami wylotowymi nad nawierzchnią ulicy dawnej Głębokiej – LWKZ odniesienie się na etapie roboczych konsultacji (w trakcie przygotowywania projektu budowlanego) po przedstawieniu szczegółowego zakresu przewidywanych robót oraz ich wpływu na wartości zabytkowe mostku oraz murów oporowych dawnej Głębokiej Drogi,
- w trybie pilnym należy wykonać zabezpieczenia wskazane w ekspertyzie, konieczne do realizacji przed podjęciem docelowych prac konserwatorskich, opisane w ekspertyzie – z uwagi na istniejące zagrożenie katastrofą budowlą furtki bramnej (poprzez natychmiastowe doraźne wprowadzenie dodatkowego zabezpieczenia od spodu łuku w postaci np. krążyny podpartej na dodatkowych słupach lub inne) – co pozwoli użytkować bramkę na dotychczasowych zasadach.

Pozwolenie konserwatorskie na realizację prac konserwatorskich i robót budowlanych przy mostku – Lubelski Wojewódzki Konserwator Zabytków wydał w lipcu 2015 roku, w oparciu o następującą dokumentację przygotowaną przez RK Projekt Biuro Obsługi Inwestycji z Góry Puławskiej:

1. Projekt architektoniczno-budowlany. Branża konstrukcyjna. Tytuł opracowania: Projekt remontu zabytkowej kładki dla pieszych nad „Starą ulicą Głęboką” w miejscowości Puławy. Nr działek – obr. ewid. Miasto Puławy – 1393/1, 1416/1, 1416/2. Branża mostowa,
2. Projekt zagospodarowania terenu. Tytuł opracowania: Projekt remontu zabytkowej kładki dla pieszych nad „Starą ulicą Głęboką” w miejscowości Puławy. Nr działek – obr. ewid. Miasto Puławy – 1393/1, 1416/1, 1416/2. Branża mostowa,
3. Projekt architektoniczno-budowlany. Branża elektryczna. Tytuł opracowania: Projekt remontu zabytkowej kładki dla pieszych nad „Starą ulicą Głęboką” w miejscowości Puławy. Nr działek – obr. ewid. Miasto Puławy – 1393/1, 1416/1, 1416/2. Branża elektryczna,

4. Program prac konserwatorskich. Branża konserwatorska. Tytuł opracowania: Projekt remontu zabytkowej kładki dla pieszych nad „Starą ulicą Głęboką” w miejscowości Puławy. Nr działek ewid. Miasto Puławy – 1393/1, 1416/1, 1416/2. Branża mostowa.

W pozwoleniu zastrzeżono konieczność zachowania w możliwie największym stopniu oryginalnych elementów kamieniarskich, tworzących strukturę mostku (np. płyty spocznikowe, stopnie schodów) oraz prowadzenia dokumentacji przebiegu wskazanych w pozwoleniu prac, a także opracowania ich wyników w sposób umożliwiający jednoznaczną identyfikację i dokładną lokalizację przestrzenną wszystkich czynności, użytych materiałów oraz dokonanych odkryć i przekazania jej wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

Prace konserwatorskie i roboty budowlane przeprowadzono w lipcu 2016 r. wykonawcą był Oddział Lubelski Polskiej Pracowni Konserwacji Zabytków, kierownikiem prac konserwatorskich była konserwator dzieł sztuki Monika Konkolewska.

W sprawozdaniu z realizacji prac konserwatorskich M. Konkolewska wskazała, że „w trakcie prac remontowych zdemontowano całe gzymsowanie ze względu na jego zupełną destabilizację. Bardzo zły stan zachowania oryginalnych elementów oraz wadliwe zamocowanie całego gzymsu, na którym opiera się balustrada, zmusiły do jego wymiany z uwzględnieniem wymogów konstrukcyjnych obiektu. Gzyms został wykuty z piaskowca identycznego jak oryginalny. Przy ponownym montażu gzymsu wzięto pod uwagę odpowiednio stabilne jego zamocowanie z odprowadzeniem wody opadowej. Balustrada została zamontowana z uwzględnieniem wszelkich zasad bezpieczeństwa; nie dopuszczono do odspojenia gzymsu. Oryginalne kamienne elementy gzymsu zostały poddane pracom konserwatorskim i zachowane. Zostało wykonane niezbędne oczyszczenie kamienia, wzmocnienie strukturalne, uzupełnienie ubytków flekami i kitami oraz hydrofobizacja. Płyty spocznikowe i stopnie schodów zostały poddane pracom konserwatorskim. Usunięto szerokie cementowe spoiny między poszczególnymi elementami, sprawdzono stan podłoża pod płytami podestów i dokonano koniecznych napraw. Kamień oczyszczono, usunięto metalowe klamry i kity cementowe. Pęknięcia zostały skleione z użyciem zbrojenia wzmacniającego spoinę. Płyty i schody zamontowano tak, żeby przestrzeń między nimi była minimalna. Wszelkie ubytki kamienia zostały uzupełnione flekami, a mniejsze kitami dopasowanymi gradacją kruszywa i kolorystyką do oryginału. Fleki między płycinami środkowego spocznika zostały usunięte i zastąpione jednym estetycznym elementem. W miarę możliwości zachowano oryginalne stopnie schodów oraz odtworzono profile na powierzchniach pionowych. Kamień z którego wykonano fleki i brakujące elementy nie zawiera w swym składzie związków ilastych. Podczas prac remontowych oceniono rzeczywisty stan elementów kamiennych i podjęto ostateczną decyzję, które bloki piaskowca należało wymienić na nowe. Zwrócono uwagę na odprowadzenie wody opadowej z kładki, gdyż stałe zawilgocenie obiektu pochodzące z gruntu i wody opadowej działa destrukcyjnie na kamień. Uzupełnienia detalu kamiennego wykonano z zastosowaniem zaprawy mineralnej (...) Obiekt zabezpieczono hydrofobowo. Tynki istniejące cementowo-wapienne wraz z boniowaniem boków korpusu kładki usunięto. Odtworzono boniowanie przy użyciu tynków renowacyjnych. Ubytki w strukturze muru korpusu kładki przemurowano cegłą ceramiczną pełną o wymiarach jak oryginalna (cegła carska) na zaprawie cementowo-wapiennej. Wykonano wzmocnienie korpusu kładki stosując płaszcz żelbetowy (...). Powierzchnię

korpusu kładki oraz powierzchnię furty portalowej pokryto farbą krzemianową (...). Odtworzono stalową balustradę kładki oraz naprawiono i zamontowano skrzydła stalowej bramy furty portalowej”.

Przetarte i zniszczone stopnie schodów zachowano po niezbędnych pracach konserwatorskich i wyeksponowano w bezpośrednim sąsiedztwie mostku w formie ławek.

Opisane powyżej w skrócie prace konserwatorskie i roboty budowlane, pozwoliły przywrócić jednemu z ważnych elementów zespołu pałacowo-parkowego w Puławach dobry stan techniczny i estetykę zbliżoną do pierwotnej. Miejmy nadzieję, że w niedalekiej przyszłości konserwacji zostanie poddany ceglany mur oporowy znajdujący się w sąsiedztwie mostku.

Bibliografia:

1. Dębicki L., Powązki i Puławy 1786-1794, Przewodnik naukowo-literacki. Lwów 1886
2. Konkolewska M., Sprawozdanie z wykonania prac konserwatorskich. Zabytkowa kładka dla pieszych nad „Starą ulicą Głęboką” w miejscowości Puławy, Lublin 2016
3. Klimek B., Karaś S., Krasnowski A., „Ekspertyza techniczna dotycząca stanu technicznego kładki dla pieszych nad dawną ulicą Głęboką w Puławach”, Lublin 2015 (w archiwum WUOZ w Lublinie)
4. Lisowska M., „Ogród w Puławach – Historia i ikonografia”, Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, Samodzielna Pracownia Badań Krajobrazu Kulturowego i Zabytkowego, Warszawa 2004 (w archiwum WUOZ w Lublinie)
5. Projekt architektoniczno-budowlany. Branża konstrukcyjna. Tytuł opracowania: Projekt remontu zabytkowej kładki dla pieszych nad „Starą ulicą Głęboką” w miejscowości Puławy. Nr działek – obr. ewid. Miasto Puławy – 1393/1, 1416/1, 1416/2. Branża mostowa (w archiwum WUOZ w Lublinie)
6. Projekt zagospodarowania terenu. Tytuł opracowania: Projekt remontu zabytkowej kładki dla pieszych nad „Starą ulicą Głęboką” w miejscowości Puławy. Nr działek – obr. ewid. Miasto Puławy – 1393/1, 1416/1, 1416/2. Branża mostowa (w archiwum WUOZ w Lublinie)
7. Projekt architektoniczno-budowlany. Branża elektryczna. Tytuł opracowania: Projekt remontu zabytkowej kładki dla pieszych nad „Starą ulicą Głęboką” w miejscowości Puławy. Nr działek – obr. ewid. Miasto Puławy – 1393/1, 1416/1, 1416/2. Branża elektryczna (w archiwum WUOZ w Lublinie)
8. Program prac konserwatorskich. Branża konserwatorska. Tytuł opracowania: Projekt remontu zabytkowej kładki dla pieszych nad „Starą ulicą Głęboką” w miejscowości Puławy. Nr działek ewid. Miasto Puławy – 1393/1, 1416/1, 1416/2. Branża mostowa (w archiwum WUOZ w Lublinie)

SUMMARY

“The Bridge Over the Deep Road” was entered in the register of monuments of the Lublin Province by decision of the Historic Preservation Officer of the Lublin Province of 16 January 1967 as a part of the Puławy town area, the so-called palace settlement. It was marked on the three known maps of the Puławy estate from the 18th c. The bridge was built between 1788 and 1800, under the patronage of Countess Izabella Czartoryska. It was connected with inclusion of the area located in the north-eastern part of the Puławy estate (“Behind the Deep Road”) into the residence garden project and establishment of a connection with a new orangery built here (called a Greek House “above Mokradki”). The bridge has a form of a one-span arcade with an elliptical arch, based on high flat abutments (almost embedded in the retaining walls of the Deep Road).

Changes in the surroundings of the former Greek House took place at the end of the 1960s when the Public Library, designed by W. Podlewski, was added to the preserved frontage of the House (in the years 1965-1966), and a town street was constructed next to the Deep Road. In 2015 the Management of Town Investments in Puławy commissioned a study: “Technical analysis concerning the technical condition of the overpass for pedestrians over the former Głęboka Street in Puławy” where the condition of the bridge and of the accompanying elements was described in detail. This condition was so poor that protective works at the gate had to be carried out in advance, due to the danger of a construction disaster. Next, a construction project and a schedule of restoration works at stone details were developed in accordance with the restorer’s guidelines. On the basis of the aforementioned studies, a wide range of restoration and construction works were undertaken in 2016. They comprised e.g.: replacement of the secondary balustrade with the new one, similar in its form to the one known from the iconographic sources, reconstruction of architectural details on the broad arched archivolt (i.e. arch blocks concealed in the retaining walls) on the basis of iconographic sources, construction reinforcement, restoration of architectural details and setting up drainage. Owing to the works specified in the construction project, it was possible to stop the process of the monument’s progressing destruction and to restore its form referring to the historical iconographic sources.

1. Most nad Głęboką Drogą, rys. J.P. Norblin 1802-1804.

2. Głęboka droga, fot. L. Sempoliński, 1973.

3. Fragment mostku przed podjęciem prac konserwatorskich, fot. M. Kurczewicz, 2015.

4. Mostek w trakcie prac remontowych. fot. PPKZ o/Lublin, 2016.

5. Mostek w trakcie prac remontowych. fot. PPKZ o/Lublin, 2016.

6. Mostek w trakcie prac remontowych. fot. PPKZ o/Lublin, 2016.

7. Mostek w trakcie prac remontowych. fot. PPKZ o/Lublin, 2016.

8. Fragment mostku po pracach konserwatorskich, fot. A. Wiśniewska, 2016.

9. Fragment mostku po pracach konserwatorskich, fot. A. Wiśniewska, 2016.

10. Fragment mostku po pracach konserwatorskich, fot. A. Wiśniewska, 2016.

11. Fragment mostku po pracach konserwatorskich, fot. A. Wiśniewska, 2016.

12. Mostek po pracach konserwatorskich, fot. A. Wiśniewska, 2016.

ODKRYCIE XIX-WIECZNYCH TAPET W DWORZE „STAROSTWO” W KRASNYMSTAWIE

Jednym z czterech tegorocznych laureatów wojewódzkiego konkursu otwartego o „Laur Konserwatorski” została Gmina Miejska w Krasnymstawie. Prestiżową nagrodę, której patronuje Generalny Konserwator Zabytków, Wojewoda Lubelski i Marszałek Województwa Lubelskiego, otrzymała za kompleksowy remont i konserwację dworu w dawnym założeniu dworsko-folwarcznym „Starostwo” przy ul. Władysława Sikorskiego 10 w Krasnymstawie, przeprowadzoną w latach 2012-2015¹.

Jak podkreślono w prezentacji, przedstawiającej szczegóły remontu, *wyjątkowym odkryciem tej inwestycji były duże fragmenty tapet pokrywające drewniane ściany dworu, które przetrwały pod tynkiem położonym na nie prawdopodobnie w okresie międzywojennym. W trakcie dodatkowych prac konserwatorskich relikty tapet zostały wytransferowane i poddane zabiegom konserwatorskim. Najlepiej zachowane fragmenty po konserwacji zostały oprawione w ramy o wymiarach 70 x 100 cm i obecnie zdobią pomieszczenia, w których pierwotnie występowały².*

Przed rozpoczęciem kompleksowego remontu dworu w 2012 r., zarówno właściciel zabytku, jak również urząd konserwatorski nie miał praktycznie żadnych informacji o pierwotnym wystroju budynku. Dwór przez ostatnie lata przed remontem był obiektem wyłączonym z użytkowania ze względu na bardzo zły stan zachowania. Wydawało się, że jedynym elementem historycznym dworu jest jego drewniana konstrukcja, pochodząca z 1 poł. XIX w. Dlatego, bardzo dużym zaskoczeniem dla wszystkich było odsłonięcie podczas zbijania tynków wapiennych, nałożonych na trzcinie przybitej do drewnianych płazów, reliktyw papierowych tapet. Fragmenty tapet odkryto prawie we wszystkich pomieszczeniach parteru budynku. W niektórych pomieszczeniach dodatkowo zachowały się pozostałości ozdobnych fryzów (bordiury), wieńczących płaszczyzny tapet. Stan zachowania tapet był bardzo zróżnicowany. Jednak w wielu miejscach zachowały się na tyle duże ich partie, że można było uzyskać wyobrażenie, jaki pierwotnie był wystrój poszczególnych pomieszczeń³.

Papierowe obicia ścienne, zwane powszechnie tapetami – od niemieckiego określenia *Tapete*, pojawiły się w Polsce już w XVI w. Jednak prawdziwą popularność zdobyły w wieku XIX, wraz z upowszechnieniem się ich masowej produkcji. Drukowane w licznych i wyszukanych wzorach, olśniewające wielobarwnością, sprzedawane po przystępnych cenach, zdobiły pałace, dwory, kamienice i mieszkania, zapewniając wnętrzą niepowtarzalny wygląd. Mimo powszechności, do czasów współczesnych zachowały się tylko nieliczne pomieszczenia z historycznymi XIX-wiecznymi tapetami.

¹ Laur Konserwatorski 2016, http://www.wkz.lublin.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=125&Itemid=99, (dostęp 14.07.2016).

² *Ibidem*.

³ Tadeusz Boruch, *Inwentaryzacja zachowanych fragmentów tapet z XIX w. Budynek dworu starościńskiego w Krasnymstawie*, Krasnystaw, luty 2013, opis opracowania, Archiwum Delegatury Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Chełmie (dalej: ADWUOZCh).

Powszechne niszczenie po 1945 r. pałaców i dworów oraz nierozważnie prowadzone remonty kamienic, połączone z brakiem zainteresowania w latach powojennych sztuką użytkową XIX w. sprawiły, że ocalałe papierowe obicia ścienne zaliczane są dzisiaj do unikatów⁴.

Odsłonięte w październiku 2012 r. tapety poddano szczegółowym oględzinom. Stwierdzono, że w niektórych pomieszczeniach zachowały się ich duże fragmenty o powierzchni kilku metrów kwadratowych, natomiast w innych stopień zniszczenia papieru był bardzo duży i odkryto tylko niewielkie pozostałości oryginalnego wystroju pokoi dworu. Zaobserwowane zniszczenia tapet spowodowane były przebudową w przeszłości wnętrza budynku oraz zawilgoceniem ścian. W wielu miejscach powierzchnia tapet porażona była pleśniami i grzybami. Występowały również ślady zniszczeń mechanicznych – rozdarcia, zadrapania i przetarcia⁵.

W kwietniu 2013 r. przeprowadzono inwentaryzację tapet i wykonano dokumentację fotograficzną. W dalszym etapie prac zdjęto tapety ze ścian wszystkich pomieszczeń i przewieziono do pracowni konserwatorskiej w Lublinie w celu wstępnego oczyszczenia z kurzu, brudu, kleju i pozostałości tynku. Podczas oczyszczania tapet dokonano niezwykle odkrycia. Okazało się, że były one podklejone listami i dokumentami urzędowymi z 1 poł. XIX w. Po zakończeniu we wrześniu 2013 r. pierwszego etapu prac konserwatorskich, przeprowadzono selekcję ocalałych fragmentów tapet. Najlepiej zachowane obicia przygotowano do przewiezienia do Pracowni Konserwacji i Restauracji Malowideł na Podłożu Papierowym Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie w celu dalszej konserwacji. Gorzej zachowane fragmenty tapet miały trafić do Muzeum Regionalnego w Krasnymstawie⁶.

Do konserwacji przekazano 6 fragmentów tapet o różnych typach dekoracji ornamentальной. Prace konserwatorskie przeprowadzono w okresie od listopada 2013 r. do maja 2015 r. Program prac obejmował kompleksowe zabiegi konserwatorskie przy oryginalnych tapetach, których efektem było powstrzymanie destrukcji zabytku i utrwalenie jego substancji, a także prace rekonstrukcyjne, celem których było przygotowanie tapet do ekspozycji w dworze „Starostwo”⁷.

Wyeksponowanie najlepiej zachowanych fragmentów tapet w pomieszczeniach, gdzie pierwotnie pokrywały ściany, wskazane było w projekcie aranżacji wnętrz. Zalecono w nim umieszczenie obić papierowych w prostych drewnianych ramach. Historyczny wystrój wnętrz miał być podstawą do opracowania współczesnej kolorystyki poszczególnych pomieszczeń dworu, zgodnej z XIX-wiecznym pierwowzorem. Dodatkowo na wyposażeniu wnętrz miały znaleźć się historyczne meble z okresu międzywojennego i współczesne, stylizowane na przedwojenne. Uzupełnieniem tak zaaranżowanych

⁴ Marzenna Ciechańska, *Papierowe obicia ścienne w pałacu w Wilanowie – studium portretowe. Historia, technologia i konserwacja*, Wilanów 2010, s. 17, 45, 65-70.

⁵ Tadeusz Boruch, *Dokumentacja dotycząca pierwszego etapu prac konserwatorskich przy XIX-wiecznych tapetach – Dwór w Krasnymstawie*, Lublin, październik 2013, s. 1-2, ADWUOZCh.

⁶ *Ibidem*, s. 3, 5. Z uwagi na brak zainteresowania tapetami ze strony dyrekcji Muzeum Regionalnego w Krasnymstawie ostatecznie zostały przekazane do Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie.

⁷ Regina Kozik, *Dokumentacja prac konserwatorskich. Zabytkowe papierowe obicia ścienne (tapety) z wnętrza dworu w d. zespole dworsko-folwarcznym „Starostwo” w Krasnymstawie przy ul. W. Sikorskiego 10, Kraków*, maj 2015, s. 1, 6, ADWUOZCh. Wykonawcami prac konserwatorskich były: dr Regina Kozik i mgr Jolanta Sekutowicz.

wnętrz miały być przedmioty użytkowe o charakterze historycznym oraz powiększone reprodukcje archiwalnych fotografii starościńskiego zespołu dworsko-folwarcznego i jego właścicieli, a także plansza przedstawiająca krótką historię powstania i przekształceń zabytkowego założenia⁸. Zawarte w projekcie aranżacji wnętrz zalecenia udało się w dużym stopniu zrealizować.

Przekazane do pracowni konserwatorskiej tapety wykonane były farbami wodoodpornymi, naniesionymi na papier najprawdopodobniej przy pomocy wałków lub szablów. Na odwrociu zachowała się papierowa warstwa wyrównująca. Całość przyklejona była pierwotnie do ściany klejem roślinnym (skrobiowym) i zwierzęcym. Po wykonaniu dokumentacji fotograficznej, przeprowadzono kompleksową konserwację zachowanych fragmentów tapet, obejmującą m.in.: wykonanie badań, zabezpieczenie pudrującej się niebieskiej farby, oczyszczenie mechaniczne lica tapet gąbkami silikonowymi i gumkami winylowymi, serię kąpieli w zimnej wodzie z dodatkiem alkoholu izopropylowego w celu spulchnienia kleju skrobiowego, oczyszczenie odwrocia z papierowych podklejeń po ich lekkim osuszeniu, usunięcie z odwrocia kleju zwierzęcego gorącą wodą, wzmocnienie struktury papieru, ułożenie zgodnych fragmentów tapet, podklejenie rozdarć i krawędzi paskami bibuły japońskiej, uzupełnienie ubytków i zrekonstruowanie podłoża papierowego barwioną masą papierową lub odpowiednio dobranym papierem, dublowanie na papier japoński, wyrównanie w prasie hydraulicznej między bezkwasowymi tekturami fińskimi, wykonanie rekonstrukcji ornamentów i scalenie kolorystyczne kredkami pastelowymi, farbami akwarelowymi i gwaszem, przygotowanie do oprawy w ramy z podkładkami z tektury bezkwasowej, wykonanie dokumentacji opisowej i fotograficznej⁹.

Podczas usuwania z odwrocia tapet podklejonych dokumentów odkryto znak wytwórni, która wyprodukowała tapety. Była to Fabryka Obić A. Vetter & Comp. w Warszawie. Z osobą Alberta Vettera¹⁰, współdziałowca, a później głównego właściciela firmy, związana była historia wytwórni w latach 1837-1873.

W 1829 r. Michał Spörlin i Henryk Rahn, obaj pochodzący z Alzacji, założyli na rogu ulic Marszałkowskiej i Złotej w Warszawie wytwórnię tapet. Po śmierci w 1836 r. Henryka Rahna¹¹ zakład działał pod nazwą Wytwórnia Obić Papierowych Rahn Sukcesorowie et Vetter¹². W 1853 r. firma zmieniła nazwę na Fabryka Obić Papierowych A. Vetter et Comp.¹³

⁸ Barbara Skórzyńska-Terlecka, Urszula Fidecka, *Projekt inwestycyjny „Rewitalizacja starościńskiego zespołu dworsko-folwarcznego wraz z historycznym parkiem w Krasnymstawie”, Projekt aranżacji wnętrz – budynek dworu, wariant II*, sierpień – wrzesień 2012, s. 4, ADWUOZCh.

⁹ Regina Kozik, *op. cit.*, s. 4, 6-7.

¹⁰ *Skorowidz mieszkańców miasta Warszawy z przedmieściami na rok 1854 ułożony pod kierunkiem Zarządu Policji*, <http://www.przodkowie.com/warszawa/index.php?view=item&dom=1687> (dostęp 17.07.2016). Albert Vetter, fabrykant obić papierowych, mieszkał w 1854 r. przy ul. Złotej 1518/1519 (cyrkuł 8). W kamienicy zamieszkiwał również Bernard Loth, także fabrykant obić papierowych. Właścicielką budynku była Salomea Rahn.

¹¹ https://de.wikipedia.org/wiki/Michael_Sp%C3%B6rlin (dostęp 17.07.2016).

¹² Michał Krasucki, *Warszawskie dziedzictwo postindustrialne*, Warszawa 2011, s. 310. W publikacji błędnie podano rok powstania firmy (1840), a także nazwę jej nazwę (Wytwórnia Obić Papierowych Loth i Vetter); „Kurjer Warszawski”, 13.07.1837, Nr 182, dodatek reklamowy. Fabryka i skład mieściły się przy ul. Marszałkowskiej 1518.

¹³ „Kurjer Warszawski”, 19(31).05.1853, Nr 137, dodatek reklamowy. Reklama wyrobów firmy z użytą po raz pierwszy nową nazwą.

W 1865 r. zawężono asortyment produkowanych wyrobów, sprzedając dział produkujący ceraty J. Kutkorowskiemu¹⁴. Po latach świetności firma podupadła¹⁵ i w 1873 r. została wykupiona przez Józefa Franaszka. Nowy właściciel przeniósł siedzibę zakładu z centrum Warszawy do dzielnicy przemysłowej Wola. W 1908 r. firma została przekształcona w „Towarzystwo Akcyjne Fabryki Obić Papierowych i Papierów Kolorowych – J. Franaszek”. Po kolejnej rozbudowie zakładu w 1910 r. fabryka stała się głównym producentem tapet w Warszawie. Okres prosperity przedsiębiorstwa przypadał na okres II Rzeczypospolitej. W 1936 r. zatrudnionych było około 400 osób, a produkcja została poszerzona o papier fotograficzny i artykuły fotochemiczne. Działalność firmy przerwało powstanie warszawskie. Po wojnie, na terenie zakładu utworzono państwowe Zakłady Fotochemiczne „FOTON” nr 2¹⁶.

Informacje na temat działalności firmy i bogatego asortymentu jej wyrobów odnaleźć można na łamach XIX-wiecznego „Kurjera Warszawskiego”. Wytwórnia często reklamowała się w prasie. Ukazywały się także krótkie wzmianki o firmie z okazji otrzymywanych wyróżnień na wystawach lub wprowadzanych do sprzedaży nowościach.

W pierwszych latach XIX w. tapety, zwane wówczas obiciami papierowymi, były nowością. Chcąc zachęcić potencjalnych nabywców do zakupu tapet, firma Rahn suces. et Vetter reklamowała zalety obić papierowych, *odznaczających się gustem wytwornym, elegancją i żywością pięknie dobranych kolorów w sposób następujący: Ufni więc jesteśmy, że coraz bardziej pomnażające się używanie, w mowie będących Obić, stanie się powszechnem, gdyż nawet przyklejenie onych, mniejszym iest kosztem połączone, z powodu usunięcia dotychczasowego nieprzyjemnego i kosztownego ścierania ścian. – Tapicer obecnie przyjmuje przygotowanie ścian na siebie i obowiązue się Pokój średniej wielkości w jednym dniu ukończyć, co także stanowi zaletę Obić, gdyż wiadomo ile czasu zajmuie naturalne malowanie Pokoi. – Lubo pierwsze zakupienie rzeczonych Obić jest nieco droższe od zwykłego malowania Pokoi (bowiem malowanie wyrównyujące przepychowi Obić jest nierównie kosztowniejsze), iednakże korzyść ich co do trwałości, bo lat kilkanaście bez reparacji exystować mogą, iest niezaprzeczoną*¹⁷.

Przed Świętami Bożego Narodzenia 1849 r. redakcja „Kurjera Warszawskiego” zachęcała klientów do odwiedzenia składu Fabryki Obić Papierowych Rahn SSrów et Vetter, mieszczącego się w domu W. Skwarcowa przy Placu Saskim w Warszawie. Można tam było nabyć oprócz tapet cały szereg wyrobów papierniczych w tym m.in.: *poszukiwane przez nas obecnie przedmioty nader wykwintnej roboty, a mianowicie: pudełka w rozmaitych kształtach, bombonierki, szyffonierki, toalety oprawne w axamit i metalowe ozdoby, papiery na sposób Paryzki do cukrów, ramki ozdobne używane powszechnie do portretów daguerreotypowych, umbrelki do lamp i świec, transparenty w najnowszych deseniach i formatach oraz wiele drobniejszych szczegółów, najpiękniej i jak najstaranniej wykonanych, w których dowolnie przebierać można, a trudno zdecydować się co wybrać, bo wszystko poszczegółe i gustowne i piękne!*¹⁸.

¹⁴ „Kurjer Warszawski”, 17.06.1865, Nr 135, dodatek reklamowy.

¹⁵ „Kurjer Warszawski”, 6.(18).05.1872, Nr 108, s. 7. W reklamie obić papierowych z fabryki A. Vetter & Comp. pojawiło się już nazwisko jej przyszłego właściciela, Józefa Franaszka, prowadzącego magazyn (będącego właścicielem składu?) przy ul. Krakowskie Przedmieście 415.

¹⁶ Michał Krasucki, *op. cit.*, s. 310-311.

¹⁷ „Kurjer Warszawski”, 13.07.1837, Nr 182, dodatek reklamowy.

¹⁸ „Kurjer Warszawski”, 10.12.1849, Nr 326, s. 1712.

Na wystawie przemysłu, która odbyła się w 1849 r. w Petersburgu, Albert Vetter otrzymał złoty medal *za dobre i tanie obicia, a w szczególności za doskonale ceraty, odznaczające się miękkością, gładkością i mocą wernixu*¹⁹. W 1851 r. wyroby firmy Rahn SS. i Vetter (Sukcessorowie Rahn i Vetter, Rahn suces. et Vetter) prezentowane były na wystawie w Londynie. Jak donoszono, *zwróciły na siebie uwagę, chociaż umieszczone były obok przepysznych wyrobów malachitowych (rosyjskich), co przemawia dostatecznie za ich zaletami*²⁰. Obicia papierowe firmy zostały nagrodzone medalem drugiego rzędu²¹. Również w Londynie na wystawie w 1852 r. fabryka została wyróżniona i otrzymała medal II klasy za obicia papierowe²².

W czerwcu 1856 r. „Kurjer Warszawski” informował o składzie wyrobów firmy A. Vetter et Comp., który mieścił się w domu hr. Stanisława Potockiego przy ul. Krakowskie Przedmieście 415. Jak podawano, *zaopatrzone zostały w rozliczne nowe tegoroczne wzory obić papierowych, wyrobione podług modeli oryginalnych Paryżskich i innych znaczniejszych fabryk, bezpośrednio tamże wybranych przez Właścicieli, którzy nie szczędzili, aby co tylko jest najnowszego i najlepszego w tym rodzaju przedstawić. Również zaopatrzone jest skład w nowe i gustowne desenie tanich i najtańszych gatunków obić, które przy najstaranniejszym wykończeniu, po znanych już stałych, niskich cenach, sprzedaje*.²³ Ponadto w ofercie znalazły się m.in.: *rozety i szlaki*, służące do wykończenia tapet, a także rolety i przystawki do okien, ceraty, pudełka, bombonierki, szyfonierki. Oprócz bogatego wyboru tapet, firma świadczyła również usługę przyklejania tapet przez własnych fachowców, którzy gwarantowali staranne, czyste i trwałe ułożenie obić papierowych na ścianach.

Odkryty znak towarowy Fabryki Obić A. Vetter & Comp. w Warszawie, pozwolił na wydатовanie tapet na lata 1853-1873. W tym czasie właścicielami majątku ziemskiego Starostwo Krasnystaw Rońsk (majoratu z nadania carskiego) byli Rosjanie: gen. Andrzej baron Frideriks (do 1858 r.) i jego spadkobierca Aleksander Andrejewicz (Aleksandrowicz?) baron Frideriks²⁴.

Po zakończeniu prac remontowo-konserwatorskich, 18 października 2015 r. w obecności władz miejskich i powiatowych, odbyło się uroczyste otwarcie i poświęcenie starościńskiego zespołu dworsko-folwarcznego w Krasnymstawie. Budynki zespołu – w tym historyczny dwór – przeznaczone zostały do użytkowania przez: Centrum Integracji Społecznej, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej oraz Dzienny Dom Pomocy Społecznej, natomiast historyczny park stał się przestrzenią publiczną z ogólnodostępnymi obiektami siłowni napowietrznej i placu zabaw dla dzieci²⁵.

Każdy, kto dzisiaj zawita do dworu „Starostwo”, może obejrzeć fragmenty unikalnych tapet sprzed półtora wieku. Tylko od wyobraźni oglądającego zależeć będzie, czy do-

¹⁹ „Kurjer Warszawski”, 30.10.1850, Nr 287, s. 1527.

²⁰ „Kurjer Warszawski”, 13.08.1851, Nr 212, s. 1118.

²¹ „Kurjer Warszawski”, 11.11.1851, Nr 299, s. 1.

²² „Kurjer Warszawski”, 10(22).10.1852, Nr 281, s. 1471.

²³ „Kurjer Warszawski”, 3(15).06.1856, Nr 153, s. 791.

²⁴ Ewa Lorentz, *Relikt drzewostanu parkowego na terenie danego zespołu dworsko-parkowego Starostwo w Krasnymstawie*, Zamość 1993, mps, s. 2, ADWUOZCh; Kazimierz Stolecki, *Carskie uwłaszczenie włościan w roku 1864 w powiecie krasnostawskim*, (w:) „Nestor”, 2014, Nr 1, s. 12.

²⁵ <http://www.cis.krasnystaw.pl/index.php/21-otwarcie-staroscińskiego-zespołu-dworsko-folwarcznego> (dostęp 17.07.2016).

strzeże również ściany historycznych wnętrz pokryte obiciami papierowymi, odznaczającymi się gustem wytwornym, elegancją i żywością pięknie dobranych kolorów.

SUMMARY

On of the four winners of the regional competition "The Restorer's Laurel Award" this year is the Municipality in Krasnystaw. It received this prestigious award for extensive renovation and restoration of a wooden manor house in a former manor and farm estate "Starostwo" at Władysława Sikorskiego Street No. 10 in Krasnystaw, carried out in 2012-2015. The renovation works inside the manor house revealed large fragments of the 19th c. wallpaper under the plaster, originating from A. Vetter & Comp. Wallpaper Factory in Warsaw functioning in the years 1853-1873. The wallpaper was put down and restored. The best preserved fragments were framed and hung in the historical interior of the manor house.

1. Krasnystaw, dwór „Starostwo”, ściana z fragmentem tapety typ 2, stan przed konserwacją, fot. P. Wira, 2013.

2. Krasnystaw, dwór „Starostwo”, ściana z fragmentem tapety typ 5, stan przed konserwacją, fot. P. Wira, 2013.

3. Krasnystaw, dwór „Starostwo”, ściana z fragmentem tapety typ 1, stan przed konserwacją, fot. P. Wira, 2013.

4. Krasnystaw, dwór „Starostwo”, ściana z fragmentem tapety typ 3, stan przed konserwacją, fot. P. Wira, 2013.

5. Krasnystaw, dwór „Starostwo”, ściana z fragmentami tapet typ 2 i 6, stan przed konserwacją, fot. P. Wira, 2013.

6. Krasnystaw, dwór „Starostwo”, tapeta, typ 4, stan przed konserwacją, fot. P. Wira, 2013.

7. Krasnystaw, dwór „Starostwo”, dokument z 21 marca 1830 r. – podklejka pod tapetę, stan w trakcie konserwacji, fot. S. Rudnik, 2013.

8. Krasnystaw, dwór „Starostwo”, znak towarowy fabryki na odwrociu tapety, fot. S. Rudnik, 2013.

9. Krasnystaw, dwór „Starostwo”, tapeta, typ 1, stan po konserwacji, fot. R. Kozik, 2015.

10. Krasnystaw, dwór „Starostwo”, tapeta, typ 2, stan po konserwacji, fot. R. Kozik, 2015.

11. Krasnystaw, dwór „Starostwo”, tapeta, typ 3, stan po konserwacji, fot. R. Kozik, 2015.

12. Krasnystaw, dwór „Starostwo”, tapeta, typ 4, stan po konserwacji, fot. R. Kozik, 2015.

13. Krasnystaw, dwór „Starostwo”, tapeta, typ 5, stan po konserwacji, fot. R. Kozik, 2015.

14. Krasnystaw, dwór „Starostwo”, tapeta, typ 6, stan po konserwacji, fot. R. Kozik, 2015.

WIADUKT KOLEJOWY PRZY UL. KUNICKIEGO W LUBLINIE

Powstanie wiaduktu wiąże się z budową linii kolejowej w kierunku Chełma w latach 90. XIX wieku. Do projektu przystąpiono w 1911 roku. W 1915 roku rozpoczęto roboty ziemne, które przerwano w związku z działaniami wojennymi. Wykopy zostały zasypane – jak można przypuszczać – w związku z faktem, że obiekt ten, jako strategiczny objęty został tajemnicą wojskową. Do chwili obecnej nie udało się odnaleźć pierwotnych projektów wiaduktu ani też poznać nazwiska architekta. Do prac realizacyjnych powrócono dopiero w 1925 roku. Z projektem budowy wystąpiła wówczas Radomska Dyrekcja PKP a roboty rozpoczęło przedsiębiorstwo budowlane „inż. Szpilkowski i S-ka”, które odstąpiło od warunków umowy i opuściło plac budowy. Inwestycję dokończyła firma „Paszkowski, Próchnicki i S-ka”. Odbioru końcowego obiektu dokonano 22 października 1928 roku.

Wybudowany wiadukt o konstrukcji żelbetowej znajduje się nad ul. Kunickiego (dawną Bychawską). W osi ulicy wiadukt wsparty jest na trzydziestu dwóch zdwojonych kolumnach o średnicy ok 1 m, kanelowanych w dolnej części i zwieńczonych głowicami w porządku doryckim. Płyta wiaduktu dodatkowo została wsparta murami policzkowo-oporowymi (przyczółkami). Od wnętrza tunelu przyczółki są gładkie, od zewnątrz rozczłonkowane ślepymi arkadami. Mur zwieńczony pasem gładkiego fryzu i gzymsu, powyżej ażurowa balustrada o przesłach zakończonych filarkami i wypełnionych tralkami. Nawierzchnia pod wiaduktem asfaltowa z chodnikiem dla pieszych po obu stronach i wtórnie dodaną metalową barierką odgradzającą od pasa ruchu. Jak wynika z przekazów archiwalnych, podczas realizacji wiaduktu nastąpiły pewne modyfikacje, wśród których najważniejszą było zwiększenie liczby kolumn wspierających ustrój nośny. Poza zmianami konstrukcyjnymi przekształcono dekorację architektoniczną wiaduktu – w miejscu projektowanych pseudojońskich kapiteli kolumn wspierających wprowadzono pseudodoryckie. Ponadto projekt przewidywał zwieńczenie przyczółków i przesł ażurową, żeliwną balustradą, nawiązującą formą do tej zastosowanej w ciągach dla pieszych, którą z kolei zastąpiono masywną balustradą tralkową wykonaną z betonu. Powyższe zmiany znacząco wpłynęły na formę architektoniczną wiaduktu, który stracił swoją pierwotną lekkość na rzecz obecnej monumentalności. Nie wiadomo, na ile konstrukcja i forma architektoniczna wiaduktu zgodne są z projektem pierwotnym, a na ile są dziełem modernizacji. Część architektoniczna obiektu, odbiegająca od znanych realizacji na terenie Lublina, oceniana jest dość wysoko. Balustrada i zdwojone kolumny przywodzą na myśl berliński monumentalizm z elementami neobaroku. Wysoka ocena architektonicznej oprawy wiaduktu nie przekreśla jego mankamentów technicznych, na które zwracano uwagę już w momencie odbioru prac. Od samego początku tunel zalewany był wodą deszczową. Poza usuwaniem wody, uszczelnianiem nawierzchni i zabezpieczaniem ciągów pieszych, obiekt nie przechodził do chwili obecnej innych poważniejszych remontów. Stan zachowania w 1995 roku oceniono jako dobry. W 2009 roku obiekt użytkowany był zgodnie z przeznaczeniem, a stan zachowania podlegał stałej kontroli technicznej.

Kompleksowy remont wiaduktu rozpoczęto w 2012 roku. Kontynuacja robót nastąpiła trzy lata później. Przed przystąpieniem do inwestycji przeanalizowany został zasięg zniszczeń, wytyczono tok postępowania i dobrano materiały, które w jak największym stopniu pozwoliłyby zachować zabytkowy wygląd wiaduktu. W obrębie elementów betonowych, powierzchni tynkowanych, jak i stalowych obiektu, stwierdzono postępujące procesy korozyjne. Na powierzchniach tynkowych i betonowych występowały liczne spękania, mikrospełkania, szczeliny oraz większe ubytki. Odspojenia dużych fragmentów występowały głównie w obrębie tralek, słupków, poręczy oraz w partiach cokołowych balustrady. Stan zachowania tych elementów określono jako katastrofalny. Tynkowane przyczółki i mury oporowe (skrzydła) były zniszczone w różnym stopniu, ale podstawowy problem stanowiło odspojenie warstwy tynku z boniowaniem oraz zasolenie partii przyziemia. Prawie całą powierzchnię zabytkowego wystroju wiaduktu pokrywały ciemne, zbite nawarstwienia brudu, sadzy i smołek, poprzerstane wykwitami soli. Zniszczenia sprowadzały się do trzech aspektów: oddziaływania chemicznego związanego z zanieczyszczeniami środowiska, działania mechanicznego związanego z drganiami, na które wiadukt jest narażony, oraz stałego zawilgocenia obiektu.

Po zdefiniowaniu stopnia zniszczenia wiaduktu i określeniu zakresu koniecznych prac remontowych i naprawczych, w pierwszej kolejności usunięto skorodowane warstwy betonu, a następnie wytypowano elementy tralek nadające się do ponownego wmontowania, które jednocześnie posłużyły do wykonania nowych form. Wiadukt oczyszczono mechanicznie poprzez piaskowanie i groszkowanie. W podstawach pierwszych filarów uzupełniono brakujące elementy bloków kamiennych – nowe elementy wykonano na wzór istniejących z granitu. Wykonano również dodatkowe badania kontrolne roztworem fenoloftaleiny w celu skorygowania głębokości ingerencji ze względu na niejednorodność betonu oraz niejednakową intensywność procesów korozyjnych występujących w zaprawach murów kamiennych. Spękania iniekowano poliuretanową żywicą iniekcyjną. Odsłonięte pręty zbrojeniowe oczyszczono i zabezpieczono antykorozyjnie. Całą powierzchnia została zdezynfekowana i odgrzybiona. Wykonano także rekonstrukcję uszkodzonych powierzchni betonowych. W partiach cokołowych (szczególnie narażonych na działanie wody i soli) zastosowano uszczelniacz, który penetruje głęboko w powierzchnię betonową wzmacniając ją i przedłużając jej żywotność. Zastosowany preparat dodatkowo reaguje z solami w betonie, neutralizując związki alkaliczne, które znajdują się głęboko w materiale, co powoduje zahamowanie ich wykwitania. Wykonane zostały odlewy elementów betonowych oraz uzupełniono brakujące części boniowania. Po zakończeniu wymienionych prac naprawczych elementów betonowych zaimpregnowano i pomalowano wszystkie części składowe wiaduktu. Stalowe przesła ozdobnej balustrady oraz rozetki na skrzyżowaniu szprosów, zostały odtworzone na wzór pierwotnych. Dodatkowo uporządkowano i zagospodarowano otoczenie wiaduktu aranżując przestrzeń skweru: zaprojektowano szerokie alejki prowadzące przechodniów do tunelu połączonego z dworcem PKP, posadzono zieleni, postawiono, ławki parkowe i latarnie. W chwili obecnej miejsce jest dobrze oświetlone i przyjazne zarówno w dzień, jak i w nocy.

SUMMARY

The earth works for the flyover were commenced in 1915. They were discontinued in connection with the war operations. The investment was resumed in 1925 and the final acceptance took place three years later. The flyover, made of reinforced concrete, is situated over Kunickiego Street in Lublin. Along the street axis, the flyover is supported on thirty-two double columns. The deck of the flyover is additionally held up by the retaining walls. The wall is topped with a strip of smooth frieze and cornice, above there is an open-work balustrade with spans filled with balusters.

Due to a poor condition of the object, extensive renovation works were commenced in 2012. Progressing corrosive processes and mechanical damage were noted in concrete elements, plastered and steel surfaces of the object. Almost the whole surface of the historic decoration of the flyover was covered by layers of dirt, soot and tar, with salt efflorescence. After determining the extent of the flyover's destruction and specifying the scope of necessary repair and renovation works, corroded layers of concrete were removed first, then elements of balusters suitable for refitting were selected and missing balusters were made on the basis of a model. The flyover was cleaned mechanically. In the bases of the first pillars, missing elements of stone blocks were filled in. The exposed reinforcement bars were cleaned and protected against corrosion. The whole surface was disinfected and mould was cleaned. Damaged concrete surfaces were reconstructed and concrete elements were cast. The missing parts of rustication were supplemented. After completion of all repair works, the flyover components were impregnated and painted. Moreover, the surroundings of the flyover were tidied up and developed, with arrangement of the nearby square area.

1. Wiadukt kolejowy przy ul. Kunickiego w Lublinie, przed remontem, 2004.

2. Wiadukt kolejowy przy ul. Kunickiego w Lublinie, przed remontem, 2009.

3. Wiadukt kolejowy przy ul. Kunickiego w Lublinie, w trakcie remontu, 2012.

4. Wiadukt kolejowy przy ul. Kunickiego w Lublinie, po remoncie, fot. M. Gałęcka, 2016.

5. Wiadukt kolejowy przy ul. Kunickiego w Lublinie, po remoncie, fot. M. Gałęcka, 2016.

6. Skwer przy wiadukcie kolejowym przy ul. Kunickiego, po remoncie, fot. M. Gałęcka, 2016.

7. Wiadukt kolejowy przy ul. Kunickiego w Lublinie, po remoncie, fot. K. Rutkowski, 2016.

KONSERWACJA DRZWI GŁÓWNYCH Z KOŚCIOŁA RZYMSKOKATOLICKIEGO W ŻULINIE

W roku 1887 ukazała się publikacja autorstwa Władysława Łuszczkiewicza, profesora Szkoły Sztuk Pięknych w Krakowie i członka Krakowskiej Akademii Umiejętności, będąca poradnikiem dla księży w zakresie właściwej opieki nad zabytkami sztuki sakralnej¹. We wstępie autor sformułował osiem przykazań konserwatorskich, *którymi się restaurator kościołów kierować winien*². Jedną z zasad napominała: *Uszkodzone i oberwane zabytki dopełnij umiejętnie, starego nie tykając, a jeżeli zrestaurować nie umiesz lub nie możesz, a szpecą kościół, schowaj je w bezpieczne miejsce, a nie pozbywaj ich nikomu, bo przyjdzie czas, że umiejętna ręka i fundator znaleźć się mogą, a nie zgubisz pamiątek twego kościoła*³.

Szczęśliwie, taki tok postępowania przyjęto w przypadku historycznych drzwi głównych z kościoła rzymskokatolickiego pw. Matki Bożej Królowej Polski w miejscowości Zagrody (historycznie Żulin), położonej w gminie Rejowiec w powiecie chełmskim (ziemskim). Kilkanaście lat temu, gdy stan techniczny drzwi nie pozwalał na ich dalsze używanie, zostały zdjęte z zawiasów i złożone w budynku gospodarczym parafii. Na ich miejsce zamontowane nowe skrzydła drzwi, które pomimo, że wykonane zostały z tego samego materiału, różniły się zasadniczo w detalach i precyzji wykonania od drzwi historycznych oraz raziły współczesnością.

Drewnianą cerkiew prawosławną pw. Opieki Najświętszej Bogurodzicy w Żulinie wzniesiono w 1906 r. z fundacji rządu rosyjskiego i mieszkanki Petersburga, szlachcianki Nadii Skuratowej, która ofiarowała na ten cel sumę 4000 rubli. Po 1945 r. świątynia zamieniona została na kościół rzymskokatolicki pw. Matki Bożej Królowej Polski⁴. W kolejnych latach dawna cerkiew poddawana była pracom remontowym i adaptacyjnym, które częściowo zniekształciły historyczną bryłę zabytku. Zdemontowano wówczas drugą wieżę z charakterystycznym hełmem⁵.

Kompleksową i systematyczną konserwację wyposażenia kościoła rozpoczął w 1999 r. ks. Juliusz Iracki, ówczesny proboszcz parafii w Żulinie. W następnych latach do konserwacji trafiły kolejne ruchomalnia – w tym pozostałości historycznego wyposażenia dawnej cerkwi⁶.

W 2014 r. obecny proboszcz parafii w Żulinie – Zagrodach, ks. Andrzej Serafińczuk, podjął decyzję o ratowaniu zabytkowych drzwi świątyni. Konserwację planowano powie-

¹ Władysław Łuszczkiewicz, *Poradnik dla zajmujących się utrzymaniem i restauracją kościołów i kościelnych sprzętów*, Warszawa 1887.

² *Ibidem*, s. 3.

³ *Ibidem*, s. 4.

⁴ Cholmsko-Varsavskij Eparchialnyj Vestnik, Warszawa 1905, nr 28, s. 339; Wasyl Słobodian, *Cerkwi Chołmskoj Eparchii*, Lwiv 2005, s. 193.

⁵ Michał Trzewik, *Żulin, Cerkiew prawosławna pw. Opieki MB, ob. kościół rzymskokatolicki pw. MB Królowej Polski*, karta ewidencyjna zabytku architektury i budownictwa, 1998, Archiwum Delegatury Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Chełmie (dalej: ADWUOZCh).

⁶ Teczka obiektu, ADWUOZCh.

rzyć uznanym konserwatorom zabytków ruchomych, z którymi parafia współpracowała już wcześniej przy ratowaniu innych ruchomości, stanowiących wyposażenie kościoła. Prace miały być sfinansowane ze środków własnych parafii. Przyjęte postanowienie stanowiło duże wyzwanie dla niewielkiej parafii, liczącej około 140 rodzin. Ufność, że uda się pomyślnie zrealizować podjęte zobowiązanie wynikała z dotychczasowej postawy i ofiarności parafian, którzy wielokrotnie wspierali finansowo kosztowne prace konserwatorskie – *Dzięki wrażliwości serc i poczuciu odpowiedzialności za wspólne dobro, jakim jest dom Boży, parafianie podejmują wiele działań materialnych. Systematycznie odnawiana świątynia staje się widocznym znakiem głębokiej wiary i troski o jej zachowanie dla kolejnych pokoleń*⁷.

Po uzyskaniu pozwolenia Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na konserwację drzwi, przystąpiono w kwietniu 2015 r. do prac. Przeprowadzenie konserwacji zlecono Andrzejowi Laskowi z Piaseczna, dyplomowanemu konserwatorowi zabytków ruchomych oraz Kazimierzowi Kaszubie z Chelma, pozłotnikowi, mającemu duże doświadczenie w zabezpieczaniu i rekonstrukcji drewnianych elementów ruchomości.

Prace konserwatorskie zakończyły się w połowie sierpnia 2015 r. Realizowane były w oparciu o autorski program wykonawców prac⁸. Przed rozpoczęciem konserwacji, szczegółowym oględzinom poddano oba skrzydła drzwi. Stwierdzono, że każde ze skrzydeł miało wymiary 271 x 87 cm. Ogólny stan zachowania drewna był zadowalający, jednak w wielu miejscach widoczne były charakterystyczne otwory po żerowaniu owada kołatka domowego (*Anobium punctatum*), groźnego technicznego szkodnika drewna. Ponadto zaobserwowano odspojenia oraz braki fragmentów stolarki i ozdoby snyderki. Powierzchnia drzwi była mocno spękana i pokryta warstwą brudu. Oba skrzydła drzwi były przynajmniej trzykrotnie przemalowane olejno i dodatkowo pokryte warstwami lakierów. Z uwagi na długoletnie działanie wilgoci i związane z tym ruchy drewna, poszczególne elementy drzwi rozszczelniły się, a całość konstrukcji była osłabiona. Prace konserwatorskie przeprowadzono w pracowni Kazimierza Kaszuby w Chelmie. Po oczyszczeniu drzwi z powierzchniowej warstwy kurzu i brudu, usunięto utlenione, pożółkłe i pociemniałe powłoki farb i lakierów. Większe szpary, pęknięcia i rozwarstwienia drewna uzupełniono wstawkami z nowego materiału. Mniejsze ubytki drewna wypełniono wodoodpornym kitem trocinowym. W dalszej kolejności wykonano niezbędne prace stolarskie i rekonstrukcję ozdoby snyderki. Tak przygotowane skrzydła drzwi poddano starannej dezynfekcji i dezynsekcji za pomocą głęboko penetrującego preparatu biobójczego. Następnie zrekonstruowano pierwotną kolorystykę drzwi, a oczyszczeniu i naprawie poddano metalowe elementy osprzętu.

Podczas oczyszczania metalowych elementów osprzętu drzwi z produktów korozji i warstw farby, odsłonięto punce wytwórni oryginalnego zamka i mosiężnej antaby. Oczom konserwatorów ukazał się dwugłowy orzeł, ukoronowany trzema koronami, trzymający w łapach symbole władzy monarszej – jabłko i berło. Obok każdego z dwóch skrzydeł umieszczone były cztery medale. Pod orłem widniał napis pisany cyrylicą: Ф[абрика]. Н[аследников]. И[вана]. Г[ригорьевича]. / БАТАШЕВА (Fabryka Spadko-

⁷ Urszula Buglewicz, *Zatroskani o swoją parafię*, „Niedziela”, wydanie internetowe z 30.10.2014, <http://www.niedziela.pl/artikul/115111/nd/Zatroskani-o-swoja-parafie> (dostęp 9.07.2016).

⁸ Andrzej Lasek, Kazimierz Kaszuba, *Program prac konserwatorskich przy drzwiach wejściowych z kościoła parafialnego pw. Matki Bożej Królowej Polski w Żulinie*, Piaseczno 26.09.2014,teczka obiektu, ADWUOZCh. Z programu zaczerpnięto dalszy opis prac konserwatorskich.

bierców Iwana Grigorjewicza Bataszewa). Odsłonięty znak towarowy, którego głównym elementem było godło Rosji carskiej, jednoznacznie identyfikował wytwórcę zamka i mosiężnych okuć drzwi z jedną z największych fabryk rodziny Bataszew, działających w XIX w. i pierwszych latach wieku następnego w rosyjskiej Tule. Miasto to słynęło z licznych wytwórni samowarów.

Założyciel fabryki, Iwan Grigorjewicz Bataszew rozpoczął produkcję samowarów w 1825 r. Z uwagi na wysoką jakość produkowanych samowarów, uzyskał w 1850 r. prawo umieszczania na swoich wyrobach godła państwowego. W uznaniu jakości wyrobów, samowary fabryki Bataszewa nagradzane były medalami na wystawach krajowych i zagranicznych. W 1864 r. fabryka samowarów poszerzyła asortyment o produkcję zamków i okuć do drzwi. Po śmierci w 1860 r. Iwana Grigorjewicza Bataszewa właścicielami wytwórni zostali jego synowie – Nikołaj i Aleksander. W latach 80. XIX w. fabryka stała się wyłączną własnością Nikołaja Iwanowicza Bataszewa. Złe zarządzanie sprawiło, że w początkach XX w. firma stanęła na skraju bankructwa. W celu ratowania zakładu przed upadkiem, Bataszew zawarł w 1908 r. porozumienie z Rudolfem i Otto Tejle. Bracia Tejle, wnieśli do firmy brakujący kapitał i stali się faktycznymi administratorami fabryki. Od tej chwili wytwórnia samowarów działała jako dom handlowy Придворный фабрикант наследник Ивана Григорьевича Баташева – Николай Иванович Баташев (nadworny fabrykant, spadkobierca Iwana Grigorjewicza Bataszewa – Nikołaj Iwanowicz Bataszew)⁹.

Ostatnie punkty programu konserwatorskiego przeprowadzono po przewiezieniu drzwi do świątyni parafialnej. Konserwacji poddano ościeżnicę, którą dodatkowo przystosowano do zawieszenia historycznych skrzydeł drzwi. Po zamontowaniu drzwi, wykonano ostateczną korektę kolorystyki oraz zabezpieczono całość lakierem wodoodpornym.

Pomyślnie przeprowadzona konserwacja drzwi głównych kościoła parafialnego w Żulinie, przywróciła świetność kolejnemu elementowi historycznego wyposażenia i wystroju tego cennego zabytku architektury. Wierni i turyści przychodzący do kościoła z podziwem oglądają imponujący efekt prac konserwatorskich, zaś starsi parafianie, patrząc na drzwi, mówią z nostalgią w głosie: *jest, jak dawniej...*

SUMMARY

The wooden Orthodox church of Protection of the Mother of God in Żulin (currently: Zagrody), in the district of Rejowiec, region of Chełm, was erected in 1906 and founded by the Russian government and a citizen of Petersburg, a gentlewoman Nadia Skuratowa. After 1945 the temple was turned into Roman Catholic church of Our Lady Queen of Poland.

In 2015 the main door to the temple underwent extensive restoration. While cleaning the metal elements of the door's accessories, the punch of the manufacturer of the original lock and the brass bolt was exposed. The manufacturer was the Factory of Heirs of Iwan Grigorjewicz Bataszew from a Russian city of Tula, specialising mostly in production of samovars. After the restoration was completed, the doors returned to the parish temple in Żulin – Zagrody.

⁹ <http://www.samovaroff.net/articles/?pub=4479> (dostęp 9.07.2016); <http://www.golbeshnik.ru/vseosamovarah/vse-batashevyi.html> (dostęp 9.07.2016).

1. Żulin, fronton kościoła rzymskokatolickiego; na pierwszym planie ks. prob. Mieczysław Jachymek z dzieckiem pierwszokomunijnym, Mieczysławem Majewskim; w tle historyczne drzwi, koniec lat 50. XX.; fot. ze zbiorów Moniki Pędzińskiej z Chełma.

2. Żulin, kościół rzymskokatolicki, zdemontowane drzwi główne podczas prac konserwatorskich, fot. K. Kaszuba, 2015.

3. Żulin, kościół rzymskokatolicki, drzwi główne, fragment, po konserwacji, fot. P. Wira, 2015.

4. Żulin, kościół rzymskokatolicki; drzwi główne, punca fabryki „Spadkobiercy I. G. Bataszewa” na pochwycie, fot. P. Wira, 2015.

5. Żulin, kościół rzymskokatolicki; drzwi główne, stan po konserwacji, fot. K. Kaszuba, 2015

6. Żulin, kościół rzymskokatolicki; drzwi główne, stan po konserwacji, widok od strony wnętrza świątyni, fot. P. Wira, 2015.

BAZYLIKA ŚW. STANISŁAWA W ZESPOLE KLASZTORNYM OO. DOMINIKANÓW W LUBLINIE ODKRYWA TAJEMNICE PRZESZŁOŚCI

Kompleksowa rewaloryzacja zespołu klasztorного oo. Dominikanów z kościołem św. Stanisława przy ul. Złotej 9 w Lublinie trwa od 2006 roku. Sondażowe badania warstw malarskich i architektonicznych oraz nadzory archeologiczne, a także wstępne etapy prac remontowo-konserwatorskich przyniosły szereg odkryć. Rzuciły one nowe światło na etapy rozbudowy zespołu oraz pozwoliły na przywrócenie wielu historycznych rozwiązań.

W 2015 roku firma KKZ M. Filip, A. Filip s.c. prowadziła prace w obrębie trzech kaplic: Firlejów (Krzyża Świętego), Ossolińskich (Matki Bożej Opieki) i Niepokalanego Poczęcia NMP (MB Paryskiej). W każdej z nich dokonano interesujących odkryć.

Pierwsze dotyczą wnętrza kaplicy Firlejów, której kompleksowy remont rozpoczęto w 2014 r. Ufundowana w 1615 roku posiada bogatą dekorację sztukatorską autorstwa Jana Wolffa, wykonaną w latach 1620-1630. Podczas oględzin wnętrza przeprowadzonych w marcu przez przeora klasztoru, przedstawicieli Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków i wykonawcy stwierdzono ślady podmalowań podkreślających plastyczność dekoracji. Zinterpretowano również znaki umieszczone na kartuszach zlokalizowanych w obrębie gzymsu, po jednym na każdej ścianie kaplicy, które odczytano jako datę 1630. W dokumentach dotyczących kaplicy brak jest wzmianki na jej temat. Stwierdzono również, że we wschodniej ścianie znajdowało się okno, które zostało zamurowane. Komisja uznała za zasadne jego przywrócenie, co pozwoli na oświetlenie ołtarza i wnętrza światłem słonecznym. Przez okno widoczny będzie Weraikon na ścianie zachodniej (zapewne z XVIII wieku) – malowidło niewidoczne z poziomu posadzki kaplicy. Można je będzie oglądać z tarasu przylegającego do budynku od wschodu.

W 2015 r. podjęto prace we wnętrzu XVII-wiecznej kaplicy Ossolińskich. Podczas usuwania odspojonych tynków ze ściany południowej odsłonięty został ceglany gotycki wątek zewnętrznej ściany prezbiterium, do której dobudowano kaplicę. Niezwykle ciekawego odkrycia dokonano w obrębie ściany zachodniej. Podczas iniekcji wzmacniających osłabione tynki stwierdzono, że część ściany nad wejściem stanowi zamurowanie wnęki zwieńczonej arkadą. Usunięcie przemurowania ukazało jej podłucze z wysokiej klasy dekoracją sztukatorską o renesansowych motywach roślinnych z główkami aniołków. Rozpiętość odkrytej arkady jest mniejsza niż obecnego wejścia. W związku z tym znalezisko zostanie wyekspozowane od strony kaplicy bez przebudowy obecnie istniejącej arkady wejściowej.

Forma sztukaterii w kopule kaplicy wskazywała na jej barwne opracowanie. Po ich oczyszczeniu warstwa malarska dekoracji zaskoczyła bogactwem kolorystyki w zdecydowanych kolorach (czerwień, zieleń, błękit). Na wysklepkach kopuły odnaleziono polichromię o motywach roślinnych. Odkryto także polichromie stanowiące uzupełnienie dekoracji sztukatorskiej ścian. Stwierdzono znaczne różnice się pod względem formalnym sztukaterii ścian kaplicy i kopuły. Ocena dekoracji tej części kaplicy oraz przyjęcie estetycznych rozwiązań wnętrza możliwe będzie po oczyszczeniu w całości dekoracji sztukatorskiej i malarskiej.

Również prace przy najpóźniejszej z kaplic – zbudowanej w latach 1728-29 kaplicy MB Paryskiej dały ciekawe rezultaty. Aby umożliwić niezależne funkcjonowanie kaplicy oo. Dominikanie wystąpili z propozycją wykonania wejścia do kaplicy w jej zachodniej ścianie. Ostatecznie wybrano optymalne rozwiązanie, czyli wykonanie otworu wejściowego w ścianie wtórnie wbudowanej klatki schodowej, przy rozbiórce zrujnowanych schodów do górnych pomieszczeń przedsionka kaplicy. Projekt wejścia opracował arch. Jacek Ciepliński. Podczas przygotowań do wykonania otworu okazało się, że pomysł odrębnego wejścia do kaplicy nie był nowy – usunięcie tynku ukazało zamurowany otwór o wykroju zbliżonym do obecnie projektowanego. Jego udrożnienie będzie więc odtworzeniem stanu historycznego.

Oczyszczenie fragmentu portalu kaplicy, pokrytego cienką warstwą zaprawy, odsłoniło lico oryginalnego kamiennego węgara, który zostanie przywrócony do stanu pierwotnego.

Zakończył się kolejny rok prac restauratorskich w bazylice. Prowadzonych planowo robót zabezpieczających strukturę spękanych murów, żmudnego oczyszczania oraz wzmacniania tynków i sztukaterii w kaplicach. I kolejnych niespodzianek. Stare mury wciąż przemawiają, opowiadają swoją historię. Jej uważne słuchanie pozwala nam na przywracanie ukrytych przez wieki wartości.

SUMMARY

The extensive renovation of the monastery complex of the Dominican Friars with St Stanislaus Church in Złota 9 Street in Lublin has been going on since 2006. The survey exploration of paint and architectural layers, archaeological supervision surveys, as well as preliminary stages of renovation and restoration works, led to a number of discoveries. They cast new light on the stages of the construction of the monastery complex and enabled reestablishment of many historical solutions.

In 2015 works were carried out within 3 chapels: of the Firlej Family (of the Holy Cross), of the Ossoliński Family (of the Protection of the Mother of God) and of the Immaculate Conception of Our Lady (of the Mother of God from Paris). In each chapel, interesting discoveries were made. An inspection of the interior of the Firlej Family chapel (founded in 1615) revealed traces of tinting, emphasizing plasticity of the stucco decoration created by Jan Wolff. Furthermore, the signs placed on the cartouches within the cornice were interpreted and read as the year 1630, and it was deemed reasonable to restore the window over the altar, which used to be bricked in. Inside the 17th c. Ossoliński Family chapel, the Gothic brickwork was exposed on the outer chancel wall to which the chapel had been added. In the western wall, the lower surface of a former arcade was discovered, with high quality stucco decoration containing Renaissance motifs, most probably from Jan Wolff's workshop. After cleaning the stuccowork, a paint layer was discovered in the dome, and polychrome with plant motifs was found on squinches. Moreover, polychrome was discovered which supplemented the stucco decoration of the walls. Significant formal differences were noted between the stuccowork of the chapel walls and the dome. In the chapel of the Mother of God from Paris, erected in 1728-29, a bricked-in opening was discovered, which had been the original entrance to the vestibule, as well as the original stone jamb of the frame of the entrance to the chapel.

1. Kaplica Firlejów – fragm. dekoracji sztukatorskiej Jana Wolffa, fot. M. Filip, 2015.

2. Kaplica Firlejów – fragm. dekoracji sztukatorskiej z cyfrą, fot. M. Filip, 2015.

3. Kaplica Firlejów – malowidło z Veraikonem, fot. M. Filip, 2015.

4. Kaplica Ossolińskich – odsłonięta dekoracja podłuczna, fot. M. Filip, 2015.

5. Kaplica Ossolińskich – fragm. dekoracji podłucza, fot. M. Filip, 2015.

6. Kaplica Ossolińskich – fragm. dekoracji podłucza, fot. M. Filip 2015.

7. Kaplica Ossolińskich – dekoracja malarska latarni kopuły, fot. M. Filip, 2015.

8. Kaplica Ossolińskich – dekoracja malarska kopuły, fot. M. Filip, 2015.

9. Kaplica MB Paryskiej – zarys pierwotnego wejścia od strony elewacji, fot. M. Filip, 2015.

10. Kaplica MB Paryskiej – widok wejścia od wnętrza, fot. M. Filip, 2015.

REALIZACJA PRAC RESTAURATORSKICH PRZY WITRAŻACH NA TLE PRAC REMONTOWYCH PRZY STOLARCE I ŚLUSARCE OKIENNEJ W WYBRANYCH KOŚCIOŁACH LUBELSZCZYZNY

Artykuł powstał na bazie referatu „Realizacja prac konserwatorskich przy witrażach Lubelszczyzny” wygłoszonego w ramach IX Konferencji naukowej „Witraże – dziedzictwo cenne czy niechciane?” zorganizowanej na KUL w dniach 9-11 października 2015 r. W referacie zarysowano problemy związane z remontami i wymianą stolarki oraz ślusarki okiennej w kościołach głównie z obszaru dawnego województwa. lubelskiego, przede wszystkim prowadzonymi w ostatnich latach w ramach kompleksowych prac remontowo-konserwatorskich. Przeprowadzone prace związane z restauracją witraży stanowią wśród nich jedynie niewielki procent.

Problem witraży na Lubelszczyźnie nie był dotychczas przedmiotem kompleksowych opracowań, a jedynie część zasobu wpisano do rejestru zabytków ruchomych i założono dla nich karty inwentarzowe.¹

Witraże zostały przedstawione w artykule Katarzyny Tur - Marciszek jako „dziedzictwo docenione”. Większość chroniona jest w ramach wpisu kościołów do rejestru jako element architektury i dziedzictwo nie do końca rozpoznane. Brak jest pełnego katalogu zasobu, a wzmianki na temat najbardziej wartościowych realizacji sztuki witrażowniczej znaleźć można jedynie w monografiach kościołów oraz wydawnictwach stanowiących zbiorcze opracowania dokonań poszczególnych pracowni lub artystów.

HISTORIA I ZASÓB

Lubelszczyzna nie ma tradycji witrażowniczych.² Na tym terenie nie wytwarzano szkła witrażowego, brak było też własnych pracowni witraży. Zapotrzebowanie na ten rodzaj elementu zdobniczego zaspokajano sprowadzając witraże przede wszystkim z pracowni warszawskich i krakowskich (Warszawa: z Zakładu św. Łukasza, Artystycznej Pracowni Witraży Mieczysława Kosińskiego, Firmy Witrażowniczej Skibińskiego, Pracowni Witraży Artystycznych F. Białkowskiego, Firmy Witrażowniczej Olszewskiego, Kraków: Zakład Przemysłu Szklarskiego S.A ul. Kapucyńska 7). Okresem, w którym na szeroką skalę pojawia się w kościołach Lubelszczyzny witrażowe wypełnienie okien było pierwsze ćwierćwiecze XX w. Wiąże się to z wydanym 17 IV 1905 r. przez władze carskie tzw. ukazem tolerancyjnym, który złagodził przepisy prawne dotyczące budownictwa kościelnego. Sprawy budowy nowych świątyń należały na jego mocy do władz diecezjalnych, a nie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych.

¹ Karty inwentarzowe znajdują się w zasobie archiwum WUOZ w Lublinie oraz w archiwach delegatur

² Za J. Żywickim: „Od XVIII w. na terenie Lubelszczyzny działały huty szkła, z których największe należały do Ordynacji Zamojskiej (wieś Paary 1861 i Łązek 1836). Od lat 40tych XIX w. między Bugiem a Wisłą było ponad 20 hut produkujących szkło tafłowe okienne, naczynia szklane a także szkło kryształowe (huta Czechy k. Woli Rębkowskiej)

Na Lubelszczyźnie podjęto wówczas budowę kilkudziesięciu kościołów, z których większość nadano formy neogotyckie.³ Do wystroju „wiejskich katedr” (w sumie 35 obiektów) należą duże witrażowe okna, które zobaczyć można m.in. : w Bobach, Dorohusku, Garbowie, Gościeradowie, Jabłoni, Komarowie, Klementowicach, Łopienniku, Malowej Górze, Mełgwi, Parczewie, Rykach, Szczepieszynie, Wąwolnicy, Wysokiem i Zemborzycach. Witraże ozdobiły również starsze świątynie, z których część rozbudowano i zmodernizowano w tym okresie (Głusk, Krzczonów, Milejów, Żyrzyn, Radzyń Podlaski, Wilkołaz).

Najbogatszą formę prezentują witraże w prezbiteriach, gdzie pojawiają się sceny i przedstawienia figuralne oraz rozety o bogatej ornamentyce w fasadach kościołów. W oknach naw najczęściej występują dekoracyjne bordiury, motywy roślinne i geometryczne w maswerkach.

W skromniejszej wersji zastosowano jako element dekoracyjny okna witrażowe o uproszczonej formie – kwatery wypełnione jednobarwnym szkłem o mocnej kolorystyce, często z motywem krzyża w środkowej części.

STAN ZACHOWANIA

Większość okien witrażowych w kościołach Lubelszczyzny, których wiek niejednokrotnie przekroczył 100 lat, wymaga zabiegów konserwatorskich. Dotyczy to zarówno skordowanych stalowych konstrukcji, niekompletnych i odkształconych profili ołowianych, wykruszeń kitów jak i warstwy szklanej, wykazującej ubytki, spękania, korozję i trwałe zabrudzenia powierzchni. W przypadku kościoła w Wąwolnicy remontu wymaga również konstrukcja okien wykonana ze sztucznego kamienia, wzmocniona prowizorycznie klamrami i ściągami stalowymi. Pojedynczo szklone, nieszczelne okna witrażowe nie spełniają obecnych wymogów termoizolacyjnych.

Stwierdzić należy, że mimo potrzeby rewaloryzacji, niewiele świątyń Lubelszczyzny może pochwalić się przeprowadzeniem kompleksowej konserwacji witraży. Rynek rodzimych firm, wykonujących witraże i ich remonty w tradycyjnych technikach praktycznie nie istnieje. W związku z tym musimy korzystać z pomocy pracowni w innych miastach.

Witraże znajdują się najczęściej w świątyniach wymagających dużych nakładów finansowych na kompleksowe roboty budowlane i prace konserwatorskie (w tym: zabezpieczenie dachów, wzmocnienia konstrukcyjne, remonty elewacji, wnętrz oraz wyposażenia). Poważny problem stanowią znaczne koszty renowacji witraży, dlatego ich konserwacja planowana jest tu w dalszej kolejności, a podejmowane prace ograniczają się do doraźnych napraw i uzupełnień ubytków szkła.

W przypadku złego stanu okien w zabytkowych świątyniach zasadniczą sprawą jest przekonanie administratorów parafii do podjęcia właściwych decyzji odnośnie zakresu prac. Wiąże się to również z innymi niż w czasie budowy kościołów standardami ich ogrzewania, co niesie za sobą zmianę warunków termicznych i wilgotności, istotnych dla zabytkowych wnętrz z cennym wyposażeniem, z czego administratorzy parafii, a zwłaszcza wierni (potencjalni fundatorzy nowych witraży) nie zdają sobie sprawy.⁴

³ Omówione w: J. Żywicki, *Architektura neogotycka na Lubelszczyźnie*, ROŚIOSK w Lublinie, Idea Media Lublin 1998

⁴ Znaczny problem stanowi „moda” na fundowanie witraży w zabytkowych świątyniach. Nie wiążą się one ikonograficznie ani tematycznie z wezwaniami świątyń, nie uwzględniają wyposażenia historycznych wnętrz.

W wielu przypadkach zły stan stolarki i ślusarki okiennej, powodujący znaczne straty ciepła i zagrożenie dla zabytkowego wyposażenia świątyń, zmusza ich administratorów do wymiany okien. Dotyczy to przede wszystkim stolarki i ślusarki okiennej przeszklonej jednobarwnym szkłem, bez użycia techniki witrażu. Starając się o zachowanie (lub nawiązanie) do historycznych form stolarki, urząd konserwatorski zatwierdza do realizacji projekty uwzględniające tradycyjne podziały okien, przy zastosowaniu technik poprawiających termoizolację, z zastosowaniem jedno- lub wielobarwnego szklenia. Przykładem takiego zastosowania może być kościół Farny w Kazimierzu Dolnym, gdzie kompleksowe prace objęły również wymianę okien z powtórzeniem formy stalowych ram wypełnionych prostokątnymi szybami w ołowianych ramkach, a także kościoły w Baranowie i Gołębiu, gdzie odtworzono stolarkę drewnianą. W niektórych kościołach jako wzory stolarki posłużyły iluzjonistycznie malowane okna (np. Opole Lubelskie, Archikatedra w Lublinie).

Podczas badań prowadzonych przed rozpoczęciem prac remontowych zdarzały się ciekawe odkrycia. W blendach fasady barokowego kościoła parafialnego w Końskowoli odkryto polichromię w formie dwóch malowanych okien⁵, którą poddano konserwacji. Z kolei w prezbiterium bazyliki św. Stanisława w zespole klasztornym oo. Dominikanów w Lublinie, obok pierwotnej gotyckiej dekoracji malarskiej sklepienia odnaleziono i zakonserwowano polichromię w blendach okiennych, przedstawiającą dwa okna o gomółkowym wypełnieniu, z precyzyjnie namalowanymi okuciami i wiatrownicami.⁶

WITRAŻ

W praktyce urząd konserwatorski częściej ma do czynienia z wymianą stolarki lub ślusarki okiennej bez technologii witrażu, jednakże zdarzają się też przypadki okien witrażowych. Podchodzimy do nich ze szczególną starannością, a niektóre z realizacji są przedmiotem dalszej części wystąpienia.

Przykładem powtórzenia szklenia w technice witrażowej są okna XVII-wiecznego kościoła szpitalnego p.w. św. Anny w Kazimierzu Dolnym. Ze względu na stan konstrukcji i przeszklenia (pochodzących z lat 70tych XX w.), zdecydowano o wymianie okien, z powtórzeniem formy szybek w układzie „plastra miodu” w ołowianych ramkach i w stalowej konstrukcji. Dodatkowo zastosowano od zewnątrz szyby osłonowe. Prace wykonane podczas remontu kościoła w latach 2012-2013 przeprowadziła pracownia konserwatorska Romualda Kołodzieja z Lublina.

Kolejnym przykładem jest kościół pw. św. Jakuba Apostoła w Głusku (obecnie w granicach miasta Lublin pod adresem ul. Głuska 145). Zbudowany został w latach 1786-90, powiększony w 1906 r. o prezbiterium, transept i dwie zakrystie. W latach 1925-27 kościół odnowiono a w 1926 r. wnętrze całego kościoła, włącznie z zakrystią ozdobił polichromią Czesław Miklasziński. Z tego czasu pochodzi zapewne forma wypełnienia okien. W prezbiterium znajdują się dwa okna witrażowe. W ich części centralnej umiesz-

Montowane na stałe nie pozwalają na prawidłową wentylację kościołów, co jest szczególnie istotne przy powszechnie wprowadzanych systemach ogrzewania. Wielkopostaciowe przedstawienia współczesnych świętych – jako najczęściej proponowany temat - projektowane są niejednokrotnie bez znajomości specyfiki techniki witrażowniczej (niezbędne podziały konstrukcji, kolorystyka, gra światła we wnętrzu). Część projektów jest słaba pod względem estetycznym.

⁵ Konserwacji dokonała mgr M. Konkolewska

⁶ Konserwację wykonał zespół pod kierunkiem konserwatora dzieł sztuki mgr Macieja Filipa

czono krzyż z napisem „INRI” otoczonym glorią i motywem cierni na belkach. Błękitne tło wzbogacają motywy rozet. Całość otacza bordiura złożona z geometrycznych elementów. Północne okno prezbiterium zniszczone podczas wojny (wg relacji ks. proboszcza), powtórnie złożono, z użyciem bezbarwnego szkła w miejscach uszkodzeń. Okna w nawie kościoła i w zakrystii posiadały analogiczne podziały konstrukcji z barwnym motywem krzyża w środkowej części i diagonalnie ustawionymi kwadratowymi kwaterami po jego bokach. Część okien nawy wymieniono w latach 60-tych XX w., zachowując wcześniejsze podziały. Zostały też dołożone od strony wnętrza dodatkowe konstrukcje stalowe o analogicznej formie jak stara ślusarka, oszlone przezroczystym szkłem. Podkreślić należy, że okna stanowią doskonale dopełnienie wnętrza z polichromią Miklaśińskiego, nawiązującą do młodopolskich krakowskich wzorów.

Ze względu na zły stan okien proboszcz parafii zdecydował o podjęciu prac remontowych. Urząd konserwatorski uznał za konieczne zachowanie ich formy i materiału, dopuszczając poprawę parametrów termoizolacyjności. W wyniku ustaleń pomiędzy WUOZ, inwestorem i wykonawcą (Pracownia FURDYNA WITRAŻE z Krakowa) zdecydowano o zakresie prac. We wszystkich oknach usunięto wewnętrzne wtórnie wykonane przeszklenia. W oknach prezbiterium wykorzystano części oryginalnych ram, które oczyszczono i naprawiono. Powtórzono przy tym oryginalne podziały z ołowianymi szprosami i umieszczono je we wspólnej ramie z dodatkowymi szybami osłonowymi od strony zewnętrznej. Po wykonaniu inwentaryzacji witraży usunięto kity i skorodowane, popękane profile ołowiane, zdemontowano poszczególne kwatery, oczyszczono powierzchnię szkła, wymieniono, poklejono i zrekonstruowano uszkodzone elementy szkła i malatury. Wykonano nowe profile ołowiane i obustronnie okitowano pola witrażowe. Aby nie zacierać rysunku okien witrażowych uproszczono podziały warstwy osłonowej, stosując jedynie szpros konstrukcyjne. W technice witrażowej zrealizowano pozostałe nowe okna, których część została wykonana jako uchylne, co pozwala na wentylację wnętrza.

Z kolei kościół parafialny w Blinowie to skromna drewniana świątynia zbudowana w latach 1871-1899. Charakterystyczne są jej okna o neogotyckim wykończeniu. W prezbiterium są one wypełnione witrażami z dekoracją kwiatową o swobodnym układzie w dolnej części oraz motywem serca oplecionego cierniem w górnej. Zamieszczono na nich napisy fundacyjne: „ofiara młodzieży męskiej/żeńskiej/parafii Blinowskiej 1927” oraz sygnaturę wykonawcy: „F. Białkowski, Warszawa, ul. Stępińska No 42” Witraże wymagały konserwacji ze względu na wybrzuszenia, ubytki i nieszczelności szkła, osłabione kity oraz zdegradowaną stolarkę okienną. Również ramy pozostałych okien kościoła, przeszlonych z zastosowaniem barwnych tafli szkła, kwalifikowały się do wymiany. Program prac obejmował demontaż okien i witraży, inwentaryzację, rozebranie, umycie i wyczyszczenie szkła, ich oprawę w ołów i osadzenie witraży wraz z szybą zespoloną w ramach drewnianych. Dla pozostałych okien również wykonano nowe ramy powtarzające podziały, w których zamontowano oczyszczone i uzupełnione barwne tafle szkła. Remont okien stanowił część programu remontu elewacji kościoła, przeprowadzonej w 2014 r.

Ciekawy jest fakt, że Artystyczna Pracownia Witraży Grzegorz Słomka z Częstochowy wykonująca konserwację okien witrażowych to spadkobierca Pracowni Witraży F. Biał-

kowskiego⁷, w której one powstały. Urządzenia i narzędzia użyte przy konserwacji (np. przeciągarka ołowiu) pochodzą z dawnej pracowni Białkowskiego.

Kaplica Firlejów w kościele pw. św. Stanisława w zespole klasztornym oo. Dominikanów przy ul. Złotej 9 w Lublinie to, obok kaplicy Tyszkiewiczów i Ossolińskich, jedna z najbardziej okazałych i najciekawszych pod względem architektonicznym i artystycznym XVII-wiecznych kaplic bazyliki dominikańskiej. Posiada ona bogatą dekorację sztukatorską elewacji i wystrój wnętrza autorstwa Jana Wolffa, datowany na 1630 rok.

W 2014 r. zakończony został remont kopuły i elewacji kaplicy wraz z konserwacją wystroju, trwają prace konserwatorskie w jej wnętrzu. W ramach kompleksowej konserwacji podjęto też prace przy oknie witrażowym z początku XX w. Witraż wykonany został w tradycyjnej technice i osadzony w stalowej konstrukcji, wypełniony szkłem łączonym ołowiem. W centrum rozety wypełniającej półkoliste zwieńczenie znajduje się krzyż, w połączeniach pól między diagonalnymi szprosami stalowej konstrukcji umieszczono motyw rozetek, całość otacza plecionkowa bordiura. Konstrukcja witrażu była zdeformowana, z widocznymi ogniskami korozji, kity montażowe spękane i wykruszone, listwy ołowiane wygięte, szkła zabrudzone, spękane, z ubytkami. Ze względu na ten stan (nieszczelności zagrażające cennemu wystrojowi wnętrza) w 2008 r. od strony zewnętrznej zamontowano szklaną osłonę, traktując ją jako rozwiązanie tymczasowe. W lipcu 2015 r. witraż zdemontowano i przewieziono do pracowni, gdzie zostanie poddany konserwacji. Zostanie on zamontowany w końcowej fazie prac przy kaplicy.

Przywołując przykłady przeprowadzonych i trwających prac przy konserwacji witraży w kilku obiektach zabytkowych Lubelszczyzny należy podkreślić, że realizowane są one jako jeden z etapów kompleksowych prac remontowych i restauratorskich w świątyniach, a ich wykonanie możliwe jest dzięki uzyskaniu na ten cel dodatkowych funduszy (w tym z UE). Niestety, specyfika technologii i stopień trudności kompleksowej konserwacji okien witrażowych sprawiają, że właściciele i administratorzy kościołów nie są w stanie przeprowadzić prac w tym zakresie z własnych środków. Fundusz na dotacje, przyznawany Lubelskiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków, nie pozwala na dostateczne wsparcie w zakresie konserwacji witraży.

W dalszym ciągu czekają na konserwację jedne z najbardziej wartościowych zespoły witraży w Wąwolnicy i Garbowie, dla których gotowe są programy prac, a których gospodarze wciąż starają się o pozyskanie dofinansowań. Pozostaje nadzieja na szczęśliwy finał tych starań, co da możliwość zaliczenia kolejnych zespołów witraży nie tylko do cennego i chcianego, ale również zabezpieczonego na kolejne lata narodowego dziedzictwa.

⁷ Informacja pochodzi z programu prac konserwatorskich przygotowanego przez G. Słomkę, wykonawcę konserwacji, stanowiącego podstawę do wydania pozwolenia LWKZ na realizację prac. Wg informacji p. Słomki część okien w nawie przeszklono nowym szkłem poza jego pracownią.

SUMMARY

The article was written on the basis of the paper: "Restoration works at stained glass windows in the Lublin region" presented at the 9th Scientific Conference "Stained Glass Windows – Valuable of Unwanted Heritage?" organized at the Catholic University of Lublin on 9-11 October 2015.

The Lublin region does not have traditions of stained glass window manufacture. No stained glass was produced here, there were no local stained glass window workshops. Demand was satisfied by bringing stained glass windows mostly from Warsaw and Cracow manufacturers.

The period when stained glass windows appeared in churches of the Lublin region on a greater scale was the first quarter of the 20th c. Several dozen of churches were erected in the Lublin region at that time, most of which had a neo-Gothic form. Large stained glass windows were a part of the décor of "village cathedrals". They also decorated older temples, some of which were extended and modernized during that time.

Most stained glass windows in churches, sometimes more than 100 years old, are in need of restoration. However, extensive restoration of stained glass windows, which requires considerable financial means, was carried out only in few temples of the Lublin region. Due to a poor condition of woodwork and joinery of windows, causing significant loss of heat and posing threat to historic furnishings of temples, replacement of windows is often necessary, as in the case of the parish church in Kazimierz Dolny and the churches in Baranów and Gołęb. In some churches, windows painted in an illusionistic way served as models for the woodwork (e.g. in Opole Lubelskie or in the metropolitan cathedral of Lublin). Examples of repetition of the glazing in the stained glass technique are the windows in: the hospital church of St Anne in Kazimierz Dolny, and the churches in Głusk and Blinów. The stained glass window from the Firlej Family chapel in St Stanislaus Church in the Dominican Friars monastery complex was taken down for restoration.

1. Milejów, kościół parafialny, okno witrażowe figuralne w kaplicy, fot. K. Tur-Marciszuk, 2015.

2. Boby, kościół parafialny, okno z rozetą, fot. K. Tur-Marciszuk, 2015.

3. Piotrawin, kaplica św. Stanisława, okienko z motywem krzyża, fot. K. Tur-Marciszuk, 2015.

4. Krzczonów, kościół parafialny, okno witrażowe z odkształceniem, fot. K. Tur-Marciszuk, 2015.

5. Kazimierz Dolny, fara, okno kaplicy Górskich po konserwacji, fot. A. Wiśniewska, 2014.

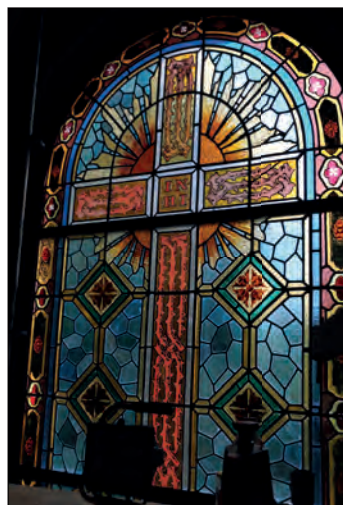
7. Końskowola, kościół parafialny, okno malowane na fasadzie po konserwacji, fot. K. Tur-Marciszuk, 2015.

6. Kazimierz Dolny, kościół św. Anny, okno po remoncie, fot. A. Wiśniewska, 2014.

8. Lublin, kościół dominikanów, malowane okno blendy prezbiterium po konserwacji, fot. M. Filip, 2014.

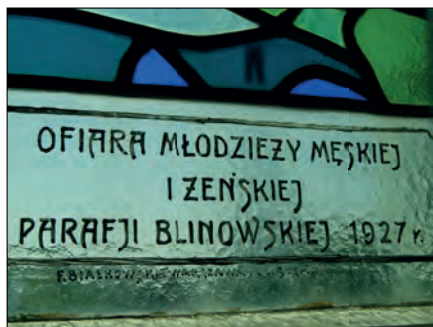
9. Lublin, kościół św. Jakuba, witraż w prezbiterium po konserwacji, fot. K. Tur-Marciszuk, 2015.

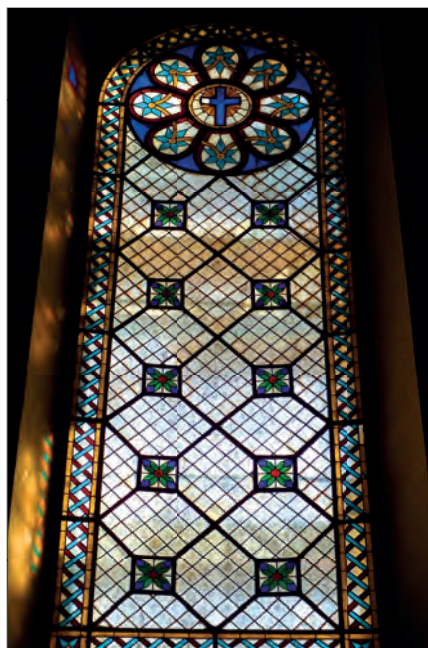
10. Lublin, kościół św. Jakuba, okno nawy po konserwacji, fot. K. Tur-Marciszuk, 2015.

11. Blinów, kościół parafialny, fragm. witraża okna pd., fot. K. Tur-Marciszuk, 2015.

12. Blinów, kościół parafialny, napis fundacyjny okna witrażowego pd., fot. K. Tur-Marciszuk, 2015.

13. Lublin, kościół dominikanów, okno witrażowe w kaplicy Firlejów przed konserwacją, fot. M. Filip, 2014.

**ZESPÓŁ POREFORMACKI I BROWAR VETTERA
PRZY UL. BERNARDYŃSKIEJ 15 W LUBLINIE –
PRZYWRACANIE HISTORII**

Wpisem do rejestru zabytków województwa lubelskiego pod nr A/507 objęty został zespół poreformacki, złożony z dawnego kościoła św. Kazimierza oraz klasztoru. Ochronie konserwatorskiej podlega również otoczenie zabytku, czyli działka przy ul. Bernardyńskiej 15 w Lublinie. Zarówno roboty budowlane związane ze zmianami elewacji i dachów obiektów wybudowanych dla potrzeb browaru po poł. XIX w., jak i działania na terenie działki wymagają uzyskania pozwolenia konserwatorskiego.

Zespół klasztorny reformatów zbudowany został zapewne w miejscu dawnego dworu Sapiehów z fundacji Marianny Boguckiej i jej córki Heleny z Prusinowskich Sapieżyńny. Konwent lubelskich reformatów powołano w 1661 r. Początkowo wybudowali oni niewielką kaplicę, a następnie kościół, konsekrowany w 1674 r. Do 1720 r. ukończono budowę klasztoru. W tym samym roku pożar kościoła zniszczył jego dach i częściowo sklepienie, powodując także zniszczenia wewnątrz świątyni. Klasztor ocalał, poza dachem rozebrany przez mnichów, aby zapobiec rozprzestrzenieniu się ognia. Kościół odbudowano z datków lubelskich mieszczan.

Przed kruchtą kościoła znajdował się cmentarz oraz kalwaria z drogą krzyżową, z kolei przy wschodnim dziedzińcu budynki gospodarcze i browar. Klasztor funkcjonował do 1820 r., kiedy to zakonników przeniesiono do Kazimierza Dolnego. Zabrali tam wyposażenie kościoła i klasztoru, a ich miejsce w Lublinie zajęli bonifratrzy. W latach 1838-1844 budynki znajdowały się pod zarządem miasta. Zabudowania klasztorne zajęte zostały na koszary i wojskowe zakłady rzemieślnicze, a później zamieszkiwała w nich biedota. Źle utrzymane obiekty uległy znacznemu zniszczeniu. W wyniku licytacji w 1844 r. klasztor został sprzedany Rudolfowi Vetterowi, który przekształcił i rozbudował budynki dla potrzeb przemysłowych – początkowo fabryki mydła i świec, następnie destylarni wódek, w końcu browaru. Po II wojnie światowej browar upaństwowiono a produkcję piwa kontynuowano do 2000 r. Od czasu wyłączenia linii produkcyjnej pomieszczenia, w których się mieściła pozostawały nieużytkowane. Większość urządzeń zdemontowano.

W budynku przyległym do ul. Bernardyńskiej w dalszym ciągu znajdują się biura „Perły – Browary Lubelskie s.a.”. Część dawnego klasztoru i kościoła została zaadaptowana na lokale mieszkalne.

W związku z kontrolą właściciela i użytkownika zabytku przeprowadzoną w 2011 roku, urząd konserwatorski zalecił m.in. zabezpieczenie zachowanej w dużym fragmencie figuralnej polichromii łuku tęczowego kościoła. Znajduje się ona w obrębie pomieszczenia, które użytkowane było przez mieszkańców jako suszarnia bielizny. Zabezpieczenie i wzmocnienie podłoża polichromii wykonał zespół pod kierunkiem konserwatora dzieł sztuki Małgorzaty Podgórskiej-Makal. Wykonane zabiegi zabezpieczyły malowidło do czasu docelowej konserwacji, a pomieszczenie wyłączono z użytkowania.

Prace związane z rewaloryzacją terenu browaru podjęte zostały w 2014 r. Na zlecenie Zarządu „Perły – Browary Lubelskie” opracowana została koncepcja programowo-przestrzenna autorstwa warszawskiego biura projektowego „Projekt Praga”, określająca funkcje dla poszczególnych elementów zespołu. Inwestor planuje bogaty program ich wykorzystania, a obok pełnionej obecnie funkcji biurowej budynku wzdłuż ulicy Bernardyńskiej zaprojektowano przystosowanie pomieszczeń w pozostałych obiektach na sale konferencyjne, wystawowe oraz zaplecze hotelowe i gastronomiczne. Obiekty te mają zaspokoić zarówno potrzeby browaru, jak służyć organizacji imprez w ramach szerszych projektów, m.in. promujących miasto.

Na dziedzińcu dawnego browaru działa już kino letnie, organizowane są koncerty i widowiska m.in. w czasie Nocy Kultury. Zorganizowanie kina wymagało uporządkowania terenu nieruchomości. Przygotowując obszar przeznaczony na masowe imprezy plenerowe rozebrano prowizoryczne budynki magazynowe i garażowe w zachodniej części działki, oczyszczono i wyrównano nawierzchnię.

Założenia ramowego programu rewaloryzacji przyjęte zostały przez LWKZ. W przygotowanych zaleceniach, a także podczas roboczych ustaleń z przedstawicielami inwestora i projektantami, urząd konserwatorski wskazywał na konieczność maksymalnego uczynienia w projekcie historycznych wartości najstarszego elementu zabudowy, tj. kościoła św. Kazimierza i klasztoru oo. Reformatów. Jest to szczególnie istotne ze względu na znaczne przekształcenia zabytku, związane z przystosowaniem dla potrzeb zakładu przemysłowego. Zarówno wewnątrz kościoła, jak również część pomieszczeń klasztornych, adaptowane zostały dla potrzeb produkcji i na cele mieszkalne. W związku z tym w budynku kościoła wstawiono dodatkowe stropy, zmieniono formę dachu, wykonano nowe ściany działowe i system komunikacji pionowej, w fasadzie zaś skuto część dekoracji, zamurowano wejście, oryginalne nisze i otwory okienne, wykonując nowe w celu doświetlenia pomieszczeń mieszkalnych. W klasztorze także dokonano znacznych przekształceń, dawny wirydarz przekryto dachem i dokonano wtórnych podziałów pomieszczeń. Całość uzupełniono budynkami i przybudówkami. Wprowadzenie urządzeń i instalacji linii produkcyjnej dopełniło zmian. W połączonych bryłach z trudem odczytać można formy najstarszej, XVII-wiecznej części zabudowy, a w lokalach o ścianach obłożonych glazurą, z betonowymi posadzkami – trudno doszukać się kościelnych i klasztornych pomieszczeń.

W funkcjonujących obecnie mieszkaniach utrudnione jest przeprowadzenie pełnego programu rozpoznania badawczego. Wyniki badań architektonicznych oraz sondaży warstw malarskich i wypraw tynkowych implikować będą zakres przystosowania do nowych funkcji pomieszczeń o największych wartościach architektonicznych.

Biorąc powyższe pod uwagę, inwestor podjął decyzję o etapowym przywracaniu do użytkowania kolejnych, nowszych elementów zabudowy nieruchomości.

Przeprowadzono także szereg robót w budynkach z XIX i XX w. Ich realizacja wymagała pozwoleń konserwatorskich w zakresie robót związanych ze zmianami w obrębie elewacji i dachów (co dotyczyło m.in. przywrócenia dawnej formy otworów okiennych, wejściowych, stolarki, instalacji i urządzeń wentylacyjnych) oraz zagospodarowania terenu. W 2014 r. w budynek przylegający do ul. Bernardyńskiej zaadaptowano na „Perłową Pijalnię Piwa”, nadając wnętrzu nowoczesną formę. Dawnej oficynie w północnej części nieruchomości przywrócono funkcję mieszkalną, przeznaczając ją na apartamenty hote-

lowe. W 2015 r. wykonano nawierzchnię podwórza północnego, adaptowanego na letni ogródek pijalni piwa.

Ciekawą inicjatywą jest urządzenie turystycznej trasy podziemnej o długości ok. 600 m, która obejmuje część piwnic klasztornych. Jej realizacja nie wymagała ingerencji w tkankę zabytkowych murów klasztoru. W pomieszczeniach, w których zachowano niektóre urządzenia browaru – m.in. tanki piwne – urządzono ekspozycję ukazującą krótką historię klasztoru i browaru, składniki i etapy produkcji piwa oraz dawne i obecne produkty „Perły”. Zwiedzanie trasy zakończone degustacją piwa cieszy się dużą popularnością wśród Lublinian i turystów.

Kolejnym etapem prac jest adaptacja pomieszczeń dawnego refektarza klasztornego na potrzeby sali konferencyjnej. Zgodnie z opracowaniem *Rewitalizacja terenu historycznego browaru „Perła” w Lublinie – projekt koncepcyjny sali konferencyjnej, korytarza, holu wejściowego i galerii zlokalizowanej przy ul. Bernardyńskiej 15 w Lublinie* autorstwa pracowni projektowej „Projekt Praga” sp. z o.o. z marca 2015 r., remont byłego refektarza wiąże się z przywróceniem komunikacji i udrożnieniem korytarza klasztornego pomiędzy północnym i południowym dziedzińcem zespołu, oraz adaptacją dla potrzeb wystawienniczych dawnego wirydarza. Refektarz został przystosowany w II połowie XIX w. na część mieszkania Vettera. Duża sklepiona sala uzyskała od strony zachodniej rodzaj werandy z widokiem na rozległe łąki Rusalki. Po nacjonalizacji browaru w pomieszczeniu tym urządzono archiwum, w którym całe ściany obudowane były regałami. Pierwszy etap prac porządkowych i przygotowawczych w 2015 r. stanowiła likwidacja mebli archiwum. Po ich usunięciu na ścianach tarczowych ukazała się polichromia - widoki charakterystycznych zabytków Lublina i innych miast województwa. Czas ich powstania i autor pozostają dotychczas nieustalone, a wygląd namalowanych obiektów wskazuje na lata 40. lub 50. XX w. Badania źródeł w tym zakresie prowadzi obecnie Krzysztof Janus.

Wartość artystyczna i stan polichromii wpłynęły na decyzję o ich zachowaniu. Stanowią one najpóźniejszy element wystroju pomieszczenia ze sklepieniem kolebkowym i lunetami, wraz ze sztukatorską dekoracją jego spływów. Do konserwacji lub odtworzenia przeznacza się również elementy wyposażenia z czasów przebudowy na mieszkanie Vettera w 2 poł. XIX w., w postaci taflowego parkietu i stolarki okiennej.

Wyniki badań sondażowych tynków refektarza wykazały, że pierwotna warstwa malarska była tu monochromatyczna, w kolorze pobiałym. Z kolei badania fragmentu korytarza klasztornego i pomieszczeń przyległych dały ciekawe rezultaty. Odkryto tu fragmenty polichromii w formie ciosów kamiennych oraz niewielkich rozmiarów twarz mężczyzny na ścianie zachodniej. Badania architektoniczne pozwoliły na odkrycie fragmentu murów być może wcześniejszego dworu Sapiechów (co należy potwierdzić badaniami niższego poziomu) oraz przejścia i wnęk w ścianach w pomieszczeniu północnym. Odkrycia te zostaną uwzględnione przy aranżacji wnętrza.

Docelowe rozwiązania odnośnie rewitalizacji korytarza i sali wystawowej wymagać będą kolejnego etapu sondaży warstwy malarskiej (potwierdzenia ewentualnej kontynuacji dekoracji w formie kamiennego muru), a także badań architektonicznych w celu rozpoznania rytmu i formy historycznych otworów okiennych oraz ich przywrócenia w procesie kolejnej fazy rewitalizacji budynku klasztornego. Na rok 2016 zaplanowano odtworzenie historycznej formy dolnej części fasady kościoła.

Dotychczasowe konsekwentne prowadzenie planowych działań Spółki „Browary Perła” na rzecz adaptacji zespołu dawnego Browaru oraz zaangażowanie i ścisła współpraca z urzędem konserwatorskim pozwalają sądzić, że kolejne lata zaowocują rewaloryzacją najcenniejszej i najstarszej części zabytku. Poprzedzenie prac projektowych niezbędnym zakresem badań pozwoli na przywrócenie w maksymalnym stopniu XVII-wiecznych cech budynkom kościoła i klasztoru. Wraz z rewaloryzacją budynków browaru stanowi one będą kolejne miejsce dostępne mieszkańcom Lublina, świadczące o bogatej historii miasta.

SUMMARY

The post-Reformati complex at Bernardyńska 15 Street in Lublin comprises the buildings of the church (consecrated in 1674) and of the monastery whose construction was finished in 1720. After the Reformati Order was moved to a monastery in Kazimierz Dolny in 1820, the monastery complex was taken over by the Brothers Hospitallers. Since 1838-1844 the buildings managed by the town authorities became dilapidated. In 1844 they were purchased by Rudolf Vetter, who transformed and extended the monastery for industrial purposes: a factory of soap and candles, then vodka distillery and finally a brewery. After the World War II the brewery was nationalized. Beer production was continued here until 2000. In connection with the change in their intended purpose, the monastery and the church were thoroughly converted. The present host of the complex, “Perła-Browary Lubelskie S.A.” (Perła – Lublin Brewery Company) undertook actions aimed at restoring the former values of the historical monument, as part of its revitalization and opening to the public (exhibition rooms, conference rooms, hotel, catering). An outdoor cinema operates there, open concerts are organized, the outbuilding was renovated and turned into hotel apartments and a beer restaurant was reactivated. A tourist route of ca. 600 m was prepared, which comprises some of the monastery cellars. In the rooms where a part of the brewery equipment was preserved there is an exhibition presenting the history of the monastery and the brewery, ingredients and stages of beer production, as well as the former and current products of the Perła Brewery. The works connected with restoration of the former monastic refectory (later fulfilling the function of the Vettors’ apartment, and after the war – the Perła Brewery’s archive) were commenced, including its close surroundings. After the furniture was removed, it was found that on the walls of the refectory there are images of historical monuments of Lublin and other cities. During the survey works, a painterly decoration in the form of cut stones and a small face of a man was discovered in the corridor. Furthermore, a wall fragment was revealed, perhaps of the earlier manor house of the Sapieha family, bricked-in alcoves and a passage between the rooms.

The actions of the Lublin Brewery Company, undertaken so far, indicate that further works will be carried out in the following years, restoring the 17th c form of the monastery and church buildings as much as possible.

1. Lublin – zespół poreformacki ob. browar – zamurowane okno fasady kościoła, fot. K. Janus, 2015.

2. Lublin – zespół poreformacki ob. browar – urządzenie linii produkcyjnej, fot. K. Janus, 2015.

3. Lublin – zespół poreformacki ob. browar – fragm. trasy turystycznej, fot. K. Janus, 2015.

4. Lublin – zespół poreformacki ob. browar – dawny refektarz, fot. K. Janus, 2015.

5. Lublin – zespół poreformacki ob. browar – dekoracja malarska refektarza, fot. K. Janus, 2015

6. Lublin – zespół poreformacki ob. browar – fragm. postaci odkrytej podczas badań, fot. K. Janus, 2015.

PRACE REWITALIZACYJNE W FORCIE „O” W KOROSZCZYNIE, GM. TERESPOL

Fort „O” w Koroszczynie wpisany decyzją L.dz.PSOZ – 454/30/92 dnia 17.08.1992 r., do rejestru zabytków pod nr A/ 203 (obecnie A/1388), został wybudowany w latach 1912 – 1915 jako element pierścienia zewnętrznego umocnień Twierdzy Brzeskiej. Plany rozbudowy twierdzy opracowane i zatwierdzone w latach 1908-1911 (skorygowane w 1912 roku z przyczyn oszczędnościowych) przez inżynierów Głównego Komitetu Fortyfikacyjnego, zakładały wniesienie nowych dzieł fortowych w odległości 6-8 km od centrum twierdzy, z położeniem nacisku na rozbudowę dzieł połowych wokół twierdzy. Zachodni sektor Twierdzy został wzmocniony w największym stopniu jako najbardziej narażony na atak od strony Niemiec. Wśród nowych umocnień mających wesprzeć istniejące już forty w Łobaczewie i Polatyczach, wchodziły budowane równolegle forty „O” Koroszczyn, „K” Kobylany, „L” Lebedziew, „I” Żuki oraz pozostałe dzieła międzyfortowe – koszary odcinkowe, prochownia obronna, magazyn, forty piechoty, baterie artylerii, forty półstałe, wały międzyfortowe, drogi rokadowe, punkty oporu, jako całościowy zintegrowany system umocnień. Największe nasilenie prac fortyfikacyjnych notuje się na okres od momentu ogłoszenia przez Rosję mobilizacji w sierpniu 1914 r. do chwili rozpoczęcia ewakuacji Twierdzy, zarządzanej dnia 15.08.1915 r. (w obliczu ofensywy wojsk państw centralnych), kiedy zaniechano wszelkich prac fortyfikacyjnych, które znajdowały się w różnym stadium ukończenia.

Koncepcja zintegrowanych systemów fortyfikacyjnych autorstwa gen. lejtnanta prof. inż. Nestora A. Bujnickiego, stała się na początku XX wieku wzorcem tworzenia nowych i modernizacji starszych fortyfikacji na terenie Imperium Rosyjskiego. Zakładała ona min. etapową budowę fortu, w sposób umożliwiający jego wykorzystanie bojowe w każdym etapie jego budowy, jak również umożliwiający jego rozbudowę i przebudowę. Stąd w oparciu o projekt N.A. Bujnickiego przeprowadzono prace budowy Fortu „O” w Koroszczynie (fotografia nr 9), jako budowli betonowo-ziemnej na planie trójkąta rozwartokątnego o szerokości około 500 m i głębokości 350 m (liczone z pominięciem fos), zwróconego podstawą na wschód, otoczonego wałem oraz fosą wokół całego obiektu, z anaulami do przedpoja i w szyi, kaponierą główną, osiową, ze stanowiskami artyleryjskimi w tym dział przeciwsturmowych, chronioną ziemnym rawelinem od czoła (w kierunku zachodnim), poterną prowadzącą do skazamowanego przedpiersia wału i połączoną z nim dwiema klatkami schodowymi, kazamatami artyleryjskimi na skrzydłach fortu połączonych szczył z przedpiersiem, koszarami głównymi z kaponierą i poterną osiową wiodącą do przedpiersia. Stan zaawansowania prac fortyfikacyjnych ukazuje fotografia lotnicza wykonana w 1914 r. z rosyjskiego sterowca operującego z Twierdzy Brzeskiej (fotografia nr 8). Nie zdołano ukończyć budowy koszar głównych wraz z kaponierą w części koszarowej, poterny prowadzącej do przedpiersia, kazamat skrzydłowych wraz z prochowniami, placu broni, schronów pogotowia w części centralnej. Rolę koszar głównych i schronów pogotowia pełniło skazamatowane przedpiersie tworzące szczył fortu (koszary szczyłowe). Fort miał stanowić schronienie dla jednej kom-

pani piechoty liczącej 250 żołnierzy, a także dla artylerzystów, saperów, obsługi reflektorów, służb kwatermistrzowskiej, łącznie liczących razem dodatkowo około 200 ludzi. Podczas działań wojennych w sierpniu 1915 roku Fort „O” nie odegrał znaczącej roli, choć był jednym z nielicznych który był krótko broniący przez wojsko rosyjskie prowadzące walki opóźniające z nacierającymi wojskami niemieckimi (obeszły one Przedmoście Terespolskie od północy i południa, wkraczając do Brześcia 26 sierpnia 1915 r.). W 1944 roku Fort „O” został wykorzystany do umieszczenia tam niemieckich stanowisk artyleryjskich, co przyniosło przekształcenia w części centralnej fortu. W okresie powojennym, aż do lat dziewięćdziesiątych, kiedy Fort „O” został wpisany do rejestru zabytków (1992 rok) trwała w nim wybiórka piasku ze środka fortu oraz niwelacja fosy w części południowo-wschodniej. Odtworzono na jego obszarze dawną drogę z Kobylan do Koroszczyna, której nasyp przeciął wschodnie skrzydło, wykorzystywane jako dzikie wysypisko śmieci. Wnętrze fortu ulegało powolnej dewastacji, w centralnym miejscu łączącym poternę z szyją został wybity otwór prowadzący do niższej kondygnacji, skruszona została częściowo podłoga. Obiekt systematycznie padał ofiarą zbieraczy złomu oraz zwykłych wandalów, w efekcie czego nie pozostały w nim żadne metalowe zewnętrzne osłony ani wyposażenie wnętrza dające się zdemontować. Skutkiem czego Fort „O” pozostaje dziś jako trwała ruina, dzieło fortyfikacyjnej ars militaris.

W chwili wpisywania do rejestru zabytków Fort „O” był porośnięty częściowo młodym lasem sosnowym (rawelin), z czasem las porósł cały obszar fortu, porastając również betonowe fortyfikacje, wały, fosę, zacierając obiekt w terenie. Rozprzestrzeniające się krzewy dzikich malin i jeżyn oraz zbierające się na omszałym betonie poszyt leśny czyniły fort coraz mniej dostępnym i czytelnym. Obiekt jednak posiada nadal dobrze zachowaną fosę, wał przedpiersia, nie przekształcony rawelin, zachowane nie przekształcone otwory wejściowe, wentylacyjne, strzelnicze oraz otwory naświetli wraz z metalowymi żaluzjami.

W 2015 roku członkowie Towarzystwa Miłośników Fortyfikacji i Historii Terespoła przy Prochowni Terespol w osobach Karola Niczytoruka i Mariana Badalskiego w porozumieniu z władzami gminy Terespol będącej właścicielem obiektu, podjęli się wraz z innymi miłośnikami fortyfikacji, przeprowadzenia prac rewitalizacyjnych mających na celu podniesienie czytelności obiektu zwłaszcza skazamatomowanego przedpiersia oraz poprawę dostępności jego wnętrza, w części łączącej z poterną. Właściciel fortu wystąpił z wnioskiem o pozwolenie na prace rewitalizacyjne, przedkładając program zgodny z zaleceniami pokontrolnymi wydanymi przez LWKZ, mianowicie: wycięcie drzew i krzewów na odległość do 20 m od ściany przedpiersia, oczyszczenie wejść z nagromadzonego poszytu leśnego, zabezpieczenie dwóch studni fortecznych przed przypadkowym wpadnięciem, oczyszczeniem korony wału przedpiersia i poterny z kolczastych krzewów uniemożliwiających poruszanie się po nasypie oraz wykonanie drewnianego podestu wewnątrz fortu, umożliwiającego bezpieczne wejście szyi fortu i przejście poterną do kaponierzy głównej. Pozwolenie na wnioskowane prace zostało wydane przez LWKZ. W efekcie trwających przez kilka tygodni prac w Forcie „O” przeprowadzono wycinkę trzynastu drzew oraz usunięto nagromadzone bardzo liczne samosiewy i ogniska zakrzewienia, odsłaniając widok na bryłę budowli w tej części fortu. Ze względu na niedogodność terenu dla użycia ciężkiego sprzętu do usunięcia wycinanych drzew, ograniczono liczbę do takiej jaką można było wykorzystać jako materiał do wykonania zabezpieczeń studni i wykonania podestu wewnątrz obiektu. Podest wykonano ze złą-

czonych szeregowo bali sosnowych, opartych na poprzeczkach podpartych od spodu czterema stemplami, powierzchnię przysypano tłuczniem kamiennym, gruzem i piaskiem, do poziomu podłogi (fotografia nr 3 i 4). Roboty wykonano nawiązując do tradycji polowego wykonania wojskowych urządzeń fortyfikacyjnych. Prowizorycznie zabezpieczono kanały dwóch betonowych studni (o głębokości około dwa metry każda), wsunęto w nie drewniane wiązki belek, blokując przypadkowe wsunięcie się człowieka na dno studni. Usunięto mechanicznie ze stopni betonowych schodów w przelotniach prowadzących do wejść przedpiersia, na stanowiska strzeleckie oraz z samych stanowisk, nagromadzony poszyt i warstwy mchu (fotografie 1, 2), zaś z wnętrza usunięto również nagromadzone śmieci.

W wyniku wykonanych prac, obiekt położony w terenie leśnym uzyskał lepszą czytelność jego głównych elementów, czyli zachowanych kazamat przedpiersia wału znajdujących się w części centralnej fortu oraz lepszą dostępność wejść. Na bezpieczeństwie zyskało wnętrze i przestrzeń przed nim, co jest nie bez znaczenia gdyż obiekt nadal jest trwałą ruiną i poruszanie się po nim wymaga należytej ostrożności. Wszystkie prace na Forcie „O” w Koroszczynie wykonano wysiłkiem małej grupy osób, będących zaangażowanymi miłośnikami architektury ars militaris, stąd niewielki lecz czytelny na obiekcie efekt ich działań rewitalizacyjnych. Prowadzenie dalszego ciągu prac jest planowane w obecnym i przyszłym roku, przy położeniu nacisku na uporządkowanie terenu przy umocnieniach kaponiery. Sposób prowadzenia prac przy minimalnym nakładzie finansowym lecz dużym wysiłkiem niewielkiego zespołu ludzi, przy obiekcie będącym trwałą ruiną jest przykładem racjonalnej rewitalizacji zachowawczej, odkrywającej elementy fortyfikacji spod napierającej roślinności i stwarzającej warunki do bezpieczniejszego korzystania z zabytku.

Bibliografia:

1. Twierdze i działania wojenne na ziemiach polskich w czasie I wojny światowej. Red. A. Wap, J. Chorzępa, Białystok – Przasnysz 2000.
2. Szlakiem twierdz i ufortyfikowanych przedmości. Stanisław Łagowski, Pruszków 2005.
3. Fortyfikacje Terespolskie Twierdzy Brzeskiej. Studium naukowo-historyczne. G. Michalska, Lublin 1991.

SUMMARY

Fort “O” in Koroszczyn, entered in the register of historical monuments, was erected in 1912-1915 as an element of the outer fortification ring of the Brest Fortress. Although its construction was not finished, the fort had extensive battle functions. Today it is preserved as a permanent ruin, located in a forested area. In 2015 revitalization works were carried out within a project aimed at clearing the breastwork casemate area of bushes, moss and self-sown trees in order to make this object more conspicuous. Furthermore, protective works were carried out inside the object by laying a wooden platform covering a dangerous hole in the floor and provisionally protecting well canals at the casemates. The works were carried out by a small group of several dedicated fortification enthusiasts whose goal was to enhance value of this historical monument.

1. Koroszczyn, fort „O”, kazamaty przedpiersia wału przed pracami, fot. P. Zieniuk, 2015.

2. Koroszczyn, fort „O”, kazamaty przedpiersia wału po pracach, fot. P. Zieniuk, 2015.

3. Koroszczyn, fort „O”, otwór wybity w podłodze w części centralnej szyi, fot. P. Zieniuk, 2015.

4. Koroszczyn, fort „O”, zabezpieczenie otworu, fot. P. Zieniuk, 2015.

5. Koroszczyn, fort „O”, prace na obiekcie, fot. K. Niczyporuk, 2015.

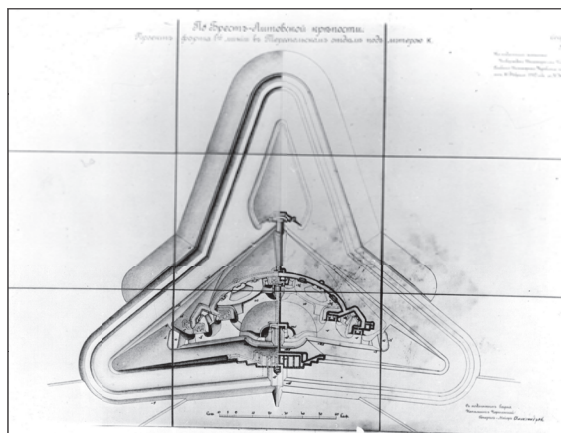
6. Koroszczyn, fort „O”, widok na stanowiska i przelotnie przed pracami, fot. P. Zieniuk, 2015

7. Koroszczyn, fort „O”, widok na stanowiska i przelotnie po pracach, fot. P. Zieniuk, 2016

8. Koroszczyn, fort „O”, zdjęcie lotnicze fortu w trakcie budowy od strony wsch., fot. archiwum WUOZ Lublin/Biała Podl.

9. Koroszczyn, fort „O”, rzut planu fortu proj. N.A. Bujnickiego, fot. archiwum WUOZ Lublin/Biała Podl.

IV. Kronika

Halina Landecka, Jan Maraškiewicz, Stanisława Rudnik, Grażyna Żurawicka

KALENDARIUM WAŻNIEJSZYCH WYDARZEŃ – ROK 2015

19 stycznia

- Janów Podlaski, spotkanie w sprawie kontynuacji prac konserwatorskich w zespole zamkowym;
- spotkanie z przeorem klasztoru oo. Dominikanów w Lublinie w sprawie zmian w zagospodarowaniu terenu przy bazylice i prac badawczych w kaplicy Niepokalanego Poczęcia NMP (Paryska);

20 stycznia

- Biała Podlaska, spotkanie z Prezydentem Miasta w sprawie ochrony zabytków;

22 stycznia

- udział WKZ w Forum Debaty Publicznej na temat: „Rola samorządów w ochronie dziedzictwa narodowego”;
- Terespol, spotkanie z członkami Stowarzyszenia Miłośników Fortyfikacji i Historii;

23 stycznia

- Pratulin, spotkanie w sprawie zagospodarowania otoczenia zespołu kościoła-muzeum;
- Kołmin, odbiór prac konserwatorskich przy polichromii w dworze Kossaków;

27 stycznia

- Kodeń, klasztor oo. Misjonarzy Oblatów, spotkanie w sprawie programów prac remontowych i konserwatorskich w kościele pw. św. Anny;

29 stycznia

- Radzyń Podlaski, spotkanie z Burmistrzem Miasta w sprawie zespołu pałacowego;
- spotkanie z Burmistrzem Kazimierza Dolnego w sprawie zagospodarowania kamieniołomu i obsługi turystów na terenie zespołu zamkowego;

30 stycznia

- Łuków, konferencja popularno-naukowa „Badania archeologiczne na terenie powiatu łukowskiego”;

3 lutego

- Łukowa, komisja odbioru prac konserwatorskich i restauratorskich przy ołtarzach bocznych w kościele;

10 lutego

- Czemierniki, spotkanie z administratorem parafii w sprawie programu prac konserwatorskich na rok 2015 w kościele parafialnym;

11 lutego

- Biała Podlaska, spotkanie z prezesem firmy „Arche” w sprawie prac rewaloryzacyjnych i budowlanych na zamku w Janowie Podlaskim;
- Chełm, narada z udziałem Prezydenta Miasta Chełm i arch. Marka Budzyńskiego w sprawie projektu zagospodarowania Kredowej Góry przy ul. Batorego w Chełmie;

12 lutego

- Janów Podlaski, Stadnina Koni, spotkanie w sprawie prac remontowych i konserwatorskich w zespole oraz przygotowania wniosku o wpis na listę Pomników Historii RP;

16 lutego

- uroczyste obchody Jubileuszu 95-lecia działalności Lubelskiego Urzędu Wojewódzkiego;

19 lutego

- Międzyrzec Podlaski, wizytacja Szkoły Muzycznej (budynku dawnej stajni w zespole Potockich), obiektu zgłoszonego do konkursu Laur Konserwatorski 2015;

25 lutego

- Romanów, Muzeum J.I. Kraszewskiego, spotkanie w sprawie kontynuacji prac konserwatorskich;

26 lutego

- Zamość (arsenał, park) i Józefów (synagoga), wizytacja obiektów zgłoszonych do konkursu „Laur Konserwatorski 2015”;

1 marca

- Krasnystaw, uczestnictwo w obchodach nadania w 1394 r. praw miejskich;

2 marca

- Warszawa, Łazienki Królewskie, udział WKZ w spotkaniu organizacyjnym dot. II Kongresu Konserwatorów Polskich;

5 marca

- Warszawa-Kraków, uroczystości Jubileuszu 15-lecia Międzyuczelnianego Instytutu Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki;

9 marca

- Lublin (budynek Sądu Rejonowego w Lublinie) i Czesławice (pałac), wizytacja obiektów zgłoszonych do konkursu „Laur Konserwatorski 2015”;

10 marca

- Biała Podlaska, spotkanie z przedstawicielami fundacji „Fundusz Rewitalizacji” w Gdyni, w sprawie pomysłu odbudowy pałacu Radziwiłłów w Białej Podlaskiej;
- spotkanie z dyrekcją IUNG w Puławach w sprawie rewaloryzacji dziedzina pałacu Czartoryskich z przystosowaniem do współczesnych potrzeb;

11 marca

- Kryłów, komisja w sprawie ustaleń dot. prac archeologicznych na Zamczysku;
- spotkanie z v-ce prezydentem Zamościa w sprawie zamiaru lokalizacji windy w ratuszu zamojskim;

17 marca

- Hanna, uczestnictwo kierownika delegatury chełmskiej w sesji Rady Gminy Hanna dotyczącej remontów i konserwacji zabytków z terenu gminy;

- Tomaszów Lubelski, komisja w sprawie ustaleń dotyczących prac konserwatorskich i restauratorskich polichromii w cerkwi prawosławnej;

19 marca

- Stoczek Łukowski, spotkanie w sprawie sposobu i zakresu prac rewaloryzacyjnych w zespole kościoła parafialnego;

20 marca

- Łuków, spotkanie z członkami stowarzyszenia „Nasze Dziedzictwo” w sprawie ochrony krajobrazu kulturowego miasta;
- spotkanie WKZ z Małgorzatą Rozbicką, Dyrektorem Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie na temat współpracy;

23–25 marca

- Kraków, udział WKZ w Europejskim Kongresie Informacji Renowacyjnej;

24 marca

- Chełm, udział w Komisji Kultury Urzędu Miasta Chełm;

marzec – kwiecień – maj

- Chełm, Bazylika Narodzenia NMP, badania archeologiczne w związku z realizacją przez Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie polsko-ukraińskiego projektu badawczego „Poszukiwania, identyfikacja i rozpoznanie naukowe najstarszej świątyni Bogurodzicy wybudowanej w Chełmie przez króla Daniela Halickiego”;

30 marca

- Lublin, Trybunał Koronny, udział WKZ w posiedzeniu Rady Naukowej przy Prezydencie Miasta Lublin w/s obchodów 700-lecia nadania praw miejskich;

1 kwietnia

- spotkanie WKZ z Arcybiskupem Lubelskim Stanisławem Budzikiem i Biskupem Prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej – Ablem w celu omówienia planowanych działań konserwatorskich w obiektach sakralnych;

8 kwietnia

- spotkanie w sprawie adaptacji pomieszczeń d. browaru Vetterów do nowych funkcji związanych z programem kulturalnym przyjętym przez zarządcę - Perła Browary Lubelskie S.A. w d. założeniu klasztoru;

9 kwietnia

- Radzyń Podlaski, komisja konserwatorska w sprawie oceny zachowania wystroju rzeźbiarskiego pałacu oraz oranżerii;

17 kwietnia

- Warszawa-Wilanów, konferencja naukowa ICOMOS „Ochrona wartości w procesie adaptacji zabytków”, referat WKZ: „Ochrona wartości w procesie adaptacji zabytków na przykładzie adaptacji zespołu klasztoru ss wizytek w Lublinie”;

21–22 kwietnia

- Białystok, obchody Międzynarodowego Dnia Ochrony Zabytków;

21 kwietnia

- Kraków, komisja ustaleń w trakcie prac konserwatorskich i restauratorskich przy cudownym obrazie MB Krasnobrodzkiej;

22 kwietnia

- Zamość, komisja ustaleń w trakcie prac konserwatorskich i restauratorskich w lapidarium Bastionu III;

28 kwietnia

- Lublin, Trybunał, uroczyste wręczenie nagród w wojewódzkim konkursie „Laur Konserwatorski 2015”, pod patronatem Generalnego Konserwatora Zabytków, Wojewody Lubelskiego i Marszałka Województwa. Laury przyznano następującym gospodarzom zabytków: Sądowi Okręgowemu w Lublinie za remont i konserwację wnętrza Sądu Rejonowego w Lublinie, P. Renacie Grochowskiej za konserwację i restaurację pałacu w Czesławicach, Metropolitalnemu Seminarium Duchownemu za konserwację XVII w. fryzu medalionowego oraz adaptację wnętrza na Muzeum Starodruków i Sztuki Sakralnej, Parafii Prawosławnej pw. Przemienienia Pańskiego w Lublinie za konserwację 353 nagrobków na prawosławnym cmentarzu przy ul. Lipowej. Okolicznościowy wykład pod tytułem „Europejskie odniesienia odkryć średniowiecznej architektury monumentalnej na Ziemi Chełmskiej” wygłosił prof. Andrzej Buko;

29 kwietnia

- Kobyłany, spotkanie w sprawie prac remontowych i konserwatorskich przy zabytkach cerkiewnych w Sławatyczach i Kobyłanach;

30 kwietnia

- Zamość, konferencja podsumowująca realizację projektu „Zamość - miasto UNESCO, Pomnik Historii RP produktem turystycznym polskiej gospodarki”;
- Lublin, Trybunał Koronny, udział WKZ w spotkaniu z udziałem posłów i ministra Olgierda Dziekońskiego w sprawie przygotowanej ustawy krajobrazowej;

5 maja

- Chełm, Bazylika Narodzenia NMP, rozpoczęcie prac remontowych przy wymianie posadzki i wykonaniu płyty żelbetowej nad kryptami grobowymi i reliktnymi XIII wiecznej świątyni - połączone z badaniami archeologicznymi;

8 maja

- posiedzenie Wojewódzkiej Rady Ochrony Zabytków na temat projektowanych obiektów w Kazimierzu Dolnym: budowy ośrodka rekreacyjnego przy ul. Krakowskiej, budowy domu mieszkalnego przy ul. Klasztornej 1, utworzenia parku rekreacyjnego w wąwozie Plebanka, montażu zjazdu linowego z Albrechtówki do Janowca nad Wisłą, oraz budowy szybu windowego w ratuszu zamojskim;

13 maja – Biała Podlaska, spotkanie z Prezydentem Miasta w sprawie sposobów zagospodarowania i użytkowania zespołu zamkowego;

14 maja

- spotkanie WKZ z gen. bryg. pil. dr Janem Reichelem, Rektorem-Komendantem Wyższej Szkoły Sił Powietrznych w Dęblinie w sprawie prac w zabytkowych obiektach zespołu pałacowego, będącego siedzibą szkoły;

18 maja

- Krzyczew, spotkanie z właścicielem zespołu dworsko-parkowego w sprawie prac remontowo-ratowniczych w zespole;
- wizytacja prac archeologicznych prowadzonych w bazylice NMP w Chełmie;

20 maja

- Trzebieiszów, Urząd Gminy, spotkanie w sprawie ochrony zabytków gminy;
- Hanna, narada z projektantami, administratorem parafii i przedstawicielami samorządu gminnego w sprawie remontu kościoła w Hannie;

26 maja

- Kraków, komisja odbioru prac konserwatorskich i restauratorskich cudownego obrazu MB Krasnobrodzkiej ;

27–29 maja

- Lublin, konferencja naukowa ICOMOS „Drewniana architektura wernakularna – problemy ochrony i zagospodarowania”. Referat WKZ pod tytułem „Uroczysko Zaborek w Janowie Podlaskim jako przykład ochrony zabytkowej architektury drewnianej”;

1 czerwca

- Chełm, Bazylika Narodzenia NMP, zakończenie badań archeologicznych we wnętrzu świątyni;

3 czerwca

- Tomaszów Lubelski, komisja ustaleń w trakcie prac konserwatorskich i restauratorskich polichromii w cerkwi prawosławnej;
- Hrubieszów, komisja ustaleń w trakcie prac konserwatorskich i restauratorskich polichromii w cerkwi prawosławnej;

12 czerwca

- Józefów, konferencja podsumowująca realizację projektu: Modernizacja Miejskiej Biblioteki Publicznej w Józefowie mieszczącej się w dawnej bożnicy;

12–13 czerwca

- Kraśnik, konferencja KUL „Klasztor kanoników regularnych w Kraśniku – rola kulturotwórcza i cywilizacyjna w mieście i regionie” – referat WKZ pod tytułem „Architektura kościoła farnego w Kraśniku”;

15 czerwca

- Zamość, konferencja naukowa „Przestrzeń kulturowa Zamościa – urbanistyka, architektura, krajobraz, życie miasta”;

15–17 czerwca

- konwent WKZ w Gdańsku;

18 czerwca

- Lublin, uroczyste otwarcie po remoncie budynku pałacu Morskich – siedziby Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury;

23 czerwca

- Warszawa, Zamek Królewski, uroczystości Jubileuszu 20-lecia ICOMOS;

25 czerwca

- Włodawa, spotkanie z projektantami i Burmistrzem Włodawy w sprawie projektu zagospodarowania rynku we Włodawie;
- Lublin, uroczystości 50-lecia Wydziału Budownictwa i Architektury Politechniki Lubelskiej;

26 czerwca

- spotkanie z dyrektacją Muzeum Lubelskiego w sprawie prac remontowo-konserwatorskich zamku;

28 czerwca

- Kodeń, Sanktuarium Matki Boskiej Kodeńskiej, spotkanie w sprawie zakresu prac konserwatorskich przy dekoracji sklepień kościoła pw. św. Anny;

30 czerwca

- Janów Podlaski, Stadnina Koni, spotkanie w sprawie objęcia obszaru stadniny projektem rewaloryzacji;
- Krzeszowice, komisja ustaleń w trakcie prac konserwatorskich i restauratorskich ołtarza głównego kościoła w Zamchu;

2 lipca

- Radzyń Podlaski, Urząd Miasta, spotkanie w sprawie przejęcia od Wojewody Lubelskiego przez miasto zespołu pałacowo-parkowego;

8 lipca

- uroczyste otwarcie Muzeum Czartoryskich w zespole pałacowym w Puławach;

10 lipca

- Tarnogród, komisja ustaleń w trakcie prac konserwatorskich i restauratorskich przy polichromii w kaplicy MB Dzikowskiej w kościele parafialnym;

13 lipca

- Biała Podlaska, Urząd Miasta, udział w Komisji Urbanistycznej w sprawie planu zagospodarowania „Centrum” miasta;

15 lipca

- Czemierniki, spotkanie w sprawie rekonstrukcji kolorystyki sklepień w kościele parafialnym;
- Sawin, uczestnictwo przedstawicieli delegatury w Chełmie w Komisji Założeń Planu dla Nadleśnictwa Chełm w zakresie dotyczącym ochrony obiektów zabytkowych;

28 lipca

- spotkanie z władzami Politechniki Lubelskiej w sprawie zabytkowego mostu z Łabuń, uratowanego i przewiezonego na teren Politechniki Lubelskiej w celach dydaktycznych;

12 sierpnia

- Łuków, Urząd Miasta, spotkanie w sprawie prac remontowych i konserwatorskich zabytków miasta;

4 sierpnia

- spotkanie z przeorem klasztoru oo. Dominikanów w sprawie projektu systemu geotermalnego ogrzewania bazyliki i klasztoru;

14 sierpnia

- Siedlce, Kuria Biskupia Siedlecka, spotkanie w sprawie ochrony zabytków sakralnych;

19 sierpnia

- Zamość, spotkanie z udziałem Prezydenta Miasta, przedstawicieli NID Warszawa i projektantów w sprawie planowanej inwestycji budowy dźwigu osobowego w ratuszu;

27 sierpnia

- Zamość, komisja ustaleń w trakcie prac konserwatorskich i restauratorskich przy obrazie z Katedry Zamojskiej;

29 sierpnia

- Świerże, otwarcie trasy turystycznej w zabytkowym parku podworskim;

2 września

- Chełm, udział pracowników delegatury w spotkaniu Komisji Urbanistycznej dotyczącym projektu zagospodarowania Kredowej Góry przy ul. Batorego w Chełmie;

3 września

- Chełm, Bazylika Narodzenia NMP, zakończenie prac przy wykonaniu nowej posadzki i okna wglądowego eksponującego fragment XIII-wiecznej świątyni odkrytej w trakcie badań archeologicznych;

16–18 września

- Kraków, Międzynarodowe Centrum Kultury – udział WKZ w 3rd Heritage Forum of Central Europe;

19 września

- Tarnogóra, uroczystości związane z otwarciem Policealnego Technikum Optycznego w zabytkowym zespole dworskim w Tarnogórze;

22 września

- Biała Podlaska, spotkanie z dziennikarzami w sprawie możliwości odbudowy pałacu Radziwiłłów;
- Tarnogród, komisja odbioru prac konserwatorskich i restauratorskich przy polichromii w kaplicy MB Dzikowskiej w kościele parafialnym;

27 września

- Chełm, inauguracja roku akademickiego w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Chełmie zlokalizowanej m.in. w zespole podworskim w Depułtyczach;

29 września

- Czemierniki, spotkanie w sprawie programu prac konserwatorskich w zespole kościoła parafialnego;

2 października

- Bukowina, komisja odbioru prac konserwatorskich i restauratorskich przy polichromii w nawie kościoła;

6 października

- Sobibór, Muzeum Byłego Niemieckiego Obozu Zagłady w Sobiborze, narada z udziałem Dyrektora Muzeum na Majdanku, przedstawicieli Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Dyrektora PKZ w Lublinie dotycząca zabezpieczenia i prac konserwatorskich przy reliktach komór gazowych odkrytych w trakcie badań archeologicznych;

6–10 października

- Warszawa, Kraków – II Kongres Konserwatorów Polskich - prezentacja realizacji konserwatorskich z obszaru Lubelszczyzny;

12 października

- Lublin-Kazimierz Dolny, konferencja naukowa KUL „Ziemia-Człowiek-Sztuka” połączona z prezentacją terenową realizacji konserwatorskich z terenu Lublina, Kazimierza Dolnego, Piotrawina, Opola, Polanówki, Wilkowa;

14 października

- Biała Podlaska, Urząd Miasta, spotkanie w sprawie sposobu ochrony zabytkowej przestrzeni oraz odbudowy pałacu Radziwiłłów;

16 października

- Łuków, Urząd Miasta, spotkanie z członkami komisji konkursowej oceniającej koncepcje zagospodarowania placu miejskiego przed kościołem Krzyża Świętego;
- Wojsławice, kościół pw. św. Michała Archanioła, komisja odbioru prac konserwatorskich przy portalu bocznym z 1608 r.;

18 października

- Krasnystaw, zakończenie remontu i uroczyste otwarcie dworu i zespołu zwanego „Starostwo”, zaadaptowanego na Centrum Integracji Społecznej;

19 października

- Surhów, komisja odbioru prac konserwatorskich przy prospekcie organowym;
- Udrycze, komisja odbioru prac remontowych przy dworze i kaplicy w zespole dworsko-parkowym;
- Uchanie, komisja odbioru prac konserwatorskich i restauratorskich przy wystroju zewnętrznym północnej-wschodniej elewacji kościoła;

22 października

- Chelm, spotkanie z projektantami i przedstawicielami gminy Krasnystaw w sprawie zakresu prac projektowych dotyczących zabezpieczenia w formie trwałej ruiny i zagospodarowania zamku w Krupem w ramach dużego projektu: „Wzmocnienie spójności, społecznej, gospodarczej i terytorialnej w obszarze funkcjonowania szlaku Jana III Sobieskiego w województwie lubelskim”;

23 października

- Kazimierz Dolny, udział zastępcy WKZ w zorganizowanej przez samorząd miasta debacie „Kazimierz Dolny stolicą piękną – rewitalizacja”;

26 października

- Biała Podlaska, „Koło Białczan”, popularyzacja problematyki konserwatorskiej oraz wiedzy o zabytkach miasta i powiatu, przygotowanie kwesty na konserwację nagrobków cmentarza bialskiego;

29 października

- Janów Podlaski, spotkanie dotyczące zagospodarowania otoczenia zespołu zamkowego;
- Kozłówka, spotkanie z dyrekcją Muzeum Zamoyskich w sprawie zamierzeń inwestycyjnych w zespole pałacowym;
- Krasnystaw, spotkanie z projektantami i przedstawicielami samorządu miejskiego w sprawie zagospodarowania terenów zamkowych na cele kulturalno-sportowe w ramach projektu: „Krasnystaw – kompleksowa rewitalizacja obszaru miasta ul. Zaulek Nadrzeczny”;

30 października

- Biała Podlaska, spotkanie z przedstawicielami Zakładu Gospodarki Lokalowej w sprawie ochrony obiektów zabytkowych;

2 listopada – 15 grudnia

- Sobibór, kolejny etap badań archeologicznych na terenie niemieckiego obozu zagłady w rejonie grobów masowych i drogi prowadzącej do komór gazowych;

5 listopada

- Tyszowce-Czermno, organizacja i udział w szkoleniu „Ochrona Dziedzictwa Archeologicznego”;

9 listopada

- Kraczkowa, komisja odbioru prac konserwatorskich i restauratorskich przy XVII-wiecznym obrazie z Katedry Zamojskiej;

16 listopada

- spotkanie z dyrekcją Szpitala Klinicznego w Lublinie i projektantami w sprawie budowy nowych obiektów szpitalnych w otoczeniu zabytkowego pałacu Lubomirskich (ob. szpital dermatologiczny);

24 listopada

- Sobibór, komisja odbioru prac konserwatorskich przy reliktach komór gazowych na terenie niemieckiego obozu zagłady;

25–27 listopada

- Lublin, UMCS, seminarium pod tytułem „Grody Czerwieńskie Złote Jabłko Polskiej Archeologii”;

3–4 grudnia

- Warszawa, sesja ICOMOS dotycząca założeń systemu organizacji służb konserwatorskich w Polsce;

8 grudnia

- Włodawa, komisja odbioru prac konserwatorskich przy tzw. „Kolumnie Toskańskiej” wraz z płytami grobowymi z I wojny światowej i zagospodarowaniem terenu w paśmie drogowym przy ul. Tysiąclecia;

11 grudnia

- Hrubieszów, udział w uroczystościach Jubileuszu 50-lecia Muzeum im. ks. Stanisława Staszica w Hrubieszowie;

14 grudnia

- Chełm, ul. Hrubieszowska 102, pożar jednego z murowanych budynków w zabytkowym zespole dawnego szpitala wojskowego;

15 grudnia

- spotkanie szefów administracji zespolonej, inspekcji i straży z nowym Wojewodą Lubelskim Przemysławem Czarńskim;

16 grudnia

- Hrubieszów, komisja częściowego odbioru prac konserwatorskich i restauratorskich przy polichromii wewnętrznej cerkwi prawosławnej;
- Tomaszów Lubelski, komisja ustaleń w trakcie prac konserwatorskich i restauratorskich przy polichromii wewnętrznej cerkwi prawosławnej;

15 grudnia

- Śląwatycze, spotkanie w sprawie prowadzonych prac remontowych i konserwatorskich w cerkwiach Podlasia (Śląwatycze, Kobylany, Sosnowica);

17 grudnia

- Zamość, komisja ustaleń dotyczących lokalizacji obrazów XVII-wiecznych w prezbiterium Katedry Zamojskiej;

29 grudnia

- Zamch, komisja ustaleń dotyczących aranżacji dekoracji malarskiej w prezbiterium kościoła parafialnego.

